

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**RÜYA İLE İLGİLİ İNANÇ VE TUTUMLARIN DAVRANIŞ
ÜZERİNE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Fatma Nur BEDİR

Çorum 2020

**RÜYA İLE İLGİLİ İNANÇ VE TUTUMLARIN DAVRANIŞ
ÜZERİNE ETKİSİ**

Fatma Nur BEDİR

**Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

Doktora Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Muammer CENGİL**

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

Fatma Nur BEDİR tarafından hazırlanan *Rüya İle İlgili İnanç ve Tutumların Davranış Üzerine Etkisi* başlıklı bu çalışma, 06/11/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Muammer CENGİL (Danışman)

İmza

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

İmza

Doç. Dr. Kenan SEVİNÇ

İmza

Doç. Dr. Özden KANTER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Enstitü Müdür V.
Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (23/10/2020)

İmzası

.....

Fatma Nur BEDİR

ÖZET

BEDİR, Fatma Nur. *Rüya İle İlgili İnanç ve Tutumların Davranış Üzerine Etkisi*, (Doktora Tezi), Çorum, 2020.

Bu araştırmada rüyaların bireyin dinî ve dinden bağımsız davranışları üzerindeki etkisi ile rüyayla bağlantılı inanç, davranış ve uygulamalar incelenmiştir. Çalışmanın amacı rüyaların bireyin günlük yaşamına, psikolojik durumuna ve dinî hayatına ne ölçüde ve nasıl etki ettiğini anlamak, rüya fenomeninin günümüzde nasıl algılandığını ve anlamlandırıldığını açıklamaya çalışmaktır. Çalışma hem teorik hem alan araştırmasından oluşan iki boyutlu nitel bir araştırmadır. Teorik bölümde dokümantasyon yöntemi ile elde edilmiş olan rüya ile ilgili veriler sistematik bir şekilde sunulmuştur. Uygulama kısmında ise veriler tarama yöntemi ile elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Rastlantısal örneklem, amaçlı örneklem ve kartopu örneklem yöntemleri ile Çorum’da ikamet eden 18 yaş ve üzeri farklı sosyo-kültürel ve dinî geçmişi olan, farklı meslek gruplarından, farklı gelir ve eğitim düzeyine sahip 59 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz ile yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların genelinin sık olarak rüya gördükleri, gördükleri rüyalar üzerine düşündükleri, rüyayı yorumlamaya çalıştıkları, bazen yorumlaması için güvendikleri kişilerle paylaştıkları ancak rüyaların etkisinin genel olarak kısa sürdüğü, katılımcıların günlük hayatını, rutinini, dinî hayatını ve hayatıyla ilgili aldığı basit ya da önemli herhangi bir kararı etkilemediği tespit edilmiştir. Rüyanın karara etkisi konusunda dindarlık ya da eğitim seviyesi değil kişinin rüyaya yaklaşımının şekillendirici olduğu saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun rüyadan sonra uyguladığı herhangi bir ritüelin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bireyin sekülerleştikçe rüyaya verdiği önemin ve yüklediği anlamın azaldığı tespit edilmiştir. Bu katılımcıların, daha dindarken Tanrı’dan mesaj olarak nitelendirdikleri rüyalara artık daha rasyonel ya da bilimsel açıklamalar getirmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Rüyaya yüzyıllardır atfedilen dinî değerin azaldığı görülmüştür. Rüyanın dinden ve doğaüstü güçlerden bağımsız, tamamen kişinin bilinçdışından kaynaklı olduğu inancı ve/veya bilgisi yaygın görüş hâline gelmektedir.

Buna rağmen, konunun özündeki belirsizlik, gizem ve/veya bazı rüyaların açıklanamaması rüyaların kutsalla olan bağının kesin olarak reddedilmesini zorlaştıran bir unsur olarak ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Anahtar Kavramlar: Rüya, Davranış, Ritüel, Psikoloji, Din Psikolojisi

ABSTRACT

BEDİR, Fatma Nur. *The Effect of Belief And Attitudes Related to Dream on Behavior*, (PhD. Thesis), Corum, 2020.

In this study, the effects of dreams on religious and non-religious behaviors of the individual as well as beliefs, behaviors and practices associated with dreams were examined. The aim of the study is to understand to what extent and how dreams affect the daily life, psychological state and religious life of the individual, and to try to explain how the dream phenomenon is perceived and interpreted today. In the study in which the qualitative research model was preferred, face-to-face interviews were conducted with convenience sampling, purposeful sampling and snowball sampling methods. Participants included in the study are 59 people living in Corum, aged 18 and over, with different socio-cultural and religious backgrounds, from various professions and with different income and education levels. The obtained data were interpreted with content analysis and descriptive analysis. As a result of the study, it was found that the participants dream frequently, think about the dreams they have, try to interpret the dream, and sometimes share it with people they trust for interpretation. However, it was determined that the effect of dreams is generally short-lived and does not affect the participants' daily life, routine, religious life, and any simple or important decisions about their life. Regarding the effect of dreams on decision making, it has been determined that the level of religiousness or education level is not a formative factor, but the person's approach to the dream. It has been concluded that the majority of the participants did not have any rituals performed after the dream. It has been stated that as the individual becomes secular, the importance given to dreams and the meaning they attach to dreams decrease. It has been observed that as these participants become secular, they try to provide more rational or scientific explanations for their dreams which they previously considered as messages from God. It has been determined that the religious value attributed to the dream for centuries has decreased. The belief and/or knowledge that the dream is independent of religion and supernatural forces and originates entirely from the person's unconscious becomes a common view. Despite this, the uncertainty, mystery and/or the inability to

explain some dreams are among the conclusions reached as a factor that makes it difficult to deny the connection of dreams with the sacred.

Keywords: Dream, Behavior, Ritual, Psychology, Psychology of Religion

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
RESİMLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	2
2. Araştırmanın Önemi.....	3
3. Araştırmanın Problemi	5
 BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI	
1.1. RÜYA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	7
1.1.1. Yurt içinde Yapılan Çalışmalar.....	7
1.1.1.1. Kitap Çalışmaları	7
1.1.1.2. Makaleler	8
1.1.1.3. Tez Çalışmaları	8
1.1.2. Yurt dışında Yapılan Çalışmalar.....	9
1.1.2.1. Kitap Çalışmaları	10
1.1.2.2. Makaleler	14
1.1.2.3. Tez Çalışmaları	15
1.2. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI.....	16
1.2.1. Rüya	17
1.2.2. Algı	18

1.2.3. Bilinç	20
1.2.4. Mitoloji/Mit.....	26
1.2.5. Sembol	29
1.3. RÜYAYI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	31
1.3.1. Teolojik, Kültürel ve Felsefi Yaklaşım.....	31
1.3.1.1. Teolojik Yaklaşım.....	31
1.3.1.1.1. Kutsalın Kaynağı Olarak Rüya	32
1.3.1.1.2. Hint Dinlerinde Rüya	34
1.3.1.1.2.1. Hinduizm’de Rüyaya Yaklaşım	35
1.3.1.1.2.2. Budizm’de Rüyaya Yaklaşım	37
1.3.1.1.3. Orta Doğu Dinlerinde Rüya	43
1.3.1.1.3.1. Yahudilik’te Rüyaya Yaklaşım	43
1.3.1.1.3.2. Hristiyanlık’ta Rüyaya Yaklaşım.....	53
1.3.1.1.3.3. İslamiyet’te Rüyaya Yaklaşım	61
1.3.1.2. Antropolojik Yaklaşım.....	70
1.3.1.2.1. Rüyaya Antropolojik Açından Genel Bir Bakış	72
1.3.1.2.2. Ritüeller.....	77
1.3.1.2.3. Kötü Rüyalardan Korunma	82
1.3.1.2.4. Rüya Nesnesi	86
1.3.1.2.5. Kehanet Rüyalar.....	87
1.3.1.2.6. İktidarı Meşrulaştırma Aracı.....	90
1.3.1.2.7. Şamanlık	92
1.3.1.3. Felsefi Yaklaşım	95
1.3.1.3.1. Bir Zihin Problemi Olarak Rüya.....	95
1.3.1.3.1.1. Hakikat-Görünüş Açısından Rüya	95
1.3.1.3.1.2. Ruh/Zihin-Beden Ayrımı ve Rüya.....	107
1.3.2. Rüyaya Deneysel ve Psikolojik Yaklaşım	111
1.3.2.1. Psikanalitik Yaklaşım	111
1.3.2.1.1. Sigmund Freud’un Rüya Yaklaşımı.....	112
1.3.2.1.2. Carl Gustav Jung’un Rüya Yaklaşımı.....	120
1.3.2.1.3. Alfred Adler’in Rüya Yaklaşımı.....	128
1.3.2.2. Deneysel Yaklaşım	131

1.3.2.2.1. Uyku ve Rüyanın Oluşumu.....	131
1.3.2.2.2. Uyku ve Rüya Mahrumiyeti Deneyleri.....	134
1.3.2.2.3. Rüyanın Fonksiyonları.....	137
1.3.3. Rüya-Davranış İlişkisi.....	141

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	147
2.2. ARAŞTIRMA DESENİ.....	148
2.3. EVREN VE ÖRNEKLEM	149
2.3.1. Örneklem Sayısının Belirlenmesi	150
2.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE STRATEJİLERİ.....	151
2.5. VERİ ANALİZ SÜREÇLERİ.....	154
2.6. ETİK HUSUSLAR.....	156
2.7. ARAŞTIRMA SIRASINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR.....	156
2.8. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE YORUM

3.1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERLE İLGİLİ BULGULAR	158
3.2. KATILIMCILARIN DİNDARLIK BOYUTLARI, DİNİ EĞİTİMLERİ VE RÜYAYA VERDİKLERİ ÖNEM İLE İLGİLİ BULGULAR	160
3.2.1. Dindarlık	160
3.2.2. Dinî Eğitim.....	164
3.2.3. Rüyaya Verilen Önem.....	164
3.3. DURUM TANIMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR.....	174
3.3.1. Rüya Öncesi Psikolojik Süreç.....	175
3.3.1.1. Rüya Görme Sıklığı	175
3.3.1.2. Bastırılan Duygular	179
3.3.2. Rüyanın İçeriği.....	183
3.3.2.1. Tipik Rüyalar	183
3.3.2.2. Kehanet Rüya	192

3.3.2.3. Tanrı'dan Mesaj	202
3.3.2.4. Şeytani Rüya	210
3.3.2.5. Probleme Cevap	216
3.3.2.6. Vefat Eden Yakın.....	219
3.3.3. Rühayı Yorumlama Süreci.....	221
3.3.3.1. Rüyadan Sonra Yapılan Ritüel ve Uygulamalar	221
3.3.3.2. Rühayı Yorumlama Yöntemi	225
3.3.3.2.1. Rüya Tabiri Kitapları ve Rüya Tabiri Web Siteleri	225
3.3.3.2.2. Birine Yorumlatma	229
3.3.3.3. Rüyanın Paylaşıldığı Kişiler ve Paylaşma Amacı.....	231
3.3.4. Rüya Sonrası Psikolojik Durum.....	234
3.3.4.1. Olumlu/Olumsuz Beklentiler	234
3.3.4.2. Günlük Ruh Hâli	237
3.3.5. Rüyanın Etkileri	240
3.3.5.1. Stresle Başa Çıkma	240
3.3.5.2. Dinî Hayata Etkileri	242
3.3.5.3. Günlük Hayata Etkileri	248
3.3.5.4. Karara Etkileri.....	250
3.3.6. Rüya-İnanç İlişkisi	253
3.3.6.1. Rüyaların Tanrı/Din ile Bağı.....	253
3.3.6.2. İlahi Yardım	257
3.3.6.3. İstihare.....	259
SONUÇ	270
KAYNAKÇA.....	279
EKLER	291
EK-1: Katılımcılar	291
EK-2: Görüşme Soruları	293
EK-3: Etik Onay Formu.....	295
EK-4: Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu.....	296

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. Nitel Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	153
Tablo 3.1. Yaş Gruplarına Göre Dağılım	158
Tablo 3.2. Cinsiyete Göre Dağılım	158
Tablo 3.3. Medeni Hâle Göre Dağılım.....	159
Tablo 3.4. Eğitim Durumuna Göre Dağılım	159
Tablo 3.5. Mesleklere Göre Dağılım.....	160
Tablo 3.6. Sık Rüya Gören Katılımcılar	175
Tablo 3.7. Nadir Rüya Gören Katılımcılar.....	176

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1. Macrobius'un Rüya Kategorileri.....	60
Şekil 3.1. İstihare ile ilgili Bulgular	259

RESİMLER DİZİNİ

Resim

Sayfa

Resim 1.1. Bes.....	76
Resim 1.2. Tipik Özelliklere Sahip Kompozit Bir Tanrı	83
Resim 1.3. Baku	84
Resim 1.4. Örümcek ağı (Spiderweb)	85
Resim 1.5. Ayı, rüya nesnesi.....	87
Resim 1.6. Psişe.....	125

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DMT	: Dimethyltryptamine
ed.	: Editör
EEG	: Rlektroensefalograf
EOG	: Elektro-okülogram
haz.	: Hazırlayan
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
No.	: Numara
NREM	: Non-REM
OKB	: Obsesif Kompulsif Bozukluk
REM	: Rapid Eye Movement
sy.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve benzeri
Vol	: Volume (sayı)
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları/Yayıncılık
yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Duyusuz idrak olarak da tanımlayabileceğimiz bir zihin faaliyeti olan rüya bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Bireysel deneyimlere dayanan ve evrensel bir fenomen olan rüya, somut bir şekilde ortaya konamadığı hâlde varlığından ve tecrübe edildiğinden şüphe edilmeyecek kişiye özgü temel bir deneyimdir. Rüyanın ilk şartı olan uykunun insan yaşamının üçte birini kapsadığı düşünülürse uyku dışında geçen süre kadar uykuda geçen süre de önemli ve araştırılmaya değerdir. Rüya ile ilgili araştırmalar insanı anlama amacı taşıdığı için önemlidir. Bireyin rüya ile ilgili deneyimlerinin onun davranışları üzerindeki etkisini keşfetmek bu çalışmanın temel amaçlarındandır.

Rüyalar, hemen hemen her kültürel toplulukta, özellikle dinî inançlar ve uygulamalar ile ilgili olarak, insan hayatının en çok tecrübe edilen değerli parçalarından biri olmuştur. Rüya ile ilgili inanç ve kültürle yoğrulmuş çeşitli ritüel ve pratikler ortaya çıkmıştır. Derin bir geçmişi bulunan ve çok geniş bir literatür ve bilgi zenginliğiyle karşılaştığımız bu konu din psikolojisi alanında ihmal edilmiştir. Rüyaların bireyin hayatındaki yeri, dinî ve dinden bağımsız davranışları üzerindeki etkisi ve rüya olgusuyla bağlantılı inançlar, davranışlar ve pratiklerin incelendiği bu araştırma ile amaçlarımızdan birisi de bu alanda önemli bir boşluğu doldurmak, rüya konusuna dikkat çekmek ve bu konuda yapılması muhtemel çalışmalara kaynaklık etmek ve katkı sağlamaktır.

Bu araştırma, teorik ve ampirik olmak üzere iki boyutlu nitel bir araştırmadır. Çalışma “Giriş”, “Sonuç” ve “Kaynakça” dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun amacı, önemi ve problemi tanımlanmıştır. Birinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Yurt içi ve yurt dışında konu ile ilgili yapılan çalışmalar sunulmuş, araştırmanın temel kavramları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra rüya konusu teolojik, antropolojik, felsefî, deneysel ve psikolojik yaklaşımlar açısından açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından, rüya ve davranış arasındaki ilişki psikolojik açıdan ele alınmıştır. Böylece konunun önemini de ortaya koyan bu yaklaşımlar, bulguları analiz ederken ve yorumlarken gerekli olan altyapıyı sağlamıştır. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Araştırmanın modeli, deseni, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri sunulmuştur. Üçüncü bölüm ise bulgu ve yorumları içermektedir. Öncelikle katılımcıların demografik özellikleri ile

ilgili bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra asıl bölüm için hazırlık mahiyetinde; katılımcıların dindarlık boyutu, dinî eğitimi ve rüyaya verdikleri önem ile ilgili bulgular sunulmuştur. Uygulamanın asıl bölümünde ise rüya öncesi psikolojik süreç, rüyanın içeriği, rüya yorumlama süreci, rüya sonrası psikolojik durum, rüyanın etkileri ve rüya-inanç ilişkisi ile ilgili elde edilen bulgular yer almaktadır. Çalışma, ulaşılan sonuç ve öneriler sunularak tamamlanmıştır. Çalışma boyunca yararlanılan kaynaklar Kaynakça’da gösterilmiştir.

Bu çalışma uzun ve zorlu bir süreç sonunda birçok kişinin emeği ve katkısıyla gerçekleştirilmiştir. Öncelikle akademik birikimini, manevi destek ve hoşgörüsünü esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Muammer Cengil’e; tez izleme komitesinde yer alan, değerli görüşleri ve önerileriyle çalışmamıza önemli katkılarda bulunan sayın hocalarım Doç. Dr. Yakup Çoştı ve Doç. Dr. Özden Kanter’e teşekkürlerimi sunarım. Tezin tashihi ve son okumasını yapan değerli kardeşim ve meslektaşım Dr. Ayşe Nur Özdemir’e ve yine tashihde çok yardımlarını gördüğüm, önerileriyle de teze katkıda bulunan Mecnun Kandemir’e teşekkürü borç bilirim. Pandemi nedeniyle mekân sorunu yaşadığım günlerde kendi ofislerini kullanmama müsaade ederek sürecin hızlanmasını sağlayan ve görüşleriyle çalışmamıza katkı sağlayan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Dilâ Baran Tekin ve Dr. Öğr. Üyesi Hesna Serra Aksel’e teşekkürlerimi sunarım. Araştırmanın farklı aşamalarında zaman ayırarak görüş ve önerileri ile tezi zenginleştiren ve manevi desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Feyza Ceyhan Çoştı, Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Karaman, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sağır ve Arş. Gör. Elif Büşra Kocalan’a teşekkür ederim. Özellikle alan araştırmasında, çalışmamıza fikir ve önerileriyle katkı sağlayan sayın Doç. Dr. Behlül Tokur’a müteşekkirim. Bu araştırmanın ortaya çıkmasında katılımlarıyla önemli bir rol oynayan tüm katılımcılara ve veri toplamada yardımcı dokunan herkese, özellikle Dr. Öğr. Üyesi Erdener Özçetin ve Lütfiye Hacıismailoğlu’na teşekkürü borç bilirim. Son olarak bu tezin biteceği gününden daha çok bekleyen ve emeklerini asla ödeyemeyeceğim canım anneme ve babama, kardeşlerim Ayşe Nur ve Sevgi’ye şükranlarımı sunarım. Olmasalardı daha erken bitebilecek bu tez, yine de sevgili eşim Muharrem ve kızım Elif Ela’nın verdiği sevgi, destek ve enerji ile bitmiştir.

GİRİŞ

En basit şekliyle “uyku sırasında zihinde beliren olaylar” olarak tanımlayabileceğimiz rüya deneyimlerinin; tarih boyunca tüm insanların dinî inançlarıyla, uygulamalarıyla ve pratikleriyle iç içe geçtiğinden çok az şüphe duyulabilir. İnsanın var olduğu ilk andan itibaren uyku ve rüyalar da var olmuştur diyebiliriz. İnsanlar neredeyse yazıyı kullanmaya başladığından beri gördükleri rüyaları kaydederek ve nasıl yorumlayabileceklerini belirlemeye çalışarak rüyalar hakkında yazagelmışlerdir.¹ Hatta yazıdan önce de mağara duvarlarına rüya ile ilgili resimler çizerek deneyimlerini kaydetmişlerdir.² Dolayısıyla rüya, geçmişten günümüze gerek felsefî gerek dinî ve gerek bilimsel birçok çalışmanın konusu olmuş, merak uyandıran bir olgudur. Yapılan literatür taramaları, konunun birçok farklı alanda farklı açılardan ele alındığını göstermektedir. Buna rağmen, her insanın mutlaka tecrübe ettiği rüyanın ne olduğu, işlevi, neden ve nasıl görüldüğü hâlâ bilimsel olarak net bir şekilde açıklanamamaktadır.

Tarihçi Cemal Kafadar, *Kim Var imiş Biz Burada Yoğ iken* adlı kitabında *Üsküplü Asiyeye Hatun'un Rüya Defteri* ile ilgili bölümüne, Peter Brown'a ait olan şu alıntı ile başlar: “Tarihçi ele aldığı kişilerin zamanlarının büyük bir kısmını uyuyarak geçirdiklerini, uyurken de rüya gördüklerini gözden kaçırma tehlikesi altındadır.”³ Bir tarihçi için önemli olan bu ayrıntı, bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturmuştur. İnsanın uyku hâli dışındaki dinî hayatını ve davranışlarını inceleyen din psikolojisi, bireyin uykuda geçen süre boyunca yaşadığı deneyimleri görmezden gelmemelidir. Ancak bu konu, Türkiye’de din psikolojisi alanında çok fazla ilgi görmemektedir. Bundan dolayı ulaşılabilen sınırlı çalışma, *Rüya ile İlgili Çalışmaların Değerlendirilmesi* başlığında incelenmiştir.

Rüya ile ilgili bilgilerimizin doğrudan kaynakları; kendi kişisel deneyimlerimiz, dolaylı gözlemler ve diğer kişilerin rüya ile ilgili raporlarıdır. Bu da rüyanın çalışmaya elverişsiz bir konu olmasının nedenlerinden biri olabilir. Çünkü bu, rüya fenomenolojisini

¹ Bk. J. Donald Hughes, “Dream Interpretation in Ancient Civilizations”, *Dreaming* 10, (2000): 7-18, 4.

² Bk. Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 30.

³ Cemal Kafadar, *Kim Var imiş Biz Burada Yoğ iken*, (İstanbul: Metis, 2009), 123; Peter Brown, *The World of Late Antiquity: AD 150-750*, (London: Thames and Hudson, 1971), 49.

incelerken daima farklı derecelerde belirsizlikle uğraştığımız anlamına gelir.⁴ Ancak, konunun özüyle ilgili belirsizlik olması ve yüzde yüz kesinliğe ulaşamaması, konuyla ilgili yapılacak çalışmaları engellememelidir. “Sadece nesnel olarak gözlenebilir fenomenleri incelemekte ısrar etmek, zihnin temel özelliklerini görmezden gelmektir.”⁵ *Sayılması mümkün olan her şey önemli olmayabilir. Her önemli şey ise sayılamayabilir.*⁶ Zihnin ürünü olan rüyalar; özellikleri, bireyin ve onun davranışı üzerindeki etkisi, kişinin dinî hayatındaki yeri ve ona yüklediği anlamlar açısından araştırılmaya değerdir.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş niteliğindeki bu bölümde araştırmanın konusunu, amacını, önemini ve problemini açıkladık. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturduğumuz birinci bölümde rüya ile ilgili yapılan çalışmaları değerlendirdikten sonra araştırma ile ilgili temel kavramların tanımlarını yaptık. Daha sonra rüya konusunu *teolojik, antropolojik, felsefi, deneysel ve psikolojik* yaklaşımlar açısından kategorize ettik. Her bir yaklaşım, alan araştırmamız için gerekli olan alt yapıyı sağlamakla birlikte rüya konusunun önemini de birçok yönüyle ortaya koymaktadır. Aynı bölümde daha sonra *rüya-davranış ilişkisini* ele aldık. İkinci bölümde çalışmamızın yöntemini açıkladık. Araştırmanın evren ve örnekleme, katılımcıların nitelikleri, veri toplama araçları ile araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları hakkında bilgi verdik. Üçüncü bölümde ise bu yöntemle yaptığımız alan araştırmasının bulgularını tespit edip yorumladıktan sonra ulaştığımız sonuçları sunduk.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu, rüyaların bireyin dinî ve dinden bağımsız davranışları üzerindeki etkisidir. Nitel bir alan araştırmasına dayanan bu çalışmada rüya olgusuyla bağlantılı inançlar, davranışlar ve pratikler incelenmiştir.

Anlamı keşfetmeye yönelik bu fenomenolojik araştırmanın amacı ise genel olarak rüya tecrübesinin teolojik, antropolojik, felsefi, deneysel ve psikolojik boyutlarını ele almak ve özel olarak ise bireyin rüya ile ilgili deneyimlerinin onun davranışları üzerindeki

⁴ Kelly Bulkeley, *Dreaming in the World's Religions A Comparative History*, (USA: New York University Press, 2008), 28.

⁵ Niggel Rapport ve Joanna Overing, *Social and Cultural Anthropolgy The Key Concepts*, (New York: Routledge, 2000), 69.

⁶ Einstein'a atfedilen meşhur bir söz.

etkisini keşfetmektir. Bu çalışmada yapılandırmacı/yorumlamacı bir perspektif kullanılarak yetişkinlerin rüya algıları, bilgileri, deneyim ve uygulamaları üzerine odaklanılmıştır. Bu bakış açısı bireylere tecrübelerini aktarma fırsatı vererek, onların konuyla ilgili anlatmak istediklerini daha anlaşılır ve detaylı bir şekilde ifade etmelerine olanak sağlamıştır. Çalışmanın bir başka amacı da; rüya ile ilgili kuramların, görüşlerin ve yaklaşımların tarih boyunca değiştiğini ihmal etmeksizin, çağdaş Türk insanının rüyaya yaklaşımını ortaya koymaktır.

Rüyalar, arayış içinde olan modern insanın yaşadığı stres ve varoluşsal çatışmalarla boğuşurken daha anlamlı bir hayat inşa etmek için sığınmak isteyeceği bir alan olabilir. Konuyla ilgili yapılan bilimsel araştırmalar, arayış içindeki insanlar için bu alanı ve kaynakları tanıması açısından yarar sağlayacaktır. Bu çalışma, bu konuda rasyonel bir bakış açısı kazandırmayı da hedeflemektedir.

2. Araştırmanın Önemi

Rüya üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak insanı anlamak ereğinde olduğu için önemlidir. Rüya, bilimsel olarak çalışılması zor bir konu olsa da rüyaların, zihin dünyamızın birçok önemli yönünü açığa çıkardığı keşfedilmiştir. Kişiliğin dinamikleri, algı ve hafızanın çalışması, akıl ve duygu etkileşimleri, zihinsel deneyimler ve bedensel işlevler arasındaki karmaşık ilişkiler vb. psikologların rüya çalışmalarında üzerinde durdukları önemli konulardan bazılarıdır.⁷ Rüya içeriğinin birçok yönü, kişinin uyku hâli dışındaki zaman diliminin önemli yönleriyle, sorunlarıyla, anlamlı bir şekilde bağlantılıdır. “Rüya içeriğindeki ampirik kalıpların, sosyal ilişkileri, duygusal mizacı, cinsel arzuları, günlük aktiviteleri ve rutinleri, uzun vadeli çıkarları, kültürel idealleri, dinî bakış açısını ve metabilışsel becerileri doğru şekilde yansıttığı tespit edilmiştir.”⁸ Rüyalar, psikolojik ve kültürel olarak her yerde bulunmaları gerçeğinden dolayı beyin araştırmalarının yanı sıra din çalışmaları açısından da önemli ve göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. İnsanın psişik dünyası ile ilgili olan rüyaların dinî boyutu da göz önüne alınırsa, din psikolojisinin bakış açısı ile farklı dinî kimliklere sahip kişilerin rüyayı

⁷ Kelly Bulkeley, *An Introduction to the Psychology of Dreaming*, (USA: Praeger, 1998), 2.

⁸ Kelly Bulkeley, *Big Dreams- The Science of Dreaming and The Origins of Religion*, (New York: Oxford University Press, 2016), 127.

nasıl algılayıp anlamlandırdıklarını ve dinle ilişki düzeylerinin bu algıları farklılaştırıp farklılaştırmadığını anlamak önemlidir.

Rüyalar evrenseldir, her yerde ve her zaman temel bir deneyimdir. Rüyalar aynı zamanda her insan için eşsizdir.⁹ Heraklitos'un da dediği gibi "Uyanık olanlar için tek bir ortak dünya vardır. Uyuyanların ise her biri kendi dünyasına döner."¹⁰ Ortalama olarak insan hayatının üçte biri uykuda geçmektedir. İnsan hayatının bu kadar önemli bir kısmını kapsayan uykuda ortaya çıkan rüya, davranış ve duygu dünyamızda da önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla rüyalara gösterilen dikkatin artması kişinin gelişimine olumlu katkılar sağlayabilir. Bunun dışında, rüyaların kişinin hayatında olumsuz etkileri de görmezden gelinmemelidir. Olumsuz rüyalar ya da travma sonrası görülen rüyalar bireyin kötü hissetmesine ve travmaya neden olayı tekrar yaşayarak aynı korkuyu hissetmesine sebep olabilir. Rüyalardan yola çıkarak yaşanan travmanın boyutu görülebilir ya da travma tanımlanabilir.

Sıklıkla din ve maneviyatla ilişkilendiren rüya, kişisel olduğu kadar sosyal hayatı da etkileyen bir fenomendir. Bu etki, rüyaya bağlı olarak din değiştirme, mensup olduğu dine daha yoğun bir şekilde yönelme, herhangi bir cemaat veya tarikate yakınlık duyma ya da katılma şeklinde görülebilir.

Konunun halk arasında popüler olması, yakın geçmişte rüya tabirleri kitaplarının kontrolsüz bir şekilde basılması ve çoğalmasına neden olurken günümüzde ise sosyal medyada karşılaştığımız rüya tabiri hesaplarıyla ve rüyaların yorumlandığı televizyon programlarıyla kendini göstermektedir. Antropolog Aslı Yazıcı Yakın, 1950-2015 yılları arasında yayımlanmış, telif ve derleme kitaplar arasından seçtiği rüya tabirleri kitaplarını incelemiştir.¹¹ Rüya tabiri yazan ve derleyen kişilerin, popüler romanlardan dinî halk hikayelerine ve erotik aşk romanlarına kadar başka konularda romanlar ve çeviriler; bunun yanı sıra çocuk kitapları ve yine çocuklar için millî günlerde okunacak şiir kitapları, uygulamalı yemek kitabı, apartman yöneticisi ve kapıcının görevleri gibi çok farklı alan ve konularda kitaplar yayınladığını tespit etmiştir.¹² Günümüzde de çok

⁹ Philip King, Kelly Bulkeley ve Bernard Welt, *Dreaming in the Classroom Practices, Methods, and Resources in Dream Education*, (USA: Suny Press, 2011), 6.

¹⁰ Herakleitos, *Fragments A Text and Translation with A Commentary*, T. M. Robinson, (Canada: University of Toronto Press, 1987), 89. Fragman, 55.

¹¹ Bk. Aslı Yazıcı Yakın, "Suyun Öte Yakası: Türkiye'de 1950'den Bugüne Popüler Rüya Tabiri Kitapları", *Doğu Batı*, sy. 76 (2016): 11-32.

¹² Yakın, *age.*, 16-17.

takipçili sosyal medya hesaplarının binlerce yorum aldığını görmekteyiz. Yorumlarda, kişiler -kimi zaman sahte kullanıcı isimleriyle- rüyalarını anlatmakta, hesabın sahibi ise hangi kuram ya da inanca bağlı olduğu belli olmaksızın tanımadığı bu kişilerin rüyalarını yorumlamaktadır. Bunlar konunun, popülaritesi nedeniyle istismar edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu konunun çalışılması, rüya ile ilgili güvenilir ve doğru bilgi kaynaklarının ortaya koyulabilmesi açısından önemlidir.

3. Araştırmanın Problemi

Bu çalışmada temel problemimiz, rüyanın bireyin hayatındaki yerini ve bireyin dinî ve dinî olmayan davranışları üzerindeki etkisini psikolojik ve sosyo-psikolojik açıdan anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktır. Bu temel problemden yola çıkarak anlamlandırılmaya çalışılacak alt problemler şunlardır:

- Rüyalarla ilgili inanç ve pratiklerin köken ve kaynağı nedir?
- Görülen rüyalar, hayatın olağan akışı içinde alınan herhangi bir kararı ya da kişinin hayatını büyük ölçüde etkileyecek önemli bir kararı ne oranda ve ne şekilde etkiler?
- Rüya ile ilgili ne tür ritüel ve pratikler uygulanmaktadır?
- İstihare ile ilgili inanç ve uygulamalar nasıldır?
- Rüyaların kutsal ile bağlantısı konusuna yaklaşım nasıldır?
- Rüyaların gelecekte haber vermesi konusuna yaklaşım nasıldır?
- Vefat etmiş bir yakının rüyada görülmesi konusuna yaklaşım nasıldır?
- En çok görülen rüya içerikleri nelerdir? Rüyalarda hangi duygu baskındır?
- Rüyaların, günlük hayatta kişilerin ruh hâllerine olumlu ya da olumsuz etkisi var mıdır?
- Görülen rüya stresle ya da karşılaşılan olumsuzluklarla başa çıkma noktasında ne derece etkilidir?
- Rüyaların yorumlanması için başvuru kaynakları nelerdir? Rüyaların ne anlama geldiğine nasıl karar verilir?
- Rüyalarını başkalarıyla paylaşma konusuna yaklaşım nasıldır? Neden ve hangi amaçla rüyalar paylaşılır ya da paylaşılmaz?

- Rüya yorumu için başvurulan kişi hangi yaklaşımla ve metotla rüya yorumunu yapmaktadır? Bu yorumun kişi üzerindeki etkisi nedir?

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI

1.1. RÜYA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1.1. Yurt içinde Yapılan Çalışmalar

1.1.1.1. Kitap Çalışmaları

Konu ile ilgili yapılan kısa bir literatür taraması sonucu, Türkiye’de din psikolojisi literatüründe iki adet kitap çalışması olduğu görülmektedir. Bunlar, Abdulvahit İmamoğlu’nun¹³ rüyaları psiko-sosyal açıdan incelediği ve İslami gelenekte önemli bir yeri olan istihare konusunu ele aldığı; Özer Çetin’in¹⁴ ise rüya olgusu ve dindarlık ilişkisini incelemiş olduğu çalışmalardır. Nicel yöntem kullanarak yaptığı araştırmada İmamoğlu, rüyanın genel özelliklerinin yanı sıra, insanların onu nasıl değerlendirdiklerini ve bazılarının başvurduğu istihare konusunu incelemiştir. Çetin, nicel yöntem ile yaptığı çalışmasında kadın ve erkekler arasında dinî içerikli rüya görme sıklığı açısından anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Dinî içerikli rüya görme sıklığı yaş düzeyinin yükselmesiyle artmaktadır. Çetin’in çalışmasında medeni durum değişkeninin rüya ile ilgili inanç ve davranışlarda farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yüksek veya bir dinî gruba mensup olanlarla birlikte diğer eğitim düzeylerine göre ilkökul mezunlarının rüyayla ilgili inanç ve davranış ölçek puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunların dışında, bazı din psikolojisine giriş kitaplarında rüya konusuna değinildiği görülmektedir. Hayati Hökelekli, bilinç ve bilinçdışı durumlarını incelerken uyku ve rüya görme konusuna değinmiş; Ümit Horozcu ders kitabı niteliği taşıyan çalışmasının Freud ve Jung’un görüşlerini incelediği bölümlerinde bu düşünürlerin rüya ile ilgili görüşlerine yer vermiştir.¹⁵

Rüya ile ilgili ilk akla gelebilecek konular olan istihare ve rüya-dindarlık ilişkisini ele alan bu müstakil kitap çalışmaları alana katkı açısından değerli araştırmalardır.

¹³ Abdulvahit İmamoğlu, *Psiko-sosyal Açıdan Rüya ve İstihare*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2004).

¹⁴ Özer Çetin, *Rüya Olgusu ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma*, (Bursa: Emin Yayınları, 2015).

¹⁵ Bk. Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, (Bursa: Düşünce Yayınları, 2008); Ümit Horozcu, *Din Psikolojisi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).

Bununla birlikte, kanaatimizce öznel bir deneyim olan rüyalarla ilgili çalışmalarda nitel yöntem ya da karma yöntem kullanılması yani nicel yöntemin nitel yöntem ile desteklenmesi, konuyla ilgili daha isabetli bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Özellikle istiharenin katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılmasını gerektiren bir konu olduğu kanaatindeyiz.

1.1.1.2. Makaleler

Türkiye’de din psikolojisi alanında rüya konusunu ele alan makaleler arasında Halil Apaydın’ın rüyanın fonksiyonu ile ilgili yazısı, konuyla ilgili ulaşabildiğimiz ilk makale çalışmasıdır.¹⁶ Yine İmamoğlu ve Çetin’in rüyayı bazı psikanalistler açısından inceledikleri makaleler, alanda yapılan diğer çalışmalardandır.¹⁷ Ayrıca, Çetin’in, Yûsuf suresindeki rüya ile ilgili ayetlerden yola çıkarak konuyu dinî tecrübe açısından ele aldığı ve *Kutadgu Bilig*’de bahsi geçen, Odgurmuş’un rüyasından hareketle İslam’a geçiş sürecinin sembollere ve rüya yorumlarına etkisini incelediği makaleleri yine alanda yapılan önemli çalışmalar arasındadır.¹⁸

1.1.1.3. Tez Çalışmaları

Türkiye’de konu ile ilgili ilahiyat alanında daha çok tefsir, hadis, tasavvuf, kelim ve din psikolojisi bilim dallarında tez çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Din psikolojisi alanında yapılan yüksek lisans tez çalışmalarında ise son yıllarda artış olduğu fark edilmiştir. Bülent Akot ve Nilüfer Evginer’in çalışmalarında, literatür tarama yöntemleri kullanılarak rüya fenomeni dinî ve psikolojik açıdan ele alınmıştır. Konu iki çalışmada da teolojik ve psikolojik yönlerden ayrı ayrı incelenmiştir.¹⁹ Murat Kayacı ise nitel yöntem kullanarak tasavvuf geleneğinde rüya vasıtasıyla gerçekleşen dinî tecrübelerin

¹⁶ Halil Apaydın, “Rüya ve Fonksiyonu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9 (1997): 263-282.

¹⁷ Abdulvahit İmamoğlu, “Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII, sy. 22 (2010): 21-47; Özer Çetin, “Jung Psikolojisinde Rüya”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy. 2 (2010): 249-269.

¹⁸ Bk. Özer Çetin, “Dinî Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Sûresindeki Rüya Üzerine Psikolojik Bir Yorum”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, sy. 2 (2012): 93-119; Özer Çetin, “Kültürel Din Psikolojisi Açısından Geçiş Dönemi Rüyaları: Kutadgu Bilig Örneği” *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 15 (2013): 335-357.

¹⁹ Bülent Akot, “Rüya Tecrübesinin Psikolojik ve Dinî Temelleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005); Nilüfer Evginer, “Psikolojik ve Dinî Bir Fenomen Olarak Rüya”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010).

kişinin dindarlığını pekiştiren ve manevi hayatına olumlu katkılar yapan bir motivasyon kaynağı olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁰ Esra Özgüven, rüyayı kutsalın tezahür ettiği bir alan olarak ele almıştır.²¹ Diğer bir tez çalışmasında, Rabia Betül Çelik ise rüya temaları ve dindarlık ilişkisini incelemiştir. Nicel yöntem kullanarak yaptığı araştırma sonucunda dindarlık düzeyi yükseldikçe negatif rüya temalarının ve kaygının azaldığı sonucuna ulaşmıştır.²² Hafsa Hafız, istiharenin kişilerin günlük hayatlarına, psikolojik durumlarına ve manevi yaşamlarına olan etkilerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasını nitel yöntem kullanarak ortaya koymuştur; böylelikle istiharenin zor zamanlarda psikolojik iyi olma hâlini etkilediği ve dinî başa çıkmaya olumlu katkısı olduğu sonucuna ulaşmıştır.²³

Uzun bir aradan sonra, son iki yılda rüya konusunda yapılan yüksek lisans tez çalışmalarındaki artış ve ampirik çalışmalarda nitel yöntemin kullanılmaya başlaması dikkat çekicidir. Konuyla ilgili alandaki boşluğun farkedilmesi konunun literatürdeki geleceği açısından olumlu bir gelişmedir. Araştırma alanları açısından ise son yıllardaki ampirik çalışmalar ilk dönemde yapılan çalışmalarla kıyaslandığında yapılan uygulamalar, konunun dinî hayat ve psikolojik hâl üzerindeki etkilerinin incelenmesi ile literatüre anlamlı birer katkıdır.

1.1.2. Yurt dışında Yapılan Çalışmalar

Batı’da ise din psikolojisi alanında rüya ile ilgili yapılan çalışmalar açısından daha geniş bir literatürle karşılaşmaktayız. Neredeyse sadece rüya üzerine çalışan ve din psikolojisi alanında uzmanlaşmış Kelly Bulkeley’nin çalışmaları²⁴ bu geniş literatürü

²⁰ Murat Kayacı, “Tasavvuf Geleneğinde Rüya (Psikolojik Bir Yaklaşım)”, (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2018).

²¹ Esra Özgüven, “Kutsalın Kendisini İfşâ Etme Aracı Olarak ‘Rüya’”, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019).

²² Rabia Betül Çelik, “Rüya Temaları-Dindarlık İlişkisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019).

²³ Hafsa Hafız, “Din Psikolojisi Bağlamında Rüya ve İstihare Yaşantısı Üzerine Nitel Bir Araştırma”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020).

²⁴ Kelly Bulkeley, *The Wilderness of Dreams Exploring the Religious Meanings of Dreams in Modern Western Culture*, (USA: State University of New York Press, 1994); Kelly Bulkeley, *Among All These Dreamers: Essays On Dreaming and Modern Society*, (USA: State University of New York Press, 1996); Kelly Bulkeley, *An Introduction to the Psychology of Dreaming*, (USA: Praeger, 1998); Kelly Bulkeley, *Visions of the Night: Dreams, Religion, and Psychology*, (USA: State University of New York Press, 1999); Kelly Bulkeley, *Dreams A Reader on Religious, Cultural and Psychological Dimensions of Dreaming*, (USA: Palgrave, 2001); Kelly Bulkeley, *Dreaming Beyond Death A Guide to Pre-Death Dreams and Visions*, (USA: Beacon Press, 2005); Kelly Bulkeley, *Soul, Psyche, Brain: New Directions in the Study of Religion and Brain-Mind Science*, (USA: Palgrave, 2005); Kelly Bulkeley, *Dreaming in the World's*

oluşturan başlıca kaynaklardandır. Konumuz açısından önemli olanlarından bahsetmek, çalışmamızın literatürdeki konumunu belirlemek açısından faydalı olacaktır.

1.1.2.1. Kitap Çalışmaları

Bulkeley, *The Wilderness of Dreams* (1994) adlı çalışmasında, rüyanın modern Batı'daki insanlar için dinî bir anlamı olup olmadığı sorusunu araştırmayı, yirminci yüzyılın büyük rüya araştırmacılarının sunduğu cevapları incelemeyi, onların iç görülerini düşünmeyi, sınırlarını sorgulamayı ve daha dolu, daha entegre bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamıştır.²⁵ Sonuç olarak ise kitabında incelediği rüya araştırmacılarının yaklaşımlarının sekülerleşme görüşleriyle paralel olduğunu iddia etmiştir. Freud, Hall ve Hobson'ın rüya görüşleri sekülerleşme teorilerinden “düşüş” teorisine uygundur. Yani dinin, aşamalı bir şekilde gerçeği anlamının bir yolu olarak bilimsel rasyonalite tarafından bertaraf edildiği gibi rüya çalışmalarının da dine bağlı batıl inançları yok etmenin, bilim ve rasyonalitenin ilerlemesini teşvik etmenin bir yolu olduğunu iddia etmektedirler. Bu düşünürlerin araştırmaları, dinin ötesinde, dünyayı daha bilimsel bir bakış açısına geçirmenin evrimsel sürecine katkıda bulunmaktadır. Diğer tarafta, Breton, Jung, LaBerge, Tedlock ve Hunt rüyalar ve dinî anlamıyla ilgili “düşüş teorisi” yaklaşımına şiddetli karşı çıkmaktadırlar. Onların görüşleri diğer sekülerleşme teorisi olan “yer değiştirme” teorisiyle mükemmel bir uyum sergilemektedir. Yer değiştirme teorisine göre dine olan ilgi azalmamıştır; din modern bağlamına adapte olmuş, kültürel açıdan daha uygun formlara çevrilmiştir. Yer değiştirme teorisyenleri, insanların dine doğal bir ihtiyaç duyduğunu ve bu ihtiyacı ya geleneksel ya da modern biçimlerde karşılayamazlarsa, toplumun bir bütün olarak canlılığını tehdit ettiğini iddia eder. Bu teoriyi ortaya koyan rüya araştırmacıları, aynı şekilde, rüyaların, modern Batı kültürünün bilimsel rasyonelliği tarafından bastırılan spiritüel enerjilerle yeniden temas etmenin meşru bir aracı olduğunu savunmaktadırlar.²⁶

Bulkeley'nin editörlüğünü yaptığı *Among All These Dreamers* (1996) adlı kitap, farklı disiplinlerden çeşitli deneyimlere sahip kişilerin fikirlerini sunan on iki metinden

Religions A Comparative History, (USA: New York University Press, 2008); Kelly Bulkeley, “The Religious Content of Dreams: A New Scientific Foundation”, *Pastoral Psychology* (2009) 58:93–106.

²⁵ Bulkeley, *The Wilderness of Dreams*, 20.

²⁶ Bulkeley, *age.*, 208.

oluşmaktadır. Bu metinler, daha insancıl, daha bütünleşmiş bir toplum oluşturma ve sürdürme sürecinde rüyalar üzerine yapılan çalışmaların doğrudan ve pratik bir şekilde yardımcı olabileceği birtakım özel yollar olduğunu savunmaktadır. Kitaba katkı sunan isimler, rüyaların sadece bireylerin iyileşmesinde değil, aynı zamanda toplulukların dönüşümünde de güçlü bir etken olabileceğini göstermeyi hedeflemişlerdir. Onun *An Introduction to the Psychology of Dreaming* (1998) adlı kitabı ise, rüyalarla ilgili 1900'lerden günümüze kadar olan temel psikolojik teorileri ele alıp modern psikologların konuya yaklaşımını açıklamaktadır.²⁷ Konuyu “Rüyalar nasıl oluşur? Rüyalar hangi işlevleri yerine getirir? Rüyalar nasıl yorumlanabilir?” gibi üç temel soru açısından incelemiştir.²⁸ Kitap, çağdaş popüler psikolojideki rüyaların incelenmesi, örnek bir rüyanın çok yönlü analizi ve rüya araştırması üzerine kapsamlı bir kaynakça ile sona ermektedir. *Visions of the Night: Dreams, Religion, and Psychology* (1999)'de ise rüya görmenin spiritüel ve bilimsel boyutları araştırılmıştır. Yazar, kadim dinî geleneklerin bilgelikleri ile modern psikoloji araştırmalarının son bulguları arasındaki bağlantıları felsefe, antropoloji, sosyoloji, nöroloji, edebiyat ve film eleştirileri açısından ele alarak insanın rüya deneyimini açıklamaya çalışmıştır.

Editörlüğünü Bulkeley'nin yaptığı *Dreams: A Reader on Religious Cultural and Psychological Dimensions of Dreaming* (2001), dinî çalışmalar, antropoloji, tarih ve psikoloji alanlarından akademisyenlere ait, yirmi üç bölümden oluşan bir çalışmadır. “Gelenekler”, “Bireyler” ve “Metotlar” başlıklı üç ana bölümden oluşan kitap, esas olarak belirli bir kültürel geleneğin rüya inançları ve pratikleri, belirli bireylerin rüya deneyimleri ve rüyanın kökenleri, işlevleri, anlamlarını araştırmak ve anlamak için kullanılan yöntemleri ele almaktadır. Bunların yanı sıra, Bulkeley'nin ortak yazar olarak katıldığı *Dreaming Beyond Death* (2005) adlı çalışmada, ölmek üzere olan kişilerin, ölmeden önce gördükleri rüyaların duygusal etkileri üzerinde çalışılmıştır. Çalışma sonunda, rüya veya vizyonun doğrudan bir sonucu olarak, kişinin ölüm korkusunun azaldığı ve onun yerine yeni bir yaşam, ölüm ve ölümün ötesinde yatan bir anlayışın ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁹

²⁷ Bulkeley, *An Introduction to the Psychology of Dreaming*, 3.

²⁸ Bulkeley, *age.*, 4-5.

²⁹ Bulkeley, *Dreaming Beyond Death*, 4-5.

Bulkeley, *The Origins of Dreaming* (2006) adlı çalışmasında din-bilim muhalefetine aşarak rüya görmenin hem dinî tecrübe hem de beyin-zihin gelişiminin ilkel kaynağı olduğunu savunmuştur.³⁰ Amacı, çağdaş beyin-zihin biliminin temel bulgularını güncel din çalışmalarıyla birleştirerek bahsi geçen teoriyi geliştirmektir. Sonuç olarak “Rüya görmenin kökeni nedir, neden rüya görürüz?” sorularına bilimin cevabı “Rüya görürüz çünkü düzenli olarak uyumak için doğal olarak gelişen beyinleri olan yaratıklarız” iken, dinî açıdan ise “Rüya görürüz çünkü hayal gücü şimdiki dünyanın sınırlarının ötesinde dolaşmamıza izin veren, alternatif gerçekleri ve gelecekteki olanakları öngören manevi varlıklar” olduğumuz yönündedir.³¹ “Her iki bakış açısına da dayanarak, rüya görmek en iyi şekilde eylemin başlangıcı olarak anlaşılabilir. Rüya görmek, yaratıcı yeteneklerimizin belki de en ilkel olanıdır ve hem nörofizyolojik hem de ruhsal gelişimde hayati bir faktördür. Hem bilimden hem de dinden elde edilen kanıtlar, bu rüyaların insanların uyanık yaşamları üzerindeki uzun süreli etkisini açıkça göstermektedir.”³² Kısaca yazar, “rüya görmek kökenlerle ilgilidir” demektedir.³³ *Dreaming in the World's Religion* (2008)’da Hinduizm, Budizm, Çin dinleri, Mezopotamya ve Antik Yunan dinleri, Hristiyanlık ve İslam gibi kadim dinlerin yanında Afrika, Okyanusya ve Amerika’nın farklı dinlerinin rüyaya yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak Bulkeley, rüya ile ilgili tarihsel kayıtlara dayanarak, net bir şekilde, rüyaların psikolojik gelişim ve ruhsal aydınlanmanın deneyimsel bir aracı olarak güçlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁴

Editörlüğünü Bulkeley’nin yaptığı *Dreaming in Christianity and Islam* (2009) farklı yazarların Hristiyanlık ve İslam dinlerinde rüya konusuyla ilgili çalışmalarından oluşmuştur. Konu, ilk bölümde Hristiyanlık, ikinci bölümde ise İslam açısından ele alınmış, üçüncü bölümde ise iki din açısından karşılaştırmalı çalışmalara yer verilmiştir. Kitap, Hristiyan ve Müslümanların, rüya dünyasında ortak bir ruhsal temel paylaştıklarını iddia eder. Her iki inançta rüya görmenin kutsal öğretiler ve kişisel rüya deneyimleri noktasında benzerlikleri ön plana çıkarılır. Sonuç olarak, rüyalardan iki geleneğin kutsal

³⁰ Bulkeley, “The Origins of Dreaming”, *Where God and Science Meet How Brain and Evolutionary Studies Alter Our Understanding of Religion*, Ed: Patrick McNamara, (USA: Praeger Publisher, 2006), 213.

³¹ Bulkeley, *The Origins of Dreaming*, 229.

³² Bulkeley, *age.*, 229.

³³ Bulkeley, *age.*, 229.

³⁴ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 269.

metinlerinde olumlu olarak bahsedildiği, her iki inancın liderlerinin çoğunun kişisel rüya deneyimlerinden doğrudan etkilendikleri, teori alanındaki önemli otoritelerin rüyaların dinî geçerliklerini doğruladığı ve ruhani rehberlik için rüyalara bakmaya teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır.³⁵ Ayrıca, çağdaş toplumlardaki insanların geleneksel dinî rüya yorumlama yöntemlerini uygulamaya devam ettikleri vurgulanmıştır.³⁶ Rüyanın manevi gücü her iki dinde de hemfikir olunan konulardan biridir. Her iki din, rüya paylaşma ve yorumlamada dikkatli olmanın gerekliliği noktasında da hemfikirdirler. Rüyalar, insanların çektikleri fiziksel, zihinsel veya manevi acıları teşhis etmek ve onları iyileştirmek için hâlâ yaygın olarak kullanılan bir kaynak olmaya devam etmektedir.³⁷

Bulkeley, *Dreaming in Adolescence* (2012) adlı çalışmasında, Bea takma isimli genç bir kızın 14-21 yaşları arasında kaydını tuttuğu 223 rüyasını, genç kızla ilgili hiçbir bilgi sahibi olmadan analiz etmiş ve rüya içerikleri ile uyku hâli dışındaki zaman diliminde yaşadığı endişeleri arasında -günlük aktiviteleri, kişisel ilişkileri ve kültürel hayatı dâhil- devamlılık bulmuştur. Bu analizin sonuçları, rüya içeriğinin ergen bir kızın ilgi alanlarını, kaygılarını ve duygusal zorluklarını tam olarak yansıttığı çoklu yolları aydınlatmaktadır. McNamara ve Bulkeley, *Dreams as a Source of Supernatural Agent Concepts* (2015) adlı makalelerinde, rüyaların, özellikle dinî fikirler dünyasında bir yaratıcılık kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca şizofreni gibi belirli psikopatoloji biçimleriyle ilişkili dinî sanrıların üretiminde rüyaların rolünü de ayrıntılarıyla ele almaktadırlar.³⁸ Bulkeley, *Big Dreams* (2016) adlı diğer bir kitabında spesifik olarak rüyaları ve rüyaların neden dinler tarihi boyunca görülen özel inanç ve pratiklerle ilişkilendirildiğini *biliş bilimsel terimlerle (cognitive scientific terms)* açıklamaya çalışmıştır.³⁹ O, uykunun sosyal bir davranış,⁴⁰ rüyaların da *dinî deneyimin kaynağı* olduğunu⁴¹ söylemiştir. Sonuç olarak, rüya görmenin gerçekten de dinî tecrübenin kaynağı olduğunu ve rüya görme üzerine yapılan araştırmaların uyuyan beynin gerçekçi vizyonla, derinden yaratıcı görüşler ve olağanüstü farkındalık durumları üretebileceğini

³⁵ Bulkeley, *age.*, 263.

³⁶ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 264.

³⁷ Bulkeley, *age.*, 264.

³⁸ Patrick McNamara ve Kelly Bulkeley, "Dreams as a source of supernatural agent concepts", *Frontiers in Psychology* 6, (2015).

³⁹ Kelly Bulkeley, *Big Dreams*, 7.

⁴⁰ Bulkeley, *age.*, 56-57.

⁴¹ Bulkeley, *age.*, 10.

belirtmiştir. Uykudaki nörobilişsel mimarinin, birçok insanın dinî olarak anlamlı bulduğu canlı ve son derece akılda kalıcı rüya deneyimleri için zemin hazırladığının kanıtı olduğunu ifade etmiştir.⁴² Ayrıca o, mevcut bilimsel araştırmaların, büyük rüyaların, yaratıcı gücün en üst seviyelerinde çalışan beynin ürünleri olduğunu gösterdiğini iddia etmektedir.⁴³ Ona göre dinler her zaman büyük rüyaları vurgulamıştır çünkü bu tür rüyalar insan zihnini sıradan varoluş sınırlarının ötesinde yeni olasılıklara açar.⁴⁴

Kariyerini rüyalara olan ilgisinden hareketle şekillendiren Bulkeley, rüyayı çeşitli açılardan ele alan gerek müstakil çalışmaları gerek editörlük çalışmalarıyla alana önemli katkılar yapmıştır. Konuyu yalnızca bireysel bir deneyim olarak ele almamış; aynı zamanda toplumsal, kültürel ve bilimsel yönlerine de eğilmiştir. Çeşitli dinlerde rüyayı incelediği eseri oldukça kapsamlı bir çalışmadır. Çalışmalarının genelinde rüyaları olumlu açıdan ele aldığı görülmektedir, bu açıdan eleştirilebilir; çünkü rüyalar yalnızca olumlu yönü olan bir olgu değildir. Sadece bir çalışması dinî sanrıların üretilmesinde rüyaların rolü ile ilgilidir. Bulkeley'nin yaptığı bu çalışmalar konuyla ilgili yapılabilecek multidisipliner ve interdisipliner araştırmalar konusunda ilham vermektedir. Aynı zamanda konunun Türk kültürü ve İslam özelinde ele alınması için teşvik edicidir.

1.1.2.2. Makaleler

Bulkeley dışında, Werner Nell'in rüyanın Güney Afrikalı Hristiyanların yaşamlarındaki spiritüel değerini ve rolünü incelediği makalesi konuyla ilgili çalışmalardandır. Nell, nitel yöntem ile yaptığı araştırmasına katılanlardan önemli sayıda Hristiyan'ın rüyaları hâlâ dinî açıdan değerli ve önemli olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, katılımcılar rüyalarının spiritüel ilham, içgörü ve rehber kaynağı olduğu kadar kararlarında ve yaşama şekillerinde geribildirim olarak yararlı olduğunu rapor etmişler, bazen de yasla başa çıkmada önemli bir doğal kaynak olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁵ Thalbourne ve Delin'in keşfettiği "transliminality" kavramı "bilinçdışı ya da dış ortamdan kaynaklanan psikolojik malzemeye karşı aşırı duyarlılık" şeklinde tanımlanır. Thalbourne ve Delin tarafından psikoloji alanında gerçekleştirilmiş ancak

⁴² Bulkeley, *age.*, 271.

⁴³ Bulkeley, *Big Dreams*, 271.

⁴⁴ Bulkeley, *age.*, 271.

⁴⁵ Wernel Nell, "Religion and Spirituality in Contemporary Dreams", *HTS Theologiese Studies/Theological Studies* 68, 1 (2012): 1-9.

konumuzla doğrudan alakalı olan diğer bir çalışmada, paranormale inanan kişilerin daha yaratıcı kişiliklere sahip olmalarının daha muhtemel olduğu, daha çok mistik deneyim rapor ettikleri, daha çok hipomani/mani deneyimi, depresif deneyim ve manik-depresiflik işaretleri gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Hayli transliminal olan katılımcıların rüyalarını daha net hatırladıkları, rüya yorumlarıyla daha sık meşgul oldukları, daha dindar, bazı dinî gruplara bağlı, canlı dinî ve spiritüel deneyimler yaşadıkları ve ayrıca doğu dinlerine ait okumalar yaptıkları -İncil okumaları değil- ortaya çıkmıştır. Kâbuslarla ilgili sıkıntı yaşayan katılımcıların paranormale çok fazla inanan kişiler olmasının yanında hipomani deneyimledikleri de ulaşılan sonuçlar arasındadır.⁴⁶

1.1.2.3. Tez Çalışmaları

ProQuest Dissertations & Theses Global veritabanında “dreams” kelimesini aratarak ulaştığımız 275 sonuçtan 3 tanesi, son 20 yılda yapılan ve rüya konusunu dinî açıdan ele alan çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷ Susan Gabriel Talbot, rüya/vizyon fenomenini günlük rüya deneyimlerinden ayıran özelliklere sahip olup olmadığını araştırmak amacıyla yaptığı çalışma deseninin üç gruptan oluştuğunu belirtmiştir. Bunlardan ikisiyle yüz yüze görüşme yapılarak nitel bir yöntem takip edilmiştir. Nitel prosedürle görüşülen bu iki birincil grup, bu tür deneyimleri olanların gizli popülasyonunu oluşturmakta ve görevi kısmen bu tür fenomeni değerlendirmek olan ikinci bir gruptur. Üçüncü grup ise İngiltere’deki Hristiyan teoloji kurumlarının teolojik kursları ve kolejlerinden oluşmaktadır. Talbot’un ulaştığı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Bu tür fenomenlerin görülme sıklığı, genel popülasyonun %10’udur ve diğer temel özellikler dikkate alındığında daha yüksek de olabilir. Bu tür rüya/vizyon

⁴⁶ Michael A. Thaibourne and Peter S. Delin, “Transliminality: Its Relation to Dream Life, Religiosity, and Mystical Experience”, *The International Journal for The Psychology of Religion* 9, 1 (1999): 45-61.

⁴⁷ Susan Gabriel Talbot, “Altered states of consciousness: Spiritual experience in dream and vision”, (Phd. Diss., The University of Manchester, 2000). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1989045101). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1989045101?accountid=25248>; Joanne Hitchcock-Bridges, “Dreams of trauma in dissociative identity disorder: Transcendence and transformation”, (Phd. Diss., Institute of Transpersonal Psychology, 2009). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (288294815). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/288294815?accountid=25248>; Robert E. III Sears, “Spiritual dreams and the nepalese: Attribution theory and the dream-related cognition of nepali christians and hindus”, (Phd. Diss., Fuller Theological Seminary, School of Intercultural Studies, 2016). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1789907690). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1789907690?accountid=25248>.

deneyimleri yaşam boyu olaylarda bir ya da iki kere görülür ve bunu deneyimleyen kişinin üzerinde uzun yıllar devam eden önemli duygusal etkileri vardır. Bu gibi fenomenler insanlar arasında yakınlık, benzerlik, sevgi ve şefkatle harekete geçirilen derin bağlılık olduğu izlenimi vermektedir. Katılımcıların %93'ü kendi deneyimleri içinde, bir rüya/vizyon sırasında meydana gelen esrarlı bir karşılaşmayı tanımlayarak bu tür deneyimlerin yüksek bir oranını bildirmişlerdir. Bu fenomenler yaşamı koruma ve yaşam verme potansiyeline sahiptir.

Robert E. Sears, bireylerin bir rüyanın ruhsal ya da dinî açıdan anlamlı olduğunu nasıl belirlediğini incelemek için Spilka, Shave ve Kirkpatrick'in genel atıf teorisini kullandığını belirtmiştir. Bu teoriye uygun olarak çalışma, rüya yorumunun, rüya yorumlayan kişinin, rüyanın içeriğinin, rüyanın bağlamının ve rüyayı yorumlayan kişinin durumunun bir fonksiyonu olduğunu iddia etmektedir. Sears, bu dört boyutun her birinin niteliğinin, rüyanın spiritüel özelliğini destekleyebileceğini ya da engelleyebileceğini söylemiştir.⁴⁸

1.2. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Bir düşüncenin anlaşılabilmesi için o düşüncüyü oluşturan kavramların anlaşılması gerekir. Kavramların önemli bazı işlevleri vardır. Bu işlevlerden biri, “dünyayı kavranabilir birimlere bölerek bilişsel ekonomiyi beslemesidir.”⁴⁹ Yani, kavramlar olmasaydı, etrafımızdaki birçok nesneyi ayrı ayrı ele alıp her birini farklı şekilde tanımlamak zorunda kalırdık⁵⁰ ve “her olayı teker teker öğrenmek ve hatırlamak durumunda olurduk.”⁵¹ Dolayısıyla kavramlar sayesinde *farklı nesneleri aynı kavramın örnekleri olarak ele alarak* zihnimizde canlandırabileceğimiz hâle getiririz.⁵²

Kavramların diğer bir işlevi ise, *algılanmamış bilgiyi tahmin etmemize izin vermesidir*.⁵³ Yani kavramlar, bir kavramla ilgili algılanması zor özelliklerle görünebilir

⁴⁸ Çalışmanın özeti çalışma ile ilgili çok kısıtlı bilgi verdiği ve çalışmanın tamamına ulaşamadığı için ayrıntılı bilgi verilememiştir.

⁴⁹ Susan Nolen-Hoeksema, Barbara L. Fredrickson, Geoff R. Loftus and Willem A. Wagenaar, *Atkinson and Hilgard's Introduction to Psychology*, (United Kingdom: Cengage Learning EMEA, 2009), 332; Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 216.

⁵⁰ Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology*, 332.

⁵¹ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 216.

⁵² Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 332.

⁵³ Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 332.

özellikleri birleştirir. Dolayısıyla kavramlar verilen bilginin ötesine geçilmesinin aracıdır.⁵⁴ Ayrıca kavramın, ne kadar geniş çaplı kullanılırsa kullanılsın, tek bir sözcükten oluşması deneyimleri aktarırken daha çabuk iletişim kurulmasını sağlar.⁵⁵

Bu bölümdeki amacımız, bu bilgilere dayanarak kuramsal çerçeveyi çizebilmek adına konuyla ilgili temel kavramları tanımlayarak temel oluşturmaktır. Rüyanın ne olduğunu ve görülen rüyaların ve yorumunun kişinin duygu durumunu, psikolojisini, davranışlarını nasıl etkilediğini anlayabilmek açısından rüya, algı, bilinç, mitoloji/mit ve sembol gibi kavramların açıklanması gerektiğini düşünerek konuya bu kavramların tanımlarıyla giriş yapmayı uygun gördük.

1.2.1. Rüya

Rüya, Arapça bir kelime olup “ra’ā / رآ”, “gördü, algıladı, bir görüşü benimsedi” fiilinin mastarıdır ve “uykuda görülen şey” anlamına gelmektedir.⁵⁶ Kelimenin Türkçe sözlükteki karşılığı “düş”tür⁵⁷ ve “uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü”⁵⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Mecaz olarak ise “Gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal ve gerçekleşmesi beklenen ve istenen şey, umut” anlamları vardır.⁵⁹

İngilizcede “dream” olan kelime, “uyku sırasında kişinin zihninde ortaya çıkan düşünce, görüntü ve duygular” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁰ Sözlükte, “Kişinin yakın çevresinden habersiz olduğu ya da habersizmiş gibi görüldüğü zihin hali”, “büyük amaç, hırs, ideal” gibi mecaz anlamlarına da yer verilmiştir.⁶¹ Kelimenin kaynağının Flemenkçe “droom” ve Almanca “traum”, eski İngilizcede ise “eğlence ve müzik (joy and music)” olduğu belirtilmiştir.⁶² Bunlara ek olarak Manly P. Hall, *dream* kelimesinin, insanların

⁵⁴ Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology.*, 332.

⁵⁵ Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 332.

⁵⁶ İbn Manzur, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b Mukrim, *Lisânu’l-Arab*, I-XV, (Beyrut: Daru’s-sadr, 1410/1990), c. XIV, 297.

⁵⁷ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988), c. 2, 1232.

⁵⁸ *Türkçe Sözlük*, c. 2, 1232-1233.

⁵⁹ *Güncel Türkçe Sözlük*, 2006, Kaynak:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58455a03827099.13385700, (Erişim Tarihi: 5.12.2016).

⁶⁰ *Oxford Dictionary*, Kaynak: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/dream>. (Erişim Tarihi: 31.07.2017).

⁶¹ *Oxford Dictionary*, Kaynak: <https://www.lexico.com/definition/dream> (Erişim Tarihi: 31.07.2017).

⁶² *Oxford Dictionary*, Kaynak: <https://www.lexico.com/definition/dream> (Erişim Tarihi: 31.07.2017).

rüyalara şüpheyle yaklaştığını gösterecek şekilde, “kandırmak” anlamına gelen *deceive* kelimesinden türemiş olduğunu söylemiştir.⁶³

1.2.2. Algı

Algı en genel tanımıyla “duyu organları vasıtasıyla alınan uyarıcıların (duyusal bilgilerin) tutarlı, anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde örgütlenmesiyle, analiziyle, yorumuyla ve senteziyle ilişkili -duyu uyarıcılarının duyu alıcılarına ulaşmasından, algılanan şeyin tanınmasına, farkına varılmasına, kavranmasına vb. kadar geçen fiziksel, nörolojik, fizyolojik, bilişsel ve duygusal- süreçlerin tamamı”⁶⁴ şeklinde tanımlanabilir. Bireyin çevresinde olan bitenin *farkındalığının anlık olarak kazanılması sürecidir*.⁶⁵ Dış çevrede alıcı hücreler tarafından yakalanan fiziksel enerji sinirsel enerjiye çevrilir. Bu enerjinin beyinde işlenmesi sonucunda ise algısal ürün oluşur.⁶⁶ “Bu işleme algılama (perceiving) ve ortaya çıkan ürüne de algı (perception)” denir.⁶⁷

Algıyı etkileyen çok sayıda etmen vardır. “Dikkat” bunlardan biridir. Dikkat *algılanan nesnelere seçici bir şekilde el koyar*.⁶⁸ Aynı anda birden çok uyarana maruz kalan organizma, bütün uyarıcılara tepki veremeyeceği için öznel bir şekilde, eğilimlerine, ihtiyaçlarına, geçmiş deneyimlerine, arzu ve isteklerine, ön yargıları ve içinde bulunduğu duruma bağlı olarak seçici davranır, *algısal filtreleme* yapar.⁶⁹ Beyin, duyu organlarından iletilen *duyuları seçme, bazılarını ihmal etme, bazılarını kuvvetlendirme, arada olan boşlukları ve beklentilere göre anlam vermeyi* bu aşamada yapar.⁷⁰ Bu nedenle de aynı uyarıcılar farklı kişiler tarafından farklı yorumlanabilir ve aynı kişi aynı uyarıcıyı, farklı zamanlarda farklı bakış açısına sahip olacağından, farklı şekilde anlamlandırıp algılayabilir.⁷¹ Yani geçmiş yaşantılar, deneyimler, içinde bulunulan duygu durumu, ihtiyaçlar ve motivasyon algıyı etkileyen diğer etmenlerdir.⁷² Beyin tüm bunları dikkate alarak algılama işini gerçekleştirir.

⁶³ Manly P. Hall, *Rüya Sembolizmi*, çev: Özgür Umut Hoşafçı, (İstanbul: Mitra Yayınları, 2011), 8.

⁶⁴ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017), 42.

⁶⁵ Adnan Erkuş, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Doruk Yayınları, 1994), 145.

⁶⁶ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 118.

⁶⁷ Cüceloğlu, *age.*, 118.

⁶⁸ Erkuş, *age.*, 146.

⁶⁹ Budak, *age.*, 43; Kemal Sayar ve Mehmet Dinç, *Psikolojiye Giriş*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 34.

⁷⁰ Cüceloğlu, *age.*, 119.

⁷¹ Sayar ve Dinç, *Psikolojiye Giriş*, 34.

⁷² Erkuş, *age.*, 146.

Duyu organlarının yapısından ve geçmiş deneyimlerden kaynaklanan yanlış ya da kusurlu algılamalar olabilmektedir.⁷³ Bu tür algı yanılmaları “algılama düzenimizin hata yapmaya açık olduğunu ve algı ürününün mükemmel olmadığını gösterir.”⁷⁴ Algı yanılmaları, yanılsama (illüzyon) ve sanrı (halüsinasyon) olarak ikiye ayrılır. Yanılsama, var olan bir nesnenin yanlış algılanması iken sanrı ise olmayan bir şeyin algılanmasıdır.⁷⁵ Sanrılar zihnin ürettiği imgelerdir. Yanılsama herkeste görülebilirken sanrı genellikle psikolojik rahatsızlığı olan kişilerde görülür.⁷⁶

Algı, bilgi elde etme araçlarındandır. Ancak bir şeyi algılamak da onu bilmek demek değildir⁷⁷ ve algıların kendi başına bilgi olduğu söylenemez. Uyanıkken ya da uykudayken algıladığımız şeylerle ilgili inançlarımızın kesinlikle doğru olduğuna inanırız ancak algılar sürekli değişir. Sağlıklı bir bireyin tatlı olarak algıladığı bir yiyeceği hasta olan bir birey acı olarak algılayabilir.⁷⁸ Rüya sırasında görülen şeylere bağlı olarak algılanan şeyler; örneğin tehlike anında deneyimlenen kalp çarpması ve terleme gibi bedensel değişiklikler, ateşe yaklaşıldığında hissedilen sıcaklık, içilen çayın aroması, ele dökülen kahvenin sıcaklığı ya da yağmur/kar yağışı sırasında hissedilen soğukluk ve ıslaklık rüyada çok gerçektir ancak gerçek olmadığı uyandıktan sonra fark edilir.

Bunun yanı sıra, algı, bizzat nesnelerin ne olduklarını bize vermez, onların nitelikleri ile ilgili bilgi sahibi olmamızı sağlar.⁷⁹ Nesneleri, onların şekli, rengi, sertliği, tadı ve sesi gibi nitelikleri ile algılarız. Algılar bilgiye, bu nitelikler tanışıklıktan çıkıp önerme hâline geldiğinde dönüşür.⁸⁰ Tanımadığımız, daha önce bilmediğimiz bir şeyi algıladığımızda, öncesinde sahip olduğumuz deneyimden yola çıkarak, onlarla kıyaslayarak anlam vermeye ve zihnimize yerleştirmeye, kodlamaya çalışırız. Eğer algılanan yeni şey daha önce tanımadığımız bir şeyse, onun fonksiyonu anlaşılan kadar algılarımız gözleme devam eder.⁸¹

⁷³ Sayar ve Dinç, *age.*, 36.

⁷⁴ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 119.

⁷⁵ Cüceloğlu, *age.*, 121.

⁷⁶ Sayar ve Dinç, *age.*, 36.

⁷⁷ Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, (Ankara: Hitit, 2011), 59.

⁷⁸ Bk. Platon, *Theaitetos*, Çev: Macit Gökberk, (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1945), 41; Başdemir, *age.*, 59.

⁷⁹ Başdemir, *age.*, 65.

⁸⁰ Başdemir, *age.*, 65.

⁸¹ Başdemir, *age.*, 66.

Peki, rüyada algı nasıldır, nasıl çalışır? Rüyada bilinç durumu, uyanıkken sahip olduğumuz bilinç durumundan biraz farklıdır. Rüyadaki bilinç, daha düşük bir yoğunluk ve canlılık seviyesine sahiptir. Ancak algı, rüyada, uyanıkken işlediği şekilde işler. Algının duyular aracılığıyla çevremizle ilgili bilgi sahibi olma yollarından biri olduğu yukarıda belirtildi ancak rüyalarda algıladığımız şeyleri nasıl açıklayabiliriz? Neticede yalnız bir şekilde ve bütün duyuların izole edildiği bir ortamda uyuyan bir kişi, rüyasında, görüyor, dokunuyor, hissediyor, duyuyor ya da kokluyormuş gibi algılamaya devam edecektir. Tüm bu duyular zihin tarafından beyinde üretilir. Dış dünyadan bağımsız olarak kişi, rüyasında, tehlikede olduğunu görebilir; ateşin sıcaklığını, ölüme çok yaklaşmış korktuğunu, yağmurda kalıp ıslandığını, birine dokunduğunu ve dokunduğu kişinin vücut sıcaklığını hissedebilir. Rüyasında gördüğü güzel bir manzarayı izlerken yaşadığı hazzı uyandıktan sonra da net bir şekilde hatırlayabilir. Rüyada görülen şeyin vücuttaki etkilerini de kişi uyandıktan sonra fark eder. Terlemiş, bazı uzuvları uyuşmuş, kaskatı kesilmiş ya da üşümüş olabilir. Bununla birlikte uyku sırasında duyu organlarımızı kısıtlı olarak kullanırız. Duyu organlarını etkileyecek her türlü ses, koku ve maddeden izole edilmiş bir ortamda kişi duyu organlarını kullanmadığı hâlde rüyada algılamaya devam eder. Rüyada algı, belleğin yardımıyla görme ile olur diyebiliriz; çünkü uyku sırasında beyin önceki deneyimleri kullanarak ya da uyumaya başlamadan önceki düşüncelerine bağlı olarak birtakım görüntüler oluşturur, tahayyül eder. Rüya sırasında da kişi zihnindeki dünyadadır ve zihin rüya sırasında belleği kullanır.⁸²

1.2.3. Bilinç

Bilinç kavramı sözlükte “insanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur” şeklinde tanımlanır.⁸³ İngilizcesi conscious olan kelime “17. yüzyılın başlarında Latince yakın kök *consciūs*, Latince kök sözcük *con* -birlikte- ve *scire* -bilmek-den geçmiştir.”⁸⁴ Zihin felsefesinde üzerine çok tartışılan bir kavram olan bilinç, “uyanık olma, farkında

⁸² Bk. Aristoteles, “On Dreams”, *The Works of Aristotle*, Trans. J. I. Beare, (Oxford: Clarendon Press, 1931); Atilla Arkan, “İbn Rüşd Psikolojisi”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001); Levent Bayraktar, *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010); *Felsefi Yaklaşım* başlığı, 88-105.

⁸³ *Türkçe Sözlük*, 1988, TDK, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1. Cilt, 188.

⁸⁴ Raymond Williams, *Anahtar Sözcükler Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*, Çev: Savaş Kılıç, (İstanbul: İletişim Yay., 2007), 388.

olma, duyarlı olma”⁸⁵ ile eş anlamlı kabul edilir. Uyanık olma anlamında bilinçli olmak, uyuyor olmamak, baygın ya da komada olmamak demektir; çünkü uykuda ya da komadayken kişinin dış dünya ile bir bağı kalmaz, duyuları dış dünyaya kapanır. Uyanık iken ise duyular ve bilinçli zihin birlikte çalışır. Böylece uyanıklık, çevrede olan bitenin farkında olmayı kendiliğinden devreye sokar.⁸⁶ Bilincin uykuda olmakla uyanık olmak arasındaki fark şeklindeki tanımının aslında tam olarak doğru olduğu söylenemez; çünkü rüyalar, uyanırken yaşanan deneyimler kadar tutarlı olmasa da bilinçli deneyimlerdir. John Searle de uyku sırasında rüya görüldüğü takdirde bilinçli olunacağı ancak bu bilincin uyanıklık durumundaki bilinçli hâlden daha düşük bir yoğunluk ve canlılık seviyesine sahip olacağı görüşündedir.⁸⁷ Rüya görme sırasında bilincin durumuyla ilgili diğer bir görüşe göre ise “özellikle kâbuslar ya da fanteziler, tutarlılıktan yoksun olmalarına karşın veya bazen tam da bu yoksunluk yüzünden, bilinç açısından çok yoğun deneyimler olabilir.”⁸⁸ Dolayısıyla bilinci, “rüyasız uykuya daldığımızda ya da tam anesteziye girdiğimizde kaybettiğimiz şey”⁸⁹ olarak tanımlamak daha uygun olabilir. Bilinçle ilgili “bilincin yerinde olması” ve “bilinci kapalı olmak” ifadeleri ise bilinç düzeyleri ile ilgilidir. “Dalgınlık, uyku, baygınlık, narkoz, koma gibi durumlarda bilinç farklı düzeylerde”⁹⁰

Bilinç ile eş anlamlı diğer bir kelime *farkında olma* ise “Dış dünyadaki nesnelerden duyu organlarımıza gelen duyu verilerinin etkisi olarak zihnimizde oluşan duyuların, duyguların, düşüncelerin ve tüm öteki zihinsel edimlerin neligini algılamak ve bunları birbirinden ayırt edebilmek”tir.⁹¹ Searle’e göre ise farkındalık bilince en yakın eş anlamlı kelimedir ancak anlam bakımından tam olarak bilinç ile eşdeğer değildir çünkü farkındalık, daha çok biliş (cognition) ve bilgi (knowledge) ile yakından bağlantılıdır.⁹²

Uyuşmuş ya da anestezi altında olan kişinin ayaklarından dizine kadar bilincini yitirmesi hâlinde “bilinç” ve “bilinçsiz” terimlerinin kullanımı farklılaşabilir. Bu durumda “bilinçli” *duyarlı* veya bilinci yerinde ile; “bilinçsiz” ise yarı baygın ya da

⁸⁵ Sara Çelik, “Zihin Felsefesi Açısından Bilinç Kavramına Bir Bakış”, *Felsefe Ekibi Dergisi*, sy. 14 2010, 2.

⁸⁶ Çelik, *Zihin Felsefesi Açısından Bilinç Kavramı*, 4

⁸⁷ John R. Searle, *The Rediscovery of the Mind*, (London: MIT Press, 1992), 35.

⁸⁸ David Papineau ve Howard Selina, *Bilinç*, Çev: Duygu Akın, (İstanbul: NTV Yayınları, 2015), 5.

⁸⁹ Papineau ve Selina, *age.*, 5.

⁹⁰ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 101.

⁹¹ Çelik, *age.*, 4.

⁹² Searle, *age.*, 35.

duyarsız ile eş anlamlı olur.⁹³ Ryle, bilincin diğer bir anlamı olarak *dikkat etmeye* değinir. Dikkatini vermediği zaman kişinin bir duyumun bilincinde olmadığı söylenebilir. Örneğin yürüyüş sırasında ateşli bir tartışmaya dalmış olan bir kişi topuğundaki acıyı hissetmeyebilir.⁹⁴ Kişi, dikkati başka bir şey üzerindeyken bir dereceye kadar şiddetli olan bir duyumu zor fark eder diyebiliriz. Tersine kişi zayıf duyumlara karşı keskin bir dikkat de gösterebilir; mesela apandisitten korkan bir kişi çok şiddetli olmayan karın ağrılarına karşı bile bilinçli olacaktır.⁹⁵

Psikolojide bilinç, terim olarak “Diğer canlılardan farklı olarak, insanın kendinin farkında olma becerisi”⁹⁶ olarak tanımlanır. “Bilinçlilik, insanın varoluşunun temel gerçeğidir; çünkü bilinçlilik olmaksızın varoluşumuzun bütün öteki insani özellikleri olanaksız olurdu.”⁹⁷ Psikanalitik kuramda ise “herhangi bir anda, uyanıklık durumunda, ayırdına varılan, farkında olunan her şeyi kapsayan zihinsel süreçlerin bölümü”dür.⁹⁸ Psikanalitik kuramda bilinçle birlikte karşımıza bilinç öncesi (pre-conscious), bilinçaltı (subconscious), bilinçdışı (unconscious) gibi kavramlar çıkar. Öncelikle bu kavramlar arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

Bazen, bilinçaltı kavramının, bilinçdışı ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülebilir ancak bu kullanım hatalıdır. Ayrıca, tanımlara bakıldığında bilinçaltı ve bilinç öncesinin birbirine çok yakın kavramlar olduğu görülebilir. Buna göre; bilinç öncesi ya da ön bilinç “o an için farkında olunmayan ancak bilinç düzeyine kolayca çıkarılabilecek olan, yani tanımsal açıdan bilinçdışı olup da bastırma veya savunma mekanizmaları gibi süreçlerle erişimi engellenmeyen anılar, duygular, düşünceler ve arzulardır.”⁹⁹ Bilinçaltı, “Bilinç düzeyinin altında bulunan ve bilinçli olmayan, ancak kolayca bilinç düzeyine çıkarılabilen malzemelerin, süreçlerin bulunduğu düzey”dir.¹⁰⁰

Bu kavramların ortaya çıkışı ve kullanılışını inceleyecek olursak bilinçdışı düşüncesini Platon’a kadar uzatmanın mümkün olduğunu görebiliriz. 18. yüzyıl

⁹³ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, (Abingdon: Routledge, 2009), 139.

⁹⁴ Ryle, *age*, 140.

⁹⁵ Ryle, *The Concept of Mind*, 140.

⁹⁶ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 132.

⁹⁷ John R. Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, çev: Kemal Bek, (İstanbul: Say Yayınları, 1996), 20.

⁹⁸ Erkuş, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, 52.

⁹⁹ Budak, *age.*, 549.

¹⁰⁰ Budak, *age.*, 128.

başlarında ise Leibniz bilinçdışı üzerinde durmuş ve *monadoloji* teorisini geliştirmiştir.¹⁰¹ Bu teoriye göre, hareket ve enerjinin kaynağı olan *monadlar* bilinçdışıyla aynı türdendir. O, zihinsel olayların, anlaşılabilirlik veya bilinç dereceleri bakımından farklı olduklarını ve tamamen bilinçdışı olandan bilinçli olana doğru sıralandığını savunmuştur. Bilincin daha küçük derecelerini minyon algılar olarak adlandırmış ve bunların bilinçli gerçekleşmesine *tamalgı* (apperception) adını vermiştir.¹⁰² Johan Friedrich Herbart da bu görüşe *başlangıç* (threshold) ve *eşik* (limen of consciousness) kavramlarını eklemiştir. Buna göre, eşiğin altındaki fikirler bilinçdışıdır. Bu fikir bilinç seviyesine yükselince Leibniz'in bahsettiği tamalgı oluşur; fakat Herbart bir adım daha ileri giderek bilinçdışındaki fikirlerin bilince yükselebilmesi için bilinçte olan fikirlerle uyuşabilmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Bilinçle uyuşamayan fikirler bilinçdışına itilir ve Herbart'ın *bastırılmış fikirler* (inhibited ideas) dediği fikirler oluşur.¹⁰³ Fechner da bilinçdışı teorilerinin gelişmesine katkıda bulunan isimlerdendir. Başlangıç ve eşik kavramlarını kullanmanın yanında zihni bir buz dağına benzetmiştir.¹⁰⁴ Buz dağının önemli bir bölümü suyun altında kalan ve görünmeyen kısımdır ve bu kısım “zihnin gözlemlenemeyen güçler tarafından idare edilen bölümünü” temsil eder.

Fechner'in buz dağı benzetmesi Freud'un üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Bunun yanı sıra, Freud'un klinik çalışmalarına başladığı 1880'lerde Avrupa'da bilinçdışı kavramı sadece akademik camiada değil halk arasında da oldukça popülerdir. Konuyla ilgili yapılan tartışmalara ek olarak azımsanmayacak sayıda kitap basılmıştır.¹⁰⁵ Dolayısıyla, bilinçaltı/bilinçdışı söz konusu olduğunda ilk akla gelen isim Freud olsa da Freud'dan önce bilinçdışı, üzerine konuşulan ve tartışılan bir kavramdır. Ancak kimse bilinçdışının nasıl araştırılacağına dair yol bulamamıştır. Freud ise bilinçdışının önemini farkına varmış ve “anlaşılamaz olduğu düşünülen şeyleri bu kavramla açıklayabileceğini” düşünmüştür.¹⁰⁶ Topografik kişilik kuramında, kişiliği bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı olarak üçe ayırmıştır.

¹⁰¹ Duane P. Schultz & Sydney Ellen Schultz, *A History of Modern Psychology*, (USA: Wadsworth, 2011), 288.

¹⁰² Schultz&Schultz, *A History of Modern Psychology*, 288.

¹⁰³ Schultz&Schultz, *age.*, 288.

¹⁰⁴ Schultz&Schultz, *age.*, 288.

¹⁰⁵ Schultz&Schultz, *age.*, 289.

¹⁰⁶ Schultz&Schultz, *age.*, 289.

Freud önce bilinçaltı kavramını bilince erişemeyen dürtüler olarak tanımlayarak erken dönemde yazdığı bazı metinlerde kullanır ancak sonra bu kavramı kullanmayı bırakarak bilinçdışı kavramını tercih eder. Bunu belirtmek için “Biri bilinçaltından bahsettiği zaman, kavramdan bilincin altında zihinde yatan bir şeyi belirtmek için - topografik olarak mı yoksa başka bir bilinci, bir bakıma gizli/gömülü olanı, belirtmek için- niteliksel olarak mı bahsettiğini söyleyemem. Muhtemelen hiçbirinde net değildir. Tek güvenilir antitez bilinç ve bilinçdışı arasındadır.”¹⁰⁷ demiştir. Freud, *bilinçaltı* terimini yanlış ve yanıltıcı olduğu için reddederek daha fazla kullanmamıştır.¹⁰⁸

Freud, bilinçdışı kavramını bastırma kuramından elde eder. Bastırma, düşüncelerin bilince çıkmadan önceki durumudur. Bu durumda bastırılmış olan düşünceler, bilinçdışının prototipidir.¹⁰⁹ Freud, iki tip bilinçdışına sahip olduğumuzu söyler; bunlardan biri örtük ve bilince çıkabilen, diğeri ise bastırılmış ve bağımsız olarak veya hemen bilince çıkamayacak olan. O, dinamik olarak değil, sadece tanım olarak örtük olanı *bilinç öncesi* olarak tanımlar; *bilinçdışını* ise dinamik açıdan bilinçsiz olarak bastırılmış olanla sınırlar.¹¹⁰ Daha sonra, tanım açısından iki tür ancak dinamik açıdan tek bir *bilinçdışı* olduğu unutulmadan elde ettiği üç kavramı -bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı- rahatça kullanabileceğimizi vurgular.¹¹¹

Kolektif (ortak) bilinçdışı (collective unconscious), bilinçten bahsederken mutlaka değinmemiz gereken kavramlardandır. Kolektif bilinçdışı, aslen Freud’un en eski takipçilerinden biri olan ve daha sonra şiddetli görüş ayrılığı dolayısıyla hem profesyonel hem kişisel anlamda Freud ile yollarını ayıran Carl Gustav Jung tarafından tanımlanan bir kavramdır. Jung bilinçdışını *kişisel* ve *kolektif* olarak ikiye ayırır. Ona göre, bilinçdışının yüzeysel bir katmanı kişiye özeldir; bu kişisel bilinçdışısıdır. Ancak *kişisel bilinçdışı*, daha derin ve doğuştan gelen bir katmana bağlı konumdadır. Kişisel değil, evrensel olan bu katman ise *kolektif bilinçdışısıdır*.¹¹²

¹⁰⁷ Sigmund Freud, “The Question of Lay Analysis (1926)”, *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XX, (London: The Hogarth Press, 1959), 198.

¹⁰⁸ Sigmund Freud, “The Unconscious (1915)”, *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XIV, (London: The Hogarth Press, 1957), 170.

¹⁰⁹ Sigmund Freud, “The Ego and Id, (1923)”, *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XIX, (London: The Hogarth Press, 1961), 15.

¹¹⁰ Freud, *The Ego and Id*, 15.

¹¹¹ Freud, *The Ego and Id*, 15.

¹¹² Carl Gustav Jung, “The Archetypes and The Collective Unconscious”, *The Collected Works of C. G. Jung*, Volume 09, (London: Routledge, 1981), 3.

Bilinç, Jung için “psşik içeriklerin ego/ben’le ilişkisidir; bu ilişkiyi sürdüren faaliyet veya işlevdir.”¹¹³ *Bilinçdışı* ise, “metafizik nitelikte bir felsefe kavramı değil, özellikle bir psikoloji kavramıdır. Bilinçli olmayan, yani ego/ben ile algılanabilir şekilde ilişkili olmayan bütün psşik içerikleri ve süreçleri kapsayan psikolojik bir sınır kavramıdır.”¹¹⁴ Jung bilinçdışı psşik içeriklerinin varlığının deneyimle doğrulandığı ancak bu deneyimin bilinçdışı içeriğinin ne olduğu konusunda hiçbir şey söylenemeyeceği görüşündedir. Bilinçdışı içeriğin aralığının sınırı olmadığını belirtir.¹¹⁵ Yine deneyim, bilinçdışı içerikleri tahmin etmeye ve sınıflandırma yapmaya imkân sağlar. Buna göre, enerji kaybederek bilinçdışı olan yani unutulmuş her şey bilinçdışına itilir; fakat zaman zaman ya da yıllar sonra hatırlanabilir ya da bir çağrışımla ortaya çıkabilir. Unutmanın yanı sıra *bilinçli unutma* ya da Freud’un tabiriyle *bastırma* neticesinde bilinç eşiğinin altına düşen deneyimler de vardır. Yine bilinçli algı eşiğinin altında (subliminal olarak) algılanan, tamalgıya ulaşmayan deneyimler de bilinçdışı psşik içerikler hâline gelir. Tüm bunlar *kişisel bilinçdışı* olarak tanımlanır.¹¹⁶ Bu kişisel bilinçdışı içeriklere ek olarak, kişisel kazanımlardan kaynaklanmayan ve kalıtımla alınmış yani beynin kalıtsal yapısından kaynaklanan başka içerikler de vardır. “Bu içerikler, tarihsel gelenek ve göçten bağımsız, her zaman ve her yerde yeniden ortaya çıkabilen güdü ve imgelerin mitolojik çağrışımlarıdır.”¹¹⁷ Jung bu içeriklere *kolektif bilinçdışı* adını vermektedir. “İlktip veya ilkel imajlar dediği önemli yaşantı imajlarından ve anılarından oluşan, bütün insanlığın paylaştığı kalıtsal duyguları, düşünceleri ve anıları içeren ve kişinin algılarını, arzularını şekillendiren bu ortak bilinçdışı dinde, mitlerde, masallarda ve fantezilerde sembolik olarak dışa vurulur.”¹¹⁸

Jung bilinç ve bilinçdışı arasında deniz ve ada benzetmesi yapmıştır. Bilinçdışının sınırsız uzantısından dolayı deniz ile karşılaştırılabileceğini ve bilincin de bu denizin ortasında yükselen bir ada gibi olduğunu söylemiştir.¹¹⁹ Ancak ona göre yine de bilinç-bilinçdışı ilişkisi deniz-ada ilişkisinden temelde farklıdır. Bilinç ve bilinçdışı arasında

¹¹³ Carl Gustav Jung, “Psychological Types”, *The Collected Works of C. G. Jung, Volume 6*, London: Princeton University Press, 1968), 535-536.

¹¹⁴ Jung, *Psychological Types*, 536.

¹¹⁵ Jung, *age.*, 614.

¹¹⁶ Jung, *age.*, 615-616.

¹¹⁷ Jung, *age.*, 616.

¹¹⁸ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 536.

¹¹⁹ Carl Gustav Jung, “Development of Personality”, *The Collected Works of C. G. Jung, Volume 17*, (USA: Princeton University Press, 1981), 51.

sabit bir ilişki yoktur; bilinçdışı bilinç gibi sürekli hareket ettiği ve dinlenmediği için içeriğinde daima bir yön değiştirme ve hareket vardır. “Bilinçdışı, bilinç ile aralıksız bir algı etkileşimi içerisinde yaşar ve çalışır.”¹²⁰ Böylece bilinç alanında yoğunluğunu kaybeden yani unutulmuş içerikler bilinçdışına doğru batır. Diğer taraftan ise bilinçdışından kaynaklanan fantezi veya dürtü dediğimiz yeni fikirler ve eğilimler bilinç düzeyine doğru hareketlenir.¹²¹ Bilinçdışı, bilincin büyüdüğü bir kalıp (matris)tır.¹²²

Bu çalışmada biz, bilinç öncesinin hafıza ile aynı şey olduğunu ileri sürerek bilinçdışı ile birlikte rüyaların ana malzemesini oluşturduğunu kabul ediyoruz. Hafızamızda kolay hatırlanabilen malzemeler bilinç öncesinde tutulur, bilerek unutulmuş daha eski ve bastırılmış içerikler ise bilinçdışının gerilerine atılır. Bilinçdışını da Jung ile aynı şekilde kişisel ve kolektif olarak ele alıyoruz. Kişinin gerek kişisel deneyimleri gerek evrensel, atalarından aktarılan deneyimleri bilinçdışı malzemeyi oluşturur. Kişi bunun farkında olmayabilir, hatırlamasa da hafızasının derinliklerindedir.

1.2.4. Mitoloji/Mit

Kelime olarak *masal*, *efsane* anlamına gelen *mit* Yunanca *uydurulmuş söz* anlamına gelen *mythos* (*mitos*) deyiminden türetilmiştir.¹²³ Mitler, “kaynağı, yazarı bilinmeyen, ancak genellikle bazı doğa olaylarını ya da belli bir kültürün veya toplumun tarihini, geleneklerini, kurumlarını, dinî törenlerini, vb. açıklamayı hedefleyen masalsı anlatılardır.”¹²⁴ Antropolojik açıdan terim olarak ise yerli halkların dünyanın kökeni ve onu oluşturan varlıklar, unsurlarla ilgili anlatılardır.¹²⁵ Bilgi öncesi dönemde, olayların sebeplerini açıklama ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Örneğin gök gürlemesi, şimşek çakması ve yıldırım düşmesine anlam veremeyen insanlar bunu gökte yaşayan tanrının kızması ve insanları cezalandırması olarak açıklamaya çalışmıştır.¹²⁶ Kısaca mit, bilgi öncesi dönemde ilkel insanın dünyanın kökenini, kendi varlığını, etrafında gelişen olayları ve değişimi anlama, açıklama çabası sonucu ortaya çıkan, çıkış noktası

¹²⁰ Jung, *age.*, 51.

¹²¹ Jung, *Development of Personality*, 51-52.

¹²² Jung, *age.*, 52.

¹²³ Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013), 334.

¹²⁴ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 496.

¹²⁵ Rapport ve Overing, *Social and Cultural Anthropolgy*, 274.

¹²⁶ Hançerlioğlu, *age.*, 334.

belirlenemeyen ve nesilden nesile aktarılan anlatılar şeklinde tanımlanabilir. Mitoloji ise, mitleri ve onların tarihini inceleyen, yorumlayan bilimdir.

Antropolojik olarak mitlere iki yaklaşım söz konusudur. İlki, Bronislaw Malinowski'nin yaklaşımıdır. Buna göre, mitler toplumsal davranışların sözleşmeleridir. Yani, insanlar şimdiki toplumsal düzenlemeleri haklı göstermek için mitlerde tasvir edilen yer veya varlıklara başvurulabilirler.¹²⁷ İkinci yaklaşım ise, Claude Levi-Strauss'un yaklaşımıdır. Levi-Strauss, Malinowski'nin yaklaşımını reddetmemekle birlikte, mitlerin "toplumsal deneyimlerde var olan ve insanların başka türlü üstesinden gelemeyecekleri mantıksal tutarsızlıkları çözmekte kullanılan bilişsel araçlar" olduğu görüşündedir.¹²⁸

Arkaik dönemde, evrenin nasıl işlediğini çözümleyememiş insanlar, yeryüzünde olaylarla karşılaştıkları ilk andan itibaren sebep-sonuç ilişkisi kurarak edindikleri bilgileri kutsalla ilişkilendirerek mitleri oluşturmuşlardır ve oluşturdukları bu hikâyeler aslında yaratılış öyküleridir.¹²⁹ Aydınlanma Çağı'nda ise Batı kültüründe rüyalar ve mitoslar önemini kaybetmiştir. Mitosların *bilim öncesi aklın basit ürünleri*, rüyaların da *saçma* oldukları söylenmiştir.¹³⁰ Ancak Sigmund Freud'un çalışmalarıyla birlikte bu algıda değişiklik olmuştur.¹³¹ Modern psikolojik rüya çalışmaları Freud'un *Rüyaların Yorumu* (*The Interpretation of Dreams*, 1900) adlı eseriyle başlamıştır.

Freud'a göre temelde rüyalar mitoslardan çok da farklı değildir.¹³² Hatta ona göre mit, *nevroz olarak insanlığın kolektif rüya görmesidir*.¹³³ Freud, mitler ile rüyaları karşılaştırarak bunların sadece ait oldukları kültürün tarihine değil aynı zamanda insanın doğasına da ışık tuttuğunu ifade eder. Ona göre, mitler modern insanın unutup bastırdığı ilkel olayların anlatımıdır.¹³⁴ Aynı zamanda psikolojik bilgi kaynağı olduğu kadar psikolojiden elde edilen bilgilerin de tarihsel olarak doğrulamasıdır.¹³⁵ Freud'a göre zihnin doğrudan görünen bilinç kısmı; gerçeğe ayak uydurarak akli fonksiyonları yürütürken dolaylı görünen bilinçdışı kendini *rüyalarda, mitlerde, hikâyelerde, istemeden*

¹²⁷ Robert Lavenda ve Emily A. Schultz, *Kültürel Antropoloji Temel Kavramlar*, Çev: Dilek İşler, Onur Hayırlı, (Ankara: Doğu Batı Yay., 2018), 99.

¹²⁸ Lavenda ve Schultz, *age.*, 100.

¹²⁹ Gülüşan Göcen, *Psikoloji, Mitoloji ve Din*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018), 51.

¹³⁰ Erich Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, Çev: Aydın Arıtan, (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1995), 22-24.

¹³¹ Fromm, *age.*, 24.

¹³² Fromm, *age.*, 22-24.

¹³³ Göcen, *age.*, 134.

¹³⁴ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 496.

¹³⁵ Budak, *age.*, 496.

yapılan hatalarda ifade etmeye çalışır, bastırma yoluyla da kendini gizler.¹³⁶ “Masallar, mitler, destanlar, halk öyküleri bilincin bilinçdışı ile karşılıklı etkileşim içinde yapılandığı ortak (kolektif) ürünlerdir; binyıllar boyunca yaşanagelmiş, sınanmış zihin modellerini, iç ve dış gerçeklikle bağlantı içinde sahnelerler.”¹³⁷

Jung için ise mitler kolektif bilinçdışını sembolize eder ve bu nedenle önemlidir. Ona göre, mitler uydurulmamıştır; bilinçdışının ürünleridir. Jung’un psikoloji kuramını mitler üzerine kurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹³⁸ Dünya mitolojisinin temaları, motifleri ve sembolleri düş çalışmaları açısından kalıtsal bir mental dil sağlar.¹³⁹ Jung, rüyayı da bilinçdışının bağımsız aktivitesi olarak tanımlar; rüyalar psişik aktivitenin uyku sırasında ortaya çıkan ürünleridir.¹⁴⁰ Dolayısıyla rüyada ortaya çıkan sahneler, geçmişte mitlerde üretilen ve potansiyel olarak bizde var olan kolektif bilinçdışı ürünleridir.

Fromm da rüyaların mitoslara çok benzediğini söylemektedir. Ona göre, modern zamanda mitoslara çok ilgi göstermeyip onlara “henüz aydınlığa ulaşamamış beyinlerin çocuksu ifadeleri” olarak yaklaşıyoruz.¹⁴¹ Ancak rüyalarımızın içerik ve biçim bakımından mitoslara benzediğini de inkâr edemeyiz. Kendi ifadesiyle “bilimsel olarak aydınlanmış modern beyinler bile, uykularında mitos benzeri eserleri yaratma yeteneğini henüz kaybetmemişlerdir.”¹⁴² Ona göre, mitoslar benliğimizin derinliğine inerek gizli yönlerimizi anlamamızı sağlar. Dolayısıyla bilgeliğin en önemli kaynaklarından biridir.¹⁴³

Mircea Eliade, modern zamanlarda mitolojinin yeri konusunu tartışırken örnek verdiği iki politik mit dışında modern toplumların mit üretemediklerini iddia etmiştir. Ona göre mit, hem bir insan davranışı tipi hem de uygarlığın bir unsurudur. Dolayısıyla bireysel deneyim düzeyinde mit hiçbir zaman tamamen kaybolmamıştır ve rüyalarda, hayallerde kendisini açığa çıkarır. Eliade’ye göre rüyalarda, mitolojiyi oluşturan simgeler, imgeler, karakterler, motifler ve olaylarla tekrar tekrar karşılaşırız.¹⁴⁴

¹³⁶ Göcen, *age.*, 134.

¹³⁷ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul’un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 9.

¹³⁸ Göcen, *Psikoloji, Mitoloji ve Din*, 164.

¹³⁹ Kelly Bulkeley, *The Origins of Dreaming*, 217.

¹⁴⁰ Jung, *Development of Personality*, 59.

¹⁴¹ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 20.

¹⁴² Fromm, *age.*, 20.

¹⁴³ Fromm, *age.*, 25.

¹⁴⁴ Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*, Çev: Cem Soydemir, (Ankara: Doğu Batı Yay., 2017), 12.

1.2.5. Sembol

Sembol, sembolik bir dile sahip olduğunu söylediğimiz mitler ve rüyalardan bahsederken üzerinde durmamız gereken kavramlardan biridir. Sembol, genel anlamıyla, “başka bir şeyin yerinde duran, onun yerini alan, onu temsil eden”¹⁴⁵ şeydir. Psikoloji sözlüğünde, “yapısal bir ilişki, çağrışım, anlaşma, rastlantısal benzerlik vb. yollarla başka bir şeyi temsil eden, onun varlığına işaret eden bir nesne, figür, imaj, mimik, eylem, olay, ses, harf, kelime, işaret, vs.” şeklinde tanımlanır.¹⁴⁶ Sembolizm ise, “şeyleri temsil etmek için sembol kullanmadır.”¹⁴⁷ Erich Fromm, sembolleri *geleneksel*, *rastlantısal* ve *evrensel* olmak üzere  kategoriye ayırmıştır. Ona göre, rastlantısal sembolleri, yalnızca sembolün anlamını bilenler anlayabilir. Rüyada görülen semboller bu türden sembollerdir. Bunlar kişiye özeldir ve anlaşılabilmesi için açıklama gerektirirler.¹⁴⁸ Geleneksel sembollerde böyle bir durum söz konusu değildir, kişiye ya da belirli bir topluma zgdrler. Geleneksel sembollere, günlük hayatta kullandığımız kelimeler, bazen de resimler örnek verilebilir. Bir cisme verdiğimiz ismin, örneğin “kalem”, o cisimi sembolize etmesinin tek nedeni, *kalem* cismini *kalem* sesi ile bağdaştırmak üzere toplumsal bir anlaşma yapılmış olmasındır.¹⁴⁹ Evrensel semboller ise tüm insanlar için geçerlidir; belirli bir kişi ya da toplulukla sınırlandırılmazlar. Sembol ve o sembolün sembolize ettiği şey arasında bir ilişki vardır.¹⁵⁰

Fromm’a göre rüya, duygunun sembolüdür. Kelimelerle ifade edilmesi zor duygular, rüyada çok güzel bir şekilde ifade edilebilir.¹⁵¹ Farklı insanların farklı rüyalar görmesine ve farklı ülkelerin farklı mitoslar yaratmış olmasına rağmen bütün mitos ve rüyaların ortak yanı kullandıkları sembolik dildir.¹⁵² Bu sembolik dil, insanlığın geliştirdiği tek evrensel dildir ve mitosları, masalları, rüyaları anlamanın tek yolu bu sembol dilinin özelliklerini çözmektir.¹⁵³

¹⁴⁵ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 30.

¹⁴⁶ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 636.

¹⁴⁷ Budak, *age.*, 637.

¹⁴⁸ Fromm, *age.*, 33.

¹⁴⁹ Fromm, *age.*, 33.

¹⁵⁰ Fromm, *age.*, 35-38.

¹⁵¹ Fromm, *age.*, 30.

¹⁵² Fromm, *age.*, 21.

¹⁵³ Fromm, *age.*, 22.

Freud'a göre rüyalar, bastırılmış duyguların özellikle de cinselliğe dayanan arzuların bilinç düzeyine çıkması olduğu için, rüyalardaki sembol yaklaşımı tamamen cinselliğe indirgenmiştir. Ona göre, rüyada semboller, bu arzuları gizleyerek ve/veya şekil değiştirerek ortaya koyar. Değnek, şemsiye, sopa, ağaç, bıçak, musluk, kalem, çekiç gibi uzun ve dikey nesneler erkek cinsel organını; maden, çukur, mağara, vazo, dolap, fırın, mücevher kutusu gibi içine bir şey yerleştirilebilecek olan nesneler kadın cinsel organını simgesel olarak betimler.¹⁵⁴ Merdiven, rampa, basamak tırmanma gibi simgeler de cinsel münasebeti simgelemektedir.¹⁵⁵ Bu semboller, Freud'un çalışmalarının toplandığı *Introductory Lectures On Psycho-Analysis* adlı eserde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁵⁶ Literatürde; erkek cinsel organı için 102, kadın cinsel organı için 95 ve cinsel münasebet için 55 sembol bulunmaktadır.¹⁵⁷

Jung'a göre ise sembol, günlük hayatta aşına olunan ancak bilinen ve açık anlamının dışında belirli bir yan anlama sahip olan bir terim hatta resimdir. Sembol, belirsiz, üstü kapalı, bilinmeyen ve karışık bir şeyleri ima eder.¹⁵⁸ Örneğin, kiliselerde resmedilen öküz, kartal ve aslanlar Evangelistlerin sembolüdür ve Zülkifl Peygamber'in gördüğü bir vizyondan¹⁵⁹ alınmıştır. Bu hayvanlar aynı zamanda Mısır güneş tanrısı Horus'un dört oğlundan üçüdür. Hayvanlar ve dörtlü gruplar evrensel dinî sembollerdir.¹⁶⁰ Bunun yanı sıra, sadece belirli durumlarda sembolik anlam taşıyan tekerlek ve haç gibi nesneler de örnek olarak verilebilir. Böylece, bir kelime veya imaj, ilk bakışta anlaşılan anlamının dışında bir anlam ima ettiğinde sembolik hâle gelir.¹⁶¹ Jung'a göre, rüyalar da kişinin bilinçsizce ürettiği sembollerdir.¹⁶² Jung "rüyalarda mitolojik, dinî sembollerin ortak bilinçdışına ışık tuttuğunu, sembolizasyonun her türlü sanatın, mitin ve dinin temeli olduğunu savunmuştur."¹⁶³ Ayrıca, bütün dinlerin sembolik

¹⁵⁴ Sigmund Freud, "Introductory Lectures On Psycho-Analysis (1915-16)", *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Volume XV*, (London: The Hogarth Press, 1961), 153-157.

¹⁵⁵ Freud, *age. Volume XV*, 89.

¹⁵⁶ Bk., Sigmund Freud, *age. Volume XV*, 149-169.

¹⁵⁷ Sabri Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1971), 87.

¹⁵⁸ Carl Gustav Jung, "Approaching the Unconscious". *Man and His Symbols*, Ed: C. G. Jung, (New York: Doubleday, 1969). 20.

¹⁵⁹ Vizyon (vision): Zihinsel anlamda kavrama, içgörü netliği, ya da gelecek görüşü. Bk. Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 781.

¹⁶⁰ Jung, *age.*, 20-21.

¹⁶¹ Jung, *age.*, 20.

¹⁶² Jung, *age.*, 21.

¹⁶³ Budak, *age.*, 638.

dil veya imgeler kullanmasının nedenlerinden biri de bazı kavramların tanımlanamaması veya bütünüyle kavranılamamasıdır. Bu nedenle bu kavramları temsil etmesi için sembolik terimler kullanırız.¹⁶⁴

1.3. RÜYAYI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Rüya ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda, bazen tek bir yaklaşımın esas alındığı bazen ise birden fazla yaklaşımın benimsendiği görülebilir. Genellikle sık karşılaşılan hatalardan biri tek bir yaklaşımın geçerli yaklaşım kılınmak istenmesidir. Oysaki insan tecrübesi olan ve çok yoğun sembollerle iç içe geçen rüya olgusu tek bir açıdan incelenemeyecek kadar çok yönlüdür. Psikolojik olduğu kadar kültürel, sosyolojik, felsefi, bilimsel ve tarihsel birçok nedenle etkileşim hâlinindedir. Dolayısıyla, bu bölümde rüya farklı açılardan ele alınarak deneysel, psikolojik, teolojik, antropolojik ve felsefi açıdan kategorize edilmiştir. Tüm bu yaklaşımlar ile bir bakıma, rüyanın insanlık tarihinde, bilimde, kültürde, felsefede, insanın dinî hatta günlük hayatında ve ruh dünyasında ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymayı amaçladık.

1.3.1. Teolojik, Kültürel ve Felsefi Yaklaşım

1.3.1.1. Teolojik Yaklaşım

Hemen hemen tüm kadim dinlerde rüyalara yer ayrılmış ve onların üzerine düşünülmüş; bununla birlikte rüyalar, ilahi, metafizik ve doğaüstü güçlerle bağlantılı olduğu varsayılarak önemsenmiştir. En ilkel inançlardan günümüz inançlarına kadar rüyalara atfedilen önem de gelişmiş ve değişmiştir. Bu bölümde bu değişimi ve gelişimi ele almaya çalışacağız. Bu amaçla, kültürümüz üzerindeki etkileri açısından önemli olan Hint dinleri ve Orta Doğu dinlerinde rüya olgusunu inceledik. Öncelikle rüyanın kutsal ile olan ilişkisini ele aldık. Daha sonra konuyu “Hint Dinlerinde Rüya” başlığı altında sırasıyla Hinduizm ve Budizm açısından ve ardından “Orta Doğu Dinlerinde Rüya” başlığı altında sırasıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet açısından ortaya koyduk.

¹⁶⁴ Jung, *Approaching the Unconscious*, 21.

1.3.1.1.1. Kutsalın Kaynağı Olarak Rüya

Antropoloji alanına rüyalar konusunu tanıtmakla tanınan E. B. Tylor, *Primitive Culture* (1871) adlı kitabında, animizmin tüm dinlerin kaynağı ve rüyanın da animizmin kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Tylor, “ilkellerin” hayal ile gerçeklik arasında bir ayırım yapamadığını iddia etmiştir; çünkü ilkeller, gece kendilerine göründükleri zaman ölü insanları, ruhları ve hayaletleri canlı kabul etmişlerdir.¹⁶⁵ Rüyaların uyuyan kişinin ruhu için gerçek bir yolculuk olduğuna ve ruhun bedeni terk edip gecenin içinde dolaştığına, ziyaretlerde bulunduğuna, diğerleriyle sohbet ettiğine inanmışlardır.¹⁶⁶ “Buradaki doğrudan deneyim, her vahşi adama şunu öğretir: Onun düşmanı ya da arkadaşı ölü olsa da, yine de o, dünyayı kavrayışına göre, ölenin benzeri gibi kişilik ve suret taşıyan, gerçek nesnel bir varlık olan spektral biçimini rüyasında ya da belirgin/açık bir vizyonda görür.”¹⁶⁷ Ruh ise bedene canlılığını veren ve ölümle birlikte bedeni terk eden hava, nefes veya gölge benzeri bir şey olarak tasavvur etmişlerdir. Tylor, dünyanın dört bir yanında *ruh* için *nefes* ve/veya *gölge* kelimelerinin kullanıldığına dikkat çeker.¹⁶⁸ Örneğin, Tazmanya’ya özgü *gölge* kelimesi aynı zamanda *ruh* için kullanılır.¹⁶⁹ Algonquin Hintlileri bir erkeğin ruhunu “onun gölgesi” anlamına gelen *otahchuk* kelimesi ile tanımlamaktadır.¹⁷⁰ Batı Avustralyalılar “nefes, ruh, hayalet” için tek bir kelime: “waug” kullanmışlardır. Aztekler *ruh* için, öldüklerinde ağızlarından insana benzeyen bir şey olarak çıkan ve “yaşamak” anlamına gelen “julio” kelimesini kullanmışlardır.¹⁷¹ İbranice *nefes* anlamına gelen *nephesh* kelimesi “hayat, ruh, zihin, hayvan” gibi kavram ve varlık adları için de kullanılmıştır. Bunlara Arapçada ise *nefs* ve *ruh* karşılık gelir.¹⁷² Aynı şekilde Sanskritçe *âtman* ve *prâna*, Yunanca *psychē* ve *pneuma* ve Latince *animus*, *anima*, *spiritus* kelimeleri *nefes* anlamına gelen ve *ruh* için kullanılan

¹⁶⁵ Bu konuda Tylor’ın, ilkel kabilelerde ve dünya üzerinde farklı coğrafyalarda görülen hayalet ve fantom deneyimleri, bu hayalet ruhların nefes ve gölge ile özdeşleşmesi ile ilgili bölümler için bk: E. B. Tylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom Volume I*, (London: John Murray, 1871), 402-409.

¹⁶⁶ Tylor, *age.*, 397-399.

¹⁶⁷ E. B. Tylor, *Primitive Culture Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom Volume II*, (New York: Dover Publications, 2016), 20. (İlk basım 1871).

¹⁶⁸ Bk. Tylor, *Primitive Culture Volume I*, 388-393.

¹⁶⁹ Tylor, *Primitive Culture Volume I*, 388.

¹⁷⁰ Tylor, *age.*, 388.

¹⁷¹ Tylor, *age.*, 390.

¹⁷² Tylor, *age.*, 391.

kelimelerdir, örnekler çoğaltılabilir.¹⁷³ Dinin kaynağı ile ilgili natürizm ve totemizm gibi farklı teoriler de ortaya atılmıştır ancak konumuz dinin kaynağını tartışmak olmadığı için bu teorilere değinilmeyecektir. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, ilkel insanın rüyalar sayesinde ruhu keşfetmesi ve arkasından ruha kutsallık atfetmesidir.

Kuzey Amerika'daki Algonquin halkının bir kolu olan Ojibwa kabilesinin *rüya orucu geleneği* onların ruhları, kutsal varlıkları ve kutsallığı keşfetmelerinde rüyanın önemini gösteren örneklerdendir. Bu geleneğe göre, kabilenin erkekleri inisiyasyon ritüeli için rüya orucu deneyimi geçirmek zorundadır. Bu deneyim için çocuk, babası ya da ailesinden olan bir erkek tarafından ormana götürülür ve ağaçların üzerinde uyumak için platform oluşturabilecekleri uygun bir yer bulunur. Çocuk burada on gün kadar gece gündüz yalnız bir şekilde oruç tutar. Sonunda, pawaganın (bir ruh ya da insandan başka bir şey) kendisine lütufta bulunduğu bir rüya görür. Örneğin genç, kartala dönüşerek yine kartala dönüşen rehberiyle (rüyasında gördüğü pawagan) birlikte uçar.¹⁷⁴ Bu rüya orucu deneyimi, çocuğun kendi benliğinin, kabilesinin ve etrafındaki dünyanın somut niteliklerini anlamasına yardımcı olması bakımından metaforiktir. Böylece, bu deneyim, çocuğa ruh varlıklarının, ölümün ve ölümden sonraki yaşamın gizemli doğasını daha iyi anlaması için somut bir deneyim sunmuştur. Çocuk öldükten sonra beden gömülse de benliğin ölmediğini ve başka bir âlemde varlığını sürdürdüğünü pawagan ile iletişime geçerek deneyimlemiş olur.¹⁷⁵ Aynı zamanda, kartalların *üstadı* ile tanışma, altın bir kartala dönüşme ve *üstadla* birlikte uçup uzaklaşma gibi göreceli olarak daha somut olan görüntüler insan benliğinin ve ruh topluluğunun doğası gibi göreceli olarak daha az somut olan manaları anlamasına yardımcı olur. Bu anlamlar, temel Ojibwa dinî inançlarına değinir ve bu rüya orucu deneyimi gencin yaşamındaki dinî ve varoluşsal uyum üzerinde derin ve dönüştürücü bir etki yapar.¹⁷⁶

Bu bölümde bizim teorimiz ise rüyaların kutsalın keşfedilmesini sağladığı ve dolayısıyla dinlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığıdır. Bilgi öncesi dönemde ilkel insan, -Tylor'ın da iddia ettiği gibi- rüyalar sayesinde ruh denen ve vücuda canlılık veren *şeyi* keşfettikten sonra, rüyalarında, normalde ölü olan kişilerle karşılaştıkça aslında

¹⁷³ Tylor, *age.*, 391.

¹⁷⁴ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religions*, 152-153.

¹⁷⁵ Bulkeley, *age.*, 153.

¹⁷⁶ Bulkeley, *age.*, 154.

ruhun bedenden üstün, beden gibi öldükten sonra bozulmayan ve yok olmayan bir şey olduğunu varsayarak ona kutsallık atfetmiştir. Yani ilkeller için ruh, beden gibi bozularak yok olmayan bir varlık olduğu için kutsaldır. Bunun yanı sıra, korktukları için kutsallık atfetmeleri de bir diğer sebep olabilir.¹⁷⁷ Rüya hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir çocuğun rüyalarını fark etmeye başladığı ilk andan itibaren, onları gerçekten ayıramadığı ve sonraki deneyimlerinde rüyalarında gördüğü anormal varlık/şeylerden korktuğu, dolayısıyla bu korkunun günlük yaşamını etkilediği bilinen bir gerçektir (Bu durum, araştırmacının bu süreçte kendi çocuğunun rüya deneyimlerini yakından gözlemlemesi ile de tecrübe edilmiştir). Bu deneyimlerden yola çıkarak, rüya ile ilgili bilgiden yoksun olma açısından ilkel insan ve çocuk arasında benzerlik kurarak, bu ikisinin rüya deneyimlerinin de ilkel olmasının son derece normal olduğunu söyleyebiliriz. Aradaki fark; günümüzde artık çocuk, gördüğü şeyin rüya olduğu ve rüyasında gerçekte var olmayan şeyler gördüğü noktasında ebeveyni tarafından bilgilendirilirken, ilkel insanın, bu bilgiye sahip olmamasından dolayı, bu deneyime kendisinin anlam atfetmek zorunda olmasıdır. Rüya da görülenlere anlam yükleme aşamasında ortaya çıkan korkunun son derece normal olduğu söylenebileceği gibi bu sayede keşfedilen ruha kutsallık atfetmenin de ilkel toplumlarda görülen son derece normal bir davranış olduğu söylenebilir.

1.3.1.1.2. Hint Dinlerinde Rüya

En temel Hint dinî geleneklerinden olan Hinduizm ve Budizm ile ilgili ulaşılabilen Türkçe kaynaklarda rüya konusunun yüzeysel olarak ele alındığı ve konuya ilişkin özet bilgiler verilerek geçirildiği görülmüştür. Bu bölümde, kadim Hindu geleneği ile günümüzde geniş kitlelere ulaşmış olan Budist gelenek ele alınarak ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Sadece ikisini seçmemizin sebebi ise Hinduizm'in "Hint alt kıtasında ortaya çıkan inanç sistemleri arasında tarihî bakımdan en eski gelenek"¹⁷⁸ olması, Budizm'in ise yüzyıllar içerisinde çok geniş kitlelere ulaşmış olması ve günümüzde bir felsefe akımı olarak hâlâ çok yaygın olarak takip edilmesidir. Ayrıca, Budizm'in Hinduizm etkisinde geliştiğini ve bazı eski Türk devletlerinin Budizm'i

¹⁷⁷ Özden Kanter, *Mitolojinin Anadolu İnançlarına Etkisi -Bir Kültürel Teoloji İncelemesi-*, (Ankara: Eski Yeni Yayınları: 2019), 39.

¹⁷⁸ Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed: Şinasi Gündüz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 277.

benimsediklerini düşünürsek Budizm'in rüya kültürümüzü etkileyip etkilemediğini incelemek bu bölümde amaçlarımız arasındadır.

1.3.1.1.2.1. Hinduizm'de Rüyaya Yaklaşım

Sahip olduğu en eski kutsal metinlerden ve ritüellerinden modern öğreti ve uygulamalarına kadar Hinduizm'in uyanıklık hâli, rüya görme ve gerçeklik arasındaki ilişki hakkında söyleyecek çok şeyi vardır.¹⁷⁹ Hinduizm'e göre hayatın kendisi bir rüyadır.¹⁸⁰ Yani, uyanıklık durumu olarak adlandırdığımız şey, ancak ölümle uyanılan gerçek bir tür rüyadır.¹⁸¹ Uyanıklık hâli ile rüya tecrübesi “birbirini tamamlayan ve gerçeklik değeri aynı olan iki farklı hâl”dir.¹⁸² Rüya, içinde bulunulan mertebenin bir işareti olarak kabul edilir çünkü bir Hindu için rüya, varlık mertebesinin en üstünde yer alan Brahman'ın mertebesine ulaşmada birer basamaktır.¹⁸³ Hindu geleneği, gerçekliğin diğer otantik boyutlarının doğal uyku ve rüya döngülerinde ortaya çıkabileceği olasılığına özellikle iyi bir giriş sunmaktadır.¹⁸⁴

Rüyaya ilk Hint referansı, *Rig Veda*'da¹⁸⁵, bir kâbus tarif edilerek yapılır. Ancak rüyada korkulan şeyin rüya tecrübesinin kendisi mi yoksa rüyanın içeriği mi olduğu konusu belirsizdir.¹⁸⁶ Genel olarak ise *Rig Veda*, uyku ve rüyalardan negatif yönde bahseder. *Rig Veda*'daki uygun dualar ve ritüeller kişiyi sadece kötü rüyalardan korumakla kalmaz, aynı zamanda rüyaları düşmanlara yönlendirebilir. Rüyaların, şeytanın haricî silahı olarak görülmesi ile birlikte içeriğine dikkat edilmez. Rüyaların haber ya da bilgi kaynağı olarak bir değeri yoktur; ahlaki gerçekliğe sahip olabilirler, ancak epistemolojik gerçeklikten yoksundurlar.¹⁸⁷

¹⁷⁹ Kelly Bulkeley, *Dreaming in the World's Religions*, 20-21.

¹⁸⁰ İsmail Taşpınar, *Dinler - Tarih ve Sembolizm*, (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 135.

¹⁸¹ Wendy Doniger O'Flaherty, *Dreams, Illusion, and Other Realities*, (USA: The University of Chicago Press, 1984), 17.

¹⁸² Taşpınar, *age.*, 135.

¹⁸³ Taşpınar, *age.*, 135.

¹⁸⁴ Bulkeley, *age.*, 21.

¹⁸⁵ Hinduizm'in kutsal kitabı olan *Veda*, bugünkü Hindistan ve Pakistan topraklarında ortaya çıkmıştır. Önce şifahi gelenek olarak nesiller boyu aktarılan Dört Veda, M.Ö 1200'lerde yazıya geçirilmiştir. Ancak dördü de aynı zamanda yazıya geçirilmemiş, uzun bir süreç sonunda bugünkü şekline kavuşmuştur. Bu dört Veda'nın en erken tarihli is *Rig Veda*'dır (Bk. Kürşat Demirci, *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 39-40.

¹⁸⁶ O'Flaherty, *Dreams, Illusions and Other Realities*, 14.

¹⁸⁷ Bulkeley, *age.*, 22-25.

Farklı bir erken Vedik koleksiyonlar kümesi olan *Atharva Veda*, kötü rüyalar ile yüzleşmek ve başkalarının uykusunu manipüle etmek için birçok ayet içerir.¹⁸⁸ Uyku ve ölüm arasındaki bağlantı birçok dinî gelenekte olduğu gibi *Atharva Veda*'da da tekrarlayan bir tema olarak vurgulanmaktadır. *Rig Veda*'nın aksine, eski Hintlerin rüyaları hakkında detaylı bilgi verir. *Rig Veda*, insanları rüyalarının içeriğine dikkat etmekten vazgeçirse de *Atharva Veda*, insanların rüya görmeye devam ettiklerini ve bunların anlamlarını merak ettiklerini fark eder. Dolayısıyla *Atharva Veda*, uzunca bir imge kataloğu ve bunların önemiyle birlikte belirli tip rüyaların yorumu üzerine bir bölüm içermektedir.¹⁸⁹ Rüyalar, kişilerin korku ve isteklerinin doğru ifadeleridir ve eğer doğru bir şekilde yorumlanırsa geçerli bir bilgi kaynağı olarak kullanılabilir. *Atharva Vedada* rüyalar, *hayırlı* (auspicious/subha) ve *hayırsız* (inauspicious/asubha) olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır.¹⁹⁰ Birçok rüya anlaşılır ve yorumuyla bağlantılı iken, örneğin rüyasında dişlerinin döküldüğünü gören kişinin öleceği şeklinde yorumlanması; bazı rüyalar karmaşık ve yorumuyla zıt olabilmektedir, örneğin rüyasında başının kesildiğini gören kişinin uzun bir hayatı olacağı şeklinde yorumlanması.¹⁹¹

Vedaların son bölümü olan Upanişadlar, dünyevi korku ve isteklere odaklanan Vedik düşüncenin aksine, bir grup şair-filozofun Hindu geleneklerinin ritüellerini radikal bir şekilde yeniden yorumlamaları üzerine ortaya çıkmıştır. Böylece kişinin nihai gerçeklikle birlikte kendini gerçekleştirme arayışında odak, içsellığe (maneviyata) kaydırılmıştır.¹⁹² Merkeze alınan bu içsellik Hinduları, hem uyku hem de uyanıklıktan daha yüksek bir farkındalık durumuna ulaşmak için rüyalarının yanılsamalarını görmezden gelmeye teşvik eder.¹⁹³ MÖ 700 civarında başlayıp sonraki birkaç yüzyıl boyunca, ritüel, pratik ve spiritüel keşif arasındaki mistik bağlantıları keşfeden, nefes, meditasyon, yoga ve rüya yoluyla kendini keşfetme üzerine yeni ilgiler uyandıran yeni dinî metinler yazılmıştır. Pek çok Upanişad metni, uykunun ve düş görmenin manevi

¹⁸⁸ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religions*, 25. "We know, O Sleep, of your birth, that you are the son of the divine womenfolk, the instrument of Yama! You are the ender, you are death! Thus do we know you, O Sleep; Please, O Sleep, protect us from evil dreams!"

¹⁸⁹ Bulkeley, *age.*, 26.

¹⁹⁰ Bulkeley, *age.*, 27.

¹⁹¹ Bulkeley, *age.*, 27; O'Flaherty, *Dreams, Illusion, and Other Realities*, 23.

¹⁹² Bulkeley, *age.*, 31.

¹⁹³ Bulkeley, *age.*, 49.

niteliklerine dikkat etmiştir. Bu metinler, düşlere karşı önceki Vedik antipatinin tamamen tersine döndüğünü göstermektedir.¹⁹⁴

Sonuç olarak, Hinduizm’de bazı rüyaların tanrılardan kaynaklandığına inanılırken büyük çoğunluğunun insan zihninin ürünü olduğuna inanılır. Rüyaların gelecekle ilgili uyarıda bulunma, hastalık tanısı koyma, kutsal rehberlik, mistik aydınlanma ve yeni doğum habercisi olma gibi çeşitli olumlu fonksiyonlarının yanında tehlikeli ve negatif fonksiyonları da vardır; çünkü uykunun kötü ruhların saldırısına karşı savunmasız kalınan bir zaman dilimi olduğuna inanılır. Hinduizm’de, tarihin büyük bölümünde ve günümüzde, rüyalara karşı genel olarak olumlu bir tutum sergilenmiştir. Bununla birlikte, Upanişadların mistik öğretileri Hinduları uyku ve uyanıklıktan daha yüksek bir farkındalık durumu elde etmek için rüyaların yanılsamalarının ötesine bakmaya teşvik eder.¹⁹⁵

1.3.1.1.2.2. Budizm’de Rüyaya Yaklaşım

Siddharta Gautama¹⁹⁶ (MÖ 558-478), kuzeydoğu Hindistan’da hüküm süren bir kraliyet ailesinin oğlu olarak doğar ve otuz altı yaşlarında, bir bodhi ağacının altında meditasyon yaparken aydınlanma tecrübe ederek Buda¹⁹⁷ olur.¹⁹⁸ Budizm’in kurucusudur ancak kendisini ne tanrı ne de peygamber ilan etmiştir. Budizm, “Tanrı-Yüce Varlık düşüncesini bile reddeden tek dindir.”¹⁹⁹ Buda’nın hayatı ve öğretileri Budist geleneğin çekirdeğini oluşturur; yayıldığı farklı coğrafyalarda milyonlarca insan tarafından değiştirilip, uyarlanıp, dönüştürüldüğü hâlde Budizm’in tüm farklı grupları, Buda’nın yaşam hikâyesine ve aydınlanma için izlediği yola derin bir saygı ile bağlı kalmaya devam etmiştir.²⁰⁰

Erken Budist metinleri incelendiğinde, rüyaların Budist geleneğin ortaya çıkışında oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu metinlerde yer verilen rüyalar Buda’nın annesi

¹⁹⁴ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religions*, 31.

¹⁹⁵ Bulkeley, *age.*, 48-49.

¹⁹⁶ Babasının koyduğu isim Siddharta (ulaşılma amaç), saraydan ayrıldıktan sonra kullanmaya başladığı isim ise ailesinin Sakya kabilesi içindeki adı Gautama (Gotama)’dır. Bk. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c. II, çev: Ali Berktaş, (İstanbul: Kabalcı, 2000), 96-97.

¹⁹⁷ “Buda”, uyanmış anlamına gelir. Siddharta Gautama “uyanmış” kişi olarak ruhani bir rehberdir.

¹⁹⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 86; Ali İhsan Yitik, “Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed: Şinasi Gündüz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 308.

¹⁹⁹ Eliade, *age.*, 86.

²⁰⁰ Bulkeley, *age.*, 81.

Kraliçe Maya (Mahamaya), babası Kral Suddhodana ve eşi Gopa'nın rüyaları ile Buda'nın kileridir. Bunlardan en önemlisi pek çok farklı versiyonu olan ve Buda'nın doğumundan önce annesi Kraliçe Maya tarafından görülen rüyadır. Bu rüyanın yorumu ise Buda'nın hayatı açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Zira tüm erken Buda biyografileri annesinin gördüğü bu rüya deneyimi ile başlar. Bu rüyanın en ayrıntılı versiyonu şöyledir:

O zamanlar yaz ortası festivali (Asalaha) Kapilasvatthu şehrinde yapıliyordu. Dolunaydan önceki yedi gün boyunca Mahamaya festivalde yer aldı. Yedinci gün erkenden kalkıp kokulu sularla banyo yaptı, sadakalar dağıttı... Güzel kıyafetler giydi, hafif yemek yedi ve kutsal günün yeminini yaptı. Sonra yatak odasına girdi, uykuya daldı ve şu rüyayı gördü:

Dünyanın dört muhafızı (tanrılar) onun koltuğunu kaldırdı ve Himalaya dağlarına götürdüler ve onu büyük bir sala ağacının altına yerleştirdiler. Sonra kraliçeleri onu yıkadı. Onu cennet giysileriyle giydirdi, güzel kokularla kutsadı ve üzerine cennet çiçekleri koydu. Onu başı doğuya gelecek şekilde, bir cennet koltuğuna yatırdılar. Süper beyaz bir fil olarak dolaşan gelecekteki Buda kuzeyden ona yaklaştı. Hortumunda beyaz bir nilüfer çiçeği tutarak etrafında üç kez dolaştı. Sonra yavaşça sağ tarafına vurdu ve rahmine girdi.²⁰¹

Kraliçe Maya uyandığında gördüğü rüyayı kocasına anlatır. O da yorumlamaları için Brahman rahiplerine gönderir. Yoruma göre, kral ve kraliçenin bir oğulları olacaktır. Bu oğul, babasının yolundan giderse evrensel bir yönetici olacak; evini terk ederse dinî bir yaşam sürdürecektir, cehalet ve günahı dünyadan silen bir Buda olacaktır. Bunun üzerine kral, Siddharta'nın saraydan çıkmasına izin vermez. Yirmi dokuz yıl boyunca dış dünyadan, acıdan ve ıstıraptan uzak yaşar. Yirmi dokuz yaşında saraydan ayrılıp inzivaya çekilir. Siddharta'nın Buda olma hikâyesi böyle başlar. Serinity Young, kutsal biyografilerde rüyanın merkezî bir rolü olduğunu ve bu rüyaların önceden seçildiklerini ileri sürmüştür.²⁰² Önceden paketlenmiş bu rüyalar, koruma için seçilmişlerdir çünkü geleneğin değer verdiği bir şeyi ortaya çıkarırlar. Young, Budizm'in meşhur rüyasını da bu kategoride değerlendirmiştir. Netice itibarıyla annesi tarafından görülen bu rüya Siddharta'nın Buda olmasına ve Budizm'in ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bulkeley de benzer şekilde, bu rüya yorumunun "Kraliçe Maya'nın doğrudan Buda'yı

²⁰¹ T.W Rhys Davids, *Buddhist birth-stories: Jataka tales*. The commentarial introd. entitled Nidanakatha; the story of the lineage. Translated from V. Fausböll's Ed. of the Pali text, (London: G. Routledge, 1878), 149.

²⁰² Serinity Young, "Buddhist Dream Experience The Role of Interpretation, Ritual and Gender", *Dreams A Reader on Religious and Psychological Dimensions of Dreaming*, Ed: Kelly Bulkeley, (New York: Palgrave, 2001), 9.

doğurmadığı, daha ziyade Budalık potansiyelini doğurduğu” anlamına geldiğini söylemiştir.²⁰³

Kadınların bir rüya ile gebe kalma olasılığını kabul eden Hint kültüründe, gebe kalınan çocuğun doğasını tanımlayan rüya imgeleri listesi vardır. Bu kültürün mensupları rüya yoluyla gebe kalmanın yanı sıra inkübasyon tekniğiyle kısırlığa çare bulabileceklerine de inanmışlardır. Kraliçe Maya’nın neredeyse kırk yaşlarında dinî bir festivale katılıp çeşitli ritüeller gerçekleştirdikten sonra rüyasında cennete taşınarak hamile kaldığını görmesi bu ikinci ihtimali pekiştiren bir örnek olarak görülür.²⁰⁴

Budist metinlerden biri olan *Lalitavistara*’da yer verilen diğer bir önemli rüya Buda’nın babası Kral Suddhodana’nın rüyasıdır. Bu rüyada kral, Siddharta’nın saraydan ayrılmasının yakın olduğunu görür. Rüyada, oğlu saraydan etrafını saran tanrılarla birlikte ayrılır ve onu göçebe keşişlerin kahverengi giysileri içinde görür. Metinde rüya aktarılırken, Buda’nın rüya alanındaki ustalığını vurgulamak ve dolayısıyla rüyaya pozitif bir değer yüklemek amacıyla babasının bu rüyayı görmesine Buda’nın sebep olduğu söylenir.²⁰⁵ Buda’nın aydınlanmaya giden yoluna öncülük eden rüyalardan bir diğeri de Buda’nın eşi Gopa’nın gördüğü rüyadır. Gopa, Buda’nın saraydan ayrılacağı gece korkulu bir rüya görerek uyanır ve Buda’dan rüyasını yorumlamasını ister.²⁰⁶ Rüya şöyledir:

Tüm dünyanın, okyanuslar ve dağların zirveleri dâhil, titrediğini ve ağaçların rüzgârla kırıldığını görür. Güneş, ay ve yıldızlar gökten düşer. Sol eliyle saçının kesildiğini ve tacının düştüğünü görür. Sonra elleri ve ayakları kesilir ve çıplak kalır, inci kolyeleri ve mücevherleri kırılır ve etrafa saçılır. Yatağının kırıldığını, yerde yattığını, kralın güneşliğinin kırıldığını ve düşen süslerin bir nehir tarafından taşındığını görür. Kocasının süs eşyaları, kıyafetleri ve tacı yataklarına düzensiz bir şekilde dağıtılmıştır. Karanlığa dalmış olan şehirden gelen ışığı görür. Değerli malzemelerden yapılmış güzel tüller parçalanmış ve inci çelenkler düşmüştür. Büyük okyanus kargaşa içinde ve Meru Dağı temelleriyle sarsılmıştır.²⁰⁷

Bulkeley, bu rüyanın geleneksel Hindu inancına göre, hayırlı bir rüya olmadığını söyler. Hatta Hint mitolojisinde savaş öncesi bir kâbus gibi gözükmektedir. “Gopa’nın bedeninin ve kişisel kimliğinin tahrip edilmesine sosyal çürüme, küresel ayaklanma ve

²⁰³ Bulkeley, *Dreaming in the World’s Religion*, 82.

²⁰⁴ Young, *Buddhist Dream Experience*, 11.

²⁰⁵ Serenity Young, *Dreaming in the Lotus Buddhist Dream Narrative, Imagery, and Practice*, (USA: Wisdom Publication, 1999), 24.

²⁰⁶ Young, *Dreaming in the Lotus*, 24.

²⁰⁷ Young, *age.*, 35.

kozmetik kaos eşlik etmektedir. Evrenin tam merkezi olan Meru Dağının temelleriyle sarsılması açıkça korkunç bir şeyin olmak üzere olduğunu göstermektedir. Gopa'nın rüyasının detayları ise şiddetle kocasının ölümüne işaret etmektedir çünkü Hindu dulları saçlarını kesmeye ve mücevher takmayı bırakmaya mecbur edilmekteydiler.²⁰⁸ Ancak, Gopa'nın önce dünya, sonra kendisi, sonra kral ve sonra da kocası için gördüğü tehlikeleri içeren bu rüyayı kocası Siddharta olumlu bir şekilde yorumlamıştır:

Neşeli ol, bu rüyalar kötü değil. Daha önce iyi işler yapanlar böyle rüyalar görürler. Sefil insanların böyle rüyaları olmaz. Yeryüzünün sarsıldığını ve dağın zirvelerinin düştüğünü görmek tanrıların, nagaların²⁰⁹, rakşasaların²¹⁰ ve bhutaların²¹¹ sana en büyük saygıyı göstereceği anlamına gelir. Ağaçların söküldüğünü ve saçlarının sol elinle kesildiğini görmek yakında tutku ağlarını keseceğini gösterir ve dünyanın koşullarını gizleyen sahte görüşlerin perdesini kaldıracak anlamına gelir. Güneşi, ayı, yıldızları ve gezegenlerin düşmesi yakında tutkularını fethederek, övüleceğin ve onurlandırılacağın anlamına gelir. Neşeli ol, üzgün değil; memnun ve hoşnut ol. Yakında memnun olacak ve hoşnut kalacaksın. Sabırlı ol, Gopa; kehanetler hayırlı.²¹²

Bulkeley'e göre, Siddharta'nın yorumu çelişkilidir çünkü o, rüyanın gerçek anlamının görünenden ziyade tam tersi bir anlama sahip olduğunu iddia etmektedir. Siddharta, rüyayı geleneğe uygun yorumlamayı reddedip spiritüel olarak aşkın bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmiştir. Amacı, karısını yaklaştırmakta olan kaçışından habersiz tutmak istemesidir. Dolayısıyla, kendi kişisel çıkarı için eşinin, gerçekleşecek olan tehlikeleri üstelememesini sağlamak zorunda kalmıştır.²¹³ Bulkeley'e göre Siddharta'nın bu yorumu bir yandan gerçekleşip bir yandan gerçekleşmemiştir. Gerçekleşmemiştir çünkü ertesi gün Gopa dul kalmıştır; gerçekleşmiştir çünkü rüya bu dünyanın beklentilerinin, değerlerinin ve bağlılıklarının ötesinde, gerçekliği arayan spiritüel bilgeliği ortaya çıkarmıştır.²¹⁴

²⁰⁸ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 84.

²⁰⁹ Bir yılan. İnsan yüzü ve bir yılanın kuyruğuna ve genişlemiş kobra boynuna sahip mitolojik yarı-ilahi varlık. Bk. John Dowson, *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion*, (New Delhi: D.K. Printworld, 1998), 221.

²¹⁰ Cinler ya da kötü ruhlar. Bk. Dowson, *Dictionary of Hindu Mythology and Religion*, 264.

²¹¹ Hayalet, iblis, cin. Mezarlıkta avlanan, ağaçlarda pusuya yatan, ölü bedenleri canlandıran ve insanları aldatan ve bir çırpıda yutan uğursuz ruhlar. Visnu Purana'ya göre, yaratıcının hiddetliken yarattığı et yiyen vahşi yaratıklardır. Bk. Dowson, *age.*, 58.

²¹² Bulkeley, *age.*, 84.

²¹³ Bulkeley, *age.*, 84.

²¹⁴ Bulkeley, *age.*, 85.

Daha sonra Siddharta, Gopa'ya kutsal erkeklerin münzevi bir hayat için evlerini ve ailelerini terk etmeden önce gördükleri rüyalar hakkında bilgi vermeye devam eder.²¹⁵ Buna göre, bu kutsal adamlar geçmişte faziletli işler yapan kişilerdir ve hepsinin aydınlanmadan önce aynı anda aynı spesifik rüyaları gördüklerine inanılır.²¹⁶ Sonuç olarak, kendisini de o gruba dâhil ederek, gördüğü beş rüyayı üçüncü bir şahıs görmüş gibi anlatır:

1. Ellerinin ve ayaklarının dört büyük okyanusun suyunu karıştırdığını gördü ve tüm dünya, bir yastık olarak Meru Dağı ile güzelce süslenmiş bir yatak hâline geldi.
2. Tüm dünyaya yayılan, karanlığı gideren bir ışık gördü ve yeryüzünden üç dünyaya ışık yayan ve ıstırapı söndüren bir güneş şemsiyesi çıktı.
3. Dört siyah ve beyaz hayvan onun ayaklarını yaladı.
4. Dört renkli kuşlar tek bir renk hâline geldi.
5. İğrenç gübre dağına tırmandı ve onunla kirlenmedi.²¹⁷

Bu rüyalar sembolik açıdan zengin, olağanüstü rüyalar. Semboller geleneksel olarak ahenk, güç ve kurtuluş olarak yorumlanır. Tüm dünya Siddharta'nın yatağı olacak ve o uykudan uyandığında herkesi iyileştirecek ve aydınlatacaktır. Tüm yaratıklar tarafından saygı görecektir, farklı görünen her şeyi birleştirecek ve insan toplumunun iğrenç bataklığıyla mücadelesine rağmen öğretileri temiz ve saf kalacaktır.²¹⁸

Young, rüyaları ve yorumlarını farklı Budist metinlerinden karşılaştırarak rüyaların yorumlarına şu şekilde yer vermiştir: Bu beş rüya, Budist biyografi hikâyelerinde rüyaların fonksiyonlarından biri olan "aydınlanma"nın uyarıcı fonksiyonu ile ilgili fikir vermektedir.²¹⁹ Yani uykudan ve rüyadan uyanmak ile günlük hayatın aldattıcı gerçeklerinden uyanma arasında metaforik bir benzerlik sunmaktadır ki rüya görme, uyanıklık, yanılsama ve aydınlanma arasındaki gerilim Budist geleneğinde devam etmektedir.²²⁰ İkinci rüya ise Buda'nın sekiz aşamalı yoluna²²¹ işaret ettiği şeklinde

²¹⁵ Young, *Dreaming in the Lotus*, 24-25; Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 85.

²¹⁶ Young, *age.*, 25.

²¹⁷ Young, *age.*, 25.

²¹⁸ Bulkeley, *age.*, 85.

²¹⁹ Young, *age.*, 25.

²²⁰ Young, *age.*, 25.

²²¹ İstiraptan kurtulmak için takip edilmesi gereken yol 8 aşamalıdır. Ahlaki tavır ile ilgili olanlar: Doğru söz, doğru davranış, doğru yaşam biçimi. Zihinsel disiplinle ilgili olanlar: Doğru çaba ve doğru yoğunlaşma. Bilgelik ile ilgili olanlar: Doğru görüş, doğru düşüncedir. Ayrıntı için bk.: Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 109.

yorumlanmaktadır; aydınlanmanın ve “sekiz aşamalı yolun” tohumları Buda’nın içinde yatmaktaydı ve rüyalarla harekete geçmeyi bekliyorlardı.²²² Aynı zamanda bu rüyanın Maya’nın rüyasının yorumuna da işaret ettiği söylenmektedir; rüyanın söz verilen potansiyeli Buda’nın gördüğü rüya ile açığa çıkmıştır.²²³ Sonraki üç rüya ise ilk ikisinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır ki üçüncü rüyadaki beyaz hayvanlar Buda’ya tabi olan beyaz cübbelilere; dördüncü rüyadaki dört renkli kuşlar ise dört sosyal sınıftan rahibe ve keşiş olanlara işaret eder. Dört renkli kuşların bir araya gelip tek renk olması gibi dört farklı kasttan insanlar, ayrımın gözetilmediği Budist emrine girerek kastlarını kaybetmişlerdir.²²⁴ Beşincisi ise Buda’nın ihtiyacı olan maddi şeylere (cübbe, bağış, kalacak yer ve ilaç) ulaştığını ancak hiçbirine bağlanmadığını ifade etmektedir, tıpkı rüyada kendisine gübre bulaşmadığı gibi.²²⁵ Ancak, Budist metinlerde Buda’nın gördüğü rüyaların zamanı ile ilgili farklı bilgiler vardır. Metinlerin bir kısmında, bu rüyaları Buda’nın aydınlanma geçirdiği gece, bir kısmında aydınlanma geçirdiği geceden bir gece önce, bazılarında ise aydınlanmadan yıllar önce, saraydan ayrıldığı gece gördüğü şeklinde bilgiler mevcuttur.²²⁶ Neticede, Budist rüya yorumu geleneğinin Buda’nın saraydan ayrılacağını öngören rüyalar ile bu rüyalara yapılan yorumlar eşliğinde oluştuğunu/geliştiğini söylemek mümkündür. Diğer Budist metinlerde Buda’nın evden ayrılışı ile ilgili Buda’nın babası ve eşinin gördüğü rüyaların farklı versiyonlarına ve ayrıca teyzesinin gördüğü rüyaya yer verilmiştir.²²⁷

Rüya görmenin hem Budistler hem de Hindular tarafından tanrılarla iletişim kurmanın ve geleceği tanımanın bir yolu olarak algılandığını söyleyebiliriz. Öğretilerinde Yüce Varlık iddiasında bulunmayan bir felsefe sisteminin bile rüyalara bu kadar önem vermesi aslında rüyaların sadece tanrısal boyutu olmadığını da ortaya koyar.

²²² Young, *Dreaming in the Lotus*, 26.

²²³ Young, *age.*, 26.

²²⁴ Young, *age.*, 26-27.

²²⁵ Young, *age.*, 27.

²²⁶ Ayrıntı için bk. Young, *age.*, 29.

²²⁷ Budist metinler içerisinde yer alan bu rüyalar arasında birtakım farklılıklar mevcuttur ancak konuyla doğrudan ilişkili olmadığı için ayrıntılara girilmemiştir. Ayrıntı için bk. Young, *age.*, 33.

1.3.1.1.3. Orta Doğu Dinlerinde Rüya

1.3.1.1.3.1. Yahudilik'te Rüyaya Yaklaşım

Yahudi geleneğinde rüya ve rüya tabirinin önemini *Eski Ahid* açıkça ortaya koymaktadır. İbrahim'in ve onun soyundan gelenlerin öyküsü, önemli rüyalar için çok sayıda referans içermektedir. Rüya görmenin, bu anlamda, Yahudi dininin ortaya çıktığı erken dönemde ilk ilham ve ilahi rehberlik kaynağı olduğu söylenebilir.²²⁸ Peygamber kıssalarının yanı sıra, *Eski Ahid*'de rüya konusuna, rüyanın insanları kandırmak için kötü amaçlarla kullanılmasından Tanrı'nın rüya yoluyla insanlarla konuşması ve onları uyarmasına kadar farklı açılardan da değinilmiştir. Ancak bu noktada bir kutuplaşma ya da çelişki olduğu söylenebilir; çünkü kıssalar içinde dahi peygamber olmayan kişilerin de rüya yoluyla uyarıldığı görülmektedir. Yahudilik'te rüya konusu incelenirken öncelikle kıssalarda konunun nasıl geçtiğine bakılacak daha sonra kıssaların dışında, bahsettiğimiz şekilde, nasıl vurgulandığı ve sonucunda oluşan kutuplaşma üzerinde durulacaktır.

İbrahim Peygamber'le ilgili kıssada, İbrahim, Gerar denilen yerde geçici olarak kalırken eşi Sara'yı kız kardeşi olarak tanıtır. Gerar kralı, Avimelek, Sara'yı alıkoyar. Ancak o gece kral rüyasında Tanrı tarafından uyarılır. Tanrı ona, Sara'nın evli bir kadın olduğunu ve onu aldığı için öleceğini söyler. Ardından "Bunu temiz vicdanınla yaptığını biliyorum. Ben de seni bu yüzden bana karşı günah işlemekten alıkoydum, kadına dokunmana izin vermedim. Şimdi kadını kocasına geri ver. Çünkü o bir peygamber. Senin için dua eder, ölmezsin. Ama kadını geri vermezsen, sen de sana ait olan herkes de ölecek, bilesin."²²⁹ der. *İbrahim'in Denenmesi*²³⁰ bölümünde ise İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban olarak sunması istendiğinde, *Kur'an*'ın aksine, bunun rüya olduğu bahsi geçmemektedir.²³¹

Eski Ahid'de Rab, Yakup Peygamber'e Beytel'in (Tanrı'nın Evi) kutsal bir yer olduğunu rüya vasıtasıyla haber vermektedir:

²²⁸ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religions*, 129.

²²⁹ Yaratılış, 20/6-7.

²³⁰ Yaratılış, 22.

²³¹ "Daha sonra Tanrı İbrahim'i denedi. 'İbrahim!' diye seslendi. İbrahim, 'Buradayım!' dedi. Tanrı, 'İshak'ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git' dedi, 'Orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun.'" Yaratılış, 22/1-2.

Yakup Beer-Şeva'dan ayrılarak Harran'a doğru yola çıktı. Bir yere varıp orada geceledi, çünkü güneş batmıştı. Oradaki taşlardan birini alıp başının altına koyarak yattı. Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrı'nın melekleri merdivenden çıkıp iniyorlardı. RAB yanı başında durup, 'Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı RAB benim' dedi, 'Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim. Yeryüzünün tozu kadar sayısız bir soya sahip olacaksın. Doğuya, batıya, kuzeye, güneye doğru yayılacaksınız. Yeryüzündeki bütün halklar sen ve soyun aracılığıyla kutsanacak. Seninle birlikteyim. Gideceğin her yerde seni koruyacak ve bu topraklara geri getireceğim. Verdiğim sözü yerine getirinceye kadar senden ayrılmayacağım.' Yakup uyanınca, 'RAB burada, ama ben farkına varamadım' diye düşündü. Korktu ve, 'Ne korkunç bir yer!' dedi, 'Bu, Tanrı'nın evinden başka bir yer olamaz. Burası göklerin kapısı.' Ertesi sabah erkenden kalkıp başının altına koyduğu taşı anıt olarak dikti, üzerine zeytinyağı döktü. Oraya Beytel adını verdi. Kentin önceki adı Luz'du.²³²

Yakup Peygamber'in gördüğü tek rüya bu değildir. Başka bir rüya üzerine²³³ de eşleri ve sahip olduğu her şeyi alarak Beytel'e doğru yola çıkar.²³⁴ Devamında ise kendisini takip eden Lavan'ın (kayınpederinin) gördüğü rüyaya yer verilmiştir.²³⁵ Tanrı onu Yakup'a ne iyi ne kötü, hiçbir şey söylememesi için uyarır.²³⁶

Eski Ahid'de "Yaratılış" bölümünün büyük bir kısmı, kehanet, rüya gören ve başkalarının rüyalarını yorumlamada beceri gösteren Yusuf'un hikâyesine ayrılmıştır. Kıssa, *Kur'an*'daki hâlinde bazı yönleriyle farklıdır; daha ayrıntılıdır ve rüyalarla ilgili ayrıntılı tasvirler yapılmıştır. Buna göre, Yakup, Yusuf'u diğer oğullarından daha çok sever çünkü Yusuf onun yaşlılığında doğmuştur. Ona uzun renkli bir giysi yaptırmıştır. Kardeşler babalarının Yusuf'u kendilerinden daha çok sevdiğini görünce, ondan nefret ederler. Yusuf bir rüya görür. Bunu kardeşlerine anlatır: "Tarlada demet bağlıyorduk. Ansızın benim demetim kalkıp dikildi. Sizinkilerse, çevresine toplanıp önünde eğildiler."²³⁷ Bunu anlatınca, kardeşleri ondan daha çok nefret ederler: "Başımıza kral mı olacaksın? Bizi sen mi yöneteceksin?"²³⁸ derler. Yusuf bir rüya daha görür: "Dinleyin, bir düş daha gördüm. Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler."²³⁹ Babası onu azarlar:

²³² Yaratılış, 28/10-19.

²³³ "Düşümde Tanrı'nın meleği bana, 'Yakup!' diye seslendi. 'Buyur' dedim. Bana, 'Bak, bütün çiftleşen tekeler çizgili, noktalı ve kırçıl' dedi, 'Çünkü Lavan'ın sana yaptıklarının hepsini gördüm. Ben Beytel'in Tanrısı'yım. Hani orada bana anıt dikip meshetmiş, adak adamıştın. Kalk, bu ülkeden git, doğduğun ülkeye dön.'" Yaratılış, 31/11-12.

²³⁴ Yaratılış, 31/10-13.

²³⁵ "O gece Tanrı Aramlı Lavan'ın düşüne girerek ona, 'Dikkatli ol!' dedi, 'Yakup'a ne iyi, ne kötü bir şey söyle.'" Yaratılış, 31/24.

²³⁶ Yaratılış, 31/24.

²³⁷ Yaratılış, 37/7.

²³⁸ Yaratılış, 37/8.

²³⁹ Yaratılış, 37/9

“Ne biçim düş bu? Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz yani?”²⁴⁰ Kardeşleri Yusuf’u kıskanıyordur, ama bu olay babasının aklına takılır.²⁴¹ Kıssanın geri kalanı da kısmen farklıdır. Babası Yusuf’u kardeşlerini sürüyü kontrol etmesi için gönderir, her şeyin yolunda olup olmadığına bakmasını ister. Kardeşleri Yusuf’un geldiğini görünce onu öldürmek için plan yaparlar: “Birbirlerine, ‘İşte *düş hastası* geliyor’ dediler, ‘Hadi onu öldürüp kuyulardan birine atalım. Yabanıl bir hayvan yedi deriz. Bakalım o zaman düşleri ne olacak!’”²⁴² Ruben bunu duyunca, Yusuf’u kurtarmaya çalışır; “Kan dökmeyin. Onu şu ıssız yerdeki kuyuya atın, ama kendisine dokunmayın.”²⁴³ der. Amacı, daha sonra Yusuf’u kurtarıp babasına geri götürmektir. Yusuf yanlarına gelince, üzerindeki uzun renkli giysiyi çıkarıp onu kuyuya atarlar. Yemeğe oturduklarında Mısır’a giden İsmailî bir kervanın geldiğini görürler. Bunun üzerine Yahuda kardeşlerine: “Kardeşimizi öldürür, suçumuzu gizlersek ne kazanırız? Gelin onu İsmaililer’e satalım. Böylece canına dokunmamış oluruz. Çünkü o kardeşimizdir, aynı kanı taşıyoruz.”²⁴⁴ der ve kardeşleri de bu teklifi kabul ederler. Yusuf’u yirmi gümüşe İsmaililere satarlar ve kervan Yusuf’u Mısır’a götürür.

Kuyuya geri dönen Ruben Yusuf’u göremeyince ağlar, yırtınır. Bunun üzerine bir teke keserler ve Yusuf’un giysisini kana bulayarak babalarına götürürler. “Yakup üzüntüden giysilerini yırttı, beline çul sardı, oğlu için uzun süre yas tuttu. Bütün oğulları, kızları onu avutmaya çalıştılsa da o avunmak istemedi. ‘Oğlumun yanına, ölümler diyarına yas tutarak gideceğim’ diyerek oğlu için ağlamaya devam etti.”²⁴⁵ Bu arada Yusuf da Mısır’da Firavun’un bir görevlisine, muhafız birliği komutanı Potifar’a satılır.²⁴⁶ Daha sonra, Yusuf Potifar’ın karısının iftirası sonucu zindana atılır. Kıssanın konumuzu ilgilendiren kısmı şöyle gelişir: Firavun’un sakisi ve fırıncısı bir gece rüya görürler. Yusuf onları tedirgin görünce ne olduğunu sorar. “Düş gördük ama yorumlayacak kimse yok”²⁴⁷ derler. Yusuf, “Yorum Tanrı’ya özgü değil mi? Lütfen düşünüzü bana anlatın.” der.²⁴⁸ Başsaki rüyasını anlatır: “Düşümde önümde bir asma

²⁴⁰ Yaratılış, 37/10.

²⁴¹ Yaratılış, 37/3-10.

²⁴² Yaratılış, 37/19-20.

²⁴³ Yaratılış, 37/22.

²⁴⁴ Yaratılış, 37/26-27.

²⁴⁵ Yaratılış, 37/34-35.

²⁴⁶ Yaratılış, 37/36.

²⁴⁷ Yaratılış, 40/8.

²⁴⁸ Yaratılış, 40/8.

gördüm. Üç çubuğu vardı. Tomurcuklar açar açmaz çiçeklendi, salkım salkım üzüm verdi. Firavunun kâsesi elimdeydi. Üzümleri alıp firavunun kâsesine sıktım. Sonra kâseyi ona verdim.”²⁴⁹ Yusuf, “Bu şu anlama gelir. Üç çubuk üç gün demektir. Üç gün içinde firavun seni zindandan çıkaracak, yine eski görevine döneceksin. Geçmişte olduğu gibi yine ona sakilik yapacaksın. Ama her şey yolunda giderse, lütfen beni anımsa. Bir iyilik yap, firavuna benden söz et. Çıkar beni bu zindandan. Çünkü ben İbrani ülkesinden zorla kaçırdım. Burada da zindana atılacak bir şey yapmadım.”²⁵⁰ Bunun üzerine fırıncı da rüyasını anlatır; “Başımın üstünde üç sepet beyaz ekmek vardı. En üstteki sepette firavun için pişirilmiş çeşitli pastalar vardı. Kuşlar başımın üstündeki sepette pastaları yiyorlardı.”²⁵¹ Yusuf bu rüyayı da şöyle yorumlar: “Üç sepet üç gün demektir. Üç gün içinde firavun seni zindandan çıkarıp ağaca asacak. Kuşlar etini yiyecekler.”²⁵² Yorumlar, nesne sayısının gün sayısına işaret ettiği şeklinde basit bir metaforik bağlantıya dayanır.²⁵³ Hikâye ilerledikçe bu yorumun doğru olduğu ortaya çıkar. Üç gün sonra Firavun doğum gününde tüm görevlilerine bir şölen verir. Hepsinin önünde başsakisiyle fırıncıbaşını zindandan çıkarır. Yusuf’un yaptığı yorumlardaki gibi Firavun başsakisini eski görevine atar ve fırıncıbaşını astırır. Saki ise Yusuf’u unuttur.²⁵⁴

Tam iki yıl sonra Firavun bir rüya görür. Rüyaya göre Firavun Nil Irmağı’nın kıyısında dururken ırmaktan yedi güzel ve semiz inek çıkar. İnekler sazlar arasında otlamaya başlar. Sonra yedi çirkin ve cılız inek çıkar. Irmağın kıyısında öbür ineklerin yanında dururlar. Çirkin ve cılız inekler güzel ve semiz yedi ineği yerken Firavun uyanır.²⁵⁵ Sonra yine uykuya dalar. Bu kez başka bir rüya görür. Bir sapta yedi güzel ve dolgun başak biter. Sonra cılız ve doğu rüzgârıyla kavrulmuş yedi başak daha biter. Cılız başaklar, yedi güzel ve dolgun başağı yutar. Firavun uyanır ve rüya gördüğünü anlar.²⁵⁶ Sabah uyandığında kaygılıdır. Mısırlı tüm büyücüleri ve bilgeleri çağırır. Onlara gördüğü rüyaları anlatır ama hiçbirisi bu rüyaları yorumlayamaz.²⁵⁷ Bu arada başsaki Firavun’a “Bugün suçumu itiraf etmeliyim. Kullarına –bana ve fırıncıbaşına– öfkelenince bizi

²⁴⁹ Yaratılış, 40/9-11.

²⁵⁰ Yaratılış, 40/12-15.

²⁵¹ Yaratılış, 40/16-17.

²⁵² Yaratılış, 40/18-19.

²⁵³ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 131.

²⁵⁴ Yaratılış, 40/20-23.

²⁵⁵ Yaratılış, 41/2-4.

²⁵⁶ Yaratılış, 41/5-7.

²⁵⁷ Yaratılış, 41/8.

zindana, muhafız birliği komutanının evine kapattın. Bir gece ikimiz de düş gördük. Düşlerimiz farklı anlamlar taşıyordu. Orada bizimle birlikte muhafız birliği komutanının kölesi İbrani bir genç vardı. Gördüğümüz düşleri ona anlattık. Bize bir yorumladı. Her şey onun yorumladığı gibi çıktı: Ben görevime döndüm, fırıncıbaşısı asıldı.”²⁵⁸ diyerek Yusuf’un rüya yorumunu anlatır. Bunun üzerine Firavun Yusuf’u çağırır ve Yusuf Firavun’un huzuruna çıkar. Firavun rüyasını anlatır: “‘Bir düş gördüm’ dedi, ‘Ama kimse yorumlayamadı. Duyduğun her düşü yorumlayabildiğini işittim.’ Yusuf, ‘Ben yorumlayamam’ dedi, ‘Firavuna en uygun yorumu Tanrı yapacaktır.’”²⁵⁹

Yusuf iki düşün de aynı anlama geldiğini söyleyerek şöyle yorumlar:

Tanrı ne yapacağını sana bildirmiş. Yedi güzel inek yedi yıl demektir. Yedi güzel başak da yedi yıldır. Aynı anlama geliyor. Daha sonra çıkan yedi cılız, çirkin inek ve doğu rüzgârının kavurduğu yedi solgun başaksa yedi yıl kıtlık olacağı anlamına gelir. Söylediğim gibi, Tanrı ne yapacağını sana göstermiş. Mısır’da yedi yıl bolluk olacak. Sonra yedi yıl öyle bir kıtlık olacak ki, bolluk yılları hiç anımsanmayacak. Çünkü kıtlık ülkeyi kasıp kavuracak. Ardından gelen kıtlık bolluğu unutturacak, çünkü çok şiddetli olacak. Bu konuda iki kez düş görmenin anlamı, Tanrı’nın kesin kararını verdiğini ve en kısa zamanda uygulayacağını gösteriyor.²⁶⁰

Yusuf, saki ve fırıncının rüya yorumunda yaptığı gibi aynı nesne-zaman metaforunu kullanmış ve yedi inek ile yedi başak yedi yıla karşılık gelmiştir. Semiz ve cılız karşıtlığı ve cılız olanın semiz olanı yemesi/yutması mecazi olarak kıtlığın rahatsız edici görüntüsüyle bağdaştırılmıştır.²⁶¹ Bu yorum üzerine, Firavun “Bu adam gibi Tanrı Ruhü’na sahip birini bulabilir miyiz?”²⁶² diye sorar. Sonra Yusuf’a, “Madem Tanrı bütün bunları sana açıkladı, senden daha akıllısı, bilgisi yoktur”²⁶³ diyerek Mısır’ın yönetimini Yusuf’a verir ve Yusuf ülkeyi, bolluk yıllarının arkasından gelecek olan kıtlığa hazırlar.

Rüyaya bu kadar önem verilen bir coğrafyada rüya tabirciliği de bir meslek olarak Yahudi kültürünün bir parçası olmuştur.²⁶⁴ Yusuf Peygamber de kendisini bu alanda geliştirmiş; gördüğü rüyalar kardeşlerinin düşmanlık etmesine sebep olurken yaptığı rüya yorumları da zindandan çıkıp Mısır’ın yönetimine geçmesini sağlamıştır. Sadece bu iki olay bile o dönemde rüyanın ne kadar önemli ve etkili olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

²⁵⁸ Yaratılış, 41/9-13.

²⁵⁹ Yaratılış, 41/15-16.

²⁶⁰ Yaratılış, 41/25-32.

²⁶¹ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 131.

²⁶² Yaratılış, 41/38.

²⁶³ Yaratılış, 41/39.

²⁶⁴ Taşpınar, *Dinler - Tarih ve Sembolizm*, 141.

Yusuf'un hikâyesinde rüya yorumu, “dinî bir sanat olarak, politik bir araç olarak, bir toplum gözcüsü olarak ve bir hayatta kalma aracı olarak”²⁶⁵ karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu kıssada “Her şey onun yorumladığı gibi çıktı.”²⁶⁶ pasajı, *rüyaların nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağı* inancının temelini teşkil etmektedir diyebiliriz.

Yusuf'un Mısır'daki önemli konumu zamanında İsrailoğulları Kenan'dan Mısır'a göç etmiş ancak zenginleşip ülkenin önemli yerlerini ele geçirdikleri için Mısır firavunları tarafından köleleştirilmişlerdir. 210 yıllık kölelikten sonra, Musa Peygamber'in önderliğinde Mısır'dan çıkmışlardır. Musa'nın Tanrı ile daha yakın bir ilişkiye sahip olduğuna inanılır çünkü yalnızca Musa'ya özel bir tanrı-insan ilişkisine vurgu yapılmıştır:

Sözlerime kulak verin: Eğer aranızda bir peygamber varsa, Ben RAB görümde kendimi ona tanıtır, Onunla düste konuşurum. Ama kulum Musa öyle değildir. O bütün evimde sadıktır. Onunla bilmecelerle değil, Açıkça, yüz yüze konuşurum. O RAB'bin suretini görüyor. Öyleyse kulum Musa'yı yermekten korkmadınız mı?²⁶⁷

Bu bölümlerin tersine “Yasa'nın Tekrarı” bölümünde ise Musa şöyle demektedir:

Aranızdan bir peygamber ya da düş gören biri çıkarsa, bir belirtiyi ya da şaşılmalı bir olayı önceden bildirirse, ‘Bilmediğiniz başka ilahlara yönelip tapınalım’ derse, söz ettiği belirti, şaşılmalı olay gerçekleşse bile, o peygamberi ya da düş göreni dinlememelisiniz. Tanrınız RAB kendisini bütün yüreğinizle, bütün canınızla sevip sevmediğinizi anlamak için sizi sınamaktadır. Tanrınız RAB'bin ardınca yürüyün, O'ndan korkun. Buyruklarına uyun, O'nun sözüne kulak verin. O'na kulluk edin, O'na bağlı kalın. O peygamber ya da düş gören öldürülecek. O, sizi Mısır'dan çıkaran, köle olduğunuz ülkeden kurtaran Tanrınız RAB'be karşı gelmeye kışkırttı. Tanrınız RAB'bin yürümenizi buyurduğu yoldan sizi saptırmaya çalıştı. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldırmalısınız.²⁶⁸

Burada, rüyalara karşı, “Yaratılış” bölümündeki kıssalarda olduğundan daha düşmanca bir tavır vardır. “Yaratılış” bölümünde de Yusuf'un kardeşleri bu tavrı sergilemişti. Bahsi geçen bölüm, “Musa'nın putperestlik ve çok tanrıculığa karşı mücadelesini yansıtırken rüyayı da tamamen Tanrı'nın ve onun seçilmiş liderlerinin otoritesine dâhil etmiştir.”²⁶⁹ Böylece *Tevrat*'ta ilahi bir vahiy olarak rüya görmek ile yanıltıcı ve ayartıcı bir yanılsama olarak rüya görmek arasında zıtlık ortaya çıkmıştır.²⁷⁰ Çetin'in dikkat çektiği dinî içerikli rüyalarla ilgili Yahudi geleneğindeki iki ekol, bu

²⁶⁵ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 132.

²⁶⁶ Yaratılış, 41/13.

²⁶⁷ Çölde Sayım, 12/6-8.

²⁶⁸ Yasa'nın Tekrarı, 13/1-5.

²⁶⁹ Bulkeley, *age.*, 132-133.

²⁷⁰ Bulkeley, *age.*, 133.

pasaja bağı olmalıdır; çünkü bu iki ekolden birisi dinî rüyaları sadece peygamberlere özgü kılarken, diğeri herkesin dinî içerikli rüya görebileceğini savunmaktadır.²⁷¹ Bu gerginlik, Gideon'un savaş öncesi düşman askerlerinden birinin rüyasını başkasına anlatırken duyması²⁷², Samuel'in tapınakta gördüğü rüya²⁷³, Süleyman'ın Givon tepesinde yaptığı inkübasyon²⁷⁴ ve Babil hükümdarı Nebukadnezzar'ın gördüğü rüyalar²⁷⁵ ile Tanah'ın²⁷⁶ geri kalanında sonuna kadar kendini göstermiştir.²⁷⁷

Gideon'un hikâyesinde, İsraililer, Midyanlıların elinde esir durumdayken Tanrı, kurtuluşları için Gideon'u seçer. Ancak Gideon'un tereddütleri vardır. Tanrı'nın gönderdiği işaretlerle bir türlü tatmin olamaz. Tanrı, Gideon'dan Midyan ordugâhını keşfe çıkmasını ister. Orada bir askerın başka bir askere rüyasını anlattığını duyar.²⁷⁸ Rüneyı dinleyen asker onu, Tanrı'nın Midyan'ı Gideon'a teslim edeceği şeklinde yorumlar. Bunu duyan Gideon artık iyice emin olur ve saldırıya geçip Midyanlılara karşı zafer kazanır.²⁷⁹ Samuel ise annesi tarafından Rabb'e adanmış ve kâhin Eli'nin yönetimi altında Rabb'e hizmet eden bir gençtir. Gördüğü rüyada Samuel'e, Eli'nin çocuklarının yaptıkları kötülükler ve Eli'nin bu konuda hiçbir şey yapmaması üzerine tüm ailenin cezalandırılacakları Tanrı tarafından bildirilir.²⁸⁰ Bunun yanı sıra, Süleyman Peygamber Givon tepesinde Tanrı'dan iyi bir yönetici olabilmek için kendisine hikmet bahşetmesini isteyerek rüyaya yatar.²⁸¹ Bu rüya sonrası, Süleyman Peygamber'in sunakta sunular sunması ve şölen vermesi ise rüya sonrası uygulanan ritüellerden kabul edilebilir.

²⁷¹ Çetin, *Dinî Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü*, 100.

²⁷² Hakimler, 7.

²⁷³ 1. Samuel, 3.

²⁷⁴ 1. Krallar, 3.

²⁷⁵ Daniel, 2-4.

²⁷⁶ Tanah: Tora (Yasa), Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Yazılar)'den oluşur. *Eski Ahid* olarak bilinir, Museviliğin kutsal kitabıdır.

²⁷⁷ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 133.

²⁷⁸ "Bir düş gördüm. Arpa unundan yapılmış bir somun ekmek, Midyan ordugahına doğru yuvarlanarak çadıra kadar geldi, çadıra çarpıp onu devirdi, altüst etti. Çadır yerle bir oldu." Hakimler, 7/13.

²⁷⁹ Hakimler, 7.

²⁸⁰ "RAB Samuel'e şöyle dedi: 'Ben İsrail'de her duyanı şaşkına çevirecek bir şey yapmak üzereyim. O gün Eli'nin ailesine karşı söylediğim her şeyi baştan sona dek yerine getireceğim. Çünkü farkında olduğu günahıtan ötürü ailesini sonsuza dek yargılayacağımı Eli'ye bildirdim. Oğulları Tanrı'ya saygısızlık ettiler. Eli de onlara engel olmadı. Bu nedenle, 'Eli'nin ailesinin günahı hiçbir zaman kurban ya da sunuyla bile bağışlanmayacaktır' diyerek Eli'nin ailesi hakkında ant içtim.'" 1. Samuel, 3/11-14.

²⁸¹ "Süleyman'ın bu isteği Rab'bi hoşnut etti. Tanrı ona şöyle dedi: 'Madem kendin için uzun ömür, zenginlik ve düşmanlarının ölümünü istemedin, bunların yerine adil bir yönetim için bilgelik istedin; isteğini yerine getireceğim. Sana öyle bir bilgelik ve sezgi dolu bir yürek vereceğim ki, benzeri ne senden öncekilerde görülmüştür, ne de senden sonrakilerde görülecektir. Sana istemediklerini de vereceğim: Yaşadığın sürece öbür kralların erişemeyeceği bir zenginlik ve onura ulaşacaksın. Eğer sen de baban Davut

Babil kralı Nebukadnezzar'ın gördüğü rüyalar ve Daniel'in yorumları özellikle dikkat çekicidir. Nebukadnezzar "kendisini üzüntüyle sarsan ve uykusunu kaçırın"²⁸² bir rüya görür ve bütün sihirbazları, falcıları ve büyücüleri çağırarak, "Beni üzüntüyle sarsan bir düş gördüm. Ne anlama geldiğini öğrenmek istiyorum"²⁸³ der. Ancak Nebukadnezzar düşü anlatmadan düşü ve yorumunu onlardan söylemelerini ister: "Düşün ne olduğunu bana açıklamazsanız, sizin için tek ceza vardır. Durumun değişeceğini umarak bana yalan yanlış şeyler söylemek için aranızda anlaşmışsınız. Şimdi bana düşün ne olduğunu söyleyin ki, ne anlama geldiğini açıklayabileceğinizi anlayayım."²⁸⁴ Büyücüler kendilerinden istenen şeyin imkânsız olduğunu söyleyince kral çok sinirlenerek Babil'deki bütün bilgelerin öldürölmelerini emreder. Bunun üzerine Daniel, kraldan kendisine zaman tanınması için izin ister. Sonra yakınlarından Tanrı'nın gizemi onlara açması için dua etmelerini ister. Böylece o ve yakınları Babil'in diğer bilgeleriyle birlikte ölmekten kurtulacaklardır. "Gece giz bir görümde Daniel'e açıklandı. Bunun üzerine Daniel Göklerin Tanrısı'nı övdü."²⁸⁵ Daha sonra Daniel, krala giderek düşünö ve yorumunu ona açıkladı. Kralın düşünde, başı altından, göğsüyle kolları gümüşten, karnıyla kalçası tunçtan, bacakları demirden ve ayaklarının bir kısmı demirden bir kısmı kilden büyük bir heykel gördüğünü bildirir. Çok büyük, olağanüstü parlak ve görünüşü ürkütücü bir heykeldir. Bir taş ayaklarına çarparak heykeli paramparça eder. Sonra bir rüzgâr tüm kalıntıyı alır götürür. Heykele çarpan taş ise büyük bir dağ olur, bütün dünyayı doldurur.²⁸⁶ Daniel daha sonra anlamını ise şöyle açıklar: Altından baş kralın kendisidir çünkü Göklerin Tanrısı ona egemenlik, güç ve kudret vermiştir. İnsanlara, hayvanlara ve gökte uçan kuşlara onu egemen kılmıştır. Kraldan sonra ondan daha aşağı durumda bir krallık çıkacaktır. Sonra bütün dünyaya egemen olacak üçüncü bir krallık çıkacaktır, tunç

gibi kurallarına ve buyruklarına uyup yollarımda yürürsen, sana uzun ömür de vereceğim.' Süleyman uyanınca bunun bir rüya olduğunu anladı. Sonra Yerusölim'e gitti, Rab'bin Antlaşma Sandığı'nın önünde durup yakmalık sunular ve esenlik sunuları sundu. Ayrıca bütün görevlilerine de bir şölen verdi." Krallar, 3/4-15.

²⁸² Daniel, 2/1.

²⁸³ Daniel, 2/3.

²⁸⁴ Daniel, 2/9.

²⁸⁵ "Şöyle dedi: Tanrı'nın adına öncesizlikten sonsuzluğa dek övgüler olsun! Bilgelik ve güç O'na özgüdüdür. O'dur zamanları ve mevsimleri değıştiren. Kralları tahttan indirir, tahta çıkarır. Bilgelere bilgelik, Anlayışlılara bilgi verir. Derin ve gizli şeyleri ortaya çıkarır, Karanlıkta neler olduğunu bilir, Çevresi ışııkla kuşatılmıştır. Ey atalarımın Tanrısı, Sana şükreder, seni överim. Sen ki, bana bilgelik ve güç verdin, Senden istediklerimizi bana bildirdin. Ve kralın düşünö bize açıkladın." Daniel, 2/19-23.

²⁸⁶ Daniel, 2/31-35.

onun simgesidir. Dördüncü krallık ise demir gibi güçlü olacaktır, demir gibi her şeyi kırıp ezecektir. Ayaklarla parmakların bir kısmının kıl, bir kısmının demirden olması ise bir bölümü güçlü bir bölümü zayıf bölünmüş bir krallığa işaret eder. Demirle kilin karışık olması da bu halkların evlilik bağıyla birbirine karışacaklarını ancak demirle kilin karışmaması birbirlerine bağlı kalmayacaklarını gösterir. Bu krallar döneminde Göklerin Tanrısı hiç yıkılmayacak bir krallık kuracak ve bu krallık öncekileri yıkıp ezecek; kendisiyse sonsuza dek sürecektir. Tanrı bundan sonra olabilecekleri krala göstermiştir.²⁸⁷ “Düş gerçek, yorumu da güvenilirdir.”²⁸⁸

Bunun üzerine, Nebukadnezar, Daniel’in önünde yüzüstü yere kapanır ve onu önemli bir göreve getirir. Daniel’in tıpkı Yusuf gibi rüya yorumundaki yeteneği, kendisiyle birlikte diğer Yahudi bilgeleri ölümden kurtarmıştır. Nebukadnezar ise bu yoruma, alçakgönüllülükle değil, önünde bütün halkın eğilip ibadet etmeye zorlandığı dev bir “altın heykelin” inşasını emrederek karşılık verir. Sonrasında ise ikinci bir kâbus görür: “Beni korkutan bir düş gördüm. Yatağымda yatarken düşüncelerimle görümlerim beni ürküttü.”²⁸⁹ Nebukadnezar’ın rüyası şöyledir: Dünyanın ortasından yükselen çok yüksek bir ağaç büyür, güçlenir ve göklere erişir. Yaprakları güzeldir ve meyvesi herkese yetecek kadar boldur. Hayvanlar gölgesinde barınır, kuşlar dallarına tünar, her canlı ondan beslenir. Ancak sonrasında gökten inen kutsal bir varlık yüksek sesle “Ağacı ve dallarını kesin, yapraklarını yolun, meyvesini atın. Altında barınan hayvanlarla dallarına tünayan kuşlar kaçsın. Ama köklerin bulunduğu kütüğü demirle, tunçla çevreleyip yerde, otların içinde bırakın. Göğün çiyiyle ıslansın, hayvanlarla birlikte yerdeki otlardan pay alsın. Ondaki insan yüreğı değiştirilsin, yerine hayvan yüreğı verilsin. Üzerinden yedi vakit geçsin. Bu yargıyı gözcüler, kararı kutsallar verdi. Öyle ki, her canlı Yüce Olan’ın insan krallıkları üzerinde egemenlik sürdüğünü ve onları dilediğı kişiye, en hor görülen birine bile verebileceğini bilsin.”²⁹⁰ der. Daniel rüyayı şöyle yorumlar: Rüyadaki ağaç Nebukadnezar’ın kendisidir, egemenliğı dört bir yana yayılır. Ancak, insanlar arasından kovulacak, yabancı hayvanlarla yaşayacaktır, öküz gibi otla beslenecek göğün çiyiyle ıslanacaktır. Yüce Olan’ın krallığı dilediğine vereceğini anlayana kadar yedi vakit

²⁸⁷ Daniel, 2/37-44.

²⁸⁸ Daniel, 2/45.

²⁸⁹ Daniel, 4/5.

²⁹⁰ Daniel, 4/10-17.

gececektir. Bunun anlamı da Nebukadnezzar bunu anlayınca krallık kendisine geri verilecektir. En sonunda da Daniel krala günahlarından vazgeçmesini öğütler. Ancak Nebukadnezzar kaderini yaşar, rüyada ve yorumunda olduğu gibi otlâ beslenir, bedeni göğün çiyiyle ıslanır, saçları kartal tüyü gibi tırnakları ise kuş pençesi gibi uzar.²⁹¹

Bu hikâyelerde olduğu gibi birçok hikâye ve pasaj rüya görmenin vahiy gücünü ortaya koymakta ve tüm insanların bu potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır.²⁹² Ancak *Eski Ahid* boyunca tam tersi bir görüntü de çizilir; çünkü Tanrı, gördüğü rüyaları anlatarak yalancı peygamberlik ilan eden kişilere öfkeli dir.

Bunların dışında, *Eski Ahid*, rüyayı, “Sonra Ariel’e karşı savaşılan çok sayıda ulus, ona ve kalesine saldıranların hepsi, onu sıkıntıya sokanlar bir rüya gibi, gece görülen görüm gibi yok olup gidecekler. Rüyada yemek yediğini gören aç kişi, uyandığında hâlâ açtır; Rüyada su içtiğini gören susuz kişi, uyandığında susuzluktan hâlâ baygındır. İşte Siyon Dağı’na karşı savaşılan kalabalık uluslar da böyle olacak.”²⁹³ pasajında olduğu gibi benzetme yaparken kullanır. Bununla birlikte *Eski Ahid*’de “Çok tasa kötü düş, çok söz akılsızlık doğurur.”²⁹⁴ cümlesinde olduğu gibi kişinin uyurkenki fiziksel durumu kadar gün içinde endişe duyduğu şeylerin de rüyalarını etkileyeceği ve hatta kötü rüyalara sebep olacağına da değinilir.

Yahudi geleneğinde kötü bir rüyanın dualarla iyiye çevrilebileceği inancı vardır. Kötü bir rüya hastalıklıdır ve şifa bulması için dua edilmelidir. Bunun için kötü rüya gören ya da rüyasından emin olamayan kişinin ibadet saati geldiğinde mabede gidip dua eden din adamları ile birlikte ellerini kaldırarak şu duayı okuması gerekir:

Ey âlemlerin Rabbi! Ben Sen’inim ve rüyalarım da sana ait! Bir rüya gördüm ve ne anlama geldiğini bilemiyorum. İster kendimi görmüş olayım, isterse ben veya dostlarım başka birilerini görmüş olalım, iyi bir rüya ise Yusuf’un rüyası gibi onu artır ve güçlendir ki gerçekleşsin. Olgunlaşması gerekiyorsa, Musa’nın elleriyle Mara’nın suları nasıl duruldu, Miriam’ın cüzzamı iyileşti ve Ezekias’ın hastalığı şifa bulduysa, aynı şekilde Elişa’nın elleri vasıtasıyla Eriha’nın suları yumuşadı ise, sen de o rüyayı iyileştir.²⁹⁵

²⁹¹ Daniel, 4/20-33.

²⁹² “Ondan sonra bütün insanların üzerine Ruhum’u dökeceğim. Oğullarınız, kızlarınız peygamberlikte bulunacaklar. Yaşlılarınız düşler, Gençleriniz görümler görecek. O günler kadın, erkek kullarınızın üzerine de Ruhum’u dökeceğim.” Yoel, 2/28-29.

²⁹³ Yeşaya, 29/7-8.

²⁹⁴ Vaiz, 5/3.

²⁹⁵ Taşpınar, *Dinler - Tarih ve Sembolizm*, 140-141.

Rüyada görülen bazı fenomenler yorumlanırken, anlamları *Kutsal Kitap*'tan alınmıştır.²⁹⁶ Mesela rüyada kuş ve ırmak görmek sağlık ve selamete işaret eder çünkü *Kutsal Kitap* şöyle der: “Her şeye rağmen Rab, kanat açmış kuşlar gibi koruyacak Yerusâlim’i. Koruyup özgür kılacak, esirgeyip kurtaracak onu”²⁹⁷; “Çünkü Rab diyor ki, ‘Bakın, esenliği bir ırmak gibi, ulusların servetini taşkın bir ırmak gibi ona akıtacağım.’”²⁹⁸ Ayrıca, Yahudilik’te önemli olan, rüyada görülen şeyden ziyade onun nasıl yorumlandığıdır.²⁹⁹ *Talmud*’da³⁰⁰ geçen bir ifadeye göre, tüm rüyalar ağızı takip eder.³⁰¹ Dolayısıyla, eğer bir kişi rüyasını yorumlamazsa, rüya gerçekleşmeyecektir. Olumlu ya da olumsuz rüya yoktur, rüyanın olumlu ya da olumsuz yorumlanması vardır.

1.3.1.1.3.2. Hristiyanlık’ta Rüya Yaklaşım

Yahudiliğin içinden çıkan bir inanç olarak Hristiyanlık, İbrani ve Helen kültürlerinin bir sentezidir; Yahudi rüya geleneğini, ritüellerini ve inançlarını miras almış ve yeniden yorumlamıştır. *Kutsal Kitap*’ta rüyaya referans açısından, *Eski Ahid*’e nazaran *Yeni Ahid*’de rüyaya daha az atıf yapıldığını ve rüyanın geri plana atıldığını söyleyebiliriz. Matta İncili, Meryem’in nişanlısı Yusuf’un gördüğü rüyalarla başlamaktadır. Bunlar İsa doğmadan önce Meryem’in nişanlısı Yusuf’un gördüğü rüya³⁰²; Kral Hiroses’in İsa’yı bulmaları için gönderdiği kâhinlerin rüyaları³⁰³; Tanrı’nın Yusuf’u, İsa’yı Mısır’a götürmesi için uyardığı rüya³⁰⁴; Tanrı’nın Hiroses’in ölümünden sonra Mısır’dan ayrılacaklarını Yusuf’a haber verdiği rüyadır.³⁰⁵ Matta’da geçen bir diğer rüya da İsa’nın çarmıha gerilmeden önce Vali Pilatus’un karısının gördüğü rüyadır.³⁰⁶ Bu

²⁹⁶ Taşpınar, *Dinler - Tarih ve Sembolizm*, 142.

²⁹⁷ İşaya, 31/5.

²⁹⁸ İşaya, 66/12.

²⁹⁹ Taşpınar, *age.*, 144.

³⁰⁰ Talmud: “Yahudi geleneğinde Tevrat’ın yorumu olarak görülen Talmud hukukî, etik, felsefi-teolojik ve tarihî konular üzerine ‘rabbi/rabban’ diye anılan Yahudi din âlimleri tarafından yapılmış (M.S. II-VI. yüzyıllar) tartışma ve yorumlardan meydana gelen öğretiyi ifade eder. Mişna Gemara adlı iki bölümden oluşur.” Bk. Salime Leyla Gürkan, “Talmud” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 550-552.

³⁰¹ “All dreams follow the mouth.” Berachot, 55b.

³⁰² Matta, 1/20-21.

³⁰³ Matta, 2/12.

³⁰⁴ Matta, 2/13.

³⁰⁵ Matta, 2/19-20.

³⁰⁶ Matta, 27/19.

hikâyelerin dışında, Yahuda'nın mektubunda, gördükleri rüyaları dikkate alarak doğru yoldan ayrılanlara karşı bir uyarı vardır.³⁰⁷

Meryem'in hamile olduğunu fark ettiğinde nişanlısı Yusuf, Meryem'den sessizce ayrılmayı planlarken bir rüya görür. Rüyasında Rabb'in bir meleği ona görünerek şöyle der: "Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa koyacaksın. Çünkü halkını günahlarından O kurtaracak. Bütün bunlar, Rabb'in peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu: 'İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacaklar. İmmanuel, Tanrı bizimle demektir.'"³⁰⁸ Yusuf uyanınca rüyasında istenenleri yerine getirir; Meryem'i eş olarak yanına alıp doğan çocuğun adını da İsa koyar.³⁰⁹

Kral Hirodes'in İsa'nın doğduğu yeri tespit etmeleri için gönderdiği kâhinlerin, yeri tespit ettikten sonra gördükleri rüya ise saraya dönerek İsa'nın bulunduğu yeri Kral Hirodes'e haber vermelerini engellemiştir.³¹⁰ Kâhinler ayrıldıktan sonra ise Tanrı rüyasında Yusuf'u uyarmış ve Hirodes'in İsa'yı öldürmek için aratacağını haber vererek onu Mısır'a götürmesini söylemiştir.³¹¹ Mesaj çok acil ve haber verilen şey çok dehşetli olduğu için Yusuf sabahın olmasını beklemeden, gece kalkmış, ailesini alarak Mısır'a kaçmıştır. Birkaç yıl sonra, Hirodes öldükten sonra da Yusuf'a rüyasında bu bildirilerek, İsa ve annesini alıp İsrail'e dönebileceği haber verilmiştir.³¹²

İsa, çarmıha gerilmeden önce ise Vali Pilatus, İsa'yı yargılarken karısı ona "O doğru adama dokunma. Dün gece rüyamda O'nun yüzünden çok sıkıntı çektim."³¹³ diye

³⁰⁷ "Aranıza sızan bu kişiler de onlar gibi gördükleri düşlere dayanarak öz bedenlerini kirletiyor, Rab'bin yetkisini hiçe sayıyor, yüce varlıklara sövüyorlar." Yahuda, 1/8.

³⁰⁸ Matta, 1/20-23.

³⁰⁹ Matta, 1/24-25.

³¹⁰ "Bunun üzerine Hirodes yıldızbilimcileri gizlice çağırıp onlardan yıldızın görüldüğü anı tam olarak öğrendi. 'Gidin, çocuğu dikkatle arayın, bulunca bana haber verin, ben de gelip O'na tapınayım' diyerek onları Beytlehem'e gönderdi. Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıktılar. Doğuda görmüş oldukları yıldız onlara yol gösteriyordu, çocuğun bulunduğu yerin üzerine varınca durdu. Yıldızı gördüklerinde olağanüstü bir sevinç duydular. Eve girip çocuğu annesi Meryem'le birlikte görünce yere kapanarak O'na tapındılar. Hazinesini açıp O'na armağan olarak altın, günnük ve mür sundular. Sonra gördükleri bir düşte Hirodes'in yanına dönmemeleri için uyarılınca ülkelerine başka yoldan döndüler." Matta, 2/7-12.

³¹¹ "Yıldızbilimciler gittikten sonra Rab'bin bir meleği Yusuf'a rüyada görünerek, 'Kalk!' dedi, 'Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hirodes öldürmek için çocuğu aratacak.'" Matta, 2/13.

³¹² "Hirodes öldükten sonra, Rab'bin bir meleği Mısır'da Yusuf'a rüyada görünerek, 'Kalk!' dedi, 'Çocukla annesini al, İsrail'e dön. Çünkü çocuğun canına kıymak isteyenler öldü.'" Matta, 2/19-20.

³¹³ Matta, 27/19.

haber gönderir. Vali, her Fısıh bayramında halkın istediği bir tutukluyu salıvermektedir. Karısının gönderdiği bu haberle birlikte, İsa'nın kendisine kıskançlık yüzünden getirildiğini bilmesine rağmen halk İsa'nın değil de Barabba adındaki suçlunun salınmasını istediği için Barabba'yı serbest bırakır. İsa'nın sonuna ise halkın karar vermesini ister. Kalabalığın önünde ellerini yıkayarak onlara şöyle der: "Bu adamın kanından ben sorumlu değilim. Bu işe siz bakın!"³¹⁴

Bu rüyalar İsa ile ilgili olup, İsa ile doğrudan ya da dolaylı olarak alakası olan kişilerce görülmüştür. *Yeni Ahid*'de İsa'nın gördüğü rüyalara dair bilgi bulunmamaktadır; ancak bu, İsa'nın rüya görmediği anlamına gelmemektedir. Sadece, bize aktarılan hiçbir rüyası mevcut değildir. Rüyanın ötesinde, *Yeni Ahid*, İsa'nın mucizelerinden bahsetmektedir,³¹⁵ çünkü o dönemde Hristiyanları çevreleyen pagan kültüründe insanlara rüyalarında yardım eden, onlara mesaj gönderen tanrılar ön plandaydı. Dolayısıyla mucizelerden bahsetmek rüyanın ötesinde, İsa'nın ilahi üstünlüğünü vurgulamanın etkili bir yolu olacaktı. Bu, *İncil* yazarlarının kendi kültürlerini pagan kültürü karşısında güçlendirmek ve savunmak için yaptıkları bir hareket olarak değerlendirilebilir.³¹⁶

Ayrıca, *Yeni Ahid*'in kalanında Pavlus tarafından deneyimlenen dört adet rüyaya yer verilmiştir.³¹⁷ Bulkeley, bu noktada Pavlus'un her ne kadar öğretilerinin pagan ve Hristiyan dünya görüşleri arasında radikal bir kırılma yaratmasını arzulasa da Yunanistan,

³¹⁴ Matta, 27/24.

³¹⁵ "O an Ruh, İsa'yı çöle gönderdi. İsa çölde kaldığı kırk gün boyunca Şeytan tarafından denendi. Yabanıl hayvanlar arasındaydı, melekler O'na hizmet ediyordu. (Markos, 1/12-13); Altı gün sonra İsa, yanına yalnız Petrus, Yakup ve Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıktı. Onların gözü önünde İsa'nın görünümü değişti. Giysileri göz kamaştırıcı bir beyazlığa büründü; yeryüzünde hiçbir çamaşırcının erişemeyeceği bir beyazlıktı bu. O anda Musa'yla İlyas öğrencilere göründü. İsa'yla konuşuyorlardı. Petrus İsa'ya, 'Rabbî, burada bulunmamız ne iyi oldu! Üç çardak kuralım: Biri sana, biri Musa'ya, biri de İlyas'a' dedi. Ne söyleyeceğini bilmiyordu. Çünkü çok korkmuşlardı. Bu sırada bir bulut gelip onlara gölge saldı. Buluttan gelen bir ses, 'Sevgili Oğlum budur, O'nu dinleyin!' dedi. Öğrenciler birden çevrelerine baktılar, ama bu kez yanlarında İsa'dan başka kimseyi göremediler." (Markos, 9/2-8).

³¹⁶ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 170.

³¹⁷ "O gece Pavlus bir görüm gördü. Önünde Makedonyalı bir adam durmuş, ona yalvarıyordu: 'Makedonya'ya geçip bize yardım et' diyordu. Pavlus'un gördüğü bu görümden sonra hemen Makedonya'ya gitmenin bir yolunu aradık. Çünkü Tanrı'nın bizi, Müjde'yi oradakilere duyurmaya çağırdığı sonucuna varmıştık." 16/9-10; "Bir gece Rab bir görümde Pavlus'a, 'Korkma' dedi, 'Konuş, susma! Ben seninle birlikteyim; hiç kimse sana dokunmayacak, kötülük yapmayacak. Çünkü bu kentte benim halkım çoktur.' Pavlus, orada bir buçuk yıl kaldı ve halka sürekli Tanrı'nın sözünü öğretti. 18/9-11; O gece Rab Pavlus'a görünüp, 'Cesur ol' dedi, 'Yeruşalim'de benimle ilgili nasıl tanıklık ettinse, Roma'da da öyle tanıklık etmen gerekir.' 23/11, Çünkü kendisine ait olduğum, kendisine kulluk ettiğim Tanrı'nın bir meleği bu gece yanıma gelip dedi ki, 'Korkma Pavlus, Sezar'ın önüne çıkman gerekiyor. Dahası Tanrı, seninle birlikte yolculuk edenlerin hepsini sana bağışlamıştır.' Bunun için efendiler, cesur olun! Tanrı'ya inanıyorum ki, her şey tıpkı bana bildirildiği gibi olacak." Elçilerin İşleri, 27/23-25.

Roma ve Mezopotamya halkı arasında bu kadar yaygın olarak paylaşılan rüya görmenin ilahi bir potansiyel taşıdığı yönündeki genel inancı kabul ettiğini belirtmiştir. Rapor edilen dört rüyanın geçtiği “Elçilerin İşleri” bölümü Pavlus’un misyoner faaliyetleriyle ilgilidir.

İlk dönem kilise babaları ve yazarlar, bazı belirli rüyaların kökenini açıklamak için, rüyalara iyi ve kötü, “melekî” ve “şeytanî” gibi özellikler atfetmişlerdir. Bu şekilde ifade ederken de rüyaları ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyen bir deneyim olarak görmeye başlamışlardır.³¹⁸ Ahlaki açıdan rüya içeriğinin doğrudan rüya gören kişinin ahlaki durumuna bağlamasını bekleyebiliriz. Ancak Tertullianus, Augustinus ve Gregory gibi Hristiyan yazarlar kişinin rüyasında işlediği günahı ve yaptığı kötü fiillerden sorumlu olmadığını söylemişlerdir.³¹⁹ Cinsel içerikli rüyalar bu kategoride değerlendirilmiş ve şeytandan kaynaklandığına inanılmıştır.³²⁰

MS ikinci yüzyılda pagan, Musevi, Hristiyan ya da Gnostik hemen herkes, ister melek ister demon ister ölümsüz ister ruh olarak isimlendirilsin, bu varlıkların varlığına ve bunların aracılık işlevlerine inanmışlardır.³²¹ MS ilk üç yüzyıl, rüyaların, içlerinde Clement ve Augustinus da olmak üzere, önemli Hristiyan yazarlar ve kilise babaları arasında oldukça önemli bir fenomen olarak kabul edildiği görülmektedir.³²² O dönemde, rüyaların insan ve Tanrı arasındaki ilişkiyi açığa çıkardığı ve gerçekleşecek bir olayın önceden rüyada görülebileceği düşünülmekteydi. Ayrıca, kişinin Tanrı ve melekleriyle rüyalar aracılığıyla karşılaşabileceğine ve Tanrı’nın rüyalarda insanlarla konuştuğuna inanılmaktaydı.³²³ Augustinus’un (MS 354-430) rüya üzerine görüşlerinin Hristiyan geleneğinde çok etkili olduğu ve 12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar yazılmış en önemli eserlerin onun teorisine dayandığı söylenebilir.³²⁴ Otuz iki yaşında Hristiyan olan Augustinus’un annesi Monica’nın kendisinin Hristiyan olacağını müjdeleyen rüyası, Augustinus’un hayatında merkezî bir rol oynar.³²⁵ Kendisinininki gibi günahkâr bir hayattan sonra Hristiyan olanları uyku ve rüya görmenin manevi tehlikelerine karşı

³¹⁸ Steven F. Kruger, *Dreaming in the Middle Ages*, (New York: Cambridge University Press, 1992), 44.

³¹⁹ Kruger, *age.*, 44.

³²⁰ Kruger, *age.*, 44-45.

³²¹ E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*, (UK: Cambridge University Press, 2000), 38.

³²² Nell, *Religion and Spirituality in Contemporary Dreams*, 9.

³²³ Nell, *age.*, 9.

³²⁴ Bk. Kruger, *age.*, 62-63.

³²⁵ Kruger, *age.*, 36; Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 179-180.

uyarır; çünkü Augustinus eski cinsel deneyimleriyle ilgili rüyalar görmektedir. Aktif olarak bir şey yapmadığı için bu rüyalardan sorumlu olmadığını kabul edip Tanrı'ya kendisini uykusundaki bu zorlayıcı güdülerini söndürmesi için yalvarmıştır.³²⁶ Nihayetinde, rüyaları önemini azaltarak onları en üstün dinî deneyim olan entelektüel vizyonun altında konumlandırır.³²⁷ Augustinus, vizyon deneyimini manevi görünümün fonksiyonlarından biri olarak tanımlayarak üçe ayırmıştır; cismani (corporeal), manevi (spiritual) ve entelektüel (intellectual). Bunlardan ilki; (corporeal) gözle görülen ve bedeninin diğer organları tarafından algılanan vizyon tipidir. İkincisi; (spiritual) ruhun hayalî sezgi kapasitesidir. Üçüncüsünde ise (intellectual) anlaşılabilir, açık gerçekler maddi imgelere ve benzetmelere ihtiyaç duyulmaksızın doğrudan ortaya çıkar.³²⁸ Entelektüel vizyon, manevi ya da imgesel vizyon olmaksızın ortaya çıkabilir ancak tersi mümkün değildir; çünkü manevi vizyon her zaman belirli bir miktar entelektüel vizyon içerir.³²⁹

Tertullianus (MS 160-240), ilk büyük Hristiyan rüya teorisyeni olarak kabul edilir ve *De Anima (On the Soul)* adlı eserinde coşkuya dayanan rüya anlayışıyla ilgili fikirlerine önemli bir bölüm ayırmıştır.³³⁰ Tertullianus'a göre, uyku Tanrı'nın ussal eseri olarak sağlığa faydalıdır. Onu faydalı kılan ise, ruhun uyku esnasında rüya görmesidir. Rüyalar, ilahi gerçeği iletir.³³¹ Tertullianus rüyaları dört kategoriye ayırmıştır: Şeytanların neden olduğu rüyalar, Tanrı'dan gelen rüyalar, ruhun kendisinden kaynaklanan rüyalar ve ruhun coşku ve devinimine bağlı olan rüyalar.³³² Tanrı'dan gelen rüyalar, aydınlatıcı rüyalar ve Tertullianus bunu, daha önce de değindiğimiz Yoel 2:28'de yer alan, Tanrı'nın ruhunu bütün insanların üzerine döküleceği vaadiyle ilişkilendirir. İlk iki grupta ruh edilgendir ve rüyaların alıcısıdır. Diğer iki grupta ise oyuncudur.³³³ Rüyalar, hem Tanrı'nın insanlığa hediyesi olarak Tanrı gönderileridir; “düş

³²⁶ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 180.

³²⁷ Bulkeley, *age.*, 181.

³²⁸ Kruger, *age.*, 37, 61; Susan Parman, *Rüya ve Kültür: Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelenmesi*, Çev: Kemal Başçı, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001), 80; A. J. Minnis, “Langland's Ymaginatif and Late-Medieval Theories of Imagination” *Comparative Criticism: A Yearbook Volume 3*, Ed: E. S. Shaffer, (Great Britain: Cambridge University Press, 1981), 92-93.

³²⁹ Minnis, *age.*, 93.

³³⁰ Parman, *age.*, 70; Patricia Cox Miller, *Geç Antikçağda Düş Görme Antik Kültürün Düş Gücüne İlişkin Araştırmalar*, Çev: Medet Yolal, (İstanbul: Kiblic, 2000), 120-121.

³³¹ Miller, *Geç Antikçağda Düş Görme*, 121-122.

³³² Miller, *age.*, 123-124.

³³³ Miller, *age.*, 123.

görene ilahi mesajı mesellerle sunan ilahi bir imgelemle Tanrı'nın insan yaşamındaki müdahalesi olarak kavramlaştırılır"; hem de ruhun kendi coşkun etkinliğidir.³³⁴

İskenderiyeli bir ilahiyatçı olan Origen (182-251) ise Tertullianus kadar olmasa da kilise üzerinde etki bırakmıştır. Origen, Tanrı'ya inanmanın doğal bir sonucu olarak rüyalara saygı gösterilmesi gerektiğine inanmıştır. Ona göre rüyalar Hristiyanların inançlarını kuvvetlendirmek ve şüphede olan paganları imana getirmek için bir fırsat olarak görülmelidir. Origen'in rüyalara ilişkin bu görüşüne katılanlar Hristiyan teolojisinin biçimlendiği erken dönemlerde azınlıktayken bu görüşün ilerleyen yüzyıllarda misyonerler tarafından stratejik olarak kullanıldığı görülmektedir.³³⁵

Neoplatonist bir filozof olan Macrobius'un (M.S 360-430) Hristiyan olduğuna dair herhangi bir bilgi söz konusu olmamasına rağmen yazdıkları ile Hristiyanlık arasında çok fazla çatışma yoktur. Bu sebepten, biz de kendisine Hristiyanlık ele alınırken yer vermeyi uygun gördük. Macrobius, *Scipio'nun Rüyasının Yorumu* (Commentarii in Somnium Scipionis)³³⁶ adlı eserinde rüyaları doğru ve yanlış olarak iki üst kategoriye ve bunları da kendi içerisinde beş alt türe ayırır. Bunlardan üçü doğru (*oraculum*³³⁷, *visio*³³⁸ ve *somnium*³³⁹); ikisi yanlıştır (*insomnium*³⁴⁰ ve *visum*³⁴¹).³⁴² *Insomnium* ve *visum*'u "dünyevi ve yanlış" rüya deneyimi kategorisine koysa da ikisini birbirinden ayırır. *Insomnium* mental ya da fiziksel sıkıntı veya gelecekle ilgili endişeden kişiyi gün içinde rahatsız eden durumlardan kaynaklanır ve sonuç olarak uykuya daldığında onu rahatsız eder. Bu yönüyle sıradan ve dünyevi bir deneyimdir. Günlük olaylardan fiziksel, zihinsel ve içsel olarak etkilenmenin sonuncunda da aldatıcı rüyalar ortaya çıkar. Sonuç olarak dikkate değer değildir, anlamsız ve önemsizdir.³⁴³ *Visium* da *insomnium* gibi aldatır ancak bunu daha az solipsistik dolayısıyla daha esrik bir şekilde yapar. Uyanıklık ve uyuklama arasında ortaya çıkar, *insomnium* gibi, yalnızca fiziksel ve psikolojik süreçlerden

³³⁴ Miller, *Geç Antikçağda Düş Görme*, 124-125.

³³⁵ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 182.

³³⁶ Macrobius'un bu eseri, Cicero'nun *Republic* adlı eserinin sonundaki "Scipio'nun Rüyası" adlı bölümün yorumudur.

³³⁷ Kehanet; Yunancada chrematismos, Latince oraculum.

³³⁸ Görü, Yunancada horama, Latince visio.

³³⁹ Gizemli (Enigmatik rüya); Yunancada oneiros, Latince somnium.

³⁴⁰ Kâbus, Yunancada enypnion, Latince insomnium

³⁴¹ Hayalî, Yunancada phantasma, Latince visum.

³⁴² Macrobius, *Commentary on the Dream of Scipio*, çev. William Harris Stahl, (New York: Columbia University Press, 1990), 87-88; Kruger, *Dreaming in the Middle Ages*, 21.

³⁴³ Macrobius, *age.*, 89; Kruger, *age.*, 21.

kaynaklanmaz; aynı zamanda benliğin sınırlarının ötesinde bir hareket de içerir.³⁴⁴ *Visium*'da kişi hayaletler ve değişik şekilli yaratıklar görür. Bu, halk arasında *incubus* olarak bilinir ve kişinin uykusunda üzerine çıktığı görülür, kişi ağırlığı hissedebilir. Ancak bu kişinin hayal gücünden ve gerçeğin yanlış yapılandırılmasından kaynaklıdır. Yine de *visium*, benliğin ötesine geçmeye başlar ve spiritüel olanla iletişim kurarak daha esrik ve açıklayıcı rüyaları karakterize eder.³⁴⁵

Doğru kategorisindeki *oraculum* ve *visio* rüya gören için ulaşılabilir olmayan bir doğruyu direkt olarak sunar; güvenilir bilgiyi sıradan dünyevi deneyimin ötesinden getirir. Macrobius, bu ikisini de birbirinden ayırır. *Oracular* rüya, *visio*dan daha etkileyicidir; bir ebeveyn, bir rahip, saygın bir adam ya da Tanrı açık bir şekilde neyin olup neyin olmayacağını ya da hangi eylemden kaçınıp hangisini yapacağı gerçeğini, rüya gören kişiye sunar. Rüya gören kişiye talimat veren güvenilir kişi ya da Tanrı sayesinde, *oraculum* diğer dünyadan bir vahiydir.³⁴⁶ *Visio*da ise rüya gören kişi direkt talimat almaz ve rüyanın ilahi kökenine dair net bir gösterge yoktur. Kişi sadece günlük olaylarla ilgili rüya görür. *Visio* gerçek olur ve rüya görenin başka türlü bilemeyeceği bir gerçeği ortaya çıkarır ancak yine de rüyanın gerçeği sıradandır, dünyevidir.³⁴⁷ Yani, *visionun* kökeni dünyeviyken *oraculumun* uhrevidir.

Somnium ise, *oraculum* ve *visio* ile *insomnium* ve *visium* arasında yer alır. Açıklayıcı (vahyî) ve aldatıcı arasında mükemmel bir orta terimdir. *Oraculum* ve *visio* gibi gerçeği güvenilir bir şekilde ortaya koyar ancak bunu daha kurgusal bir şekilde yapar. *Insomnium* ve *visium* gibi de ilk başta aldatıcı gelir. Bu nedenle anlaşılması için yorumlanması gerekir. Doğru yorumlama ile gerçek ortaya çıkar ancak yine de hiçbir zaman *oraculum* ve *visio* kadar açık değildir. Netice itibariyle, Macrobius rüyaları doğru ve yanlış, öngörücü ve aldatıcı olarak ayırmış ve bir uç terimden diğerine kademeli olarak ilerleyen bir hiyerarşi olarak tanımlamıştır. Kruger bunu aşağıdaki gibi şekil hâline getirmiştir:³⁴⁸

³⁴⁴ Macrobius, *Commentary on the Dream of Scipio*, 89; Kruger, *Dreaming in the Middle Ages*, 22.

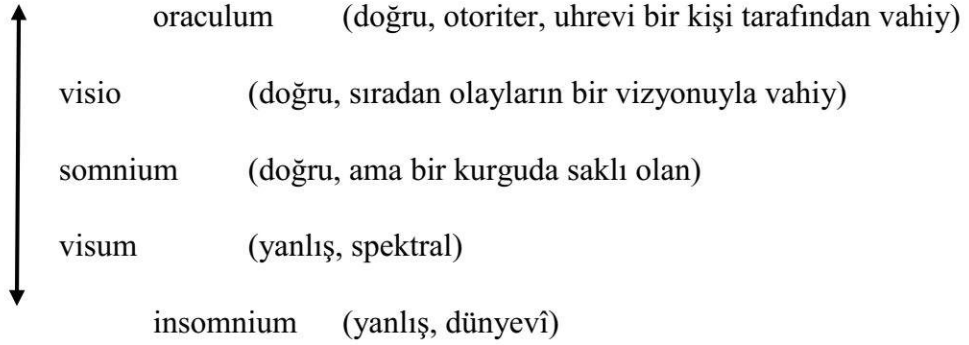
³⁴⁵ Macrobius, *age.*, 89; Kruger, *age.*, 22.

³⁴⁶ Macrobius, *age.*, 90; Kruger, *age.*, 22.

³⁴⁷ Macrobius, *age.*, 90; Kruger, *age.*, 22.

³⁴⁸ Kruger, *age.*, 23.

En yüksek

En alçak

Şekil 1.1 : Macrobius'un Rüya Kategorileri

Takip eden yüzyıllarda, rüyaların Tanrı tarafından gönderilmediği ve dikkate alınmaması gerektiği inancını teşvik etmek için özen gösterilmiştir. Nihai otorite olan kilise ise ilahi iletişim için rüyalara güvenmeyi gereksiz bulmuştur çünkü rüya deneyimleri ve rüya yorumları Orta Çağ kilisesinin katı doktrinlerinin dışına çıkmaktaydı.³⁴⁹ Rüyalarla ilgili olumsuz görüş, 13. yüzyılda da Thomas Aquinas tarafından güçlendirilmiştir. 13. yüzyılda rüya ile ilgili düşünceler Aristotelesçi düşüncelere paralel olduğu için geç Antik Çağ ve erken Orta Çağ rüya teorilerinden ayrılmıştır.³⁵⁰

Rüya, Orta Çağ'da bilginin alegorik bir şekilde ifade edilmesi için bir aracı olarak kullanılmıştır. Somut aracılığıyla soyutun anlatılmasıdır. Bu alegorik anlatım, inançsızlıktan inanca, kötünden iyiye ve uykudan uyanışa geçiş şeklinde simgelenmiştir. Bu bakış açısına göre rüya, bazen bedensel yaşamın bir illüzyonu gibi nitelendirilse de daha çok kutsalı arayıştır. Günahkâr (uyuyan) kişi bir rüya ile uyanır. Rüya bedenselden zihinsel düzeyine ulaşmaktır. Kişi günahlarının bedelini ve kurtuluşun yolunu rüyalarında görür.³⁵¹ Parman, bunun Orta Çağ yazılarında çok sık kullanılan bir benzetme olduğunu ifade etmektedir.³⁵² *İncil*'de Pavlus da bunu şu şekilde ifade etmektedir:

Bunu, yaşadığınız zamanın bilincinde olarak yapın. Artık sizin için uykudan uyanma saati gelmiştir. Çünkü şu anda kurtuluşumuz ilk iman ettiğimiz zamankinden daha yakındır. Gece ilerledi, gündüz yaklaştı. Bunun için karanlığın

³⁴⁹ M. Ullman ve N. Zimmerman, *Working with Dreams*, (Los Angeles: Jeremy P. Tarcher, 1985), 43.

³⁵⁰ Kruger, *Dreaming in the Middle Ages*, 85.

³⁵¹ Parman, *Rüya ve Kültür*, 81-82.

³⁵² Bk. Parman, *age.*, 82.

işlerini üzerimizden atıp ışığın silahlarını kuşanalım. Kendimizi çılgınca eğlenceye ve sarhoşluğa, ahlaksızlığa ve sefahate, çekişmeye ve kıskançlığa kaptırmayalım. Gün ışığında olduğu gibi, saygın bir yaşam sürelim. Rab İsa Mesih'i kuşanın. Benliğinizin tutkularına uymayı düşünmeyin (Romalılar, 13/11-14)

Nell, günümüzde rüyaların manevi ve dinî önemi ile ilgili açıkça formüle edilmiş herhangi bir doktrin ya da inanç sistemi bulunmadığını, rüyalar üzerine yapılan çağdaş literatür taramasının, *İncil* yazarı ve erken kilise babalarının rüyalara verdiği önem ve değerini neredeyse ortadan kalktığını gösterdiğini ifade etmiştir.³⁵³ Yani, “kişinin Tanrı ile ilişkisi bağlamında rüyanın rolü ve değerinin şu anda tanımsız ve belirsiz olduğu ve bu rüyalara verilen önemin önemli ölçüde azaldığı anlaşılmaktadır.”³⁵⁴

1.3.1.1.3.3. İslamiyet'te Rüyaya Yaklaşım

Diğer dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de rüyaya verilen önem yadsınamaz. Gerek *Kur'an* gerekse hadisler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bölümde, öncelikle *Kur'an*'da rüya ile ilgili ayetler ele alınıp konuya nasıl yer verildiği incelenecek, daha sonra hadisler ve tasavvuftaki uygulamalar açısından rüya ortaya konulacaktır.

Kur'an'da rüya kelimesi; “er-ru'yâ” şeklinde dört yerde³⁵⁵, *senin rüyan* anlamında “ru'yâke” şeklinde bir yerde³⁵⁶ ve *benim rüyam* anlamında “ru'yâye” şeklinde iki yerde³⁵⁷ olmak üzere toplamda altı ayette yedi kere geçmektedir.³⁵⁸ *Kur'an*'da *hulm* da rüya anlamında kullanılan kelimelerdendir ve çoğulu olan *ahlâm* *Kur'an*'da üç kere³⁵⁹ geçmektedir.³⁶⁰ Rüya ile bağlantılı kullanılan bir diğer kelime de uyku anlamına gelen *menâm* kelimesidir ve *Kur'an*'da iki yerde³⁶¹ rüya anlamında kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de rüya konusu (sadece) peygamber kıssaları üzerinden ele alınmıştır. *Kur'an*'da rüyadan bahseden kıssalardan ilki İbrahim Peygamber'in kıssasıdır. Kıssaya göre İbrahim, “*Ey Rabbim! Bana salihlerden (bir oğul) ihsan et!*”³⁶² diyerek

³⁵³ Nell, *Religion and Spirituality in Contemporary Dreams*, 3.

³⁵⁴ Nell, *age.*, 3.

³⁵⁵ Yûsuf 12/43; İsrâ 17/60; Sâffât 37/105; Fetih 48/27.

³⁵⁶ Yûsuf 12/5.

³⁵⁷ Yûsuf 12/43, Yûsuf 12/100.

³⁵⁸ Muhammed Fuad Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerîm* (Kahire: Daru'l-Hadis, 1997), 350.

³⁵⁹ Yûsuf 12/44 (iki kere), Enbiyâ 21/5.

³⁶⁰ Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, 265.

³⁶¹ Enfâl 8/43, Sâffât 37/102.

³⁶² Sâffât 37/100.

Allah'tan bir oğul ister ve kendisine yumuşak huylu bir oğul müjdelendir. Oğlu büyüüp koşacak yaşa gelince İbrahim ona; *"Ey oğlum! Ben seni uykumda (menâmî) boğazladığımı görüyorum. Artık bak, ne düşünürsün?"*³⁶³ der. Çocuk da: *"Babacığım sana ne emrediliyorsa yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın"*³⁶⁴ der. İkisi de Allah'a teslim olup İbrahim kesmek üzere oğlunu yatırdığı sırada kendisine seslenilir: *"Ey İbrahim! Rüyana gerçekten sadakat gösterdin, şüphesiz ki, biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız."*³⁶⁵ Sonraki ayetlerde bunun bir imtihan olduğu ve oğlunun yerine İbrahim'e bir kurbanlığın fidye verildiği anlatılır. Daha önceki bölümde değindiğimiz gibi *Tevrat*'ta bu olay rüya üzerine gerçekleşmemiştir. İbrahim Peygamber'in oğlunu kurban etme girişiminin Tanrı tarafından verilmiş bir emir yani vahiy olmadığı ve o dönemde doğan ilk erkek çocuğunun kurban edilmesi âdetini sonlandırma amacı taşıdığı ile ilgili görüşler mevcuttur.³⁶⁶ Buna göre, dinî bir gelenek olan bu uygulama ilk doğan erkek çocuğun mabede adanması şeklinde değişmiştir.

Rüya ile ilgili diğer kıssa, Yusuf Peygamber'in kıssasıdır. *Kur'an*'da bu kıssa, *Tevrat*'takine kıyasla daha özetlenmiş bir şekilde anlatılır. Yusuf, rüyasında on bir yıldızın, güneşin ve ayın kendisine secde ettiklerini görür. Bunu babası Yakup ile paylaşır. Yakup, Yusuf'u rüyasını kardeşlerine anlatmaması için tembihler, çünkü kardeşlerinin Yusuf'a zarar vermelerinden endişe etmektedir. Bu rüyayı ise Yusuf'un Allah tarafından seçileceğinin ve ona rüya tabirinin öğretileceğinin işareti olarak yorumlayarak; *"İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*³⁶⁷ der. *Tevrat*'ta bahsedilen saman demetlerinin eğilmesi ile ilgili rüyadan *Kur'an*'da bahsedilmemektedir. Yakup Peygamber'in tepkisi de farklıdır: *Tevrat*'ta Yusuf'a kızmış ancak *Kur'an*'da rüyayı kardeşlerine anlatmaması için tembihlemiş ve rüyayı yorumlamıştır.

Kıssanın devamında Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atılır, oradan geçen bir kervan onu Mısır'a götürür, az bir pahaya satar ve nihayetinde kendisini satın alan

³⁶³ Sâffât 37/102.

³⁶⁴ Sâffât 37/102.

³⁶⁵ Sâffât 37/104-105.

³⁶⁶ Bk. Özden Kanter, "Hz. İbrahim ve Kurban" *Kelam Araştırmaları* 9, 1 (2011): 365- 376.

³⁶⁷ Yûsuf 12/6.

Mısırlının karısı tarafından iftiraya uğraması sonucu zindana düşer. Zindanda iki mahkûmun rüyalarını yorumlar. Mahkûmlardan biri rüyasında “*şaraplık üzüm sıkıldığını*”³⁶⁸, diğeri ise “*başının üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığını*”³⁶⁹ görmüştür. Yusuf bu rüyalarından ilkin, görenin efendisine şarap sunacağı şeklinde, diğeri ise rüyayı gören kişinin asılacağı ve kuşların başından yiyeceği şeklinde yorumlar. Efendisinin hizmetine dönecek olana kendisinden efendisine bahsetmesini tembihler ama o kişi bunu unuttur. Ta ki kral³⁷⁰ yorumlanmasını istediği bir rüya görene kadar... Kral, “*Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın*”³⁷¹ der. Ancak kimse bu rüyayı yorumlayamaz ve zindandan kurtulmuş olan kişi, Yusuf’u hatırlar. Yusuf bu rüyayı “*Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) sıra ve yağ sıkacaklar.*”³⁷² şeklinde yorumlar. Bunun üzerine kral, Yusuf’u zindandan çıkarır ve hazinelere bakmakla görevlendirir. Burada yine kralın gördüğü rüyalar özetlenmiş bir şekilde anlatılmıştır ve bu durum iki farklı konunun aynı rüyada geçiyor olduğu fikrini doğurmuştur. Ayrıca, *Tevrat*’ta bu kral, Firavun olarak geçmektedir; *Kur’an* kral (Melik) demektedir.

Kıssanın konumuzu ilgilendiren devam kısmında ise Yusuf’un anne, baba ve kardeşleri Mısır’a gelir. Yusuf anne ve babasını tahtın üzerine çıkarır ve hepsi Yusuf’un önünde saygı ile eğilirler. Yusuf şöyle der:

Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.³⁷³

³⁶⁸ Yûsuf 12/36.

³⁶⁹ Yûsuf 12/36.

³⁷⁰ Yusuf kıssasında adı geçen Mısır kralı ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda bu kişinin firavunlardan biri olduğu söylene de *Kur’an*’da firavun kelimesinin sadece Musa Peygamber’in kıssasında geçmesi, Yusuf Peygamber’in kıssasında bahsi geçen kişinin firavun olmadığı kanaatini doğurmaktadır.

³⁷¹ Yûsuf 12/43.

³⁷² Yûsuf 12/47-49.

³⁷³ Yûsuf 12/100.

Bu ayetler ile ilgili üzerinde durulması gereken birkaç husus vardır. Görüldüğü gibi Yusuf'un rüyası, babasının yorumladığı gibi gerçekleşmiş bir rüyadır. Bunların dışında, içinde *rüya* kelimesi geçmeyen ayetlerde 'görülen'in rüya olduğu sonraki ayetten anlaşılmaktadır. Söz konusu ayetlerde rüya yerine, görmek anlamına gelen "ra'a" fiili kullanılmaktadır. Böylece, burada bahsi geçen rüyanın, uyanıklık hâlindeki görme eylemiyle aynı olduğunun vurgulandığı yorumunu yapabiliriz. Ayrıca, Elmalılı'nın da dikkat çektiği gibi, hükümdarın "gördüm" yerine muzari sigasıyla "görüyorum" demesinden, hükümdarın aynı rüyayı üst üste birden fazla kez gördüğünü anlıyoruz.³⁷⁴ İsrarla aynı rüyayı görmesinden dolayı da meseleyi ciddiye alıp rüyasının yorumlanmasını istemiştir.

Kur'an'da rüyadan bahseden diğer ayetler de Muhammed Peygamber'in rüyalarıyla ilgilidir. İsrâ suresinin 60. ayeti "*Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lânetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık.*" şeklindedir ancak rüyanın ne olduğu ile ilgili başka bir açıklama yoktur. Bu konudaki genel görüş, rüya kelimesiyle bahsedilen şeyin surenin başında bahsedilen isra olayı olduğu görüşüdür.³⁷⁵ Ancak farklı görüşler de vardır. Bazıları, bunun, Peygamber'in, Bedir'de öldürülecek müşrikleri gördüğü rüya;³⁷⁶ bazıları da Peygamber'in Mekke'nin fethi ile ilgili gördüğü rüya olduğunu söylemiştir.³⁷⁷ Bu iki görüşe, surenin Mekkî olduğu ve söz edilen iki olayın da Medine döneminde cereyan ettiği söylenerek karşı çıkmıştır.³⁷⁸ Fahrüddin Râzi'ye göre bir başka görüş ise Peygamber'in Emevi hanedanının hilafet makamına oturacaklarına dair gördüğü rüya olabileceğidir.³⁷⁹ Muhammed Esed'e göre ise bu ayette rüyadan maksat Miraç olayıdır. Miraç, mahiyeti ve "nesnel realitesi" açısından şüpheye yol açma ihtimali yüksek olduğu için, ayetin devamında söylendiği gibi, insanlar için bir sınanma vesilesidir.³⁸⁰ İsrâfil Balcı ise rüya ile İsra olayının kastedilmesinin ikna edici olmadığını belirterek ayette geçen görmenin vahiy meleğinin

³⁷⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5 (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1992), 46.

³⁷⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, c. 14 (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 520.

³⁷⁶ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 14, 519; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, 309.

³⁷⁷ Râzi, *age.*, c. 14, 520; Elmalılı, *age.*, c. 5, 309.

³⁷⁸ Râzi, *age.*, c. 14, 520; Elmalılı, *age.*, c. 5, 309.

³⁷⁹ Râzi, *age.*, c. 14, 520.

³⁸⁰ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 476.

görülmesi olduğunu savunmuştur.³⁸¹ İsrâ olayından önceki dönem, Peygamber'in yalnızlığa düştüğü bir dönemdir ve Peygamber'in ilk vahiyden sonra bir süre vahiy almaması müşrikler tarafından eleştirilip Peygamber'in Rabbi tarafından terk edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Peygamber'in de bu söylentilerden hayli etkilendiği ve yalnızlık hissettiği rivayet edilir. Bu süreçte, vahiy meleğinin kendisine görünerek Rabbi'nin onu terk etmediği bildirilir.³⁸²

Balcı'nın bu farklı yorumundan sonra görmenin mahiyeti ile ilgili görüşleri ele alırsak, Râzi, âlimlerin ekseriyetle dil açısından rü'yet ve rüya arasında fark görmediklerini belirterek bazı kimselerin ise rüya kelimesinin, İsrâ olayının rüyada gerçekleştiğine delalet ettiği görüşünde olduklarını söylemiştir. Bu ikinci görüş Râzi'ye göre yanlış ve zayıftır.³⁸³ Elmalılı Hamdi Yazır ise rüya ile kastedilenin aynı surenin ilk ayetinde geçen "ona âyetlerimizi göstermek için" ifadesindeki görme olduğunu savunur. Yani rüya kelimesi esas manasıyla "görme"yi karşılayacak şekilde kullanılmıştır.³⁸⁴ Elmalılı, burada rü'yet yerine rüya kelimesinin kullanılmasıyla ilgili üç görüş olduğunu söyler: Birincisi, geceleyin meydana gelmiş bir görme olması. İkincisi, müşriklerin miraç olayını rüya olarak değerlendirmeleri. Üçüncüsü ise, miraç sırasındaki görmeler arasında rüya gibi örnek olarak gösterilen kısımlar olması. Örneğin; cennet ve cehennem net görülürken içerisindeki bütün cennetlik ve cehennemliklerin rüya gibi görülmesi... Böylelikle Elmalılı'ya göre ayetin manası şudur: "İsrâ gecesi sana gerçekten bizim gösterdiğimiz o Mirac görüşü âyetlerimizden en büyük bir âyet olduğu halde, biz onu inat ederek âyet (mucize) istemekte olan o insanlar için sırf bir fitne ve imtihan vesilesi yaptık."³⁸⁵

Fetih suresinin 27. ayetinde de rüya kelimesi geçer:

Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.

³⁸¹ İsrâfil Balcı, *İsrâ ve Mi'rac Gerçeği*, (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 82.

³⁸² Tekvir 81/23.

³⁸³ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 14, 520.

³⁸⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, 309.

³⁸⁵ Elmalılı, *age.*, c. 5, 310.

Hudeybiye Seferi'ne çıkmadan kısa bir süre önce Peygamber rüyasında kendisinin ve arkadaşlarının Mekke'ye hacı olarak girdiklerini görür. Bu rüyadan bir yıl sonra, Müslümanların Mekke'ye ilk ziyaretlerini yapmalarıyla rüya da gerçekleşmiş olur.³⁸⁶

Ahlâm kelimesinin bulunduğu ayetlerden ikisi Yusuf kıssasında geçer: Mısır hükümdarı rüyasının yorumlanmasını ister; “*Ey ileri gelenler! Siz rüya tabir edebiliyorsanız benim bu rüyamın tabirini bana bildirin.*”³⁸⁷ Ancak onlar “*Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz ise böyle karışık düşlerin yorumunu bilemeyiz.*”³⁸⁸ derler. Diğerisi ise Enbiyâ suresinde; “*Peygamber: ‘Benim Rabbim gökte ve yerde (söylenen) her sözü bilir. O, her şeyi iştirir, her şeyi bilir’ dedi. Onlar: ‘Hayır, bunlar karışık rüyalardır; yok, onu kendisi uydurdu, yok o bir şairdir. Böyle değilse önceki peygamberler gibi, o da bize bir mucize getirsin’ dediler.*”³⁸⁹ şeklinde geçmektedir.

Kur'an’ın, *ru’ya* ve *ahlâm* kelimelerinin kullanımını ayırdığını görüyoruz: *Kur'an*’da tüm rüyalar için “*ru’ya*” kelimesi kullanılmamaktadır; karışık rüyaları anlatmak için ise “*ahlâm*” kelimesi bulunmaktadır. Burada, rüya’nın *Kur'an* nezdinde bilmeye yakın bir anlamı olduğu, net bir görüye işaret ettiği ancak ahlâmın gerçekliğe işaret etmediği ve dikkate alınmaması gerektiği yorumu yapılabilir. Zira Elmalılı da bu farklı kullanıma dikkat çekerek birbirinin karşıtı olarak kullanıldığını belirtmiştir.³⁹⁰ Elmalılı, bu iki kavramın birbirine karıştırıldığını ancak *Kur'an*’ın bu konuda bir uyarı yaptığını belirtmiştir. Bu farklı kullanımı, *rüyanın* öznel bir tecrübenin ötesinde derin manalar içerdiğinin işareti olarak görmüştür. *Rüyanın* altında “*girilip deşilecek ve özüne vakıf olunabilecek hakiki ve gizli bir mana yatmaktadır.*”³⁹¹ Kelime, görmek manasına gelen “*ru’yet*” kökündendir ve görülen hayalin ötesinde bir hakikati işaret eder.³⁹² Buna karşılık *hulm* ise boş bir vehimden ibarettir ve objektif bir hakikat ifade etmez; “*nefsanî bir hadise veya şeytanî bir hayal olmaktan ileri gitmez.*”³⁹³ Yani *Kur'an*’da bahsedilen rüya hakikati yansıtan sadık rüyalar, ahlâm doğru olmayan rüyalardır.

³⁸⁶ Esed, *Kur'an Mesajı*, 856.

³⁸⁷ Yûsuf 12/43.

³⁸⁸ Yûsuf 12/44.

³⁸⁹ Enbiyâ, 21/4-5.

³⁹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, 47.

³⁹¹ Elmalılı, *age.*, c. 5, 47.

³⁹² Elmalılı, *age.*, c. 5, 47.

³⁹³ Elmalılı, *age.*, c. 5, 47.

Rüya yorumu konusunda ise, “İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek...”³⁹⁴ ayetine dayanarak *Kur'an* açısından herkesin rüya yorumu yapamayacağı söylenebilir. Bu anlamda Yusuf Peygamber’e rüya yorumu öğretilmiş, yorumladığı rüyalar ise aynıyla gerçekleşmiştir. *Kur'an* peygamber rüyaları üzerinden konuyu ele alsa da peygamber olmayanların da rüyalarına yer vermiştir. Bu kişilerin gördükleri rüyaların gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgili *Kur'an* herhangi bir bilgi vermese de *Kur'an* nezdinde rüyaların çok önemli ve gerçeklikle irtibatlı olduğu varsayılabilecek net bir görüşe işaret ettiği sonucu çıkarılabilir.

Özer Çetin’in belirttiği gibi peygamberlerin mucizeleri, gönderildikleri toplumlardaki popüler konularla ilgilidir.³⁹⁵ Yusuf Peygamber’in rüya yorumunda gelişmesi ile ilgili, küçükken gördüğü rüya doğrultusunda, o dönemde toplumda önem verilen konulardan biri olduğu için, üzerinde kendini geliştirmiş olabileceği yorumu yapılabilir; çünkü ayetlerden de anlaşıldığı gibi rüya yorumunda gelişmesi, zaman içinde gerçekleşen bir süreçtir. Ayrıca yaptığı rüya yorumlarıyla insanları ve özellikle Mısır kralını etkilemeyi başarmış, hapisten çıkarılmış ve kendisine önemli devlet görevleri verilmiştir.

Kur'an’dan sonra, İslamiyet’in birincil kaynaklarından olan hadis literatüründe ise rüya görmenin önemi ve değeri ile ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; rüyanın peygamberlikten bir cüz olduğu ve peygamberlikten cüz olan bir şeyin yalan olamayacağını vurgulayan³⁹⁶ ve müminin rüyasının ise peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüz olduğunu söyleyen³⁹⁷ hadislerdir. Peygamber’in, onu rüyada görenin, gerçekten görmüş olduğunu çünkü şeytanın onun suretine bürünemeyeceğini söylediğini aktaran hadis,³⁹⁸ rüyanın Allah’tan hulmün ise şeytandan olduğuna işaret eden ve bu tür kötü rüya (hulm) görüldüğü zaman yapılması gerekenin sol tarafa tükürmek ve ondan Allah’a sığınmak olduğunu tavsiye eden hadisler³⁹⁹ yine bunlardan bazılarıdır. Bunların yanı sıra, Peygamber’in sadık rüyaların görüldüğü vaktin seher vakti olduğunu

³⁹⁴ Yûsuf 12/6.

³⁹⁵ Çetin, *Dinî Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü*, 99.

³⁹⁶ Buharî, Ta’bir 26; Müslim, Rüya 8, (2263); Tirmizî, Rüya 1, (2271); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5019).

³⁹⁷ Tirmizî, Rüya 6, (2279, 2280); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5020).

³⁹⁸ Bk. Buharî, Tabir 2, 10; Müslim, Rüya 10; (2266); Muvatta, Rüya 1, (2, 956).

³⁹⁹ Buharî, Tıbb 39, Bed’ü’l-Halk 11, Ta’bir 3, 4, 10, 14, 46; Müslim, Rüya 5, (2262); Muvatta 1, (2, 957); Tirmizî, Rüya 4, (2288); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5021).

söylediğini aktaran bir hadis de mevcuttur.⁴⁰⁰ Aktarılan hadislerden birine göre ise Peygamber, kendisinden sonra peygamberlikten sadece mübeşşirat (müjdeciler, rüyalar) kalacağını söylemiştir.⁴⁰¹ Peygamber başka bir hadiste, “rüya anlatılmadığı müddetçe bir kuşun ayağında takılı vaziyette durur. Anlatılacak olursa hemen düşer.”⁴⁰² diyerek rüyaların anlatılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, rüyanın bilgili bir kimseye ya da samimi ve güzel nasihatte bulunacak birine anlatılmasını tavsiye eden hadisler de mevcuttur.⁴⁰³

Hadislerde yapılan ritüel olarak da nitelendirilebilecek bu tavsiyelerin yanı sıra, İslam geleneğinde önemli bir rüya ritüeli olarak karşımıza çıkan istihare, kişinin yapmaya niyet ettiği bir şey/iş öncesi namaz kılıp dua ettikten sonra rüya görmek üzere uyumasıdır.⁴⁰⁴

Tasavvuf geleneğinde ise rüya çok farklı bir boyutta ele alınmış ve kişinin içinde bulunduğu manevi durum rüyalar aracılığıyla yorumlanmıştır. Tasavvufta rüya terim olarak, “bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı uykuda veya yakaza halinde insanların kalplerinde karar kılan şeyin tahayyül ve tasavvur yoluyla idrak edilmesidir.”⁴⁰⁵ Sufiler rüyayı bilgi edinme yollarından biri olarak kabul ederler ve bunun için rüya ile ilgili *Kur'an* ayetlerini⁴⁰⁶ ve hadisleri⁴⁰⁷ delil gösterirler.⁴⁰⁸ “Pek çok dinî ve ahlâkî hakikate rüyada vâkıf olunmuştur. Birçok sûfî, zâhid ve velî gördüğü rüyaya göre hayatına ve davranışlarına yön vermiştir.”⁴⁰⁹

İlk sufi müelliflerden Kuşeyrî, *er-Risâle* adlı eserinde rüyayı ayrı bir konu olarak ele alır ve rüyanın bir nevi keramet olduğunu söyler.⁴¹⁰ “Kalbe gelen hâtır (manevi hitap) ve muhayyile ile tasavvur edilen bir hâldir. Rüya uykuda bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada görülür.”⁴¹¹ Uykuda kişinin beş duyu organı ile maddi

⁴⁰⁰ Tirmizî, *Rü'ya* 3, (2275).

⁴⁰¹ Buharî, *Tabir*, 5; Muvatta, *Rüya* 3, (2, 957); Ebu Davud, *Edeb* 96, (5017).

⁴⁰² Tirmizî, *Rü'ya* 6, (2279, 2280); Ebu Dâvud, *Edeb* 96, (5020).

⁴⁰³ Dârimî, *Rüya*: 5; İbn Mâce: *Ta'bir*: 2; Buharî, *Rüya*, 58

⁴⁰⁴ Ayrıntı için bk. *Antropolojik Yaklaşım/Ritüeller*.

⁴⁰⁵ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, (Anıl Grup Matbaacılık, 2015), 179.

⁴⁰⁶ Sâffât 37/103; Yûsuf 12/4,43; Fetih 48/27.

⁴⁰⁷ Buharî, *Tâbir* 26; Müslim *Rüya*1; Müslim *Rüya* 7.

⁴⁰⁸ A. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Yay, 2012), 316.

⁴⁰⁹ Süleyman Uludağ, “Tasavvufta Rüya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008), 309.

⁴¹⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz: Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yay., 2009), 467.

⁴¹¹ Kuşeyrî, *age.*, 467.

âleme ait şeyleri hissetme kabiliyeti yok olur ve dolayısıyla rüya görme hâli kuvvetlenir. Kişi uyandığı zaman ise rüyasında gördüklerinin uyanık iken tecrübe ettiklerine nazaran zayıf olduğunu görür. Bu ikisi arasındaki fark gün ışığındaki kimseyle lamba ışığı altındaki kimsenin hâli gibidir.⁴¹²

Tasavvufi açıdan rüyalar genellikle Allah'tan, melekten ve şeytandan olmak üzere üç kısımda değerlendirilir. Allah'tan olan rüyalar açıktır, yoruma ihtiyaç yoktur; melekten olan rüyalar yoruma ihtiyaç duyar; şeytandan olan rüya ise *adgasu ahlamdır*⁴¹³, yoruma gerek yoktur.⁴¹⁴ Tasavvufta bu rüyaların “rahmanî”, “nefsanî” ve “şeytanî” olarak da kategorize edildiği görülebilir.⁴¹⁵ Rüya-yı sâdika ve rüya-yı kâzibe şeklinde sınıflandırmalar da mevcuttur.⁴¹⁶ Rüya-yı sâdika peygamberlerin vahiy şeklinde gördükleri rüyalar ve Allah'tan olan rüyalardır. Rüya-yı kâzibe ise “şeytanın aldatma, vesvese ve korkutmalarıyla meydana gelen karışık hayaller, nefsin hayal ve kuruntuları, uyku esnasındaki dış etkiler ve günlük meşgalelere ilişkin düşlerdir ki bunun için hulm, şeytanî rüya ve nefsanî rüya tabirleri”⁴¹⁷ de kullanılmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak tasavvufta; nefsanî, günlük işlere dair görülen rüyaların ya da şeytanın vesveseleri olarak addedilen rüyaların rüya-yı kâzibe; sadece sadık kulların görebileceği ve Allah'tan müjde olarak kabul edilen rüyaların da rüya-yı sâdika olduğu söylenebilir.

Yine tasavvufta rüyaların müjdecî, uyarıcı ve tehdit edici rüyalar olarak kategorize edildiği de görülebilir.⁴¹⁸ Buna göre, müjdecî rüyalar genelde iyi şeyler içerir ve hayra yorumlanır. Müjde rüyalarının kişiyi iyilik yapmaya, faydalı ve güzel işlere sevk ettiği; uyarı ve tehdit rüyalarının da insanları kötülük yapmaktan ve günah işlemekten alıkoyduğu görüşü hâkimdir.⁴¹⁹

Bazı sufiler “beni rüyasında gören gerçekten görmüş gibidir, çünkü şeytan benim suretime bürünemez”⁴²⁰ hadisine dayanarak rüyaların hadis elde etmede ya da hadisin sıhhatini tespit etmede kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir.⁴²¹ Ancak bu durum özellikle

⁴¹² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 467.

⁴¹³ Karışık rüyalar.

⁴¹⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 317.

⁴¹⁵ Haksever, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, 188.

⁴¹⁶ Haksever, *age.*, 181.

⁴¹⁷ Haksever, *age.*, 181.

⁴¹⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili III*, (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007), 197.

⁴¹⁹ Uludağ, *age.*, 197.

⁴²⁰ Buhârî, “İlim”, 38, “Ta’bir”, 10; Müslim, “Rü’yâ”, 10-11; Tirmizî, “Rü’yâ”, 4.

⁴²¹ Haksever, *age.*, 182-183.

hadisçiler tarafından reddedilmiş⁴²² ve görülen rüyanın sadece rüyayı gören kişi için anlamlı ve bağlayıcı olduğu; rüyayla amel edip etmemenin yine kişinin kendi kararı olduğu belirtilmiştir.⁴²³

Birçok *inisiyatik eğitim sisteminde* rüya yorumlamak önemli bir araçken⁴²⁴ kimisinde pek itibar görmemiştir. Zira, Nakşibendîler ve Melamîler “Rüyayı bırak, rü’yete bak.” derler.⁴²⁵ Buna karşılık, Halvetilik’t e rüyanın yeri çok önemlidir. Halvetî tarikatının esasını oluşturan unsurlar; *Halvet*, *Kelime-i Tevhid* ve *Esmâ-i Seb’a* ile zikr ve rüyalara göre *seyr-i sülûk*’ta ilerlemektir. Esmâ-i Seb’a ise *Kelime-i Tevhid*, *Allah*, *Hak*, *Hay*, *Kayyum* ve *Kahhar*’dan oluşmaktadır.⁴²⁶ *Kelime-i Tevhid*, nefis mertebelerinden *Nefs-i Emmârenin* karşılığıdır. Tarikata intisap eden kişinin Emmâre mertebesinde olduğu varsayılır ve *Kelime-i Tevhid* çekmesi telkin olunur. Kişi *Kelime-i Tevhid*’le nefisini terbiye edebiliyorsa bu durum kişinin gördüğü rüyaları etkiler ve kişi rüyasını şeyhine ya da rüya dinleme ile görevli kişiye anlatır. Eğer rüyada kişinin nefisini terbiye ettiğine dair bir işaret varsa şeyh veya rüya dinleme ile görevli kişi bir üst mertebenin esmasını zikretmesi için kişiye müsaade eder.⁴²⁷ *Kelime-i Tevhid*’den sonraki *Allah* zikri *Nefs-i Levvâme*’nin karşılığıdır. Daha sonra sırasıyla; *Hu* zikrinin karşılığı *Nefs-i Mülhime*, *Hak* zikrinin karşılığı *Nefs-i Mutmainne*, *Hay* zikrinin karşılığı *Nefs-i Raziyye*, *Kayyum* zikrinin karşılığı *Nefs-i Merziye* ve *Kahhar* zikrinin karşılığı ise *Nefs-i Safiyye* mertebeleridir.⁴²⁸ Bahsi geçen zikirler ve mertebeler arasındaki geçiş yukarıda belirtildiği gibi rüya yoluyla ve verilen sırayla olmaktadır.

1.3.1.2. Antropolojik Yaklaşım

Antropoloji, insanın biyolojik ve kültürel gelişimini, değişimini bütüncül ve karşılaştırmalı bakış açılarıyla inceler.⁴²⁹ Bu kapsamda, antropolojik bilgi, insanın tarihsel

⁴²² Haksever, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, 182.

⁴²³ Haksever, *age.*, 184.

⁴²⁴ Bülent Akot, “Tasavvufî Terbiyede Rüyanın Değeri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy: 19 (2011): 93-113, 98.

⁴²⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 318.

⁴²⁶ Muammer Cengil, *Tasavvufî Yaşantı, Halvetî Uşşakî Topluluğu Üzerine Psikososyolojik Bir Araştırma*, (Çorum: 2010), 40; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 263.

⁴²⁷ Cengil, *Tasavvufî Yaşantı*, 41.

⁴²⁸ Cengil, *age.*, 40.

⁴²⁹ Lavenda ve Schultz, *Kültürel Antropoloji*, 24.

gelişimi içinde bütünsel olarak ve mekânsal çeşitlilik içinde kavranmasıdır.⁴³⁰ Yani, hem farklı dönemlerde insanların “düşünme, eyleme ve anlamlandırma biçimlerinin” hem de farklı coğrafyalardaki farklı kültürlerin “yerel ve evrensel, göreceli ve değişmez” olan özelliklerini anlamaktır.⁴³¹ Dolayısıyla, antropoloji insanın anlaşılmasında önemli role sahip sosyal bir bilimdir. İnsanı sadece biyolojik organizmalar olarak değil aynı zamanda birçok kişilerarası ilişki ağına aktif olarak katılan sosyal grupların ve kültürel geleneklerin üyeleri olarak inceler.⁴³² Rüya da çeşitli tarihsel dönemlerde gerek dinî, siyasi ve etnik gerek edebî, felsefî ve spiritüel açıdan kültürle iç içe ve kültürle şekillenen bir bilgi kaynağı olarak işlev görmüştür. Rüyalar, farklı kültürlerle sahip bireylerin duygularını, günlük hayatlarını, dinî hayatlarını ve davranışlarını hem farklı hem de benzer şekillerde etkilemiştir. Dolayısıyla çalışmamız açısından da rüyanın kültürel açıdan ele alınması ve rüya-kültür ilişkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle, bu bölümde antropolojik açıdan rüyanın geçirdiği değişimi; kültürden kültüre değişen veya benzeşen anlamını ve etkilerini değerlendirdik. Böylelikle bu bölümde, rüyanın, kültürün de etkisiyle bireyin davranışlarını nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçladık.

İnsan sosyal bir varlıktır ve din onun oluşturduğu sosyal çevrenin unsurlarından biridir. Din, insanın kutsalla olan ilişkisini belirlerken kişinin yaşam tarzını da şekillendirir. “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü”⁴³³ şeklinde tanımlanan kültür, tanımdan da anlaşılacağı gibi çağlar boyunca, insanın bizzat sahip olduğu bilgi birikimi, deneyimleri ve alışkanlıklarıyla oluşturduğu unsurlardır. Din ise kültürü oluşturan bu bilgi birikimini ve deneyimleri, ortaya koyduğu sosyal ve ahlaki kurallarla şekillendiren, değiştiren ve dönüştüren unsurlardan biridir. Din kültürden kültür de dinden bağımsız düşünülemez. Aralarında her daim karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Dolayısıyla, bu bölümde dinlerde rüya ile ilgili inanç ve uygulamalara pek

⁴³⁰ S. Yetkin Işık, “Türkiye’de Antropolojik Bilginin Yetersizliği Sorunu ve Öğretmenler”, *Folklor/Edebiyat*, 22, sy. 87, (2016), 10.

⁴³¹ Işık, *age.*, 10.

⁴³² Bulkeley, *Big Dreams*, 57.

⁴³³ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, erişim tarihi: 05.01.2020
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=k%C3%BClt%C3%BCr>

çok atıf yapılmıştır.⁴³⁴ Tüm kültürleri incelemenin zorluğunu göz önüne alarak bu bölümde ulaşılabilen ve konumuz açısından önemli olduğunu düşündüğümüz kültürler ve uygulamalarına yer verilmiştir.

Bu bölümde konular ele alınırken öncelikle genel olarak farklı kültürlerin rüyaya bakış açıları gözden geçirildi. Daha sonra, kötü rüyalara karşı alınan tedbirler incelendi. Ardından ritüeller ele alınarak kültürler arası benzerlik ve farklılıklar üzerinde duruldu. Bunun akabinde, kehanet içeren bazı meşhur rüyalar ve bu rüyalar arasındaki benzerlikler ortaya kondu. Daha sonra rüya nesnesi geleneğine değinildi. Ardından, özellikle kuruluş aşamalarında, rüyaların iktidarın meşrulaştırılması amacıyla bazı devletler tarafından nasıl kullanıldığı ve bu tarz rüyalardaki ortak motifler incelendi. En son olarak ise sırma verme törenleri için rüyanın çok önemli olduğu şamanlık ele alındı.

1.3.1.2.1. Rüyaya Antropolojik Açıdan Genel Bir Bakış

Rüyalar, insanla birlikte var olduğu için, insanın var olduğu ilk andan itibaren vardır diyebiliriz. Dolayısıyla ilkel insanların da, her çağda olduğu gibi, rüyanın nasıl oluştuğunu merak ettiklerini ve anlamaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Bütün kültürlerin, rüyayı tanımlayan ve “kehanetsel, aldatici, sezgisel, tecrübe ürünü, uhrevi, akıl almaz, çığınca veya eğlenceli gibi sıfatlarla farklı şekillerde sınıflandırılmış”⁴³⁵ kelimeleri vardır. Antropologlar tarafından incelenen hemen hemen bütün ilkel toplumlarda, insanlar rüyayı ruhlar âleminden, tanrılardan ve diğer güçlü varlıklardan mesaj almanın önemli bir yolu olarak görmüşlerdir.⁴³⁶ İlkel zamanlarda, uyku sırasında ruhun bedeni terk ettiği ve rüyanın yaşandığı yere giderek olayları gerçekten tecrübe ettiği inancı çok yaygındı.⁴³⁷ E. B. Taylor, ilkel insanların rüya ve gerçek arasında ayırım yapamadığını dolayısıyla gece gördükleri ruhları gerçek kabul ettiklerini öne sürmüştür.⁴³⁸ Onlar için ruh gece bedeni terk ederek dolaşmakta ve diğerlerini ziyaret etmekteydi. Böylece Tylor,

⁴³⁴ “Teolojik Yaklaşım” başlığında ayrıntısıyla ele aldığımız bazı konuların bu bölümde tekrar geçmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu gibi durumlarda, konunun ayrıntısı için, tekrara düşmemek adına, ilgili sayfalar referans gösterilmiştir.

⁴³⁵ Parman, *Rüya ve Kültür*, 2.

⁴³⁶ Hughes, *Dream Interpretation in Ancient Civilizations*, 7.

⁴³⁷ Hughes, *age.*, 7.

⁴³⁸ Tylor, *Primitive Culture Volume I*, 402.

ilkel insanların rüyalar vasıtasıyla ruhu keşfettiklerini ve ruha kutsallık atfettiklerini söyleyerek dinlerin kaynağının animizm olduğunu ileri sürmüştür.⁴³⁹

MÖ 8. yüzyıl, Homer çağında da rüya soyut, zihinsel, içsel ve bilinçdışı bir tecrübe olmaktan çok nesneleştirilmiş doğaüstü bir elçi olarak yorumlandı; çünkü o dönemde soyut kavramlar algılanmaktan uzaktı; öyle ki tanrılar insan biçimine sokulmuş hatta ruh bile maddeleştirilmişti.⁴⁴⁰ Dolayısıyla da, Homerik evrende rüyaların uzaysal konumu verilmektedir. Buna göre; “Düş Ülkesi”, “gerçek dünyayı çevreleyen mitolojik nehir Okeanos’un ötesinde bulunmaktadır.”⁴⁴¹ Mimari açıdan da bu ülkenin giriş kapıları bulunmaktadır. Homeros’un ünlü destanı *Odysseia* (Odesa)’da Penelope gördüğü düşten sonra şöyle tanımlar bu kapıları:

Boş görüntüdür düşler, konuğum ve yorumu zor, üstelik insanların yorduğu gibi de çıkmaz çoğu: Özsüz ve güçsüz düşler bizlere iki kapıdan gelir, kapının biri boynuzdandır, biri fildişinden, boştur fildişi kapıdan sızıp gelen düşler, laf kalabalığı gibi ufalanıp uçarlar havada, cilalı boynuz kapısından gelenlerse aldatmazlar, düşü gören ölümlü kimse, bildirirler ona gerçeği.⁴⁴²

Rüyaları gönderen doğaüstü varlığın niyetine ve rüyaların boynuz ya da fildişi kapılardan gönderilmelerine göre, gerçek ya da sahte oluşu değişiyordu.⁴⁴³ Fildişi kapıdan geçen rüyalar aldatıcı, boynuz kapıdan geçen rüyalar ise hangi fani tarafından görülürse görülsün doğru mesajlar getirmekteydi.⁴⁴⁴ Bazı durumlarda, rüyayı gönderen Tanrı, kasıtlı olarak yanlış bilgi gönderebilirdi;⁴⁴⁵ Zeus’un Agamemnon’u yanlış yere sevk etmek için gönderdiği aldatıcı rüya gibi...⁴⁴⁶ MÖ 8. yüzyılda ortaya çıkan bir başka gelenek olan Hesiodik geleneğe göre ise rüyalar ölüm âlemine aittir. Kader, ölüm ve uyku rüyanın kardeşleridir ve hepsi toprağın altında Taratarus denilen bir mağarada birlikte yaşamaktadırlar.⁴⁴⁷ Böylelikle, geç Antik Çağ’da, canlı imgelere sahip rüyaların önemli işlevlerinden birisinin soyut düşüncelere gerçeklik ve somutluk kazandırması olduğu görülmektedir.⁴⁴⁸

⁴³⁹ Tylor, *age.*, 402.; Bk. *Kutsalın Kaynağı Olarak Rüya*.

⁴⁴⁰ Parman, *Rüya ve Kültür*, 28.

⁴⁴¹ Miller, *Geç Antikçağda Düş Görme*, 35.

⁴⁴² Homeros, *Odysseia*, çev: Azra Erhat, A. Kadir, 21. Basım. (İstanbul: Can Yayınları, 2008), 327.

⁴⁴³ Parman, *age.*, 43.

⁴⁴⁴ Parman, *age.*, 30.

⁴⁴⁵ Parman, *age.*, 30, 34.

⁴⁴⁶ Parman, *age.*, 29.

⁴⁴⁷ Parman, *age.*, 31.

⁴⁴⁸ Miller, *age.*, 17-18.

Eski Mısır’da rüya, uyku sırasında uyanıklığın ötesinde bir görme ya da uykudayken farkında olma durumu olarak kabul edilmektedir,⁴⁴⁹ yapılan bir şey değil, görülen bir şeydir. Aynı şekilde Mezopotamya metinlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Örneğin Akadlarda rüya her şeyden önce bir vizyon, bir gösteridir. Klasik Yunanlılar için de rüyalar kişisel bilinçaltı ya da bilinçdışı ürünler olarak değil kendini rüya gören kişiye sunan görsel imgeler olarak kavramsallaştırılmışlardır. Böylece rüya tamamen rüya görenin kontrolü dışındadır.⁴⁵⁰

Mezopotamya’da tüm ilkel toplumlarda, rüyaların ne anlama geldiğini söyleyebilen ve olası kötü sonuçları engelleyebilen ve kendilerine sha’il(t)u ya da baru denilen profesyonel rüya yorumcusu rahipler bulunmaktaydı. Bu yorumcuların kötü sonuçları engellemeleri önemliydi çünkü Mezopotamya’da rüyalarla ilişkilendirilen tanrıların hepsi nazik değildi.⁴⁵¹ Akadlı gök tanrı Anum, kötü rüyaların sonuçlarını ortadan kaldıran tanrıydı.⁴⁵² Ayrıca, Mezopotamya toplumlarında kötü rüya gören kişinin bir ritüel ile temizlenmesi gerektiğine inanılıyordu. Bunun için, rahip, kötü bir rüyanın sonuçlarını bir parça kile aktarabilir ve sonra suda çözebilirdi. Bunun dışında, kötü rüya gören ve bu yüzden kötü hisseden kişi bunu bir kamışa anlattıktan sonra onu yakıp rahatlamak için bizzat kendisi ateşe üflerdi.⁴⁵³

Kadim kültür ve dinlerde rüya kadar rüya yorumculuğu da oldukça ilgi görmüştür. Dolayısıyla dinî ve kültürel yazılı tarih de rüya ve rüya yorumlarından etkilenmiştir. Bu kaynaklarda, özellikle krallar ve kahramanlar, “inanç, iş ve savaş” gibi konularda ne yapacakları konusunda rüya yoluyla bilgi almışlardır.⁴⁵⁴ Rüya yorumlarıyla ilgili ulaşılabilen en eski yazılı kanıtların hangi medeniyete ait olduğu ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Kimi kaynaklarda bu yazılı kalıntıların Mısır medeniyetine kimi kaynaklarda Asur medeniyetine ve kimilerinde ise Sümerlere ait olduğu bilgisi verilmektedir. Tarihî kronoloji incelendiğinde ve yazının Sümerler zamanında bulunduğu göz önüne

⁴⁴⁹ Kasia Maria Szpakowska, *Behind Closed Eyes Dreams and Nightmares in Ancient Egypt*, (UK: The Classical Press of Wales, 2003), 18.

⁴⁵⁰ Szpakowska, *age.*, 21.

⁴⁵¹ Hughes, *Dream Interpretation in Ancient Civilizations*, 6.

⁴⁵² A. Leo Oppenheim, *The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East with a Translation of an Assyrian Dream-Book*, (y.y.: American Philosophical Society, 1956), 218, erişim 14 Nisan 2020, <https://www.jstor.org/stable/pdf/1005761.pdf>

⁴⁵³ Oppenheim, *age.*, 304.

⁴⁵⁴ Muazzez İlmiye Çığ, *Uygarlığın Kökeni Sumerliler-2 Sümerlilerde Günlük Yaşam*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011), 179.

alındığında ise rüya yorumu ile ilgili ilk yazılı eserlerin Sümerlere ait olması bizce en makul olanıdır.⁴⁵⁵ Sümerlerde ilk yazılı rüya kaynağı ise, Hughes'a göre Lagaş kralı Gudea'ya Tanrı Ningursi için bir tapınak yapmasının emredildiği rüyaya aittir.⁴⁵⁶ Ancak Türk Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ ve Scott Noegel'e göre ise Lagaş kralı Eannatum'un, Ummalılarla arasındaki toprak anlaşmazlığı konusunda Tanrı'nın kendisini desteklediğini gördüğü rüyaya aittir.⁴⁵⁷ Bu metne göre, Lagaş'a ait olan topraklar Ummalılar tarafından alınmış ve bu durum iki taraf arasında sürekli bir anlaşmazlık oluşmasına neden olmuştur. Eannatum ise tanrılar tarafından bu toprakları geri alması için gönderilmiş ve gerekli özelliklerle donatılmıştır. Nihayetinde kral rüyaya yatarak tanrıların yapacağı savaşı onayladıklarını göstermeye çalışmıştır. Sonuç olarak, görülen rüya ile Tanrı, toprakların Lagaş'a ait olduğunu bildirerek Ummalılardan geri alınması için yardım etmiştir.⁴⁵⁸

Mezopotamya ve Mısır kültürlerinde de rüya ve rüya yorumuyla ilgili bol miktarda materyal vardır çünkü rüyaların Tanrı'dan mesaj olduğuna ve gelecekte haber verdiğine inanılmaktaydı. Bu nedenle rüyalara ve anlamlarıyla ilgili yorumlara resmî dokümanlarda, mektuplarda, ölümle alakalı belgelerde, rüya ile ilgili özel kitaplarda, kil tabletlere kazınmış olarak ya da papirüslerde yazılı olarak rastlanmaktadır. Tüm bunlar, rüyaların hükûmet, din ve günlük hayatta önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.⁴⁵⁹ Mısır'da, rüyaları yorumlamak için profesyonel yetkiye sahip olanlar, "Gizli Şeylerin Üstatları" adı verilen özel eğitilmiş tapınak rahipleriydi. Bu rahipler, kehanetler, rüya imgeleri ve rüya yorumlamada özel yeteneği olan ve iyi olanları gönderen tanrılar hakkında bilgileri içeren papirüslerden sorumlulardı. Bu tanrılardan biri ibis başlı Thoth ve diğeri Bes'ti. Bes en gözde rüya tanrısı idi. Ahşap veya taştan oyulmuş koltuk başlarına hayırlı rüyalar görmek için destek olarak Bes'in portresi oyulurdu. Bes, Mısırlı sanatçıların önden görünümünü çizdikleri, doğrudan ona bakan kişiye bakan tek tanrıdır.

⁴⁵⁵ Sümer rüyaları ve yorumları için bk. Çığ, *age.*, 179-192.

⁴⁵⁶ Hughes, *age.*, 9-10.

⁴⁵⁷ Çığ, *age.*, 179; Scott Noegel, *Dreams and Dream Interpreters in Mesopotamia and in the Hebrew Bible (Old Testament)*, *Dreams: a reader on religious, cultural & psychological dimensions of dreaming*, Ed: Kelly Bulkeley, (USA: Palgrave, 2001), 46.

⁴⁵⁸ Çığ, *age.*, 179.

⁴⁵⁹ Hughes, *Dream Interpretation in Ancient Civilizations*, 4.

Aslan kulakları, uzun sakalı, dışarı çıkmış bir dil, uzun fallus ve bazen kafatasından yapılmış bir kolye ile barbar bir cüce görünümündedir.⁴⁶⁰

Resim 1.1 : Bes⁴⁶¹

Rüyada görülen simgeleri ve anlamlarını içeren rüya yorumu kitaplarının ilkinin nerede ortaya çıktığını söylemek imkânsızdır. Ancak MÖ 2000’lerde ya da daha erken bir dönemde Mısır ve Mezopotamya’da olması muhtemeldir. Bu formda birçok kil tablet, Mezopotamya’da, Asur kralı Assurbanipal’ın (MÖ 668-627) kütüphanesinde MÖ 1000 ve 2000 tarihli parçalar hâlinde bir seri şeklinde bulunmuştur.⁴⁶² Günümüze ulaşan ilk kapsamlı rüya yorumu kitabı ise MS 2. yüzyılda yaşamış Efesli Artemidorus tarafından yazılan *Oneirocritica*’dır. Bu kitap için Artemidorus birçok farklı insandan rüya raporları toplayıp sonuçları analiz ederek formüle etmiştir. Kullandığı bu ampirik materyal toplama yöntemi öncü bir yöntemdir diyebiliriz. Artemidorus, psikanaliz kökenli birçok teoride olduğu gibi, rüyadaki her sembolün bireyin kendine has olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle rüya yorumlarken rüyayı gören kişi ve hatta yakınları ile ilgili ayrıntılı bilgi

⁴⁶⁰ Hughes, *age.*, 7.

⁴⁶¹ Jeremy Black ve Anthony Green, *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia An Illustrated Dictionary*, (London: The British Museum Press, 2004), 42.

⁴⁶² Hughes, *Dream Interpretation in Ancient Civilizations*, 7.

toplamanın önemine dikkat çekmiştir.⁴⁶³ Ayrıca rüya yorumunda, her kültürün paylaştığı ortak deneyimler ve faaliyetler olduğu gibi, çeşitli toplulukların kendilerine özgü deneyimleri olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁶⁴

1.3.1.2.2. Ritüeller

Rüyaların tedavi amaçlı kullanılması oldukça sık rastlanan bir uygulamadır. Kadim medeniyelerde hasta ya da kötü durumdaki kişi, *inkübasyon* (incubation/incubatio) adı verilen çok yaygın bir yöntemle göre, dikkatli bir hazırlıktan sonra, tapınakta uyuyarak gördüğü rüyayı yorumlayan bir rüya görmek için ya da sahip olduğu genel bir problemi çözmek amacıyla tanrılardan yardım ve rehberlik istemekteydi.⁴⁶⁵ Ertesi gün, gördüğü rüyayı rahiplere yorumlatarak nasıl bir mesaj geldiğini anlamaya çalışmaktaydı. İnkübasyonun yanı sıra, rüyaların rüyalarla yorumlanması da çok yaygın olarak uygulanan bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için, bir rahip ya da başka bir kişi rüya gören kişi adına uyur ve bu kişinin yorumlanmasını istediği rüyayı açıklayan bir rüya görebilirdi.⁴⁶⁶

Budist gelenekte de rüya yorumlamanın yanı sıra rüya ile ilgili çeşitli ritüellerin de gelişim gösterdiği görülür. Young'a göre bu ritüeller Buda'nın yaşadığı dönem içerisinde zaten mevcuttur ve farklı şekillerde uygulanmaktadır. Rüya görme öncesinde gerçekleştirilen bu uygulamalar kutsal bir yerde uyuma, uyumadan önce dua etme, zihni rüya için yoğunlaştırma gibi şekillerde kendini göstermekte ve "aranan rüyalar/sought dreams" olarak adlandırılmaktadır.⁴⁶⁷

Aranan rüyaların gerçekleştirildiğine yönelik kanıtlardan biri, Upanişadların erken dönem metinleri arasında karşımıza çıkar. Metinde yer alan rüya ritüeli şöyle anlatılır: Ritüel 2 hafta sürer ve yeni ayın olduğu gece kurban sunulan bir kutsama ile başlayıp dolunayın olduğu gece son bulur. Son gece, ritüeli yapan kişi baharat, bal ve kaymak karışımı içer. Sonra bu kabı temizleyip ateşin arkasında ya bir deri üzerine ya da

⁴⁶³ Daniel E. Harris-McCoy, *Artemidorus' Oneiretica Text, Translation and Commentary*, (UK: Oxford University Press, 2012), 8,16; Barbara Szmigielska, *Children's Dreams*, Translated by Helena Grzegolowska- Klarkowska, (New York: Nova Science Publishers, 2010), 4.

⁴⁶⁴ Harris-McCoy, *Artemidorus' Oneiretica Text*, 17-18; Szmigielska, *age.*, 4.

⁴⁶⁵ Hughes, *Dream Interpretation in Ancient Civilizations*, 4.

⁴⁶⁶ Hughes, *age.*, 4.

⁴⁶⁷ Young, *Buddhist Dream Experience*, 12.

çıplak bir zeminde sessiz ve dirençsiz bir şekilde uzanır. Rüyasında kadın görürse ritüel başarılı olmuş demektir.⁴⁶⁸ Buda'nın annesi Kraliçe Maya da Buda'nın müjdelendiği meşhur rüyasından önce benzer bir ritüel gerçekleştirmiştir.

Hint dinî geleneğinde oldukça meşhur bir mit olan Vişnu'nun yaratma rüyası *aranan rüyaların* erken dönem örneklerinden bir diğeridir. Sama Veda dinî metinlerinde geçen bu rüyaya göre zamanın başlangıcında büyük bir okyanusta ve büyük bir yılanın kıvrımlarında uyuyan tanrı Vişnu'dan başka bir şey yoktur. Vişnu rüyasında göbeğinden evreni yaratan harika bir lotusun çıkıp büyüdüğünü görür. Bu rüya uyanık gerçeklik de dâhil olmak üzere var olan her şeyin temelini oluşturur.⁴⁶⁹

Bunların yanı sıra, Hint halk hikâyeleri koleksiyonlarından biri olan *Kathasaritsagara*'da, *aranan rüyalar* etrafında gelişen iki hikâye mevcuttur. Bunlardan birinde, bir kralın Budist bir rahip ile girdiği tartışmayı kaybetmesinin ardından Budist oluşu ve rahibe nasıl bir Bodhisattva⁴⁷⁰ olunacağını soruşu anlatılır. Rahip bunun tek yolunun günahlardan arındıktan sonra rüyaya yatmak olduğunu söyler. Kral bunu yaptıktan sonra rüyasında küçük bir günahı hatırlatılır ve kefareti ödemesi gerektiği söylenir. Bu hikâyede rüyaya yatmak “*svapna manavaka*”dır ve bu terim, rüya üretmek için kullanılan bir Budist tekniğidir. Bu koleksiyondaki diğer hikâye bilge bir kşatriyanın⁴⁷¹, kralı için *svapna manavaka* yapması üzerinedir. Bu örnekler farklı Güney Asya dinleri arasında ortak kültürün bir parçası olarak benzer uygulamaların olduğunu gösterir.⁴⁷²

Bulkeley, Buda'nın yaşadığı aydınlanma deneyiminin bir inkübasyon törenine benzetilebileceğini söyler.⁴⁷³ Siddharta, doğumunun yıl dönümünde, dolunayda, kutsal bodhi ağacı altında oturarak gerçekliğin nihai doğruluğunu keşfedinceye kadar hareket etmeyeceğine dair yemin eder. Şeytan Mara ortaya çıkar ve bütün gece boyunca saldırarak Siddharta'yı durdurmaya çalışır. Ancak Siddharta'nın saf niyeti onu yenecek kadar güçlüdür, şafak parladığında aydınlanır ve Buda (Uyanmış Olan) hâline gelir.⁴⁷⁴

⁴⁶⁸ Young, *age.*, 12.

⁴⁶⁹ Young, *Buddhist Dream Experience*, 12.

⁴⁷⁰ Bodhisattva, “mutlak aydınlanmaya erişmiş veya ramak kala kendini diğer insanların kurtuluşuna adanmış kişiyi ifade eder. Potansiyel Buda'dır.” (bk.Yitik, *Budizm*, 339.)

⁴⁷¹ Kşatriya: Hindistan'ın kast sisteminde ikinci sırada olan sınıftır. Asker ve yöneticilerden oluşur.

⁴⁷² Young, *age.*, 12.

⁴⁷³ Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 86.

⁴⁷⁴ Bulkeley, *age.*, 86.

Rüyaları boyunca Siddhartha *Uyanmış Olan* olur yani rüyası uyanışını hazırlar.⁴⁷⁵ Buda bir kere uyandıktan sonra bir daha rüya görmemiştir. Yani buna göre, rüya görmeye devam eden kişi henüz aydınlanmamış kişidir. Her ne kadar rüya görmenin değerini düşürüyormuş gibi görünse de rüyalar Budistler tarafından bireylerin manevi gelişiminde anlamlı rehberler olarak değerlendirilir ve Siddharta, rüyaların rüya görenlerin dinî karakterlerini doğru bir şekilde yansıttığını ve gelecekteki önemli gelişmeleri ortaya çıkarma potansiyeli olduğunu söyler.⁴⁷⁶

Diğer kültürlerde bahsettiğimiz bu ritüel, İslamiyet'te istihare olarak karşımıza çıkar. İstihare, kişinin yapmaya niyet ettiği ancak tereddüt ettiği bir iş öncesi, o işin kendisi için hayırlı olup olmadığıyla ilgili bir işaret aramak üzere abdest alıp, namaz kılıp istihare duasını ettikten sonra rüyaya yatmasıdır. Bu işin kendisi için hayırlı olup olmadığını bir nevi Allah'a sormaktır. İstihare yapılacak konular değişiklik göstermekte ancak genel olarak evlilik kararı, ticari bir girişim ya da şehir/iş değiştirme gibi kişinin hayatını önemli ölçüde etkileyecek kararlar üzerine olmaktadır. Kişi, rüyasında olumlu bir şey görürse ya da beyaz ve yeşil gibi olumlu yorumlanabilecek bir renk görürse o iş/şey kendisi için hayırlı; olumsuz bir rüya görürse ya da siyah ve kırmızı gibi olumsuz yorumlanabilecek bir renk görürse o iş/şey kendisi için hayırsız anlamına gelmektedir. İstihare, kelime olarak "hayırlı olanı isteme" demektir. *Kur'an*'da istihare kelimesi geçmemektedir. Ayrıca *Kur'an*'da bunu onaylayan ve tavsiye eden herhangi bir bilgiye de rastlanmamaktadır.⁴⁷⁷

Rivayete göre⁴⁷⁸ ise Hz. Muhammed, kişi bir şeye niyet ettiğinde farz namaz dışında iki rekât namaz kılmasını ve arkasından istihare duasını⁴⁷⁹ yapmasını tavsiye etmiştir. Rivayetin devamında istihareyi yapan kişinin niyet ettiği işi de söylemesi gerektiği eklenmiştir. Ardından kişinin kalbinde doğan ilk duyguya göre hareket etmesinin hayırlı olacağı belirtilmiştir. Buna göre bu duygu ferahlık ve iç huzuru ise o

⁴⁷⁵ Bulkeley, *age.*, 86.

⁴⁷⁶ Bulkeley, *age.*, 86-87.

⁴⁷⁷ Hidayet Aydar, "İstikhara and Dreams", *Dreaming in Christianity and Islam Culture, Conflict, and Creativity*, (New Brunswick N.J: Rutgers University Press, 2009), 125.

⁴⁷⁸ Müsned, III, 344; Buhârî, "Da'avât", 49, "Tevhîd", 10; İbn Mâce, "İkâme", 188.

⁴⁷⁹ "Allah'ım, senden, senin ilim ve kudretinden hayır beklerim. Senin büyük lütfundan talep ederim. Sen kadersin, benimse gücüm yetmez, sen bilirsin, ben bilmem. Sen bütün gizlilikleri bilensin. Allah'ım! Şu benim işim dinim için, dünyam ve ahiretim için senin ilminde hayır diye yer almışsa onu bana nasip et, onu kolaylaştır ve uğurlu kıl. Eğer şu işim dinim için, dünya ve ahiretim için senin ilminde kötü diye yazılmışsa onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Hayır nerede ise onu nasip et ve gönlümü ona yönelt."

işin kişi için hayırlı olduğu, tam tersi, duygu huzursuzluk ve sıkıntı ise hayırsız olarak değerlendirilerek o işin yapılmaması daha hayırlı görülmüştür.⁴⁸⁰ İstiharenin meşru şeklinin bu şekilde olduğu, bu ritüelden sonra rüya görmek için uyumanın bid'at olduğunu söyleyen İbnü'l-Hâc el-Abderî gibi âlimler vardır.⁴⁸¹ Yani istiharede rüya görmek için uykuya yatmak, peygamber tavsiyesi ya da uygulaması değil kültürel olarak şekillenmiş bir uygulamadır diyebiliriz; çünkü bu uygulamanın dinî hiçbir dayanağı bulunmamaktadır.⁴⁸² Bunun diğer kültürlerde de olması ve İslami bir forma sokulması İslam öncesi uygulamaların İslami uygulamalarla birleştirilmesine bir örnek teşkil eder. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, din ve kültür arasındaki karşılıklı etkileşimin gereği kabul edilen din öncesi bazı inançların ve yaygın olarak yerine getirilen bazı ritüellerin, yeni dinin inanç ve esaslarına zarar verecek nitelikte değilse, uygulanmaya devam edildiği ya da dine uygun bir forma sokularak uygulandığı bir gerçektir. Bunun Anadolu'da pek çok örneği vardır.⁴⁸³

Kaynaklara bakıldığında karar verilememesi durumunda istiharenin yediye kadar tekrarlanabileceği sonra kalpten geçen karara göre hareket edilmesi ile ilgili rivayetler de mevcuttur.⁴⁸⁴ Başkasının yerine istihare yapılması konusunda ise farklı görüşler söz konusudur. Şâfiî ve Mâlikî âlimleri “Kardeşine faydalı olmaya gücü yeten bunu yapsın”⁴⁸⁵ rivayetinden hareketle bunun caiz olduğunu söylerken Mâlikî âlimi Hattâb ise bu uygulamanın herhangi bir dayanağı olmadığını söylemiştir.⁴⁸⁶

Rüya ile ilgili sözlü gelenekle aktarılan bir diğer ritüel ise rüyayı akan suya (nehir, ırmak ya da modern zamanda akan çeşme/musluk) anlatmaktır. Birçok kadim kültür ve dinde su, tedavi edici, temizleyici ve yaşamı devam ettirici özelliklerinden dolayı kutsal sayılır.⁴⁸⁷ Bereket, sağlık ve hayatın kaynağı olması açısından da Türk kültüründe kült konusu olmuştur.⁴⁸⁸ Ancak rüyaların suya anlatılması geleneğinin kökenleriyle ilgili herhangi yazılı bir kaynağa rastlamadık. Rahimian, ilk bakışta belli olmasa da kötü

⁴⁸⁰ Salim Ögüt, “İstihâre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23 (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 333-334.

⁴⁸¹ Bk. Ögüt, *age.*, 334.

⁴⁸² Bk. Ögüt, *age.*, 334.

⁴⁸³ Kanter, *Mitolojinin Anadolu İnançlarına Etkisi*, 45.

⁴⁸⁴ Münâvî, I, 450, Akt. Ögüt, *age.*, 333.

⁴⁸⁵ Bk. Ögüt, *age.*, 333.

⁴⁸⁶ Ögüt, “İstihâre”, 333

⁴⁸⁷ Ayrıntı için bk. Kanter, *age.*, 91-98.

⁴⁸⁸ İmran Gündüz Alptürker, “Sudan Geçmeye İzinli Olma/Olmama Üzerine Bir Araştırma”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 27, (2019), 675.

rüyaların suya anlatılması geleneğinin sözlü olarak aktarıldığını ve rüyanın İslam öncesi ve İslami kültürler arasında köprü görevi üstlendiğini söylemiştir⁴⁸⁹ ki ona göre, kötü rüyaları başkalarıyla paylaşmama prensibi İslamidir ancak rüyayı suya anlatmak değildir. Eski Pers'te ise tapınağın en büyük tanrıçalarından olan suyun koruyucusu Anahita'nın suyla ilişkisi o kadar güçlüdür ki ona özellikle su tanrıçası denir.⁴⁹⁰ Rahimian sadece bu açıklamayı yaparak bu geleneği, İslami ve İslam öncesi kültürler arasındaki köprünün bir örneği olarak göstermiştir. Bu açıklama, bu geleneğin kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi vermemekle kalmayıp geleneğin İslam ve İslam öncesi kültürler arasında nasıl köprü kurduğunu da açıklayamamaktadır. Bu ritüelde İslami ve İslami olmayanın bir araya geldiği aşikârdır ancak bunun sebebi bizce suyun, özellikle akan suyun temiz ve berrak olması; rüyanın içerdiği kötülüğü akarken alıp götürmesi inancıdır. Kişiye muhtemel psikolojik rahatlama sağlaması için tavsiye edilen bu ritüel, kişinin kendisini olumsuz duygularla yüklemeyecek bir ortamda rüyasını anlatarak rahatlık hissetmesini sağlayabilir; çünkü rüyanın bir kişiye anlatılması demek, rüyanın olumsuz yorumlanmasının yanı sıra kişinin yargılanması neticesinde olumsuz duygulardan kurtulamama ihtimalini de doğurabilir. Kutsallık atfedilen su, inanışa göre berraktır, temizdir, kir tutmaz, kötülükleri alır götürür ve şifa olur. Bunun yanı sıra, cinlerle ilgili efsanelerde cinlerin sudan geçemeyeceğine ve cinler tarafından kovalanan kişilerin göle ya da çaya girerek kurtulduklarına dair anlatılara rastlanmaktadır.⁴⁹¹ Rüyanın suya anlatılmasının sebeplerinden bir diğeri de insanlarla kötü ilişkiler kurabilen cinlerin rüyayı duymalarını, rüyayı ve kişiyle ilgili önemli şeyleri öğrenmelerini ve rüya sahibine kötülük yapmalarını engelleme isteği olabilir.

İslam kültüründe çok yaygın olan uygulamalardan biri de tasavvuf geleneğinde uygulanan şeyh ve mürit arasındaki yazışmalardır. Bu mektuplaşmaların çeşitli sebepleri vardır.⁴⁹² Müridin rüyalarını şeyhine anlatması bu sebeplerden birisidir. 17. yüzyılda Halvetî tarikatına mensup olduğu anlaşılan Asiye Hatun'un başka bir şehirde olan şeyhine yazdığı rüya mektupları bu uygulamanın bir örneğidir. Bu vesileyle şeyh, Asiye Hatun'un

⁴⁸⁹ Parisa Rahimian, "Women and Dream Interpretation in Contemporary Iran", *Dreaming in Christianity and Islam Culture, Conflict, and Creativity*, (New Brunswick N.J: Rutgers University Press, 2009), 158.

⁴⁹⁰ Rahimian, *age.*, 157; bk. Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı, 2017), 605.

⁴⁹¹ Gündüz Alptürker, "Sudan Geçmeye İzinli Olma/Olmama", 681.

⁴⁹² Ayrıntılar için bk. Özgen Felek, *Kitabü'l Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 2-3.

içinde bulunduğu manevi durumu değerlendirip bir üst mertebeye geçip geçmediğini belirterek, Allah'ın hangi ismini zikretmesi gerektiğini bildirmekteydi. Bu mektuplar, söz konusu dönemde kadının toplumdaki yeri ile ilgili de ipuçları vermesi dolayısıyla da ayrıca önemlidir. Aynı şekilde, Sultan III. Murad'ın Şeyh Şüca Dede'ye yazdığı rüya mektupları *Kitabü'l-Menâmât* adı altında bir araya getirilerek yayınlanmıştır. Bu eser, tasavvuf geleneğini bir müridin bakış açısıyla anlamak açısından önemli olduğu kadar, dünya edebiyatında başka bir padişah ya da krala ait bu denli hacimli bir rüya ve mektup koleksiyonu olmaması nedeniyle de önemlidir.⁴⁹³

İyi ve kötü rüyaları anlatma açısından ise Amerika'daki yerli kabileler arasında farklı yaklaşımlar söz konusuydu. Mesela “Orta Amerika Mayaları arasında, iyi ya da kötü, tüm rüyaların günlük olarak paylaşımı kültürel bir ideal, (amaç)tı. Herkesin her gece mutlaka rüya gördüğü bilinirdi. Ancak gece uykusundan sonra rüya rapor etmeyen çocuklara gerçekten rüya gördükleri söylenerek rüyalar şanslı oldukları için ‘rüyaları yakalamaya’ çalışmaları gerektiği öğütlenirdi.”⁴⁹⁴ Yeni Meksika'daki Zuni kabilesinde ise genellikle kötü rüyalar anlatılır “iyi” rüyalar ise erken anlatılırsa iyi sonuçlar elde etmek için güçlerini kaybedecekleri düşünülerek anlatılmazdı. Ancak aile ortamında iki durumda da rüyalar anlatılabilirdi.⁴⁹⁵

1.3.1.2.3. Kötü Rüyalardan Korunma

Kötü rüyalarından korunmak için yapılan çeşitli uygulamalar kültürler arası benzerlik göstermektedir. Eski Mısır'da bunun için apotropeik (kötülüğe karşı koruyan) görüntüler veya büyülerle dekore edilmiş yatak başları kullanılırdı.⁴⁹⁶ Bu apotropeik görüntüler genellikle yardımcı tanrıların görüntüleridir. Bu tanrılar timsahlar, aslanlar, panterler, su aygırları ve şahinler gibi en bilinen güçlü hayvanların bazı kısımlarını içeren fantastik yaratıklar olarak tanımlanabilir.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Felek, *age.*, 4.

⁴⁹⁴ Barbara Tedlock, “Zuni and Quiche Dream Sharing and Interpreting,” *Dreaming: Anthropological and Psychological Interpretations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 120. Akt. Hughes, *Dream Interpretation in Ancient Civilizations*, 3.

⁴⁹⁵ Hughes, *age.*, 3.

⁴⁹⁶ Szpakowska, *Dreams and Nightmares in Ancient Egypt*, 132.

⁴⁹⁷ Szpakowska, *Dreams and Nightmares in Ancient Egypt*, 132.

Resim 1.2 : Tipik Özelliklere Sahip Kompozit Bir Tanrı⁴⁹⁸

Bu tanrıların, korkutucu görünümünün yanı sıra, kâbuslara neden olan ruhlardan korumaları için ellerinde ve ayaklarında bıçaklar, mızraklar ve yılanlar vardır.⁴⁹⁹ Sadece antik Mısır değil, Çin ve Japon kültürlerinde de yatak başlarına kâbuslardan ve gecenin tehlikelerinden koruyan tılsımlar uygulanmaktaydı. 9. yüzyılda, Çin'deki seramik yastıklar ve yatak başlarına düşman ruhlarını önlemek amacıyla zoomorfik formlar tasarlanmıştır. Aslanlar ve kaplanların doğaüstü güçlere sahip olduklarına ve savunmasız bir şekilde uyuyanları koruyabileceklerine inanıldığından bu hayvanlar özellikle popülerdi. Aynı şekilde, Japonya'da da vücudu ayı, burnu fil, gözleri gergedan, kuyruğu öküz ve bacakları kaplan gibi olan *baku* adında melez bir yaratığın kötü rüyaları yiyip bitirdiğine inanılırdı.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Kaynak: Szpakowska, *age.*, 133.

⁴⁹⁹ Szpakowska, *age.*, 133.

⁵⁰⁰ T. M. McCallum, "The pillow in East Asia", *Sleeping Beauties: The Jerome L. Joss Collection of African Headrests at UCLA*, (Los Angeles: Fowler Museum of Cultural History, 1993) 160. Akt. Szpakowska, *age.*, 133.

Resim 1.3 : Baku⁵⁰¹

Asur rüya yorumu kitabında kötü rüyadan sonra onun kötülüğünün sonuçlarının rüya gören kişiyi etkilememesi için uyandıktan sonra ayağını yere basmadan söyleyebileceği bir dua (tılsım)dan bahsedilmektedir: “Gördüğüm rüya iyi, iyi, Sin ve Shamash huzurunda gerçekten iyi!” Böylece rüya gören kişi, kendisi için bir kehanet yapar ve rüyasındaki kötülük ona yaklaşmaz.⁵⁰² Hint kültüründe de *Rig Veda*’da bulunan uygun dua ve ritüeller kişiyi hem kötü rüyalardan korur hem de rüyaları düşmanlara yönlendirebilir.⁵⁰³

Günümüzde düş kapanı (dreamcatcher)⁵⁰⁴ olarak bilinen tılsımın kökeni Kuzey Amerika yerlilerinden Chippewa kabilesine kadar uzanmaktadır. Bu kabilede, ısırğan otundan yapılan kaskak içine örümcek ağı taklit edilerek örülen ve özellikle bebeklerin yatak başına asılan spiderweb (örümcek ağı)’ın, örümcek ağının onunla temas eden her şeyi yakalayıp tutması gibi, havada olabilecek herhangi bir zararı yakaladığına inanılırdı.⁵⁰⁵

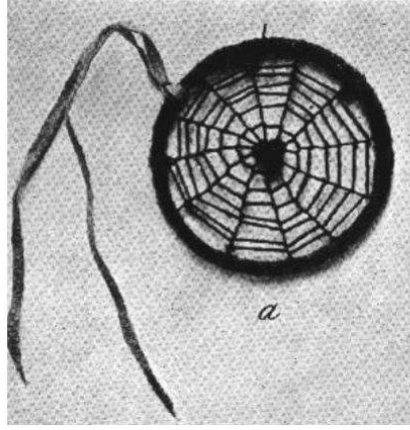
⁵⁰¹ Çizim Hokusai’ye aittir. Kaynak: [https://en.wikipedia.org/wiki/Baku_\(mythology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Baku_(mythology)) Erişim Tarihi: 2 Ocak 2020.

⁵⁰² Oppenheim, *The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East*, 300.

⁵⁰³ Bulkeley, *Dreaming in the World’s Religions*, 25.

⁵⁰⁴ Günümüzde düş kapanı figürünün dekoratif amaçlarla kullanıldığını görmekteyiz.

⁵⁰⁵ Frances Densmore, *Chippewa Customs*, (USA: Minnesota Historical Society Press; 1979), 52, 113.

Resim 1.4 : Örümcek ağı (Spiderweb)⁵⁰⁶

İslam kültürüne baktığımızda, tasvirin haram sayılmasının, kötü rüyalardan koruduğuna inanılan herhangi bir temsil ya da tasvir inancının gelişmesine engel olduğunu söyleyebiliriz. İslam geleneğinde, kötü rüyalardan korunma amaçlı, uyumadan önce dua edildiği, görünmez şeylerden/kötülüklerden koruduğuna inanılan belirli surelerin okunduğu bilinmektedir. Ayrıca “Sizden biriniz hoşlanmadığı bir rüya görünce, sol tarafına üç defa tükürsün; şeytanın şerrinden de üç defa Allah’a sığınsın; yattığı tarafından da öbür yanına dönsün”⁵⁰⁷ hadisi ile kötü bir rüya gördükten sonra kişiye sol tarafına üç kere tükürülmesi/üflenmesi de tavsiye edilmiştir. Bu davranışın nedeni açıklanmamıştır ancak sembolik olduğu tahmin edilebilir. Kötü rüyaların şeytandan kaynaklı olması ve halk arasında şeytanın insanın sol tarafında bulunması inancından dolayı sol tarafa tükürerek şeytan bir nevi aşağılanmış ya da kovulmuş olabilir. Bunun dışında, kötü rüyaların anlatılmamasını ve güzel rüyaların ise yalnızca kendisini seven kişilerden başkasına anlatılmamasını tavsiye eden hadisler⁵⁰⁸ rüya ile ilgili bu inanç ve uygulamaların kaynağıdır diyebiliriz.

⁵⁰⁶ Kaynak: Densmore, *Chippewa Customs*, 51.

⁵⁰⁷ Müslim, Rü'yâ 5. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 88; İbni Mâce, Ta'bir 4.

⁵⁰⁸ “Güzel rüya Allah tarafındandır. Sizden herhangi biriniz sevmekte olduğu bir şey gördüğü zaman bunu, kendisini seven kimselerden başkasına anlatmasın. Hoşlanmayacağı bir şey gördüğü zaman ise, bu rüyanın şerrinden ve şeytanın şerrinden (‘Eûzu billahi mine’ş-şeytânir-racîm’ diyerek) Allah’ a sığınsın ve sol tarafına üç defa üflesin ve sakın bu kötü rüyasını kimseye söylemesin. Çünkü bu suretle o çirkin rüya kendisine zarar veremez” (Buharî, Rüya, 58); “Rüyayı bilgili bir kimseye veya samimi ve nasihat edici birisine anlatın.” (Dârimî, Rüya: 5; İbn Mâce: Ta'bir: 2).

1.3.1.2.4. Rüya Nesnesi

Kuzey Amerika’da, modern ismi Chippewa olan ancak bu ismi kabul etmeyen Ojibwa(y) kabilesinde rüyalar oldukça önemsenmiştir. Eski çağlarda, insanlar eğitimsizken, kitap ve öğretmen yokken kabile üyeleri bilgilerini ve bilgeliklerini rüyalarından elde ederlerdi. Rüyalarını test ederek, sahip oldukları gücü keşfederlerdi. Çocukları yataklarına yatırdıklarında “rüya görmeye ve uyandığında ne gördüğünü hatırlamaya çalış” şeklinde tembihlerlerdi. Çocukların rüyası önemsiz olsa da ebeveynler hem kızlarına hem erkek çocuklarına rüyanın önemi ve onu güvence altına alma yöntemleri konusunda talimat verir, onların ergenliğe adım atmak üzere göreceği önemli rüyalara hazırlanmalarını sağlardı. Oruç, soyutlanma ve meditasyon ise böyle bir rüya görmenin koşullarındandı.⁵⁰⁹

Rüya orucu geleneklerine göre, kabilenin erkekleri çocukken, inisiasyon ritüelleri için ormanda on güne kadar gece-gündüz yalnız başlarına oruç tutarak rüya görmeye çalışırlar. Bu deneyim sonunda çocuk pawagan (bir ruh ya da insandan başka bir şey)’ın kendisine lütufta bulunduğu bir rüya görür.⁵¹⁰ Bu kabilenin sahip olduğu inanca göre, kişi bir rüya nesnesinin temsiline sahip olarak bu nesnenin korumasını, rehberliğini ve yardımını güvence altına alabilirdi. Bu nesne bir şey üzerine çizilebileceği gibi taş üzerine oyulabilir ya da battaniye üzerine işlenebilirdi ya da bıçak gibi nesnenin bizzat kendisi olabilir ve kişi bunu üzerinde taşıyabilirdi.⁵¹¹ Kâğıt üzerinde kolay yıpranacağı için taş üzerine oyulması ve ölünce bu nesnenin sahibiyle birlikte gömülmesi en iyisiydi. Primitif insan, resmi, insanüstü bir gücü kendinde toplamak amacıyla yapardı; çünkü bir fenomeni resmederek uzak bir mesafedeki bir ruh üzerinde etki kazanılacağına inanmaktaydı. Dolayısıyla ilkel insan rüyalarında gördüğü nesneleri de bu insanüstü gücü kendinde toplamak ve ruhlar üzerinde etki yaratmak amacıyla çizmiştir.⁵¹²

Bazen ise temsil, rüyanın konusunu taklit etmek yerine onu yorumlayan bir eşya idi. Örneğin, Mrs. Louisa Martin adlı bir kadın, hayatında hiç yelkenli tekne görmediği hâlde rüyasında büyük bir gölü bir yelkenli tekneyle geçtiğini gördüğü için temsili olarak dokuma bir beyaz kordon taşımış. Karşıya güvenle ulaştıktan sonra kendisine rüyadaki

⁵⁰⁹ Frances Densmore, *Chippewa Customs*, 78-79.

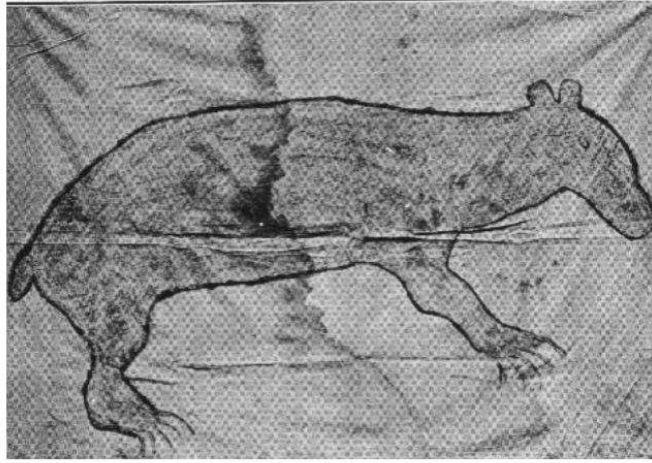
⁵¹⁰ Bu konu *Kutsalın Kaynağı Olarak Rüya* bahsinde ele alınmıştır.

⁵¹¹ Densmore, *age.*, 80.

⁵¹² Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 39.

bu yolculukta eşlik eden kişi ona “Senin adın A’jawac (karşıya güvenle geçti) olsun ve sen her zaman suda güvenle karşıya geçeceksin.” demiş. Bundan sonra Mrs. Martin fırtınalı sularda bu kordonu bileğine sararak güvenli bir şekilde yolculuk etmiş ve kara yolculuklarında da eşyalarının arasında taşıdığı sürece bu rüya nesnesi onun koruyucusu olmuş.⁵¹³

Benzer şekilde rüyasında ayı gören ve ayıdan sağlam bir güç elde ettiğine inanan bir Chippewa kabile üyesi, bu ayının bir temsilini beyaz bir kumaş üzerine çizmiş. Karısı tehlikeli bir hastalığa yakalandığında ise ayıdan gelen gücün eşine de geçmesi için onun üzerine örtmüştü. Sonrasında, eşinin iyileşme süreci tamamlanana kadar, kumaşı onun başının üzerindeki duvara bağlamış.⁵¹⁴

Resim 1.5 : Ayı, rüya nesnesi.⁵¹⁵

Bu uygulamaların yapıldığı kabilelerde genel olarak bu kişilere hayatları boyunca sahip oldukları rüya nesneleri dolayısıyla güvenilmekte ve bu kişiler benzer rüya nesnesine sahip özel toplulukların üyesi olabilmekteydiler.⁵¹⁶

1.3.1.2.5. Kehanet Rüyalar

Tarihte, önemli karakterlerin, özellikle peygamberlerin doğumlarının rüyalarla müjdelendiğini/haber verildiğini görmekteyiz. Öztürk, Muhammed Peygamber’in peygamberliğinin, doğumundan önce rüyalarla müjdenmesi olayını ele almış ve

⁵¹³ Densmore, *Chippewa Customs*, 81.

⁵¹⁴ Densmore, *age.*, 82.

⁵¹⁵ Kaynak: Densmore, *age.*, 82.

⁵¹⁶ Hughes, *age.*, 3.

konuyla ilgili dört rüya incelemiştir.⁵¹⁷ Burada bizi ilgilendiren Peygamber'in annesi Amine'nin gördüğü rüyadır. Bu rüyanın ilk rivayet edildiği kaynak, İbn İshak'ın (H.151) "Siyer"ine göre; Amine, Peygamber'e hamile iken kendisine biri gelmiş ve "Sen bu milletin efendisine hamilesin." diyerek bebek dünyaya geldiği zaman şu yedi mısrayı tekrarlamasını istemiştir:

Onu bire ısmarladım
Her haset edenin şerrinden
Her maksatlı yaratık içinde
Ve her kötü insanın şerrinden
Bahşedilenden başkasını atarız
O, övgüye değer, şerefli Allah'ın kuludur
Onu meclislere gelmiş görüyorum.⁵¹⁸

Rivayet, "Kuşkusuz onun alameti, dünyaya geldiği zaman onunla beraber, Şam topraklarından Busra saraylarını dolduran bir nur çıkması ve kendisine Muhammed isminin verilmesidir. Onun Tevrat'taki ismi Ahmet -gök ve yer ehli onu över demektir-, *Kur'an*'daki ismi Muhammed'dir."⁵¹⁹ şeklinde devam etmektedir. Öztürk, rüyanın farklı kaynaklarda farklı şekillerde rivayet edildiğinden bahsetmektedir. Örneğin mısralar kiminde daha uzun kiminde ise daha kısadır. Ayrıca Öztürk, *Ahmet* isminin *Kur'an*'ın işaret etmesinden sonra gündeme geldiğine dikkat çekmiştir. Bu rüyaya göre bebeğin peygamberliği daha doğmadan ilan edilmiş ve kendisine verilecek kitabın *Kur'an* olacağı söylenmiştir. Bu durumlar, rüyanın ayrıntılarında şüphe oluşmasına sebep olmaktadır.

Kutsal Kitap'ta yer alan hikâyeye göre ise, İsmail Peygamber'in doğumundan önce Rabb'in Meleği Hacer'e gelerek şöyle demiştir: "Senin soyunu öyle çoğaltacağım ki, kimse sayamayacak. İşte hamilesin, bir oğlun olacak, adını İsmail koyacaksın çünkü RAB sıkıntı içindeki yakarışını işitti. Oğlun yaban eşeğine benzer bir adam olacak, o herkese, herkes de ona karşı çıkacak. Kardeşlerinin hepsiyle çekişme içinde yaşayacak."⁵²⁰

Benzer şekilde *Kutsal Kitap*'ta, İsa Peygamber'in doğumundan önce, Meryem'in nişanlısı Yusuf'un gördüğü rüyada, İsa'nın müjdelendiğini, isminin belirlendiğini ve

⁵¹⁷ Ayrıntılar için bk. Hakan Öztürk, "Rüya Motifinin Siyer Yazıcılığındaki Yeri: Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelendiği Örneği", *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, 1 (2013), 137-150.

⁵¹⁸ Bu rivayetin diğer kaynaklardaki versiyonlarıyla karşılaştırılması ve ayrıntılı tahlili için bk. Öztürk, *age.*, 141-147.

⁵¹⁹ Öztürk, *age.*, 141-142.

⁵²⁰ Yaratılış, 16/10-12.

övlüğünü görmekteyiz. Rüya da Yusuf'a şöyle denir: "Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa koyacaksın. Çünkü halkını günahlarından O kurtaracak. Bütün bunlar, Rab'bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu: 'İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacaklar.' İmmanuel, Tanrı bizimle demektir."⁵²¹ Kraliçe Maya'ya Budha'nın müjdelendiği rüya da benzer niteliktedir.⁵²²

Bununla birlikte, bir kralın, rüyasında o yıl doğacak bir erkek çocuğu görmesi ve rüyanın bu çocuğun büyüdüğü zaman kendisini yenip öldüreceği şeklinde yorumlanması; bunun üzerine o kralın o yıl doğan tüm erkek çocuklarının öldürülmesini emretmesi ancak bahsi geçen önemli şahsın bir şekilde hayatta kalması ve zamanı gelince kralı öldürmesi şeklinde efsaneleşmiş birtakım anlatılar mevcuttur. Bu anlatılar, bazen kutsal kitaplar aracılığıyla bazen de sözlü aktarımla, menkıbelerle varlığını korumuştur. İbrahim Peygamber'in dünyaya gelişi ile ilgili rivayet edilen menkıbe buna verilebilecek örneklerden biridir. Menkıbeye göre Nuh'un torunu ve Babil kralı Nemrud⁵²³ bir rüya görür. Bu rüyaya göre; "yeni doğan bir yıldızın parlaklığı ay ve güneşi bastırır."⁵²⁴ Kâhinler bu rüyayı, "ülkesinde doğacak olan bir erkek çocuğun halkın dinini değiştireceği ve kendisini öldüreceği" şeklinde yorumlar.⁵²⁵ Bunun üzerine Nemrud, ülkede doğan erkek çocukların öldürülmesini emreder ve bütün erkekleri şehir dışına çıkararak eşleriyle ilişkiye girmelerine engel olur. Ancak, Azer'e güvendiği için eşiyle görüşmemek şartıyla onu şehre gönderir. Azer eşiyle görüşür ama bunu gizler. Eşinin hamile kaldığı anlaşılnca onu bir mağaraya saklar ve İbrahim Peygamber o mağarada⁵²⁶ doğar.⁵²⁷

Yunan mitolojisindeki ünlü Oedipus mitinde de benzer bir rüya örneği söz konusudur. Oedipus Thebai kralı Laios'un oğludur. Bazı kaynaklarda annesi Iokaste,

⁵²¹ Matta, 1/20-23.

⁵²² Kraliçe Maya'nın rüyası için bk. *Budizm'de Rüya Ya Yaklaşım* başlığı, 32.

⁵²³ "(Nuh'un torunu) Kûş'un Nemrut adında bir oğlu oldu. Yiğitliğiyle yeryüzüne ün saldı. RAB'bin önünde yiğit bir avcıydı. 'RAB'bin önünde Nemrut gibi yiğit avcı' sözü buradan gelir. İlkın Şinar topraklarında, Babil, Ereğ, Akat, Kalne kentlerinde krallık yaptı. Sonra Asur'a giderek Ninova, Rehovot-İr, Kalah kentlerini ve Ninova'yla önemli bir kent olan Kalah arasında Resen'i kurdu." Yaratılış, 10/8-12.

⁵²⁴ Cengiz Batuk, "Nemrud", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 32 (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 555.

⁵²⁵ Batuk, *age.*, 555.

⁵²⁶ Kaynaklara göre bu mekânın belirlenmesi çok zordur ancak günümüzde, Urfa'da, İbrahim Peygamber'in doğduğuna inanılan mağara bugün hâlâ ziyaret edilmektedir.

⁵²⁷ Batuk, *age.*, 555.

hamile iken bir rüya görür. Rüya, İokaste'nin karnında taşıdığı çocuğun babasını öldüreceği şeklinde yorumlanır. Bebek doğar doğmaz bilekleri delinip bir ip geçirilerek dağdaki bir ağaca asılır. Bir çoban tarafından bulunup Korinthos kralı Polybos'a verilir. Kral, Oedipus'u öz çocuğu gibi büyütür, başka çocuğu olmamıştır. Oedipus, büyüyünce kralın oğlu olmadığı dedikodularını duyar. Gerçeği Apollon'dan öğrenmek üzere Delphoi Tapınağı'na gider. Oraya giderken (bazı kaynaklara göre oradan dönerken) Thebai'ye yakın bir yerde bir adamla karşılaşır ve kimin yol vereceği üzerine tartışılır ve Oedipus adamı ve arabacısını öldürür. Tapınakta ona kendi babasını öldürüp annesiyle evleneceği bildirilir. Duyduğu şey üzerine sarsılmış olan Oedipus, evine bir daha dönmeme kararı alır. Thebai'ye gider ve oradaki halkı, Sphinks denilen bir canavardan kurtarır. Bunun için halk Oedipus'a boş kalan taç ile dul kalan İokaste'yi verir. Rüya yorumlandığı gibi gerçekleşmiştir; Oedipus'un yolda öldürdüğü adam öz babasıdır ve daha sonra Oedipus annesiyle evlenmiştir.⁵²⁸

1.3.1.2.6. İktidarı Meşrulaştırma Aracı

Antropologlar, rüyanın işlevi ile ilgili, uykuyu sürdürmenin ötesinde toplumsal etkileşimde önemli bir rolü olduğuna dair birçok örnek keşfetmiştir. Bazı rüyalar toplumsal bir dönüşüme yol açabilmektedir.⁵²⁹ “Toplumsal ve kişisel bakımdan etkili olan bu rüyaların önemi örtük içeriklerinden değil, onları önemli kılan güçlü görünür içerikleri ve öyküsel yapılarıdır.”⁵³⁰ Örneğin, yerli bir Amerika halkı olan Iroquoisler rüyaları çok ciddiye almışlar, rüyalarında ne görürlerse görsünler alınlarına yazılmış kişisel kaderleri olarak yorumlamışlardır. Öyle ki rüya gören kişiyi, sosyal değişim için önerilerinin kabul edilebileceği bir peygambere dönüştürmüşlerdir. Handsome Lake (Güzel Göl) adındaki sarhoş bir Iroquois, gördüğü bir rüya ile Iroquoislerin “içkiyi bırakmalarını, yarışma ve avcılık yerine tarlada çalışmalarını ve Hristiyanlığa daha bağımlı hâle gelmelerini” sağlayarak *Güzel Gölün Eski Yolu* adlı bir ıslah hareketinin

⁵²⁸ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 221.

⁵²⁹ Katherine Pratt Ewing, “Semptom Olarak Rüya, Mit Olarak Rüya-Rüya Öykülerine Kültürlerarası Bir Bakış”, *Kültür ve Ruh Sağlığı*, haz. Kemal Sayar, (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 260.

⁵³⁰ Ewing, *age.*, 260.

kurucusu hâline gelmiştir.⁵³¹ Bu rüya, Güzel Göl'e içinde bulunduğu topluluğun toplumsal örgütlenmesinde yapması gereken temel düzenlemeleri öğretmiştir.⁵³²

Türk kültüründe de sadık rüya ile saltanat iddialarını gündeme getirmek dönemin en etkili dinî-siyasi bir aracı olarak Osmanlı devlet adamlarının tercihi olmuştur.⁵³³ En yaygın olarak bilinen Osman Gazi'nin rüyasıdır. Bununla ilgili kimi menkıbelerde Osman Gazi'nin yerine babası Ertuğrul gösterilir.⁵³⁴ Osman Gazi'nin gördüğü bu rüyaya göre, Şeyh Edebali'nin koynundan doğan ay Osman'ın koynuna girer. Bunun üzerine Osman'ın göbeğinden bir ağaç çıkar. Gölgesi dünyayı kuşatır. Osman, uykusundan uyanınca rüyayı Şeyh Edebali'ya anlatır. Şeyh rüyayı yorumlayarak Osman sülalesinin dünyaya hâkim olacağını söyler ve kızını ona verir.⁵³⁵ Bundan önce de Osman Gazi yine şeyhin evinde misafir kalırken, uyumadan önce şeyh bir kitap getirip rafa koyar. Osman'a bunun "Peygamber vasıtasıyla dünyaya gönderilen Tanrı kelamı" olduğunu söyler. Osman sabaha kadar ayakta kitabı okur. Sabaha karşı uykuya dalar ve rüyasında bir melek, gösterdiği saygıdan dolayı kendisinin ve neslinin aziz ve mükerrem olacağını müjdeler.⁵³⁶ Osman Gazi'nin rüyasındaki göbekten çıkan ağaç motifi ile Selçuklu, Gazneli ve Oğuzlarla ilgili çeşitli kaynaklarda da karşılaşmak mümkündür.⁵³⁷ Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk Bey'in babası Dukak'ın gördüğü rüyada da benzer şekilde Dukak'ın göbeğinden üç ağaç çıkar ve her tarafı sararak göklere yükselir. Korkut Ata, oğullarının cihan padişahı olacağını müjdeler.⁵³⁸ Rüyaların dışında da Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ağaç kültü, aslında dünya kültürlerinde ortaktır.⁵³⁹ Babil hükümdarı Nebukadnezar'ın gördüğü ağaç motifli rüyası da ağaç kültünü içeren meşhur rüyalardandır.⁵⁴⁰ Ağaç motifinin kozmos'u temsil ettiği, ağacın yüksekliği ile Tanrı katına

⁵³¹ Parman, *Rüya ve Kültür*, 4.

⁵³² Ewing, *Semptom Olarak Rüya, Mit Olarak Rüya*, 260.

⁵³³ Halil Çetin, "Ağaç Motifli Osmanlı Saltanat Rüyasının Tabir İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Gazi Akademik Bakış*, 10 (2012): 25-38, 31.

⁵³⁴ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 45.

⁵³⁵ Köprülü, *age.*, 45; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997), 82.

⁵³⁶ Köprülü, *age.*, 45.

⁵³⁷ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 45-46.

⁵³⁸ Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, 82.

⁵³⁹ Ayrıntılı örnekler için bk. Abdullah Temizkan ve Erhan Aktaş, "Türk Devlet Geleneğinde İktidarın Meşrulaştırılmasında Rüyanın Kullanımı", *Karadeniz Araştırmaları*, 33: 12-22; Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2017), 172-180.

⁵⁴⁰ Nebukadnezar'ın rüyası için bk. 44-46.

ulaştığı ve dalları vasıtasıyla aradaki iletişimi sağladığı şeklinde yorumlanabilir.⁵⁴¹ Ayrıca, rüyada ağaç motifinin iktidara meşruiyet kazandırma yolunda etkileyici olduğu da bu yorumla açık hâle gelir.

Göbek kelimesi gerek Türkçede gerek diğer medeni milletlerce bir şeyin orta yeri, merkezi olarak kullanılır. Her şeyin ve insanın orta yeri göbektir. “Dünyanın göbeği” ifadesinin ise mitolojik bir anlamı vardır.⁵⁴² Bu ifade, özellikle Altay mitolojisinde sık rastlanan bir ifadedir. “Göbek kesimi, bir çocuk için bütün Türk halklarında önemli bir mana ifade ederdi. Bir çocuğun göbeğinin kesildiği yer veya doğan çocuğun göbeğindeki kirlerin yıkıldığı yer onun vatanı sayılırdı.”⁵⁴³ Bu bilgilere dayanarak göbekten çıkıp Tanrı katına ulaşan ağaç metaforik olarak oldukça anlamlıdır.

Daha önce yazılı ilk rüya olarak bahsi geçen Lagaş kralı Eannatum’un gördüğü rüya örneğinde, Ummalılar toprakları Lagaş’a bırakmak zorunda kalmıştır. Tarihin birçok döneminde, ilahi mesaj vurgusu yapılarak meşruiyet kazanmak amacıyla rüyaların siyasi olarak kullanıldığını görmekteyiz.

1.3.1.2.7. Şamanlık

Türk kültüründe önemli bir yeri olan ve eski Türklerin sadece inançlarını değil felsefesini de etkileyen Şamanlık, rüyalara verdiği önem dolayısıyla da konumuzu ilgilendirir. Şamanlık, Türklerin zamanla kabul ettikleri dinlerin etkisinde silinip kaybolmamıştır; Şaman öğeleri varlığını yeni dinlerin alt yapısında gizli bir şekilde devam ettirmiştir.⁵⁴⁴ Şamanlık hem çok eski bir geçmişe sahip hem de çok geniş bir alana yayılmış bir olgudur. Ana vatanı Sibirya’dır⁵⁴⁵ ancak en etkin biçimde Orta ve Kuzey Asya’da kendini göstermiştir.⁵⁴⁶ Ayrıca sadece Sibirya ve Asya’da değil tüm dünyada şamanlık uygulamalarına rastlanmıştır. Güney Fransa’da trans hâlindeki şamanların on iki bin yıl öncesine ait çizimlerinin olduğu mağaralar bulunmaktadır.⁵⁴⁷

⁵⁴¹ Temizkan ve Aktaş, *age.*, 18.

⁵⁴² Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 277.

⁵⁴³ Ögel, *age.*, 279.

⁵⁴⁴ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, (İstanbul: Ötüken, 2006), 7.

⁵⁴⁵ Donald F. Sandner, “Analitik Psikoloji ve Şamanlık” *Kutsal Miras Şamanlık ve Jung Psikolojisi*, çev: Nur Yener, (İstanbul: Okyanus, ty) 8.

⁵⁴⁶ Mircea Eliade, *Şamanizm*, çev: İsmet Birkan, (Ankara: İmge Yayınevi, 2006), 24.

⁵⁴⁷ Sandner, *age.*, 7.

Mircea Eliade, şamanların mensup oldukları toplumdaki kişilerden bazı özellikleriyle ayrılan sıra dışı kişiler olduğunu söyler. Ona göre şamanlar, *içsel çağrılışın* veya *dinsel bunalımın* belirtilerini taşır. Onları “din”den yana değil, daha çok mistiklerden saymanın akla daha yatkın olduğu görüşündedir.⁵⁴⁸ Şamanlık kalıtsal olarak aktarılabildiği gibi kendiliğinden gelen bir *iç çağrısı* veya *seçilme* şeklinde de olabilir. Seçilme yöntemi hangisi olursa olsun aday bir eğitimden geçtikten sonra *şaman* olarak tanınır. Eğitim; *esrime* yani “rüyalar ve kendinden geçme” düzeyinde ve *gelenekler* yani ruhlar ve usta şamanlar tarafından “şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, klanın mitolojisi ve soyağacı, gizli dil vb.” öğretilmesi şeklindedir.⁵⁴⁹

Şaman olma sürecine dıştan müdahale edilebilir, katkıda bulunulabilir fakat öteki dünyaya bir açılış olarak nitelendirebileceğimiz bu süreç insan eliyle üretilemez. Şamana sıradan insanların görmediklerini, bilmediklerini görme ve bilme gücünü verenler; Tanrılar, ruhlar, atalar ve hayvanlar gibi doğaüstü varlıklardır.⁵⁵⁰

Şamanlık arayışı kimi kez geçiş ya da sırra erme (initiation) törenleriyle koşut gelişir. Aynı yaş grubuna dâhil olan gençler ya dünyadan el ayak çekerler ya da onlara rehberlik edecek kudretli bir şamanla “hac yolculuğu”na çıkarlar. Bu süreçte adaylar geleneği öğrenir ve şamanlar onların ruhlarını güçlendirmeyi ya da doğaüstü güçler tarafından kollarınlarını sağlamaya çalışırlar.⁵⁵¹ Şamanların bu sürecin bir parçası olarak en çok adını andıkları seçilme ya da yatkınlık işaretleri ise şöyledir: Rüyalar, görüler, hastalıklar, bazı yiyecekleri sindirememesi, garip tutumlar ya da tuhaf karşılaşmalar.⁵⁵²

Şamanlıkta seçilmenin işaretlerinden biri olan rüyalar, öteki dünyadan gelen kehanetler olarak görülür. Bu dünyada gerçekleşecek olanın öteki dünyada daha önce gerçekleştiği ya da öteki dünyada daha önce bilindiği kabul edilir. Bununla birlikte şamanın öteki dünya ile kurduğu düşsel iletişim farklı nitelikler taşır. Sadece “iyi rüya gören” yani öteki dünyayı görmeyi sağlayan ya da “gerçek” oldukları ortaya çıkan rüyalar gören kimsenin şamanlık yeteneği olduğu varsayılır. Zira şamanların temel görevi “görmek”, anlamak ve öngörmektir.⁵⁵³ Rüya, aynı zamanda şamanın hayvan kopyasının

⁵⁴⁸ Eliade, *age.*, 26.

⁵⁴⁹ Eliade, *Şamanizm*, 31-32.

⁵⁵⁰ Michel Perrin, *Şamanizm*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 32.

⁵⁵¹ Perrin, *age.*, 33.

⁵⁵² Perrin, *age.*, 36.

⁵⁵³ Perrin, *age.*, 37

da ortaya çıkmasını sağlar. Bu kopya, sırta erme sırasında ve sonrasında şaman oturumlarında şaman için öteki dünya yolculuğuna çıkar.⁵⁵⁴

Rüyaların yanında bazı hastalıklar ve esrimeler de kişinin çağrılmasının işaretleridir. Sık sık hastalık geçirmek öteki dünya ile ayrıcalıklı bir iletişimin kanıtı ve şaman seçilme olasılığının ipucu olarak görülür. Dolayısıyla acılı bir “çağrı-hastalık” ve bu hastalık dolayısıyla çekilen acılar, sırta erme sırasında çekilen acılara denktir; çünkü sırta erme (inisiasyon) törenleri acı çekme, ölme ve dirilme öğelerinden oluşur.

‘Seçilmiş hasta’nın ruhsal yalıtılmışlığı, sırta erme törenlerindeki ritüel yalıtılmışlığı ve yalnızlığın bir görünümüdür; hastanın, ölümün kapıda olduğunu duyumsaması (can çekişme, bilinç yitimi, vb.) ise gene sırta erme törenlerinin çoğunda yer alan simgesel ölümü anımsatır... Esrime yaşantıları ya ‘çağrı-hastalık’ yüzünden çekilen gerçek acılar sayesinde, ya bazı ritüel ve törenlerle ya da rüyalar yoluyla gerçekleştirilebilmektedir.⁵⁵⁵

Şamanlığın bütün bu işaretleri biriktikten sonra “yarı ölüm”, “altüst olma” belirtileri gösteren, uzun süreli bir baygınlık geçiren adayın başına usta bir şaman gelerek adayın bir hastalığa mı yakalandığını yoksa şamanlık belirtileri mi gösterdiğine karar verir. Eğer şamanın yardımcı ruhları, rüyaları ya da ruhu olumlu bir yanıt verirse sırta erme olarak nitelendirilebilecek bir dizi ritüel eylem başlar.⁵⁵⁶

Esrime deneyimleri “bedenin parçalanması ve ardından tüm iç organların yenilenmesi; Göğe çıkış ve ruhlarla veya tanrılarla konuşma, Yeraltına iniş ve orada da gene ruhlarla, bu arada ölmüş şamanların ruhlarıyla konuşma; çeşitli dinsel ve şamancıl açıklamalara (vahiylerle) muhatap olma (meslek sırları)”⁵⁵⁷ gibi temalardan oluşur. Her deneyim bu temaların birini, birkaçını veyahut hepsini içerebilir.⁵⁵⁸ “Sırta erme” sürecinde usta şaman kısa süreli bir rol oynayabildiği gibi bazen de süreç uzun bir çıraklık dönemini gerektirdiğinden uzayabilir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Perrin, *age.*, 38.

⁵⁵⁵ Eliade, *Şamanizm*, 56.

⁵⁵⁶ Perrin, *Şamanizm*, 41.

⁵⁵⁷ Eliade, *age.*, 56.

⁵⁵⁸ Farklı bölgelerde uygulanan, üç ya da yedi gün süren ve şaman adayının sessiz bir yerde hemen hemen hiç nefes almadan yattığı; bedenin parçalanması, etlerin kemiklerden ayrılıp tekrar kemiklere et giydirilmesi, kanın temizlenmesi törenlerinin ayrıntıları için bk. Eliade, *age.*, 58-73.

⁵⁵⁹ Perrin, *age.*, 44.

1.3.1.3. Felsefi Yaklaşım

Tecrübe edildiği hâlde somut olarak gösterilemediği, ortaya koyulamadığı için rüyanın ne olduğu, kaynağı ve anlamı bir felsefe problemidir. Rüya, bazı önemli felsefi fikirlerin çıkış noktası olmuş ve felsefe tarihini etkilemiştir. Dolayısıyla rüya, filozofların, varlığın netliği ve belirsizliği üzerine gelgitlerinin sebebi olmuştur ve zaman zaman gerçek ile gerçek olmayan arasında yapılan bir zihin faaliyeti olarak felsefe tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde, tüm filozofların görüşlerine yer vermenin zorluğunu göz önünde bulundurarak temel problemimizi ön plana çıkmış filozofların görüşleri çerçevesinde rüya-gerçeklik ayrımı ve ruh/zihin-beden düalizmi açısından ele aldık. Rüyanın felsefesi anlaşılmadan öneminin anlaşılamayacağı fikrinden yola çıkarak bu bölüme ihtiyaç duyduk.

1.3.1.3.1. Bir Zihin Problemi Olarak Rüya

Felsefe tarihinde, “rüya olgusu bazı epistemolojik tartışmaların çıkış noktasıdır” diyebiliriz. Rüyanın bir zihin problemi konusu olması “*Şu anda rüyada olmadığımı nasıl bilebilirim? Tüm hayatımın bir rüya olup olmadığını nasıl bilebilirim? Uykuda olma hâli ve uyanık olma hâlini birbirinden ayırt edecek ölçüt nedir?*” sorularıyla başlar. Chuan Tzu’nun meşhur kelebek rüyasında olduğu gibi, “rüyasında kelebeğe dönüşen bir insan mı ya da rüyasında insana dönüşen bir kelebek mi” olduğumuzu nasıl bilebiliriz? Bunun yanı sıra ruh-beden düalizmi açısından rüyaların nasıl ele alındığı da felsefenin rüya ile ilgili tartışma konuları arasındadır.

Bu bölümde temel problemimiz zihin felsefesi rüyayı nasıl tartışıyor bunu ortaya koymaktır. Bunun için bu problemi önce hakikat-görünüş, daha sonra zihin/ruh-beden düalizmi açısından ele alacağız.

1.3.1.3.1.1. Hakikat-Görünüş Açısından Rüya

Rüya konusu zihin felsefesinde öncelikli olarak hakikat-görünüş açısından tartışılmaktadır. Şu an bu satırları yazarken rüyada olmadığımı nasıl bilebilirim ya da rüyadayken uyanana kadar yaşadığım her şeyi gerçekmiş gibi deneyimlerken gerçeklik algısı ile ilgili ne söyleyebilirim? Hakikat hangisidir? Sadece uyanık olma hâlindeki tecrübeler mi yoksa rüyada tecrübe ettiklerimiz de hakikat sayılabilir mi?

Modern çağda uyku ve rüya ile ilgili ortaya konulan kimi teorilerin Antik Yunan'da kısmen dile getirildiğini ve konuyla ilgili rasyonel açıklamalar yapılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Buna rağmen, o dönemde hâkim olan görüşe göre rüyalar, tanrıların gönderdiği mesajı taşır, gelecekle ilgili haberler verir, hastalıkların ve tedavilerin tespit edilmesinde işlevsel bir rol oynar, ölümlerle iletişim kurmanın ve aynı zamanda hakikati öğrenmenin bir yoludur. Öyle ki ruh, uyku sırasında bedenden ayrılır ve tanrısal olana dönüş yapar. Ancak yine o dönemde, Sokrat öncesi bazı filozoflar uyku ve rüyanın sebepleri ile ilgili, onu doğaüstü kökeninden soyutlayarak natüralist açıklamalar getirmişlerdir.⁵⁶⁰ Bunun yanında, rüyaların Tanrı ile ilişkili olamayacağını iddia eden Herakleitos ve Aristoteles gibi filozoflar da olmuştur. Herakleitos'a göre uyku içe dönüş ve dış dünyadan soyutlanma iken Aristoteles ise rüyaları zihnin bir ürünü olarak sanrılara benzetir.

Heraklitos'a (MÖ 550 – MÖ 476) ait “Geceleyin gözün ışığı söndüğünde, insan bir kandil yakar kendine; yaşarken ölüye dokunur uykusunda; uyanırken uyuyana”⁵⁶¹ fragmanı rüyaların hakikati görmenin aracı olamayacağı şeklinde yorumlanır; çünkü insan hakikati uyanırken güneş ışığında görür ve fragmanda geçen “uyurken kandil yakma” da rüya görme sürecini temsil eder. İnsan kandil ışığında hakikati göremez.⁵⁶² O, “Uyanık olanlar için tek bir ortak dünya vardır. Uyuyanların ise her biri kendi dünyasına döner.”⁵⁶³ der. Böylece rüyaların dış dünyadan ya da tanrılardan değil insanın zihninden kaynaklandığını ifade etmiş olur. Kişi uyku sırasında kendini dış dünyadan soyutlar, dış dünyayla olan alakasını keser; tüm dikkatini iç dünyasına yöneltir. Onun için, rüyada görülen görüntülerin pek bir anlamı yoktur; çünkü bu içe dönüşte, yani rüya sırasında, ruhun tanrısal hakikati öğrenmenin aracı olan Logos'la olan bağı zayıflar. Dolayısıyla rüyalar, “gerçeğe ulaşmanın ve geleceği öğrenmenin bir yolu olamazlar.”⁵⁶⁴

Rüyaların tanrılardan alınan mesajlar olduğunu savunan Platon (MÖ 427 – MÖ 347) ise Homer devrindeki, rüyada Tanrı'nın kasıtlı olarak yanlış bilgi göndermesi inancına karşı çıkarak *Devlet*'te, Tanrı'nın “insanı ne uyanırken ne de düşünde değişik

⁵⁶⁰ Christina S. Papachristou, “Aristotle's Theory of ‘Sleep and Dreams’ in the light of Modern and Contemporary Experimental Research”, *Electronic Journal for Philosophy*, 17/2014, 4.

⁵⁶¹ Herakleitos, 26. Fragman.

⁵⁶² Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. ve yorum: Cengiz Çakmak, (İstanbul: Kabalcı, 2009), 81.

⁵⁶³ Herakleitos, *Fragments*, 89. Fragman, 55.

⁵⁶⁴ Ömer Osmanoğlu, “Aristoteles'in Rüya Teorisi ve ‘Rüyalar Üzerine’ Adlı Eserinin Çevirisi”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sy. 4 (2017): 139-173, 145.

görüntüler ve sözlerle aldatmayacağı”nı vurgular;⁵⁶⁵ çünkü ona göre, tanrısal olan hiçbir şey yanıltıcı olamaz, Tanrı gerçekten ayrılmaz, tanrılar dünyasında ve tanrılardan gelen şeylerde yalanın yeri yoktur.⁵⁶⁶ Yani rüyalar da gerçektir ve hakikati haber verir. Bunun yanı sıra, Platon, rüyaları gelecekte haber veren ruhsal deneyimler olarak değerlendirir. İnsanoğluna geleceği görme bilgisinin Tanrı tarafından verildiğini söyler. Ancak bu durum sadece aklın zayıf olduğu uyku sırasında veya uyku hâli dışında ise hastalık, sayıklama ve coşkunluk sırasında ortaya çıkar. Bunun yanında, rüyada görülen ve sayıklanan şeyler ile sadece peygamberlerin ve onların soyundan gelen kişilerin hüküm verebileceğini vurgulamıştır.⁵⁶⁷ Platon, uyanık mı ya da uykuda mı olduğumuzdan nasıl emin olacağımızı sorar ve buna cevap vermenin kolay olmadığını söyler.

- Acaba şimdi, şu anda, uyku hâlinde miyiz, hatıralarımız sadece rüyalardan mı ibarettir, yoksa uyanık mıyız; bu konuşma uyanıklık hâlimizde mi cereyan ediyor?” diye soran birine hangi kanıtlarla cevap vermek gerektiğinin sorulduğunu, birçok defalar işitmişsindir sanırım.

-Gerçekten, Sokrates. İstenilen kanıtları ortaya koymak çok güç. Çünkü bunların hepsi her iki taraftan birbirine tamamıyla uyuyor. Şu şimdiki konuşmamızı uykuda geçiriyormuş gibi düşünmemize hiçbir şey mani olamaz; derin uykuda rüyaları anlatır gördüğümüz vakit de, iki hâl arasındaki benzerlik hayret verecek derecededir.⁵⁶⁸

Ona göre hayatımız, uyku ve uyanıklık boyutlarında eşit olarak bölünmüştür ve ruh, “varoluşun her iki alanında” da (uyku ve uyanıklık) ortaya çıkan düşüncelerin doğru olduğunu iddia eder. Yani uyanıkken algıladıklarımız gibi rüyada algıladığımız şeyler de o an için doğrudur. Hayatın yarısında uykuya dair, diğer yarısında ise uyanıklığa dair gerçeği kabul etmiş oluruz.⁵⁶⁹ Ayrıca Platon’un hakikat ve görünüş arasındaki farkın ön plana çıktığı idealar âlemi ile ilgili teorisinin hareket noktası olması açısından da rüyalar önemlidir. Ona göre, nasıl ki rüyalar bu dünyaya göre bir yanılsamadır, aynı şekilde bu dünya da idealar âlemine göre bir yanılsamadır.⁵⁷⁰ Burada, varlığın görünüş ve hakikat bilgisine dair ayrım için rüyanın durumundan hareket edilmiştir. Hakikat anlayışını, bu dünya hayatının bir rüya olabileceği şeklinde temellendirir. “Varlık anlayışı içinde

⁵⁶⁵ Platon, *Devlet*, çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 73/382e.

⁵⁶⁶ Platon, *age.*, 73/382d-e.

⁵⁶⁷ Osmanoğlu, *Aristoteles’in Rüya Teorisi*, 151.

⁵⁶⁸ Eflâtun, *Theaitetos*, çev: Macit Gökberk, (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1945), 37-38.

⁵⁶⁹ Platon, *Theaitetos*, 38; Osmanoğlu, *age.*, 147.

⁵⁷⁰ Tuncay Saygın, “Felsefenin Kâbusu Rüyalar”, *Doğu Batı*, sy.76, (2016), 56.

gölgeye veya rüyaya göre dış dünyanın hakikat durumu ne ise dış dünyaya göre ideaların hakikati de öyle değerlendirilmelidir.”⁵⁷¹

Aristoteles (MÖ 384-322) uyku ve rüyanın işlevini biyolojik ve psikolojik olaylarla ilişkilendirerek incelemiştir.⁵⁷² *Uyku ve Uyanıklık Üzerine, Rüyalar Üzerine ve Uykuda Kehanet Üzerine* isimli üç eser yazmıştır. Bu eserler oldukça önemlidir çünkü rüya ve uykuda kehanetle ilgili Antik Çağ’dan bize aktarılan tek sistematik anlatımlardır.⁵⁷³ Aristoteles, *Rüyalar Üzerine* adlı eserine rüyanın hangi yetimizde ortaya çıktığını araştırmamız gerektiğini söyleyerek başlar; rüyalar, “akıl yetisine mi yoksa duyu yetisine mi aittir?”⁵⁷⁴ Aristoteles, rüyayı duyum yoluyla algılamadığımız sonucuna ulaşmıştır, çünkü uyurken hiçbir duyu organı tam anlamıyla kullanılmaz.⁵⁷⁵ Ona göre, rüyayı muhakeme yoluyla da algılayamayız ama bazen rüyada gördüğümüz imgeler üzerine akıl yürütürüz ve bu imgeler üzerine başka şeyler düşünebiliriz. Bu nedenle rüyada ortaya çıkan her imge muhakeme etme yetisinin işlemine bağlıdır ve sıradan bir rüya imajı değildir.⁵⁷⁶

Sanrılar, zihnin ürettiği imgelerdir ve gerçekte olmayan bir şeyin algılanmasıdır. Aristoteles, rüyaları sanrılara benzetir ve uyurken rüya görmemize neden olan yeti ile uyanırken sanrıya neden olan yetinin aynı olduğunu söyler. Rüyaların sanrılara benzemesinin sonucu olarak duyum yetisinin tamamen faal olmadığını da belirtir. Rüya gören kişinin de uyanırken olduğu gibi duyuları belirli bir şekilde uyarılmaktadır. Dolayısıyla kişinin duyum yetisi, kişi uyurken de etkilenmektedir; ancak bunu uyanık olduğu hâlden farklı bir şekilde yapmaktadır.⁵⁷⁷ Tahayyülün ve algılama yetisinin çalışması için ise, yanlış ya da doğru, bir şey duyumsanması gerekir. Ona göre rüya bir çeşit tahayyüldür ve “rüyanın algılama yetisinin etkinliği sonucu olduğu ancak tahayyül etme yetisi yoluyla bu yetiye ait olduğu açıkça görülmektedir.”⁵⁷⁸ Yani kısaca, rüya tahayyül etme yoluyla algılama yetisinin etkinliği sonucu ortaya çıkar; kişi rüyada *algıyı (algının etkisini)* tahayyül eder.

⁵⁷¹ Saygın, *age.*, 56.

⁵⁷² Papachristou, *Aristotle’s Theory of Sleep and Dreams*, 5.

⁵⁷³ Papachristou, *age.*, 5.

⁵⁷⁴ Aristoteles, *On Dreams*, 1326.

⁵⁷⁵ Aristoteles, *age.*, 1326.

⁵⁷⁶ Aristoteles, *age.*, 1326-1327.

⁵⁷⁷ Aristoteles, *age.*, 1327-1328.

⁵⁷⁸ Aristoteles, *age.*, 1328.

Yukarıda duyum yetisinin tamamen faal olmadığını söyleyemeyeceğimizi belirttik ancak yine de duyum yetisi uyku sırasında uyanırken olduğu gibi bilfiil devrede değilken rüyada algı nasıl oluşur? Aristoteles bunu şöyle açıklar: Her duyu organına karşılık gelen duyum nesneleri bizde duyuşsal algı üretir ve onların işleyişine bağılı olarak etkilenim sadece algılamalar gerçekleştiğinde değil sonlandığında bile mevcuttur.⁵⁷⁹ Nasıl ki hareketi sağılayan şey hareket eden nesneyle temasını devam ettirmedğinde bile hareket devam eder, işte bunun gibi algılanan obje ortamdan ayrılrsa bile bu objenin bıraktığı izlenimler devam eder. Duyu izlenimlerine dayanan uyarıcı hareketler de dış objelerden ya da vücut içindeki nedenlerden kaynaklanıyor olsa da, yalnızca kişi uyanık olduğu zaman değil, aynı zamanda uykuda da etkisini sürdürür.⁵⁸⁰ Burada hafızanın devreye girdiğini söyleyebiliriz.

Kehanet bildiren rüyalar Aristoteles'e göre bir tesadüftür. Kehanet rüyaları Tanrı'nın göndermesi fikri tamamen saçmadır çünkü bu rüyalar en iyi ya da en akıllı insanlara değil sadece sıradan insanlara gönderilmektedir.⁵⁸¹ Ona göre, gün içindeki eylemlerin ve etkilenimlerin rüya görüntülerine zemin oluşturması sonucu kehanet rüya oluşur. Aynı şekilde bazen de rüyalar gün içinde yaşananları belirleyebilir. Nasıl ki, gün içinde kişinin bahsettiği bir şey gerçekleşebilirse, aynı şey neden rüyalar için de geçerli olmasın?⁵⁸²

Rüyada yaşananların gerçekliğinden yola çıkarak kişinin rüyada yaptıklarından sorumlu olup olmadığı da bir problem olarak ele alınmıştır. Hristiyan düşünür Augustinus (MS 354-430) rüyayı insanın bedensel tarafının, ruhu üzerindeki gölgesi olarak değerlendirir.⁵⁸³ Çünkü Hristiyan olmadan önceki yaşamının belleğinde yer etmesi ve bu deneyimlerin uyanırken güçsüz bir şekilde gözünün önüne gelmesi, uykudayken sadece zevk vermesi değil aynen gerçeğine benzer şekilde onu tatmin etmesi Augustinus'u rahatsız eder. "Hem ruhumda hem de bedenimde bu tasavvurun yanılsaması öylesine baskın ki her uykuya daldığımda sahte görüntüler, uyanırken hakiki görüntülerin yapamayacağı şekilde aklımı çeliyor."⁵⁸⁴ Buna rağmen, vicdanı rahat bir şekilde

⁵⁷⁹ Aristoteles, *On Dreams*, 1329.

⁵⁸⁰ Aristoteles, *age.*, 1333.

⁵⁸¹ Aristoteles, *age.*, 1338-1339.

⁵⁸² Aristoteles, *age.*, 1340.

⁵⁸³ Saygın, *Felsefenin Kâbusu Rüyalar*, 58.

⁵⁸⁴ Augustinus, *The Confessions*, (Coradella Collegiate Bookshelf, 2004), 278-279.

uyanmasının, rüya ve hakikat arasındaki farkı ortaya koyduğu ve rüyayı gören kişinin rüyasında üzüldüğü şeyi kendisinin yapmadığını gösterdiği görüşündedir.⁵⁸⁵ Yani, ahlaki açıdan kişinin sadece gerçek hayattaki eylem ve düşüncelerinden sorumlu olduğunu, rüyada gerçekleştirdiği eylem ve düşüncelerden sorumlu olmadığını söylemektedir. Bunun yanı sıra, Augustinus'un da dış dünyanın varlığını ispatlamaya çalışırken kullandığı argümanlardan biri rüyayla ilgilidir ve Descartes'ı önceleyen bir akıl yürütmeye "Yanılıyorsam varım (si falor, sum)" der;⁵⁸⁶ çünkü var olmayan kişi yanılmaz. Eğer yanılıyorsa vardır.⁵⁸⁷ Bu iddia, *Cogito* ile tamamen paraleldir.

Yeni Platoncu geleneği benimseyen İslam filozofları ise rüyayı mistik bir olgu olarak görmüş ve gaybı bilmede bir araç olarak kabul etmişlerdir.⁵⁸⁸ Onlar, rüyaları mistik bir biçime sokan Yeni Platoncu kuram ile İslam'ın dinsel öğretilerini birleştirmişlerdir. Peygamberliğin ilk altı ayı vahyin rüya ile alınması, dolayısıyla rüyanın peygamberlikle ilişkisi⁵⁸⁹, *Kur'an*'daki kimi ayetlerin gaybı bilme ile ilgili olması, hadislerde rüyaların müjdeciler olarak nitelendirilmesi ve salih kişilerin bu sadık rüyalar aracılığıyla⁵⁹⁰ hakikate ulaşabilecekleri vurgusu İslam filozoflarının rüyaları mistik bir konuma yerleştirmiş olmalarının sebepleridir.⁵⁹¹ Bu kabulün, İslam filozoflarının rüyalardan şüphe etmemelerini sağladığı kanaatindeyiz; çünkü onlar rüyanın Tanrı'nın bir mesajı olduğuna ve Allah'ın salih kullarının sadık rüya görebileceğine inanmaktadırlar.

İslam filozofları arasında ise uyku ve rüya konusunu felsefi açıdan ilk ele alan isim olan Kindî (M.S. 801-873), uyku ve rüyayı Aristo ve Yeni Platoncu geleneği izleyerek tabiat ilimleri açısından ele almıştır.⁵⁹² Onun uyku ve rüya üzerine oluşturduğu eklektik sentez Fârâbî, İbn Sînâ, Gazzâli ve İbn Haldun tarafından da neredeyse olduğu gibi kabul edilmiştir.⁵⁹³ Duyulardan ve nesneler dünyasından soyutlanıp içe dönmekle elde edilen gaybî bilgiler, İslam filozoflarına göre rüyalarla da elde edilebilir; çünkü

⁵⁸⁵ Augustinus, *age.*, 279.

⁵⁸⁶ Saygın, *Felsefenin Kâbusu Rüyalar*, 58.

⁵⁸⁷ Augustinus, *The City of God*, 11. Book, 26. Chapter, 681.

⁵⁸⁸ Bk. Hasan Aydın, "İslam Felsefesinde Rüya Kuramı, İşlevleri ve Kimi Sonuçları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 23, (2007), 166.

⁵⁸⁹ "Vahiy, ilk gelmeye başladığında, altı ay rüya şeklinde inmiştir." Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, çev: Turan Dursun, c. 1, (Ankara: Onur Yayınları: 1977), 258.

⁵⁹⁰ Burada bahsi geçen ayet ve hadisler için bk. *İslamiyet'te Rüyaya Yaklaşım* başlığı.

⁵⁹¹ Aydın, *age.*, 167-170.

⁵⁹² Kindî, *Felsefî Risaleler*, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", çev: Mahmut Kaya, (İstanbul: Klasik Yayınları: 2006), 251.

⁵⁹³ Dolayısıyla bu filozofların rüya görüşlerinin ayrıntısına burada yer verilmeyecek.

uykuda nefis üzerindeki dış duyuların etkileri azalır ve nefis bedenden çok fazla çaba harcamadan ayrılarak yüce evrenle iletişime geçerek tanrısal hakikatlere ulaşır.⁵⁹⁴ Kindî, uykuyu “sağlığı normal olan canlının tabiî olan duyularını kullanmama hâlidir” şeklinde tanımlar. Rüya ise, ona göre, nefsin musavvira (tasarlama) gücü ile ortaya çıkar. Eski Yunan filozofların *fantezi* dedikleri musavvira gücü, kişiye nesnelerin maddi olmayan formlarını kazandırır. Duyu ile arasındaki fark da budur; duyu kişiye nesnelerin formunu maddi özellikleriyle birlikte sağlar. Musavvira gücü hem uykuda hem uyku hâli dışında etkindir ancak uykudayken çok daha güçlüdür; çünkü kişi duyuları kullanmadan ne kadar derin düşünürse düşünülen şey daha belirginleşir ve duyuyla görülür gibi olur.⁵⁹⁵ Dolayısıyla rüya, “nefsin düşünceyi kullanıp duyuyu kullanımdan kaldırmasıdır.”⁵⁹⁶ Yani, Kindî’ye göre rüya, duyusuz idraktır.

Bir kimse hiçbir duyusunu kullanmayarak düşünmeye başlar ve bu şekilde uykuya dalarsa tasarlama gücü en güçlü bir şekilde fonksiyonunu yerine getirir. Bu durumda düşünce, duyu verilerinden gelen formları algılamakla meşgul olmadığı için [düşünceye konu olan nesneleri] duyu organı gibi soyut olarak görür. Bu hususta duyu gücü ile tasarlama gücü arasında asla fark yoktur.⁵⁹⁷

Kindî’ye göre nefis canlı, uyanık ve çok bilen bir cevherdir. Dolayısıyla bazı olayları meydana gelmeden önce haber verebilir. Eğer canlı, nefsin idrakini zayıflatarak arazlardan temizlenmiş olarak algıya hazırsa meydana gelmeden önce olayları aynen haber verir. Eğer organ nefsin verdiği haberi kabule hazır değilse sembol ifade eden rüya meydana gelir.⁵⁹⁸ Kindî, bunu Aristoteles gibi, insanın uyku hâlinin dışında/uyanıklık hâlinde zanna dayalı düşünmesine veya geleceğe yönelik tahminde bulunmasına benzetir. Şöyle ki; bir olay meydana gelmeden önce kişi onun üzerine düşünür ve o konuda doğru önermeler kullanarak sağlam düşüncelere ulaşır. Böylece, olay olmadan önce onu haber vermiş olur. Zayıf durumda olan kişiler ise böyle düşünceler üretemedikleri için görüşleri zan düzeyinde kalır. Eğer bu zannlardan biri gerçeği ifade ediyorsa doğru zan, etmiyorsa yanlış zandır.⁵⁹⁹ Aynı şey rüya için de geçerlidir. Rüya, duyusuz bir şekilde düşünme demek olduğu için, eğer nefis doğru düşünmekten uzaksa rüyadaki bu düşünce zandır. Bu zan gerçeği ifade ediyorsa semboldür. Gerçekle çelişiyorsa kişinin gördüğü rüya

⁵⁹⁴ Aydın, *age.*, 171.

⁵⁹⁵ Kindî, *Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine*, 252.

⁵⁹⁶ Kindî, *age.*, 254.

⁵⁹⁷ Kindî, *age.*, 252.

⁵⁹⁸ Kindî, *age.*, 255.

⁵⁹⁹ Kindî, *age.*, 255.

zıddına işaret eder. Böyle durumlarda da nefis sembol kullanır. Sembol ise uyanık kişinin analogi yapması gibidir.⁶⁰⁰ Uyanık birinin saçma sapan düşünceleri gibi, eğer organ zayıf ise rüyalar karışık olur.⁶⁰¹ Kindî, ayrıca nefsin ne kadar temizlenirse o kadar ilginç rüyalar göreceğini ve yaratıcının nurundan ve rahmetinden onun üzerine akıtacağını söylemiştir.⁶⁰²

Gazzâlî, rüyadan yola çıkarak gerçeklik üzerine duyduğu şüpheyi dile getirir. Uykudayken görülen şeylerin varlığına ve gerçekliğine o an şüphe etmeden inanıldığını ancak bu şeylerin var olmadığının farkına uykudan uyanıldığında varıldığını söyleyerek; “O halde uyanık iken hissin yahut aklın delaletiyle edildiğin itikadın hak olduğuna nasıl emin olabilirsin?”⁶⁰³ sorusunu sorar. Buna rağmen, onun için rüya, metafizik hakikatlere ulaşmanın ve gaybden haber almanın araçlarındandır. Üstelik bu sadece peygamberlerin vahyi ile sınırlı değildir.⁶⁰⁴ Gazzâlî, rüyalara metafizik bilginin imkânı açısından önem verse de bu bilginin güvenilirliğine de önem vermiş, doğru ve yalancı rüya ayrımıyla herkesin doğru rüyaya ulaşamayacağını, bunun için kişinin ahlaki yetkinliğe ulaşması gerektiğini de söylemiştir. Ahlaki kemale erişemeyenlerin rüyası ise imajlardan öteye gitmez.⁶⁰⁵

İbn Rüşd (1126-1198), Aristocu bir gelenek izlemesine rağmen, *el-Hâss ve'l-Mahsûs* adlı eserinin “Rüya” başlıklı bölümünde Aristo’nun risalelerinde değindiği konuları işlemiş ancak Aristo’dan farklı sonuçlara ulaşmıştır. İbn Rüşd, rüyaları, sadık ve yalan rüyalar olmak üzere ikiye ayırır. Sadık rüyalar nübüvvetten bir parçadır. Ona göre, sadık rüyaları inkâr etmek duyuyla algılanan objeleri inkâr etmek kadar zordur. Bunun yanı sıra, gelecekte olacak bir olay ile ilgili rüyasında uyarılmayan kimse yoktur.⁶⁰⁶ Ona göre bu, tesadüfle açıklanamaz.⁶⁰⁷

İbn Rüşd de diğer İslam filozofları gibi rüyaların mütehayyile gücüyle ortaya çıktığını düşünür. *Sanki beş duyu ile gerçekten yaşıyormuş gibi tahayyül gücünün ortaya*

⁶⁰⁰ Kindî, *age.*, 256.

⁶⁰¹ Kindî, *age.*, 256.

⁶⁰² Kindî, *age.*, 245.

⁶⁰³ Gazzali, *el-Munkızu min-ad-Dalal*, çev: Hilmi Güngör, (Ankara: Maarif Basımevi, 1960), 19.

⁶⁰⁴ Bk. Gazzali, *age.*, 68; W. Montgomery Watt, *The Faith and Practice of Al-Ghazâlî*, (London: George Allen and Unwin Ltd, 1952), 64; Zübeyir Ovacık, “Gazzali’de Metafizik Bilginin İmkânı Açısından Rüya”, *Sosyal Bilimler Dergisi* XIII, sy. 2, (2011): 31-42.

⁶⁰⁵ Ovacık, *age.*, 41.

⁶⁰⁶ Arkan, *İbn Rüşd Psikolojisi*, 179.

⁶⁰⁷ Atilla Arkan, “Meşşai Gelenek Bağlamında İbn Rüşd Felsefesinde Rüya”, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, sy. 15 (2003/2), 105-106.

çıkması bu gücün duyu objelerini idrak etmesi durumunun uyanıkken karşılaşılan hareketin tam zıddı bir şekilde gerçekleşmesidir. Uyanıkken önce duyu objeleri duyuları, sonra da ortak duyu mütehayyileyi harekete geçirirken; uykuda mütehayyile dış dünyadan veya hafızadan aldığı objenin benzerini çıkardıktan sonra ortak duyuyu ve ortak duyu da ilgili duyuyu harekete geçirmektedir.⁶⁰⁸ O da diğer İslam düşünürleri gibi, müfekkire gücü kullanılırken mütehayyile gücünün zayıflaması ya da tam tersi müfekkire gücü zayıfken mütehayyilenin güçlenmesi gibi nefsin bazı güçlerini kullanırken diğer güçlerinin zayıfladığı görüşündedir.⁶⁰⁹ İbn Rüşd'e göre, müfekkire gücünün zayıf olması nedeniyle mütehayyilenin çok aktif olması, böyle bir durumun hasta veya çok korkmuş bir kişide de uyanıklık hâlinde görülmesine neden olabilir. Yani uyku sırasında mütehayyile gücü duyulardan arındığı için çok güçlü bir şekilde ortaya çıkar ve rüyada gerçekten yaşıyormuş gibi bir tecrübe söz konusudur.

Modern felsefede ise rüyalarla ilgili René Descartes'ın (1596-1650) şüpheli (skeptik) argümanları ve ruh-beden ilişkisinde düalist felsefe anlayışı ile karşılaşmaktayız. Her şeye şüpheyile yaklaşarak rüyada olma ve gerçeklik arasında bir sorgulama yapan Descartes, düşünme sonucu zihninde oluşan şeylerin rüyada gördüğü hayallerden çok da farklı olmadığını fark eder. O, uykuda olma hâli ile uyanıklık hâlini birbirinden ayıracak bir ölçüt bulunmadığına göre uyanıkken edindiğimiz bilgileri ve deneyimleri uykudayken tecrübe etmediğimizden nasıl emin olabileceğimizi sorgular. Descartes, duyularla edindiğimiz bilgilerin doğruluğunu sarsan bu rüya argümanına “*Düşünüyorum, o hâlde varım*” karşı teziyle cevap vermiştir; çünkü şüphe etmek de bir düşünme eylemidir ve var olmadıkça düşünme mümkün değildir. Descartes, felsefenin ilk ilkesi olduğunu savunduğu bu önermeyle modern felsefenin temelini atmıştır.

Descartes'ın felsefesi doğru bilgiye ulaşmaktır. Duyularla elde edilen bilgidен şüphe etmek güç olduğu hâlde o, duyularla elde edilen bilgiye güvenmez, onlardan şüphe eder.⁶¹⁰ Doğru bilgiye ancak şüphe aracılığıyla ve dolayısıyla düşünen insan ulaşılabilir. Ateşin karşısında geceliğiyle, elinde kâğıtla otururken ellerinin, vücudunun ona ait olduğunu nasıl inkâr edebileceğini sorar; ancak rüyasında birçok kere, çıplak bir şekilde

⁶⁰⁸ Arkan, *İbn Rüşd Felsefesinde Rüya*, 108-109.

⁶⁰⁹ Arkan, *age.*, 115.

⁶¹⁰ René Descartes, *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*, çev: Michael Moriarty, (USA: Oxford University Press, 2008), 13.

yatağında yattığı hâlde, kendisinin ateşin karşısında giyinmiş olduğuna kani olmuştur.⁶¹¹ Bundan dolayı, “Bunun üzerine daha dikkatli düşündüğümde uykunun uyanıklıktan ayırt edilebileceği kesin belirtilerin asla olmadığını o kadar açık şekilde görüyorum ki şaşırıyorum ve bu yoğun şaşkınlık, beni neredeyse uykuda olduğuma inandırıyor.”⁶¹² der. Böylece, Descartes’ın rüya argümanı, onun şüpheciliğinin çıkış noktasını oluşturur:

...uyanık olduğumuz zamanlarda bize doğru görünen şeylerin, uyurken de aynı şekilde görünebileceğine dikkat ettim, üstelik o sırada tamamen yanlış ya da genelde yanlış olmalarına rağmen; bu yüzden uyanırken düşündüğüm şeylerin hiçbirinin, düşlerimdeki hayallerden daha gerçek olmadıklarına hükmettim. Ama hemen sonra fark ettim ki, ben böyle yanlış diye ne var ne yok reddederken, o sırada bizzat kendimin var olduğundan asla şüphe edemem. Dahası bana göre şu önerme, yani *düşünüyorum öyleyse varım ya da mevcudum* önermesinin doğruluğu o kadar kesin ve o kadar açıktı ki, Şüphecilerin şüphe uyandırmak için uydurabildikleri en tuhaf varsayım bile bunu yerinden oynatamazdı. Bu yüzden ben de bu hakikati hiç tereddütsüz aradığım Felsefenin ilk ilkesi olarak kabul edebileceğime inandım.⁶¹³

Yani Descartes’ın felsefesinde, kişi ne tecrübe ederse etsin, tecrübe ettiği şey gerçek de olsa rüya da olsa, neticede, hepsini tecrübe eden zihindir. Bundan emin olunabilir, şüphe edilemez. Sonuç olarak “*Cogito ergo sum/Düşünüyorum o hâlde varım*” diyerek artık şüphe edemeyeceği bir noktaya ulaşmıştır. Bu önermeyle, rüya argümanına cevap veren Descartes şu sonuca ulaşır:

Sonra dikkatle kim olduğuma baktım ve gördüm ki, bir bedenim olmadığını ve içinde bulunduğum bir dünya ya da bir yer olmadığını hayal edebildiğim hâlde, ben hiçbir şekilde kendimin var olmadığını hayal edemiyordum. Tam tersi geri kalan her şeyin yanlış olduğunu hayal etmem ya da herhangi bir şey düşünmem bile açıkça benim var olduğumu kanıtlıyordu... İşte buradan anladım ki, ben bütün doğası ya da özü düşünmekten ibaret olan ve var olmak için ne bir mekâna ihtiyaç duyan ne de herhangi maddi bir şeye ya da bir bedene bağlı olan bir şeyim, yani bir tözüm. Buna göre, Ben, yani beni yalnızca ben yapan zihnim, bedenden tamamen ayrı bir şey ve üstelik onu bilmek bedeni bilmekten daha kolay; beden mevcut olmamış olsa bile, o şimdi neyse hep öyle olmayı sürdürebilir.⁶¹⁴

Düşünce dışında nesnel bir gerçekliğin/varlığın olmadığını ileri süren George Berkeley (1685-1753), “Var olmak algılanmış olmaktır (esse est percipi)” diyerek dünyayı duyumlarımızla algıladığımızı savunur. Var olan şey aslında nesne değil duyulan izlenimleridir. Kendilerini algılayan kimsenin olmadığı durumlarda var olmaya devam

⁶¹¹ Descartes, *age.*, 13-14.

⁶¹² Descartes, *age.*, 14.

⁶¹³ Renatus Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Latince’den çev: Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Kabalcı, 2013), 95-97.

⁶¹⁴ Descartes, *age.*, 97-99.

eden şeylerin Tanrı'nın hafızasında olduğu, Tanrı tarafından algılandığı için var olduğunu söyler. Rüyada sahip olduğumuz algılarımız ile uyanıkken sahip olduğumuz algılarımız arasındaki farkı ise “rüyadaki algılarımızın düzensiz olduğu, onlar arasında gerçek hayatta sahip olduğumuz algılarımızdan farklı olarak bir süreklilik ve tutarlılık olmadığı” şeklinde açıklar.

Henri Bergson (1859-1941), *The World of Dreams* adlı eserine şu şekilde başlar:

Öyleyse rüya nedir? Nesneleri algılıyorum ama hiçbir şey yok. Kişileri görüyorum. Onlarla konuştuğumu ve bana cevap verdiklerini duyduğumu düşünüyorum ama kimse yok ve ben hiçbir şey söylemiyorum. Her şey sanki gerçek şeyler ve gerçek insanlar varmış gibi oluyor fakat uyandıktan sonra her şeyin kaybolduğunu fark ediyorum. Bu nasıl oluyor?⁶¹⁵

Bergson'a göre doğal bir uyku sırasında duyularımız dış etkilerden soyutlanmış değildir.⁶¹⁶ Zira, uyku sırasında bedende ya da uyunan mekânda gerçekleşen şeylerin rüyaları etkilediği bilinen bir gerçektir. Bergson, bununla ilgili çok sayıda örnek vermiştir. Göze gelen/tutulan bir ışıktan dolayı rüyada yangın görülmesi şeklinde görsel algıdan; gıcırdayan mobilya, rüzgâr sesi ve cama tıklatan yağmur sesinin rüyada konuşma, şarkı ve müzik olarak o sırada koşula uygun şekilde dönüştürülmesiyle işitme algısından; ayakların yere basmamasının uçma ya da havada süzülme rüyalarına sebep olmasıyla dokunma duyusundan bahsetmiştir. Bunların dışında bir de iç duyular olarak adlandırılan duyuları ele almıştır. Bu duyular özellikle iç organlardan kaynaklanmaktadır. Bu içsel duyular, farklı faaliyetlerde bulunduğumuz için uyanıkken fark edilmezler ancak uyku sırasında şiddetli bir şekilde kendilerini hissettirirler.⁶¹⁷ “Kendi dışımızda yaşıyoruz. Ancak uyku bizi kendi içimize geri getirir.”⁶¹⁸ Bu da Herakleitos'un “Uyanık olanlar için tek bir ortak dünya vardır. Uyuyanların ise her biri kendi dünyasına döner.”⁶¹⁹ sözünü hatırlatmaktadır.

Ancak rüyalar sırasında sadece duyulardan gelen algıları değil hafızamızı da işin içine katarız. Bergson'a göre bilinç hafızadır. Bilinç düzeyine çıkmak isteyen bilinçaltı ise bilinç seviyesine çıkamadan kalır ancak kaybolmaz. Rüya sırasında ise insan günlük

⁶¹⁵ Henri Bergson, *The World of Dreams*, Trans. Wade Baskin, (New York: Philosophical Library, 1958), 8.

⁶¹⁶ Bergson, *age.*, 10.

⁶¹⁷ Bergson, *age.*, 10.

⁶¹⁸ Bergson, *age.*, 10; Henri Bergson, *Mind-Energy Lectures and Essays*, (London: Greenwood Press, 1920), 111.

⁶¹⁹ Herakleitos, *Fragments*, 89. Fragman, 55.

hayata yönelmiş olan kontrolden kurtulur ve bunun sonucunda bilinçaltından yüzeye çıkmak isteyen istek, dürtü ve eğilimlerin önü açılır. Böylece rüyalar oluşur.⁶²⁰ Bu teorinin Freud'un rüya teorisiyle oldukça benzer olduğu söylenebilir.

Bergson, kural olarak rüyaların bir şey yaratmadığından ancak Tartini'nin "*The Devil's Sonata*"sı gibi rüyada ilham alınarak ortaya konan kimi sanat eserlerinden de bahsetmiştir ancak tarihi efsaneden ayırmanın zor olduğunu da eklemiştir. Bergson, zihnin bir şeyler yarattığı yani bir problem çözdüğü ya da bir engeli aşmak için çabaladığı rüyalarda aslında gerçekten uyumadığımızı iddia etmektedir. Ya da bu işi yapan parçamızın uykudaki tarafımızla aynı oranda benzer olmadığını dolayısıyla da zihnin rüya gördüğünü söyleyemeyeceğimizi iddia etmiştir. Ona göre gerçek uykuda, yani tüm benliğimizle bulunduğumuz uykuda, hatıralar ve hafıza rüyalarımızın en önemli temel taşıdır. Bu hatıralar, çok eski, uyanırken bilmediğimiz ancak bilinçsiz bir şekilde farkında olduğumuz hafıza görüntüleri olabilir. Ya da parça parça toplanan, tanınmayan ve tutarsız bir şekilde dokunan paramparça anıların parçaları olabilir.⁶²¹ Bergson, "geçmiş bütün hayatımız hafızamızdır. En küçük ayrıntısına kadar burada saklıdır ve bir hiçbir şeyi unutmayız. Bilincimizin ilk uyanışından itibaren hissettiğimiz, algıladığımız, düşündüğümüz ve arzu ettiğimiz her şeyin yıkılmaz bir şekilde yaşadığına inanıyorum." demiştir.⁶²²

Varoluşçu filozoflardan Miguel de Unamuno ise konuyu bir adım ileri götürerek ölümsüzlük arzusunu farklı şekillerde aşmak isteyen ve imgeleştiren insanın, bunun yanında hayatın Tanrı'nın bir rüyası olup olmadığını sorgular:

Öte yandan, uyanıklığa göre uyku ne ise öbür yaşam'a göre bu dünyadaki yaşamımız öyledir diye tasavvur edemez miyiz? Bütün ömrümüz bir rüya ölüm de bir uyanış olamaz mı? Gözlerimizi neye açacak bir uyanış ama? Ya bütün bunlar Tanrı'nın bir rüyasından başka bir şey değilse ve günün birinde uyanırsa Tanrı? Anımsayacak mı O rüyasını?⁶²³

Varoluş sancıları çeken Unamuno bu satırları yok olma endişesi duyan hatta belki de hiç var olmamış olma korkusunu aşmak isteyen insanın trajedisini betimlemek için yazmıştır. İnsanın isteği "Gerçekte bizim ölümden sonrası için özlemini çektiğimiz, bu

⁶²⁰ Bayraktar, *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi*, 94.

⁶²¹ Bergson, *The World of Dreams*, 11.

⁶²² Bergson, *age.*, 11.

⁶²³ Miguel de Unamuno, *Yaşamın Trajik Duygusu*, çev: Osman Derinsu, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1986), 218.

aynı fâni hayatı, kötülükleri olmadan, can sıkıcılığı olmadan ve ölüm olmadan, yaşamayı sürdürmektir.”⁶²⁴ Nasıl ki insan uyandığı zaman rüyası yok oluyorsa ve kimi zaman onu hatırlamıyorsa aynı şekilde insan da bu yaşamın Tanrı’nın bir rüyası, bir geçicilik hâli olmasından korkar çünkü Tanrı uyanırsa ve rüyasını hatırlamazsa yok olmuş ve belki hiç var olmamış olacaktır.

1.3.1.3.1.2. Ruh/Zihin-Beden Ayrımı ve Rüya

Ruhun bedenden ayrı nefes, duman benzeri bir şey olduğunun arkaik dönemde ilkel insan tarafından keşfedildiğini ve bu keşfin rüya sayesinde olduğunu söylemiştik. O dönemdeki ruh kavramı algısında da bir düalizmden bahsedilir. Şöyle ki, İsveçli Sanskritçi Ernst Arbman, Hindistan’daki Vedik ruh inancının bir analizinde ve daha sonra Hristiyan İskandinav ve klasik Yunan kültürleri gibi gelişmiş kültürlerin yanı sıra ilkel kültürlerde de gözlemlediği ruh kavramında bir düalite olduğunu ileri sürmektedir.⁶²⁵ Bu düalite, ruhun eskatolojik ve psikolojik özelliklerinin henüz birleşmediği bir düalitedir. Buna göre, Arbman analizinde, ruhu *beden ruhları (body souls)* ve *özgür ruh (free soul)* şeklinde ikiye ayırır. Beden ruhları bedene yaşam ve bilinç verirken ve dolayısıyla beden aktif ve uyanık olduğu durumlarda aktifken özgür ruh bireysel kişiliği temsil eden psikolojik ya da fiziksel bir özelliği olmayan serbest ruhtur. Arbman’ın belirttiği gibi özgür ruh, bireyin sadece ölümden sonra değil; rüya görme, baygınlık hâli ve diğer bilinçsizlik türleri gibi fiziksel olmayan varoluş durumlarında da ortaya çıkar.⁶²⁶ Özgür ruh, beden dışında aktiftir ve beden ruhları gibi ona bağlı değildir. Ancak beden dışında aktif olmasına rağmen beden öldüğünde dünyadaki varlığını sürdüremez, öbür dünyaya devam etmek zorundadır. Aynı şekilde de özgür ruh kaybolduğunda, vücut devam edemez ve hastalanıp yavaş yavaş ölür.⁶²⁷ Bu iki tür ruh tarihsel bir sürecin sonunda “özgür-ruh”u karşılayan anlamıyla tek bir ruh kavramında birleşmiş ve bir bütün hâline gelmiştir. Özgür ruh zaman içinde bireyin psikolojik yanını temsil eden “beden

⁶²⁴ Unamuno, *age.*, 217.

⁶²⁵ Jan N. Bremmer, *The Early Greek Concept of the Soul*, (USA: Princeton University Press, 1983), 9.

⁶²⁶ Bremmer, *age.*, 17.

⁶²⁷ Bremmer, *age.*, 18.

ruhları”nın özelliklerini de içine alarak kişinin hem psikolojik faaliyetlerini hem de bedenden ayrı varlığını devam ettiren niteliğini temsil etmeye başlamıştır.⁶²⁸

Antik Yunan’da ise ruh tartışmaları; “ruh göçü, ruhun bedenden ayrılabilmesi ve beden öldüğünde de ruhun var olmaya devam edeceği gibi düşünceler” ekseninde yani ruhun ve bedenin iki ayrı varlık olması açısından yapılmıştır.⁶²⁹ Günümüzde ise “ruh” tartışmaları artık ruh değil, insan fiillerinin merkezi olan zihin üzerinden devam etmektedir.⁶³⁰ Ancak, biz burada zihin felsefesi tartışmalarının ayrıntılarına bakmadan ruh-beden düalizmini sadece rüya bağlamında ele almaya çalışacağız.

Felsefesinde ruh göçüne rastladığımız Pythagoras’a (MÖ 570 - MÖ 495) göre, uyku sırasında ruh bedenden ayrılır ve tanrısal olana dönüş yapar. Uyku, bedenin ölümü ancak bedensel engellerden kurtulan ruhun dirilişidir. Dolayısıyla rüyalar tanrısal gerçekliğe ulaşmanın aracıdır.⁶³¹ Herakleitos ise uyku ve rüyalarla ilgili gizemli fragmanlarından birinde şöyle der: “Uyanırken bütün gördüğümüz ölüm; uyurken gördüğümüz her şey ise uykudur.”⁶³² Cengiz Çakmak, bu fragmanı, dönemin dinlerinin hâkim rüya anlayışındaki ruhun bedenden ayrılarak öteki dünyayı ziyaret etmesi inancına karşı çıkış olarak yorumlar.⁶³³

Ruhun maddeden ayrı bir cevher olduğunu felsefi metinlerde ayrıntılı olarak ilk savunan kişi Platon’dur.⁶³⁴ Platon’a göre beden, ruh için hapisane gibidir. Ruh bedenden kurtulduğunda özgürleşir, hakikate ulaşır. Platon’a göre ruh, akıl eden, iştah duyan ve öfkelenen üçlü bir yapıya sahiptir. O, herkesin içinde, aklı başında insanlarda bile hayvanca, dizginlenemeyen istekler olduğunu ve bu isteklerin rüyalarda ortaya çıktığını söyler.⁶³⁵ İnsanın onu dizginleyen, mantıklı ve düşünen tarafı uykudayken, hayvansı tarafı ayaklanır ve dilediği gibi hareket etmeye kalkar.⁶³⁶ Kötü rüyalar görmek istemeyen aklı başında sağlıklı bir insan, aklını iyi düşüncelerle beslemeli ve onu harekete geçirmelidir. Bir insan, ruhun, iştah duyan kısmını gereğinden fazla beslemeyip,

⁶²⁸ Zeynep Berke Çetin, “Zihnin Kökenleri: Mitolojiden Felsefeye Antik Yunan’da Ruhun Üniterleşme Süreci”, *Dergipark*, 17 (2012): 1-17, 7.

⁶²⁹ Feyza Ceyhan Çoştı, *İki Zaman Düşüncesi, Öznel ve Nesnel Zaman*, (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 41.

⁶³⁰ Ceyhan Çoştı, *Öznel ve Nesnel Zaman*, 41.

⁶³¹ Osmanoğlu, *Aristoteles’in Rüya Teorisi*, 144.

⁶³² Herakleitos, 21. Fragman.

⁶³³ Saygın, *Felsefenin Kâbusu Rüyalar*, 55.

⁶³⁴ Caner Taslaman, “Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 33 (2007), 41-42.

⁶³⁵ Platon, *Devlet*, 304/572b.

⁶³⁶ Platon, *age.*, 303/571c.

öfkelenen yanını da sakinleştirip yatağına yattığı zaman, içinde sadece “aklın konakladığı” kısmı harekete geçirmiş olur. İnsan bunu başardığında da rüyaları “örf, adet ve yasaya” çok az aykırı olacaktır. Bu yöntem, daha sonra uyku öncesi vicdan muhasebesi şeklinde “uyku öğretisi” olarak özellikle Yeni-Pythagorasçılar tarafından büyük bir ciddiyetle uygulanmıştır.⁶³⁷

Platon, net bir şekilde ruhun, kendisi için bir hapisane olan bedenden ayrıldığı zaman ebedî olacağını söylerken; Aristoteles, tam tersi, ruhun bedenden ayrılabilen bir varlık olduğunu reddetmiştir. “Ona göre ruh, bedensiz var olamaz.”⁶³⁸ Dolayısıyla Aristo’nun ruhun uyku sırasında bedeni terk etmesi fikrini de reddettiğini söyleyebiliriz.

Kur’an’daki Allah’ın insanı çamurdan yarattıktan sonra ona ruhundan üfleme,⁶³⁹ uyku hâlindeki insanın nefsinin alması⁶⁴⁰ ve ibret olsun diye öldükten sonra Firavun’un bedenini geride bırakması⁶⁴¹ gibi ruh ile ilgili ayetler ile ruhun göğe yükselmesi ve melek tarafından alınması şeklindeki hadislerle⁶⁴² dayanarak İslami gelenekte ruh ve beden ayrımı yapıldığını söyleyebiliriz. İslam filozofları insanı ruh ve bedenden oluşan bir bütün olarak kabul ederler. Nitekim, yukarıda, onların nefsin uyku sırasında duyuların etkisinden kurtulduğu için bedenden ayrılarak yüce evrenle iletişime geçip tanrısal hakikate ulaştığı görüşünde olduklarını belirtmiştik. Ayrıca, Gazzâlî için melekût (ruhlar) âlemine işaret eden iki delilden biri ilham diğeri ise rüyadır. Uykudayken duyular kapanmışken kalp melekût âlemine açılır ve burada şahit olunan şeyler açık olabileceği gibi temsili de olabilir.⁶⁴³ İbn Haldun’a (1332-1406) göre de rüya kaybı idrak etme

⁶³⁷ Osmanoglu, *age.*, 148.

⁶³⁸ Ceyhan Coştur, *Öznel ve Nesnel Zaman*, 41.

⁶³⁹ “O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!” Secde: 32/7-9; “Ona bir biçim verdiğimde ve ona Ruhum’dan üfürdüğümde hemen ona secde ederek (yere) kapanın.” Hicr: 15/29.

⁶⁴⁰ “Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar. Kuşkusuz bunda iyice düşünenler için dersler vardır.” Zümer, 39/42.

⁶⁴¹ “İşte bugün senin cesedini kurtaracağız ki, senden sonra gelenler için bir ibret olsun! İnsanların pek çoğu gösterdiğimiz delillerin bilincinde değildirlir.” Yûnus: 10/92.

⁶⁴² “Mü’minin ruhu çıktığı zaman, onu iki melek karşılar, yukarıya çıkarırlar. Gök ehli; ‘Yer tarafından güzel bir ruh geldi. Allah sana ve yaşattığın cesede salât (duâ) etsin’ derler. Peşinden onu Rabbine götürürler. Sonra, ‘bunu sınırın ötesine kadar götürün’ diye buyrulur. Kâfirin ruhu çıktığı zaman gök ehli; ‘Yer tarafından pis bir ruh geldi’ derler ve ‘bunu sınırın sonuna (Cehennem’e) kadar götürün’ diye söylenir.” (Müslim, Cennet 75)

⁶⁴³ Gazzâlî, *İhyâu’ Ulûmi’ d-Dîn* c. 4, çev.: Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, t.y.); 902-903; Ovacık, *Gazzali’de Metafizik Bilginin İmkânı Açısından Rüya*, 38.

vasıtasıdır ve bunu şöyle açıklamaktadır: Uyku duyu organları nedeniyle sürekli meşgul olup yorulan kalbî ruhun dinlenmeye çekilmesi ve dolayısıyla duyu organlarının da iptal olmasıdır. Akıllı ruhun ise her şeyi idrak etmesi, içinde bulunduğu beden, cismani kuvvetler ve hislerle az meşgul olmasına bağlıdır. Cismaniyetten soyutlandığında hafifleyeceğinden, ruhani âlemi idrak edebilme yeteneği kazanır. İdrak edeceği şeyi idrak edince de bedene geri dönmek zorundadır çünkü bedende bulunduğu sürece cismanidir ve “bu âlemde cismani idrak vasıtaları olmadan, faaliyette bulunmak onun için mümkün değildir.”⁶⁴⁴

Zihnin merkeze alındığı tartışmalar, Descartes ile başlamıştır diyebiliriz. Ona göre, duyular olmadan ruhun düşünen bir şey olduğu kesin bir şekilde anlaşılır; ruhun özü düşündürmektir.⁶⁴⁵ O, ruh ve bedenın birbirinden ayrı olduğunu ve birbirine indirgenemeyeceğini söylemiştir. Birinin niteliği “düşünme” iken diğeriın niteliği “yer kaplama”dır.⁶⁴⁶ Descartes ruhu önceler. Ruh bedenden üstündür çünkü ruh düşünen taraftır, tanrısal olandır. “Ruh düşünce, beden uzamdır.”⁶⁴⁷ Düşünen ruh bedenden ayıdır ve ondan bağımsız var olabilir. Descartes, ruh-beden ilişkisi konusunda keskin bir ayırım yapmıştır. Burada aslında Descartes’in “düşünen şey” olarak ruh ve zihni birbirinin yerine kullandığını görmekteyiz.⁶⁴⁸ Descartes ile başlayan modern felsefede artık ruh yerine zihin kullanılmaya başlanmıştır.

Zihin-beden arasındaki bu ilişki, aslında düşünce tarihinde ilk kez İbn Sînâ tarafından dile getirilmiştir.⁶⁴⁹ Ruh ve beden ilişkisi konusunda düalist bir anlayış benimseyen İbn Sînâ, nefsin kendini bilmesini, bütün duyu organları dış etkilerden soyutlanmış, kendi bedenini dahi bilmeden boşlukta uçan adam (insan-ı tair) benzetmesi ile kanıtlamaya çalışır. Tasavvur edilen böyle bir insan, dünyadaki hiçbir şeyi algılayamasa bile kendi varlığının farkına varır, kendisini bilir. Böylece nefis bedenden bağımsızdır. “Bütün bunlar, insanın bilgi, irade ve eylemlerinin ilkesi, dolayısıyla bir nevi insanın asli tabiatı olan nefsin bedenle birlikte bulunsa da mahiyet olarak ondan ayrı,

⁶⁴⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, c. 2, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 867.

⁶⁴⁵ Esra Tarhan, “Descartes ve Spinoza Felsefesinde Ruh-Beden İlişkisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2019), 12.

⁶⁴⁶ Ceyhan Çoştı, *Öznel ve Nesnel Zaman*, 42.

⁶⁴⁷ Tarhan, *age.*, 13.

⁶⁴⁸ İlyas Altuner, “Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 4, (2013): 55-67, 59.

⁶⁴⁹ Ali Durusoy, “İbn Sînâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999), 326.

yalın, ölümsüz bir cevher olduğunu göstermektedir.”⁶⁵⁰ Ona göre, nefis bedenle birlikte sonradan meydana gelir. Beden onun alanı ve aletidir.⁶⁵¹ Ayrıca, nefis bedenın ölmesi ile ölmez ve bozuluşu kabul etmez.⁶⁵²

Rüya anlayışında beden ve ruhun/zihnın birlikte rol oynadığını ileri süren görüşler de mevcuttur. Bergson’un rüya anlayışının fiziksel, biyolojik ve psikolojik boyutları olduğunu görebiliriz. Yani daha önce de bahsettiğimiz gibi uyanırken alınan dış duyumlar, iç organlardan kaynaklı iç duyumlar ve uyku sırasında alınmaya devam eden duyumlar rüyaları farklı biçimlerde etkilemektedir. Rüyaları etkileyen bir diğer etken de hafızanın derinliklerindeki hatıralardır. Hatıralar iç ve dış duyumlarla birlikte uyku sırasında açığa çıkarlar ve rüya oluşur. Bergson’a göre ruhun/zihnın özünü bilinç oluşturmaktadır. Bilinç ise hafızadır.⁶⁵³ Onun rüya kuramı aynı zamanda hatıraların hafızada kaybolmadığını kanıtlamak içindir.

Bunların yanı sıra, Friedrich Nietzsche (1844-1900) rüyanın insan zihninde bir probleme neden olduğunu ve bu problemin de bizzat metafiziğe kaynaklık ettiğini ileri sürmektedir.⁶⁵⁴ Nietzsche’ye göre, rüya en başından yanlış anlaşılmıştır. Metafiziğin kökeni, ilkel insanın, rüyasında ikinci bir gerçek dünya keşfettiğini düşünmesidir. Ona göre, ruh ve bedenın ayrılması da tamamen rüyayla ilgili bu en eski fikirden kaynaklıdır. Ruhun canlı olduğu varsayımı ruhların ve muhtemelen Tanrı inancının kökenini oluşturunuyordu.⁶⁵⁵

1.3.2. Rüyaya Deneysel Ve Psikolojik Yaklaşım

1.3.2.1. Psikanalitik Yaklaşım

Rüya analizi, psikoterapide tedavinin bir parçası olarak değerlendirilir. Psikanalistler, kişinin içinde bulunduğı durumu tespit edebilmek adına, analiz sırasında

⁶⁵⁰ Durusoy, *age.*, 326.

⁶⁵¹ İbn Sînâ, *En-Necât Felsefenin Temel Konuları*, çev: Kübra Şenel, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 188; Fazlurrahman, *Avicenna’a Psychology an English Translation of Kitâb al-Najât*, (USA: Hyperion Press, 1981), 57.

⁶⁵² İbn Sînâ, *age.*, 188; Fazlurrahman, *age.*, 58.

⁶⁵³ Bergson, *Mind-Energy Lectures and Essays*, 7.

⁶⁵⁴ Saygın, *Felsefenin Kâbusu Rüyalar*, 61.

⁶⁵⁵ Friedrich Nietzsche, *Human, All Too Human*, çev: R. J. Hollingdale, (UK: Cambridge University Press, 1996), 14.

hastalarının rüyalarından gelen verileri de kullanırlar; çünkü psikanalitik yaklaşımda rüyalar, bilinç ile bilinçdışı arasında etkileşimi sağlar. Bilinçdışı, rüyalar aracılığıyla kendini açığa çıkarır. Psikanalist, rüya içeriğindeki sembollerden yola çıkarak analiz ettiği kişinin güdülerini, isteklerini ve düşünce süreçlerini ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla psikanalizde rüyadaki semboller çok önemlidir.

Bu bölümde konuyu psikanalitiğin öncülerinden Sigmund Freud, Carl Gustav Jung ve Alfred Adler açısından ele alacağız.

1.3.2.1.1. Sigmund Freud'un Rüya Yaklaşımı

Psikanaliz kuramının kurucusu Sigmund Freud (1856-1939), rüya çalışmalarında önde gelen isimlerdendir. O, rüyaların gelecek ile değil geçmiş ile ilgili olduğu fikrini öne sürerek konuya yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Freud, rüyayı “bilinçdışı düzeydeki gizli isteklerin bilinç düzeyindeki anlatımı” olarak tanımlar. Ona göre rüyalar bilinçdışına giden kral yoludur. Rüyaların işlevi ise arzu-giderici olmaları, bilinç dışı istekleri doyurmalarıdır.

Freud'un konuyla ilgili en önemli eseri olan *Rüya Yorumları* (1900), bugün de hâlâ psikanalizin temel kaynağı olarak yerini korumaktadır. Freud, kitabına rüyaların yorumlanmasını mümkün kılan bir psikoloji tekniğinin olduğunu ve bu teknik uygulandığı takdirde rüyaların anlamlı bir psişik yapı olarak ortaya çıkacağını kanıtlayacağını ifade eden cümlelerle başlar.⁶⁵⁶

Ona göre rüyayı oluşturan tüm materyal, yaşam deneyimlerinden, rüyada yeniden üretilerek ya da hatırlanarak türetilir.⁶⁵⁷ Uyanırken unutulmuş olan bilgi, rüyada kullanılır ve kişinin karşısına çıkar; bu bilginin kaynağını rüya gören kişi, uyandığında bile hatırlayamayabilir. Freud, bu durumla ilgili örnekler vermiştir. Örneklerin birinde kişi rüyasında gördükleri ile ilgili bilgilerinin nereden kaynaklandığını yıllar sonra çözebilmiştir.⁶⁵⁸ Paylaştığı bir diğer örnekte ise rüyasında bir kafede “Kontuszowka” ısmarlayan bir hastasından bahseder. Bu hasta, rüyasını anlatırken sipariş verdiği şeyin ne olduğunu daha önce hiç duymadığını belirtir. Freud, Kontuszowka'nın Polonya likörü olduğunu, bunu bir süredir panolardaki reklamlarda gördüğünü hastasına söylediğinde

⁶⁵⁶ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 35.

⁶⁵⁷ Freud, *age.*, 44.

⁶⁵⁸ Delboeuf'un kertenkele ve eğrelti otu rüyası örneği için bk. Freud, *age.*, 45-46.

hastası başta buna inanmak istemez. Ancak birkaç gün sonra, birkaç ay boyunca günde en az iki kere geçmiş olduğu bir sokaktaki reklamda bu ismin geçtiğini fark eder.⁶⁵⁹ Freud’a göre, rüyadaki hafızanın en çarpıcı ve en az anlaşılır özelliği tekrarlanan materyalin seçiminde gösterilir; bu seçimde sadece en önemli konular değil sıradan ve önemsiz konular da hatırlanmaya değerdir.⁶⁶⁰

Freud’un erken dönem fikirlerine göre uyanırken kısmen hatırlanmayan ve kullanılmayan malzemelerin kaynaklarından biri çocukluk dönemi deneyimleridir;⁶⁶¹ ancak çocukluk anılarının önemli rolüne karşılık bütün rüyaların bu dönemle ilgili olmadığı da bir gerçektir. Freud daha sonra rüyada en çok kullanılan izlenimlerin, rüyanın görüldüğü günden önceki gün ya da ondan önceki günden itibaren ortaya çıkabileceğini de söyler.⁶⁶²

Freud, rüyaların sadece fizyoloji ya da psikoloji kaynaklı olmadığını belirterek dört çeşit kaynağının olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; “Harici (nesnel) duyuşsal uyarımlar, İçsel (öznel) duyuşsal uyarımlar, İçsel (organik) somatik uyarılar, Psişik uyarım kaynakları.”⁶⁶³

Harici duyuşsal uyarımlar kaynaklı rüyalar konusunda Freud, uyku esnasında bedenin dış dünya ile bağlantı hâlinde olduğunu savunur. Böylece kişinin aldığı duyuşsal uyarımlar rüya kaynağı olabilir.⁶⁶⁴ Üzeri açık kaldığı için üşüyen birinin rüyasında karda yürüdüğünü görmesi, odasındaki çalar saatin sesini rüyasında bir çığlık şeklinde duyması ya da uyuşan kolu nedeniyle rüyasında kolunun kesildiğini görmesi örnek verilebilir.⁶⁶⁵ Freud’un bahsettiği bu harekete geçirici (stimuli) etkenlerin aslında rüyayı tetiklemedikleri, rüyanın dış uyaran olmasa dahi beynin bağımsız bir etkinliği olarak uykunun belirli aşamalarında ortaya çıktığı günümüzde bilinen bir gerçektir.⁶⁶⁶ Bu bağlamda, bahsi geçen çevresel ve fiziksel dış uyaranlar ancak rüyanın konusuna/içeriğine etki edebilirler.⁶⁶⁷

⁶⁵⁹ Bk. Freud, *The Interpretation of Dreams*, 47.

⁶⁶⁰ Freud, *age.*, 51.

⁶⁶¹ Freud, *age.*, 48.

⁶⁶² Freud, *age.*, 51.

⁶⁶³ Freud, *age.*, 55.

⁶⁶⁴ Freud, *age.*, 55.

⁶⁶⁵ Ayrıntı için bk. Freud, *age.*, 55-60.

⁶⁶⁶ Bk. *Uyku ve Rüyanın Oluşumu* başlığı.

⁶⁶⁷ Bk. Engin Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 23.

İçsel (öznel) duyuşsal uyarımlar ise hipnagojik halüsinasyonlarla elde edilir. Hipnagojik halüsinasyon uykuya dalmadan hemen önce ortaya çıkan hayal ürünü görüntülerdir. Bunlar genelde oldukça canlı ve değişken imgelerdir.⁶⁶⁸ Freud bu uyarımları, G. Trumbull Ladd'in⁶⁶⁹ uykusu sonrasında henüz gözlerini açmadan önce hafızasındaki rüya imgeleriyle kaybolmakta olan retina algılarını karşılaştırdığı kişisel deneylerinden esinlenerek açıklamaya çalışmıştır. Ladd, rüya imgeleriyle kaybolmakta olan retina algıları arasında yakın bir ilişki tespit ettiğini rapor etmiştir; bu verilere göre retinanın ışığının parlak nokta ve çizgileri sanki rüyada mental olarak algılanan figürlerin bir taslağını ya da planını oluşturmaktadır. Freud bu verilere dayanarak içsel duyulardan daha çok görme duyusunun öznel rüya kaynağı olduğunu ve işitme duyusu hariç diğer duyuların katkılarının ise daha az önem taşıdığını belirtmiştir.⁶⁷⁰

İçsel (organik) bedensel uyarımlar ise uyanırken fark edilmeyen hastalıklar konusunda rüyaya kaynaklık etmektedir. Freud, fonksiyonu bozulan iç organlarının birçok insanda rüyalara hatta kâbuslara sebep olma ihtimalinden bahseder. Özellikle kalp ve akciğer hastalarının rüyaları bu durumu örneklemektedir. Kalp hastalarının rüyaları kısa ve korku dolu olup ölümle sonuçlanırken, akciğer hastalarının rüyaları boğulma, sıkışıklık ve kaçma ile ilgilidir.⁶⁷¹ Bu durumda, uyanırken sadece genel bir duyumla algılanan bozukluk, uykusu sırasında güçlü bir etki kazanır ve rüya imgelerini uyandırmak için en güçlü ve en yaygın kaynak hâline gelir.

Son rüya kaynağı olarak ise Freud, *psişik uyarım kaynaklarını* ele almıştır. Kişinin uyanırken ilgilendiği ve gündüz yaptığı şeyler psişik rüya kaynaklarındandır; ancak rüyada bu (bilinmeyen ya da gündüz ilgilenilen şeyler olarak kabul edilen) psişik dürtüler ve somatik (bedensel) uyarılar iş birliği içinde çalışırlar. Freud, gündüz ilgilerinin rüya oluşumunu açıklamaya imkân vermesi hâlinde bir rüyadaki her elementin kökeni hakkında tatminkâr bir açıklama yapılabileceğini söyler.⁶⁷² Yani bu uyarımların hiçbirisi tek başına rüyanın kaynağı değildir.

⁶⁶⁸ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 63.

⁶⁶⁹ Ladd, G. T., "Contribution to the Psychology of Visual Dreams", *Mind* 1, 299 (1892) akt. Freud, *age.*, 64.

⁶⁷⁰ Freud, *age.*, 64-65.

⁶⁷¹ Freud, *age.*, 66.

⁶⁷² Freud, *age.*, 70-72.

Freud, rüyalar ve zihinsel hastalıklar arasındaki bağlantıya da değinir. Bunun üç şekilde olacağını söyler: 1- Kökensel ve klinik bağlantılar, mesela bir rüyanın bir psikozu temsil ettiği, ortaya çıkardığı durumlar. 2- Bir ruhsal hastalık durumunda rüya hayatının uğradığı değişimler. 3- Rüya ve psikozlar arasındaki içsel ilişkiler, aslen akrabalığa işaret eden benzerlikler.⁶⁷³ Ruhsal hastalıktan sonra iyileşenlerin gün içindeki hareketleri normalken rüyalarında hâlâ psikoz görülmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur.⁶⁷⁴

Freud rüyaların yorumlanabilir olduğunu göstermek ister. Rüyaları yorumlarken serbest çağrışım yöntemini kullanır. Rüeyayı parçalanmış bir şekilde sunar. Her parçanın arka planındaki düşünceleri ortaya çıkarmaya çalışır. Freud'un yöntemi rüya içeriğini sabit bir anahtara göre tercüme eden şifre çözme yöntemi gibi değildir. Aksine o, aynı rüya içeriğinin farklı kişiler ve bağlamlarda değişen anlamlar taşıdığını düşünür.⁶⁷⁵

Freud, rüyaların arzu-giderici olduğu konusunda ısrarcıdır. Bir kişi, aşırı susuzluk durumunda rüyada su içtiğini ya da açlık durumunda yemek yediğini görebilir. Freud, rüyanın uykunun devamlılığını sağlayarak kişinin bu arzularını giderdiği görüşündedir. Ayrıca çocukların rüyalarının da basit arzu tatminleri olduğunu söyler. Bu konuda da birçok örnek vermiştir.⁶⁷⁶ Kâbus ve utanç verici rüyaların arzu-giderici olması hususunda kendisine karşı çıkılacağını bilmesine rağmen onların da arzu-giderici rüyalar olduğu konusunda ısrarını sürdürür. Bunu açıklamak için ise *rüyaların gizli ve açık içeriklerini* karşılaştırır. Ona göre, açık içerik utanç verici ya da korkutucu olabilir ancak rüyanın arka planındaki anlamı yorumlandıktan sonra gizli içeriklerin birer arzu tatmini olduğu söylenebilir.⁶⁷⁷

Bu nasıl olur? Arzu rüyası sansürlenerek rüyanın görünen içeriği deforme edilir. Rüyaların şekillenmesinde kişinin iki psişik gücünün etkili olduğu söylenebilir: Bunlardan birisi rüya tarafından ifade edilen arzuyu inşa ederken, diğeri bu arzu üzerine sansür uygulayarak arzunun ifadesini deforme eder.⁶⁷⁸ “Rüya, (bastırılmış ya da önlenmiş) bir arzunun, (maskelenmiş) tatminidir.”⁶⁷⁹

⁶⁷³ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 113.

⁶⁷⁴ Freud, *age.*, 115.

⁶⁷⁵ Freud, *age.*, 125-130.

⁶⁷⁶ Freud, *age.*, 147- 157.

⁶⁷⁷ Freud, *age.*, 159-160.

⁶⁷⁸ Freud, *age.*, 168.

⁶⁷⁹ Freud, *age.*, 183.

Freud tipik rüyaları; çıplak olmakla ilgili utanç verici rüyalar, değer verilen kişilerin ölümü ile ilgili rüyalar ve sınav rüyaları olarak belirlemiştir. Çıplaklık rüyalarının çocukluktan kalan anılar ve çıplaklık arzusundan kaynaklandığını söyler. Değer verilen kişinin ölmesi ve ardından hissedilen derin acının ise ilgili kişinin ölmesi arzusundan kaynaklandığını söyler. Freud rüyada gerçekleşmiş olan arzuların her zaman güncel olmadığından, bu gibi durumlarda unutulmuş, üzeri örtülmüş ve bastırılmış olan arzuların tekrar ortaya çıktıklarından bahseder. Ortaya çıktıkları için de bu arzuların varlıklarını bir şekilde devam ettirdiklerini belirtir. Bunda da yine çocukluk döneminden kalan bir anının etkili olabileceğini ekler.⁶⁸⁰ Sınav rüyalarını da tipik rüya kategorisinde değerlendirmiştir. Örneğin, bir sonraki gün sorumluluk gerektiren bir iş olduğu zaman kişinin sınav rüyaları gördüğünü ileri sürer. Bu rüya kişinin genelde başaramadığı bir sınavın değil başardığı bir sınavın rüyasıdır; çünkü ertesi günkü iş için hissettiği korkunun haksız olduğunu göstermek amacıyla rüya geçmişten başarılı olduğu bir örnek seçer.⁶⁸¹

Freud, görünen rüya içeriğinin görünmeyen rüya içeriği ile olan ilişkisi ve görünmeyen içerikten görünen içeriğin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili incelemelerde bulunmuştur. Bununla ilgili, *gizli içerik* ve *rüya içeriği*nden bahseder. İki kavram aynı konunun farklı iki dilde anlatılması gibidir. Yani, *rüya içeriği gizli içeriğin* başka bir ifade biçimine tercümesi gibidir. Orijinal ile tercümeyi karşılaştırarak bu ifade biçiminin karakter ve yapı kanunlarının keşfedilmesi gerekir. Bu durumda rüya içeriği görüntüsel yazı şeklindedir ve gizli içerik diline tercüme edilmesi gerekir. Bu sırada, sembolik ilişkileri değil de resim değerleri dikkate alınırsa rüya yanlış yorumlanır.⁶⁸²

Freud'un gizli içerik ile rüya içeriğini karşılaştırdığında ilk tespit ettiği şey, rüyadaki *yoğunlaştırma çalışması* ve *rüya çarpıtması*dır. Bu iki çalışma, rüyanın görünmeyen içeriğinin görünen rüya içeriğine dönüşümüne katkı sağlar. Görünen içeriğin *yoğunlaştırılması*,⁶⁸³ çok kısa görünen bir rüyanın, yorumlama aşamasında, ardında gizlenen fikirlerin çok fazla olmasıdır. Yani yarım sayfa süren bir rüyanın sayfalarca yorumlanması yoğunlaşma nedeniyledir. Bu da rüyada anlatılmak istenenin atlamalar, boşluklar ve eksiklerle dile getirilmesiyle olur.⁶⁸⁴ Çarpıtma ise rüya içeriği ile rüyanın

⁶⁸⁰ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 267.

⁶⁸¹ Freud, *age.*, 291.

⁶⁸² Freud, *age.*, 295-296.

⁶⁸³ Yoğunlaştırma örnekleri için bk. Freud, *age.*, 299-321.

⁶⁸⁴ Freud, *age.*, 296-299.

arkasındaki fikirlerin farklı odak noktalarına sahip olmalarıdır. Yani rüyada bahsi geçen unsur bağlamından koparılmış ve sonuç olarak yabancı bir şeye dönüşmüştür.⁶⁸⁵ Çarpıtma sonucunda ise rüya içeriği artık gizli içeriklerin özüne benzemez ve rüya, bilinçdışında var olan rüya arzusunun çarpıtılmasından başka bir şey yansıtmaz.⁶⁸⁶ Bu bağlamda Freud'un değer verilen bir yakının ölümünü arzu tatmini olarak nitelendirmesi eleştirilebilir. Sansürün neden devreye girmediği sorgulanabilir. Zira gizli içerik ile görünen içerik ve çarpıtma teorisi dikkate alındığında değer verdiği yakınının ölmesini arzu eden kişinin bunu aynıyla değil başka bir formda görmesi gerekirdi. Eğer Freud'un da belirttiği gibi arzular güncel değilse ve kişi küçüklüğünde en az bir kere bunu arzu ettiyse bu artık *arzu tatmini* olarak değil bu duyguyu *hatırlamak* olarak nitelendirilmelidir.

Rüya içeriğinin yoğunlaştırılması ve çarpıtılmasının yanı sıra sembolik bir dil kullanır. Freud, rüyaların sembolizmi kullanarak gizli düşüncelerin maskelenmiş bir şekilde temsil edilmesini sağladığını söyler.⁶⁸⁷ Daha sonra ayrıntılı bir şekilde erkek ve kadın cinsel organlarının rüyadaki sembolik ifadeleri üzerinde durur. Buna göre, rüyadaki uzun şekle sahip sopa, ağaç kütükleri, şemsiyeler, uzun biçimli ve keskin silahlar, bıçaklar, hançerler, mızraklar erkeklik uzvunu temsil eder. Kavanozlar, kutular, sandıklar, dolaplar, fırınlar, içi boş nesneler ve gemiler rahime işaret eder. Odalar genelde kadındır.⁶⁸⁸ Freud'a göre, daha pek çok nesne ve vücudun başka azaları kadın ve erkeğin cinsel organının temsildir.⁶⁸⁹ Freud ayrıca merdiven rüyalarının cinsel ilişkinin sembolü olduğunu söyler.⁶⁹⁰ Onun için yetişkinlerin rüyalarının çoğu cinsel materyalle uğraşır ve erotik istekleri ifade eder. Çarpıcı derecede masum rüyalar kabaca erotik istekler içerebilir;⁶⁹¹ ancak Freud onu eleştirenlerin aksine tüm rüyaların sadece cinsel ihtiyaçları değil açlık ve susuzluk gibi başka istekleri de tatmin ettiğini söyler.

Çocukluktan beri, cinsel dürtü ve bu dürtünün sayısız unsurları kadar bastırılan başka hiçbir dürtü yoktur. Başka hiçbir dürtüden, uyku durumunda rüyalar üretmeye hazır olan bu kadar fazla ve bu kadar güçlü bilinçdışı arzular arda kalmaz.

⁶⁸⁵ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 322.

⁶⁸⁶ Freud, *age.*, 325.

⁶⁸⁷ Freud, *age.*, 366.

⁶⁸⁸ Freud, *age.*, 367.

⁶⁸⁹ Ayrıntı için bk. Freud, *age.*, 367-414.

⁶⁹⁰ Freud, *age.*, 380-383.

⁶⁹¹ Freud, *age.*, 406-407.

Rüyaları yorumlarken, cinsel komplekslerin önemini asla unutmamalıyız, ancak elbette, onlara özel önem atfetmenin abartılmasından da kaçınmalıyız.⁶⁹²

Freud, rüyanın gizli içeriğindeki duyguların kabul edilmesi ya da bastırılmasının yanı sıra karşıtlarına da dönüştürülebileceğinden bahseder. Yani rüyadaki her unsur karşıtını ifade edebilir, bu konuda belirleyici olan bağlamdır.⁶⁹³ Anlamın çarpıtılması gibi bu da sansüre hizmet eder. Freud, duygu bastırma ya da duygu dönüşümü şeklindeki sansürün sosyal hayatta da *sahte tavır takınma* şeklinde yapıldığından bahseder.⁶⁹⁴

Kişinin uyandıktan sonra rüyasını gitgide daha fazla unuttuğu bir gerçektir. Freud, hafızanın rüyayı muhafaza etme noktasında zayıf olduğundan hatta belki de rüyanın en önemli ve anlamlı kısımlarının unutulduğundan bahseder. Freud’a göre rüyayı unutmak dirence bağlıdır; çünkü analitik çalışmanın ilerlemesini kesintiye uğratan her şey dirençtir. Rüya analizi tecrübelerine dayanarak bu fikri ileri süren Freud, unutulmuş olan kısımların genelde rüyanın çözülmesine en yakın mesafede, en önemli kısımlar olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁵ Hastalarından verdiği örneklerden biri şöyledir: Freud’a rüyasından bahseden hasta rüyasının hiçbir iz bırakmadan kesinlikle kaybolduğunu söyler. Çalışma devam ettikçe, Freud’un telkini ve baskısı dolayısıyla hastanın rahatsız edici fikirlerle barışması sağlandıktan sonra hasta “şimdi rüyamda ne gördüğümü tekrar hatırlayabiliyorum” diye bağırır. Direnç aşıldığında rüya hatırlanmış olur.⁶⁹⁶ Öyle ki bir hasta çalışmanın belli bir noktasına ulaştığında, üç, dört ya da daha fazla gün önce gördüğü ve o ana kadar unutulmuş olarak kalan bir rüyayı hatırlayabilir.⁶⁹⁷

Freud, bu direncin uyku sırasında gün içindeki kadar kuvvetli olması hâlinde rüyaların oluşamayacağı fikrini ileri sürmüştür. Uyanıklık durumunda tam gücüne ulaşan direnç, uyku sırasında gücünün bir bölümünü kaybeder ancak tamamen ortadan kalkmaz. Rüya çarpıtması şeklinde rüya oluşumuna katkıda bulunur.⁶⁹⁸

Rüyanın harekete geçme noktası bilinçdışıdır. Bu uyarım bilinç öncesine buradan da bilinç düzeyine geçme çabası gösterir. Fakat bilinç öncesinden bilinç düzeyine giden

⁶⁹² Freud, *The Interpretation of Dreams*, 407.

⁶⁹³ Freud, *age.*, 477.

⁶⁹⁴ Bk. Freud, *age.*, 477.

⁶⁹⁵ Freud, *age.*, 520-522.

⁶⁹⁶ Freud, *age.*, 523-524.

⁶⁹⁷ Freud, *age.*, 524.

⁶⁹⁸ Freud, *age.*, 529.

yol, gün içinde direnç sansürü nedeniyle kapalıdır. Rüyalar, gece boyunca ise bilince erişim sağlayabilirler.

Freud, gündüz düşüncemizin çeşitli psişik eylemler üretirken neden gece boyunca sadece istekleri üretmekle sınırlı olduğunu da açıklar. Neticede rüyalar endişe ve korku da içerir. Peki, endişe içeren rüyalarda arzu tatmini nasıl bir rol oynar? Freud bu durumda arzu tatmininin kendisinin rüyaların iki gruba ayrılmasına yol açtığından bahseder; biri açıkça arzu-giderici diğeri ise arzu giderici olduğu fark edilmeyen ve sıklıkla gizlenen rüyalarlardır. İkinci durumda rüya sansürü devrededir. Freud, arzunun kökeni ile ilgili de üç olasılıktan bahseder: 1. Gün içinde uyandırılmış olabilir ve dış nedenlerden dolayı tatmin olmamış olabilir; bu durumda, ele alınmayan kabul edilmiş bir istek geceye aktarılır. 2. Gün içinde ortaya çıkmış olabilir ancak reddedilmiştir; bu durumda geriye kalan, ele alınmamış ancak bastırılmış bir dilektir. 3. Gündüz hayatı ile hiçbir bağlantısı olmayabilir ve sadece zihnin bastırılmış kısmından ortaya çıkan ve geceleri içimizde aktif olan isteklerden biri olabilir. Bu durumda birinci grupta olan bir arzu, bilinç öncesinde konumlanmıştır. İkinci grupta olan bir arzu, bilinç öncesinden bilinçdışı konuma sürülmüştür ve ortadan kalkmadıysa varlığını sadece burada devam ettirmiştir. Üçüncü gruptaki bir arzu ise bilinçdışında konumlanmıştır ve ötesine geçemez.⁶⁹⁹

Bilinçte ortaya çıkan arzulu bir dürtü, rüyanın harekete geçmesine katkıda bulunur; ancak bu arzu bilinçdışında destek bulmazsa rüya meydana gelmez. “Bilinçli bir arzu, ancak aynı içeriğe sahip bir bilinçdışı arzuyu uyandırmayı ve ondan destek almayı başarması durumunda bir rüya-uyarıcısı konumuna geçebilir.”⁷⁰⁰ Freud’a göre bilinçdışında bulunan, her zaman hareket hâlinde olan ve yok edilemeyen arzular bizzat çocukluk döneminden kaynaklanırlar. Burada bahsi geçen, bilinç öncesi ve bilinçdışı ayrımının ve sansürün henüz yapılmadığı çocukluk döneminde ise uyanıklık hâlinde tatmin edilmeyen ve bastırılmamış arzulardır.⁷⁰¹ Günlük hayatın kalıntılarını malzeme olarak kullanan rüya, yine o gün sahip olunan bir endişe dolayısıyla harekete geçemez. Rüyanın gerektirdiği itici güç bir arzu ile sağlanmalıdır. Endişenin görevi ise bu arzuyu tedarik etmektir.⁷⁰²

⁶⁹⁹ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 551-552.

⁷⁰⁰ Freud, *age.*, 553.

⁷⁰¹ Freud, *age.*, 554.

⁷⁰² Freud, *age.*, 560.

1.3.2.1.2. Carl Gustav Jung'un Rüya Yaklaşımı

Analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung, kariyerinin başlarında Freud ile yakın temasta bulunmuş ve onun fikirlerinden etkilenmiştir ancak daha sonra Freud'un indirgemeci tavrı nedeniyle onunla şiddetli bir görüş ayrılığına düşmüştür. Onun cinsellikle ilgili fikirlerini paylaşmadığını belirtir; çünkü cinsellik önemli bir motivasyon kaynağı olmasına rağmen birçok durumda açlık, hırs, kıskançlık, intikam, fanatizm gibi ondan daha baskın duyguların yanında ikincil durumdadır.⁷⁰³ Jung, görüş ayrılığına rağmen Freud'un rüyaların gizemli kapılarını açma girişiminde bulunan ilk kişi olduğunu ve rüyaların anlamını aydınlatmaya çalışan ilk bilimsel çalışmaları yaptığını ifade etmiştir.⁷⁰⁴ Freud rüyanın bastırılan istekleri ifade ettiğini ve görünüşteki anlamından başka bir anlama geldiğini düşünürken Jung'un rüya kuramının temel fikri, rüyaların gizlediklerinden daha fazlasını açığa çıkarmalarıdır. Ona göre, bir rüya tam olarak ne anlama geliyorsa onu ifade eder. "Rüyalar ne kasıtlı ne de keyfi üretimlerdir; onlar, iddia ettikleri şeyden başka bir şey olmayan doğal fenomenlerdir. Aldatmazlar, yalan söylemezler, çarpıtmazlar veya kılık değiştirmezler, ama ne olduklarını ve ne demek istediklerini sade bir şekilde duyururlar. Sadece, onları anlamadığımız için rahatsız edici ve yanıltıcıdır." ⁷⁰⁵ Rüyalar bunları yaparken en basit, en ilkel dili yani semboller ve mitsel anlatıları kullanırlar; bu nedenle anlaşılmaz ve saçma gelirler.

Jung, rüyayı *bilinçdışıdaki gerçek durumun sembolik bir formda kendini-resmetmesi*⁷⁰⁶ ve *bilinçdışı psişik aktivitenin uyku sırasında oluşan ürünleri*⁷⁰⁷ olarak görür. Rüyalar, bilinçli kontrolün dışında, bilinçdışının bağımsız aktivitesinden kaynaklanan kendiliğinden bir süreçtir. Dolayısıyla kişi rüyada tamamen nesnel bir sürece sahiptir.⁷⁰⁸ Jung, rüyaları ele alırken *kişisel bilinçdışı*, *kolektif bilinçdışı* ve *arketip* kavramlarını kullanır. Kişisel bilinçdışı, bilinçdışının bireysel yaşantıları içeren kısmıdır. "Kişisel bilinçdışı bireyin yaşamında yücelttiği, unuttuğu ve bastırdığı her şeyi kapsar.

⁷⁰³ Carl Gustav Jung, *The Undiscovered Self- With Symbols and The Interpretation of Dreams*, Trans. R.F. C. Hull, (USA: Princeton University Press, 2010), 95.

⁷⁰⁴ Jung, *The Development of Personality*, 67-68; Jung, *Dreams*, 44; Carl Gustav Jung, "Psychology and Religion: West and East", *The Collected Works Of C.G. Jung Volume 11*, Trans. R. F. C. Hull, (New York: Pantheon Books, 1958), 26.

⁷⁰⁵ Jung, *The Development of Personality*, 103.

⁷⁰⁶ Jung, *Dreams*, 69.

⁷⁰⁷ Jung, *The Development of Personality*, 59.

⁷⁰⁸ Jung, *The Development of Personality*, 59.

Bunlar bilinç düzeyinde hatırlanabilir ve bu nedenle Freud'un ön bilinç dediği şeye eşdeğer kabul edilebilir.”⁷⁰⁹ Kolektif bilinçdışı, ilk insandan bu yana kalıtsal olarak her insanın doğuştan sahip olduğu ve binlerce yıllık bu deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Arketip ise kelime olarak *ilk örnek* anlamına gelmektedir ve kaynağı, “insanlığın sürekli tekrarlanan yaşantılarının birikimi”dir.⁷¹⁰ Arketip (ilktip) “genel anlamıyla, bir şeyin yapıldığı, oluşturulduğu özgün yapı ya da model”⁷¹¹ olarak tarif edilebilir. Arketipler evrensel olduğu kadar ırksaldır; çünkü Jung’a göre farklı kültürler farklı arketiplere sahiptir. Arketipler sanat, mit, masallar, rüyalar, din ve ortak bilinçdışının diğer dışavurumlarında evrensel sembollerle açığa çıkarlar.⁷¹² Jung, çok sayıda arketip tanımlamıştır; *ölümden sonra yaşam, anne, toprak-ana, baba, kahraman, benlik, yeniden doğuş* vb. “Bu ilktipler, algılarımızı örgütler, imajları toplar, bilinç içeriklerini düzenler, değiştirir, hatta geliştirir, davranışların temel yönünü belirler.”⁷¹³

Jung için rüyalar bilinçdışı bir içeriğin sembolik temsilidir. Onun, rüyaların arzu-giderici olduklarını kanıtlamak gibi bir derdi yoktur.⁷¹⁴ Dolayısıyla onun rüya görüşü, Freud’un rüyaların arzu-giderici olduğu görüşüne zıt düşer.⁷¹⁵ Freud’un aksine, ona göre rüyanın genel işlevi telafi edici olmasıdır. Bunun için rüyalar “tüm psişik dengeyi yeniden oluşturan rüya materyali üreterek psikolojik dengemizi yeniden kurmaya çalışır.”⁷¹⁶ Bu ne demektir? Bilinç ve bilinçdışı, zihinsel denge ve fiziksel sağlık için bütünüyle birbirine bağlı ve paralel hareket etmelidir. Ayrı hareket ederlerse psikolojik rahatsızlıklar meydana gelir. Dolayısıyla rüya sembolleri, aklın, içgüdüsel tarafından aldığı mesajları rasyonel tarafına iletir ve bilinci zenginleştirir.⁷¹⁷

Bilimsel anlayışın gelişmesiyle birlikte artık insan doğa ile konuşmayı bırakmıştır ve onun kendisini duyacağına inanmamaktadır. *Gök gürültüsü kızgın Tanrı’nın sesi, şimşek de onun cezalandıran mızrağı değildir ya da ırmak artık bir ruha sahip değil, ağaç insanın yaşam prensibi değil, yılan bilgeliğin vücut bulmuş hâli değil ve dağ kovuğu kötü*

⁷⁰⁹ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 439.

⁷¹⁰ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, Çev: Ender Gürol, (İstanbul: Payel Yayınları, 2006), 147.

⁷¹¹ Budak, *age.*, 382.

⁷¹² Budak, *age.*, 382.

⁷¹³ Budak, *age.*, 383.

⁷¹⁴ Jung, *Dreams*, 74.

⁷¹⁵ Jung, *Dreams*, 69.

⁷¹⁶ Carl Gustav Jung, “Approaching the Unconscious”, *Man and His Symbols*, Ed: C. G. Jung, (New York: Doubleday, 1969), 50.

⁷¹⁷ Jung, *age.*, 52.

bir ruhun evi değildir. Dolayısıyla bu büyük kayıp rüyalarındaki sembollerle telafi edilmektedir.⁷¹⁸ Yani bilinçdışı, başlangıçtaki bu primitif zihnin korunmuş hâlidir.⁷¹⁹ Jung, rüyaların ilkel fikirlere, mitlere ve ayinlere benzeyen imge ve çağrışımlar sunduğunu söyler. Ona göre, bu imge ve çağrışımlar cansız ve anlamsız kalıntılar değildir. Tersine değerlilerdir ve işlevleri devam etmektedir; çünkü bunlar bilincin rasyonel dünyası ile içgüdüler dünyasının daha ilkel, renkli ve resimsel ifade ediş biçimleri arasında köprü oluşturur. Jung'a göre, rüyalarındaki semboller, subliminal malzemeden doğaçlama bir şekilde üretilir. Bu subliminal malzeme "akla gelebilen bütün dürtü, şiddetli istek, niyet, algı ve sezgiden, rasyonel ve irrasyonel düşünceden, hükümden, çıkarımdan, öncülden ve her tür duygudan oluşabilir. Bunların her biri ya da hepsi, kısmen, geçici olarak, bazen de sürekli olarak bilinçdışında kalabilir."⁷²⁰ O, rüyalarda görülen, daha önce bilinç durumunda olmayan, tamamıyla yeni düşünce ve yaratıcı fikirlerin bilinçdışından ortaya çıkabileceğini ifade eder. Bu da rüya malzemesinin sadece anılardan ibaret olmadığını, yalnızca hafıza ile açıklanamayacağını ve henüz bilinçli olmayan yeni düşünceler de içerebildiğini gösterir. Bilinçdışının bu özelliği rüyalarla uğraşırken önemlidir.⁷²¹

Jung rüyaların bazı olayları, onlar olmadan önce haber verebileceğini ileri sürer. Kişinin bilinçli olarak göremediği şey bilinçdışı düzeyde algılanır ve rüyalar yoluyla iletilir; çünkü yaşadığı birçok şey, yaklaştığı tehlikeler, farkında olmasa da uzun bir bilinçdışı geçmişe sahiptir.⁷²² Jung rüyaların insanları sık sık uyardığını ancak bazen de hiç karışmıyor gibi göründüğünü söyler. Mesajı ayırt etmek zordur; çünkü rüyadakilerin bazen de tuzak olduklarını ya da öyle göründüklerini ileri sürer. Jung şu örneği verir: Delphi kâhini Kral Croesus'a Halys Nehri'ni geçerse bir krallığı yıkacağını söyler. Kral nehri geçer ancak savaşta ağır bir yenilgiye uğrar. Yıkılan krallık kendi krallığıdır.⁷²³

Jung, Freud'un rüya analizinde kullandığı serbest çağrışımın kişiyi rüyadan yola çıkarak kimi önemli gizli düşüncelere ulaştırabileceği görüşünde olmasına rağmen bu yöntemden uzaklaşmıştır.⁷²⁴ Jung, rüya analizinde serbest çağrışımın rüyanın anlamını

⁷¹⁸ Jung, *age.*, 95.

⁷¹⁹ Jung, *age.*, 98.

⁷²⁰ Jung, *age.*, 37.

⁷²¹ Jung, *age.*, 38; Jung, *The Undiscovered Self*, 78.

⁷²² Jung, *Approaching the Unconscious*, 51.

⁷²³ Jung, *age.*, 51.

⁷²⁴ Jung, *age.*, 28.

çözmekte işe yaramayacağını savunur. Serbest çağrışım kişinin bütün karmaşasını açığa çıkarabilir ancak rüyanın ne anlama geldiğini söyleyemez. Üstelik bunun için rüyaya gerek yoktur, herhangi bir cümle de serbest çağrışım için yeterlidir. Serbest çağrışım, analiz yapan kişiyi rüyadan uzaklaştırır. Jung ise rüya imgesine tutunulması gerektiğini ve bu imgenin rüyayı gören kişi için anlamının çözülmesi gerektiğini düşünür. Rüyanın asıl içeriğine ve biçimine daha fazla önem vermek gerektiği üzerinde durur. Onun rüyaya bakış açısının değişmesi beraberinde yöntem değişikliğini de gerektirmiştir. Yeni yöntemiyle Jung, rüyanın daha geniş bir şekilde tüm yönleriyle ele alınması gerektiğini düşünmüştür.⁷²⁵ Freud'un tersine, mümkün olduğunca rüyanın kendisine yaklaşmayı ve onun hatırlattığı gereksiz tüm çağrışımları dışarıda bırakmayı hedeflemiştir; çünkü serbest çağrışım bir şekilde rüyadan uzaklaştırırken, Jung'un metodu rüyayı merkeze koyup onun etrafında tavaf etmeye benzemektedir.⁷²⁶ O, "rüyayı görmüş olan kişiyi rüyanın atmosferine girip gördüklerini 'büyüterek' anlatmaya ve serbest çağrışım yoluyla rüyadaki imgelerden uzaklaşmak yerine, bunları daha yoğun bir şekilde yeniden yaşantılara dönüştürüp sınamaya teşvik eder."⁷²⁷ Burada büyütme/genişletmekten kastedilen amplifikasyon (amplification) adı verilen bir yöntemdir. Amplifikasyon, insan ile ilgili mitoloji, arkeoloji, din, edebiyat, etnoloji gibi bilimlere kullanarak rüya motiflerini ve imgelerini genişletmek, ayrıntılarıyla incelemek ve yorumlamaktır.⁷²⁸ Rüya sembolizmi, rüyayı gören kişinin felsefi, dinî ve ahlaki inançlarının dikkate alınmasını gerektirir.⁷²⁹ Bu yöntemde amaç rüyayı tüm yönleriyle ele alarak anlamını aydınlatmaktır. Kişi böylelikle bilinçdışı kökenlerine yaklaşır ki bu da bilinç ve bilinçdışı arasında denge sağlanması demektir.

Jung da rüyaların genel geçer ve apaçık bir yorumu olmadığını, her rüya sembolünün herkes için farklı anlamları olduğunu düşünür.⁷³⁰ Hatta aynı sembolün aynı kişi için farklı zamanlarda da farklı anlamlara sahip olduğunu savunur. Neredeyse aynı rüyayı görmüş iki kişinin rüyalarının anlamının aynı olmasının saçma olacağından

⁷²⁵ Jung, *age.*, 28.

⁷²⁶ Jung, *age.*, 29.

⁷²⁷ Ewing, *Semptom Olarak Rüya, Mit Olarak Rüya*, 258.

⁷²⁸ Bk. Carl Gustav Jung, *Anılar Düşler Düşünceler*, haz. Aniela Jaffe, (İstanbul: Can Yayınları, 2002), 16; Bilal Sambur, *Bireyselleşme Yolu Jung'un Psikoloji Teorisi*, (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 120-122.

⁷²⁹ Carl Gustav Jung, *Modern Man in Search of a Soul*, Trans. W. S. Dell and Cary F. Baynes, (London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1933), 24.

⁷³⁰ Jung, *Approaching the Unconscious*, 53.

bahsederek, rüya ve sembollerinin yorumunun rüyayı gören kişinin yaşına, içinde bulunduğu zihinsel ve bireysel şartlara bağlı olduğunu söyler.⁷³¹ Semboller, arketiplerin belirtisidir; arketipler, kendilerini efsaneler, mitler, masallar ve rüyalarda semboller aracılığıyla ifade ederler.

Rüya, tüm imgelerinin bağlamı çözüldükten sonra analize hazırdır. Rüya içeriği kişinin bilinç durumunu yansıttığı için analizcinin rüyayı gören kişiyi tanıması, onun kişiliği ve bilinç durumuyla ilgili bilgi sahibi olması gerekir; çünkü ona göre rüya-motifleri, şartlara bağlı olarak kimi zaman tamamen çelişen birden çok anlamı içerebilir. Buna rağmen kişinin bilgisine ihtiyaç duyulmadan da yorumlanabilecek anlaşılır rüyalar da yok değildir.⁷³² Bunun yanı sıra, Jung tek tek rüyaların kesin bir şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığını ve asla bir rüyayı tek başına yorumlamadığını söyler. Ona göre, sadece bir süre boyunca arka arkaya görülen rüyaların yorumlanmasıyla göreceli olarak kesinlik elde edilir.⁷³³ Jung analizlerinde kullanmak üzere hastalarından rüyalarına dikkat etmelerini ve yazarak yanlarında getirmelerini ister. Daha sonra onların rüyalarını yorumlamalarını sağlayarak bilinçdışıyla nasıl baş edeceklerini de öğrendiklerini söyler.⁷³⁴ Jung, rüya analizinin herkes tarafından yapılamayacağını savunur. Ona göre, rüya analizi bir sanattır ve bu sanat sadece yeteneği ve kaderi bu olan kişiler tarafından öğrenilebilir.⁷³⁵ Ayrıca, rüya analizinde önemli olan şeylerden biri de arketiplerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaktır.

Bütün rüyaların aynı öneme sahip olmadığını belirten Jung, kişinin günlük olaylarla sınırlı öznel rüyalarını “küçük rüyalar” olarak tanımlar. Hayat boyu unutulmayan ve etkisi derin olan rüyalar ise “büyük rüyalar”dır. Büyük rüyalar, rüyayı gören kişinin sahip olmadığı ve insanlık tarihinde karşılaşılan sembolik öğeler içerir. Dolayısıyla, bu rüyalar Jung’un arketip olarak tanımladığı motiflerin olduğu bireyleşme (individuation)⁷³⁶ süreci rüyalarıdır.⁷³⁷ Jung yakından incelediği çok sayıda insana ait

⁷³¹ Jung, *age.*, 66.

⁷³² Jung, *The Development of Personality*, 101.

⁷³³ Jung, *Dreams*, 116; Jung, *Psychology and Religion*, 32-33.

⁷³⁴ Jung, *Dreams*, 116.

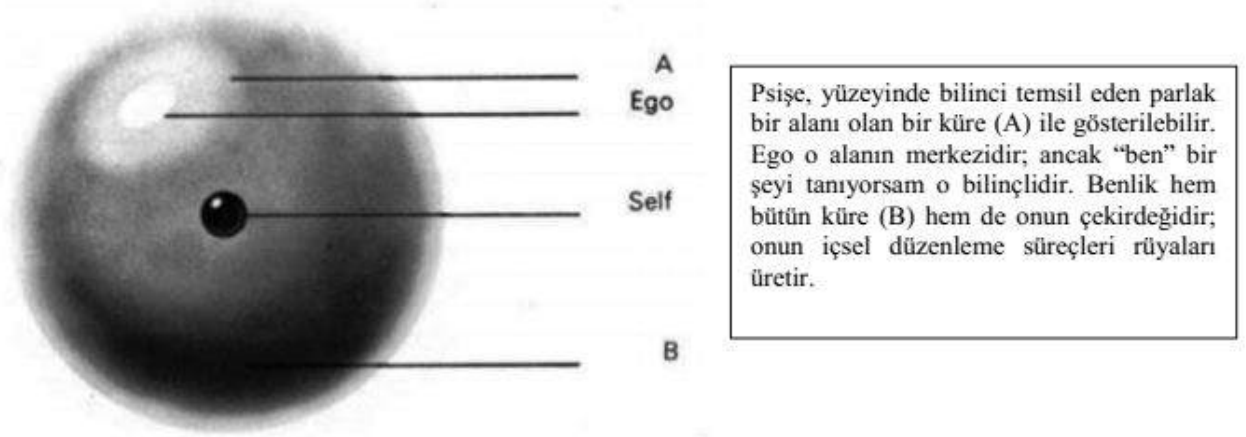
⁷³⁵ Jung, *The Development of Personality*, 107.

⁷³⁶ Türkçe literatürde bu kavramın “bireyselleşme” şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Hâlbuki *bireyselleşme* “bireye özgü duruma gelmek” anlamına gelen bir kelimedir. Jung’un bu kavram için kullandığı *individuation* kelimesinin doğru çevirisi “bağımsız kişiliğe varan gelişme süreci” anlamına gelen *bireyleşme* kelimesi olmalıdır. Bk. TDK <https://sozluk.gov.tr/>

⁷³⁷ Jung, *Dreams*, 96.

80.000 kadar rüyayı yorumlayarak bu rüyaların belirli bir düzen ve kalıp izlediğini ortaya koyar. Uzun yıllar rüyalarını takip eden kişilerin fark edebileceği bu durumda belirli içeriklerin görünüp kayboldukları sonra tekrar ortaya çıktığı görülür. Jung, bu süreçte *bireyleşme süreci* demiştir.⁷³⁸ *Bireyleşme süreci* “uzun bir rüya serisi sembolizminde kendini rastgele ifade eden bilinçdışı süreçtir.”⁷³⁹ *Bireyleşme* ile ise kişinin psikolojik olarak *bölünemez bir birlik* veya *bütün* hâline gelmesini kastetmektedir.⁷⁴⁰ Bu da daha önce de bahsettiğimiz gibi, bilinçdışında karanlıkta kalan noktaları aydınlatarak ve bu yolla bilinç ile bilinçdışı arasında denge sağlayarak bireyin *bütün* olması ve psikik dengeyi korumasıyla gerçekleşir.

Jung, rüyaların kaynaklandığı merkezi, benlik (the self) olarak adlandırır. Benliği ise kişinin yalnızca bir parçası olan egodan ayırmak için kişinin tümü olarak tanımlar.⁷⁴¹

Resim 1.6 : Psike⁷⁴²

⁷³⁸ M. L. Von Franz, “The Process of Individuation”, *Man and His Symbols*, Ed: C. G. Jung, (New York: Doubleday, 1969), 160.

⁷³⁹ Jung, *Dreams*, 95.

⁷⁴⁰ Carl Gustav Jung, “The Archetypes and The Collective Unconscious”, *The Collected Works of C. G. Jung Volume 9 Part 1*, Trans. R. F. C. Hull, (USA: Princeton University Press, 1968), 275.

⁷⁴¹ Franz, *The Process of Individuation*, 161.

⁷⁴² Franz, *age.*, 161.

Benlik “bilinçli kişilikten farklı olan ve sadece kişinin kendi rüyalarını incelemesiyle kavranabilen içsel bir yönlendirici faktör”dür.⁷⁴³ Benliğin kişiliğin gelişmesine katkısı egoya ve egonun ondan gelen mesajları almaya hazır olup olmamasına bağlıdır. Dolayısıyla ego kendi dürtülerinin peşinden gidecek şekilde değil de bütünlüğü gerçekleştirmek için geliştirilmiştir.⁷⁴⁴ Aksi hâlde ego farkında olmadığı sürece her şey karanlıkta kalacaktır. Ego fark etmediği sürece bireyin sahip olduğu bir yetenek hiç var olmamış gibidir, potansiyel olarak sistemde fark edilmeyi bekler. Bu bireyleşme süreci bilinçdışı olarak kendiliğinden gelişir ancak bireyin bu sürece aktif olarak bilinçli bir şekilde katılması gerekir.

Bu süreç için önemli olan ve rüyalarda karşılaşılan başlıca arketipler; gölge, anima, animus ve benliktir. Gölge arketipi egonun karanlıkta kalan tarafıdır; kişinin kendisiyle ilgili kabul etmek istemediği, görmezden geldiği ve eleştirildiği zaman kızgınlık duyduğu yönleridir. Kişinin gölgenin farkına varılması sürecinde kendisinde olduğunu inkâr ettiği ancak başkalarında kolaylıkla görebildiği “bencillik, zihinsel tembellik, dağınıklık, gerçek dışı fanteziler, entrikalar, komplolar, dikkatsizlik ve korkaklık, para ve mal sevgisi” gibi kötü sayılan bazı dürtü ve özelliklerdir.⁷⁴⁵

Diğer bir arketip *anima*, erkeğin psişesindeki bütün dişil eğilimlerdir. Erkeğin içindeki bu ebedî kadın imgesi belirli bir kadına ait bir imge değil, feminen bir imgedir. Bu imge bilinçdışı düzeyde sanki bu zamana kadar kadın tarafından yapılmış tüm etkilerin birikimi gibidir; kadın ataların damgasıdır.⁷⁴⁶ Bir erkeğin animasını annesi şekillendirir. Eğer annesinin kişi üzerindeki etkisi olumsuz ise animası genellikle huysuz, agresif, depresif, güvensiz ve alıngan olur. Olumlu ise erkek ya kadınsı olur ya da kadınlar için av hâline gelebilir. Böyle bir anima erkeği duygusal ve alıngan birine dönüştürür. Bu olumsuz yönlerin yanı sıra animanın olumlu tarafları da vardır. Anima erkeğin evlilik partnerini bulmasına yardımcı olur, kendi animasına -kendi bilinçdışı dişiliğine- en uygun kadını bulmaya çalışır.⁷⁴⁷ Ayrıca, benlikle arasında aracı rolünü üstlenir. Böylece erkek, bilinçdışında gizli olan olguları ayırt edemediğinde onları kazıp çıkarması için yardım

⁷⁴³ Franz, *age.*, 162.

⁷⁴⁴ Franz, *age.*, 162.

⁷⁴⁵ Franz, *The Process of Individuation*, 168.

⁷⁴⁶ Jung, *The Development of Personality*, 198.

⁷⁴⁷ Jung, “Two Essays in Analytical Psychology”, *The Collected Works of C. G. Jung Volume 7*, Trans. R. F. C. Hull, (USA: Princeton University Press, 1966), 259; 12; Franz, *age.*, 180.

eder.⁷⁴⁸ M. L. Von Franz, animanın iç dünyaya yolculukta bir rehber olmasının pratikteki faydasını şöyle açıklamıştır: Bir erkek, animasından gelen duyguları, beklentileri, ruhsal etkileri ve fantezileri dikkate alıp bunları yazı, resim, heykel, beste ya da dans gibi formlarda ifade ettiğinde animanın olumlu işlevi ortaya çıkar. Sabırla çalışmaya devam ederse daha çok bilinçdışı malzeme yüzeye çıkar.⁷⁴⁹

Bireyleşme sürecinde ortaya çıkan arketiplerden bir diğeri animus ise kadının doğuştan sahip olduğu erkek imgesidir. Onun da erkekteki anima gibi hem iyi hem kötü yanları vardır. Erkeğin animasının annesi tarafından şekillendirilmesi gibi kadının animusu da babası tarafından şekillendirilir. Negatif animus özellikle mitlerde ve masallarda genelde zebani, ifrit, haydut ve katil şeklinde ortaya çıkar.⁷⁵⁰ Animusun *gaddarlık, umursamazlık, boş konuşma ve sessiz, takıntılı, kötü düşünceler* gibi olumsuz özellikleri yanında olumlu yanları da vardır. O da yaratıcı faaliyetiyle benliğe bir köprü kurabilir.⁷⁵¹ Franz, anskiyete nöbetleri geçiren bir kadına ait rüyayı değerlendirmiş ve kadının rüyanın kendisine verdiği apaçık mesajı dikkate alarak resim yeteneğini hayata geçirmesi hâlinde yıkıcı ve eziyet edici animusun, yaratıcı ve anlamlı bir faaliyete dönüşeceğini belirtmiştir.⁷⁵²

Kişi kendi anima ya da animusuyla uzun bir süre ciddi bir şekilde boğuşuktan sonra benlik yani psişenin çekirdeğini temsil eden arketip, sembolik bir şekilde ortaya çıkar. Bu arketip, kadının rüyalarında üstün bir dişi figür *-rahibe, büyücü, toprak ana, doğa veya aşk tanrıçası-* şeklinde somutlaşırken erkekte ise *eril bir öncü ya da koruyucu, yaşlı bir bilge adam, doğa ruhu vb.* şeklinde kişileşir.⁷⁵³ Benliğin rüyada ortaya çıkışı, her zaman yaşlı bilge adam ya da kadın şeklinde olmayabilir, genç bir adam ya da çocuk şeklinde görüldüğü örnekler de olmuştur.⁷⁵⁴ Benliğin rüyalarda kimi zaman üstün bir yaşlı kişi ya da kusursuz bir genç şeklinde kişileştirilmesinin yanı sıra⁷⁵⁵ sıklıkla insanın içgüdüsel doğası ve çevresiyle olan ilişkisini sembolize eden bir hayvan şeklinde yer

⁷⁴⁸ Franz, *The Process of Individuation*, 178-183.

⁷⁴⁹ Franz, *age.*, 186.

⁷⁵⁰ Franz, *age.*, 191.

⁷⁵¹ Franz, *age.*, 193.

⁷⁵² Franz, *age.*, 193.

⁷⁵³ Franz, *age.*, 196.

⁷⁵⁴ Franz, *age.*, 196-199.

⁷⁵⁵ Franz, *age.*, 199.

aldığı da görülür.⁷⁵⁶ Ayrıca benlik sıklıkla değerli ya da değerli olmayan bir taş şeklinde de sembolize edilebilir.⁷⁵⁷

Jung'un psikolojik yaklaşımında rüyaların önemini ortaya koymaya çalıştığımız bu bölümde, onun bireyin kendini gerçekleştirme yolunda rüyaların yol gösterici olduğunu ve uzun bir süre rüyalarda ortaya çıkan arketipler dikkatli bir şekilde izlenirse bilinçdışı ile iletişim kurulabileceğini ileri sürdüğü sonucuna vardık. Yüzeye çıkan bilinçdışı malzeme ise bireyin kişiliğini geliştirmesi, *bütün* olması ve hayatına anlam katması adına değerlidir.

1.3.2.1.3. Alfred Adler'in Rüya Yaklaşımı

Bireysel psikoloji ekolünün kurucusu Alfred Adler (1870-1937) rüya ile ilgili düşüncelerini açıklamaya Freud'u eleştirerek başlar; çünkü ona göre Freud, rüya teorisinde bilimsel olma gayreti olmasına rağmen, birçok noktada bilimsel alanın dışına çıkmıştır.⁷⁵⁸ Adler, Freud'un rüya teorisini cinselliğe indirgemesine karşı çıkararak, bunun doğru olması hâlinde rüyaların insanın tüm kişiliğinin değil, tam tersi sadece bir bölümünün dışı vurumu olacağını ifade etmiştir. Buna bağlı olarak, Freud'un tanımlamalarının, çok simgesel olduğu için, tüm kişiliğin rüyalarda nasıl tezahür ettiğini bulma amacına ulaştırmayacağı görüşündedir.⁷⁵⁹ Ayrıca Adler, rüyanın arzu giderici olmasının rüyanın amacını açıklamadığını çünkü rüyayı gören kişi uyandığı zaman rüyayı unuttuğunda ya da anlamadığında bu tatminin gerçekleşmediğini iddia etmektedir.⁷⁶⁰ Adler'e göre, *psikanaliz* ve *bireysel psikoloji* bilimsel olmaya çalışarak rüyaları anladığını ve yorumlayabileceğini iddia eden iki teoridir ancak sadece bireysel psikolojinin açıklamaları akla uygundur.⁷⁶¹ Adler, bazı durumları, rüyalarımızda, sanki gerçekten oluyormuş gibi hissettiğimizi ve bunun empati olarak tanımlandığını söylemiştir.⁷⁶²

⁷⁵⁶ Franz, *age.*, 207.

⁷⁵⁷ Taşın önemi için bk. Franz, *age.*, 208-211.

⁷⁵⁸ Alfred Adler, *Ne için Yaşıyoruz*, (İzmir: İlya Yayınevi, 2012), 97.

⁷⁵⁹ Adler, *age.*, 98.

⁷⁶⁰ Adler, *age.*, 98.

⁷⁶¹ Adler, *age.*, 95.

⁷⁶² Alfred Adler, *Understanding Human Nature*, Trans.: Walter Beran Wolfe, (New York: Garden City Publishing, 1927), 201.

Adler için, rüyaların gelecekle bağlantılı olması ya da Tanrı'dan veya atalarından mesaj olması ve yol göstermesi fikri bilimsel açıdan bakıldığında gülünçtür.⁷⁶³ O, rüyaları insanın kendi kendisini hipnoz etmesi ve aldatması olarak görür.⁷⁶⁴ Rüyalarla ilgili dikkate almamız gereken bir diğer konu da onların anlaşılabilirdir. Sadece az sayıda rüya anlaşılabilir. Rüyalar, tuhaf bir izlenim bırakır ve çok kısa bir süre sonra unutulur.⁷⁶⁵ Anlaşılamayan rüyaların önemsiz ve anlamsız olduğunu düşünme eğilimindeyizdir ancak rüyalar bize psikik yaşamın sorunları ile ilgili önemli bilgiler verir.⁷⁶⁶

Adler için tüm rüyaların temelinde kişinin hayata karşı genel tutumu vardır.⁷⁶⁷ Buna bağlı olarak Adler, kişinin gün boyu meşgul olduğu şeylerin onu gece de aynı şekilde meşgul etmesi gerektiğini söyler. "Rüya kişinin yaşam stiline ürün olmalıdır, yaşam stiline yapılandırılmasına ve güçlendirilmesine yardımcı olmalıdır."⁷⁶⁸

Rüyanın hayatımızdaki rolünü akılcı bir bakış açısına göre yorumlayan Adler'e göre rüya, "rahat ve huzurlu bir uykuya belli bir derecede rahatsızlık vermek anlamına gelir."⁷⁶⁹ Rüya, karşılaştığımız zorluklarla başa çıkma ve bu zorluklara karşı çözüm öngörme görevini bu şekilde gerçekleştirir. Ayrıca davranışları etkileme noktasında rüyanın, kişinin akıl kurallarıyla çözemeyeceği bir problemle karşılaştığında davranışını kendisinde oluşturduğu hislerle sağlamlaştırması rolü de vardır. Yani Adler'e göre, rüya kişinin karakterini yansıtan ve yaşamını ifade etme şekli olan yaşam stilini desteklemek için görülür. Adler, rüyayı aklın düşmanı olarak görerek yaşam tarzında akli ön plana çıkaran ve duygularını geri plana atan kişilerin daha seyrek rüya gördüklerini ya da hiç görmediklerini iddia etmiştir.⁷⁷⁰

Yaşam stili rüyaların efendisidir. O her zaman uyuyanın ihtiyacı olan duyguları uyandıracaktır. Biz rüya görelim ya da görmeyelim sorunları aynı şekilde ele alırız ama rüya, yaşam stilimiz için bir destek ve onun varlığı için bir nedendir.⁷⁷¹

⁷⁶³ Adler, *Ne için Yaşıyoruz*, 96.

⁷⁶⁴ Adler, *age.*, 103.

⁷⁶⁵ Adler, *Understanding of Human Nature*, 116.

⁷⁶⁶ Adler, *age.*, 60.

⁷⁶⁷ Adler, *age.*, 109.

⁷⁶⁸ Adler, *Ne için Yaşıyoruz*, 100.

⁷⁶⁹ Adler, *Ne için Yaşıyoruz*, 101.

⁷⁷⁰ Adler, *age.*, 101-102.

⁷⁷¹ Adler, *age.*, 102.

Adler, insanları yüzyıllarca etkilediği düşünölen meşhur bir kehanet rüyasını da rasyonel bir şekilde yorumlamıştır. Rüyaya göre, şair Simonides, caddede kimliği belirsiz bir ceset bulmuş ve uygun bir şekilde defnedilmesi için ilgilenmiştir. Daha sonra bu adamın hayaleti, Simonides'in rüyasına gelerek çıkacağı gemi yolculuğuna karşı onu uyarır. Simonides uyarıyı dikkate alarak gemiye binmemiş ve gerçekleşen bu gemi kazasındaki herkes ölmüştür.⁷⁷² Adler bu konuda "O zamanda gemi kazalarının çok sık yaşandığını ve gemi seyahati arifesindeki birçok kişinin gemi kazası rüyası gördüklerini, gördükleri birçok rüya arasında ise bu özel rüyanın, rüya ve gerçeklik arasında belirli bir tesadüf sergileyerek gelecek nesillere kaldığını" söylemiştir.⁷⁷³ Ona göre bu şair, muhtemelen bu geziye çıkmayı zaten istemiyordu ancak karar da veremiyordu. Karar verme saati yaklaştıkça da gerekçe bulmaya zorlandı. Dolayısıyla, "iyi bir cenaze töreni için minnettar olduğunu kanıtlamak zorunda olan cesedin kâhince bir rol oynamasına izin verdi."⁷⁷⁴ Eğer gemi kazası olmasaydı rüya ve hikâye hakkında hiçbir şey öğrenilemezdi. "Çünkü sadece beynimizi huzursuz eden şeyleri deneyimliyoruz."⁷⁷⁵ Netice olarak Adler, rüya ve gerçeklik, ikisi de bireyin hayata karşı tutumunu aynı şekilde içerdği için kehanet rüyalarının doğasını çözdüğünü iddia eder.⁷⁷⁶

Adler'e göre, kişi bir problemi çözmek için meşgul ve kişiliği belirli bir yaklaşıma eğilimliyse o zaman bunu gerçekleştirmek için kendisini harekete geçirici bir şeye ihtiyaç duyar. Rüyalar da bu noktada kişiyi bir duygu üzerinde yoğunlaştırmak ve çözüm için gerekli olan enerjiyi üretmek için uygundur.⁷⁷⁷ Rüya gören kişinin aradaki bağlantıyı anlamaması hiçbir şeyi değıştirmmez. Rüyanın kendisi, rüya gören kişinin düşünce süreçlerindeki tutumunun kanıtıdır; çünkü bu, rüya gören kişinin davranış modelini ortaya çıkarır.⁷⁷⁸ Kısaca, rüyalar kişinin sadece hayatındaki problemlerin çözümöyle meşgul olduğunu değil, aynı zamanda bu problemlere nasıl yaklaştığını da gösterir.⁷⁷⁹

⁷⁷² Adler, *Understanding Human Nature*, 115.

⁷⁷³ Adler, *age.*, 115.

⁷⁷⁴ Adler, *age.*, 115.

⁷⁷⁵ Adler, *age.*, 116.

⁷⁷⁶ Adler, *Understanding Human Nature*, 116.

⁷⁷⁷ Adler, *age.*, 116.

⁷⁷⁸ Adler, *age.*, 116.

⁷⁷⁹ Adler, *age.*, 117.

1.3.2.2. Deneysel Yaklaşım

Günümüzde artık modern araştırma yöntemleri ve teknoloji sayesinde rüyanın ilk şartı olan uyku hakkında eskiye nazaran daha çok bilgi edinilmektedir. Dolayısıyla rüyanın fiziksel boyutunun, nasıl oluştuğunun ve uykunun hangi evrelerinde ortaya çıktığının uyku laboratuvarlarında yapılan testlerle bilimsel olarak saptanmış olduğu söylenebilir. Rühayı anlamak için uykunun ne olduğunu anlamamız önemlidir. Bu bölümde, uyku ve rüya ile ilgili deneysel çalışmaları inceleyerek rüya görmenin ilk şartı olan uykunun ne olduğunu, fonksiyonlarını, rüyanın uykunun hangi evrelerinde ve nasıl oluştuğunu ve bunun nasıl tespit edildiğini açıklamaya çalıştık. Bunun yanı sıra, uyku ve rüya yoksunluğu deneylerini inceleyerek sonuçlarını değerlendirdik. Daha sonra ise rüyanın etkileri ve fonksiyonları üzerinde durduk.

1.3.2.2.1. Uyku ve Rüyanın Oluşumu

Uyku, “periyodik bir ihtiyaç olarak kendini gösteren ve nisbi bilinçsizlik ile istemli kasların devre dışı kalmasıyla tanımlanan, kendisi de belli bir periyodik düzene sahip olan fizyolojik bir durum” olarak tanımlanabilir.⁷⁸⁰ Önceleri, uyku anında beynin etkinleşmemiş ve uyarılmamış olduğu için kendini kapattığına inanılıyordu.⁷⁸¹ Beynin etkinleşmesi, beynin asla kendini tamamen kapatmaması anlamına gelir. Dolayısıyla beyin, belirli düzeyde zihinsel etkinliğini devam ettirme yetisine sahiptir.⁷⁸² Rüya gören beyin dalgaları neredeyse uyanırken olduğu kadar hareketli ve etkindir. Bu sırada aslında *halüsinasyon, delüzyon, abartılı duygulanım ve bellek kaybı* meydana gelir. Halüsinasyon, gerçekte var olmayan bir imajın görülmesidir; delüzyon ise gerçekte var olmayan düşüncelere inanılmasıdır.⁷⁸³ Bilime göre rüyalarda olan da budur. Dolayısıyla, gerçekleşen rüyalar bilimsel açıdan rastlantı olarak açıklanmaktadır. Buna göre, insanlar hayatları boyunca çok sayıda rüya görür ve bu rüyalardan bir kısmının gerçek hayatta daha sonra gerçekleşmesi bilimsel olarak olasılık hesaplarının dışında sayılmaz.⁷⁸⁴

⁷⁸⁰ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 761.

⁷⁸¹ J. Alan Hobson, *Dreaming-An Introduction to the Science of Sleep*, (Great Britain: Oxford University Press, 2002), 35.

⁷⁸² Hobson, *age.*, 40.

⁷⁸³ Ferda Şenel, “Rüyalar”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, sy. 444, (2004): 40-48, 42.

⁷⁸⁴ Şenel, *age.*, 42.

Uyku sırasında beynin etkinleşmesini, Eugene Aserinsky ve Nathaniel Kleitman 1953'te elektroensefalograf (EEG)⁷⁸⁵ ve elektro-okülogram (EOG)⁷⁸⁶ kullanarak keşfettiler.⁷⁸⁷ Bu araştırmada, Aserinsky and Kleitman, uyku sırasındaki hızlı göz hareketlerini fark ederek bunların rüya ile ilişkisini ortaya koydular.⁷⁸⁸ Beynin etkinleşmesi göz hareketlerinin etkinleşmesiyle ortaya çıktığı için de bu evreyi hızlı göz hareketleri anlamında REM (rapid eye movement) olarak adlandırdılar.

Uyku beş evreden oluşur: İlk dört evre farklı derinliklerde uykulardır, beşincisi ise hızlı göz hareketlerinin olduğu REM olarak bilinen uykudur. Kişi gözlerini kapayıp rahatladığında beyin, alfa dalgaları olarak bilinen (8-12 hertz arası) düzenli dalgalar gösterir. Daha sonra kişi uyumaya başlayıp ilk evreye girdiğinde beyin dalgaları daha az düzenlidir ve beyin dalgalarında elektriksel değişme genişliği düşüş göstermeye başlar. İkinci evrede beyin dalgalarında düzensizlik artar (12-16 hertz arası) ve EEG'nin bütününde ara sıra keskin bir yükseliş ve düşüş görülür. Daha derin olan 3. ve 4. evreler, delta dalgaları olarak bilinen yavaş dalgalar (1 ila 2 hertz) ile karakterize edilir. Bu aşamalarda kişiyi uyandırmak daha zordur.⁷⁸⁹

Bir yetişkin yaklaşık bir saat kadar uyuduktan sonra hızlı göz hareketleri başlar. Beyin dalgaları çok aktif hâle gelir fakat kişi uyanmaz. Göz hareketleri öyle belirgindir ki gözün göz kapağının içinde hareket ettiği göz kapaklarının ardından açıkça görülebilir. Büyük oranda aktif olan bu evre REM uykusu olarak; bundan önceki dört evre NREM (non-REM) uykusu olarak bilinir.⁷⁹⁰

Bu uyku aşamaları gece boyunca değişmektedir. Uyku, NREM aşamalarıyla başlar ve her biri biraz REM ve biraz NREM uykusu içeren birkaç uyku döngüsü gerçekleşir.⁷⁹¹ Tipik bir uyku modelinde REM uykusu, uykunun daha geç aşamalarında ortaya çıkar ve REM daha belirgin hâle geldiğinden gecenin ikinci yarısında daha derin aşamalar koybolma eğilimindedir. Sekiz saatlik bir gece boyunca genellikle dört ya da beş ayrı REM dönemi vardır.⁷⁹² Uyku safhaları gece boyunca ve yaşa bağlı olarak değişir.

⁷⁸⁵ EEG; hastaların kafalarının yüzeyinden beyin dalgalarını kaydeden gereç.

⁷⁸⁶ EOG; göz hareketlerini ölçen gereç.

⁷⁸⁷ Hobson, *Dreaming*, 42.

⁷⁸⁸ Eugene Aserinsky ve Nathaniel Kleitman, "Regularly Occurring Periods of Eye Motility, and Concomitant Phenomena During Sleep", *Science* 118, No. 3062 (1953), 273-274.

⁷⁸⁹ Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology*, 205-206.

⁷⁹⁰ Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 206.

⁷⁹¹ Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 206.

⁷⁹² Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 206.

Bebekler günün büyük bir bölümünü uykuda geçirir. REM uykusunda geçen süre bebeklikte toplam uyku süresinin yaklaşık yarısını kapsarken bu oran 5 yaşında %20-25'e kadar inmektedir. Yaşlılığa kadar aşağı yukarı sabit kalıp daha sonra ise %18'e ya da daha aşağı düşmektedir.⁷⁹³ Yapılan araştırmalar NREM evresinde de rüya görüldüğünü ancak REM evresine kıyasla daha az anımsandığını vurgulamaktadır.⁷⁹⁴ Sabaha karşı REM uykusu daha uzun sürmekte ve bu sırada görülen rüyalar daha net hatırlanmaktadır.⁷⁹⁵

NREM ve REM uykusunu karşılaştırsak; NREM uykusunda göz hareketleri kalkar, kalp atışı ve solunum azalır, kaslar gevşer ve beyin etkinliği uyanıklığa kıyasla %25 ile 30 oranında düşer. REM uykusunda ise tam tersi, göz hareketleri, kalp atışları ve nefes alıp verme hızlanır, beyin etkinliği ise uyanıklık hâline kıyasla artar. Ayrıca REM sırasında kişi neredeyse tamamen felç olur, sadece kalp, diyafram, göz kasları ve düz kaslar çalışır. “Özetle NREM uykusu çok gevşemiş bir vücutta boş bir beyinle; REM uykusu ise neredeyse felce uğramış bir vücutta oldukça uyanık olduğu görülen bir beyinle karakterize edilir.”⁷⁹⁶

Uykuda geçen sürenin gereklilik mi yoksa vakit kaybı mı olduğu noktasında tartışmalar da mevcuttur. Uykunun bir zaman kaybı olduğu düşüncesi hâlâ değerini korumaktadır.⁷⁹⁷ Genel olarak uyumanın ve uyanmanın güneş sistemindeki ışık ve karanlık fenomeni ile alakalı olduğuyla ilgili bir eğilim vardır.⁷⁹⁸ Elektrik lambasını icat eden Thomas Edison, 1908 yılında *New York Times*'a verdiği bir röportajda uykunun gerekli olmadığını iddia etmiştir.⁷⁹⁹ Kendisi her zaman çok az uykuyla çok üretken olabilmesiyle gururlanmıştır.⁸⁰⁰ Ona göre, akşam olunca yapacak başka bir şey olmadığı için insan uyumayı öğrendi ve bu insanın öğrendiği ilk şeydi. Çağlar boyunca da böyle yaparak bunu bir alışkanlık hâline getirdi. Edison, insanın daima güneş ışığı olan bir yerde yaşadığı takdirde hiçbir şekilde uyumayacağını iddia etmiştir.⁸⁰¹

⁷⁹³ Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology*, 206.

⁷⁹⁴ Nathaniel Kleitman, *Sleep and Wakefulness*, (London: The University of Chicago Press, 1963), 94; Hobson, *Dreaming*, 38.; Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 206.

⁷⁹⁵ Şenel, *Rüyalar*, 41.

⁷⁹⁶ Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 206.

⁷⁹⁷ Hobson, *Dreaming*, 108.

⁷⁹⁸ Hall, *Rüya Sembolizmi*, 37.

⁷⁹⁹ Kelly Bulkeley, *Big Dreams*, 15.

⁸⁰⁰ Hobson, *age.*, 109.

⁸⁰¹ Bulkeley, *age.*, 15.

Kleitman uyku ile ilgili yaptığı deneylerden birinde, bir denekle birlikte gece ve gündüzün ayırt edilemeyeceği bir mağara ortamında 5 hafta boyunca 28 saatlik gün düzeni uygulamıştır.⁸⁰² Kendisinden daha genç olan denek 9 saat uyuyup 19 saat uyanık kalarak bu düzene kolaylıkla uyum sağlamıştır.⁸⁰³ Kendisi ise bu değişime direnç göstermiş ve uyku için ayrılan saatlerde uyuyamamıştır. Bunun sebebi olarak ise yaş faktörünü göstermiştir.⁸⁰⁴ Sabri Özbaydar'ın iddiasına göre, bu deneyin ortaya koyduğu şey 16 saatlik uyanıklık ve 8 saatlik uykudan oluşan 24 saatlik devrin, öğrenme ve alışkanlık kaynaklı olduğudur.⁸⁰⁵

Uykunun biyolojik bir ihtiyaç, rüyaların da uykuyu koruyan bir emniyet supabı olması fikri de tartışılan konulardandır. Özbaydar, uykunun uyanıklığı sürdürebilmek için yardımcı proses olmaktan öte esas proses olduğunu iddia etmiştir.⁸⁰⁶ Soruyu “Neden uyuruz?” şeklinde değil de “Neden uyanık kalırız?” şeklinde sormanın daha isabetli olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim, Kleitman beyinde uyku merkezi aramak yerine, uyanıklık merkezi aramış ve bunu tespit etmiştir. Yani insan için aslolan uyku hâlidir. Hipotezi ise, yenidoğan bebeğin günün 16 saatini uyuyarak ve 8 saatini uyanık geçirmesine, bu süre zarfında sadece ihtiyaçları için uyanmasına, daha sonra ise ebeveynlerinin etkisi ve zorlaması -sosyalleşme- ile yavaş yavaş, 5 yaş civarında da gündüz uykularını terk ederek 16 saatlik uyanıklık ve 8 saatlik uyku düzenine geçmesine dayanır. “Serebral korteks geliştikçe bebek, uyku ve faaliyetin günlük şemasını öğrenmekte ve esas devreye uzun sosyal uyanıklık periyotlarını ilave etmektedir.”⁸⁰⁷ Dolayısıyla onlara göre, uyku bir ihtiyaç değil, esas prosestir ve uyanık kalma öğrenilen bir şeydir.

1.3.2.2.2. Uyku ve Rüya Mahrumiyeti Deneyleri

Uykusuzluğun rüya görme üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bir uyku mahrumiyeti deneyinde uzun süre uykusuz bırakılan deneğin herhangi bir rüya görmesine izin vermeyecek kadar derin bir uykuya dalacağı tahmin edilmiştir. Bu

⁸⁰² Burada biyolojik zaman ve nesnel zaman gibi zaman konularına girmemiz gerekir ancak konumuzu doğrudan ilgilendirmedikleri için bunu yapmadık. Ayrıntı için bk. Ceyhan Çoştur, *Öznel ve Nesnel Zaman*.

⁸⁰³ Kleitman, *Sleep and Wakefulness*, 180.

⁸⁰⁴ Kleitman, *age.*, 182.

⁸⁰⁵ Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme*, 72.

⁸⁰⁶ Özbaydar, *age.*, 72.

⁸⁰⁷ Özbaydar, *age.*, 73.

varsayımı denemek üzere 8 gün 9 saat 13 dk uyanık tutulan deneğin, uyumasına izin verildiği zaman 13 saat 13 dk uyuduğu görülmüş ve tahmin edilenin tersine denek, normal uykusundan 5 saat daha fazla olan uykusunun %28'ini rüya ile geçirmiştir.⁸⁰⁸ Bir başka uyku mahrumiyeti deneyinde ise 17 yaşındaki bir genç 11 gün (264 saat) uykusuz bırakılmış ve aynı sonuçlar alınmıştır. Deneyi takip eden 3 gecede REM uykusunda artış görülmüştür.⁸⁰⁹ 108 saatlik uyku mahrumiyetinin gerçekleştirildiği bir başka deney sonucunda da ilk telafi gecesinde derin uykuda geçirilen süre artarken ikinci telafi gecesinde rüya zamanında artış görülmüştür.⁸¹⁰

REM uykusunun bir ihtiyaç olduğu rüya mahrumiyeti deneyleriyle ortaya konulmuştur. William Dement'in rüya mahrumiyeti deneyinde, sekiz gönüllü deneğin bir dizi gece boyunca normal bir şekilde, rahatsız edilmeden uyumalarına müsaade edilmiş ve toplam uyku süreleri ile toplam rüya zamanları tespit edilmiştir. Bunun akabinde rüya mahrumiyeti deneyine geçilmiş ve deneklerde göz hareketleri başladığında ve EEG deneklerin rüya gördüğünü tespit ettiği sırada denekler uyandırılarak rüya görmeleri engellenmiştir.⁸¹¹ Rüya süresi kadar uyanık tutulduktan sonra, tekrar uyumalarına müsaade edilmiştir. Bu, gece boyunca her rüya evresi için tekrarlanmıştır. Ayrıca, deneyi etkilememesi için deneklerin gündüz uyuklamalarına ve kestirmelerine müsaade edilmemiştir. Bir dizi rüyadan mahrum bırakıldıkları geceden sonra deneklerin kesintisiz bir şekilde uyumaları sağlanmıştır. Uyandırılmadıkları bu geceleri de "telafi geceleri (recovery nights)" olarak adlandırmışlardır.⁸¹² Deneklerden bir kişi deneye yedi gece katılmıştır. Bu kişi, deneyin uygulanmaya başladığı ilk gece 7 kere uyandırılırken, bu sayı her gece artırılarak son gecede 24'ü bulmuştur.⁸¹³ Yani denek rüyadan mahrum bırakıldıkça daha çok rüya girişiminde bulunmuştur. Diğer deneklerde rüya girişimi sayısı 13 ile 30 arasında değişmiştir. Telafi gecesinde ise deneklerin ortalama uyku sürelerinden daha fazla uyudukları ve bu süre içinde rüya görme sürelerinin de uzadığı

⁸⁰⁸ Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu*, 64.

⁸⁰⁹ Laverne C. Johnson, Elaine S. Slye ve William Dement, "Electroencephalographic and Autonomic Activity During and After Prolonged Sleep Deprivation", *Psychosomatic Medicine* 27, Issue 5 (1965): 415-423, 423

⁸¹⁰ R. J. Berger ve I. Oswald, "Effects of Sleep Deprivation on Behaviour, Subsequent Sleep, and Dreaming", *Journal of Mental Science* 108, Issue 455, (1962), 457-465.

⁸¹¹ William Dement, "The Effect of Dream Deprivation", *Science* 131, No. 3415 (Jun. 10, 1960), 1705. Erişim: <https://www.jstor.org/stable/1705755>.

⁸¹² Dement, *age.*, 1706.

⁸¹³ Dement, *age.*, 1707.

görülmüştür. Deneklerden üçü bu telafi gecelerini bir, iki ve üç gecedan sonra bıraksalar da ardışık 5 gün boyunca telafi uykularına katılan deneklerin görmelerine engel olunan rüyaların telafisini yapar gibi davrandıkları görülmüştür.⁸¹⁴ Neticede kişinin rüya görmekten alıkonulamayacağı, mahrum bırakıldığı rüyaları sonradan telafi etmeye çalıştığı gözlenmiştir.

Rüya yoksunluğu döneminde endişe, huzursuzluk ve konsantrasyon güçlüğü gibi psikolojik rahatsızlıklar gelişmiş ancak bunlar felaket boyutunda olmamıştır. Deneklerden biri gözle görülür bir panik yaşamış ve üçüncü gecede deneyi bırakmıştır. İki kişi, stres seviyeleri çok yüksek olduğu için dördüncü gece bırakmak istemiştir. En az bir kişi ciddi anksiyete ve gerginlik sergilemiş ve beş deneğin de iştahının açıldığı, kilo aldığı gözlenmiştir. Uyumalarına izin verilir verilmez ise bu psikolojik değişiklikler kaybolmuştur. En önemlisi ise kontrollü uyandırılmalar sırasında bu değişikliklerin hiçbirinin gözlenmemiş olmasıdır.⁸¹⁵

Deneyin ulaştığı sonuçların, rüya mahrumiyetinden değil de gece boyunca pek çok defa uyandırılarak kesintisiz uyku uyuyamamış olmalarından kaynaklandığı iddia edilebilir ancak deneklere rüyasız evrelerde kontrollü uyandırılmalar yapıldığı ve rüya mahrumiyetinde görülen problemlerin görülmediği rapor edilmiştir.⁸¹⁶

Bir başka rüya mahrumiyeti deneyinde, uykusuzluğun rüya içeriğine etkisi araştırılmıştır. Bu çalışma uyku döngüsünün yanı sıra rüya içeriğinin doğasının da REM uykusu yoksunluğundan etkilendiğini göstermektedir. Özellikle, bu yoksunluğun ardından ortaya çıkan bir rüyanın içeriği, bu manipülasyonun sonucu olarak yoğunlaşmaktadır.⁸¹⁷ Deney gecelerindeki rüyaların kontrol gecelerindeki rüyalara göre daha yoğun olduğu rapor edilmiştir.⁸¹⁸ Buradan anlaşıyor ki bir kişi ne kadar az rüya görürse rüya yoğunluğu o kadar artmaktadır.

⁸¹⁴ Dement, *Dream Deprivation*, 1707.

⁸¹⁵ Dement, *age.*, 1707.

⁸¹⁶ Dement, *age.*, 1707.

⁸¹⁷ Terry Pivik ve David Foulkes, "Dream Deprivation: Effects on Dream Content", *Science* 153, No. 3741 (Sep. 9, 1966), 1282.

⁸¹⁸ Pivik ve Foulkes, *age.*, 1283.

1.3.2.2.3. Rüyanın Fonksiyonları

Henüz ne işe yaradığı tam olarak bilinmese de yapılan araştırmalar sonucunda genel olarak rüya görülmesinin bir amacı olduğu üzerine fikir birliği vardır ve bunun ne olduğu hâlâ tartışılmaktadır. Rüyanın işlevi ve neden görüldüğü ile ilgili farklı bakış açılarından ve farklı kuramlardan doğan çeşitli görüşler mevcuttur. Bu çeşitlilik meşhur fil metaforunu akla getirmektedir. Bu metafora göre bir fille karşılaşan beş kör adamdan her biri filin farklı bir parçasına dokunur ve filin nasıl bir hayvan olduğunu birbirlerine anlatmaya çalışırlar. Dolayısıyla her biri fili farklı tanımlar. “Öykünün anlatmak istediği, her adamın hayvanın yalnızca bir bölümünü bildiğidir. Filin bunların dışında da özellikleri olduğu için, her bir adamın tarifi doğru ancak eksiktir.”⁸¹⁹ Bir bakıma, rüyayı anlamaya çalışan yaklaşımların her biri, rüyanın önemli bir boyutunu ele alır, inceler ve tanımlar. Jerry Burger’ın da belirttiği gibi bazı durumlarda birden fazla kuram doğru olsa bile her durumda bütün kuramların doğru olması mümkün değildir.⁸²⁰ Ayrıca, her yaklaşımın rüyanın farklı yönlerini tanımlaması da söz konusu olabilir. Çalışmanın bu bölümünde, rüyanın fonksiyonlarını; psikolojiyi etkileyen ve günlük hayatı etkileyen fonksiyonları şeklinde kategorize ederek inceledik.

Rüyanın psikolojik olarak arzu giderici, ödünleyici (telafi edici), öz-düzenleyici, koruyucu ve duygu düzenleyici fonksiyonlarından bahsedebiliriz. Sigmund Freud’a göre, rüyanın işlevi, arzu-giderici (wish-fulfilment) olmasıdır.⁸²¹ Bu istek üç şekilde ortaya çıkabilir. Birincisi; gün içinde uyandırılmış ve haricî nedenlerden dolayı tatmin edilmemiş olabilir. Böylece, kabul edilen ancak ilgilenilmeyen istek geceye bırakılır. İkincisi; gün içinde ortaya çıkmış ancak reddedilmiştir. Bu durumda geriye kalan ilgilenilmemiş ve bastırılmış bir dilektir. Üçüncüsü ise gündüz yaşananlarla hiç bağlantısı olmayabilir. Zihnin bastırılmış kısmından ortaya çıkarak gece aktif olan isteklerden biri olabilir.⁸²² Dolayısıyla, rüyalar gizli istek ve güdülerin kabul edilebilir içeriklere dönüştürülmesiyle enerji boşalımı sağlar ve telafi edicidir.⁸²³

⁸¹⁹ Jerry M. Burger, *Kişilik*, çev: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 24.

⁸²⁰ Burger, *age.*, 25.

⁸²¹ Psikanalitik yaklaşım ele alınırken daha ayrıntılı bir şekilde bu fonksiyon üzerinde durulmuştur.

⁸²² Sigmund Freud, *The Interpretation of Dreams*, Trans. and ed. James Strachey, (New York: Basic Books, 2010), 551-552.

⁸²³ Esra Güven, “Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları”, *Türk Psikoloji Yazıları* 18, sy. 36 (2015): 17.

Jung rüyaların ödünleyici (telafi edici) olmakla birlikte öz-düzenleme işlevleri olduğunu da söyler. Ona göre, rüyaların kişinin uyanıklık hâlindeki psikolojik durumunu tamamlayıcı işlevi vardır. Kişinin günlük yaşamında bastırılan, ihmal edilen ya da bilinmeyen her şeyi geri getirerek ruhun kendi kendini düzenlemesine katkıda bulunur.⁸²⁴ Jung'un görüşünün Freud'unkinden farklı olan tarafı, Freud rüyalarda ortaya çıkan içeriği arzu, istek ve özellikle cinselliğe indirgerken Jung'un bunun sadece arzudan özellikle cinsel arzudan ibaret olmadığını, her türlü bastırılan ya da ihmal edilen duygudan kaynaklandığını söylemesidir.

Rüyaların koruyucu olması fikri önce rüyanın uykuyu koruduğu; yani uykunun duygusal bakımdan bir tehlide uğramadan tamamlanması, organizmanın dinlenmesi ve duygusal bir durum söz konusu olursa da bunun rüya ile geçirilmesi şeklindeydi.⁸²⁵ Ancak sonraki araştırmalar, rüya mahrumiyeti deneyleriyle rüyanın aslında bir ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır; çünkü bu deneylerle rüyadan mahrum bırakılan kişilerin gerek beden ve gerekse ruh sağlığının tehlikeye girdiği anlaşılmıştır.

Rüyaların duygusal termostat yani duygu düzenleyici olması görüşüne göre, rüyalar kişinin davranışlarını düzenleyerek dış dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olur; çünkü "çeşitli günlük olaylara tepkileri güçlendiren ve davranış şekillerini ayarlayan rüyalarla bir bakıma günlük olayların simülasyonu oluşturulur."⁸²⁶ Dolayısıyla kişi, rüya ortamında duygusal ve davranışsal olarak günlük hayata hazırlanmaktadır. REM uykusunun kişiyi kaygı verici ve benliği tehdit eden olaylara karşı hazırladığı, REM mahrumiyeti araştırmaları sonucunda da görülmüştür.⁸²⁷ Bazı araştırmalara göre, REM uykusundan mahrum bırakılan kişilerin stres yaratabilen görevleri yerine getirmekte zorlandıkları gözlenmiştir.⁸²⁸ Depresyonda olan kişilerle yapılan çalışmalarda ise, REM periyotlarında negatif rüyaların aşamalı olarak azalmasıyla birlikte sabahları olumsuz ruh hâlinin buna bağlı olarak zayıfladığı ve bunun sonucunda depresyonun hafiflediği gözlemlenmiştir.⁸²⁹

⁸²⁴ Carl Gustav Jung, "Dreams", *The Collected Works of C. G. Jung Volumes 4, 8, 12, 16*, çev: R.F.C. Hull, (USA: Princeton University Press, 2011), 56.

⁸²⁵ Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu*, 82.

⁸²⁶ Şenel, *Rüyalar*, 42-43.

⁸²⁷ Burger, *Kişilik*, 119.

⁸²⁸ Bk. D. B. Cohen ve C. Cox, "Neuroticism in the sleep laboratory: Implications for representational and adaptive properties of dreaming", *Journal of Abnormal Psychology* 84, 2 (1975), 91-108.

⁸²⁹ D. Kuiken, "Theories of Dream Function", *The Neuroscience of Sleep*, Ed. Robert Stickgold and Matthew Walke (Spain: Elsevier, 2009), 299.

Rüyaların günlük hayat üzerindeki etkilerini sürdürücü, günlük olayların gözden geçirilmesini sağlayıcı, öğrenmeyi ve hafızayı güçlendirici ve unutmayı sağlayıcı olarak sıralayabiliriz.

Rüyaların sürdürücü işlevi ile ilgili, William Domhoff, kişinin gördüğü rüyalar ve uyanıklık hâli arasında bir paralellik ve süreklilik olduğunu iddia etmiştir.⁸³⁰ Ona göre, kişinin rüyasında ifade ettiği endişeler, uyanıklık hâlinde sahip olduklarıdır; rüyaları ise uyanırken düşündükleri ve yaptıklarıdır.⁸³¹

Rüyaların günlük olayların gözden geçirilmesini sağladığını ileri süren görüşler de mevcuttur. Buna göre, rüyalar gün içinde etkisi altında kalınan ve bilinçaltına itilen olayların açığa çıkmasıdır.⁸³² Dolayısıyla, rüyalar bir tür zihinsel temizlik olarak yaşanan olayların gözden geçirilip düzenlenmesine, analiz edilmesine ve/veya hatırlanmasına yardımcı olur. Bu şekilde günlük yaşam deneyimlerine dayanan rüyalar, kişinin gerçek yaşam deneyimlerini anlamasına ve anlamlandırmasına yardımcı olur.

Rüyaların işlevi ile ilgili bir başka görüş ise rüyaların öğrenmeyi ve hafızayı güçlendirmesidir.⁸³³ Genellikle rüyanın görüldüğü REM evresinin, beyindeki bağlantıların şekillenmesinde önemli bir rolü vardır. REM’de bazı sinapslar arasındaki bağlantı güçlenir, yenileri oluşur veya gereksiz sinapslar arasındaki bağlantı kopar. Böylece rüyalar belleğin gelişimine ve öğrenmeye önemli bir katkı sağlar.⁸³⁴ Karni ve diğerlerinin yaptıkları bir deneye göre, denekler laboratuvarında uyumadan önceki akşam bir görev üzerine eğitilirler. Bazı denekler REM uykusuna girdikleri gibi uyandırılırlar. Diğerleri ise NREM uykusunun 3. ve 4. evrelerinde (yavaş dalgalı uyku) aynı sayıda kesintiye uğratılırlar. Ertesi gün bütün denekler test edilir ve REM uykusundan yoksun bırakılanların ilerleme gösteremedikleri tespit edilir; performansları bir gece öncesiyle aynıdır. NREM’de uyandırılan denekler ise önemli ölçüde gelişme gösterirler.⁸³⁵ Bu çalışmanın, REM uykusunun hafızaya gelen bilgiyi depolamada rol oynadığı fikrini desteklediğini söyleyebiliriz. Burada, REM uykusunun tek başına mı yoksa diğer uyku

⁸³⁰ G. William Domhoff, *Finding Meaning in Dreams: A Quantitative Approach*, (USA: Plenum Press, 1996), 153.

⁸³¹ Domhoff, *age.*, 153.

⁸³² Şenel, *Rüyalar*, 42.

⁸³³ Bk. Kuiken, *Theories of Dream Function*, 297.

⁸³⁴ Şenel, *age.*, 43.

⁸³⁵ Avi Karni, David Tanne, Barton S. Rubenstein, Jean J. M. Askenasy and Dov Sagi, “Dependence on REM Sleep of Overnight Improvement of a Perceptual Skill”, *Science* 265, No. 5172 (1994), 679-682.

evreleri ile birlikte mi etkili olduğu konusu net değildir; ancak REM uykusunun bilgiyi depolama sürecini önemli ölçüde kolaylaştırdığı söylenebilir.

Rüyaların unutmak için görüldüğünü savunan görüşe göre ise, rüyalar gereksiz hatta zararlı olabilecek bağlantıları yok etmek için görülür. Yani ters-öğrenme gerçekleşir ve bağlantılar rüyalar sırasında güçlenmenin tersine zayıflar. Hatta bu teoriye göre rüyaların hatırlanamamasının sebebi de ters-öğrenme mekanizmasıdır: çünkü REM uykusu sırasında gereksiz olarak beliren nöron bağlantıları silinir. Kısaca, bu teoriye göre rüyalar unutmak için görülür ve rüyaları hatırlamaya çalışmak beyne zarar verir.⁸³⁶

Rüyanın buraya kadar bahsettiğimiz fonksiyonlarının bireyin hayatına olumlu katkılar yaptığı söylenebilir. Ancak rüyalar bireyin hayatını her zaman olumlu etkileyemeyebilir; çünkü bu fonksiyonların, özellikle de rüyaların arzu-giderici işlevinin kişinin yaşadığı travmatik deneyimler için geçerli olduğu söylenemez. Freud'un kendisi de bizzat rüyaların arzu giderici işlevinin her zaman geçerli olmadığını söylemiş ve küçükken travmatik bir cinsel deneyim yaşayan bir hastasının rüyasını örnek vermiştir.⁸³⁷ Bilhassa savaş, cinsel istismar, tecavüz ve alıkonma gibi travmatik olaylardan sonra kişilerin gördükleri korkulu rüyalar onların olaylardan etkilenme boyutunu ortaya koymaktadır.⁸³⁸ Travma sonrası görülen rüya motifini tanımlayan birçok çalışma mevcuttur. Motife göre, travmaya sebep olan olay rüyada aynen tekrar yaşanır ya da bazen biraz değişiklikle, gerçek hayatta engellenen tehlikenin devam etmesi şeklinde daha fazla korkuyla tekrarlanır.⁸³⁹

Tüm bunların dışında, rüyaların hiçbir işlevi olmadığı da ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, rüyalar beyin metabolizmasının bir yan ürünüdür; “beynin alt merkezlerinde rastgele oluşan uyarıların, beynin üst merkezlerinde anlaşılma ve ifade edilmeye çalışılmasıdır.”⁸⁴⁰

Rüyanın işlevinin tek bir yönüyle sınırlandırılmaması ve konuya indirgemeci değil bütüncül bakılması gerekmektedir. Rüyalar, kişinin rüya gördüğü sıradaki

⁸³⁶ Şenel, *Rüyalar*, 44.

⁸³⁷ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 219-220.

⁸³⁸ Bk. Deirdre Barrett, *Trauma and Dreams*, (USA: Harvard University Press, 1996); A Germain ve A Zadra, “Dreams and Nightmares in PTSD”, *The Neuroscience of Sleep*, Ed. Robert Stickgold and Matthew Walker. (Spain: Elsevier, 2009), 316-323; Ernest Hartmann, *The Nature and Functions of Dreaming*, (USA: Oxford University Press, 2011), 109-111.

⁸³⁹ Barrett, *age.*, 3.

⁸⁴⁰ Şenel, *Rüyalar*, 43.

ihtiyacına göre; kimi zaman bir korkusuyla yüzleşmesi, kimi zaman arzularını gidermesi, kimi zaman günlük olayları gözden geçirmesi, kimi zaman yoğun geçen bir gün sonunda işe yaramayan bilgileri silip işe yarayanları güçlendirmesi, kimi zaman duygularını düzenlemesi ya da kimi zaman travmalarını ortaya çıkarması şeklinde olabilir. İncelediğimiz yaklaşımların rüyaların neden görüldüğüyle ilgili vardıkları sonuçların hiçbirisi için kesinlikle doğrudur diyemeyeceğimiz gibi, bu görüşleri tamamıyla reddedemeyiz de. Her biri kendi açısından doğru olabilir ancak eksiktir. Her birinin, rüyanın farklı bir boyutunu tanımlaması mümkündür. Bazı rüyalar için birden fazla kuram doğru olabilir ancak bütün kuramların her rüya için geçerli olması mümkün değildir.

1.3.3. Rüya-Davranış İlişkisi

Konumuz, rüyaların rüya gören kişinin davranışı üzerindeki etkisini incelemek olduğu için bu bölümde, rüya-davranış ilişkisine değinilecektir. Davranış, “organizmanın gösterdiği her türlü tepki; organizmanın çevrede ve/veya çevreyle olan ilişkisinde değişiklik yaratan eylemleridir.”⁸⁴¹ Psikolojide, *biyolojik yaklaşım, davranışsal yaklaşım, bilişsel yaklaşım, psikanalitik yaklaşım ve fenomenolojik yaklaşım* gibi insan ve davranışlarını farklı açılardan ele alan yaklaşımlar bulunmaktadır.

Biyolojik yaklaşıma göre davranışın nedeni sinir sistemi ve onun işleyiş biçimidir. İnsan davranışını bedenin, özellikle de beynin ve sinir sisteminin içinde oluşan elektriksel ve kimyasal olaylarla ilişkilendirerek açıklamaya çalışır.⁸⁴² Önceki bölümde, yapılmış olan araştırmalar ışığında, uyku ve rüya sırasında beynin durumu, uykunun evreleri ve rüyanın uykunun hangi evresinde ortaya çıktığını açıklamaya çalışmıştık. Ayrıca, insanın uyuması ve rüya görmesi engellendiği zaman ortaya çıkan davranış ve psikolojik hâllerini incelemiştik. Bu çalışmalar, biyolojik yaklaşım çerçevesinde yapılan çalışmalardır. Uyku ve rüya araştırmaları sırasında beyin dalgaları ve göz hareketleri izlenerek bu olguların biyolojik kökeni ortaya çıkarılmaya çalışır.

Psikolojide insanın davranışlarını açıklamaya yönelik diğer bir yaklaşım bilişsel yaklaşımdır. Bilişsel yaklaşım insanı “algılayan, uyarıcıları işleyen, anlamlandıran etken (aktif) bir sistem olarak”⁸⁴³ kabul eder. Birey algılama, düşünme bellek gibi zihinsel

⁸⁴¹ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 185.

⁸⁴² Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology*, 12.

⁸⁴³ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 29.

süreçleri kullanarak çevresi ve kendisi hakkında bilgi edinir, geçmişi hatırlar, problem çözer ve gelecekle ilgili planlar yapar.⁸⁴⁴ Yani bu yaklaşıma göre, öğrenmenin temelinde algılama, hatırlama, düşünme, gibi bilişsel süreçler yatar. Bireyin algıları, anlamlandırmaları ve bilişleri onun davranışlarını ve duygu durumunu etkiler. Rüya gördükten sonra kişinin rüyasını hatırlaması, bu rüyadan etkilenerek korkması, ağlaması, mutlu olması, rüya üzerine düşünmesi, rüyayı birine anlatması, yorumlaması ya da yorumlatması, dua etmesi, namaz kılması gibi duygu ve davranışlar bilişsel süreçlerdir. Kişinin rüya ile ilgili davranışları, onun rüyaları algılama şekli ve rüyalarla ilgili inançları ve tutumları bilinmeden açıklanamaz. Bunları neden yaptığını açıklamak ise fenomenolojik yaklaşımın kapsamındadır.

Bilişsel kuram, bilişsel yapıyı topografik olarak otomatik düşünceler ve şemalar olarak ikiye ayırır. Şemalar ise ara inançlar ve temel inançlardan oluşur. Bu üç kavramı iç içe geçmiş halkalar şeklinde düşünürsek merkezde temel inançlar, daha sonra ara inançlar ve en dışta otomatik düşünceler yer alır.⁸⁴⁵ Otomatik düşünceler zihinde birdenbire beliren düşünce ve imgelerdir. Ara inanç ve kuralları tespit etmek daha zordur ancak kişinin olumsuz temel inançlardan korunmak için geliştirdiği inançlardır diyebiliriz. “Başarısız olmamak için heyecanlanmamalıyım. Eğer heyecanlanırsam başarısız olurum.” şeklindeki gereklilik ve şart içeren düşünceler ve inançlar ara inançlar olabilir.⁸⁴⁶ Temel inançlar ise bireyin geçmiş deneyimleri sonucu oluşan; bireyin kendisi ve çevresiyle ilgili bilgilerini ve varsayımlarını içeren inançlardır.⁸⁴⁷ Rüya temelinde düşündüğümüzde kişinin olumsuz bir rüya görüp uyandığında aklından ilk geçenler onun otomatik düşünceleridir. Daha sonra merak edip rüyadaki sembolün anlamına bakması ve okuduğu yorumlar arasından olumluları seçip olumsuzları görmezden gelmesi ara inançtır. Çünkü “eğer olumsuzları görmezden gelirim rüyam olumsuz anlama gelmez” inancı oluşur. Temel inanç ise rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle gerçekleşecektir. Yani kişi yeterince olumlu düşünürse ve olumsuz yorumları görmezden gelirse rüyası olumsuz anlama gelmez ya da olumsuz olarak gerçekleşmez. Bu temel inanç bazen rüyada görülen simgeler ve sembollerle ilgili de olabilmektedir. Rüyasında belirli bir sembol gördükten

⁸⁴⁴ Cüceloğlu, *age.*, 29.

⁸⁴⁵ Özlem Özcan ve Gonca Gül Çelik, “Bilişsel Davranışçı Terapi”, *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics* 3, 2 (2017); 115-20, 116.

⁸⁴⁶ Özcan ve Çelik, *age.*, 116.

⁸⁴⁷ Özcan ve Çelik, *age.*, 116.

sonra daha önce tecrübe ettiği spesifik olay/duyguların ya da sembolün geleneksel anlamına göre gerçekleşmesini beklediği olay/duyguların oluşmasını beklemek temel inanç şeklinde değerlendirilebilir.

Psikolojik yaklaşım türlerinden biri olan *davranışsal yaklaşım*, “bireyin gözlenebilen ve dolayısıyla, ölçülebilen davranışlarını incelemeyi psikolojinin tek bilimsel yöntemi olarak savunan”⁸⁴⁸ yaklaşımdır. Ancak, davranışçı yaklaşım, bireyin sadece gözlenebilen davranışlarına odaklandığı için, rüyalar, davranışçı yaklaşımın ilgi alanına girmez. Davranışçı yaklaşım açısından rüya ihmal edilmiş konulardandır. Hâlbuki bireyin görünen hayatı ve davranışları kadar uykuda geçirdiği süre ve bu sürenin davranışlarına yansması da önemlidir. Rüya ve davranış arasında karşılıklı bir ilişki olduğu inkâr edilemez. Davranışçı kuram kapsamındaki klasik koşullanma rüyadan kaynaklanan bazı davranışları açıklarken yararlı olabilir. Davranışçı yaklaşım açısından Rus fizyolog ve psikolog Ivan Pavlov’un meşhur köpek deneyi, yapılan ilk klasik koşullanma çalışmalarındandır. Deneye göre, köpeğin görebileceği bir yerde bir ışık yanmış ve ışıktan birkaç saniye sonra köpeğe et verilmiştir. Işık yandığında köpek bir salgılamada bulunmamıştır; et verildiğinde ise salgılamasını normal olarak yapmıştır. Bu, defalarca tekrar edildikten sonra yalnız ışık yandığında köpek kendisine et verilmiş gibi salgılamada bulunmuştur. Köpeğin ışıktan sonra yaptığı bu salgılama davranışı koşullu tepkidir. Köpek, ışıkla yiyecek arasında bir ilgi kurmuştur ve ışığı görünce yiyecek beklemiştir yani ışığa koşullanmıştır.⁸⁴⁹ Klasik koşullanmanın bilişsel psikoloji açısından da açıklamaları yapılmaktadır. Bu yaklaşıma göre klasik koşullanmanın temeli ise *algılama* ve *belleğe* dayanır. Buna göre köpek ışıktan sonra et geleceğini *bilir*, çünkü denemeler sonucunda ışıktan sonra et geldiğini *belleğine* kaydetmiştir. Dolayısıyla koşullu uyarıcıdan sonra doğal uyarıcının geleceğiyle ilgili bir *beklenti* geliştirmiştir.⁸⁵⁰

Peki, klasik koşullanma rüya konusunda nasıl kullanılabilir? Kişinin rüya ile ilgili tecrübe ettiği bazı şeylere bağlı olarak klasik koşullanma ile öğrenme gerçekleşir diyebiliriz. Kişinin rüyadaki simge, sembol ya da his ile gerçek hayattaki olay arasında bağ kurması ve bunun birden çok kez tekrarlanması o simge ya da sembole koşullanmasına neden olur. Örneğin, kişi rüyasında her yılan gördüğünde kötü bir haber

⁸⁴⁸ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 28.

⁸⁴⁹ Cüceloğlu, *age.*, 141.

⁸⁵⁰ Cüceloğlu, *age.*, 143.

alırsa ya da her anahtar gördüğünde bir sıkıntı yaşarsa klasik koşullanmış olur. Sembolü rüyasında *algılar*, uyandıktan sonra *hatırlar* ve *belleğine* alır. Daha sonraki rüyalarında da bu simgeyi/sembolü *ayırt etmeye* başlar. Tecrübelerine dayanarak bilir ki ne zaman bu sembolü görse spesifik bir şey yaşar. Dolayısıyla, söz konusu simgeyi rüyasında her gördüğünde *beklenti* içine girer.

Klasik koşullanmada genelleme (generalization) ve ayırt etme (discrimination) kavramları karşımıza çıkmaktadır. Ayırt etme genellemenin karşıtıdır ve onu tamamlayan bir süreçtir. Genelleme benzerliklere yapılan tepkidir, ayırt etme ise farklılıklara yapılan bir tepkidir. Örneğin, *do* sesinden sonra hafif bir şok verilen bir köpek, defalarca *do* sesine koşullandıktan sonra köpeğe *sol* sesi verilir ve bu sestten sonra şok verilmez. İlk başlarda köpek *sol* sesine de tepki verirken genelleme yapmış ancak bir süre sonra yalnız *do* sesine tepki göstermiştir. *Sol* sesine tepki göstermemiştir. Yani iki sesi ayırt etmeyi öğrenmiştir. Aynı şekilde karabasan gören biri uyumaktan korkabilir bu aşamada *genelleme* vardır. Bir süre sonra her sırtüstü yattığında karabasan gördüğünü fark eder, bu aşamada ise *ayırt etme* ortaya çıkmıştır.

Klasik ve edimsel koşullanma yaklaşımlarına göre öğrenmenin temelinde çağrışım ilişkileri yatar.⁸⁵¹ Bilişsel yaklaşım taraftarları ise bu açıklamayı yetersiz bulurlar, onlara göre öğrenmenin temelinde organizmanın algılaması, hatırlaması, düşünmesi bir başka deyişle bilişsel süreçleri yatar. Organizma neyin ne ile ilişkili olduğunu algılar, anlar ve daha sonra algılamış olduğu bu ilişkileri hatırlar ve ona göre davranır.

Fenomenolojik yaklaşım ise diğer yaklaşımların tersine, bireyin öznel deneyimleriyle ilgilenir. Bu yaklaşım, bireyin davranışlarını anlamak için onun kendine özgü anlayışını, iç dünyasını ve deneyimlerini bilmemiz gerektiğini savunur. Bireyin davranışını belirleyen en önemli etken çevre koşulları, biyolojik dürtüler, istekler ya da gereksinimler değil, onun kendini ve çevreyi o andaki anlamlandırma şekli yani o andaki fenomenidir.⁸⁵² Fenomenolojik yaklaşımı bilişsel yaklaşımdan ayıran tarafı; fenomenolojik yaklaşımın bireyin öznel yaşantısına önem vermesi ve onun dışında hiçbir veri tanımamasıdır. Bilişsel yaklaşım ise bireyin bilişsel süreçlerini düzenli ve deneysel gözlemlerle incelemeyi amaçlar. Fenomenolojik yaklaşıma göre insanın davranışını

⁸⁵¹ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 162.

⁸⁵² Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 32; Nolen-Hoeksema ve diğer., *age.*, 15.

etkileyen en önemli fenomeni deneysel yöntemle inceleme olanağı yoktur, bu çok sınırlı bir yöntemdir.⁸⁵³ Fenomenolojik yaklaşım, insanın davranışının iç ve dış çevre koşullarıyla mekanik bir şekilde oluştuğunu kabul etmez; içinde bulunduğu koşullara göre o anda ne gibi davranış koşulları olduğunu görür ve birini seçer. Bu yaklaşım insanın seçme özgürlüğüne vurgu yapar.

Bir diğer yaklaşım psikanalitik yaklaşımdır. Psikanalitik yaklaşımın rüyaları nasıl ele aldığını daha önce ayrıntılı bir şekilde açıklamıştık. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud, insan davranışlarının büyük bir kısmının bilinçdışı süreçlerden kaynaklandığını varsaymıştır. Bu bilinçdışı süreçler ise, kişinin farkında olmadığı ancak davranışını etkileyen arzuları, dürtüleri, inançları ve endişeleridir. Özellikle çocukluk döneminde aile ve toplum tarafından yasaklanan güdüler bilinçdışına itilirler, orada rüyaları, dil sürçmelerini ya da kişinin tutum ve davranışlarını etkilemeye devam ederler.⁸⁵⁴

Tutum ve davranış arasında da karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Tutum davranışı etkileyen unsurlardan sadece biridir; davranış tutumlar dışında birçok etken tarafından belirlenir. Tutum, bir bireye atfedilen eğilimdir.⁸⁵⁵ Tutum *duygusal, bilişsel ve davranışsal* bileşenlerden oluşur. Belirli bir nesne ya da konuyla ilgili belirli duygular besliyor olabiliriz. Bu duygular tutumumuzu şekillendirir. Karabasan örneğini ele alırsak; “*Karabasan görmekten endişe ediyorum*” dediğimizde endişe duygusu karabasanla ilgili tutumumuzu şekillendirir ve onun duygusal bileşenini oluşturur. Bir nesne ya da konuya dair sahip olduğumuz düşünceler ve inanışlar o nesne ya da konuya olan tutumuzu şekillendiren bilişsel bileşenlerdir. “*Sırtüstü yattığım zaman karabasan gördüğümü düşünüyorum/inanıyorum*” dediğimizde bu düşünce/inanış karabasanla ilgili tutumumuzun bilişsel bileşenidir. Davranışsal bileşen ise bir nesne ya da konuya yönelik gerçekleştirdiğimiz bir davranış temsil eder. “*Karabasan rüyası görmemek için sırtüstü yatmıyorum*” dediğimizde ise sırtüstü yatmama davranış tutumun davranışsal ögesi olur.⁸⁵⁶

Bu tanımlardan yola çıkarak rüyaların davranış nasıl etkilediğini açıklamak için benimsediğimiz yaklaşım fenomenolojik ve psikanalitik yaklaşım olmalıdır ancak diğer

⁸⁵³ Cüceloğlu, age., 32.

⁸⁵⁴ Bk. Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology*, 14-15.

⁸⁵⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, (İstanbul: Evrim, 1988), 84.

⁸⁵⁶ Bk. Kağıtçıbaşı, age., 86.

yaklaşımların da görmezden gelinemeyeceği kanaatindeyiz. Her yaklaşım, fenomeni farklı bir açıdan ele alarak konunun farklı bir yönüne açıklık getirir. Rüyanın oluşumu, rüyayı gören kişinin onu hatırlaması, üzerine düşünmesi, yorumlaması ve tüm bu süreçlerin kişi üzerindeki etkisi ve neticesinde ortaya çıkan davranış bilişsel yaklaşımın da kapsamındadır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Rüya gibi derin bir konuyu din psikolojisinin yöntem ve metotlarıyla incelerken, literatürde ulaşılabilen tüm bilgi ve geçmiş çalışmaların yanı sıra alan araştırmasından elde edeceğimiz verileri rasyonel, objektif, kapsamlı ve tutarlı bir şekilde ele alarak değerlendirmek yöntem bakımından amaçlarımızdan biridir. Çalışma hem teorik hem alan araştırmasından oluşan iki boyutlu nitel bir araştırmadır. Teorik bölümde dokümantasyon yöntemi ile elde edilmiş olan rüya ile ilgili veriler sistematik bir şekilde düzenlenirken, uygulama kısmında ise tarama yöntemi ile elde edilmiş olan verilerin, aşağıda açıklayacağımız metotlarla değerlendirilmesi yapılmıştır.

Nitel araştırma, birey ya da grupların bir probleme atfettiği anlamları keşfetmeyi ve anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır⁸⁵⁷ ve konuları derin, detaylı bir şekilde çalışmaya olanak sağlar.⁸⁵⁸ Önceden belirlenmiş kategoriler tarafından sınırlanmayan saha çalışması yaklaşımı nitel araştırmanın derinliğine, açıklığına ve detayına katkıda bulunur.⁸⁵⁹ Nitel araştırma, nesnelerin niteliğini değerlendirmek için kelimeler, resimler ve tasvirler kullanmaya yatkınken nicel araştırmanın genellikle sayılara dayanması, nicel araştırma yöntemlerinin nitel araştırma yöntemlerinden daha bilimsel olduğu şeklinde bir algı oluşmasına neden olmuştur.⁸⁶⁰

Nitel yöntem birçok özelliği ile nicel yöntemden farklıdır. Nitel yöntem, herhangi bir kişi, grup ya da etkileşim yeri göz önüne alındığında, insanların yaptıkları ya da deneyim olarak bildirdikleri şeylerde gözlemlenen düzeni tanımlamanın ve anlamaya çalışmanın bir yoludur.⁸⁶¹ Nesnelerin sayılarını, ölçümlerini ve ana konunun yayılımını,

⁸⁵⁷ John W. Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. ed: Selçuk Beşir Demir, (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 4.

⁸⁵⁸ Michael Quinn Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods*, (USA: SagePublication, 2002), 14.

⁸⁵⁹ Patton, *age.*, 14.

⁸⁶⁰ Bruce L. Berg ve Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. ed: Hasan Aydın, (Konya: Eğitim Yayınevi, 2015), 20.

⁸⁶¹ Lawrence F. Locke, Waneen Wyrick Spirduso and Stephen J. Silverman, *Proposals that Work: A Guide for Planning Dissertations and Grant Proposals*, (USA: Sage Publications, 2007), 96.

dağılımını gösteren nicel araştırmalardan farklı olarak nitel araştırmalar, nesnelerin “anlamalarını, kavramlarını, tanımlarını, karakteristiklerini, metaforlarını, sembollerini ve tasvirlerini” ifade eder.⁸⁶² Nicel araştırmada olduğu gibi nitel araştırmada kişiler laboratuvar ortamında değildir ya da kendilerine doldurmaları için ölçme araçları verilmez; detaylı bilgi onlara doğrudan sorular sorularak, davranışları gözlenerek toplanır. Temel veri toplama araçları; doküman incelemesi, davranışları gözleme ya da katılımcılarla görüşmedir.⁸⁶³ Nicel bir yaklaşımın avantajı, çok sayıda insanın tepkilerini sınırlı bir dizi soruyla ölçmek ve böylece verilerin karşılaştırılmasını, istatistiki olarak toplanmasını kolaylaştırmaktır. Bu, kısa ve öz bir şekilde geniş, genelleştirilebilir bir bulgu kümesi sunar. Bunun aksine, nitel yöntemler genellikle çok daha az sayıda insan ve vaka hakkında ayrıntılı bir bilgi zenginliği üretir. Bu, incelenen vakaların ve durumların anlaşılma derinliğini artırır, ancak genellenebilirliği azaltır.⁸⁶⁴

Konumuzun nitel yöntem ile çalışılması, katılımcıların rüya ile ilgili tecrübe, duygu ve düşüncelerini aktarmasına fırsat sunma açısından önemlidir. Çünkü bu çalışmada amacımız rüya ile ilgili sayısal istatistiklerden ziyade fenomenin bireyin bilişsel ve sosyal dünyasındaki anlamını keşfetmektir.

2.2. ARAŞTIRMA DESENİ

Bu çalışmada, fenomenolojik ve durum çalışması araştırma desenleri kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, araştırmacının, bir çalışmada katılımcılar tarafından tanımlanan bir fenomenle ilgili insan deneyimlerinin özünü betimlediği bir araştırma desenidir.⁸⁶⁵ İnsanların olayları nasıl tanımladıklarının ve duyuları aracılığıyla nasıl deneyimlediklerinin incelenmesidir.⁸⁶⁶ Fenomenolojik yaklaşımın amacı günlük deneyimlerimizin doğası veya anlamı hakkında daha derin bir anlayış kazanmaktır.⁸⁶⁷ Bu desen, felsefi bir gelenek olarak ilk kez Alman filozof Edmund H. Husserl (1859-1938) tarafından kullanılmıştır. Durum çalışması ise araştırmacının bir durumu, olayı, süreci

⁸⁶² Berg ve Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 19.

⁸⁶³ Creswell, *Araştırma Deseni*, 185.

⁸⁶⁴ Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods*, 14.

⁸⁶⁵ Creswell, *age.*, 14.

⁸⁶⁶ Patton, *age.*, 105.

⁸⁶⁷ Patton, *age.*, 104.

ya da bir veya daha fazla bireyi derinlemesine analiz ettiği bir araştırma desenidir.⁸⁶⁸ Durum çalışmaları az bilinen bir alanı keşfederken ya da bir fenomen, durum, olay, mekân, grup ya da topluluk hakkında bütüncül bir anlayışa sahip olunmak istenen alanı keşfederken çok kullanışlı bir desendir. Bu desenin amacı, onaylamak ve ölçmekten ziyade keşfetmek ve anlamaktır.⁸⁶⁹

2.3. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evreni Çorum ilidir, örnekleme ise Çorum ilinde ikamet eden 18 yaş üzeri yetişkinlerden oluşmaktadır. Örneklemin, yakın çevreden oluşan 7 kişilik gönüllü bir deneme grubundan sonra, *rastlantısal örneklem* (uygun örneklem/convenience sampling), *amaçlı örneklem* (purposeful sample) ve *kartopu örnekleme* ile daha geniş bir çevreye ulaşılarak genişletilmesi planlanmıştır. *Uygun örneklem*, kolay ulaşılabilen katılımcılarla oluşturulan örneklem çeşididir.⁸⁷⁰ *Amaçlı örnekleme*, araştırmacı örnekleme belirlerken bazı gruplarla ilgili özel bilgi ve deneyimlerini kullanır.⁸⁷¹ Dolayısıyla, bu örnekleme araştırmayla doğrudan alakalı ve diğer seçeneklerden elde edilemeyecek bilgileri sağlamak amacıyla belirli ortam, kişi ya da etkinlikler kasten seçilir.⁸⁷² Bu örneklemin amaçlardan biri, seçilen ortam, kişi ya da grupların temsil edebilirliğini sağlamaktır; çünkü, nicel çalışmaların boyutuna nazaran küçük boyutlu bir örneklemin, popülasyonun ortalama üyelerini yeterince temsil ettiğinden emin olunması için yapılan bilinçli seçim, tesadüfi yöntemle oluşturulan aynı boyuttaki bir örneklemden daha fazla güven sağlar.⁸⁷³ Böylece maksimum çeşitlilik de sağlanmış olur. Maksimum çeşitlilik “popülasyondaki çalışmayla en çok ilişkili çeşitlilik boyutlarını tanımlayarak ve bu boyutlardaki en iyi muhtemel çeşitlilikleri temsil eden kişileri ve ortamları seçerek sağlanır.”⁸⁷⁴ Ayrıca, araştırmaya başlarken sahip olunan ya da sonradan oluşturulan teorilerin test edilmesi *amaçlı örneklemin* hedeflerindendir. Bu bilinçli seçim, teorilerin temsilci grupların yapamayacağı bir şekilde değerlendirilip aydınlatılmasını

⁸⁶⁸ Creswell, *Araştırma Deseni*, 14.

⁸⁶⁹ Ranjit Kumar, *Research Methodology*, (Great Britain: Sage, 2011), 138.

⁸⁷⁰ Berg ve Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 70.

⁸⁷¹ Berg ve Lune, *age.*, 71.

⁸⁷² Joseph A. Maxwell, *Nitel Araştırma Tasarımı; Etkili Bir Yaklaşım*, çev. ed: Mustafa Çevikbaş, (Ankara: Nobel Yay., 2018), 97.

⁸⁷³ Maxwell, *age.*, 98.

⁸⁷⁴ Maxwell, *age.*, 98.

sağlayabilir.⁸⁷⁵ Bu örneklemin amaçlarından bir diğeri ise “ortam ve kişiler arasındaki farklılıkların sebeplerini aydınlatmak için belli karşılaştırmalar yapabilmektir.”⁸⁷⁶ Bunun yanında, araştırma sorularını en iyi şekilde cevaplanmasını sağlayacak kişi ya da grupları seçmek yine örneklemin amaçlarındandır. Araştırmamızda, sık ya da nadir rüya gören kişileri seçmenin yanında, sadece Sünniler ve dindarlar değil; yakın çevreden hareketle ulaşılabilen Aleviler, ateistler ve deistlerle de görüşmeler yaparak bu gruplar arasında rüyaya yaklaşım açısından fark olup olmadığını anlamak adına bu örneklem kullanıldı. Tarikat mensubu kişiler özellikle dâhil edilmedi; çünkü hâlihazırda tarikatlarda rüyalara verilen önem bilinmekte ve bu alanda çalışmalar da bulunmaktadır.⁸⁷⁷ Bu nedenle de farklı sosyo-kültürel ve dinî geçmişi olan, farklı meslek gruplarından, farklı gelir ve eğitim düzeyine sahip katılımcılarla maksimum çeşitliliği sağlayabilmek açısından *amaçlı örneklemin* temel alınması uygun görüldü. Kendisinden yararlandığımız bir diğer yöntemsel yaklaşım olan *kartopu örneklemini* ise araştırmacının ilk iletişime geçtiği kişiler ile başlayıp onlar aracılığıyla başkalarına ve onların da referans olduğu diğer kişilere ulaştığı bir yöntemdir.⁸⁷⁸ Rüyaların bireyin iç dünyasıyla ilgili olması nedeniyle kişinin rüyalarını genellikle yakın çevresiyle paylaşması ve hemen hemen herkesin yakın çevresinde sık rüya gören kişileri tespit edebilmesi, rüya konusuyla ilgili örneklem oluşturmanın en uygun yollarından birinin kartopu yöntemi olduğu fikrini oluşturmuştur. Ayrıca, kişinin tinsel dünyası ile alakalı bir konuda görüşmeyi kabul etmesi, tanıdığı ve güvendiği birinin referansıyla daha kabul edilebilir görünmektedir. Katılımcının güveninin kazanılması ve rüya ile ilgili sorulara rahatlıkla cevap verebilmesi hatta görüşmenin kayıt altına alınmasından rahatsızlık duymaması için kartopu yönteminin en ideal yöntem olduğunu düşünerek bu yöntemi kullandık.

2.3.1. Örneklem Sayısının Belirlenmesi

Nitel çalışmalarda, veri toplama yöntemlerinden dolayı büyük örneklem gruplarıyla çalışmak hem zaman hem maliyet açısından mümkün olamamaktadır.⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ Maxwell, *Nitel Araştırma Tasarımı*, 98.

⁸⁷⁶ Maxwell, *age.*, 98.

⁸⁷⁷ Bk. Bülent Akot, “Tasavvufî Terbiyede Rüyanın Değeri” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy: 19 (2011): 93-113.; Kayacı, *Tasavvuf Geleneğinde Rüya*.

⁸⁷⁸ Raymond M. Lee, *Doing Research on Sensitive Topics*, (Devon: Sage Publication, 1993), 65.

⁸⁷⁹ Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 1 (2015): 62-80, 70.

Ayrıca örneklem grubunun büyüklüğü, elde edilen büyük hacimli ham nitel verinin analizinde zorluklar yaşanmasına neden olacaktır. Bu nedenle, nitel araştırmacılar mümkün olduğunca evrende olması muhtemel “çeşitliliği, zenginliği, farklılığı ve aykırılığı” temsil edecek bir örneklem belirlemeye çalışır.⁸⁸⁰

Nitel araştırmalarda 6 katılımcı temel temaların oluşması için yeterlidir. Guest ve arkadaşları iki Batı-Afrika ülkesinde 60 kadın katılımcıyı içeren bir araştırma yapmışlar ve satürasyonun (verilerin doygunluğa ulaşması) ilk 12 katılımcıdan sonra ortaya çıkmasına rağmen ana temaların ilk 6 katılımcıda oluştuğunu rapor etmişlerdir.⁸⁸¹ Çalışmamızda ise 59 katılımcı ile derinlemesine görüşme (mülakat) yapılmıştır. Bu katılımcıların temsil niteliği taşıdığı ve ana temaların ortaya çıkması ve satürasyon için yeterli olduğu kanaatindeyiz.

2.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE STRATEJİLERİ

Nitel veri toplama araçlarından en etkililerinden biri görüşme (mülakat) yöntemidir. Görüşme gerçekleştirilirkenki esneklik derecelerine göre 3 çeşit görüşme türü vardır: Oldukça yapılandırılmış (standartlaştırılmış), yönlendirmesiz (standartlaştırılmamış) ve yarı-yapılandırılmış.⁸⁸² Yarı-yapılandırılmış görüşme türü, önceden belirlenmiş, sistematik ve tutarlı bir sırada bir dizi soru içerir. Araştırmacı bu soruların dışına çıkma özgürlüğüne sahiptir; sorulara aldığı cevapları derinleştirmek için farklı sorular sorabilir.⁸⁸³ Katılımcıların doğrudan gözlenemeyeceği durumlarda yararlıdır. Katılımcının görüşlerini ve fikirlerini ortaya çıkarma amaçlı açık-uçlu sorular içerir.⁸⁸⁴

Araştırmada, nitel veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Veriler 2019 yılı Nisan ve Temmuz ayları arasında Çorum’da ikamet eden 38’i kadın ve 21’i erkek olmak üzere toplam 59 kişi ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler yüz yüze ve tek seferlik yapılmıştır. Her bir görüşme ortalama olarak asgari 7 dakika, azami

⁸⁸⁰ Karataş, *age.*, 70.

⁸⁸¹ Greg Guest, Bunce Arwen and Johnson Laura, “How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability”, *Field Methods* 18, (2006): 59-82.

⁸⁸² Berg ve Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 132.

⁸⁸³ Berg ve Lune, *age.*, 136.

⁸⁸⁴ Creswell, *Araştırma Deseni*, 190-191.

yaklaşık 40 dakika sürmüştür. 1 katılımcı dışında tüm katılımcılar görüşmenin ses kaydı altına alınmasını kabul etmiştir. Buna izin vermeyen 1 katılımcı ile yapılan görüşme sırasında ise not alınmıştır (Katılımcılar ile ilgili bilgileri içeren tablo Ek-3'te sunulmuştur).

Veri toplama aracı olarak, öncelikle araştırmacı tarafından oluşturulan yarı-yapılandırılmış görüşme formu, yakın çevreden oluşan 7 kişilik bir deneme grubuna uygulanmış ve soruların anlaşılabilirliği test edilmiş; tekrara düşen sorular ve ifadeler tespit edilmiş, görüşmenin ortalama olarak ne kadar sürdüğü saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra, Behlül Tokur'un bir çalışmasında⁸⁸⁵ uyguladığı model örnek alınarak durum tanımları tespiti yapılmıştır. Buna göre temel ve alt problemler çerçevesinde 6 durum tanımı belirlenmiş ve görüşme soruları bu kategorilere göre yeniden düzenlenmiştir.

Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara, demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla yaş, cinsiyet, medeni hâl, eğitim durumu, meslek ve doğum yerleri hakkında bilgiler sorulmuştur. Daha sonra ise katılımcıyı tanımak adına dinî eğitim alıp almadıkları, kendilerini dinî açıdan nasıl tanımladıkları, dinî bir grup ya da tarikata bağlılıklarının olup olmadığı ve rüyalara verdikleri önem sorulmuştur. Görüşmenin asıl kısmında ise katılımcıların rüya öncesi psikolojik süreçleri ele alınmış, daha sonra genel olarak rüyaların içeriği ve yorumlama süreci üzerinde durulmuş, ardından rüya sonrası psikolojik durum, rüyanın etkileri ve rüya-inanç ilişkisi incelenmiştir.

⁸⁸⁵ Behlül Tokur, *İmtihan Psikolojisi Var Olmanın Hakkını Vermek: İmtihan*, (Ankara: Fecr, 2018).

Tablo 2.1: Nitel Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Durum Tanımı	Temel Araştırma Soruları
Rüya öncesi psikolojik süreç	1. Ne sıklıkla rüya görüyorsunuz? Neden rüya görüyorsunuz? 2. Gün içinde yaşadığınız olayların devamı ya da yansıması şeklinde gördüğünüz rüyalarınız var mı? Anlatabilir misiniz? 3. Bastırdığınız duyguların açığa çıktığını düşündüğünüz rüyalarınız oldu mu? Anlatabilir misiniz?
Rüyanın içeriği	1. Genelde ne tür rüyalar görüyorsunuz? 2. Gelecekte haber veren bir rüya gördünüz mü? Anlatabilir misiniz? 3. Tanrı'dan mesaj olduğuna inandığınız bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz? 4. Şeytani/şeytandan kaynaklandığını düşündüğünüz bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz? 5. Probleminize cevap olan, size yol gösterdiğini hissettiğiniz bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?
Rüyayı yorumlama süreci	1. Rüya gördükten sonra uyguladığınız ya da takip ettiğiniz bir ritüel var mı? 2. Rüyalarınızı yorumlamak ya da anlamak için ne yaparsınız? Rüyalarınızın ne anlama geldiğine nasıl karar verirsiniz? (Yorumlaması için birine anlattığını söylerse...): •Bu kişi hangi metotla rüya yorumunu yaptı? Bu yorumun sizin üzerinizdeki etkisi ne oldu? (İnternet sitelerinden ya da rüya yorumu kitaplarından baktığını söylerse...): •Hangi sitenin daha güvenli ve doğru bilgi verdiğine nasıl karar veriyorsunuz? •Tercih ettiğiniz belirli bir kitap var mı? 3. Rüyayı yorumla(t)ma amacı dışında kimlerle ve ne amaçla paylaşırsınız?
Rüya sonrası psikolojik durum	1. Rüyalarınız sizde olumlu/olumsuz beklentiler oluşturur mu? Nasıl? 2. Rüyalarınız günlük ruh hâlinizi etkiler mi? Örnek verebilir misiniz?
Rüyanın etkileri (Başa çıkma)	1. Rüyalarınız sorunlarla/stresle başa çıkma noktasında size yardımcı olur mu? Örnek verebilir misiniz? 2. Rüyalarınızın dinî hayatınızı olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz? 3. Günlük hayatınızı olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz? 4. Gördüğünüz bir rüyaya bağlı olarak kararlarınızı değiştirir misiniz?
Rüya-inanç ilişkisi	1. Rüyaların din ile bağlantılı olduğunu düşünüyor musunuz? 2. Rüyalarınızdan ilahi bir yardım/uyarı aldığınıza inanıyor musunuz? Örnek verebilir misiniz? 3. İstihareye inanır mısınız? Yaptınız mı/Yapar mısınız?

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin özelliği gereği görüşme sırasında gerek duyulduğu takdirde yeni sorular sorulmuş ve daha önce yanıtı başka bir soru içerisinde verildiyse tekrara düşmemek adına ilgili sorunun sorulmadığı durumlar olmuştur.

2.5. VERİ ANALİZ SÜREÇLERİ

Nitel araştırmalar; soruların ve işlem basamaklarının geliştirilmesi, veri toplanması, özel durumlardan genel temalara ulaşılarak tümevarımsal veri analizi yapılması ve verilerin anlamının yorumlanması aşamalarını içermektedir.⁸⁸⁶ Bu araştırmada verilerin analizi için izlediğimiz basamaklar şu şekildedir: Yapılan görüşmelerin çözümlenerek veri analizi için hazırlanması ve düzenlenmesi, verilerin tamamının okunması ve incelenmesi, durum tanımları altında kategorilerin oluşturulması, verilerin kodlanması ve temaların oluşturulması, sonuçların ve bulguların yorumlanması.

Nitel araştırmalarda, veri analizine başlamadan önce verilerin özetlenmesi, kodlanması ve temalara ayrılması önemli bir adımdır. Çok büyük hacimdeki işlenmemiş ham veri daha kolay ulaşılması, anlaşılması ve değişik tema ve örüntüler çıkarılabilmesi amacıyla özetlenmeli ve dönüştürülmelidir.⁸⁸⁷ Araştırmacılar bunu elle yapabildikleri gibi kelime işlemci programları ve/veya bilgisayar tabanlı veri analiz yazılımları da kullanabilirler.⁸⁸⁸ Bu yazılımlar araştırmacının veri analizi için harcayacağı zaman ve enerjiden tasarruf etmesini sağlar. Aynı zamanda veri analiz sürecini daha sistematik hâle getirerek araştırmacıya süreci daha iyi kontrol etme, kodları gözden geçirme ve gerektiğinde düzeltme gibi avantajlar sağlar.⁸⁸⁹

MAXQDA, araştırmacının nitel verileri sistematik bir şekilde değerlendirmesi ve yorumlaması için geliştirilmiş bilgisayar yazılım programlarından biridir. Bu programda, görüntü ve ses kayıtları depolanabilir ve kodlanabilir. Kodlamalara kişi, kod ve oluşturulan alt gruplara göre geri dönülebilmektedir. Bu özellikler sayesinde her kişi için yapılan görüşmelerin akışı ve kodlanan bölümler görülebilmektedir.⁸⁹⁰ Araştırmamızda

⁸⁸⁶ Creswell, *Araştırma Deseni*, 4.

⁸⁸⁷ Berg ve Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 74.

⁸⁸⁸ Berg ve Lune, *age.*, 75; Creswell, *age.*, 195.

⁸⁸⁹ Semra Coşgun İlgar ve M. Zeki İlgar, “Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, 5 (2014): 33-78, 44.

⁸⁹⁰ İlgar ve İlgar, *age.*, 63.

ses kayıtları ve metin verilerinin depolanması, saklanması ve verilerin kodlanmasında MAXQDA yazılımı kullanılmıştır.

Bu çalışmada, görüşme verilerinin analizi tümevarımsal veri analizi ile gerçekleştirilmiştir. Tüm veriler ses dosyasından Word dosyasına aktarılmıştır. Elde edilen dokümanlar birçok defa baştan sona okunmuştur. Sonrasında veriler MAXQDA nitel veri analiz yazılımı ile kodlanmıştır. Kodlar Excel dosyalarına aktarılmıştır. Excel dosyalarında her soru için verilen tüm cevaplar tek dosyada görülecek şekilde bir araya getirilmiştir. Bu yöntem, aynı soruya verilen tüm cevapları arka arkaya okuma fırsatı sunmuş ve okumalar sonucunda verilen yanıtlar daha kolay bir şekilde gruplara ayrılmış ve temalar belirlenmiştir. Bulguları değerlendirdiğimiz bölümde cevaplara direkt yer verildiğinde, katılımcının cevabı içinde araştırmacıya ait bölüm olduğunda bu, köşeli parantez ([]) içerisinde belirtilmiştir. Bazen de katılımcı soruda geçen ifadeleri tekrar etmediği için, bu ifadeler ya da katılımcının kastettiği mana, cevabın daha iyi anlaşılması amacıyla parantez içerisinde yazılarak eklenmiştir.

Çalışmamızda derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verinin orijinaline mümkün olduğunca sadık kalarak ve katılımcıların görüşme sırasında söylediklerinden doğrudan alıntılar yaparak betimsel bir şekilde sunmaktır.⁸⁹¹ Bu yaklaşımın amacı elde edilen verileri düzenleyerek ve yorumlayarak önceden belirlenen temalara göre özetlemektir. Öncelikle veriler sistematik ve açık bir biçimde betimlenir, daha sonra bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden sonuç ilişkileri kurulur ve birtakım sonuçlara ulaşılır.⁸⁹² İçerik analizi ise “kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanması”dır.⁸⁹³ İçerik analizinde metin içindeki belirli kelime ve kavramlar belirlenir. Bu kelime, kavramların anlamları ve ilişkileri belirlenerek analiz edilir. Metindeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunulur.⁸⁹⁴ Bu amaçla, bu araştırmada temel ve alt problemler ışığında önceden belirlenen durum tanımları altında betimsel analiz ile katılımcıların kendi hikâyelerine doğrudan alıntılarla yer verilmiş;

⁸⁹¹ Harry F. Wolcott, *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation*, (USA: Sage Publications, 1994), 10.

⁸⁹² İlgar ve İlgar, *Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması*, 37.

⁸⁹³ Berg ve Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 380.

⁸⁹⁴ İlgar ve İlgar, *age.*, 38-39.

daha sonra içerik analizi ile bu veriler sistematik olarak incelenmiş; temalar, ön yargılar ve anlamlar tespit edilerek teorik kısımda sunulan bilgilerden yola çıkılarak yorumlanmıştır.

2.6. ETİK HUSUSLAR

Birçok araştırmacı, nitel araştırma deseninde, etik hususların önemine dikkat çekmektedir.⁸⁹⁵ Her şeyden önce araştırmacı, bilgi veren katılımcının ihtiyaçları, istekleri, değerleri, inançları ve haklarına saygı göstermek zorundadır. Bu çalışmada, katılımcının haklarını korumak adına bazı koruyucu tedbirler alınmıştır. Görüşmelere başlamadan önce soruların etik açıdan uygunluğuna dair onay, Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kuruluna başvurularak alınmıştır. Görüşmeler sırasında, araştırmanın amacı hem yazılı hem de sözlü olarak katılımcıya ifade edilmiştir. Katılımcıdan, görüşmeye gönüllü olarak katıldığını beyan eden yazılı bir izin belgesi alınmıştır. Katılımcının hakları ve istekleri verilerin raporlaştırılmasıyla ilgili seçimler yapılırken dikkate alınmıştır. Katılımcıya kimlik bilgilerinin gizliliği garantisi verilmiştir. Kayıt işlemi ve kodlama sırasında katılımcının isimleri yanıtlarından ayrılmış ve kimlik bilgilerini korumak için isimler kodlanmıştır. Bu amaçla, her katılımcıya “katılımcı”nın kısaltması olarak K harfi ve bu harfin yanına her katılımcı için 1’den 59’a kadar, röportaj yapma sırası dikkate alınarak ayrı bir sayı atanmıştır (K11, K43... gibi). Katılımcılarla ilgili bilgiler parantez içinde bölümle ilgisine göre bazen kendi tanımladıkları şekilde dindarlık durumları bazen meslekleri bazen ikisi birlikte verilmiştir.

2.7. ARAŞTIRMA SIRASINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Görüşmeler sırasında karşılaşılan ilk zorluk, konunun özel ve öznel olmasına bağlı olarak bazı katılımcıların, gönüllü olarak katılmalarına rağmen sorulara kısa cevaplar vermeleri olmuştur. Bunun sebeplerinden birinin, iç dünyalarını çok fazla açmak istememeleri olabileceği kanaatindeyiz. Bunun aksine, bazı katılımcıların ise rüyalarıyla ilgili konuşmaktan keyif aldıkları görülmüştür. Bu kişilerle yapılan görüşmeler diğerlerine nazaran oldukça uzun sürmüştür. Bunun yanı sıra, bazı katılımcılar, konuyu

⁸⁹⁵ Berg ve Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 81; Creswell, *Araştırma Deseni*, 92; Kumar, *Research Methodology*, 244.

görüşme sırasında öğrendikleri için hazırlıksız olduklarını belirtip rüyalarını hatırlamakta zorlanmışlardır. Konulara özel rüya örnekleri verememeleri karşılaşılan bir diğer zorluk olmuştur. Bu nedenle bazı durumlarda spesifik örnekler vermektense “Güzel bir rüya gördükten sonra mutlu olurum. Korkulu bir rüya gördüysem titreyerek uyandığım bile olur.” şeklinde genel ifadeler kullanmak zorunda kalmışlardır.

Çalışma sırasında karşılaşılan diğer bir zorluk ise katılımcının güvenini kazanma konusu olmuştur. Yakın zamanda yaşanmış olan darbe girişiminin ve akabindeki operasyonların insanların şüphe duymasına neden olacakları olumsuz bir ortam oluşmasına sebep olduğu görülmüştür. Tanıdık vasıtasıyla ulaşılan ilk katılımcı bahsedilen sebepleri gerekçe göstererek ses kaydı alınmasını istememiştir. Bu tecrübeden sonra, tanıdık ya da ilk kez karşılaşılmış olsun, katılımcıya, onu rahatsız etmemek adına, sorular içerisinde olan “Dinî bir grup, cemaat ya da tarikata yakınlığınız ya da bağlılığınız var mı?” sorusu, sorudan “cemaat” kelimesi çıkarılarak sorulmuştur. Akabinde sorunun sorulma amacı açıklanmıştır.

2.8. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırma, 2019 yılında Çorum ilinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri, sık ya da nadir olarak rüya gören yetişkinlerin rüya ile bağlantılı inanç, davranış ve pratiklerinin incelenmesiyle sınırlıdır.

Bu araştırma, sorular değiştikçe bulgular değişeceğinden görüşme sırasında sorulan sorularla sınırlıdır.

Bu araştırma, gerçekleştirildiği evren ve o evreni temsil ettiği varsayılan örneklemle sınırlıdır.

Bu araştırma, katılımcıların görüşme sırasında verdikleri cevaplarla araştırmacının gözlem ve görüşme sonucunda aldığı yanıtları değerlendirmesi ile sınırlıdır.

Konuyla ilgili inanç ve davranışlar zamanla değişebileceğinden araştırma, gerçekleştirildiği zaman dilimi ile sınırlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 3.1 : Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş Dönemleri	N	%
Genç Yetişkinlik (18-30)	20	33.9
Orta Yetişkinlik (31-45)	29	49.2
Yetişkinlik (46-60)	8	13.5
Yaşlılık (65+)	2	3.4
Toplam	59	100

Katılımcılar gelişim dönemleri dikkate alınarak gruplandırılmış ve Tablo 3.1’de sunulmuştur. Buna göre, katılımcıların %33.9’u (20 kişi) genç yetişkinlik (18-30 yaş), %49,2’si (29 kişi) orta yetişkinlik (31-45 yaş), %13,5’i (8 kişi) yetişkinlik (46-60 yaş) ve %3,4’ü (2 kişi) yaşlılık (65 yaş üzeri)⁸⁹⁶ döneminde bulunmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 18-69 ve yaş ortalaması 34,8’dir.

Tablo 3.2 : Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	N	%
Kadın	38	64.4
Erkek	21	35.6
Toplam	59	100

Tablo 3.2’de sunulduğu gibi örneklemin %64,4’ünü (38 kişi) kadın ve %35,6’sını (21 kişi) erkekler oluşturmaktadır.

⁸⁹⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun verileri göz önüne alınarak 65 yaş ve üzeri *yaşlı* kategorisinde değerlendirilmiştir. Erişim tarihi: 02.07.2020
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?sessionId=fT2YXxrWVbdpkjXFb1hhhDgGyBnr07n1vpkpSTh1Znstd2cFpgrF!-32944809?id=13466>

Tablo 3.3 : Medeni Hâle Göre Dağılım

Medeni Hâl	N	%
Evli	28	47.4
Dul	2	3.4
Boşanmış	2	3.4
Bekâr	27	45.8
Toplam	59	100

Katılımcıların medeni hâle göre dağılımları Tablo 3.3’de sunulmuştur. Buna göre; katılımcıların %47.4’ü (28 kişi) evli, %45.8’i (27 kişi) bekâr, %3.4’ü (2 kişi) dul ve %3.4’ü (2 kişi) boşanmıştır. Evli ve bekâr sayısının neredeyse eşit olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 3.4 : Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Eğitim Durumu	N	%
İlkokul	7	11.9
Ortaokul	2	3.4
Lise	16	27.2
Yüksekokul	1	1.7
Ön-Lisans	2	3.4
Lisans	14	23.7
Yüksek Lisans	9	15.2
Doktora	8	13.5
Toplam	59	100

Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımları Tablo 3.4’de sunulmuştur. Buna göre; katılımcılar arasında ilkokul mezunu oranı %11.9 (7 kişi), ortaokul mezunu oranı %3.4’ü (2 kişi), lise mezunu %27.2 (16 kişi), yüksekokul mezunu %1.7 (1 kişi), ön lisans mezunu %3.4 (2 kişi), lisans mezunu %23.7 (14 kişi), yüksek lisans mezunu %15,2 (9 kişi) ve doktora düzeyi %13.5 (8 kişi)’tir.

Tablo 3.5 : Mesleklere Göre Dağılım

Meslekler	N	%
Mühendis	8	13.5
Öğretmen	7	11.9
Akademisyen	6	10.1
Öğrenci	14	23.7
Klinik Psikolog	1	1.7
Ev Hanımı	12	20.3
Sağlıkçı	1	1.7
Memur	3	5.1
Reklamcı	1	1.7
İşletme Müdürü	1	1.7
Serbest	4	6.9
İşsiz (Yeni Mezun)	1	1.7
Toplam	59	100

Katılımcıların mesleklere göre dağılımı Tablo 3.5’te sunulmuştur. Buna göre; katılımcılar arasında 8 mühendis (%13.5), 6 akademisyen (%10.1), 7 öğretmen (%11.9), 1 klinik psikolog (%1.7), 1 sağlıkçı (%1.7), 3 memur (%5.1), 12 ev hanımı (%20.3), 1 reklamcı (%1.7), 4 serbest (%6.9), 1 işletme müdürü (%1.7), 14 öğrenci (%23.7) ve yeni mezun olduğu için işsiz olduğunu ifade eden 1 (%1.7) kişi bulunmaktadır. Katılımcıların %53.3’ünün bir işte çalıştığı ve gelirinin olduğu tespit edilmiştir. Geri kalan 45.7’sinin ise öğrenci, ev hanımı ya da yeni mezun olduğu ve gelirlerinin olmadığı tespit edilmiştir.

3.2. KATILIMCILARIN DİNDARLIK BOYUTLARI, DİNÎ EĞİTİMLERİ VE RÜYAYA VERDİKLERİ ÖNEM İLE İLGİLİ BULGULAR

3.2.1. Dindarlık

Katılımcıların dine yaklaşımlarını görmek ve dinî açıdan kendilerini nasıl tanımladıklarını öğrenebilmek için onlara “*Kendinizi dinî açıdan nasıl tanımlarsınız?*” sorusunu sorduk. Katılımcılardan 13 kişi, kendisini doğrudan dindar olarak tanımlarken

10 katılımcı, “İnançlıyım ama gerekliliklerini yerine getirmiyorum, ibadet noktasında eksiklerim var.” şeklinde dindarlığın inanç ve ibadet (uygulama) boyutuna dikkat çekti.

Cevaplardan bazıları şu şekildedir:

- (...) Yerine göre dindarım. Bazı kurallarım vardır onun dışına çok çıkmam ama beş vakit abdestli namazlı bir insan değilim. (K27, Kadın, 32)
- İnanç noktasında kesinlikle inançlı biri olduğumu düşünüyorum ama dinî ritüeller noktasında ne yazık ki çok fazla uyduğum söylenemez. (K43, Erkek, 35)

Bunlardan bazıları ise ibadet boyutunun yanında dindarlığın ahlaki boyutunu dikkate alarak cevap verdiler:

- Muhafazakâr değilim. Ama dinsiz de değil. Dindar da değil. İncam var ama bütün gereklilikleri yerine getiriyor muyum? Hayır. Daha çok iyi bir insan olma tarzında. (K21, Erkek, 33)
- Allah incam var. *Kur'an* okumuşluğum ya da namaz kılmışlığım yoktur ama dua ederim. İncamın tam olduğunu düşünüyorum. Ben Allah'ın varlığına inanıyorum. (...) İyi bir insan olmanın en büyük kul vazifesi olduğunu düşünüyorum. (K22, Kadın, 35)
- Dinî açıdan İslamiyet'in belli başlı naslar dediğimiz şeylere uyarak yaşamaya çalışıyorum ama ben de bir beşer ve şaşar olarak her zaman gerektiği gibi yaşayamadığımı düşünüyorum. Bizim dinimizde iyi kalplilik, niyet çok önemli ve en çok korumaya çalıştığım... (K33, Kadın, 23)

Katılımcılardan 5 kişi ise soruyu “*Hâlâ eksiklerim olduğu için dindar diyebilir miyim bilmiyorum, elimden geldiğince ibadetlerime dikkat etmeye çalışıyorum.*” şeklinde yine dindarlığın ibadet boyutunu dikkate alarak yanıtladı. Bunlar dışında, 5 katılımcı da kendisini dinî açıdan “orta” şeklinde tanımlayarak yine dindarlığın ibadet boyutunu ön plana çıkardı. Bunlardan bazıları şöyle cevaplar verdiler:

- Ortayım diyeyim. İyi olmaya çalışıyorum Mükemmel demeyim. (K17, Kadın, 46)
- Orta düzey diyebilirim. Çok dindar olduğumu söyleyemem. Kapalıyım, beş vakit namazımı kılıyorum ama orta düzey diyebilirim. (K39, Kadın, 35)

Katılımcılardan 8 kişi eskiye nazaran sekülerleştiğinden⁸⁹⁷ bahsederek görüşme boyunca soruları eski uygulamalarını ve şimdiki uygulamalarını ayrı ayrı belirterek cevapladı. Bazı cevaplar şöyledir:

⁸⁹⁷ Sekülerleşme, “belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü alanın, yani dinin, dinîmsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması”dır. Eskiye nazaran sekülerleşme ise bir kişinin, hâlen inançlı olsa ve ibadetlerini yerine getirse bile, kendi geçmişine kıyasla dininin ondan istediklerini daha az yerine getirmesi, dinin onun gündelik yaşamına daha az dokunması demektir. Kaynak: Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi*, (Ankara, Liberte, 2019), 47-64.

- Şimdiye kadar dindarım derdim ama artık demiyorum. İnançlarım değişmedi ama çabuk değişebilecek bir şey olduğunu gördüm. (...) Biraz da eskisi kadar (dindar) değilim yani... (K24, Erkek, 31)

- Dindar değilim. Dini seviyorum pratik şeylerini seviyorum ama eskisi kadar bağlılığım yok. Geçmişte samimi bir Müslüman olduğumu düşünüyorum ama gitgide okudukça, öğrendikçe, bir şeylerin sebeplerini araştırdıkça... Karşı değilim, saldırganlık gibi bir şeyim yok ama daha agnostik bir tutum içerisinde olduğumu itiraf edebilirim. (K28, Kadın, 23)

- Çeşitli evreler hâlinde tanımlarım. Yani 20 yaşına kadar, 35 yaşına kadar ve sonrası şeklinde... İlk dönem daha dindarımdır. (K3, Erkek, 43)

- Spiritüel sanırım. İnançlıyım, ama büyük ve organize dinler ile aramız son zamanlarda çok da iyi değil. (K59, Kadın, 33)

Katılımcıların kendi ifadelerinden yola çıkılarak araştırmacı tarafından “*Eskiye nazaran sekülerleşen*” kategorisi oluşturulmuştur. Bu kategoriye dâhil edilen katılımcıların eğitim düzeylerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu grup içerisinde en düşük eğitim düzeyi lisanstır. Aralarında yüksek lisans ve doktora eğitimine devam edenler olduğu gibi doktor unvanlı katılımcılar da mevcuttur. Eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlıkta düşüş olduğunu söyleyebiliriz. Bunu yanı sıra, *sekülerleşme* ile kastımız kişinin *inançlarını tamamen yitirmesi* değildir. Kendisini *agnostik* olarak tanımlayan tek katılımcı dışındakiler için *sekülerleşmeyi* dinin gündelik hayata eskiye nazaran daha az yansımaları, ibadette azalma ya da hiç yerine getirmeme şeklinde tanımlayabiliriz. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu gruptan bahsederken sadece “*sekülerleşmiş*” ifadesi kullanılmıştır.

Katılımcılardan 2 kişi *deist* olduğunu söyledi. Bunlardan erkek olan katılımcı 18 yaşında bir öğrenciyken, diğeri 44 yaşında felsefe mezunu ve bir ev hanımıdır. Aynı zamanda yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Bu katılımcılar *deist* olduklarını şöyle ifade ettiler:

- Allah’ın evreni yarattığına inanıyorum ama bize müdahale ettiğine inanmıyorum. Yani felsefi düşüncem bu aslında. Kimseye de bahsetmemiştim bundan. (...) [Biraz deizme giriyor sanki] Evet aynen, deizm. (K50, Erkek, 18)

- Yaratan inancı var ama arada bağlantıyı kurabilecek şey olarak görmüyorum. Kendime bağı kurduğum bir inanç sistemi var. *Deist* olarak tanımlamak mümkün. (K11, Kadın, 44)

Bu iki katılımcının cevaplarında dindarlığın inanç boyutunun yanında etki boyutu, yani dinin bireysel ve toplumsal hayata yansıyan yönünün ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

Diğer katılımcıların kendilerini dinî açıdan tanımlarken kullandıkları ve azınlıkta olan bazı tanımlamaları şu şekilde aktarabiliriz: 3 katılımcı ateist olduğunu ifade etti. 1 kişi kendisini laik olarak tanımlarken dini dışarıya göstermeden kendi içinde nasıl yaşaması gerekiyorsa öyle yaşadığını söyledi. 3 katılımcı kendisini “*inançlı fakat sorgulayıcı*” şeklinde tanımladı. 1 katılımcı “*dindar değil, imanlıyım*” şeklinde cevap verdi. 1 katılımcı kendisini “*liberal muhafazakâr*” olarak tanımlarken 1 katılımcı “*rahat*”, 1 katılımcı ise “*dindarlık açısından ne az ne de çok*” şeklinde tanımladı. 1 katılımcı “*dine genel baktığını ve kendi doğrularıyla hareket ettiğini*”, başka 1 katılımcı ise “*kendi düşüncesindeki Allah’a inandığını*” söyledi.

Alevi olan 6 katılımcıdan doğrudan Alevi olduğunu söyleyen 5 kişi oldu. Diğer kişinin Alevi olduğu bilgisi, kartopu yöntemiyle referans olan kişi aracılığıyla edinildi ancak kendisi bu konuda direkt bilgi vermediği için bu konuda soru sorulmadı. Bu katılımcı, Tanrı inancı olduğunu, onun varlığından şüphe etmediğini ancak bunun “*İslam’daki klasik Tanrı inancından ziyade enerji benzeri bir şey*” olduğunu söyledi. Alevi olduğunu doğrudan söyleyenlerden 2’si *ateist*, 1’i *dede*⁸⁹⁸, 1’i *mistik*, 1’i *seküler* olduğunu ifade etti. Kendisini *Alevi mistik* olarak tanımlayan katılımcı şöyle dedi:

- İnançlıyım. Şöyle inançlıyım. Alevi yaşam biçimine mensubum. Ciddi bir inancım var ama benim kendime göre bir inancım var. Şekil olarak yapmıyorum ama mistik olarak ciddi bir inancım var. Bu konularla ilgili çalışmalarım da var. Uzaktan ya da yakından şifa eğitimleriyle ilgili. Eğitimlerine katılıyorum sürekli... (K47, Erkek, 46)

K47’nin cevabı ve kendisiyle yapılan görüşmenin tamamı göz önüne alındığında kendisini mistik olarak tanımlarken dindarlığın tecrübi boyutuna önem verdiği söylenebilir. Uzaktan şifa eğitimlerine katılması ve kendisine uzaktan şifa seansı yapılması, Tanrı’nın yanı sıra abdalların ve erenlerin varlığını ve koruyuculuğunu hissetmesi, rüyalarında kendisine yol göstermeleri ve mesaj göndermelerine dair inançları buna işaret etmektedir. Başka bir soruyu cevaplarken şöyle demiştir:

- Benim ciddi bir maneviyatım vardır. Evrende her şey maddeyle, atom çekirdekleriyle meydana geliyor, canlı ya da cansız maddelerle. Biz canlı diye tabir ediyoruz. Dünyaya öğrenmek için gelen tek canlılar biz olduğumuz için. Dışarıdan maneviyat dediğimiz daha önceki, bize tecrübe bırakan erenlerin hâlâ bizle beraber olduklarını düşünüyorum ve bunların, inanç değerine göre ya da vicdan temizliğine göre kişiyi uyardıklarını düşünüyorum. Rüyaların bu amaçla görüldüğünü düşünüyorum.

⁸⁹⁸ Dede: Alevilikte Ehl-i Beyt soyundan gelen dini önderlerdir.

Her katılımcı kendisini dinî açıdan tanımlarken özgün ifadeler kullanmıştır. Cevaplara bakıldığında, dindarlığın inanç ve ibadet boyutlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Katılımcılar büyük oranda dindardır. İbadet noktasında eksikleri olduğunu söyleyenler ile orta düzeyde dindar olduğunu söyleyenler olmuştur. “İnançlıyım ancak ibadet noktasında eksiklerim var.” diyen katılımcılardan bazılarının kalp temizliği ve iyi bir insan olma gibi dindarlığın ahlaki boyutlarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Eski hâline göre sekülerleşen katılımcılar olduğu gibi Alevi, deist ve ateist katılımcılar da mevcuttur. Azınlıkta ise kendisini *agnostik, imanlı, laik, seküler, mistik, spiritüel, sorgulayıcı, liberal muhafazakâr* ve *rahat* şeklinde tanımlayanlar olmuştur.

3.2.2. Dinî Eğitim

Katılımcıların aldıkları dinî eğitim düzeyini öğrenebilmek adına kendilerine “*Dinî eğitim aldınız mı? Dinî bilgilerinizin kaynağı nedir?*” sorusunu sorduk.

Katılımcılardan 14’ü (Alevi dedesi ve Alevi mistik dâhil), okuldaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri dışında dinî eğitim almadıklarını söyledi. Onun dışındaki 29 katılımcı (ateist olanlardan biri dâhil) okuldaki eğitimin yanı sıra küçükken değişik sürelerle (kimi kısa süreli, kimi ilkokul boyunca) yazları camilerde sürdürülen *Kur’an* kurslarına gittiklerini belirttiler. Din eğitimlerinin kaynağı olarak ailesini gösteren katılımcılar olduğu gibi kendi araştırmaları ve okumaları olduğunu ekleyen katılımcılar da oldu. 1 kadın katılımcı evlendikten sonra *Kur’an* kursuna gittiğini ve 5 yıldır da camideki vaazlara devam ettiğini belirtti. Ayrıca 4 katılımcı imam-hatip mezunu iken, 8 katılımcı ilahiyat mezunu ve 9 katılımcı ise ilahiyat öğrencisidir.⁸⁹⁹

3.2.3. Rüyaya Verilen Önem

Katılımcıların genel olarak rüyaları önemseyip önemsemediklerini görmek için kendilerine “*Rüyalar sizin için önemli mi? Neden?*” sorusunu yönelttik.

Rüyalara önem vermeyen erkeklerin kadınlara göre çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz çünkü rüyalara önem vermediğini söyleyen toplam 20 kişiden 8’i kadın

⁸⁹⁹ Küçükken *Kur’an* kursuna gittiğini belirtenler arasına imam-hatip mezunları ve ilahiyat mezunları da dâhil edilmiştir. Ancak (imam-hatip mezunu olup) ilahiyat okuyanlar ya da ilahiyattan mezun olanlar, imam-hatip mezunlarına dâhil edilmemiştir. Son mezun olunan derece dikkate alınmıştır.

12'si erkektir. Bu katılımcılardan bazıları nedenini açıklamazken [(K1, Kadın, 49), (K19, Erkek, 34), (K59, Kadın, 33)], diğerlerinin önem vermeme sebepleri şöyle sıralanabilir:

- Rüyalar zihnin oyunu olduğu için önemli değildir
- Rüyalar hayatı etkilemediği için önemli değildir.
- Rüyalar, bilinçaltından⁹⁰⁰ kaynaklandığı için, günlük olayların etkisiyle, yaşanan stres ve sıkıntı nedeniyle görüldüğü için önemli değildir.
- Rüyalar, yaş ilerledikçe bilinçaltı temizlendiği için daha az rüya görmeye bağlı olarak önemli değildir.
- Rüyalar, “Rüya ile amel edilmeyeceği” için önemli değildir.
- Rüyalar, gerçek olmadığı için önemli değildir.
- Rüyalar, çok az görüldüğü ve/veya hatırlanmadığı için önemli değildir.
- Rüyalara inanılmadığı için önemli değildir.

Kategorileştirilen bu sebeplerden bazılarına verilen yanıtları inceleyelim. Sekülerleşen katılımcılar soruyu yanıtlarken önceden rüyalara daha çok önem verdiklerini ancak artık eskisi kadar önemli bulmadıklarını söylediler:

- Eskiden önemliydi de şimdi önemli değil. Neden önemli değil? Çünkü günlük, anlık psikolojik şeylerin bilinçaltındaki yansıması şeklinde değerlendiriyorum. Eskiden korku ve elem veren rüyaları çok sık görürdük. (...) Şimdi o rüyaları görmeyince demek ki artık bilinçaltımı temizlemeye başladım hissi oluştu bende. Düzeldim, [daha sağlıklı hâle geldim]. Çok rüya görmek belki de sağlıksız bir durum. Bence. Olabilir yani. Çok rüya görmenin çok sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. (K3, Erkek, 43, Sekülerleşmiş)

K3'ün rüyaya verdiği önemin azalmasında rüyaya olan bakış açısının değişmesinin etkili olduğu açıktır. Önceden rüyaları dinle bağdaştırırken⁹⁰¹ bu fikri değişmiş ve rüyaların sadece bilinçaltı ile bağlantılı olduğunu düşünmeye başlamıştır. Rüya ile ilgili fikirlerinin değişmesinde de katılımcının dindarlığındaki azalma etkilidir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla, duygularını daha rahat ifade edebildiği ve bastırmadığı olgunluk döneminde bilinçaltını temizlediğini düşünerek rüyalarının azaldığını ifade etmiştir. Bu görüş bir yönüyle Freud'un görüşüne paraleldir diyebiliriz. Ona göre

⁹⁰⁰ *Bilinçaltı* ve *bilinçdışı* arasındaki fark “Bilinç” başlığında açıklanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında katılımcılar *bilinçaltı* şeklinde kullandığı için katılımcıların ifadelerinde bu şekilde geçecektir.

⁹⁰¹ Katılımcının sadece burada verdiği cevap değil rüya ile ilgili genel fikirleri dikkate alınarak bu ifade kullanılmıştır.

rüyaların işlevi; arzu-giderici olmaları ve bastırılan bilinçdışı istekleri doyurmalarıdır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında bilinçdışı, tatmin oldukça daha az rüya üretecektir. K3'ün bu görüşü bir yönüyle de aydınlandıktan sonra Buda'nın bir daha asla rüya görmemesini hatırlatmaktadır.⁹⁰² K3 gibi K37'nin de dine bakış açısının değişmesi rüyalara bakış açısını değiştirmiştir. Eskiye göre sekülerleşen K37, dindar olduğu dönemlerde rüyalara önem verirken artık önem vermediğini ve rüyalarının azaldığını anlattı:

- Şu an önemli değil ama hayatımın bir döneminde takmıştım yani. O zamanlar çok rüya görüyordum. Daha çok yurtdışına ilk gittiğim yıllardaydı. Belki daha zor dönemler geçirdiğim içindi, yeni bir yere adapte oluyorsun, dil sorunu vs. Bir şeyleri ayarlamaya çalışıyorsun, özel hayatınla ilgili şeyler vs. Çok stresli olduğum bir dönemde daha çok rüya görüyordum. Ve o rüyalarım daha çok dikkat ediyordum. Şu an geriye dönüp baktığımda sanırım bana umut verecek bir şeyler arıyormuşum hayatımda ve onu rüyalarımın içinde bulmaya çalışıyormuşum o dönemde. Şu an rüya nerdeyse hiç görmüyorum. [Önem vermediğin için mi rüya görmüyorsun?] Önem vermemem sebeplerden birisi olabilir. Yani kendimi şartlandırıdığım zaman rüyaya, belki daha çok rüya görüyorum, bilmiyorum zihnin mekanizması nasıl çalışıyor. Bunun mümkün olduğunu düşünüyorum. Şu an önem vermemem sebeplerden birisi olabilir. Daha rahat daha az stresli bir dönemde olmam diğer sebep olabilir. (K37, Kadın, 34, sekülerleşmiş)

Hall, kişinin rüyalarına odaklandığında ve onları anlamaya çalıştığında öncekinden daha fazla rüya hatırladığını söyler.⁹⁰³ K37'nin durumunda benzer bir durum söz konusudur. Rüyaya önem verdiği dönemlerde, günlük hayatındaki yoğun değişiklikler ve stres nedeniyle rüyalarının artması ve katılımcının bu rüyaları anlamaya çalışması rüyalarının artmasına sebep olmuştur. Rüyalar arttıkça, katılımcı rüyalarına odaklanarak ve onları anlamaya çalışarak bir nevi bir döngü içine girmiştir. Şu an rüyalarının azalmasının sebeplerinden biri olarak rüyalara eski önemi vermemesini göstermiştir. Yani, Hall'un da dediği gibi, rüyalarına odaklanmadığı için hatırlama oranı düşmüştür.

Bilinçaltından kaynaklandığı için rüyalara önem vermeyen katılımcıların biri dindar diğeri ateisttir. Bilinçaltı rüyalarını, dindar olan katılımcı *yaşadığı, üzerinde düşündüğü ve etkilendiği şeyler*, ateist olan katılımcı ise *geçmişte kalan ve unutilan şeylerin hatırlanması* şeklinde değerlendirdiği için önem vermediğini söylemiştir:

⁹⁰² Bulkeley, *Dreaming in the World's Religion*, 86.

⁹⁰³ Hall, *Rüya Sembolizmi*, 26.

- Aslında benim için çok önemli değil. Rüyalara çok takılmıyorum. [Neden?] Bilinçaltından kaynaklandığını düşünüyorum. Bir şeyi çok düşünürsem, bir şeyi çok üzülürsem, bir şeyi çok kurcalarsam kafamda, mutlaka o konuyla ilgili bir şeyler görüyorum rüyamda. O yüzden bir etkisinin olacağını düşünmüyorum. Yaşadığım şeylerin rüyama yansıdığını düşünüyorum. (K39, Kadın, 35, dindar)

- Beni çok etkilemiyor aslında gördüğüm rüyalar. Çocukken çok etkilendiğimi hatırlıyorum. Çok önemli değil diye düşünüyorum şu an. [Neden?] Bilinçaltımızda bir şeyler var, onlar bizim unuttuğumuz şeyler, bizim geçmişimizde kalan şeyler. Onların tekrar açığa çıkmasının bir gerçekliği yok diye düşünüyorum. Önüme bakıyorum sadece, bu yüzden böyle düşünüyorum. (K54, Erkek, 26, ateist)

K39'ün rüyalara genel bakış açısı ve yanıtındaki “*O yüzden bir etkisi olacağını düşünmüyorum.*” ifadesi dikkate alındığında rüyaların önemli ve etkili olması için *rahmani* olması gerekiyor olabilir. Bu nedenle bilinçaltıyla ve günlük hayatta etkilendiği olaylarla ilgili rüyalarını dikkate almıyor olabilir. K54 ise rüyalarla ilgili psikanalitik yaklaşımı hatırlatan bir değerlendirme yapmaktadır; ancak psikanalitik yaklaşıma göre tam da geçmişle alakalı olduğu için rüyalar önemliyken K54 aynı nedenle önemsiz bulduğunu söylemiştir.

K44, rüyalara önem vermediği için mi rüya görmüyor yoksa rüya görmediği için mi rüyalara önem vermiyor, tam olarak karar verememiş bir şekilde yanıt verdi:

- “Hayır. [Neden?] Rüya görmüyorum. Çok nadirdir rüya gördüğüm. Gece uyanırım o an hatırlıyorum sonra geri uyuyorum. Sabah uyandıktan sonra o rüyayı gördüğüm anı bile hatırlamıyorum rüyayı bırakın. Rüyanın benim için bir önemi olmadığından mıdır bilmiyorum ama... Hatırlamıyorum, rüya görmüyorum diyebilirim ben buna.” (K44, Erkek, 38)

K44'ün görüşme sırasında rüya görmediğini ya da görüyorsa bile hatırlamadığını savunmak için harcadığı enerji, rüyada görülenlerin değerini düşürmeye çalışma ya da *misonizm* benzeri bir tepki olabileceğini akla getirmiştir. C.G. Jung, bilincin bilinçdışı olan her şeye karşı koyduğunu ifade eder. Hatta ilkel halklar arasında yeni olan her şeye karşı derin bir korku olduğunu ve bu korkunun antropologlar tarafından misonizm olarak adlandırıldığını söyler. Jung'a göre ilkel insan beklenmedik şeyler karşısında vahşi hayvanın gösterdiği tepkiyi gösterir. Benzer tepkiyi uygar insan da yeni fikirler karşısında gösterir; yeninin karşısına ruhsal bariyer koyar. Jung bunu bireyin şaşırtıcı bir düşünceyi kabul etmek zorunda kaldığında rüyasına gösterdiği tepkide gözlemleyebileceğimizi belirtir. Misonizmin en şiddetlisi rüyalara karşıdır.⁹⁰⁴ Ayrıca Freud rüya gören kişinin

⁹⁰⁴ Jung, *Approaching the Unconscious*, 31.

rüya esnasında “bu sadece bir rüya” şeklindeki ifadesinin rüyada görülenlerin değerini düşürmeye yönelik olduğunu söyler.⁹⁰⁵ Rüya sırasında olmasa da, rüya sonrası için kullanılan “*rüya der geçerim*” ifadesi görüşmeler sırasında sıklıkla duyduğumuz ifadelerdendir. Bunun bir tepki olarak rüyada görülenlerin değerini düşürmeye yönelik bir davranış olduğu açıktır.

“*Rüyalarla amel edilmez*” sözünün etkisiyle rüyalara önem vermeyen iki katılımcının yanıtlarındaki şu fark dikkat çekicidir: K55, bu bilgiyi küçüklüğünde ailede öğrendiğini ifade ederken; K30, annesinin rüyalara önem veren tavrına rağmen kurumsal olarak aldığı dinî eğitimle bu bilgiye sahiptir. Rüyalarla ilgili inanç ve uygulamalarda aile kadar alınan dinî eğitimin de önemini görebiliriz. Yanıtlar ise şu şekildedir:

- Bir söz var hep o aklımda "Rüyalarla amel edilmez" sözü. Rüya, der geçerim. Belki etkisinde kalabilirim, bir gün sürer ama daha fazla sürmez yani... [O sözden dolayı mı önem vermiyorsun?] O etkiledi yani, küçüklükten bir şey kalmış. [Bu sözü nerden duydun acaba?] Aileden sanırım. (K55, Erkek, 28)

- Benim için önemli değil. Bunu anneme de anlatmaya çalışıyorum. Annem bazen rüyalara çok takılır. Kendi tecrübelerine dayanarak rüyalarının çıktığını söylüyor. Ben de çoğu zaman rahatlatmak için ‘Rüyayla amel edilmez.’ diyorum. (K30, Erkek, 21)

K12 ise kişinin yaşamadığı, düşünmediği ve hayal etmediği bir şeyi rüyasında göremeyeceğini düşündüğünü söyleyerek rüyaların zihnin kişiye bunları hatırlatması ve bir oyunu olduğundan bahsetti:

- Benim açımdan şöyle, sonuçta zihin bir oyun bizim açıımızdan. Çocukluk döneminde yaşadığımız şey 50 yaşımızda zihnimize geliyor. Biz bunları yaşamamış gibi tasavvur ediyoruz. Bu olayı herhangi bir şekilde yaşadığımız zaman “bu bana gelecekte vahiy geldi gibi, ben bunu rüyamda gördüm” gibi bir havaya kapılıp mistik bir havaya giriyoruz. Ben buna kesinlikle inanmıyorum. Rüya dediğimiz şey büyük ihtimalle ya yaşadığımız şey olacak hatırlasak veya hatırlamasak... Ya da düşündüğümüz şey olacak. Çünkü görmeyen bir insana mavi rengini tasavvur ettiremezsek bir insan da bilinçaltında yaşanan olayları görmeden hayal etmeden – yaşamasına gerek yok, hayal etmesi de önemli- kesinlikle bilemez diye düşünüyorum. Ve bu yüzden rüyaların benim açımdan tek şeyi, zihnin bize hatırlatmasıdır, küçük oyunlarıdır diye düşünüyorum. (K12, Erkek, 21)

K12 rüyaların dinî yönü olmadığına ve rüya ile gelecekte haber alınamayacağına vurgu yapmaktadır. Bu nedenle rüyaları önemsiz bulmaktadır. Rüyada hafızanın rol

⁹⁰⁵ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 353.

oynadığını söyleyen Aristo ile aynı görüşü ifade ettiğini söyleyebiliriz. K12'nin rüya ile ilgili genel görüşleri Aristoteles'in görüşleriyle yakındır diyebiliriz.

Katılımcılardan 8'i erkek, 29'u kadın olmak üzere 37 kişi ise çeşitli nedenlerle rüyalara önem verdiklerini söyledi. Buna göre örneklemede rüyalara kadınların erkeklerden daha fazla önem verdiği görülmektedir. Rüyalara önem verme nedenlerini ise şöyle sıralayabiliriz:

- Rüyalar, bir işaret, uyarı ya da mesaj olduğu için önemlidir.
- Rüyalar, gerçekleştiği için önemlidir.
- Rüyalar, kişiyi ve/veya hayatını etkilediği için önemlidir.
- Rüyalar, vücuda faydalı olduğu için önemlidir.
- Rüyalar, eğlenceli olduğu için önemlidir.
- Rüyalar, çok gerçekçi olduğu için önemlidir.
- Rüyalar, gün içinde yaşanan olayların etkisiyle görüldüğü için önemlidir.
- Rüyalar, kişinin hissettikleri ile alakalı olduğu için önemlidir.

Rüyaları bir işaret, uyarı ya da mesaj olduğunu düşündüğü için önemli bulanlardan bazıları şöyle demiştir:

- Önemli. Aslında bir nedeni yok ama... Çok yoğun rüyalar gördüğüm için bir şeyin habercisiymiş gibi, sanki bana yön verecekmiş gibi geliyor. Ama tam tabir edemediğim için bilinmezlik oluyor, o da moral bozuyor açıkçası. Önem veriyorum rüyalarım, "mesaj bence" diyorum ama doğru alamıyorum mesajı. [Ne ile ilgili mesaj?] Yaptığım şeyler, aldığım kararlar, gittiğim yol... Bu anlamda. Benimle ve hayatımla ilgili. (K10, Kadın, 28, Dindar değil imanlı)

- Çok. Rüyalar bilinçaltındaki şeylerin açığa vurumu derler ama ben kesinlikle öyle düşünmüyorum. Rüyaların gerçekten yaşayacağımız şeyleri bir şekilde bize söylendiğini, uyarıldığımızı düşünüyorum. Birebir olmasa da, ciddi araştırdığınızda kesinlikle bir yere çıkıyor. Bizi önceden uyardığını düşünüyorum. Ve çok ilgileniyorum. (K47, Erkek, 46, Alevi Mistik)

- Evet, önemsiyorum. Bir şekilde bazı sembollerin bir şeyler gösterdiğini düşünüyorum. Hadis-i şerif de var ya "Ahir zamanda ümmetimin rüyası vahyin 40 cüzünden biridir" gibi. Onun da etkisiyle mesela özellikle sabah namazından önce herhangi bir bilinçaltı rüyası olmadığına da kanaat getirdiysem gece yatmadan önce izlediğim baktığım bir şeyle ilgili değilse sanki bir işaret gibi düşündüğüm oluyor. (K58, Kadın, 26, Dindar)

Bu katılımcıların rüyaya önem vermelerinin ardında dinî tutumları ve rüyanın dinle ve kutsalla bağlantısı noktasındaki inançlarının olduğunu söyleyebiliriz. 3 katılımcıyla yapılan görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde rüyaların din kaynaklı ve Tanrı'dan uyarı olduğuna inandıkları için rüyaları önemli buldukları görülmektedir.

Rüyaları gerçekleştiği için önemli bulan katılımcılar arasında dindar olanlar olduğu gibi kendisini “*deist*”, “*laik, dini kendi içerisinde dışarı göstermeden yaşayan*”, “*sorgulayıcı bir inançlı*”, “*eskiye göre sekülerleşmiş*” şeklinde tanımlayanlar da vardır. Dindar olanlardan K8 (Kadın, 50, ev hanımı, ilkokul mezunu), K9 (Kadın, 69, ev hanımı, ilkokul mezunu) ve K16 (Kadın, 40, ev hanımı, lise mezunu) genel olarak rüyaların Tanrı ile bağlantılı olduğuna inandıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla rüyalarının gerçekleşmesi de kendilerine Tanrı’dan gönderilmiş bir mesajdır. K8, rüyaları önceden “*uyuduk uyandık*” şeklinde değerlendirdiğini ancak gerçekleşen rüyalar görmeye başladıktan sonra rüyaların Tanrı ile bağlantılı olduğuna inanmaya başladığını söylemiştir.

Kendisini dinî açıdan farklı tanımlayan diğer katılımcılar ise rüyalarının gerçekleşmesini farklı sebeplere bağlamışlardır. Deist bir kişinin rüyalarının gerçekleşmesini Tanrı’nın bir uyarı/mesaj göndermesi şeklinde algılamayacağı açıktır. Dolayısıyla, bu katılımcı, K11, rüyalarının gerçekleşmesini kendi beklentileri ve duygusal sorunlarının yanı sıra altıncı his ve telepati ile açıklamaktadır. Rüyaların din ve Tanrı ile bağlantılı olmadığına inandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

- Hem onun %100 kesinliğine inanıp bir de ben onun özeliyim dediğim zaman⁹⁰⁶ anlamsız geliyor. O bağı kuramıyorum. Tamamen kendimle alakalı ya da telepatik duygu olma ihtimalini düşünüyorum. İnsanın içindeki enerji gücüne çok inanıyorum. (K11, Kadın, 44, deist)

Kendisini laik olarak tanımlayan K20 ise çıkan rüyasını Tanrı’dan mesaj olarak değil, kendisine *malum* olduğu şeklinde yorumladığını söylemiştir. Rüya verdiği önemi ise şu sözlerle ifade etmiştir:

- Bazıları önemli oluyor. Etkili oluyor. [Neden?] Gerçekleşebiliyor çünkü. Uyarıcı olduklarını düşünüyorum bazılarının. Aynı gün sabah başıma gelebiliyor. (...) [Gerçekleşti dediğiniz rüya bir mesaj olabilir mi? Öyle değerlendirdiniz mi hiç?] Hiç öyle değerlendirmedim ama malum oldu diye düşündüm. (K20, Kadın, 35, laik)

Kendisini “*inançlı ama sorgulayan*” biri olarak tanımlayan K29 (Kadın, 35, öğretmen) da rüyalarının çıkmasını Tanrı ile ilişkilendirmemiştir. İlerleyen bölümlerde Tanrı’dan mesaj olabilecek bir rüyasının olmadığını söylemesi, gerçekleşen rüyalarını Tanrı’dan mesaj olarak görmediği şeklinde yorumlanmıştır. K29, gerçekleşen rüyalarının sebebinin rüyasında gördüğü insanlara çok değer vermesi olduğunu söylemiştir.

⁹⁰⁶ Rüyaları çıkan kişilerin Tanrı’dan mesaj aldığı için özel olması durumundan bahsediyor.

“Sekülerleşmiş” olan K40 (Kadın, 24, eğitimci) ise önem vermediği şeyleri rüyasında görmediğini, stres ya da üzerine çok düşünme sonucu gördüğü rüyaların gerçekleştiğini ifade etti. Rüyaların Tanrı ile alakası hakkında ise geçmişte böyle bir bağ kurduğunu, rüyaları Tanrı’nın iletişime geçme şekli olarak gördüğünü ancak artık öyle düşünmediğini belirtti.

Çalışmanın bu noktasında *rüyaların çıkması* durumunu onların ilahi kaynaklı olup olmaması inancıyla karşılaştırarak değerlendirmeyi uygun gördük; çünkü “*gerçek hayatta karşıma çıkan, gerçekleşen rüyalarım oldu*” dedikten sonra “*bunun kaynağının Tanrı olduğunu düşünmüyorum*” demek teorik kısımda bahsettiğimiz ilahi kaynaklı rüya algısının değiştiğini göstermektedir. Yüzyıllardır rüyalar ilahi kaynaklıdır ve Tanrı ile iletişim kurarak gelecekte haber alma, şifa bulma ya da hastalıklara teşhis koyma yollarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan, bir rüyanın gelecekte haber vermesi demek o rüyanın ilahi kaynaklı olması demektir. Dolayısıyla dindarlık açısından bakıldığında, daha seküler olanların, rüyaları din kapsamından çıkardıkları söylenebilir. Rüyaların gerçekleşmesini o konu üzerine *çok düşünmeleri, telepati, enerji, hissetme ya da malum olma* ile açıklamaya çalışmışlardır.

Rüyalarından etkilendiği için onları önemli bulanlardan bazıları şöyle dedi:

- Bazen etkisinde kalıyorum. O önemsediğimi gösteriyor olabilir. Ama bazen de gördüğüm rüya çok etkilese bile unutup gidebiliyorum. O anki psikolojime bağlı. (K22, Kadın, 35)

- Rüyalardan çok etkileniyorum. O gün moralimi etkiliyor. Önem veriyorum. Güzel bir rüya gördüğümde günüm güzel geçiyor. Ya da çok kötü bir rüya görürsem kötü geçiyor. Her zaman olmuyor da... Gün içinde etkilenirim. (K24, Erkek, 31)

- Çok etkilenirsem önemli. Çoğu zaman hatırlamadığım için zaten üzerinde durmuyorum. Rüya çıkarsa o zaman etkileniyorum. Onun dışında bağlayıcı değil hayatım için. Etkilediği için önemli. (K25, Kadın, 28)

“Rüya görmeyi seviyorum” diyen 3 katılımcıdan biri şöyle cevap vermiştir:

- Evet önemli. Rüya görmeyi severim. Kalktığım zaman eğer psikolojik olarak yıpratan bir rüya değilse güzel bir ruh hâliyle uyanırım. Böyle gördüğüm rüyalar benim için önemli. O güne iyi başlamak gibi benim için rüyalar. [Olumsuz olursa?] Birkaç saat içinde olumsuzluğu bitiyor. (K46, Kadın, 37)

Rüyaya psikolojik açıdan yaklaşarak ve etki boyutunu öne çıkararak cevap veren bu katılımcıların kendilerinin de ifade ettikleri gibi rüyaların etkisi kısa sürse de günlerini ve duygu durumlarını etkilemesi onların rüyalara önem verdiklerini göstermektedir.

Rüyaları çok gerçekçi olduğu ve ona göre hareket ettiği için önem verdiğini söyleyen K32 şöyle cevap vermiştir:

- Evet. Onlara göre hareket ediyorum galiba. Neden önemli? Biriyle kavga ettiğimi gördüm mesela, istemsiz bir şekilde ona karşı düzelemiyorum birkaç gün. Sanki o gerçekten yaşanmış gibi. Rüyalarım çok gerçekçi oluyor. Mesela kolumu sıkıldığını görüyorum birinin rüyamda sanki kolum acıyor gibi uyanıyorum. (K32, Kadın, 23)

Felsefi bölümde açıkladığımız gibi rüyaların çok gerçekçi bir şekilde yaşanması hakikat ve rüya arasında ayırım yapılmasını güçleştirmektedir. Bu durumun K32'yi ve davranışlarını etkilediğini söyleyebiliriz. Gerçekliğinden çok etkilendiği rüyalarının davranışlarını etkilemesine engel olamadığını ifade etmiştir. Yanıtından yola çıkarak sosyal ilişkilerinin de bu durumdan etkilenme ihtimali olduğunu söyleyebiliriz.

Rüyalarını, yaşadığı olaylar ve zihnini meşgul eden şeylerden kaynaklandığı için önemli bulmayan K39'un aksine K42 gün içinde yaşadığı olayların etkisiyle rüya gördüğü için rüyalarına önem verdiğini söyledi:

- Önemli. Yön verici olmaktan ziyade benim içinde bulunduğum düşünce sürecini benim için aydınlatıcı olduğunu düşünüyorum. Herhangi bir rüya gördüğüm zaman hayatımda son zamanlarda bununla ilgili ne gibi bir ikileme düştüm ya da ne gibi bir düşünce sürecinden geçtim ki böyle bir sonuç çıktı, böyle bir ürün çıktı diye düşünürüm genelde. (K42, Kadın, 34)

Klinik psikolog olan K42'nin gerek bu cevabı gerek kendisiyle yapılan görüşmenin geneli de göz önüne alındığında, özellikle Adler'in görüşleriyle paralel bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Adler'e göre rüyalar kişinin içinde bulunduğu durumu ve düşünce süreçlerini ortaya koyar. K42 de kendisi için rüyaların bu işlevine değinmiştir.

Dede olan Alevi katılımcı (K57, Erkek, 57) ise rüyaların Alevilikteki önemini ve Alevilikte rüyalarla ilgili uygulamaları anlatarak bu soruya cevap vermiştir. Buna göre, geçmişte babası da dede iken babasına rüyasını anlatmaya gelen taliplerden bahsetmiştir. Bu talipler, rüyayı anlatmaya gelirken güzel bir yiyecek ya da hediye getirirler, rüyanın içindeki dileği gerçekleşince yerine getirmek üzere *"Bir gömlek alacağım ya da bir kurban keseceğim"* gibi adaklar adarlar. Babası ise genelde güzel rüyaların sır kalması ve aşikâr edilmemesi gerektiğini söyler. Alevilikte *"bir rüyanın önemi sır olarak kalmasıdır; ancak ve ancak o rüya yerine geldikten sonra anlatımı önemlidir."* Daha sonra, katılımcı, Alevilikte, bu şekilde rüyasını sır olarak saklamaya çalışanların lokma

çıkardığından bahsetti: “Yani kendi hanesinde o gün en güzel yemeği neyse ya bir tavuk keser veya etli bir yemeğini komşulara, bir fakire dağıtırdı. Rüyasının gerçekleşmesi için. Gördüğü rüyanın iyi yönde gerçekleşmesi için...” Katılımcı, Alevilerde, rüyaların, tamamı iyi sonuçlandığında adağa dönüştüğünü, adak kurbanlarının bunun üzerine ortaya çıktığını ifade etti. Bunun dışında vefat eden yakının ahdi ya da hayattayken dile getirdiği dileklerinin, o Hakk’a yürüdükten sonra rüyada görülmesi üzerine yerine getirilmeye çalışılmasının da yine rüyalara verilen önemi gösterdiğini ifade etti. Katılımcı, daha sonra bu konuda Alevi köylerindeki yatırıları örnek gösterdi.

- (Rüyada) yatıra yönelik, onun tamirâtı mı var, onun bir hizmeti mi var... O yatırın rüyada bir fakire dile getirdiği isteklerini ya da kişinin hakka yürüyen eşi, yakını, sevdiğiyle ilgili bir de oradaki ulu ecdatların, erenlerin, evliyaların isteklerini yerine getirmek... Ne talep ediyorsa... Mesela bununla ilgili, Ali Pir Civan ve Niyaz Baba, Gümüşhacıköy’e yakın Çorum ile sınır olan... Sandukasının küçük yapıldığı ile ilgili birinin rüyasına giriyor. O yapılan sandukanın iki katı, 8 metre sanduka var (şu an). Bu da bir rüya üzerine değiştirilmiştir.

K57, rüyanın iyi yönde gerçekleşmesi için lokma çıkarma, adak adama ve kurban kesme veya vefat eden kişinin isteğini yerine getirme şeklinde rüyaların Alevilikteki sosyal boyutuna dikkat çekmiştir.⁹⁰⁷

Bunun dışında katılımcı, kendisine psikolojik sorunlarından dolayı gelerek rüyalarıyla üstün olduğunu ya da peygamberlerle veya ulu erenlerle görüştüğünü iddia eden kişilerden bahsetti. Bu kişilere, böyle bir şeyin olmadığını ve yanlış rüya gördüğünü söylediğini; ayrıca rüya tabiri ile birini etkilemek, yönlendirmek ya da ondan menfaat sağlamak gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtti. Bu ifadeleriyle K57, rüyaların kişileri ve duygularını istismar etmek için kötüye kullanıldığı konusuna değinmiştir. Bunun yanı sıra, güzel bir rüyasını anlatıp, lokma getiren kişileri de rüyalarını güzele yorarak rahatlatıklarından bahsetti.

- Bizim asli görevimiz değil ama genelde Alevi toplumu rüyalarını kendi büyükleriyle çözüyor. Hiç bize gelmeden, kendi büyükleriyle çözüyor ama o kendi psikolojik durumundan dolayı büyüklerinden alamadığı cevabı (almak), kendini rahatlatmak için bize müracaat ediyor. Biz kesinlikle yorum getiremeyeceğimizi, rüyaların bilinçaltı anlık duygularla yaşandığını söylediğimizde kimisi neşeyle kimisi bizden istediğini alamadığı için gönül koyarak gidiyor. (K57, Erkek, 57)

⁹⁰⁷ Ölen kişi için yemek verme âdeti için bk. sayfa 214.

3.3. DURUM TANIMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

Bu çalışmada, Çorum ilinde ikamet etmekte olan 18 yaş üzeri yetişkinlerin rüya ile bağlantılı inanç, davranış ve pratiklerini derinlemesine görüşme (mülakat) yoluyla inceledik.

Bunun için yaptığımız 6 durum tanımı şöyledir:

1. Rüya Öncesi Psikolojik Süreç
2. Rüyanın İçeriği
3. Rüyayı Yorumlama Süreci
4. Rüya Sonrası Psikolojik Durum
5. Rüyanın Etkileri
6. Rüya-İnanç İlişkisi

Katılımcıların rüyaya bağlı davranış ve pratikleri bu durum tanımları çerçevesinde incelendi. *Rüya öncesi psikolojik süreç* ele alınırken, katılımcıların rüya görme sıklıkları, yaşadıkları günlük olayların ve bastırdıkları duyguların rüyalarına yansımaları üzerinde duruldu. *Rüyanın içeriği* bölümünde katılımcıların genel olarak rüya içerikleri; kehanet (gelecekte haber veren), Tanrı'dan mesaj olan, şeytani olan, probleme cevap olan ya da vefat eden yakınlarla ilişkisi kapsamında ele alındı. *Rüya yorumlama süreci* incelenirken katılımcıların rüya gördükten sonra uyguladıkları herhangi bir ritüel olup olmadığı sorularak rüyalarının ne anlama geldiğine nasıl karar verdikleri, rüya yorumu ile ilgili web siteleri ya da kitapların kullanımı, rüyanın paylaşıldığı kişiler ve şartlar ele alındı. *Rüya sonrası psikolojik durumda* ise rüyaların kişinin günlük ruh hâlini etkileyip etkilemediği ve kişide olumlu ya da olumsuz beklentiler oluşturup oluşturmadığı sorgulandı. *Rüyanın etkileri* durum tanımında rüyaların stresle başa çıkma, dinî hayat, günlük hayat ve alınan kararlar üzerindeki etkisi incelendi. *Rüya-inanç ilişkisi* durum tanımında ise katılımcıların, rüyaların din ya da Tanrı ile bağlantısıyla ilgili inançları, rüyalar yoluyla ilahi bir yardım alma konusundaki inançları ve istihare ile ilgili inanç ve uygulamaları araştırıldı.

3.3.1. Rüya Öncesi Psikolojik Süreç

3.3.1.1. Rüya Görme Sıklığı

Görüşmeye başlamadan önce, sorulara verecekleri cevapları daha iyi anlamak adına katılımcıların ne sıklıkla rüya gördüğünü tespit etmek için kendilerine “*Ne sıklıkla rüya görüyorsunuz?*” şeklinde bir soru sorduk.

Örnekleminizde, sık rüya gören kadın ve erkek oranının birbirine çok yakın olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcılardan 11’i kadın, 4’ü erkek olmak üzere 15 kişi sık rüya gördüğünü ifade etti. Haftada 1-2 kere ya da 3 günde bir kere şeklinde cevap veren 4’ü kadın 4’ü erkek olan 8 katılımcıyı da sık rüya görenler arasında değerlendirebiliriz. Sık rüya gören 15 kadın katılımcı, tüm kadınların %39.47’sini oluştururken 8 erkek katılımcı da tüm erkeklerin %38.09’unu oluşturmaktadır.

Tablo 3.6 : Sık Rüya Gören Katılımcılar

	<i>Sık Rüya Gören Katılımcı</i>	<i>Toplam Katılımcı</i>	<i>Sık Rüya Görenlerin Oranı</i>
<i>Kadın</i>	15	38	%39.47
<i>Erkek</i>	8	21	%38.09
<i>Toplam Kadın ve Erkek</i>	23	59	%38.98

Bazı cevaplar şu şekildedir:

- Çok, her gece mutlaka görüyorum. Genelini hatırlıyorum. (K10, Kadın, 28, memur)
- Her gece ve en azından 3-4 tanesini hatırlıyorum. Görmediğim gece yok ve hepsi çıkıyor diye bir şey de yok. (K11, Kadın, 44, ev hanımı)
- Sık sık görürüm. Ama bir görmediğim zaman bir hafta görmeyebilirim. Ya da görürüm çok ciddi ya da önemli değildir anımsamayabilirim. Sonradan aklıma gelir. (K47, Erkek, 46, işletme müdürü)
- Hemen hemen her gün görüyorum ama unutuyorum. Uyanıyorum sabaha karşı gördüğüm zaman, eğer beni çok etkileyen çok merak ettiğim bir rüyaysa hemen not alıyorum. Yanımda kâğıt kalem varsa ya da telefonuma. Çok önemsiz bir rüyaysa ya da not alacak kadar uyanamazsam unutuyorum. Tekrar uyuyorum uyandığımda da unutmuş oluyorum sadece birkaç figür kalıyor aklımda. (K45, Erkek, 25, memur)
- Her gün görürüm. Çok rüya görürüm. Hepsini hatırlarım. (K16, Kadın, 40, ev hanımı)

- Son bir aydır aşağı yukarı her uyuduğumda rüya görüyorum. (...) Sık rüya gören biriyim. (K38, Kadın, 34, öğretmen)
- Düzenli görüyorum, hemen hemen her gün. (K58, Kadın, 26, öğrenci)

Cevaplarda görüldüğü üzere sık rüya gören katılımcılar hatırlama durumları ile ilgili de bilgi vermişlerdir. Rüyalarını genel olarak hatırlayan katılımcıların aynı zamanda rüyalarını hatırlamaya önem veren katılımcılar olduğunu söyleyebiliriz. Freud'un da dediği gibi kişi ilk uyandığında rüyaları daha net hatırlarken zaman geçtikçe rüya silinmeye başlar. Çok kısa bir süre sonra etkili bir rüya değilse hemen unutulabilir.⁹⁰⁸ Rüyaya önem veren kişinin ilk uyandığında hâlâ canlı olan rüyası üzerine düşündüğü, rüyasının ayrıntılarını hatırlamaya çalıştığı varsayıldığında hatırlanma oranı artmaktadır. Önem verilmediği durumda ise rüya silinip unutulmaktadır. Hatırlamanın yanında unutmamak için not aldığını ifade edenler de dikkat çekmektedir.

Nadir olarak rüya gördüğünü söyleyen 15'i kadın, 12'si erkek toplam 27 katılımcı oldu. Sorumuza 6 ayda ya da 4-5 ayda bir kere şeklinde cevap veren 1 katılımcıyı⁹⁰⁹ da nadir rüya görenler arasında sayabiliriz.

Tablo 3.7 : Nadir Rüya Gören Katılımcılar

	<i>Nadir Rüya Gören Katılımcı</i>	<i>Toplam Katılımcı</i>	<i>Nadir Olarak Rüya Görenlerin Oranı</i>
<i>Kadın</i>	15	38	%39.47
<i>Erkek</i>	12	21	%57.14
<i>Toplam</i>	27	59	%45.76

Bu katılımcıların çoğu, rüyalarını hatırlamamalarını sebep göstererek nadir olarak rüya gördüklerini söylediler. Bazıları rüya gördüğünü bilse, hissetse ya da tahmin etse bile hatırlamadığı için nadir olarak rüya gördüğünü rapor etti. Bu katılımcıların hatırlamama sebepleri *uykudan* bahsettiğimiz bölümde de ifade ettiğimiz gibi, rüyayı REM evresine göre daha derin olan ve daha uzun süren NREM evresinde görmüş olabilecekleri gibi REM evresinde rüya görseler bile bu evrede uyanmamaları olabilir.

⁹⁰⁸ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 521.

⁹⁰⁹ (K21, Erkek, 33, Mühendis).

Araştırmalara göre, NREM evresinde görülen rüyalar REM evresinde görülenlere göre daha az anımsanmaktadır.⁹¹⁰ Ayrıca, REM uykusu sabaha karşı uzun sürmekte ve dolayısıyla bu evrede uyanan kişi rüyasını daha net hatırlamaktadır.⁹¹¹ Bir başka sebebi ise yukarıda da bahsettiğimiz gibi rüyayı hatırlamaya önem vermemeleri ve uyandıktan sonra üzerine düşünüp hatırlamaya çalışmamaları olabilir. Bunun dışında, stresli dönemlerde ya da yorgun olduğunda rüyaların yoğunlaştığını söyleyenler oldu. Bunlardan biri şöyle bir cevap verdi:

- Çok stresli günler geçirdiğim zaman çok fazla rüya görüyorum ama hatırlamıyorum. Bazen de bir hafta hiç rüya görmüyorum, bir aya da çıkabilir. Değişiyor. (K35, Erkek, 21)

Eskiye göre rüya görme sıklıklarının azaldığını söyleyen katılımcılar da olmuştur. Bazılarının cevabı şöyledir:

- Rüya görme sıklığım azaldı. Ara açıldı. Çok sık rüya görmüyorum artık. (K3, Erkek, 43)
- Küçükken çok daha fazlaydı sıklığı. Büyüdükçe neyi kapıyor insanın bilmiyorum ama şu anda çok sık gördüğümü söyleyemem. (K46, Kadın, 37)

Daha önce de değerlendirdiğimiz K3, rüyalarının sıklığının azalmasını bilinçaltını temizlemesine bağlamaktadır. K46 ise net bir şey söylemese de bilinçaltındaki benzer ancak daha negatif yönde bir değişikliği kastediyor görünmektedir.

K18 ise fazla ibadet ettiği zamanlarda daha çok rüya gördüğünü ifade etti. Ona göre cinler ibadet etmesini istemediği için rüya görmesine neden olmaktadır.

- Özellikle mesela bugün bir cüz iki cüz okudum ya o zaman bazen cinleri görüyorum. [*Kur'an* okuduğunuz zaman mı görüyorsunuz?] *Kur'an* okuduğum zaman, çok rahatsız ettikleri oldu. Ben hastalandım 2 sene falan devamlı banyo yaptım. Sürekli; sabah, öğle, akşam yapıyordum. Dışarı çıktım mesela bir erkek gördüm, sanki ben cünübüm. Namaz kılarken rahatsız etmiyorlardı. Özellikle *Kur'an* okumamı istemiyorlardı. Kulağıma biri devamlı 'Sen cünüpsün.' diyordu. Sonra okudukça okudukça aştım. (K18, Kadın, 46, ev hanımı)

Freud, rüyanın tetiklediği ruhsal hastalıkların ve rüyadan kaynaklanan bir sanrının devam ettiği vakaların olduğundan bahsetmiştir.⁹¹² Ayrıca teorik kısımda da bahsettiğimiz gibi Freud, rüyaların bir psikozu temsil ettiği durumlardan söz eder.⁹¹³ K18

⁹¹⁰ Kleitman, *Sleep and Wakefulness*, 94; Hobson, *Dreaming*, 38.; Nolen-Hoeksema ve diğer., *Introduction to Psychology*, 206.

⁹¹¹ Şenel, *Rüyalar*, 41.

⁹¹² Freud, *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, 85.

⁹¹³ Freud, *The Interpretations of Dreams*, 113.

bu tanımlara uygun bir vaka gibi gözükmetedir. Rüyasının⁹¹⁴ tetiklediği psikoz, obsesif bir davranışın ortaya çıkmasına sebep olmuştur diyebiliriz; ancak K18'e kesin bir tanı koymak sadece bir uzmanın yapabileceği bir iştir. Kişinin yalnızca görüşme sırasında verdiği sınırlı bilgi ile bunu bizim yapmamız mümkün değildir. Ayrıca buna yetkimiz de yoktur. Görüşmede anlattıklarına, nelerin eşlik ettiği de önemlidir. Bütün yönleriyle bir uzman tarafından incelenmesi gereken bir vakadır.

Uzun süre hiç rüya görmeyip sonra bir süre çok yoğun şekilde gördüğünü ifade edenler şu şekilde cevaplar verdiler:

- Çok değişiyor. Bazen aylarca rüya görmediğim oluyor ya da görüyorum hatırlamıyorum. Bilmiyorum. Bazen de çok kritik anlarda 'a ben rüya görmüştüm' diyorum. Gördüğüm rüyayı çağrıştıran bir olayla karşılaştıysam o zaman fark ediyorum rüya gördüğümü. Ama bazen gerçekten çok yoğun rüyalar gördüğüm oluyor. Çok yorgunsam kafam karışıksa falan. O zaman çok rüya görürüm. (K56, Kadın, 37)

- Çok uzun vadede bakarsak haftada 2. Bazı zamanlarım olur ki 6 ay sürer her gün rüya görürüm. Bazı zamanlar olur ki haftada bir görürüm, 15 günde bir gördüğüm bile olmuştur. Bazen çok uzun aralar olduğu da oluyor. 2 ay boyunca hiç rüya görmediğim zamanlar olduğunu hatırlıyorum. Ama çok nadir. Ortalamaya vursam haftada 2-3 derim. (K41, Erkek, 38)

- Bunu söyleyemiyorum. Kimi zaman haftanın birkaç günü. Kimi zaman ayda bir oluyor. O zamanki düşünce yoğunluğuma göre değişebiliyor. Çok düşünceliysem, çok sıkıntılıysam. Genelde sıkıntılı ve problemlili olduğum zamanlarda görürüm rüyaları. O zamanlar daha artış gösteriyorlar. Duygu durumuma göre değişiyor rüyalarımın sıklığı. (K42, Kadın, 34)

Hiç rüya görmediğini iddia eden K44'e, bilimsel olarak bunun mümkün olmadığı, rüya gördüğü ancak hatırlamadığı açıklandı. K44, sorular soruldukça, rüyaların bu kadar önemli olabileceğini daha önce hiç düşünmediğini ifade etti. Katılımcı, tüm görüşme boyunca neredeyse tüm soruları olumsuz cevapladıktan sonra istihare ile ilgili soru sırasında, isteği üzerine istiharenin ne olduğu açıklanırken, küçükken görmüş olduğu bir rüyasını, hatırlamasına şaşırarak, anlattı. Görüşme sırasında bu rüyadan başka rüya rapor etmedi. Görüşme yapıldıktan sonraki ay içinde ise rüya görmeye başladığını araştırmacıya ulaşıarak bildirdi.

⁹¹⁴ - "Birisiyle [değiştirerek] eşimle ilişkiye girmiş gibi görmüştüm rüyamda. Zaten o tetikledi, başlattı. Ben önce rüyadır deyip önemsemedim. Sonradan ben yine kalktım cüzümü okudum. Ertesi gün rüyamda görüyorum ki *Kur'an-ı Kerim* okuyorum ama yazıları hiç yok. Ondan sonra anladım ki ben cünüptüm. Ondan sonra tetikledi beni. Sen cünüpsün diye bana vesvese verdi [şeytan]. Sonra zamanla durmadan banyo yapmaya başladım. Sonra ablamların, hocaların sayesinde kurtuldum ondan çok şükür. Kızım ilahiyat bitirdi. O dedi ki 'Anne sürekli oku sen. Kendini gerçekten cünüp hissettiğin zaman banyo yap. Aşağı indim, yukarı çıktım diye banyo yapma sakın. Seni namazdan da alıkoyarlar.' dedi. Mantıklı geldi. Bayağı zorlandım ama başardım çok şükür."

Kısaca, örneklemedeki kadınların erkeklere göre daha sık rüya gördükleri söylenebilir. Katılımcıların rüyalarını hatırlama durumlarının rüyaya verdikleri öneme göre değiştiği görülmektedir. Rüyaya önem veren katılımcılar daha sık rüya gördüğünü söylerken, rüyaya daha az önem veren ya da önem vermeyen katılımcılar daha nadir rüya gördüğünü ya da hiç rüya görmediğini söylemektedir. Stresli dönemlerde ya da çok ibadet ettiği dönemlerde daha sık rüya gördüğünü ifade eden katılımcılar olmuştur.

3.3.1.2. Bastırılan Duygular

Katılımcıların bastırdıkları duygularının rüyalarında ne ölçüde karşılına çıktıklarını keşfetmek amacıyla kendilerine “*Bastırdığınız duyguların açığa çıktığını düşündüğünüz rüyalarınız oldu mu? Anlatabilir misiniz?*” sorusunu sorduk. Soruyu anlayamayan ya da açıklamamızı isteyen katılımcılara “*Gün içinde görmezden geldiğiniz duygularınız olabilir, kendinizle ilgili kabul etmek istemediğiniz ancak rüyanızda karşınıza çıkan yönleriniz olabilir, öfke, kıskançlık, korkularınız ya da çok arzu ettiğiniz bir şey olabilir.*” şeklinde açıklama yaptık. Freud, rüyadaki arzu edilmeyen tahayyülleri gün içinde bastırılan tahayyüller olarak tanımlar. Bunların ortaya çıkışı ise gerçek bir psişik olgudur.⁹¹⁵

Bu soruyu cevaplarırken katılımcıların çok rahat hissedemediklerini, ayrıntıya girmeden genel cevaplar verdiklerini gözlemledik.

Katılımcıların 15’i, net bir şekilde *hayır* dedi, 9’u ise hatırlamadığını söyledi. Diğer katılımcıların yanıtları ise aşağıda değerlendirildi.

K3 (Erkek, 43), artık duygularını bastırmadığı için rüyalarının azaldığını düşündüğünü belirtti. Bastırdığı dönemlerde daha fazla rüya gördüğünü, olgunlaştıkça ve kendini tanımaya başladıkça rüyalarının azaldığını düşündüğünü ifade etti. Yani yaşı ilerledikçe rüyalarının azalmasını duygularını bastırmamasına bağladı.⁹¹⁶

Ergenlik döneminde öfkesinin açığa çıktığını söyleyen K46 (Kadın, 37) ise, K3 gibi olgunlaştıkça bu tarz rüyaların azaldığını ve azalacağını düşündüğünü ifade etti:

- Fiziksel ruhsal değişimlerden kaynaklı olarak bazen öfkelendiğiniz şeye yeterince tepki veremediğiniz olabiliyor ve o gün çıkmıyor da açığa, bir hafta on gün sonra rüyanızda bu tarz şeyler olabiliyor. Ama artık büyüdük, gelmişim nerdeyse 40

⁹¹⁵ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 96.

⁹¹⁶ K3’ün bu görüşü ile ilgili yorum için bk. 159-160.

yaşıma... Bastırdığım herhangi bir duygunun da ortaya öyle çıkacağını düşünmüyorum. (K46, Kadın, 37, memur)

K1 (Kadın, 49), karşısındaki kişiye gereken cevabı veremeyince rüyasında bunu yaptığını söyledi. K56 (Kadın, 37) da çok nadir olarak, normalde cevap verme fırsatı yakalayamadığı ve çok kızdığı birine rüyasında rastlayıp söylemek istediği her şeyi söylediğini ifade etti. K23 (Kadın, 31), normalde kimseyi kırmamaya çalıştığını ancak bazen birine karşı öfkelenildiği bir şey yaşadığında rüyasında onunla tartıştığını ve kavga ettiğini gördüğünü ifade etti. Aynı şekilde, K33 (Kadın, 23) de günlük hayatında kimseyi kırmamaya çalıştığını ve rüyalarında bunun tam tersi, genelde insanlarla tartıştığını söyledi.

- Mesela içimden çok kızıp da dışa vurup kızmadığım insanlarla rüyamda çok tartıştım. Neden bilmiyorum ama rüyalarımda çok tartışırım. ‘Siz kimsiniz? Siz kim oluyorsunuz?’ şeklinde çok yargılayıcı bir şekilde konuşurum insanlarla. (...) Arkadaşlarıma anlattığım zaman arkadaşlarım ‘Rüyalarında ne kadar agresifsin’ derler. Çünkü ben normal hayatta kimseyi kıramıyorum. Galiba dışarda yapamadığımı, aslında yapmak istediğimi rüyamda yapıyorum. (K33, Kadın, 23, öğrenci)

K10 (Kadın, 28) günlük hayatta kavgacı birisi olmamasına rağmen rüyasında şiddet içeren olaylar yaşadığı ve hatta karşısındaki insana fiziksel şiddet uyguladığı rüyaları olduğunu söyledi. K24 (Erkek, 31) ise sık olmasa da duygu patlamaları yaşayabildiğini ancak rüyada bile duygularını bastırdığını ifade etti: *“Normal hayatta kendimi bir şey yapmamak için tutuyorsam rüyamda da tutarım.”*

K36 (Erkek, 22) da aynı şekilde çok sinirlendiği günler, yaşadığı olayın rüyasına yansıdığını ve o olayı telafi ettiğini, ertesi sabah ise çok rahatlamış bir şekilde uyandığını belirtti. K40 (Kadın, 24), normalde nişanlısıyla tartıştığında söyleyemediği her şeyi rüyasında söylediğini ifade etti. Normalde çok sakin, soğukkanlı ve sinirleri alınmış biri gibi olduğunu belirten K43 (Erkek, 35) ise bazen rüyalarında hiç tarzı olmamasına karşın, karşı tarafa haddini bildirdiğini gördüğü rüyaları olduğunu söyledi:

- Acaba bilmeden içime dert ediyorum, içime atıyorum, onun yansıması mı yoksa... Gerçekte, benim düşüncem; ben içime de atmıyorum. O olay orada benim için kapanıp gidiyor. Ama benim böyle düşünmem hiçbir şey ifade etmiyor. Bilinçaltı bambaşka bir dünya. Zaman zaman bu şekilde çıkışlarım oluyor rüyamda. (K43, Erkek, 35, eğitimci)

Aslında bu rüyalarda hem Freud'un rüyaların arzu-giderici işlevi ile ilgili görüşüne hem de Jung'un persona arketipine örnekler vardır. Bu rüyalar arzu-gidericidir diyebiliriz; çünkü katılımcılar sinirlendikleri kişilere hadlerini bildirmek istemekte ancak toplumsal nezaket kuralları davranışlarını kısıtladığı için ve kendilerinden beklendiği şekilde davranmaları gerektiği için istedikleri tepkiyi gösteremedikleri ve duygularını bastırdıkları durumlarda rüyalarında bu isteği bir nevi telafi etmektedirler. “*Fiziksel müdahale*” ve “*rüyada bile duyguyu bastırma*” ise belki kişinin kendini sosyal hayatta çok fazla sınırlamasının ve dolayısıyla persona arketipinin aşırı gelişmiş olmasının bir göstergesi olabilir. Bunun yanı sıra, konuya Jung'un rüyaların telafi edici fonksiyonu ile ilgili görüşü açısından bakarsak, katılımcılar olay sırasında söyleyemedikleri şeyleri rüyada dile getirerek psişik dengelerini sağlamakta; bir nevi yaşadıklarının telafisini yapmaktadırlar. Rüya, psişik dengeyi oluşturacak materyal üreterek bu dengenin korunmasını sağlar.

Sahip oldukları korkularla alakalı bastırılan duyguların anlatıldığı örnekler ise şöyledir: K12 (Erkek, 21), küçükken karanlık korkusunun, karanlığın dinî bir kisveye sokularak cinlerle bağdaştırılmasından kaynaklandığını ve rüyalarında karanlık bir yerden geçerken üzerine atlayan bir şey gördüğünü anlattı. K12, bunun halk arasında *karabasan* olarak bilindiğini ama aslında bilimsel olarak ne olduğunu bilmediğini ifade etti. K30 (Erkek, 21) da aynı şekilde küçükken karanlıktan korktuğunu belirterek köyde yaşarken ahır gibi ücra köşelerden korktuğunu ve rüyalarında da bu yerlerin aynı duyguyu uyandırdığını anlattı.

K25 (Kadın, 28) korkularıyla ilgili bastırdığı duyguların neden olduğu rüyalar gördüğünü söyledi. Örnek olarak ise sınav dönemindeyse mutlaka sınavına geç kaldığını ya da soruları cevaplayamadığı rüyalarını anlattı. Hayvan fobisiyle ilgili korkularının neden olduğu rüyalar gören 2 katılımcı (K16, Kadın, 40 ve K55, Erkek, 28) bu rüyalarını bastırdıkları duygularıyla ilgili rüya kategorisinde değerlendirmiştir.

Kendisi 5 yaşındayken babası vefat eden K35 ise ölümle ilgili bir rüyasını bastırılmış duygularının açığa çıkması olarak değerlendirdi. Ölümle ilgili deneyimi çok erken ve travmatik bir şekilde olan K35 ölümü çok düşünmekle birlikte ölümle ilgili duygularını bastırdığını ifade etti.

- Ölüm üzerinden bir rüya gördüm. Bayağı korkunçtu benim için. Etkin olarak da hatırlıyorum. Kendimi gördüm. Bir hastalığa yakalanmışım. Bir süreden

sonra artık ölmeyi bekliyorum ama ölmeden önce her şeyi güzel yaşamaya çalışıyorum. Ama tamamen kasvetli bir ortam. Kasvet dolu ve bayağı korkutucu bir rüyaydı. [Nasıl bir dönemdi? Ölümü mü sorguluyordun ya da stresli miydin?] Hayır, öyle bir dönem değildi ama zamanında ölümden çok... Açıkçası ben 5 yaşındayken babam vefat etti. İşte ölümü de sürekli düşündüğüm için... Onu bastırılmış bir duygu olarak düşünüyorum. (K35, Erkek, 21, öğrenci)

Rüyayı arzu giderici fonksiyonu açısından değerlendirecek -ki Freud sevilen bir yakının ölümü ile ilgili rüyaların arzu-tatmini olduğunu ileri sürer-⁹¹⁷ burada kişinin kendi ölümünü görmesi bir arzunun giderildiğinin göstergesi olabilir. Katılımcı hatırlamadığı bir zaman diliminde ölmüş olmayı arzu etmiş olabilir ya da bu görünür içeriğin ardında başka bir arzu tatmini gerçekleşmiş olabilir. Babasıyla özdeşleşmiş hissetmiş olabilir ya da onun ne hissettiğini anlamak istemiş olabilir.

Bunun dışında K45 (Erkek, 25), homoseksüel bir birey olduğunu söyleyip rüyalarının bu durumla yüzleşmesinde etkili olduğundan bahsetti:

- Oldu. Ben heteroseksüel bir birey değilim. Homoseksüel bir bireyim. (...) Rüyalar aslında yüzleşme vesile oldu. Yüzleştikten sonra da o zamanlar bunun çok yanlış bir şey olduğunu düşünüyordum. Kendimi kötü hissediyordum. Bir de hep lisede dinlediğimiz o din derslerinde ya da dinî programlarda vs. 'Yanacaksınız, helak olacaksınız, sizi Allah lanetledi vs.' O da bana çok ciddi travmalar yaşatmaya başlamıştı. Bununla yüzleştikten sonra bu [travmalar] da rüyalarımnda etkili oldu.

K45'in kendisiyle ilgili kabul etmekte zorlandığı bir durum olan cinsel tercihi ile ilgili gördüğü rüyalar gerek bu tercihle yüzleşmesinde gerek travma şeklinde yaşadığı sıkıntıları perçinleme anlamında kendisini etkilemiştir. Bazı katılımcıların bilinçaltının yansımaları olduğu için önem vermeyerek değerini düşürdüğü rüyalar işte tam da bu sebepten önemlidir. Kişinin etkilendiği şeyleri yansıtmalarının yanı sıra kendisiyle ilgili kabul etmekte zorlandığı belki inkâr ettiği şeyleri de kişiye göstermektedir. K45'in durumunda hem olumlu hem olumsuz etkisi olan rüyalar konuyla yüzleştikten sonra da kişinin karşısına endişe ve korkularını çıkarmıştır.

Genel olarak cevaplar değerlendirildiğinde, en çok bastırılan duyguların öfke ve korku olduğu görülebilir. Kültürel olarak insanlara karşı nazik olunması ve karşı tarafın kırılmaması gerektiği şeklinde kodlanan bireylerin günlük hayatta bastırdıkları öfkelerini rüyalarında istedikleri şekilde ortaya çıkardıklarını söyleyebiliriz. Korku ile ilgili duyguların ise çocukken öğrenilen, karanlık ve cin gibi dinle bağdaştırıldığı, yanı sıra hayvan fobisi ve ölümle ilgili olduğu söylenebilir. Geç kalma ya da sınav kaçırma gibi

⁹¹⁷ Bk. *Tipik Rüyalar* başlığı, 177.

günlük sorumluluklarla ilgili stres kaynaklı rüyaların da bu sorumlulukların neden olduğu stresin bastırılması ve görmezden gelinmesi; dolayısıyla rüyada ortaya çıkması şeklinde değerlendirilebileceğini ifade edebiliriz.

3.3.2. Rüyanın İçeriği

3.3.2.1. Tipik Rüyalar

Tipik rüya temalarını ortaya çıkarabilmek için katılımcılara “*Genelde ne tür rüyalar görüyorsunuz?*” sorusunu yönelttik. Katılımcılardan 18’i genel olarak günlük olaylarla ilgili rüyalar gördüğünü ifade etmiştir. Bunun dışındaki cevaplar en çok verilen cevaplardan en az verilen cevaplara göre değerlendirilecektir

Endişe ve Korku: Katılımcılardan 7 kişi, daha çok korku ve endişeleriyle ilgili rüyalar gördüklerini söyledi. Bu katılımcılardan K27 (Kadın, 32) eşiyle ilgili endişelerinin neden olduğu rüyalarla bahsederken K40 (Kadın, 24), spesifik olarak gelecekle ilgili korkularını içeren rüyalar gördüğünü ifade etti.

Freud, endişe ve korku içeren rüyaların da arzu-giderici rüyalar olduklarını ileri sürer. Ona göre, bu tür rüyalarda endişe ya da korku açık içerikken rüyanın geri planında gizli olarak bir arzu tatmini olduğu söylenebilir. Arzu sansürlendiği için rüyanın arzu giderici olduğu fark edilmez. Freud aynı zamanda rüyaya neden olan *içsel (organik) bedensel uyarımlardan* da bahseder. Ona göre fonksiyonu bozulan iç organlar uyanıkken fark edilmezken uyku sırasında güçlü bir etki kazanarak kâbuslara sebep olmaktadır. Özellikle kalp ve akciğer hastaları kısa ve korku dolu rüyaları sık görmektedir.⁹¹⁸ Kısaca korkulu rüyaların kaynaklarından biri fonksiyonu bozulan iç organlar olabilir.

Aile/Sevilen Yakınlar ve Ölümleri: Katılımcılardan 7 kişi, rüyalarında aile ve yakınlarını sık gördüğünü söyledi. Bunlardan bazılarının cevapları şöyledir:

- İki aydır falan kedim var. Hep kedimi görüyorum rüyalarımda. Onun dışında bazen annemi görürüm. (K45, Erkek, 25, memur)
- Genelde sevdiğim insanları görüyorum, zihnimi meşgul eden insanları görüyorum. (K33, Kadın, 23, öğrenci)
- Şu sıralar gördüğüm en çok şey, manzaralı bir yerde oturuyoruz arkadaşlarımla ya da en çok değer verdiklerimle, orda sohbet ediyoruz. (K50, Erkek, 18, öğrenci)

⁹¹⁸ Freud, *The Interpretation Of Dreams*, 66.

Aile ve sevilen yakınlar günlük olaylarla ilgili rüyalar kapsamında değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, görüşmelerin genelinde aile yakınlarının özellikle babanın ölümüyle ilgili rüya görüp ağlayarak uyandığını ifade eden katılımcılar dikkat çekmiştir. Katılımcılar aile yakınlarına kötü bir şey olmasından endişe etmelerini bu tip rüyaların sebebi olarak göstermişlerdir. Zaman zaman rüyasında kardeşinin ölümünü görerek yine rüyada çok ağlayan bir katılımcı ise bunu kardeşiyle çok uyuşamamaları ve iletişimlerinin zayıf olması sebebiyle yaşadığı üzüntüye bağlamıştır. Freud, bu tip rüyaları tipik rüyalar kategorisinde değerlendirerek ikiye ayırır. İlk gruptaki rüyalarda insan yakının ölümüne üzülmez, uyandıktan sonra duygusuzluğuna şaşırır. İkinci grupta ise kişi bu ölüme ilişkin derin bir acı hisseder ve uyku sırasında bile gözyaşı dökülebilir. Freud ilk gruptaki rüyaların bir arzuyu kamufle etme amacı taşıdığını söyler. Rüyanın asıl içeriği farklı olduğu için görünen içerik ölüm için yas tutulmasını gerektirmez. İkinci grupta ise rüyanın anlamı içerikle aynıdır ve ilgili kişinin ölmesi arzu edilir. Ona göre bu arzu güncel olmasa da kişi yaşamının herhangi bir döneminde -özellikle çocukluk döneminde- yakınının ölü olarak görmeyi arzulamıştır.⁹¹⁹ Katılımcılara bu yorumu yapmış olsaydık elbette Freud'un da tahmin ettiği gibi şiddetli bir şekilde karşı çıkarlardı çünkü onlar tam tersi yakınlarına zarar gelmesinden korktukları için bu tür rüyalar gördüklerini ifade etmişlerdir.

Stresli rüyalar: Katılımcılardan 4'ü, stresli rüyaların en çok gördükleri rüyalar olduğunu ifade etti. Bunlardan birkaç örnek şöyledir:

- Genelde, stresli zamanlarımda hep stres görüyorum. Günlük hayatımla ilgili stres ve yoğunlukla alakalı. (K40, Kadın, 24, eğitimci)
- Genelde stres... Kaygılandığım zamanlarda çok rüya görüyorum ve o olayla ilişkili rüyalar görüyorum. (K56, Kadın, 37, akademisyen)

Bu içerikte, yine günlük kaygıların ve endişelerin rüyalara yansıdığını söyleyebiliriz. Ayrıca, bu iki kategori rüya görme-uyanıklık hâlinin sürekliliği ile ilgili örneklerdir. Bunlar özellikle insanların değer verdiği kişiler, yaşamlarındaki anlamlı faaliyetler ve endişeler etrafında gerçekleşme eğilimindedir.

Dinî içerikli: Katılımcılardan 3 kişi genelde dinî içerikli rüya gördüğünü ifade etti. Bunlardan K18 (Kadın, 46, ev hanımı, dindar), çok ibadet ettiğinde cinlerin rüyalarında üzerine geldiklerini söyledi ve genelde dinî içerikli, kendisini ibadet etmekten

⁹¹⁹ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 267.

men etmek isteyen rüyalar gördüğünden bahsetti. K31 (Erkek, 23, öğrenci, dindar) ciddiye aldığı rüyalarının %50-60'lık bir kısmının dinî içerikli olduğunu söyledi. K23 (Kadın, 31, mühendis, dindar) ise Allah tarafından uyarıldığı rüyalar gördüğünü ifade etti:

- İyi bir yere gitmiş olmakla ilgili. Bazı görevleri yapmam gerektiğiyle ilgili... Böyle şeyleri çok yoğunlukla görüyorum, neden bilmiyorum. Belki de çok aksattığım için olsa gerek. Allah uyarıyor herhâlde. Ya da böyle şeylere ilgim çoktur. Allah kabul etsin *Kur'an* falan da çok okurum. Okuyorum ama yerine getirmede eksiklerim çok fazla.

Bu katılımcıların dindarlık seviyelerinin, rüya ile ilgili tutum ve inançlarını şekillendirdiğini söyleyebiliriz. K18, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. K23'ün rüya algısı ise onlara önem verdiği ve rüyaları Tanrı'dan uyarıcı olarak kabul ettiği için rüyalarında mesaj arama şeklinde gelişmiş olabilir. İki katılımcının rüya içeriklerinin dinî olsa bile birbirine zıt olması dikkat çekicidir. Birinin gördüğü rüyalar ibadetten men etmek isteyen rüyalarken diğerinki ibadete teşvik eden, Allah tarafından uyarıcı mesajlar içeren rüyalar. Bunda hayata, dine ve rüyaya bakış açılarının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bakış açıları rüyadan çıkardıkları mesajları etkilemektedir.

Deniz: Katılımcılardan 3 kişi, deniz içeren rüyalar gördüklerini söylediler. K28 (Kadın, 23), yoğun olarak ölümü düşündüğü bir dönem denize doğru yürüdüğü rüyalar gördüğünü ifade etti. Bir video klip ya da filmde izlediği bir sahnenin “çok güzel bir ölüm” yolu olduğunu düşündüğü için rüyasına girmiş olabileceğini ekledi. K28'in bu rüyalarında günlük olarak zihni meşgul eden düşüncelerin ve izlediklerinin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

K27 (Kadın, 32), “*Denizde yüzdüğümü dalgalarla boğuştuğumu çok gördüğümde ondan sonraki 1,5-2 ay çok sıkıntılar yaşarım. Birçok defa oldu bu.*” diyerek denizin genellikle gördüğü rüya içeriği olduğunu söyledi. K27'nin durumunda davranışçı kurama göre klasik koşullanma olduğunu söyleyebiliriz; çünkü rüyasında deniz gördükten sonraki tecrübelerinden yola çıkarak, deniz gördüğü her seferde tedirgin olduğundan bahsetmiştir. Olumsuz koşullanma mevcuttur. Endişe duygusu, katılımcının deniz içerikli rüyaları ile ilgili tutumunu şekillendirmiştir.

K10 (Kadın, 28) da denizde yüzdüğü rüyaları çok sık gördüğünü, bu rüyaların genelde güzel olduğunu ve ferahlama hissettiğini, deniz karanlık ya da çok dalgalı olsa da rüya sırasında korkmadığını ifade etti. Freud sık sık deniz rüyaları görenlerin ve

dalgaların arasından geçerken büyük sevinç duyan kişilerin genellikle küçükken yataklarını ıslatan kişiler olduğunu söylemiştir. Ona göre bu kişiler, uzun zamandır yapmaktan vazgeçmek zorunda kaldıkları bu keyfi zaman zaman rüyalarında tekrar ederler.⁹²⁰ Bu rüyaların kesinlikle bu anlama geleceğini söylemek zordur.

Bunun dışında Freud, birçok kaygı ve endişenin eşlik ettiği, dar alanlardan geçme veya su içinde olma durumunun yaşandığı çok sayıda rüyayı, rahim içi yaşamın, rahimdeki varoluşun ve doğum eyleminin düşünülmesine dayandırır.⁹²¹

Uçma, Düşme ve Koşturma: Katılımcılardan 4 kişi, en çok aksiyon içeren rüyalar gördüklerinden bahsettiler ve bazıları bu rüyaları *uçmalı, aksiyonlu rüyalar* şeklinde tanımladılar. K57 (Erkek, 57) rüyalarında sık sık uçtuğunu gördüğünü dile getirmiştir. Bazı cevaplar şöyledir:

- Genelde yatarken rahatsız olduğumda yüksek bir yerden uçarım. Çoğu değişik anlamlar getirebilir. Mesela uçmak 'Biri seni uçuruyor, dedikodunu yapıyor lafını sözünü getiriyor anlamında başka yerde muhabbetin varmış gibi' düşünülür. (...) Ama insan yatarken farklı yatışı, vücudun rahatlığının ve rahatsızlığının belirleyici olduğunu düşünüyorum. (K57, Erkek, 57, dede)
- Efsanevi, uçan savaşı, aksiyonlu tuhaf rüyalar görüyorum genelde. (K36, Erkek, 22, öğrenci)
- Uçmalı kaçmalı. Aksiyonlu. (K51, Kadın, 19, öğrenci)
- Bir şeylere yetişememe gibi. Hep koştururum, bitiremememe yetiştiremememe gibi bir şey olur ama son dakikada hep yetiştiririm. (K14, Kadın, 45, ev hanımı)

Katılımcılardan 3'ü uçurumdan düşme ve atlama rüyalarının sık olduğunu, 1 katılımcı ise merdivenden düşme rüyalarını sık gördüğünü belirtti.

- Uçurum ve denizi küçüklüğümde beri çok görüyorum. Çünkü yükseklik korkum var benim. Uçurumdan düştüğümü görüyorum sürekli. (K10, Kadın, 28, memur)
- Genelde kötü rüyalar görüyorum. Yaklaşık 2 sene falan ölüm duygusuyla savaştım. Sürekli olduğum yerden gitme hissine sahiptim ve sürekli kaçmak istediğim için çok fazla bir uçurumdan atladığımı ve bir denize doğru yürüdüğümü çok görüyordum. Çünkü bunları düşünüyordum... (K28, Kadın, 23, öğrenci)
- Kapıyı açıyorum aşağısı uçurum. Düşüyorum. Uyandım diyorum ama uyanamıyorum bir kapı daha açıyorum. Bir kere daha düşüyorum. Stresle bağlantısı yok, bu tarz rüyaları yalnızca gündüz uyuduğumda görüyorum. (K19, Erkek, 34, mühendis)
- Ya aksiyon oluyor ya da bir aralar sürekli düşme rüyası görüyordum. Merdivenden düşme. Sürekli düşüyorum. Merdiven altında da akrabalarımın bazılarını görüyorum. (K20, Kadın, 35, mühendis)

⁹²⁰ Freud, *The Interpretation of Dreams*, 405.

⁹²¹ Freud, *age.*, 410.

Uçma ve düşme rüyası tipik rüyalardandır; çünkü farklı kültürlerde yaşayan birçok insanın yüzyıllar boyunca düşme rüyası gördüğü bilinmektedir.⁹²² Freud düşme ve uçma rüyası tecrübe etmediğini belirtir⁹²³ ve psikanalizden elde ettiği verilerden yola çıkarak bu rüyaların ya çocukluk anılarının yeniden üretilmesi ya da cinsel bir anlamı olabileceğini söyler. Örneğin rüyasında düştüğünü gören bir kadın için rüyada neredeyse her zaman cinsel bir duygu vardır ve kendini “(kötü yola) düşmüş kadın” olarak hayal edebilir.⁹²⁴ Çocukluk anıları ile ilgili ise rüyaların çocuklar için son derece ilgi çekici ve hareket içeren oyunlar ile ilgili olduğunu söyler. Çocuğu düşürüyormuş gibi yapılan ve çocuğun çok eğlendiği hareketlerin bu rüyaları üretmede etkili olduğundan bahseder.⁹²⁵ Buna rağmen, uçma ve düşme türü rüyaların sebebini tam olarak açıklayamayacağını da ekler.⁹²⁶ Uçma ve düşme rüyaları Jung’un *telaî edici rüya* adını verdiği rüyalardandır. Jung’a göre, bu durum, gerçekçi olmayan fikirlere veya kendileri hakkında çok yüksek varsayımlara sahip olan ya da gerçek kapasiteleriyle orantısız görkemli planlar yapan insanların neden uçma veya düşme rüyaları gördüğünü açıklar. Bu rüyalar, kişiliklerinin eksiklerini telaî eder ve aynı zamanda onları mevcut tehlikelere karşı uyarır. Kişi uyarıları dikkate almazsa gerçek kazalar meydana gelebilir.⁹²⁷

Biyolojik açıdan ise bu tür rüyalara sebep olan bir dizi muhtemel neden şöyle sıralanabilir; birikmiş kulak kiri, ani tansiyon çıkmasından kaynaklanan veya kalp ya da solunumla ilgili rahatsızlıklar veya yataktan sarkmadan kaynaklanan akusma (gerçek dışı sesler işitme) ...⁹²⁸ Bu rüyanın en meşhur yorumu ise ağaçtan ya da yüksek bir yerden tehlikeli düşüşler yapan ataların deneyimlerinin hayal meyal hatırlanmasıdır.⁹²⁹

Bergson, uçma ya da havada süzülme rüyalarında kişinin, ayaklarının yere basmadığının farkında olduğunu, bu arada kişi uyuduğuna inanmadığı ve ayrıca rüyada da yatakta olmadığı için bu uçma hissinin gerçek olduğuna inandığını söyler. Ayakların

⁹²² Lola Paulsen, “Dreams and Fantasies of Falling”, *Analytical Psychology* 16, Issue 1, (1971), 1.

⁹²³ Freud, *Interpretations of Dreams*, 288.

⁹²⁴ Freud, *age.*, 223-224.

⁹²⁵ Freud, *age.*, 288.

⁹²⁶ Freud, *age.*, 290.

⁹²⁷ Jung, *Approaching the Unconscious*, 50.

⁹²⁸ Philip Lawrence Harriman, “The Dream of Falling”, *The Journal of General Psychology*, Volume 20, 1939, 230.

⁹²⁹ Harriman, *age.*, 230.

yere dokunmaması dışında vücudun yatağa yaptığı baskının da bu histe etkili olduğunu savunur.⁹³⁰

Deprem: Deprem korkusu olan K19, genelde deprem rüyaları gördüğünü söyledi.

- Ben küçükken Amasya’da yaşadığım deprem ve daha sonra İstanbul’da olanlar bende büyük bir travma yarattı ve galiba depremden çok korkuyorum. Bunun rüyalarımı, özellikle korkacağım rüyalarımı biçimlendirdiğini düşünüyorum. [Genellikle] rüyada deprem olduğunu görüyorum. Uyanıp yataktan kalkmam gerektiğini düşünüyorum ama kalkamıyorum. Birilerine seslenmeye çalışıyorum ama seslenemiyorum. Uyandığım zaman çarpıntı oluyor, korkmuş oluyorum ve uyuyamıyorum. Tekrar olacak diye uyuyamıyorum. (K19, Erkek, 34, mühendis)

Yaşanan travmatik olayların, özellikle çocukluk döneminde yaşananların, rüyalarda tekrar ortaya çıktığını ve aynen ya da bazı değişikliklerle tekrarlandığını biliyoruz.⁹³¹ K19’un da kendi ifadesiyle çocukluğunda tecrübe ettiği ve kendisine travmatik denebilecek bir korku yaşıtan depremin, karabasan benzeri anksiyöz rüyalarının ana teması hâline geldiğini söyleyebiliriz.

Yılan: K57 (Erkek, 57), rüyalarında sıklıkla yılan gördüğünü ifade etti. Katılımcıya bu rüyayı nasıl yorumladığı sorulduğunda hiçbir şeye yormadığını söyledi. Bir başka soruya cevap verirken, uyurken rahat olmadığı mesela sırtüstü yattığı zaman yılanlı rüyalar gördüğünü söyleyerek bu tür rüyalarını karabasan rüyası şeklinde yorumladı.

Yılanın, görüşmelerin geneline bakıldığında çok fazla bahsedilen bir imge olduğu görülmektedir. Çoğu katılımcı yılanın rüyada olumsuz anlama geldiğini söylerken, sadece bir katılımcı annesinden öğrendiği kadarıyla yılanın olumlu bir gelişmeye işaret ettiğinden ve yılan gördüğü zaman hayatında mutlaka olumlu bir gelişme olduğundan bahsetti. Çoğu, yılanı doğada çok seyrek gören, gördüğü zaman ise yılan ile ilişkisi uzaktan ve tehlikesiz olan modern insanın rüyasında yılan görmesi bilinçdışının göstergelerinden biridir diyebiliriz. Jung’un dediği gibi, zihnin primitif hâli olan bilinçdışı zaman zaman ilkel imgeler ve çağrışımlar sunar. Yılan şaman efsanelerinde de en yaygın

⁹³⁰ Bergson, *The World of Dreams*, 9-10.

⁹³¹ Bk. Barrett, *Trauma and Dreams*, (USA: Harvard University Press, 1996); A Germain ve A Zadra, “Dreams and Nightmares in PTSD”, *The Neuroscience of Sleep*, (Spain: Elsevier, 2009), 316-323; Ernest Hartmann, *The Nature and Functions of Dreaming*, (USA: Oxford University Press, 2011), 109-111; Bülent Devrim Akçay, Fuat Özgen, Murat Erdem, Adem Balıkcı ve Taner Öznur, “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5, sy. 4 (2013):441-460.

hayvanlardandır.⁹³² Jung, yılan sembolünün genellikle aşkınlık ile bağlantılı olduğunu söyler; çünkü yılan geleneksel olarak yeraltı dünyasının bir yaratığıdır ve böylece bir yaşam biçimi ile bir başka yaşam biçimi arasında bir arabulucudur.⁹³³ Ancak katılımcılar tarafından, bu sembolün aşkın yönü ile ilgili bağlantı kurulmadığı daha çok düşman olarak yorumlandığını söyleyebiliriz.

Kurt: K58, tek tip rüyasının olmadığını, kendisini korkutan rüyaların genellikle kurt içerdiğini ifade etti. Bunun dışında günlük hayatla ilgili rüyalar gördüğünü söyledi:

- Tek tip rüyam yok aslında. Şöyle tek tipleştirebilirim. Mesela kurt rüyaları beni inanılmaz korkutuyor. Yani korktuğum rüyalar da genelde bu şekilde oluyor. Bir anda kurt sembolü çıkıyor ve ben inanılmaz korkuyorum. Saldırmıyor, sadece ona bakmam beni fazlasıyla ürkütüyor. (K58, Kadın, 26, öğrenci)

K58 bunda, izlediği bir şeyin etkisinin olabileceğini belirtti ancak bizce bu örnek de yılan örneğinde olduğu gibi kolektif bilinçdışının göstergelerinden sayılabilir. Aynı zamanda, şamanlıkta yılan gibi kurdun da önemli hayvanlardan olduğunu görmekteyiz. Şaman adayının yardımcı ruhu başka şekillerde olabileceği gibi hayvan şeklini de alabilir. Bu sihirli hayvanlar şamanlığın tamamlayıcı bir özelliğidir ve aynı zamanda rüyalarda ve görülerde sık sık ortaya çıkar. Şaman ayı, kurt, baykuş, kaplan gibi hayvanları yardımcı ruh ve dost olarak kabul eder ve onları nasıl kullanacağını bilir.⁹³⁴ Türklerin kadim inançlarından olan şamanlık dolayısıyla, K58 atalarının kurtla ilgili deneyimlerini rüyalarında bilinçdışı düzeyde yaşıyor olabilir.

Mezarlık: K10 (Kadın, 28) babasının ölümünden sonra mezarlık içeren rüyalarının yoğunlaştığını söyledi. Katılımcının günlük hayatındaki değişikliğin ve yakınıni kaybettikten sonra yaşadığı travmanın rüyalarına yansıdığı görülmektedir.

Karabasan: Bu soruya verilen cevapların dışında görüşmelerin tamamı göz önüne alındığında *karabasan* dikkat çekici bir içerik olmuştur. Toplamda 9 katılımcı⁹³⁵ çeşitli sorulara cevap verirken karabasandan bahsetmiştir. Bunlar, 2 akademisyen, 5 öğrenci (içlerinden biri yeni mezun olduğu için kendisini işsiz olarak tanımlamıştı), 2 öğretmen

⁹³² Donald F. Sandner, "Analitik Psikoloji Ve Şamanlık" *Kutsal Miras Şamanlık ve Jung Psikolojisi*, çev: Nur Yener, (İstanbul: Okyanus, ty), 12-13.

⁹³³ Jung, *Approaching the Unconscious*, 152.

⁹³⁴ Sandner, *age.*, 13.

⁹³⁵ K12 (Erkek, 21, öğrenci), K19 (Erkek, 34, mühendis/akademisyen), K24 (Erkek, 31, mühendis/akademisyen), K28 (Kadın, 28, öğrenci), K35 (Erkek, 21, öğrenci), K40 (Kadın, 24, eğitimci), K45 (Erkek, 25, memur), K54 (Erkek, 26, işsiz), K57 (Erkek, 57, dede).

ve 1 dede olmak üzere 2'si kadın, 7'si erkektir. Dikkat edileceği üzere katılımcıların, dedeyi de dâhil edersek, hepsi eğitim alan ve veren kişilerdir. Çoğu bu deneyimden bahsederken *uyku felci*, *uyku apnesi*, *uyku terörü* gibi ifadeler kullanmışlardır. Kavramın bilimsel açıklamasından haberdar olduklarını söyleyebiliriz. Bazı cevaplar şöyledir:

- Rüyamda cinleri gördüm sanırım. Ama uykuyla uyanıklık arası mı tam hatırlamıyorum. Yurttaydık. Yataklarımızın arasında siyah bir şey vardı, insan gibi ama tam insan gibi de değil. Uyku felci geçirdim sanırım. Korkunç bir rüyaydı. Dua falan okumuştum. Uyumaya korkmuştum. [Onu nasıl yorumladın? Bilimsel mi baktın? Yoksa?] Bedenin tutulmasını bilimsel olarak yorumluyorum ama gördüğüme de inanıyorum o an. Orda bir şey olduğunu hissediyor insan. (K35)

- Karabasan olayı. Bir kere yaşamıştım onu. (...) Meğer o kan akışının yavaşlamasından olan bir şeymiş. Onu[n] o zaman şeytandan olan bir şey olduğunu düşünmüştüm. (K40)

- Bir de korktuğum bir rüya vardı. [Rüyada] bodrum kat bir evdeyiz. Ben pencereyi açıyorum. Tam ben pencereyi açtığım an içeri bir şey giriyor. İnsan olmayan bir şey. Ondan çok korkmuştum. O zaman çocuktum. Hâlâ o korkuyu da hatırlıyorum yani. Her yattığımda inşallah o rüyayı görmem diye düşünmüştüm. Karabasan dedikleri olay var ya uyku apnesi, o. (K54)

- Karabasan olayını da çok yaşıyorum. Ne zaman sırt üstü uyusam yaşarım. Artık yaşayacağımı anladığım an hareket etmeye çalışıyorum. (K28)

- Yerim rahat olmadığı zaman rüyalar görüyorum. Mesela sırtüstü yattığımda rahatsız oluyorum o rahatsızlık üzerinden korkunç rüyalar geliyor. Karabasan dedikleri şey. (K57)

- Yaklaşık 5 senedir şöyle bir sıkıntım var. (...) Öğle uykusuna yattığımda diyelim ki 30 dk. uyudum. Akşam oldu, uyumam gerekiyor. Uyumaya geçiyorum. Vücudum yorgun, uyuyor büyük ihtimalle ama beynim uyumuyor. Ve sonra kötü rüya görmeye başlıyorum. Kötü rüya dediğim şu: Çok kötü depresyon oluyor. Inception filmindeki gibi, rüyanın içinden birine seslenmeye çalışıyorum uyandırısın diye. Halk dilinde karabasan diyorlar galiba buna. Bu bende sürüyor, uzun bir süredir oluyor. O yüzden de gündüzleri uyumuyorum. Ara uyku yapmıyorum hiçbir zaman. Tek parça her zaman uykularım. Ben bunun bir uyku felci olduğunu, bilimsel kısımlarını biliyorum. (K19)

- Doktora tezimi yazacağım zaman aylarca her gece kâbus gördüm. Çok gerçekçi, aynı kâbuslardı. Karabasanlar... Uyuduktan 20 dk. sonra kesin uyanıyordum kabusla. (...) Stresli olduğum zamanlar kâbus görürüm. Kesin, garantidir yani. Hatta karabasanlara o kadar alıştım ki artık korkutucu da olmuyor. Kendimce önlemler geliştirdim. Mesela parmağımı oynatıyorum, kalkmaya bağırmağa çalışmıyorum. Çok bilinçli bir şekilde ondan kurtuluyorum. Hatta hoşuma gitmeye başladı. Stres dönemi geçtikten sonra hiç olmuyor. Karabasan, tanımadığım insanlar geliyordu, gülüyorlardı. Geliyor gidiyor başkası geliyordu. Odada biri duruyordu. Gözlerimi açtığımda oda karanlık. Gözümü açınca anlıyorum gerçek olmadığını. Bilincim açık oluyor. Simalar şekiller değişebilir ama olay aynı. Bilinç açık oluyor ama gözünüz kapalı oluyor. Odayı olduğu gibi görüyorsunuz. (K24, Erkek, 31, mühendis)

Karabasan olarak bilinen *uyku felci*, bilimsel olarak uykunun başlangıç ya da uyanma aşamasında istemli kas hareketlerini gerçekleştirememeye durumu olarak

tanımlanır. “Beyin sapının hareketlerden sorumlu sinir hücrelerinin reaksiyon hızının düşmesi ile bağlantılı olduğu bilinmektedir.”⁹³⁶ Karabasan, REM uykusunda görülmektedir. Bu sırada göz kasları hariç vücut felçli durumda olmalıdır çünkü REM uykusunda görülen rüyaların etkisiyle kişinin bedenini hareket ettirmesi tehlikeli bir durumdur. Bu geçici felç, kişiyi korur. Dolayısıyla REM uykusunda beynin aniden uyanması ancak uyanmanın bedende gerçekleşmemesi sonucu uyku felci oluşur. Kişi bilinçlidir ancak hiçbir kasını hareket ettiremez, ses tellerini kullanamadığı için ses çıkaramaz, yardım isteyemez. Bu sırada sanrı ve halüsinasyon görenlerin oranı yüksektir.⁹³⁷ Yapılan bir araştırmaya göre uyku felci teşhisi konan 185 kişiden %57.84’ü odada insan dışı bir varlık olduğunu hissettiklerini %21.62’si ise odada yabancı birini gördüğünü rapor etmiştir. İnsan dışı varlık halüsinasyonu görenlerin %24.32’si ise bu varlığın paranormal bir varlık olduğunu belirtmiştir.⁹³⁸

Cevapların bazılarında görüldüğü gibi tarif edilen deneyimler benzerlikler taşımaktadır. Aynı zamanda bahsi geçen araştırma sonucuna da uygun olduğu görülmektedir. Bu deneyimin, yüzyıllar önce insanların, korkutucu rüyalardan ya da rüyalarına gelen varlık/ruhlardan korunmak için yatak başlarına tılsımlar yapmasına neden olan deneyimle aynı olma ihtimali çok yüksektir. *Karabasan* birçok farklı dilde karşılığı olan bir kelimedir. Görülen sanrı ve halüsinasyonlardan dolayı uyku felci bizim kültürümüzde olduğu gibi birçok farklı kültürde de metafizik varlıklarla açıklanmaktaydı. Mesela Çin kültüründe *yatağa basan hayalet*, Alman kültüründe *cadı basması* olarak isimlendirilir.⁹³⁹

Uyku felcinin “kronik yorgunluk, düzensiz uyku saatleri, aşırı stres, sırt üstü pozisyonda yatma, aşırı kafein tüketimi”⁹⁴⁰ gibi harici sebeplere bağlı olarak gerçekleşmesi öğrenci ve akademisyenlerin karabasan deneyiminden daha çok bahsetmesini açıklamaktadır.

⁹³⁶ Murat A. Kuş, “Karabasan Fenomeni: İzole Uyku Paralizi”, *Ayrıntı* 1, sy.8 (2013), 46.

⁹³⁷ Kuş, *age.*, 46.

⁹³⁸ Brian A. Sharpless and Monika Klimová, “Clinical Features of Isolated Sleep Paralysis”, *Sleep Medicine* 58, (2019), 102-106.

⁹³⁹ Kuş, *Karabasan Fenomeni*, 46.

⁹⁴⁰ Kuş, *age.*, 46.

3.3.2.2. Kehanet Rüya

Gelecektek haber veren (kehanet) rüya deneyimleri olup olmadığını öğrenmek amacıyla katılımcılara “*Gelecektek haber veren bir rüya gördünüz mü? Anlatabilir misiniz?*” sorusu soruldu.

“*Sanki öyle bir rüya gördüm ama hatırlamıyorum*” diyen 3 katılımcı oldu. Katılımcılardan 30’u böyle bir deneyimlerinin olmadığını ve bazıları ise rüyaların gelecekle ilgili olamayacağını düşündüklerini ifade etti. Bazı cevaplar şöyledir:

- Yaşamamış şeylerin bilinemeyeceğini düşünüyorum. Yaşamamış olanla ilgili bilgim olamayacağını düşünüyorum.” (K1, Kadın, 49, öğretmen)

- Rüyalarımız geçmişimizdeki şeylerin açığa çıkması dedim ya daha önce. (...) Rüyaların gelecekle alakalı bir şey söylediğini sanmıyorum kesinlikle. Gündelik yaşantımıza dair yapabileceğimiz şeyleri bize anlattığını da düşünmüyorum. Tamamen beynin karmaşasıyla alakalı bir durum. Beyin de o geleceği yaşamadığı için yorum yapamaz o yüzden çok öyle şeyler düşünmüyorum. (K54, Erkek, 26, işsiz)

- Ben ona gelecektek haber verme şeklinde değil de... Hayal etmek sonuçta geleceğe yönelik bir faaliyet. Ve ben hayal ettiğim bir faaliyetin ciddi manada rüyamda olmasıyla ertesi gün onu yaşamamla... Ben onun gelecektek geldiğini düşünmüyorum. Yalnızca ben hayal ettim. Dediğim gibi mistik düşünmemek lazım diye düşünüyorum. Biraz daha akılcı düşünüyorum. Hayal ettiğim bir şeyse büyük ihtimal o benim rüyamda da gördüğüm bir şeydir ve yaşadığım bir şeydir. Mesela, ben şu an araba almayı hayal ediyorum ve rüyamda bunu gördüm. Ertesi gün araba alırsam bu bana gelecektek vahiy gelmiş diye bir şey olmayacak ki... Sadece hayal ettim ve gerçekleştirdim diye düşünüyorum. Çünkü yalnızca bizden kaynaklı da olmayabilir. Mesela, ben sizinle ilgili belli başlı düşüncelere sahibim. Sizin bana bu hareketi yapma şansı[nız] var. Öngörüyorum mesela. Öngörü denen bir şey var değil mi? Bu bana yaptığı hareketi ertesi gün gerçekte görürsem bunu gelecektek vahiy olarak görmem ki. Ben öngörmüştüm, oldu, derim yani. (K12, Erkek, 21, öğrenci)

K12’ nin kehanet rüya yorumu Aristoteles’in kehanet rüya yorumuyla özdeştir. Yani kişinin uyanık yaşantısında bir şeyi düşünmesi ve o şeyi yaşaması nasıl normalse rüyada gördüğü şeyin gerçek hayatta gerçekleşmesi de şaşırtıcı değildir. K54 ise psikanalitik yaklaşıma paralel bir yaklaşımla rüyaların gelecekle değil geçmişle ilgili olduğunu düşündüğünü söylemiştir.

Kehanet rüya gördüğünü söyleyen 26 katılımcıdan bazılarının cevapları şöyledir:

Eskiden bir tarikata mensup olduğunu söyleyen K2 (Kadın, 39, sağlıkçı), tarikata girmeden önce gördüğü rüyaları bu kategoride değerlendirdiğini ifade etti. Rüyasında, evlerine, mürşit için kendisini istemeye geldiklerini ve mürşitle nikâhlandığını gördüğünü, korktuğu için rüyayı bir süre kimseye anlatamadığını söyledi. Tarikata girme

konusunda emin olmadığını ancak etrafındaki herkesin bunu tavsiye ettiğini hatta bunun gerekli olduğunu söylediklerini belirtti:

- Herkes diyor ki cemaatsiz olmaz, illa bir yere girmeniz lazım, illa bir mürşit seçmeniz lazım... Maalesef herkesin girmesi gerekiyordu. Girmeyen radikal bir grup vardı, onlara da sapık gözüyle bakılıyordu. İlla bir ata bineceksin, bir otobüse bineceksin. Binmeden İstanbul'a nasıl gidersin? Allah'a tek başına nasıl gidersin? Hepsi doğru ama birini seç. Biz de daha ilim ehli olanı, üniversite mezunu olanı seçmeye çalışmıştık. O dönemde daha yeni yeni sohbet gitmeye başlamışken ben öyle bir rüya görmüştüm...

Sonra K2, rüyayı tarikatın sorumlularından birine anlattıklarını ve rüyanın tarikata girişinin mürşit tarafından onaylanması anlamına geldiği şeklinde yorumlandığı bilgisini verdi. K2'nin durumunda şartlanma görülmektedir. Rüyası tarikata girme olarak yorumlanmış ve K2 bu yorumun etkisiyle davranışını şekillendirmiştir. K2 daha sonra yine kendisini çok etkileyen ve annesi tarafından görülen bir rüyayı anlattı:

- Kapı kapanıyor, [kapanmadan] biz giriyoruz hemen. Ben hemen en önden giriyorum. Zaten başı ben çekmiştim tarikata giriş anlamında, aileyi ben götürmüştüm o tarafa doğru. Ben giriyorum, annem giriyor, kardeşim giriyor. Babam tam kapı kapanırken girmiş ki babam bize göre sonradan girmiş oldu. Sonra ben geri çıkıyorum. Oynayıp oynayıp sonra geri giriyordum.

Rüyayı annesinin gördüğünü ancak kendisinin bunu hiç unutmadığını belirten K2, şu an tarikattan çıkmış durumda olduğu için bu rüyanın ilk kehanetinin gerçekleştiğini ve sıradaki işaret olan “*sapıtma*” durumunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine korku yaşadığını ifade etti:

- Şu an mesela çıkmış durumdayım. Abuk sabuk bir şey yapacak mıyım? Yapar mıyım? Sapıtır mıyım? Onun korkusu var mesela bende... Sonra geri mi gireceğim? Başkalarına ‘Şöyle yanlışlarını gördüm.’ diye söylüyorum [mürşidin ya da tarikatın yanlışlarını kastediyor]. Sonra diyorum ki yine de bu rüyanın etkisiyle biraz da... ‘Gene benim hatam yanlışım varsa ben gider ayağına kapanır, özür dilerim. O Allah yoluysa, ben yanlışsam ben gene gider özür dilerim. Hiç önemli değil.’ Ben şu an böyle düşünüyorum, o gün öyle düşünüyordum ve eğer hata yaptığımı anlarsam gidip ayağına kapanırım da. Ama emin değilim şu an. Ama bunun etkisi o rüyadan kaynaklanıyor bence. Çünkü hep bu rüyayı düşünüyordum ben. Ben niye geri çıkacağım ki? Ben niye oynayacağım ki? Abuk sabuk bir şey niye yapacağım ki? Niye çıkayım ki? Çıkmaktan da ziyade, günaha giriyorsun orda... Sonra geri gireceğim tarikata bir de.

Annesinin gördüğü bu rüyadan oldukça etkilenen K2, annesinin bu rüyayı neden gördüğü ile ilgili herhangi bir sorgulama yaptığını belirtmemiştir. Görüşmenin genelinde K2'nin annesinin, K2'nin tarikattan çıkmasından korktuğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen bu rüyanın belki de annesinin korkularından kaynaklanmış olabileceği ihtimalini

değerlendirmemiştir. Algı ve anlamlandırmaların davranış ve duyguları belirlediğini ileri süren bilişsel kuram açısından da K2'nin rüyayı nasıl anlamlandırıyorrsa öyle hareket ettiğini görebiliriz.

Tüm bunlardan yola çıkarak, K2'nin hadis bilgilerine dayanan “rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağı” inancından dolayı, yorumlara koşullanmış olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, K2 rüyaların kehanetlerinin gerçekleşmesini beklemektedir. Rüyanın görünen anlamı olan *tarikattan çıkma* gerçekleştiği için kalan kehanetin de gerçekleşeceği yönünde kendini şartlandırmıştır. Buna bağlı olarak, yukarıda, rüyadaki gibi hareket edebileceğini, gerekirse özür dileyeceğini de belirtmiştir. Adler'in dediği gibi⁹⁴¹, K2 belirli bir problemi çözmek üzere meşgulken ve kişiliğinin de eğilimli olduğu yaklaşımla gerçekleştirmek istediği şey için kendisini harekete geçirecek etkeni rüyalarda bulmuştur. Konu üzerine duygularını yoğunlaştırmak ve uygulama için gerekli olan enerjiyi üretmek için gerek kendi gördüğü rüya gerek annesinin gördüğü rüya uygundur. Rüyalar, kendi düşünce süreçlerindeki tutumun kanıtıdır; davranış modelini ortaya çıkarır. Rüya olmasa da tarikattan çıkabilecek motivasyona sahip olabilecekken bu motivasyonu rüyalara yüklemiştir diyebiliriz.

K11 (Kadın, 44, felsefe mezunu, ev hanımı, deist) ise sık sık gelecekte haber veren rüya gördüğünü ve bu durumun kendisini korkuttuğunu ifade etti. Yakın bir aile dostunun oğlunun hızlı araba kullandığını düşünüp endişelendiği bir zamanda, rüyasında o gencin kaza yaptığını görmesini ve aynı sabah kendilerine gelen telefonla, rüyasındaki gibi bir kaza gerçekleştiğini öğrenmesini örnek olarak verdi:

- (...) [Kendinizi nasıl hissettiniz?] Olacaktı, belki de ben engelledim.

Bilmiyorum. Acaba ruhum geziyor falansa, [rüyada] direksiyonu o tarafa çevirdiğim için çok hafif atlattı. Karşı yola geçmiş olsa bir arabaya çarpabilirdi.

Bunun dışında, kayınvalide etkisiyle eşiyle tartışacağı zaman bunu mutlaka rüyasında gördüğünü ifade etti:

- (...) Negatif duyguların alıcıları mı artık bilmiyorum, [kayınvalidem] benim hakkımda bir şey düşünüyor ve bu bizim ailemize yansıyacaksa ben bunu [rüyamda] görüyorum.

Verdiği bir başka örnekte ise rüyasında karnının ağrıdığını söyleyen bir akrabasının, rüyadan 15-20 gün sonra bağırsak kanseri olduğunu öğrendiğini anlattı. Yine

⁹⁴¹ Adler, *Understanding Human Nature*, 116.

gündüz uykusunda gördüğü bir rüyada da bir yakınının kızının salıncaktan düştüğünü gördüğünden bahsetti. Uyandığında korkarak sormak için aradığında çocuğun gerçekten kısa bir süre önce salıncaktan düşmüş olduğunu öğrendiğini aktardı. Diğer örnekler ise şu şekildedir:

- Ankara'da patlama olmuştu, terör olayı. Doğalgaz patlaması gibi gördüm. Ceset parçalarının içinde kaldım resmen. Bana bir şey olmuyor. Bir kere de otobüse bomba koymuşlardı. Otobüsteki insanların hâlini gördüm. Aynısı çıktı bir hafta sonra. Çok saçma. Ben artık korktuğum için anlatmamaya, peşine düşmemeye karar verdim. Söyledikçe bağlantıyı kuruyorum, çok daha hatırlıyorum. (...) Çok üzülüyorum, suçlanıyormuş hissine kapılıyorum.

Deist olan K11'in gelecekte haber veren rüyalarının Tanrı tarafından gönderildiğini düşünmediğini biliyoruz. Daha önce de bahsettiğimiz gibi K11, kehanet rüya deneyiminin ilahi kaynaklı olmadığını tamamen kendi duygusal durumundan, endişelerinden ve telepatiden kaynaklı olduğunu düşündüğünü ifade etti. Bu kadar net bir şekilde gelecekte haber veren rüya görmesi Jung'un, kişinin bilinçdışı düzeyde bazı tehlikeleri önceden görmesi ve bilinçdışının rüya ile kişiyi uyarması yorumu ile açıklanabilir.⁹⁴² Bir başka yorum ise rüyaların, kişinin düşünce süreçlerini ortaya koymasındır ki bu rüyalarından bazıları K11'in günlük hayatındaki endişeleri ve korkularının rüyaya net bir şekilde yansımalarıdır. Jung'a göre de rüya, rüya gören kişinin içsel (ruhsal) durumunu tanımlar.⁹⁴³ Jung büyük ya da anlamlı rüyaların toplumsal yönü olduğunu, sadece kişiyi değil çevresini ve toplumu da ilgilendirdiğini söyler. Bu tür rüyalar, kişiyi derinden etkileyen ve hayatı boyunca unutmadığı rüyalarlardır. K11'in özellikle patlama ile ilgili olan rüyalarının toplumsal yönü olan büyük rüyalar olduğunu söyleyebiliriz.

K13 (Kadın, 43, akademisyen), gelecekte haber veren rüya şeklinde değil ama gerçekleşmesi konusunda endişe duyduğu ve yıllar sonra yaşadığı bir olayın bu rüyanın yorumu olduğunu düşündüğünü dile getirerek şöyle dedi:

- İki rüya da beni çok etkilemişti. Acaba çıkar mı diye endişelerim olmuştu. Birisi olumlu birisi olumsuzdu. Ve olumsuz olanı çok şiddetli bir şekilde yaşadım. [Peki, rüyayı gördüğünüz için olduğunu mu düşündünüz yoksa ikisi arasında bağlantı mı kurdunuz sadece?] Bağlantıyı şu şekilde kurdum; sanki yaşayacağım bu olumsuzluğun yıllar önce bana gösterilmesi gibi algıladım veya zihnimi öyle yönlendirdim, bilemiyorum.

⁹⁴² Jung, *Approaching the Unconscious*, 50.

⁹⁴³ Jung, *Dreams*, 108.

K24 (Erkek, 31, mühendis), gelecekte bir şey olacağı yönünde bir mesaj aldığından ama verilen gün ve saatte bir şey olmadığından bahsetti. Verdiği cevapta görüleceği gibi, bir şey olsaydı rüyasıyla ilişkilendireceğini de ifade etti. Bunun dışında kehanet rüya olduğunu düşündüğü bir başka rüyasını anlattı:

- Yine çok stresli bir günümdeydim. Büyük bir stresle uyudum. Sadece ‘Perşembe saat 9’da’ dediler ama Perşembe saat 9’da bir şey olmadı. Kim dedi, nasıl dedi hatırlamıyorum. Ama o gün birden fazla rüya gördüm. Bundan 12 yıl önce. Hâlâ hatırlarım. O gün 3-4 rüya gördüm. Hepsisi stresimle alakalıydı ve birçoğu cevap niteliğindeydi. Bir tek bu gelecekle ilgiliydi. [O vakitte bir şey olacak diye beklediniz mi?] Evet, herkese dedim; ‘Perşembe saat 9’da bir şey olacak’ diye ama bir şey olmadı. Espri yaptık arkadaşlarla. [Bir şey olsaydı onunla ilişkilendirir miydiniz?] İlişkilendirirdim tabi. [Rüyanızda görüp de aynısı olan bir şey oldu mu?] Şöyle oluyor. Ailem yaşadığım şehre gelecekti. Sabah namazı civarında odaya bir kasvet bastı. Bir şeyin yine durduğunu gördüm. Çok etkiliydi. Kasvet bastı bastı... Bilincim açık ama gözüm kapalı yine aynı şekilde. Sonra birden çekildi. Çok korktum. Kalktım duş aldım. Bizimkileri aradım. ‘Çıkmadık, çıkacağız’ dediler. O gün kaza yaptılar. En barizi buydu. Geleceğe dair çok rüya görmem.

Bu örneklerde rüyada görülen şey ile yaşanan şey arasında bağlantı kurulduğu söylenebilir. Kişinin etkilendiği rüyayı unutamadığı ve bunun hayatında ne zaman nasıl ortaya çıkacağı üzerine düşündüğü ve ihtimaller üzerine şartlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, yakın veya uzak gelecekte olan olayları rüya ile ilişkilendirdiği de bu örneklerde ortaya konulmaktadır.

Yukarıdaki örneklerden biraz farklı olarak K27 (Kadın, 32, serbest) rüyasında gördüğü bazı sembolleri, gelecekte olabilecek bazı şeylere yorarak olaylar olduğunda rüya ile ilişkilendirdiğinden bahsetti.⁹⁴⁴

- Birebir aynısı olmadı ama rüyamda anahtar gördüğümde benim gerçekten her zaman başıma sıkıntılı şeyler geldi veya denizle ilgili bir şeyler gördüğümde, yüzdüğümde veya dalgalarla boğuştuğumda eğer o sakinlik, bir dinginlik yoksa sıkıntılı rüyalar... Geleceğe dair belirli simgelerim var. Anahtar gördüğümde gerçekten korkuyorum. Denizle ilgili bir şey gördüğümde tedirgin oluyorum.

Benzer bir örnek de K56 (Kadın, 37, sekürlerleşmiş, dindar değil) tarafından verildi. K56’nın durumunun da K27 gibi klasik koşullanma olduğunu söyleyebiliriz; çünkü annesinin rüya yorumuna bağlı olarak yılan rüyalarından sonra tecrübe ettiği olumlu şeyler yılan sembolüne klasik koşullanmasını sağlamıştır:

- Mesela rüyada gördüğüm bazı şeylere çok inanırım, gerçekleşeceğine çok inanırım. Annem iyi bir rüya yorumcusudur benim gözümde, normalde öyle değil belki ama... Annem hep mesela yılan görüldüğü zaman yılanın melaike olduğunu

⁹⁴⁴ Yorum için bk. 179.

[söyler], iyi bir şeyler gerçekleşeceğine inanır. Yılan normalde düşman olarak yorumlanır. Ben rüyamda ne zaman yılan görsem mutlaka iyi şeyler olur. Mesela bir sınava girdiysem ki bunu çok yaşadım, vıcık vıcık yılanlar görürüm. Bir sürü, iç içe geçmiş, ayağımın dibinde, bulunduğum odada hep yılanlar görürüm. Ve ne zaman yılan görsem ya ertesi gün ya da o hafta içerisinde müjdeli bir haber alırım, ya bir sınava girdiysem geçtiğimi öğrenirim ya işte terfi ettiğimi öğrenirim. Ona çok inanıyorum. Ama tabi ki yine hayatımın merkezini teşkil etmiyor. Zaman zaman nasıl hissettiğime göre değişiyor. Hayatımı rüyalara göre şekillendirmiyorum.⁹⁴⁵

K56 aynı zamanda gelecekte haber verdiğini düşündüğü bir rüyasını anlattı:

- Bir gün rüyamda tepelik bir yerdeyim. Bir sürü kavak ağacının olduğu bir yerdeyim. Baraka gibi bir ev var, ahşaplardan yapılmış. Bir sürü elma var. Güz mevsimiymiş, yapraklar sararmış, elmalar toplanmış. Ahşap evin içerisine yığılmışlar. Ben de ordayım. Orda ben evin içerisindeyken yanıma siyah pelerinli gibi birisi giriyor ve bunun net cinsiyetini anlayamıyorum rüyamda. Saçları uzun ve arkadan bağlı. Kadına da benzetiyorum erkeğe de... Ama kesinlikle ne kadındır ne erkektir, diyemiyorum. Çok güzel sohbet ediyoruz. Elmalardan konuşuyoruz... Kesinlikle korkmuyorum. Hiç rahatsızlık duymuyorum. Ama birden çok güzel sohbet ederken "Benim gitmem lazım, yerine getirmem gereken çok önemli bir işim var." diyor. Hemen kayboluyor. O sırada uyanıyorum, sela veriliyor. "Ben Azrail'i görmüşüm" diye yorumladım o rüyamda çünkü rüyamda da söylemiyorum ama onun Azrail olduğunu hissediyorum. O zaman çok etkilenmiştim. Tüylerim diken diken olmuştu kalktığım zaman. Herkese anlatmıştım. Bu hayatımda beni en çok etkileyen rüyalarından biridir. (K56, Kadın, 37, akademisyen)

Anlamlı rüya kategorisinde değerlendirilebilecek bir rüya gibi gözükse de bu rüyada karşılaşılan kişi, Jung'un bireyleşme sürecince karşılaşıldığından bahsettiği arketiplerden *gölge* ya da *animus* olabilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bireyleşme sürecinde tek rüya değil, bir dizi rüya analiz edilir. Dolayısıyla, her ne kadar K56 gördüğü kişinin Azrail olduğu konusunda çok emin olsa da rüyayı, rüyalarını takip ettiği ve onların üzerine düşündüğü bir dönemde görmüş olsaydı görülen kişinin arketip olduğu şeklinde bir yorum yapılabilirdi. Bilinçdışının, karşılaşılan bu kişi aracılığıyla K56'nın hayatı ya da kendisi ile ilgili önemli bir işaret verdiği bir rüya olabilirdi.

K29 (Kadın, 35, inançlı ama sorgulayıcı), kehanet rüya deneyiminin çok nadir olduğunu, toplamda 5 tane olabileceğini, insanlara çok kıymet verdiği ve onların da sıkıştıklarında akıllarına gelen ilk insan olduğu için onların içinde bulunduğu durumu hissettiğini ve rüyasında görebildiğini düşündüğünü söyledi. Benzer şekilde, amcasıyla ilgili gördüğü rüyayı amcasının üzerine çok düşmesine bağlayan K48 şöyle dedi:

- Amcam trafik kazası geçirmiş. (Rüyamda) o gece deprem oluyor. Ama sadece bizim evde deprem oluyor. Ben hemen kızıma sarıldım. Ertesi gün (amcamın)

⁹⁴⁵ Ayrıca yılan ile ilgili yorum için bk.181-182.

kaza yaptığını (öğrendim). Birkaç gün olmuş, bana söylenmiyor. Öldüğünü öğrendim. Çok severdim o amcamı. Çok üstüne düşerdim. Gelecekle alakalı bilgi verdi mi? Hissettiğim için mi çok sevdiğim için mi üzerine aşırı düştüğüm için mi bilmiyorum ama bu rüyayı bu kategoriye koyabiliriz. (K48, Kadın, 39, ateist)

Önceden bir tehlikenin sezildiği diğer örnekler de şu şekildedir:

- Birinde üvey dedemin öldüğünü görmüştüm ve sabah babam aradığında üvey dedem ölmüştü. Bu beni çok etkiledi. Ani bir ölümdü. Hiçbir hastalığı yoktu... Birkaç kere daha böyle olmuştu. Bu bende panik yaratıyor. (K28, Kadın, 23, sekülerleşmiş, agnostik)

- Sadece bir kere [gördüm]. Dedem ben buradayken rahatsızlanmış. Dedemin aynı şekilde rahatsızlandığını gördüm. Aynı hastalık. Yüz felci geçirmiş. Annemi arayıp sormuştum ben uzakta olduğum için söylememişlerdi. Annem telefonu kapattıktan sonra çok ağlamış, 'Nasıl hissetti' diye. (K33, Kadın, 23, dindar)

- Gelecekte haber veren mi bilmiyorum ama. Çok da iletişimimin olmadığı ama sevdiğim ve ağır bir rahatsızlığı olduğunu bildiğim bir akrabam vardı. Bir gece rastgele rüyamda gördüm onu. Sıkıntılı bir rüya da değildi. Öldüğünü filan görmedim rüyamda. Ama hiç rüyamda görmediğim bir insandı o rüya bir ilkti. Sabah uyanınca öldü mü yoksa telaşı ile ailemi aradım, hakikaten vefat etmişti. Neden vefat ettiği gün rüyamda gördüm, bilmiyorum. Dediğim gibi, normalde hayatımda olan ve sürekli hatırladığım bir insan da değildi ki, beynim onun ile meşguldü ve rüyama girdi diyeyim. Bilemiyorum. (K59, Kadın, 33, akademisyen)

Bu beş örnek de K11'in durumunda görüldüğü gibidir. Rüyalara katılımcıların bilinçdışı düzeyde bazı tehlikeleri önceden görmesi ve bilinçdışının rüya ile kişileri uyarması şeklinde yorumlanabilir.⁹⁴⁶

Rüyaya bakış açısının zaman içinde değiştiğini söyleyen K37, kehanet rüyaya örnek olarak şunları anlatmıştır:

- Bir seferinde rüyamda birisini gördüm ve daha sonra [gerçekte] onunla tanıştığımı düşündüm. Yani, tabi rüyada görülen bir yüzü tam anlamıyla ayırt etmek çok mümkün değil ama olayların gelişmesi, rüyanın konsepti vs. Ben onun o kişi olduğunu düşündüm ve çok etkilenmişim o rüyadan. Nasıl böyle bir şey oldu? Tamam, geçmişi açıklayabiliyorum ama geleceğe yönelik olunca açıklayamamıştım açıkçası. Şu an dönüp açıklamaya çalıştığımda zaman kavramıyla vs. ilişkilendiriyorum bunu... Ben şu an belirli bir zaman diliminde yaşıyorum, bilincim bu zaman diliminde ama yine isterseniz buna yaratıcı deyin ister evrenin kanunları deyin ister başka bir şey deyin onlar aracılığıyla bu zamanın sınırları dışında da iletişim kurabildiğimi düşünüyorum diğer zamanlarla veya diğer varlıklarla. Onların bir yansıması olabileceğini düşünüyorum. Şu an biyolojik olarak bu zamanın içinde olsam da biyolojiye ait olmayan bir yönüm belki başka bir zaman periyodunda başka bir yerde bu iletişime sahip oldu gibi bir şey... (K37, Kadın, 34, akademisyen)

- Lisanstayken daha mezun olmadan yurtdışına gittiğimi görmüştüm. (...) Yurtdışına gitme fikri var ama ciddi plan yapmıyordum. Öğretmen olmaya odaklıydım, KPSS'ye çalışıyordum. Ama "Sen ...'ya gideceksin" gibi bir şeylerin bana söylendiği bir rüya görmüştüm. Çok da önemsemedim onu, orda kapattım.

⁹⁴⁶ Jung, *Approaching the Unconscious*, 50.

Aradan 2 yıl geçti. Yurtdışına gitme mevzu çıktı, ben o rüyayı o zaman hatırladım. Anlam yüklemeye çalıştığım döneme denk geliyor ama şu an dönüp baktığımda farklı anlamlandırıyorum. Belki benim zaten bilgisine sahip olduğum bir şey olduğu için aktif olarak günlük hayatımda düşünmesem de bilinçaltımda bir yerlerde duruyordu ve açığa çıktı. Ben de zaten çok önemsemedim. Unuttum. Yolum bir şekilde oraya düşünce de rüyayı hatırladım. Eğer düşmeseydi hatırlamayacaktım belki diye bakıyorum şu an ama o dönemde anlam yüklemeye çalışmışım. “Kaderim böyledir belki gitsem daha iyi olur” gibi bir anlam yüklemiştim sanırım o dönem.

Eskiye nazaran sekülerleştiğini söyleyen K40 (Kadın, 24), eskiden bu rüyaların gelecekte haber verdiğini düşünürken röportajı yaptığımız sırada öngörü olabileceği yorumunda bulunmuştur:

- Sınav soruları. Aşağı yukarı çıkıyor. Hiç unutmadığım bir rüyam daha vardı. Lisede sevgilim olmuştu. Rüyamda o kişinin beni aldattığını görmüştüm. Ertesi gün o da çıktı. Ondan sonra biraz inanmaya başladım zaten rüyalara. Öngörü olabilir. (...) Herhâlde sorun yaşayacaksam genelde ben o sorunları önceden görüyorum, evrene negatif mesaj veriyorum ve o bana dönüyor. Mesela, ailemle sorun yaşadığımda da, sorun yaşayacağımı düşündüğüm konularda o günün stresini yaşarken ertesi gün ya da ilerleyen süreçte birebir somut olarak yaşıyorum. Genelde arkadaşlarla konuşurken bakın bu şöyle olacak, böyle olacak diyorum, rüyamda da görürüm sonra adım adım olur aynısı... Olacağını hissettiğim için rüyamda görüyorum.

Bu iki örnekte rüyayla ilgili inançların rüya ile ilgili tutum, davranış ve yorumları etkilediği görülmektedir. İki katılımcı da daha dindar olduğu dönemlerde gördükleri rüyaları kehanet rüya olarak değerlendirirken sekülerleştikçe bu rüyaları öngörü, kuantum fiziği ya da öncesinde sahip olunan bilgi nedeniyle gördükleri şeklinde yorumlamaktadır. Adler, kehanet rüyaların doğasını, rüya ve gerçekliğin bireyin hayata karşı tutumunu aynı şekilde içermesine bağlayarak açıklar.⁹⁴⁷ Bu rüyalar da rüya ve gerçeklik arasında belirli bir tesadüf sergileyerek katılımcıların hayat tarzlarını dönüştürücü ve eğilimli oldukları davranışa karşı harekete geçirici olarak ortaya çıkmış olabilirler.

Diğer örneklerden bazıları şöyledir:

- Çıkan rüyalarımı hiçbir zaman önceden bilemedim. Ancak yaşadktan sonra anladım. Örnek vereyim. 2004 yılının Kasım ayının 19’u bir rüya gördüm. Rüyamda, bir yolun üzerine dikiliyorum. Sağ taraftan yaklaşık 6 metre yüksekten beyaz bir bulut geliyor. Bulut kümesinin büyüklüğü 4 metre çarpı 2 metre gibi bir bulut. Geliyor üstümden geçip sola gidiyor. Sonra sol taraftan daha aşağıdan bir bulut geliyor. Aynı pamuk yığını gibi. Soldan geliyor, üstümden geçip sağ tarafa gidiyor. Sonra üçüncü bir bulut benim 2 metre üstümden sağ taraftan geliyor. Bulutun üstünde yeşil sarmaşıklar var. Üstüme geldiğinde sarmaşıklar dağılıyor ve üstüme yağıyor. Bu iyi bir rüyaydı, belli... Bu şöyle oldu. Bir sonraki yılın kasım ayının 20’sinde iş hayatımı ilgilendiren, benim hayatımı ilgilendiren olumlu bir

⁹⁴⁷ Adler, *Understanding Human Nature*, 116.

gelişme yaşadım. Ardından gelen yılın kasım ayının 20'sinde bir başka olumlu gelişme yaşadım. Bu sefer memur olarak atandım. Benim için çok önemliydi çünkü hayatımı kurmaya çalışıyordum o yıllarda. Bir sonraki yılın kasım ayının 20'sinde ise akademisyen olarak atandım. Bu rüya bana 3 yıl önceden birim zaman aralıklarla 3 olumlu iyileşmenin yaşanacağını anlatmıştı. Bu anlamlı rüyalar sınıfına giriyor. (K41, Erkek, 38, akademisyen)

K41'in anlamlı rüyaları arasına kattığı bu rüya Jung'un da kişinin hayatı boyunca unutamadığı ve etkisi derin olan rüyalar olarak tanımladığı "büyük rüyalar"dan sayılabilir. Rüyanın anlamını önceden çözemeyen K41, yaşadığı önemli gelişmeleri rüya ile ilişkilendirerek rüyanın iş hayatındaki bu gelişmelerin işareti olduğu yorumunu yapmıştır.

K47, rüyalarını yazdığını ve daha sonra yaşadıklarını rüyalarıyla ilişkilendirerek not aldığını ifade etti. Genel olarak bakıldığında aslında rüya ile yaşananlar arasında ilişkilendirme yapılarak bunun kehanet rüya olarak değerlendirildiği görülebilir. Bu da Adler'in yukarıda konusu geçen kehanet rüya yorumunun önemine dikkat çekmektedir.

- Kısa süreli. Mesela rüyayı gördüm ertesi gün olduğu da oldu, bir hafta sonra olduğu da oldu. [Bunu sık mı yaşıyorsunuz?] Evet, sık yaşıyorum ve bunları not alıyorum. 'Şu rüyayı gördüm şöyle şöyleydi ve şu oldu.' şeklinde yazıyorum. Geçen mesela ertesi gün çıktı... Rüyamda iki tane yılan gördüm. Birinin kafasını ezdim ikiye böldüm, ezdim. Ayağımda çizme vardı, ısırma kalkıştı ısırmadı. Biri biraz daha büyüktü. Onun da kafasına bastım ama kaçtı o. Ertesi gün, aynen birebir yaşadım. Yılan genelde düşman anlamında bakılır. O kişiliklere göre; sinek olarak gördüğüm olur, köpek olarak gördüğüm olur ya da yılan olarak gördüğüm olur. Yılan genel olarak düşmandır ama kişiye göredir. O kişidir o. Hepsi düşmandır... Ertesi gün... Garezleri varmış. 14-15 çalışanım var. İşletme müdürlüğü yapıyorum. Başka bir şey yapıyorlarmış anında yakalandılar. Aynı gün yakaladım yani. (K47, Erkek, 46)⁹⁴⁸

K53'ün verdiği örnek ise şu şekildedir:

- Ben okula gidiyordum. Bastonlu yaşlı bir kadın otobüs durağında duruyordu. Kırmızı ışıktı durdum. Arabanın camına vurdu, "Beni acele garaja bırak" dedi. Bıraktım. "Allah sana hac nasip etsin" dedi. Ben de içimden "Ben hacca gittim" dedim ama "İnşallah" dedim. Ondan sonra bir rüya gördüm ben. Rüyamda, hacca gidiyoruz, umreye gidiyormuşuz. Yanımda kalabalıklar var ama kimler olduğunu bilemiyorum. Sonra Kâbe'yi görüyorum ben yanımda gidenlere diyorum ki "Ben daha önce geldim, buraları biliyorum. Yasak sınırı var ihramları giyin" diyorum onlara. O şekilde uyandım. Bir iki gün sonra da kızım geldi "umreye gidelim" dedi. Ramazan umresine. Aniden oldu, hiç aklımızda yoktu. Umreye gittik. (K53, Erkek, 67, emekli öğretmen)

⁹⁴⁸ Yılan ile ilgili açıklama için bk. 180.

K53'ün rüyasının günlük hayatında yaşadığı şeyin etkisiyle görülen bir rüya olduğu söylenebilir. Kızıyla da yaptığımız görüşme sırasında, babasının rüyasından ve rüyadan önce yaşadığı olaydan etkilendiği için bir mesaj olabileceği sonucunu çıkararak babasına umreye gitmeyi teklif ettiğini ifade etti.

Katılımcıların çoğunun gelecekte haber veren rüya deneyimlemediklerini söyleyebiliriz. Bunu deneyimleyen katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Önce etkileyici bir rüya görülmekte ve daha sonra yakın ya da uzak vadede yaşanan bir olay bu rüya ile ilişkilendirilmektedir.
- Katılımcılar rüyasında gördükleri sembollerle ilgili deneyimlerinden yola çıkarak, o sembolü her gördüğü seferde benzer şeyler yaşayacaklarına koşullanmaktadırlar. Rüya sonrasındaki duyguları onların rüya ile ilgili tutumunu şekillendirmektedir.
- Yılan, kehanet rüya örneklerinde en çok anlatılan semboldür.
- Bir yakının ölümü ya da hastalığı, araba kazası, patlama gibi bir tehlikenin sezildiği rüyalar konusunda genel yorum Jung'un bilinçdışı düzeyde kişinin bazı tehlikeleri görmesi ve rüya yoluyla uyarılması olabilir. Aksi takdirde bu olayların başka bir açıklaması mümkün gözükmemektedir.
- Sekülerleştğini söyleyen katılımcıların eskiden kehanet rüya olarak değerlendirdikleri rüyalarını bugün öngörü, enerji ya da kuantum fiziği ile açıklama eğilimlerinden yola çıkarak dinî inanç ve tutumların rüya ile ilgili inanç ve tutumları etkilediği söylenebilir.
- Adler'in kehanet rüyaların doğasını, rüya ve gerçekliğin bireyin hayata karşı tutumunu aynı şekilde içermesine bağlaması bu bölümde ele alınan rüyaların bir kısmını da açıklamaktadır. Birey eğilimli olduğu yönde gerçekleştirmek istediği şey için kendisini harekete geçirecek motivasyonu rüyada bulabilir.
- Bilişsel kuram açısından ise algı ve anlamlandırmalar davranış ve duyguları nasıl belirliyorsa, kişinin bilişsel açıdan rüyayı nasıl anlamlandırıyor ise öyle hareket ettiği bazı örneklerde görülmektedir.

3.3.2.3. Tanrı'dan Mesaj

Katılımcıların Tanrı'dan mesaj aldıklarını düşündükleri rüyaları olup olmadığını keşfetmek amacıyla kendilerine “*Tanrı'dan mesaj olduğuna inandığınız bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?*” şeklinde bir soru yönelttik.

Tanrı'dan mesaj olduğunu düşündüğü bir rüya görmediğini söyleyen 29 katılımcı oldu. Katılımcılardan 3'ü böyle bir rüyasının olup olmadığını hatırlamadığını söylerken 2 katılımcı eskiden öyle yorumladığı rüyaları olduğunu ancak şu an farklı düşündüğünü ifade etti. Geriye kalan 25 katılımcı ise Tanrı'dan bir mesaj olduğunu düşündüğü rüya gördüğünü söyledi.

Tanrı'dan mesaj olarak nitelendirdikleri bir rüya görmediğini söyleyen katılımcılardan bazı örnekler:

- Dediğim gibi öyle yorumlasam bir sürü rüya çıkar ama ben öyle yorumlamıyorum. Tanrı'dan mesaj olarak almıyorum rüyaları. Tasavvufa inanırım ama mistik değilim. (K12, Erkek, 21, dindar)
- Bunun da yorumlamayla alakalı olduğunu düşünüyorum. Bana mesaj geldi diye düşünmüyorum. (K22, Kadın, 35, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)
- Olsaydı peygamber olurum. (K3, Erkek, 43, sekülerleşmiş)

Dindarlık seviyesi ile rüyaların Tanrı'dan mesaj olduğu inancı arasında anlamlı bir değişiklik saptanmıştır. Dindarlık azaldıkça bu inanç da azalmakta, eskiden Tanrı'dan mesaj olarak değerlendirilen rüyalara artık daha rasyonel açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Bunun örneklerinden K24 (Erkek, 31, sekülerleşmiş) şöyle demiştir:

- Şöyle ki, birkaç tane çok etkileyici rüya görmüştüm. Mesela rüyamda ölüyordum. Dua ediyordum “Allah’ım n’olur bir şans daha ver, yaşayayım” diye. Uyandım, uyandığımı anlamadım, dirildim diye şükretmişim. Yere yatıp “Allah’ım bana bir şans daha verdin” (şeklinde). O kadar etkilenmişim. Ama şimdi mesela bunu bir mesaj olduğundan değil de belki beynimin ürettiği şeyler olabileceği ihtimali daha yüksek geliyor. Çünkü Allah’ın mekanizmasının böyle olduğundan emin değilim, böyle mesaj gönderdiğinden (...)

Aynı şekilde K37 (Kadın, 34, sekülerleşmiş) de rüyalarının kendisi için önceden önemliyken daha sonra önemsiz ve saçma gelmesinde rüyalarından anlam/mesaj çıkarma çabasının etkili olabileceğini söylemiştir:

- Geçmişte inanmışım. Rüyalarla daha çok meşgul olduğum ve rüyayı daha çok önemseydiğim dönem Tanrı'dan mesaj olduğuna inandığım bir rüyam olmuştu. Şöyle bir şey yaşadım. Bir dönem, bunun bir mesaj olabileceğine inandım sonra yoğunlaşarak rüyalarından mesaj çıkarmaya başladım. Yine bunları spesifik olarak hatırlamam çok zor ama sonra baktım ki bu mesajları çıkarmak nerdeyse anlamsız. Bazen bir mesaj çıkardığımı düşünüyorum ama bu mesajı yanlış çıkardığımı

düşünüyorum. Bir süre böyle bir çaba gösterdikten sonra bunun çok anlamlı bir çaba olmadığını düşünmeye başladım. Böyle bir sonuca varabileceğimi düşünmedim, bu mantıklı gelmedi yani bana çünkü rüyalar çok karmaşık şeyler. Tamam, ben şu rüyayı gördüm şu mesajı alıyorum denilebilecek bir durum olmadığını düşündüm. Rüyalarımın benim için önemsizleşmesinde bu çabanın da etkisinin olduğunu düşünüyorum. Evet, mesaj çıkarmaya çalıştım ama baktım ki hayır olmuyor, ‘çok saçma’ dedim.

Rüyalarını Tanrı’dan mesaj olarak kabul edenlerden bazılarını belirli temalar altında şu şekilde sunabiliriz:

Vefat eden yakın ile ilgili rüyalar:

- Ölmüş yakınımı gördüğüm zaman Tanrı’dan mesaj olarak algılıyorum herhâlde. Yemek veririm. (K1, Kadın, 49, alevi, seküler)

- Çok üzülüyordum eşimi kaybettikten sonra. Çok ağlıyordum, üzülüyordum. Bir gün rüyamda küçük oğlumla uyuyorduk, uyandım. ‘Hz. Ömer’miş’ dediler. Şöyle etrafıma baktığımda hiç öyle bir insan görmedim. İkimize geldi. Benim oğlumu sevdi ve kaybıldı. İlk defa size söylüyorum, pek kimseye de söylemedim. Ondan sonra benim acılarım biraz daha rahatladı. Onu bir mesaj olarak aldım. Ondan önce çok üzülüyordum ağlıyordum. Sanki bizi teselli etmeye gelmiş gibi. (K8, Kadın, 50, dindar)

- Evet oldu. Hâlâ da hatırlarım. Lise dönemindeyim. Babamı yeni kaybettim o zaman. Bir asilik var üzerimde, herkese karşı içimde anlatılamaz bir nefret var. Babam öldü bunlar neden yaşıyor gibi. 16 yaşlarımdayım. Bir gece yattım. Uyumadığımı düşünüyorum ama uyuyorum aslında. Babam geliyor, elimi tutuyor. Ve ben gerçekten onu hissediyorum, sıcaklığını hissediyorum. “Bak ben çok mutluyum, sen de burada mutlu olmayı öğreneceksin” diyor. Saçımı okşuyor. Erik gözlüm derdi hep bana... “Erik gözlüm ağladığını bir daha görmeyeceğim. Benim yanıma gelip de ağlamayacaksın.” diyor. Uyandım. Gerçekten elim sıcacık. Sağ elim sıcacık sol elim buz gibi. Hayatım boyunca unutamayacağım. Ondan sonra gerçekten daha rahatladım. Onun gerçekten bir mesaj olduğuna inanıyorum. Üstünden 17 sene geçti ama dün gibi hatırlıyorum. (K27, Kadın, 32, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- Bir defa dedemi görmüştüm rüyamda, babamı da gördüm. Onların beni ziyarete gelmiş olduklarını düşünmüştüm küçükken. (...) [Tanrı’dan mesaj olarak mı algıyorsun ya da seninle iletişim kurmaya çalıştıklarını mı düşünürsün?] Şöyle. Ben üzgündüm sanırım o rüyayı görmeden önce... Babamı görmek istiyordum. (...) Ondan sonra da o rüyayı görünce Allah’ın beni teselli etmek için o rüyama izin verdiğini düşünmüştüm küçükken. (K35, Erkek, 21, dindar değil ama inançlı)

K5, eşini kaybettikten sonra oğlunun gördüğü bir rüyanın Tanrı’dan mesaj olduğunu düşündüğünü anlattı:

- Oldu. Seneler önce eşimi kaybettim. Oğlum 5 yaşındaydı eşimi kaybettiğimde. Bana bir gün dedi ki ‘Anne, ben Allah’ı gördüm rüyamda.’ ‘Nasıl gördün oğlum?’ dedim. ‘Anne şu duvardan bana bir ışık geldi’ dedi. ‘Işıktı, büyük beyaz elbisesi vardı. Sen hiç üzülme baban benim yanımda, dedi’ dedi. Ben de ‘O neydi?’ dedim. ‘Anne, o ‘Ben Allah’ım’ dedi’ dedi... Üzerinden seneler geçmesine rağmen hiç unutmadım beni çok etkilemişti. (K5, Kadın, 48, dindar)

Ateist olduğunu söyleyen K54, babasının ölümünden sonra babasını gördüğü rüyayı Tanrı'dan mesaj olarak gördüğü rüya olarak anlatmıştır:

- Oldu, hatta son zamanlarda oldu. Babam yakın zamanda vefat etti, 6 ay oldu. O öldükten sonra... Tam net hatırlamıyorum. Kendimi dua etmek zorunda hissetmişim. Ben üst kattaydım arkadaşlarımla beraber. Babam[ın] da üstünde palto vardı, elinde baston vardı. Yaşlıydı biraz. O şekilde gördüm. Bir tane traktör geliyordu. Babamı ezip geçiyordu. Dolanıyordu bir daha eziyordu. Babam ayağa kalkıyordu traktör dolanıyordu bir daha eziyordu. Birkaç kez böyle tekrarladı. Ben yukardayım, bir şey yapamadım. Aşağı atlamaya kalktım. Arkadaşlar engel oldu. [Bu rüyadan sonra dua etme ihtiyacı mı hissettiniz?] Evet. [Ateist olduğunuz bir dönem mi?] Dua etme ihtiyacı derken... Ahiret inancım yok benim. Babamı öldüğünde sadece toprağa gömdük. Onun dışında ahiret var, babam yanıyor, ben dua edeyim günahları bir tık azalsın değil. Özlemimden aslında dua etme isteği geldi, öyle bir şeydi ki... Keşke kurtarsaydım falan... Ne bileyim garipti ama geldi yine de dua isteği. [Nasıl dua ettiniz?] İçimden geçti sadece, düşündüm yani. Son zamanda göremedim işte 2 ay boyunca... Göreceğim gün, arkadaşın babası vefat etti. Adana'ya gittim. Adana'dan dönerken ben döndüğümde sabahına babamın yanına gidecektim. Gece vefat etti. 2 ay görememişim. O görememenin etkisi vardı. Babamı gördüğümde rüyamda direkt etkisi altında kalırım. Traktörün ezmesi durumu olmasa bile... (K54, Erkek, 26, ateist)

Dinî içerikli rüyalar:

- Bundan birkaç yıl önce değişik rüyalar görmeye başladım. Mesela hep kıyametin koptuğu ile ilgili rüyalar görüyorum ve devamlı bir el beni kurtarıyor. "Bu ele tutunursan kurtulursun." Her rüyada farklı bir afet oluyor. Birinde yangın, birinde sel, birinde deprem... Birinde insanlar saldırıyor. Devamlı kıyamet kopuyor ama semadan devamlı bir el uzandığını görüyorum. Bu ele tutunursam kurtulacağıma inanıyorum. O kıyametten hiçbir zarar almadan kurtuluyorum. Öbür tarafta [ahirette] da kurtulacağımı söylüyor. Bu rüyayı yorumlattığım zaman bu rüyanın bana Allah'tan gelen... Rabb'imın yardım ettiği, emirlerinden ayrılmazsan Rabb'imın hiçbir aracı koymadan yardım elini uzattığı... Öyle bir rüya yani. İnşallah tabirde bir yanlışlık yoktur. Rabbimle direk bağlantı değil de... O şekilde bir şey olmuştu. [Nasıl bir dönemde görmüştünüz? Psikolojik olarak nasıl hissediyordunuz?] Çok sıkıntılı zamanlardı. Birkaç yıl sıkıntılı zamanlar geçirmiştim. O zaman görmüştüm. [Allah'ın size yardım elini uzatacağı şeklinde yorumladınız?] Evet, o şekilde yorumlandı. (K16, Kadın, 40, dindar)

- İyi rüyayı Rabb'im gösteriyor. Kötü bir rüya görürsem de ya şeytandan ya cinden diye düşünüyorum. Bir kere vedduha (Duha Suresini) okumuştum, bayağı da güzel okumuştum yani. Gündüz okumuştum. O gün rüyamda her yer ışıktı. Onu hiç unutamıyorum. Çok güzel olmuştu her yer güneş dolmuştu sanki. [Nasıl yorumladınız?] Şunu anladım sadece, tahmin ettim; Allah bilir, Rabb'imın hoşuna gitti diye düşünüyorum. (K18, Kadın, 46, dindar)

- Hocayla, mürşitle alakalı bütün rüyaları önemsiyorum. Mürşidi gördüğüm rüyanın da Tanrı'dan mesaj olduğunu düşünüyorum. [Hâlâ görüyor musun?] Tesbihatı tam çekmiyordum. Tam çektiğim bir gün yine gördüm. Beni kabul ediyor mu etmiyor mu gibi bir sürünceme rüyası gördüm hemen. (K2, Kadın, 39, dindar ama sekülerleşmiş)

- Oldu aslında. Ama ben yerine daha getirmedim. İki defa üst üste Kâbe'ye gitmem gerektiği ile ilgili rüya gördüm. Daha kısmet olmadı ama inşallah giderim. Peygamberimizle kalben konuştuğumuzu 'Bana artık gelmiyor musun?' dediğini

gördüm. Karşımda sureten var ama yüzünü görmüyorum tabi ki, kalbim kaldırmaz zaten. Kalben konuştuğumuzu görüyorum. Nasip olmadı gidemedim ama bilmiyorum bence o ‘ayağını denk al!’ olabilir. İbadetlerini kaçırma, olabilir. (K23, Kadın, 31, imanlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- Ölme isteğimin olduğu zamanlarda, Tanrı’ya küs olduğum zamanlarda onu hissetmek istiyordum. Benim temel çıkış noktam buydu. Rüyamda bir kere yürüyüşe giderken, o günden sonra biraz toparladım hatta, ağlıyordum... Tanrı ile konuşuyordum. “Neredesin? Yeter artık bence, gerçekten üzülüyorum.” Normal Müslümanların inandığı gibi bir Tanrı’ya da inanmıyorum. Daha kutsal benim için o. Sonra yağmur yağmıştı rüyamda. Kafamı kaldırıp gülümsemiştim. O gün çok mutlu uyanmıştım. O günden sonra kaygılarım yavaş yavaş geçmişti. Kendimi biraz iyi hissetmiştim. Tanrı bana mesaj gönderdi dememişim ama uyanınca var herhâlde falan diye düşünmüştüm. (K28, Kadın, 23, agnostik)

- Evet. Birkaç kere oldu. Çok sık değil belki. İkisi de o dönemle ilgili yaşadığım manevi süreçle alakalıydı. Bir tanesinde daha iyiye gidiyordum ama henüz tamamlanmamış bir sürecim vardı ve tam olarak bana bunu gösterdi zaten. ‘Şu kadarı oldu ama şu kadarın devamına ihtiyacı var’ mesajı olan bir rüya olduğunu düşünmüştüm. Diğerinde de pişman olarak yaptığım bir şey vardı. Bunu yaptığım anda yanlış olduğunu biliyordum. Onun ağırlığıyla gördükten sonra kan ter içinde uyandığımı biliyorum. Tabir-i caizse kalbimi böcekler yiyormuş gibi hissettim. Fiziksel olarak, hissettiğim şey oydu. O andaki o şeyi bir daha yaşamayı da istemem. ‘Kendine gel. Bu yaptığın yanlıştı, ikimiz de bunu biliyoruz’ Anlatsam korkutucu olarak gelmez ama bana hissettirdiği şey buydu. (K42, Kadın, 34, dindar ama ibadetlerde eksik var)

- Mesela kıyamet kopma, cennet cehennem tarzı rüyalar gördüğüm olmuştu. Dehşetli bir andı. Ailemi de gördüm beraberdik. Tek tek insanlar sorguya çekiliyordu. O zaman da henüz 16-17 yaşlarındayım ve sıra bize geliyormuş. Büyük bir kaynar kazan var. Fokur fokur kaynıyor. Tam bana geldiğinde uyandım. Ağlayarak uyandım. [Onu bir mesaj olarak mı düşündün? Nasıl bir dönemde görmüştün hatırlıyor musun?] Yani genelde bunları şey olarak değerlendiriyorum. Acaba hayatımda yanlış yaptığım şeyler mi var? Allah’ın razı olmayacağı şeyler... Acaba bu bir uyarı mesajı olabilir mi? diye kendimi bir özeleştiriyeye tutuyorum. (K58, Kadın, 26, dindar)

- Bundan 7-8 sene önce rüyamda abiye elbiseler giymiş kadınlar düğünlerde oynuyorlar. Herkes oynuyor, halaylar çekiyor. Ben de ordayım. Benim oğlumun yaşlarında bir çocuk geliyor elinde *Kur’an-ı Kerim*, Fussilet suresini açmış. ‘Siz neyin eğlencesini yapıyorsunuz. Çok büyük olaylar olacak. 40 bin kadın dul kalacak’ diyor. Fussilet suresinden de bir ayet okuyor. Çok etkilendim bundan. Ertesi gün Fussilet suresi var mı diye baktım. Var. [Olduğunu bilmiyor muydunuz?] 114 tane var, bilmediğimiz çok sure ismi var. Fussilet. Hiç unutamadım. Oradan bir ayet okuyor. Ondan sonra bu olaylar çıktı, neler neler oldu [Eşiyle ilgili problemlerinden bahsediyor]. Kimseye de söyleyemedim. (Çünkü) biraz da insana şey gibi bakıyorlar ‘Rüyalarla amel olunmaz.’ (K6, Kadın, 35, dindar)

- Rüyamda beyaz çarşafı bir kadın başı öne eğik. “Teyze!” diyorum. “Ben seninle konuşmuyorum” diyor. ‘Niye?’ diyorum, üzülüyorum. İyi birine benziyor... ‘Sen kayınvalideni çok söylüyorsun [arkasından konuşuyorsun manasında]. Hani Allah’a havale ediyordun da niye günaha giriyorsun?’ diyor. Ondan çok etkilendim. Son zamanlarda da bayağı söylüyordum artık. Hırslarıma yenik düştüm diyeyim son zamanlarda. Dedikodu yapmamam gerektiği şeklinde yorumladım. [Allah’tan bir uyarı mı size?] Allah’tan ya da şeytandan diye bir şey var ya... (K6, Kadın, 45, ‘orta’ dindar)

Dinî sorgulamalar ve arayış içindeyken görülen rüyalar:

K31 (Erkek, 23, dindar), arayış içindeyken gördüğü bir rüyayı gelecekte haber veren rüya kategorisine koyarak anlatmıştır. İçinde bulunduğu ruh hâlini şöyle tanımlıyor:

- Yoğun bir şekilde kafa karışıklarımın ve iç arayışımın olduğu boyuttaydım. Şeriat boyutu, tarikat boyutu, tasavvuf boyutu... Araştırma hâlindeyim. Her şeye yargılarla yaklaşıyorum. Çevremdeki birçok kuruluşla iletişime geçiyorum; derneğiymi, vakfıydı, tasavvuf merkezleriydi.

Katılımcının rüyası, mescit, kible, Mevlevi sarıkları, *Esmâü'l-hüsna* yazılı bir tablo, abdest, namaz, dergâh ve mescidin kibleye dönük olmaması ancak hareket edip kibleye dönmesi gibi çok sayıda dinî öge içermektedir. K31, kendisini çok etkileyen bu rüyanın aynı zamanda Tanrı'dan bir mesaj olduğunu düşündüğünü de ifade etti. Bu rüyadan sonra 13 kıtalık bir şiir yazdığını ve bu şiirle ödül kazandığını da ekledi.

K46, Peygamber'i sorguladığı bir dönem gördüğü rüyayı anlatıyor:

- Üniversiteden bir arkadaşımın mekânsız bir ortamda oturuyoruz. Bir boyut yok, bembeyaz bir boşluğun içinde oturuyorum. Yanımda dediğim arkadaş dizleri dizime değecek şekilde oturuyor. Bir de imam var, bizim nikâhımızı kıyacakmış... Beyaz oda gibi değil, bir boşluğun içinde oturuyoruz. İmam nikâhımızı kıyacak. O nikâh kıyarken ben fiziksel olarak ordayım ama bir başka ben yükseliyor ve o üç kişiye tepeden bakıyorum. Üçümüze tepeden bakarken imam arkamdan sesleniyor. 'Nisâ 115, Nisâ 115!⁹⁴⁹ Asla unutma!' diye... Sabah kalktığımda ilk iş Nisâ 115'e baktım. Keşke cüzdanım yanımda olsa... O gün bugündür taşıyorum Nisâ 115'i yanımda... Ayet şöyle; Peygamber'i inkâr edenler cehennemliktir, gibi bir ayet. Bunu farklı bir şekilde yorumlayamam ben Peygamber'i inkâr ettiğim bir dönemde. Nisâ 115, hiç daha önce okumadığım bir ayetin size imam tarafından boşlukta söyleniyor olması... Bu unutamadığım rüyalarından bir tanesidir. (K46, Kadın, 37, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

Başkalarının kişiyle ilgili gördüğü rüyalar:

- Evet, kesinlikle o tür rüyalar var. (...) Bana Tanrı tarafından uyarı olarak gönderilen rüyalar, bana araçlar aracılığıyla da geliyor. Benim genelde tanıdığım, yakın kişiler beni arıyorlar. "Seni bu sabah rüyamda gördüm." Mesela rüyalarından bir tanesi; iş yerinden biri sabahın köründe bana mesaj attı. "Neden sabah namazlarını kılmıyorsun?" diye... "Niye?" dedim. Rüyasını anlattı. Rüyasında beraber yürüyormuşuz, herkes sabah namazı kılmıyormuş orda. Benim kılmadığım söylenmiş. Bu bana göre bir uyarı. İkincisi, yanlış bir iş yaptım hayatımda, bunu açıklamayacağım şimdi ama hangi derecede yanlış olduğunun bir önemi yok. Bundan hemen önce bir tanışım, aslında çok da yakın olmadığım birisi, hararetle beni arıyor. Kim sizi rüyasında görünce arar, o rüyadan etkilenen biri arar. Çünkü yakın değilim. "Seni rüyamda gördüm; şöyle şöyle böyle böyle." Rüya[yı], olayı

⁹⁴⁹ "Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!" Nisâ, 4: 115.

anlatıyordu. Bu da geleceğe yönelik bir rüya, apaçık. Çünkü rüyada yeşillik bir alandan çölün içine doğru yürüyorum. Ve elimde bir cisim var. Onu söylemeyeyim. Bu tür rüyaların sayısı az değil bana gelen, 10-15 kişi olmuştur. Dikkate alıyorum ki bunlardan birçoğu da çıktı. (K41, Erkek, 38, liberal muhafazakâr, şüpheci bir inanan)

Acılı hastalık dönemlerinde görülen rüyalar:

Kendisini *Alevi bir mistik* olarak tanımlayan K47, Tanrı'nın ya da "*mistik olarak geri planda görünmeden yaşayan erenler, evliyalar*" olarak tanımladığı kişilerin rüyalar aracılığıyla insanları uyardıklarına, mesaj gönderdiklerine inandığını ifade etti. Ardından örnekler verdi:

Hemofili adında çok ciddi bir rahatsızlık geçirdiği bir dönemde, hastanede intihar etmeyi düşündüğü bir sırada, ilaçların etkisiyle uyuyakalınca gördüğü bir rüyasını anlattı. Rüyada ablası kendisini bir yere götürür ama o "*Burası değil, ben karşı dağa gitmek istiyorum.*" diyerek dağdaki bir mağaraya girer. Mağarada yüzü olmayan iki eren kendisini karşılar. İçlerinden daha uzun olan "*Ben Abdal Musa'yım*" der. Mağarada Abdal Musa en üste oturur. Diğer eren onun aşağısına, K47 ise en aşağıya oturur. Hacı Bektaş Veli derneğini yaptıran kişi ile ilgili bir bilgi teyit etmek isterler. K47, bilgiyi verdikten sonra mağaradan çıkar, bir zirvede olduğunu fark eder. Demir merdivenler ve kar vardır. Merdivenlerden inerek bir lavaboya gider. Aynada kendi yüzünün de olmadığını fark eder. Sonra mağaraya geri döner. Erenler ayaktadır ve yine yüzleri yoktur. Abdal Musa omzunu tutup '*Sen buraya yine geleceksin. Temizlen gel, cem bitti.*' der. Rüyayı anlatmak için aradığı kişi kendisine rüyasında gördüğü yerin Abdal Musa'nın türbesi olduğunu söyler. Türbe Antalya Elmalı'dadır. Çıktığı yer de Abdal Musa'nın kılıcının saplı olduğu mağaradır. K47, böyle bir bilgiye sahip olmadığını, oraya daha önce gitmediğini ekledi.

Daha sonra ilik kanseri ve amiloidoz diye iki ciddi kanser rahatsızlığı daha ortaya çıkar. İlik nakli olup 3 yıl yatar. K47, bazı doktorların müdahale bile etmediklerini, kendisine 4 ay ömür biçtiklerini söyler. Nakilden sonra toparlanmaya başlar ve bu sırada İzmir'den bioenerji de yapılmaya başlanır. K47, bunu yapan kadını tanıımıyordur. Telefonda konuştuğu bu kadın kendisine: '*Sen böyle bir rüya gördün mü? Böyle bir eren vs. geldi mi senin rüyana?*' diye sorar. Katılımcı önce birinin ona anlattığından şüphelenir ama öyle olmamıştır. K47 rüyayı doğrular. Kadın, '*Evet, o şimdi senin başında bekliyor. Seni sahiplenmiş, sana hiçbir şey olmayacak korkma. Sen kalkacaksın ayağa.*' der.

K47, 3 yıl yattıktan sonra ayağa kalktığını ancak bir süre sonra akciğerlerinde kanama olduğu için komaya girdiğini anlattı. Komaya girerken rüyasında annesi ve eşinin elini tutup gülümseyerek ‘Ben geleceğim, hiç korkmayın geri geleceğim.’ dediğini hatırlıyordur. Akciğere gönderilen hortumun kımıldamaması için elleri ve ayakları bağlanmış pozisyonda yoğun bakıma girdikten 10 dk. sonra ellerini ve ayaklarını kurtarır ve hortumu çeker. K47, sonrasını şöyle anlatıyor:

- Hemşire ‘Hasta ex hasta ex’ diye bağırmış. Doktorlar gelmiş. ‘Hiç dokunmayın, elinden hortumu dahi almayın. Nefes alıyor. Ne kadar alacak bekleyelim.’ demiş. 5 gün sonra elimden hortumu aldılar. Dediler ki, ‘Seni kim çözdü nasıl oldu?’ ‘Ben bilmiyorum. Ben sadece ölürken eşimin elini tuttum, beni bırakma, diye bağırdım, onu hatırlıyorum onun dışında hatırlamıyorum.’ ‘Kim çözdü seni?’ Güldüm ben. Ben biliyorum, kimin çözdüğünü biliyorum. Başka türlü bir şey yoramıyorum, başka türlü hiçbir şey gelmiyor benim aklıma. Açıklayamam bunu. Söylesem delirdi derler, çünkü ilaçlar zaten delirtti iyice... Daha sonra ben yine rüyamda yine aynı kişileri gördüm. Bir tane kurban verdiler. Dediler ki; ‘Bu da senin kurbanın, bunu da al gel, sen temizlendin.’ Ben ilik nakli oldum, iliklerime kadar temizlendim çünkü. Temizlendim, gideceğim inşallah. Bunun gibi bir sürü rüya... Hatta anlatma diyorlar ama tabi ki anlatacağım. Bunların var olduğuna inanıyorum. Belki bilinçaltı... Değil, zannetmiyorum ama... (K47, Erkek, 46, işletme müdürü)

Jung’a göre *büyük rüyalar* hayatın önemli aşamalarında, gençlikte, ergenlikte, orta yaşların başlangıcında ve ölümle yüzleşildiği durumlarda ortaya çıkar.⁹⁵⁰ Katılımcının unutamadığı ve kendisi için büyük rüyalarından olan bu rüyanın onun ölümle yüzleştiği anda ortaya çıkması bu görüşü doğrular niteliktedir. Jung büyük rüyalarda “ejderhalar, yardımsever hayvanlar ve iblislerin yanı sıra Yaşlı Bilge Adam, hayvan-insan, dilek ağacı, gizli hazine, kuyu, mağara, yüksek duvarlı bahçe”⁹⁵¹ gibi her gün karşımıza çıkmayacak şeylere rastlandığını söyler. Bu katılımcının anlattığı rüyada da yaşlı bilge adam (iki eren), mağara gibi önemli imgeler, metaforlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, K47’nin burada anlattığı rüyadaki bazı motifler, imgeler, metaforlar ve yaşadıkları bir şamanın şaman olma sürecinde yaşadıklarını andırmaktadır.⁹⁵² Katılımcı bize şaman olduğunu söylememiştir ve tarafımızdan da kendisine şaman olup olmadığı sorulmamıştır. Bu nedenle bu konuda net bir şey söyleyememekteyiz.

Diğer katılımcıların cevaplarından bazıları şöyledir:

⁹⁵⁰ Jung, *Dreams*, 97.

⁹⁵¹ Jung, *Dreams*, 98.

⁹⁵² Bk. *Şamanlık* başlığı, 86.

- Birkaç defa Tanrı'dan gelen bir mesaj olduğunu düşündüm. Lisede yaşadığım olayla alakalı düşündüm. "Sevgili kuluymuşum ki kötü yönlerini bana gösterdi ona göre hareket ettirdi" demişim. O zaman daha dindar olmamla alakalı olabilir bu. Yine Tanrı'dan mesaj olarak değerlendirdiğim rüyalarım oldu hem dindarken hem daha az dindarkenki hâlimle ama şu an hatırlamıyorum. (K40, Kadın, 24, sekülerleşmiş)

- Oldu. Bir yere gitmemem gerekiyordu. Biriyle buluşacaktım. Gerekiyormuş daha doğrusu, ben bilmiyordum. [Rüyadan onu çıkardınız?] Evet, o kişinin bana zarar vereceğini çıkardım. Çünkü rüyamda çok farklı bir şekilde gözüksü bana ama rüya beni çok etkilediği için unutmadım. Gittim. Sonrasında, gittikten çok kısa bir süre sonra bu olay yaşandığı zaman "Ben rüyamda görmüşüm" dedim. Tanrı'dan mesaj olduğunu düşündüm. (K45, Erkek, 25, inançlı)

Verilen örnekleri değerlendirdiğimizde şunlar söylenebilir:

- Tanrı'dan mesaj olan bir rüya görmediğini söyleyenlerden bazıları bunun yorumuyla yani rüyaya yaklaşımıyla alakalı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla daha önce de ifade ettiğimiz gibi kişinin rüya ile ilgili tutum ve inançları o kişinin rüyaları hangi açıdan ele aldığına göre değişmektedir.
- Tanrı'dan mesaj olan bir rüya gördüğünü söyleyen kişiler genellikle dindar kişilerdir ve örnek olarak anlatılan rüyalar genellikle dinî içerikli rüyalar. Rüyalar; Allah, Hz. Ömer, kıyamet günü, semadan uzanan el, gıybet etme, *Kur'an*'dan ayetler, mescit, namaz gibi dinî sembol ve simgeler içerir.
- Eskiye nazaran sekülerleşen katılımcılar, eskiden Tanrı'dan mesaj olduğuna inandıkları rüyalarının olduğunu ancak bugün öyle değerlendirmediklerini söylemişlerdir. Bunlardan K37, Tanrı'dan mesaj olduğunu düşündüğü bir rüyadan sonra rüyalarına önem vermeye başladığını ancak bir süre sonra rüyalarından anlam çıkarma çabasının mantıksız gelmeye başladığını söylemiştir. Neticede bu çabanın kendisini rüyaların önemsiz olduğunu düşünmeye sevk ettiğini ifade etmiştir.
- Varoluşsal arayışa yönelik ve Tanrı'nın ya da Peygamber'in sorgulandığı dönemlerde görülen rüyalar Tanrı'dan mesaj olarak algılanan rüyalar olarak örnek verilmiştir.
- Sıkıntılı ve stresli dönemlerde görülen rüyalar da Tanrı'dan mesaj olarak algılanmaktadır. Özellikle K47'nin intiharı düşündüğü uzun süren yıpratıcı hastalık dönemlerinde gördüğü rüyaların kendisine, Tanrı'dan ya da kendisini

koruduğuna inandığı erenlerden mesaj olarak gönderildiğini düşündüğünü söyleyebiliriz.

- Uyarı niteliğindeki rüyaların da Tanrı'dan mesaj olarak algılandığını söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra başkalarının katılımcı (K41) hakkında gördüğü rüyaların, o kişinin hayatı hakkında bazı bilgiler de içeriyorsa katılımcıyı etkileyebildiğini ve Tanrı'dan uyarı mahiyetinde bir mesaj olarak kabul edilebildiğini görmekteyiz.
- Eş ve baba gibi vefat eden yakınlar ile ilgili görülen rüyaların kişileri teselli ettiği ve Tanrı'dan üzülmemeleri için gönderilmiş bir mesaj gibi algılandığı da görülmektedir. Ateist olan K54 ise vefat eden babasıyla ilgili gördüğü rüyadan sonra dua etme ihtiyacı duyduğundan bahsetmiştir. Ancak bu duayı, onu koruma isteği olarak tarif etmiştir.

3.3.2.4. Şeytani Rüya

Katılımcılara, rüyaların şeytandan kaynaklanıp kaynaklanmayacağı konusundaki düşüncelerini ve eğer şeytandan kaynaklanabileceğini düşünüyorsa hangi rüyaları şeytanî olarak değerlendirdiklerini keşfetmek amacıyla “*Şeytani/şeytandan kaynaklandığını düşündüğünüz bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?*” sorusunu sorduk.

Aldığımız cevaplara göre, 26 katılımcı şeytani rüya görmediğini söylemiştir. 15 katılımcı ise rüyaların şeytandan kaynaklanıp kaynaklanmayacağı konusunda emin olmadığını ya da şeytani rüya olduğuna inanmadığını veya şeytana inanmadığını belirtmiştir. Şeytani rüya gördüğünü ifade eden 15 katılımcı olmuştur.

Şeytani rüya görmediğini söyleyen ya da şeytani rüya olabileceğini düşünmeyen katılımcılardan bazılarının cevapları şu şekildedir:

- Şeytandan kaynaklandığını düşündüğüm hiçbir rüyam olmadı. Şeytani derken kötü rüyalar görüyorum bazen, fırtınalar oluyor, biri tarafından kaçırılıyorum vs. ama hiç şeytani olarak yorumlamadım. (K56, Kadın, 37, sekülerleşmiş)
- Şeytani olarak adlandıramam. Sadece bilinçaltımdan gelen bir şey olduğunu düşünüyorum. (K51, Kadın, 19, inançlı ama dindar değil)
- Melek ve şeytan kavramlarını kafamda çok çözebilmiş değilim... [Şeytani rüya olabilir mi?] Şeytani de olsa, uhrevi de olsa hepsi Tanrı menşeli olacağına inandığım için... Hepsinin olumlu bir yanı da vardır. (K46, Kadın, 37, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- Bu olmadı sanırım. Şeytani rüyayı nasıl tanımlarsınız? Rahmani rüyanın varlığına inanıyorum. Şeytani rüyanın varlığına inanmıyorum. Daha çok nefsanî rüyanın varlığına inanıyorum. Nefsimi haddinden fazla beslememi öneren, tavsiye eden rüyalarım oluyor ama şeytani olduğunu düşünmüyorum bu rüyaların. (K42, Kadın, 34, dindar ama ibadetlerde eksik var)

- Sabah namazına normalde uyanıp kerahet vaktini beklememiz gereken süreçte çoğu zaman bu aralar pek olmuyor ama o süreçte ben hep çok kötü rüyalar görürüm. Uyumamam gereken vakitte uyuduğum için olduğunu düşünüyorum. Ya da mesela sabah namazına kalkamadıysam o arada çok kötü rüyalar görürüm. Şeytani mi oluyor bilmiyorum ama namaza kalkmadığım için olduğunu düşünüyorum. Kâbus gibi, korku filminde gibi rüyalar... (K39, Kadın, 35, 'orta' dindar)

- Aslında geleneksel anlamda bir şeytan tasavvurum yok. Ben olumsuz şeylere genel olarak insanların şeytan dediğini düşünüyorum. Bu olumsuz bir düşünce, olumsuz bir duygu da olabilir, eğer o şeytansa şeytan kaynaklı rüya. Öyle personize edilmiş çatalları olan kırmızı bir şeytan, öyle bir şeyin varlığına inanmıyorum zaten. (K37, Kadın, 34, akademisyen)

- Kötü rüya gördüğüm oldu ama hiç şeytana yormadım yani onu. (K34, Erkek, 22, öğrenci)

Şeytani rüya gördüğünü söyleyen katılımcıların cevapları incelendiğinde rüyalar şu temalar etrafında şekillenmektedir: Cinsel içerikli rüyalar, korkulardan kaynaklı rüyalar, dinden uzaklaşıldığında ya da ibadetler aksatıldığında görülen rüyalar, nefisle ilgili rüyalar, Peygamber'in suretinin görüldüğü rüyalar ve şeytan veya cinin doğrudan görüldüğü rüyalar. Cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Cinsel içerikli:

- Cinsel içerikli rüya görsem onun şeytandan olduğunu düşünürüm ama onu da çok görmüyorum. Görmek de isterim aslında ama görmüyorum. Görmemde sıkıntı olmaz, rüya sonuçta... Mürşidi görmediğim ve cinsel içerikli olmayan her şey zaten dünyevi olarak niteliyorum. Rahmani değil. Rahmani olmayınca da hepsi şeytani oluyorsa şeytani oluyor. Ama rahmani ve dünyevi diye niteliyorum. Şeytan gösterdi bana bunu diye bir takıntım yok. (K2, Kadın, 39, dindar ama sekülerleşmiş)

- Oldu. Cinsel içerikli rüyalar gördüğüm oldu ama kötü rüyalar. Kan ter içinde uyanıyorum. Onu bir dönem gördüm. Aradan bayağı zaman geçti, yıllar sonra bir dönem tekrar gördüm. Rahatsız olduğum için benden yaşça büyük güvendiğim birine anlattım. O da bana 'Ortamından uzaklaş' dedi. Rüyalar hakkında bilgisi var mıydı bilmiyorum ama ortamımı çok seviyordum. Herkesin çok iyi niyetli olduğunu düşünüyordum. Yine de denedim, kısmen azaldı. Ama o dönem çok çok çok rahatsız oldum. Sonra bir rahat 5 yıl sonra falan tekrar aynı şekilde rüyalar gördüm, sonra tekrar bitti falan... [Şeytani olarak mı değerlendiriyorsun bu rüyaları?] Evet, çünkü beni mutsuz ediyor. Mutlu etmiyor. (K29, Kadın, 35, inançlı ama sorgulayıcı)

- Affedersin, eşinle beraber olma gibi... Öyle bir şey olduğu zaman 'bu şeytandandır' deyip öyle yorumluyorum. (K4, Kadın, 58, dindar)

- Bazen öyle rüyalar da oluyor, arkadaşını eşini dostunu çıplak görebiliyorsun karşında, olabiliyor. Ben öyle bir rüya görmüştüm. Bir arkadaşımı banyo yaparken görmüştüm. Samimi bir arkadaşım. Düşündüm tabi, neden çıplak gördüm diye... Sonra ertesi gün akrabalarından biri vefat etmişti. Birini çıplak görmenin, edep yerini görmenin şöyle bir tabiri vardır. Bir sır açılır ya da

duymadığın bir haber duyarsın. Ben bu rüyayı gördüğümde de öyle bir haber almıştım. [Peki, bunun şeytandan kaynaklandığını mı düşündünüz?] Onu çıplak görmek hiç hoş bir şey değildi. (K5, Kadın, 48, dindar)

Hristiyanlıkta ilk dönem kilise babaları, cinsel içerikli rüyaları şeytandan kaynaklanan rüya kategorisinde değerlendirmiş ancak kişinin rüyasında işlediği günah ya da kötü fiillerden sorumlu olmadığını da söylemişlerdir.⁹⁵³ K2 de bu durumu “rüya sonuçta, görmemde sıkıntı olmaz” diyerek dile getirmiştir. İslamiyet’te ise hulm adı verilen karışık ve kötü rüyalar, şeytanın vesveseleri ve aldatması olarak değerlendirilmiştir. Direkt cinsel içerikli rüyaların şeytandan kaynaklandığına dair bir değerlendirme yoktur. Bu tür rüyaları şeytani olarak değerlendiren katılımcılar ise bu rüyaları fiziksel ya da ruhsal ihtiyaç/sebeplerden kaynaklanan rüyalar olarak değil, şeytandan kaynaklanan rüyalar şeklinde yorumlamışlardır. Cinsel içerikli rüyalarla ilgili olarak sadece kadınlar, şeytani içerikli rüya açısından konuşmuş, erkekler bu konuya hiç değinmemiştir.⁹⁵⁴

Korkular:

- Oldu. Şeytanın varlığıyla olan inancımın alakalı değil ama birkaç kez çocuk formatında gördüm. Yüz yüze kaldığım, korktuğum oldu. [Şeytan olduğunu nasıl anladınız?] Bilmiyorum, [o an] varlığından korkuyorum yani. (...) [O sırada] çok şiddetli bir şekilde Tanrı’ya sığınmam oldu. Çok şiddetli korktuğum dakikalar oldu rüya içerisinde. Gözlerimi kapatıp “Kendimi tamamen sadece sana bırakıyorum, varsan, yapabileceksen, koruyabileceksen ancak sen korursun” gibi düşündüğümü hatırlıyorum. (K11, Kadın, 44, deist)

Deist olan katılımcı, Tanrı’nın evrene hiçbir müdahalesi olmadığına inanan biri olarak, şeytanın varlığını hissettiği rüyasında yaşadığı korku nedeniyle Tanrı’ya sığınmış ve korunma ihtiyacı hissettiğini ifade etmiştir. Ancak bunu yaparken bile şüphesini dile getirmiştir; “varsan, koruyabileceksen yalnız sen korursun” ifadesi buna işaret etmektedir.

İbadeti Aksatma:

- Kesinlikle vardır. En basiti, namazı kaçırıyorum ya... Namazı kaçıracağım ya... Kalkmışım ve kılmışım gibi görüyorum rüyamda kendimi ama aslında kalkmamışım oluyor. Ben bunun şeytan olduğunu düşünüyorum şahsen. Çok sık olurdu bende, hâlâ devam ediyor. Sabah kalkınca kalkmadığımı fark ediyorum. Tam namaz vakti geçtikten sonra uyanıyorum, kerahet girmiş oluyor. Sonra uyuyunca da ya koşuyorum ya ateşte yanıyorum. Öyle görüyorum yani. Çok nadir de olsa kötülük

⁹⁵³ Kruger, *Dreaming in the Middle Ages*, 44-45.

⁹⁵⁴ Bu durumun, araştırmacının kadın olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

yaptığımı görebiliyorum. Gıybet etmek gibi... (K23, Kadın, 31, imanı var ama ibadetlerini yapmıyor)

- O hafta içinde yapmamam gerektiğini düşündüğüm bir şey yaptıysam, bazı şeyler vardır ya ötelersin böyle, yanlış olduğunu bilirsin ama görmezden gelmek istersin. O tarz rüyalar oluyor. Ben bastırmaya çalıştıkça sanki gözüme sokar gibi rüyalar oluyor... [Şeytani olduğunu mu düşünüyorsun?] Evet, aynen. Bir dönem dinden biraz uzaklaşmıştım. Namaz kılmamaya ya da daha serbest giyinmeye başlamıştım. Benim açımdan yanlış olan şeyler yapmıştım mesela ve yanlış olmadığını düşünmek istemiştım. Bastırmaya çalışmıştım, böyle bir rüya görmüştüm. Bir şey olur içinizi sıkır. Tam olarak somut bir rüya değildi ama sonra o rüyaların etkisiyle daha dikkat etmeye başladım. (K32, Kadın, 23, dindar)

Bu örnekler günlük hayatın rüyalara yansıması olarak değerlendirilebilir. Aksatılan ibadetlerin kişinin vicdanını rahatsız etmesi rüyaların sebebi olabilir. Katılımcılar ise sebebi kendi içsel, ruhsal ya da vicdani durumlarına değil şeytana yüklemektedir.

Nefsi rüyalar:

- Evet gördüm. Nefisle ilgili mesela. Kendimi açık (başörtüsüz olduğunu kastediyor) görmek, insanlara kötülük yapmak... Hiç kötülük düşünen bir insan değildir, kafamdan geçirsem bile Allah'a havale ederim. Kötü düşünmem, kötü ceza vermek istemem. Rüyamda kötülük yaptığımı gördüğüm zaman bu şeytani bir rüya çünkü ben öyle bir insan değilim. Şeytan benimle uğraşıyor. O şekilde yorumlarım. (K16, Kadın, 40, dindar)

Kendisinde olmadığını düşündüğü özellikleri, özellikle nefsi davranışlarla ilgili rüya gördüğü zaman buna şeytanın sebep olduğunu düşünen K16'nın durumu psikanalitik yaklaşımla açıklanabilir. K16, "Kötülük düşünmem, aklımdan bile geçse Allah'a havale ederim." derken belki toplumsal kurallar belki de inançları gereği iyi bir insan olmaya çalışırken aslında rüyasında arzu tatmini gerçekleşiyor olabilir. Ayrıca kendisini günlük hayatta çok fazla sınırlaması dolayısıyla persona arketipinin de gelişmiş olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, egonun devreye girerek rüyanın sebeplerini şeytana yüklediği şeklinde bir çıkarım yapabiliriz.

Cin ve Peygamber:

- Birkaç gün önce rüyamda cinler varmış, ama ben görmüyorum. Ama olduğunu biliyorum bir köşede. Hatta elime bir sopa alıp vurmaya çalışıyorum. İnanılmaz da korkuyorum. İçimden de sürekli nas suresini okudum. (...) Canhıraş bir tarzda onları dövmeye çalıştım. Görmedim ama varlıklarını biliyorum. Hissettim. [Bu rüyanın şeytani olduğunu mu düşündün?] Korkutulduğumu düşündüm. Uyanınca sol tarafa doğru üç kere tükürdüm. (K58, Kadın, 26, dindar)

Katılımcı, rüyada cinleri gördüğü ve korktuğu için uyandıktan sonra inancı gereği Peygamber'in sola tükürme tavsiyesini yerine getirmiştir. Rüya ile ilgili sahip olduğu inancın davranışını etkilediğini söyleyebiliriz.

- Peygamber Efendimizi gördüm. Şekil olarak gördüm, o şeytandı. Bizi traktöre bindirmiş bir adam, dar yollardan geçiriyor. Küçük dar bir yerden... "Biz buradan nasıl geçeceğiz?" diyorum. Bizi oradan geçiriyor, yemyeşil bir yere götürüyor. "Burada piknik yapacağız" diyor. "Burası cennet" diyorum. "Evet, cennet" diyor... Yüzüne bakıyorum, Peygamber Efendimizmiş güya. [Bunun neden şeytandan kaynaklandığını düşündünüz? Güzel bir rüya gibi gözüküyor.] Şöyle... Hani Peygamber Efendimiz tam görülmezmiş. Tam görülen şeytandan, hissetmek Rahman'dan derler. Öyle olmuyor mu? Ben gördüm. [Nasıl bir dönemdeyiniz hatırlıyor musunuz?] Sıkıntılı bir dönemdeydim. [Aslında olumlu yorumlanabilecek bir rüya gibi gözüküyor sizin için.] Bilmem, onu tam gördüğüm için... Hem Peygamber Efendimize pek benzemiyordu. Peygamberimizin özelliklerini biliyoruz az çok, "Ben Peygamberim" diyor ama tam da benzemiyordu. (K6, Kadın, 45, 'orta' dindar)

Peygamber'in suretinin görüldüğü rüyaların şeytani olarak kabul edilmesi konusunda şifahi olarak elde edilen bazı bilgilerin etkili olduğunu görüyoruz. K6'nın bahsettiği "Peygamber'in suretini görmek şeytandan, hissetmek Rahman'dan" şeklindeki bilgiye literatürde ulaşamadık. Peygamber'in suretinin resmedilmesinin yasak olmasının bu inanca kaynaklık etmiş olabileceği kanaatindeyiz. Peygamber'in "Beni rüyada gören, gerçekten beni görmüştür, çünkü şeytan benim suretime giremez."⁹⁵⁵ hadisi dikkate alınmış olsa, sıkıntılı bir dönemde görülen bu rüya katılımcı tarafından umut verici ve probleme cevap olan bir rüya olarak değerlendirilebilecekken şifahi olarak sahip olduğu bilgi neticesinde şeytani olarak değerlendirilmiştir. Rüya ile ilgili sahip olduğu inanç onun gördüğü rüya ile ilgili tutumunu etkilemiştir diyebiliriz.

- Şeytandan düşündüğüm rüya, Peygamber Efendimizi gördüm. Saçları uzun, çok yakışıklı bir genç. Bu Peygamber Efendimiz diyorlar bana. Hac hazırlığı yapıyorum ya... Nasıl tarif edeyim, çok ruhani güzel, beyaz kıyafetli yüzünü de tarif edemem ki... Sonra da dedim ki "Ben kimim de Peygamber Efendimizi göreyim" [Onu şeytan gösterdi diye mi düşündünüz?] Şimdi, şeytan zaten Peygamber Efendimizi göstermezmiş. Öyle düşündüm ama bir de bu rüyam var. İnşallah Peygamber Efendimizdir diyorum. Peygamber Efendimizi gördüm böyle genç hâli... Nasıl diyeyim... Yaşlı hâli değil, genç... Saçı böyle uzun... [Onu size Allah mı gösterdi şeytan mı? Nasıl yorumluyorsunuz?] Şeytan gösterdi diyemem ben onu, şeytan Peygamberimizin suretine giremez diyorlar. Hocalarımızdan duyduğuma göre. İnşallah Peygamberimizdir dedim kendi kendime. Suretine giremeyeceğine göre... [Peki, Peygamber'in yüzü görünür mü rüyada? Onunla ilgili ne düşünüyorsunuz?] Bilmiyorum ki... [Siz gördüğünüz kişinin Peygamber olduğunu hissettiniz mi rüyada?] O Peygamber Efendimiz olarak göründü gözüme. Böyle

⁹⁵⁵ Buharî, Tabir 2, 10; Müslim, Rüya 10; (2266); Muvatta, Rüya 1, (2, 956).

geldi dikildi. Mülâyim, ruhu sevgili bir genç. Ben dedim Peygamber Efendimiz diye, ama o “benim” demedi. [Nasıl etkiledi sizi rüya?] Mutluydum yani, inşallah Peygamberimizdir dedim yani uyandıktan sonra. [Kimseye anlattınız mı?] Anlatmadım, Mekke’de bir arkadaşlara anlattım şöyle bir cüzlü [biraz]. Bir açık vermedim. (K9, Kadın, 69, dindar)

K9 ise cevap verdiği esnada önce kendisini, rüyasında Peygamber’i görmeye layık görmediği için rüyanın şeytani olduğunu düşünürken, şeytanın rüyada Peygamber’in suretine giremeyeceği ve gördüğü kişinin şeytan olamayacağı şeklinde fikir yürütmüştür. Freud’un dil sürçmesi teorisinde olduğu gibi akla ilk gelen cevap bilinçdışı düşünce ile alakalı olabileceği için tutarsızlık var gibi gözükse de cevap bu kategoride değerlendirilmiştir.

Şu ana kadar verilen örnekler kadın katılımcıların verdiği örneklerdi. Şeytani içerikli rüya gördüğünü söyleyen 15 katılımcıdan sadece 3’ü erkektir. Bu katılımcılar korkularının neden olduğu rüyaları şeytani olarak nitelendirmektedirler:

Korkular:

- (...) Yoğunluk açısından %80’lik kısmı çok yoğun, sanki gerçekmiş gibi hissederim. Hatırlamadım şu an ama... Korkuyla uyandığım ve %80’lik bölüme ait olan var şeytani olan. (K31, Erkek, 23, dindar)

- Oluyor. Hâlâ da görüyorum. Ben hayatımla ilgili bir şeyleri değiştirmeye adım atmaya niyetlendiğimde çok fazla korkuyorum. Birkaç ay önce fark ettim, beynimde kendimin yarattığı korkular beni bir alanın içine hapsedmiş. Hareket edemiyorum o alanın içinde zihinsel olarak. Ne ileriye gidebiliyorum ne geriye gidebiliyorum. Şeytanın sürekli bana çünkü vesvese şeytandandır, şeytanın sürekli vesvese verdiğini inandım. Rüyalarım da benzer şeyler oluyordu. [Uyku terörü dediğiniz karabasanı böyle mi değerlendiriyorsunuz yoksa bilimsel mi bakıyorsunuz?] Ona bilimsel bakıyorum açıkçası. [Şeytani dedikleriniz sizi korkutan rüyalar o zaman?] Beni korkutan rüyalar. (K45, Erkek, 25, inançlı)

- Rüyaların bazıları da şeytandan kaynaklı da olabilir. O tür rüyalar da olabilir. Var yani. Genellikle korku oluyor, dinî içerikli değil insanları etkileyici oluyor. İnsanın hoşuna gitmiyor öyle rüyalar. (K53, Erkek, 67, dindar)

Katılımcıların çoğunluğunun, şeytani rüya görmediğini ya da rüyaların şeytani olmayacağını düşündüklerini, bir kısmının ise şeytani rüya olup olmadığından emin olmadığını söyleyebiliriz. Şeytani rüya görenler arasında kadın katılımcıların daha fazladır. Katılımcılar ağırlıklı olarak korkularının yanı sıra dinî açıdan yanlış bir şey yapmaları, ibadetlerini aksatmaları ya da yerine getirmemeleri sonucu uyarı mahiyetinde şeytani rüya gördüklerini ifade etmişlerdir. Cinsel içerikli rüyaların, nefisle ilgili rüyaların, şeytan, cin ya da Peygamber’in suretinin görüldüğü rüyaların da şeytani olarak değerlendirildiğini görmekteyiz.

3.3.2.5. Probleme Cevap

Katılımcılara herhangi bir problemlerine cevap olacak nitelikte bir rüya görüp görmediklerini keşfetmek amacıyla “*Probleminize cevap olan, size yol gösterdiğini hissettiğiniz bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?*” sorusunu yönelttik.

Katılımcılardan 29 kişi, problemlerine cevap olan bir rüya görmediğini belirtti. Öyle bir rüya gördüğünü düşündüğünü ancak rüyayı hatırlamadığını söyleyen 5 katılımcı oldu. Diğer katılımcılar ise örnekler vererek soruyu cevapladı.

K45 ve K23 soruyu istihare rüyalarını dikkate alarak cevapladılar:

- Olmuştur aslında ama hatırlamıyorum. Ben şey yapıyorum, artık yapmıyorum gerçi de istihareye yatardım çok fazla. Bir şeylere başlayacağım zaman. Renklere inanıyordum o rüyalarda da. Bir işe başlayacağım zaman istihareye yatmıştım. Pekmez vardı metal bir kaptan. Çok güzel gözüküyor, sineklerin dolu olduğunu fark ediyorum. Ama çok fazla. Ondan sonra uyanmıştım ve benim için bu işin hayırlı olmayacağına yormuştum. Öyle de oldu. O işe girmedim ama girseydim kötü sonuçlar doğurabilirmiş benim için. (K45, Erkek, 25, memur)
- İstihare olarak bakarsak evet oldu. İstihareye yatıp da, doğru cevap almadığım bir rüya olmadı. İstiharenin dışında hatırlamıyorum. (K23, Kadın, 31, mühendis)

Bu katılımcıların inançlarının rüyalarını ve rüya ile ilgili davranışlarını etkilediği söylenebilir. Problemlerine cevap aramak için ya da bir işe başlamadan önce istihare uygulamaları ve sonuçlarına göre hareket etmeleri inancın davranışa etkisidir.

K27 (Kadın, 32, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor), babasının vefatından sonra babasının kendisini teselli ettiğini gördüğü ve Tanrı’dan mesaj olarak gönderildiğini düşündüğü rüyayı⁹⁵⁶ aynı zamanda problemine cevap olarak da değerlendirdiğini belirtti. K28 (Kadın, 23, agnostik) ise bir arkadaşlığının bitmesinin ardından güzel rüyalar gördüğünü ve bu rüyaların üzülmemesini sağladığını ifade etti. K31 (Erkek, 23, dindar), arayıştayken gördüğü rüyanın⁹⁵⁷ sorularına ya da problemine bir cevap olmasa da iç dinginliğini sağladığını söyledi.

Bu katılımcıların kendilerini teselli eden ve dinginlik veren rüyaları problemlerine cevap olan rüya olarak değerlendirdiklerini söyleyebiliriz. Burada aynı zamanda kişinin dindarlık boyutunun rüyayla ilgili tutum ve inançlarda etkili olduğunu görmekteyiz. İnançlı olan iki katılımcı daha önce Tanrı’dan mesaj olarak kabul ettikleri rüyaları aynı

⁹⁵⁶ Rüya için bk. 196.

⁹⁵⁷ Rüya ile ilgili bilgiler için bk. 199.

zamanda teskin edici oldukları için bu kategoride de değerlendirirken agnostik olan K28 böyle bir kutsal bağlantı yapmadan, gördüğü güzel rüyaların kendisini mutlu ettiğini vurgulamıştır.

Ailesinden bir şahsın katılımcıya yardımcı olup ve yol gösterdiği rüyalar da probleme cevap olan rüyalar kategorisinde anlatıldı:

- Dedemi görmüştüm rüyamda. Dedem vefat etmişti onun öncesinde. Onunla yaşadığımız bir olay vardı rüyada. O bana yol gösterici olmuştu. O ara bir problemim vardı. Dedemle rüyada yaşadığımız olay, problemime yol gösterici olmuştu. Rüyadaki tamamen farklı bir problem. (K34, Erkek, 22, dindar)
- Bazen babamı görüyorum. Günlük hayatımızda sürekli görüşürüz, konuşuruz, o sürekli bana tecrübelerinden bahseder, yapmam gereken şeylerden... Onunla da ilgili görürüm sürekli. Rüyamda babamın bana yol gösterdiğini görürüm. (K38, Kadın, 34, enerji şeklinde bir Tanrı inancı var)

Peygamber'i sorguladığı bir dönemde gördüğü boşluk rüyası⁹⁵⁸ ile ilgili K46 şöyle dedi:

- Biraz önceki rüya bana tamamen farklı bir bakış açısı kazandırmıştı. Cehennemden korktuğum için değildi yani. Beynimde farklı nöronlarla iletişim kurup böyle de bir yol var diyen bir rüyaydı benim için. (K46, Kadın, 37, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

Günlük hayatta yaşanan olaylarla alakalı yol gösterici rüyalar da örnek verildi. Günlük hayatta üzerine yoğun olarak düşünülen ve zihni meşgul eden konuların rüyalara yansıdığı bilinmektedir. Bu cevaplardan bazılarında katılımcılar günlük hayatta akıllarına gelmeyen bir yöntemi rüyalarında görürken kimi katılımcılar ise güncel problemlerini aşacaklarını işaret eden rüyalar gördüklerini ifade ettiler. Bazı yanıtlar şu şekildedir:

- Oldu. Günlük yaşantıyla ilgili rüya gördüğümde gün içinde düşünmediğim bir şey rüyada aklıma gelebiliyor. İlahi kaynaklı olmasına da bir ihtimal verebilirim. Kesinlikle olmaz diyemem. (K1, Kadın, 49, seküler Alevi)

K1'in genel tutumu "rüyaların ilahi kaynaklı olmadığına inansa da bu ihtimalin olmadığını kesin olarak söyleyemeyeceği" şeklindedir. Rüyaların açıklanamayan, gizemli doğasının bunun sebebi olabileceği kanaatindeyiz.

- Evet var. Mesela kulaklığım kaybolmuştu. Evin içinde döne döne arıyordum. Artık umudumu kaybetmiştim. Aramayı bırakmıştım. Bir gün rüyamda valizin içinden çıkarıyordum. Sabah ilk işim o valizin içini açmaktı ve ordaydı. Çok şaşırdım. Orda olduğunu unutmuşum. [Nasıl değerlendirdiniz?] Çok düşündüm, ondan. (K51, Kadın, 19, inançlı ama dindar değil)

⁹⁵⁸ Rüya için bk. 199-200.

Dindar olmayan K51'in rüyalarla ilgili genel tutumunun rasyonel olduğunu söyleyebiliriz. Rüyaları kutsalla ilişkilendirmeyen katılımcı problemine cevap olarak değerlendirdiği rüyasını ise problem üzerine çok düşünmesine bağlamıştır.

K11 (Kadın, 44, deist), eşiyle problem yaşadığı bir dönemde gördüğü rüyanın eşiyle olan ilişkisini değiştirdiğini ifade etti:

- Ben eşimle nasıl yürüteceğim diye düşündüğüm bir zaman bir rüya gördüm. Birisi bize bir tiyatro şeklinde, boşanırsak, ayrılırsak nasıl bir yaşantım olacak (onu gösterdi). Oturduğum yerden izliyorum resmen bir tiyatro sahnesi gibi. Çok üzülmüyoruz, mutsuz oluyoruz, o bir yerde perişan, ben bir yerde perişan... Yaşlı bir adam sanırım, 'Ayrılırsan böyle olacak, hiçbir şeye değmeyecek' dedi. Ben kalmayı tercih ettim. Acaba boşanmış olsak öyle bir sahne olacak mıydı onu da bilmiyorum. Rüyayı gördükten sonra karar verdim ve gidişat güzel.

Jung'a göre, rüyanın kişiye ne tarz bir hata yaptığını göstermesi kişiye davranışını düzeltme fırsatı verir ve dolayısıyla bir avantajdır.⁹⁵⁹ K11'in bu rüyası da onun günlük hayatta yaşadığı ve çözmek üzere yoğun olarak düşündüğü bir problemin sonuçlarını bir açıdan göstermiştir. Katılımcı uyku dışındaki yaşantısında düşünerek de aynı sonuçları öngörebilirken rüyasında gerçek gibi hissederek daha etkili bir şekilde tecrübe etmiştir. Dolayısıyla gördüğü rüya alacağı kararda etkili olmuş ve sonuçları iyi olduğu için hata yapmasına engel olmuştur diyebiliriz. Ayrıca, Adler'in Simonides'in rüyası ile ilgili yaptığı yorumun⁹⁶⁰ bu rüya için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bu yoruma göre, katılımcı zaten eşinden ayrılmayı istemez ancak karar da veremez. Karar verme zamanı yaklaştıkça gerekçe bulmaya zorlanır ve dolayısıyla eşinden ayrılması durumunda olacakların yaşlı bir adam aracılığıyla gösterildiği rüyasının, kâhince bir rol oynamasına izin verir. Rüya, katılımcının problemi çözmek üzere eğilimli olduğu yönde harekete geçirici güç olarak rol oynamıştır.

Spesifik bir örnekten ziyade genel cevap veren katılımcılar da olmuştur:

- Mesela kafama takmamam gereken şeyleri takıyorsam o tarz durumlarda yardımcı oluyor. Mesela ailesel bir sorunum var. Öyle bir rüya oluyor ki onun çok basit olduğunu, bu kadar düşünmemem gerektiğini bana gösteren rüyalar oluyor. (K32, Kadın, 23, dindar)

- Amel ettiğim rüyalarım oldu, etmemem gerektiği hâlde. Bu bana yol göstermiş demektir değil mi? Bu anlama çıkar. Bunlar pozitif rüyalar idi genelde.. (K41, Erkek, 38, liberal muhafazakâr, şüpheli bir inanan)

- Yol gösterici derken, gönül rahatlığı verdiğini düşündüğüm rüyalar oldu. Problem yaşadığım dönemde arkasından rüya görüp bir huzura kavuştuğum, yapmam konusunda şunu yap bunu yapma şeklinde beni yönlendirmeyen ama gönül

⁹⁵⁹ Jung, *Dreams*, 74.

⁹⁶⁰ Adler, *Understanding Human Nature*, 115.

huzuru veren rüyalarım oldu. (...) (K42, Kadın, 34, dindar ama ibadetlerde eksik var)

K40 (Kadın, 24, sekülerleşmiş), Tanrı tarafından gösterildiğini düşündüğü ve gelecekle ilgili bilgiler veren rüyalarını aynı zamanda problemine cevap olan rüyalar kategorisinde değerlendirdiğini ifade etti; ancak artık bu rüyaların kutsal bir kaynağı olmadığını, sadece öngörü olduğunu düşündüğünü eklemeliyiz. Dinî inançlarına paralel olarak rüyalara bakış açısının değiştiğini söyleyen K59 da daha dindar olduğu zamanlarda rüyalarına göre hareket ettiğini ama artık aynı şekilde davranmadığını söyledi. Son yıllarda rüyalarda işaret aramadığı için rüyalarını problemlerine cevap olabileceği şeklinde değerlendirmede sonucunu çıkarabiliriz. K59'un cevabı şöyledir:

- Gençken oluyordu çok. Rüyaları işaret olarak alıp hayatımda ona göre kararlar aldığım ve değişiklikler yaptığım oluyordu. Okul seçimi öncesi birkaç farklı okul için istihareye yatıp, gördüğüm rüyaya göre, hangi okulun rüyaları en az sıkıntılı ise onu seçtiğim olmuştu. Son yıllarda rüyalara göre hareket etmiyorum. (K59, Kadın, 33, spiritüel)

Bu da yine rüya ile ilgili inanç, tutum ve pratiklerin dinî inançlarla paralel olduğunu göstermektedir. Kişi sekülerleştikçe rüyalarında işaret aramayı bıraktığı gibi davranışlarını ona göre şekillendirmeyi de bırakmaktadır.

Genel olarak probleme cevap olan/uyarıcı rüyaların Tanrı'dan mesaj olan rüyalarla aynı kategoride değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Bunun dışında hiçbir kutsal yönü olmayan rüyalar (aradığı bir nesneyi bulma, günlük hayatta unuttuğu bir şeyi hatırlama gibi) yol gösterici olduğundan bahsedilenler de olmuştur. Ayrıca istihare rüyalarının da probleme cevap olan rüyalarla sayıldığı ve örnek verildiği de gözlenmiştir.

3.3.2.6. Vefat Eden Yakın

Görüşme sırasında katılımcılara vefat eden yakınlarla ilgili doğrudan soru sorulmadı ancak genel cevaplarda sık bahsedilen bir konu olduğu için rüya içerikleri arasında bir kategori olarak ele alınmıştır. Katılımcılardan 11 kişi çeşitli sorulara cevap verirken vefat eden yakınlarıyla ilgili gördüğü rüyalar ve bununla ilgili duygularından bahsetti.

Alevi ama seküler yaşadığını ifade eden K1 (Kadın, 49, öğretmen) şöyle dedi:

- Aynı boyutta değiliz. Mesaj ulaştırabileceklerinden pek emin değilim. Eğer bir ihtimal varsa bile, ‘darda’ deriz biz, yemek veriz. Ona yardımı olur mu bilmem ama yine de veriz. Ona faydası olmasa bile verdiğimiz kişilere olur, yine de boşa gitmez.

Daha sonra babasının 2 sene önce vefat ettiğini; ölümünden kısa bir süre sonra onu rüyasında görüp yemek verdiğini de ekledi.

Alevi dedesi olan K57 de Alevilikte olan bu âdetten bahsetti:

- Ben genelde yapmıyorum ama Alevilerde bir gelenek. Mutlaka geçmişler için dualarımız, yemeklerimiz var. Türkçe gülbenkle dualarımız[1] yerine getiriyoruz. (...) Bizde dua yerin göğün direğidir. Haktan af ve rahmet dilemektir. O günkü duyguyla coşkudur. (...) Mesela bir canımız için lokma döküyoruz. (K57, Erkek, 57, dede)

K11 (Kadın, 44, ev hanımı, deist) ve K56 (Kadın, 37, akademisyen) vefat etmiş bir akrabalarının rüyada kendisinden çocuklarını uyarmasını istediğinden bahsetti. K56’nın rüyası şöyledir:

- Ailemizdeki ölen büyüklerin rüyalarına girip bana bir şeyler söylemeye çalıştığı oldu. Daha çok özellikle arkasından konuşulan. Çok fazla ağıt yakılan ya da çocuklarının çok fazla olumsuz olaylara karıştığı onun dönemindeyken asla yapmaya cesaret edemeyecekleri olumsuz şeyleri yaptıkları bir aile büyüğüm var. Onu görüyorum bir gün. Biraz meyilli hafif yüksek bir yerde ayaklarının altından su akıyor ve suyun etrafı yemyeşil ama sadece suyun kenarları yemyeşil, onun ayaklarından akan suyun kenarları. Ve etrafta çocukları torunları eşi herkes var. Bir de ben varım. Hiç kimseyle konuşmuyor, bana diyor ki ama konuşmuyor, ağzı oynamıyor, düşüncelerini geçiriyor bana yani. Göz göze bakışırken anlıyorum. Sadece bana odaklanıyor ve şey diyor, ‘Onlara söyle konuşmasınlar, çok konuşuyorlar’ diyor. Günaha giriyorlar der gibi, yanlış işlere bulaşıyorlar der gibi... Uyarıda bulunuyor. Ben bunu anlattığım zaman da gerçekten böyle bir şeye ihtiyaç vardı o ailede. Onlar da etkilenmişlerdi. Bir de hep şey derler. Ölümler gerçekten konuştuğu zaman değil de hiç konuşmadıkları zaman gerçekten rüyana gerçeği girmiştir derler. Konuşursa onu rüyada görmüşsündür ama konuşmuyorsa onun gerçeği sana gelmiştir derler. Annem hep öyle der yani, annemin fikirleri önemli olduğu için... Ben de öyle inanırım. Onun da konuşmaması ilgimi çekmişti.

Diğer bazı katılımcıların yanıtları şöyledir:

- Bazen de çok güzel rüyalar görüyorum. Mesela kayınvalidem vefat etti. Onu net bir şekilde gördüğüm oluyor. Uyandığımda tekrarlıyorum, hoşuma gidiyor. [Kayınvalidenizi seviyorsunuz o zaman?] Aslında hiç sevmiyordum. Hiç iyi geçinmedik ama şimdi ben bilinçlendikçe onun bilmediğini anlıyorum. O günleri daha iyi geçirseydik diyorum. Dua ediyorum. O da bilmediğinden onları yaptı diye düşünüyorum. (K17, Kadın, 46, ev hanımı)

- Babaannemi gördüysem, benden bir şey beklediğini düşünüp dua ederim. (K29, Kadın, 35, öğretmen)

- Bir defa dedemi görmüştüm rüyamda, babamı da gördüm. Onlar[ın] beni ziyarete gelmiş olduklarını düşünmüştüm küçükken. [Şimdi görsen?] Yine aynıısını

düşünürüm. Çünkü görmüyorum hiç rüyamda falan... Görürsem öyle düşünürüm. (K35, Erkek, 21, öğrenci)

- Büyük anneannemi görüyorum bazen. Hiç diyalog kurmadım. Belki kurmuşumdur ama hatırlamıyorum. Üzülüyorum görünce ama olmuş bitmiş bir olay. Üzerine gitmeye gerek yok. Aslında üzölmek yerine sevinmeliyiz. Büyük anneannem rüyama girmiş ne güzel beni yoklamış diye... Anneannem öyle der. (K50, Erkek, 18, öğrenci)

- Babaannem rahmetlik oldu. Çok severdim, çok dindardı. Çok güzel görüyorum onu... Anneannem de rahmetlik oldu ama onu çok görmüyorum. Babaannemi görüyorum, sürekli beyazlar içinde o beni çok mutlu ediyor. Her gördüğümde çok güzel görüyorum. [Beyazlar içinde derken...] Mutlu olduğunu görüyorum, yüzünden belli oluyor zaten... [Vefat etti dediniz, gördüğünüz zaman ne hissediyorsunuz? Ne düşünüyorsunuz? Nasıl yorumluyorsunuz?] Bazen arkası dönük oluyor, benimle konuşmuyor. ‘Acaba ben bu ara fazla okumuyor muyum? Yeteri kadar ona dua etmiyor muyum?’ diye düşünüyorum. Bazen mevlit yaparken görüyorum, sofraya seriyoruz. ‘Acaba birine bir şey mi vermeme istiyor ki?’ Yapmaya, uygulamaya çalışıyorum. Birilerine bir şeyler veriyorum. (K7, Kadın, 40, ev hanımı)

Rüyasında vefat eden yakınıni gören katılımcıların çoğunun, bu kişinin kendisiyle iletişime geçtiğini düşündüklerini söyleyebiliriz. Kendisi için dua edilmesini isteme, geride kalan ve kötü durumda olan ailesini uyarma, ziyaret etme, özlem giderme, teselli etme ve yol gösterme vefat eden kişinin rüyaya girme sebebi olarak gösterilmiştir. Bazı katılımcıların rüyanın kendisinde uyandırdığı duygulardan bahsettikleri dikkat çekmektedir. Bazıları ise rüyadan etkilenerek, sadaka/yemek verdiklerini ya da dua ettiklerini rapor etmiştir. Ölen kişinin arkasından yemek verme âdeti, eski Türklerde *yoğ-yuğ törenleri* adı verilen ölünün arkasından ağıt yakma töreninin günümüzdeki devamıdır. Bu törenler, Orta Asya Türk topluluklarında *ölünün ruhunu teskin etmek ve kötölüklerden korumak amacıyla* yapılırken Anadolu’da ölü adına sevap işlemek için uygulanmaya devam edilmiştir.⁹⁶¹

3.3.3. Rüyaıı Yorumlama Süreci

3.3.3.1. Rüyadan Sonra Yapılan Ritüel ve Uygulamalar

Rüya gördükten sonra herhangi bir ritüel uygulayıp uygulamadıklarını keşfetmek amacıyla katılımcılara “*Rüya gördükten sonra uyguladığınız ya da takip ettiğiniz bir ritüel var mı?*” sorusunu sorduk. Bu soruda ritüel olarak kastettiğimiz şey dinî bir kökeni

⁹⁶¹ Harun Güngör, “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni*, (Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007), 4.

olsun ya da olmasın, katılımcının rüya gördükten sonra yapmayı âdet hâline getirdiği ve düzenli olarak yaptığı uygulamalardır.

Herhangi bir ritüeli olmayan 35 kişi oldu. Ritüeli olan katılımcılar arasında rüyadan sonra uyanınca dua eden 12 kişi, rüyasını suya anlatan 2 kişi, yardım (sadaka) veren 2 kişi, rüya tabirlerine bakan 4 kişi, rüyayı not ettiğini söyleyen 1 kişi, meditasyon yapan 1 kişi, rahatlamak için duşa girdiğini söyleyen 1 kişi, sol tarafına üç kere tüküren 2 kişi vardır.

Herhangi bir ritüeli olmayan katılımcılardan bazıları *rüyaya bir anlam yüklenmediği için ritüeli olmayanlar* ve *inançlarından dolayı ritüeli olmayanlar* şeklinde iki kategoride değerlendirilebilir. Rüyalara herhangi bir anlam yüklenmediği için ritüeli olmayan katılımcılardan bazılarının ifadesi şu şekildedir:

- Yok. Hiçbir şey yapmam. “Kötü rüyaları kimseye anlatma, suya anlat” derler. Yaptığım pek de bir şey yok. Normal bir şey gibi geliyor artık. (K14, Kadın, 45, dindar)

- Hayır yok. Kalkıp musluğa anlat kibleye dön gibi şeylerim yok. (K27, Kadın, 32, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- Nasıl bir ritüel yani? Bir şey yapmıyorum. Gözlerimi açarım kalktığımda rüyayı hazmetmeye çalışırım, düşünürüm. Rüya der geçerim, günüme devam ederim. (K50, Erkek, 18, deist)

Bazı katılımcıların ise dinî bir nassa dayandırdıkları için rüya sonrası uyguladıkları bir ritüelleri yoktur. Dolayısıyla, sahip oldukları bu inanç, davranışlarına şekil vermektedir; herhangi bir ritüel gerçekleştirilmeme durumunu belirlemektedir. Bu katılımcılardan bazılarının ifadesi ise şöyledir:

- Özellikle kötü rüyalar için Peygamber Efendimiz tavsiye etmiş kimseye anlatılmaması gerektiğini. İlla anlatıp rahatlamak isteniyorsa da suya anlatın suyla gitsin diye... Onun dışında da kimseye pek rüya anlatmadığım için, gördüğüm rüyalar da günlük basit rüyalar olduğu için bunlar da zaten üzerine düşünülecek gibi olmadığı için... [Hiç suya anlattınız mı?] Hayır anlatmadım. (K15, Kadın, 34, dindar)

- Yok. Önceki hayatımda olmuştu. Dini merkeze koyduğum dönemlerde korktuğum rüyalarından sonra namaz kılıyordum. Rüya tabirlerinden bakıyordum. Gerçi hâlâ bakıyorum etkilendiğim rüyalarda. “Rüya kötüyse anlatmayın iyiye anlatın diye bir rivayet var ya onu uyguluyordum. Şimdi uygulamıyorum. Fark etmiyor, kötü-iyi anlatıyorum. [Olumsuz anlatmama sebebin?] Peygamber rivayeti. Sadece oydu. Teslimiyet. (K40, Kadın, 24, sekülerleşmiş)

Rüya sonrası ritüeli olan katılımcıların ritüellerini ise *dinî içerikli ritüeller* ve *dinî içerikli olmayan ritüeller* olarak kategorileştirebiliriz. Dua etmek, rüyasını suya anlatmak, yardım (sadaka) vermek ve sol tarafa tükürmek dinî içerikli ritüeller iken rüyanın tabirine

bakmak, rüyayı not etmek, meditasyon yapmak ve rahatlamak için duşa girmek dinî içerikli olmayan ritüeller olarak değerlendirilebilir.

Dinî bir refleks gösterenlerin bir kısmı Felak-Nâs, bazıları Ayete'l-Kürsi, bazıları üç İhlâs bir Fâtiha, bazıları *Kur'an* okuduğunu ve '*Allah'ım hayırlara çıkar*' diye dua ettiğini belirtti:

- Dua ederim. Kötü bir rüyaysa Allah'ıma sığınırım. Bir de ne yaptığımı düşünürüm. Bu aralar mesela cinleri görüyorum. Çoğu insan korkar ama ben korkmuyorum. Konuşmaya çalışıyorum ama rüyamda çok sık görmeye başladım. Uyandığım zaman oturup düşünüyorum. "Bunu neden gördüm? Ne yaptım da gördüm. Ne yapmam gerekiyor?" Kendi kendime karar verdim. Dua etmem gerekiyor. Görmeyeceğime inandığım için dua ediyorum, görmemek için. (...) (K16, Kadın, 40, dindar)

- (...) Kötü rüyalarımı hiç kimseyle paylaşmam suya anlatıp üç İhlâs bir Fâtiha okuyup "Allah'ım hayırlara çıkar." derim. (K45, Erkek, 25, memur)

- Peygamberimiz korkunç rüya gördükten sonra soluna tükürürmüş. Büyüklerimiz derdi ki ya akan suya -akan su da köylerdeki gibi nerde...- ya çeşmeyi açacaksın veya kibleye döneceksin, Ayete'l-Kürsi, Nâs-Felak okuyacaksın. Onu yapıyorum çok korkulu rüya görürsem, suyu açıyorum ya da kibleye dönüyorum. Mutfağımın kapısı kibleye karşı. Nâs-Felak okuyunca hava alır götürür derlerdi büyüklerimiz. Korkulu rüyadan etkileniyorum. Başkasının rüyasından da etkilenirim. Sadaka veririrlerdi. Az sadaka çok bela savar der büyüklerimiz. (K9, Kadın, 69, dindar)

K45 ve K9'un rüyalarını suya anlattıkları, bunu yaparken dua ettikleri ve bazı sureleri okudukları görülmektedir. Kültürel ve dinî uygulamaları birlikte yerine getirmektedirler. Bilhassa en yaşlı katılımcı olan K9'un rüya ile ilgili dinî ve kültürel birçok ritüeli bildiği ve bu bilgilerin kaynağının kültürel aktarım olduğu söylenebilir.

Korkutucu bir rüya gördükten sonra sol tarafa tükürülmesini tavsiye eden hadis⁹⁶² gereği bunu uygulayan katılımcılar mevcuttur. Teorik bölümde de belirttiğimiz gibi bu davranışın sebebi hadiste açıklanmamıştır ancak sembolik olduğu kanaatindeyiz. Kötü rüyaların şeytandan kaynaklı ve şeytanın insanın sol tarafında olduğu inancından dolayı sol tarafa tükürerek şeytanın aşağılanması ya da kovulması sağlanıyor olabilir:

- Sadece hadisten kaynaklı, ne kadar sahih bilmiyorum ama. "Kötü rüya gördüğünüzde solunuza üç defa nefes alın derin derin" diye bir rivayet var... Zaman zaman çok nadir de olsa uyguladım. Çok korktuysam... (K55, Erkek, 28, inançlı ama dinî konularda eleştirel bakış açısı var)

- Kötü rüya gördüysem ve korkarak uyandıysam genelde hemen sol tarafa 3 kere tükürme ritüelini yapıyorum. (K58, Kadın, 26, dindar)

⁹⁶² "Sizden biriniz hoşlanmadığı bir rüya görünce, sol tarafına üç defa tükürsün; şeytanın şerrinden de üç defa Allah'a sığınsın; yattığı tarafından da öbür yanına dönsün."

Kötü rüyalarından korunma ritüellerinden olan bu ritüelin genel olarak katılımcılar tarafından bilindiğini ancak sadece 2 katılımcı tarafından uygulandığını görmekteyiz.

Meditasyon, kötü rüyalarından sonra rahatlamak adına bir Yeni Çağ ritüeli olarak literatüre girebilir. Zira, son dönemlerde meditasyon ve yogaya gösterilen ilginin arttığını söyleyebiliriz. Yapılan araştırmalarda meditasyonun uyku kalitesini artırdığı ve stresi azalttığı rapor edilmiştir.⁹⁶³ Ayrıca yoga ve meditasyonun fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkların çoğu üzerinde olumlu etkisi kanıtlanmıştır.⁹⁶⁴ Dolayısıyla, rüya sonrası stresi azaltmak için yoga ve meditasyon, seküler ya da herhangi bir dine mensup olan herkesin tercih edebileceği bir yöntem olabilir. K28 (Kadın, 23, agnostik), etkilendiği rüyaları unutmak ve rahatlamak için meditasyon yaptığını söyledi:

- Meditasyon yapıyorum. (...) Unutmak için, rahatlamak için. O kadar fazla etkiliyor ki beni [rüyalarım]... Takıntı... Midemde sorun var. Vücudumda 12 yerde temre çıktı.

K19 (Erkek, 34, inançlı ama sorgulayıcı), rüya sonrası ya da uyumadan önce korkulu rüya görmemek için bazı şeyleri 3'er kez tekrarlama şeklinde bir ritüeli olduğundan bahsetmiştir:

- Geçmişte, daha çocukluk zamanlarımda, oturduğumuz eve hırsız girdi diye, eve birileri geldi gibi rüyalar görüyordum. Çünkü ev biraz korunaksızdı. 3 kere bir şey söylüyordum. Bazı şeyleri 3'er kez tekrar etme şeklinde... Dua ediyorsam, Türkçe veya herhangi bir sureye atıfta bulunarak değil, içimden gelerek ne söylüyorsam 3'er kez söylüyordum bunu. Buydu ritüelim. Uyandıktan sonra ya da uyumadan önce yapıyordum bunu zaman zaman. Rühayı görmemek için.

K1 (Kadın, 49), endişe verici bir rüya gördüğünde, günlük hayatında ya da iş hayatında yapmayı unuttuğu ya da yapması gereken bir şey olup olmadığını gözden geçirdiğini ifade etmiştir. Rahatlamak için duşa girdiğini söyleyen K22 ise şöyle demiştir:

- [Ritüelim] yok. Ama sadece çok etkisinde kaldıysam duşa falan girmişliğim var. Rahatlamak istiyorum mesela. Niye aklıma geldi ki diye. Görmekten rahatsız olduğum şeyleri gördüğüm zaman. İstemiyorum görmek. Bilinçaltımın getirdiğini düşünüyorum. Öyle olduğu zaman ve çok rahatsız olduğum zaman duşa girip rahatlamak istiyorum. (K22, Kadın, 35)

⁹⁶³ Bk. Jade Kay, "The Effect of Meditation-based Strategy on Sleep Quality and Perceived Stress in Older Adults Living in the Community", *Journal of Brain, Behaviour and Cognitive Sciences* 2, No.1:5 (2019): 1-9.

⁹⁶⁴ Bali Yogitha and Ebnezar J., "Can Yoga be an Effective Tool in Managing Psychological Stress?", *Americhan Journal of Ethnomedicine* 1, No. 1 (2014): 1-7.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun rüya gördükten sonra uyguladığı herhangi bir ritüelinin olmadığını görüyoruz. Ritüeli olanların ise rüyadan uyandıktan sonra rüyanın hayırlara çıkması için ve/veya ondan korunmak için yaptıkları ritüelleri olduğu gibi, korkutucu rüya görmemek için yaptıkları ritüelleri de vardır. Bunun için, uyumadan önce bazı dua ve sureleri okuyan katılımcılar mevcuttur. Ayrıca, çoğu katılımcının, uygulaması bile *“rüyayı suya anlatma, soluna tükürme ve rüyayı kibleye dönerek anlatma”* gibi ritüelleri bildikleri, en azından duydukları söylenebilir. Bahsi geçen bu ritüelleri uygulayanların azınlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan tüm uygulamaların kötü rüyalardan sonra hissedilen korku, endişe ve stresin giderilmesi için yapıldığı söylenebilir.

3.3.3.2. Rüya Yorumlama Yöntemi

Katılımcıların rüya yorumlama metotlarını ölçmek için kendilerine *“Rüyalarınızı yorumlamak ya da anlamak için ne yaparsınız? Rüyalarınızın ne anlama geldiğine nasıl karar verirsiniz?”* sorusunu sorduk. Cevapları sonraki iki alt başlık altında değerlendirdik.

3.3.3.2.1. Rüya Tabiri Kitapları ve Rüya Tabiri Web Siteleri

Katılımcıların kullandığı en yaygın rüya yorumlama yönteminin internetten rüya yorumu sitelerine bakmak olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcılardan 32 kişi gördüğü rüyanın yorumu için internete baktığını ifade etti. Bu kişilerden 7’si dinî içerikli siteleri tercih ettiğini ve bunlar arasından 4’ü ise özellikle Diyanet’in sitesine⁹⁶⁵ baktığını söyledi. 2 kişi psikolojik tahlil yapan siteleri tercih ettiğini ifade etti. Herhangi bir tercihi olmayıp ilk çıkan siteye ya da rastgele bir siteye baktığını söyleyen 4 kişi mevcuttur. 9 kişi ise birkaç siteden bakıp, anlamı güzel olanı tercih ettiğini belirtti. 3 kişi inanmasa da internet sitelerindeki yorumlara meraktan ya da alışkanlıktan baktığını söyledi. 1 kişi de sadece çok etkilendiği rüyaların anlamına baktığını ifade etti. Sadece 1 kişi internetin yanı sıra evdeki rüya tabiri kitabına da baktığını söyledi. 23 kişi ise rüya yorumları için internete ya da kitaplara bakmadığını belirtti. 4 kişi çeşitli sebeplerle görüş belirtmedi.

⁹⁶⁵ Diyanete ait bir rüya tabiri sitesi tespit edemedik. Katılımcılar dinî kimlikli siteleri ya da “diyandinnet” ismindeki siteyi isim benzerliğinden dolayı DİB’ye ait zannediyor olabilirler.

K59, internet sitelerindeki rüya yorumlarını güvenilir bulmadığını söyleyerek sadece alışkanlıktan baktığını ifade etti. Rüyaların bütün olarak ele alınması gerektiği konusunda Jung ile paralel bir görüş belirttiğini söyleyebiliriz:

- Sürekli bakıyorum. Alışkanlık. Güvenli ve doğru değiller hiç, gülüp kapatıyorum genelde. Rüyalar muhtemelen, (...) bütün olarak anlaşılmalı. Sitelerde ve kitaplarda aratılan bölük pörçük semboller ile doğru yorumlar yapılabileceğini sanmıyorum. (K59, Kadın, 33, akademisyen, spiritüel)

Meraktan baktığını söyleyen K39 ise şöyle dedi:

- Bazen internette bakıyorum ama inanarak bakmıyorum. (...) Bir de “Rüyalarla amel edilmez” sözüne çok inanıyorum ben o yüzden çok bir çabam olmuyor. Merak ettiğim için bakıyorum. Genelde güzel yorumlamaya çalışıyorum. (K39, Kadın, 35, öğretmen, ‘orta’ dindar)

Rüya yorumu için kaynaklara başvuranlardan K31 (Erkek, 23, öğrenci, dindar), dinî içerikli olan siteleri tercih edip siteler arasında karşılaştırma yaparak ortak görüşü belirlemeye çalıştığını ve mümkün olduğunca olumlu düşünmeye çalıştığını ifade etti. K10 da benzer bir cevap vererek rüya tabiri için bakacağı sitenin niteliğine göre karar verdiğini söyledi:

- Yorumuna bakıyorum. Yorumun içeriğine... Daha derin yorumlar yapan ya da dinî içerikli siteleri daha çok tercih ediyorum. (K10, Kadın, 28, memur, dindar değil imanlı)

Bu katılımcılar için amacın güvenilir bir kaynağa ve doğru yoruma ulaşmak olduğunu söyleyebiliriz.

K35 (Erkek, 21, öğrenci, dindar değil ama inançlı) siteyi seçerken pek dikkat etmediğini ilk çıkan siteye ya da bir ikincisine baktığını, orda yazan şeyle kendisinin inanmak istediği şey arasında bir ilinti olup olmadığını incelediğini söyledi. Benzer cevap veren katılımcılardan bazılarının cevapları ise şöyledir:

- Anlamına göre bakıyorum. Hepsine bakıyorum yani. İyi olanları bana tam uygun olanları da tercih ediyorum oradan ama onunla amel mi ediyorum ya da onu kafaya takıyor muyum? Hayır. O an bu böyleymiş diyorum geçiyorum. (K2, Kadın, 39, sağlıkçı, dindar ama sekülerleşmiş)

- Birkaçına bakıyorum. Olumsuz söylediyse rahatsız olup diğerleri de öyle mi diye bakıyorum. Eğer olumlu bir şey varsa, böyledir diye değerlendirmeyi tercih ediyorum. (K22, Kadın, 35, mühendis, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- Birkaç yere bakıyorum ve anlamı güzel olanı alıyorum. Kötüye yormamak için ve kötü enerjiyi çağırmamak için diyim yani. (K26, Kadın, 32, mühendis, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- Birkaç internet sitesinden iyi olan kısımlarına bakıp kapatıyorum. (...) Rüyalarla ilgili psikolojimi etkileyeceğini bildiğim için olumsuz kısımlarını okumamaya çalışıyorum. Gözüm çarptıysa da okuduysam da onu yok sayıyorum

açıkçası. Bilinçaltıma o belayı, o sıkıntıyı çağdırmamak adına... Kendime bir şekilde bir koruma kalkını oluştuyorum aslında. (K43, Erkek, 35, eğitimci, inançlı ama ritüellere uymuyor)

Bu yanıtları veren katılımcılarda dikkat çeken ortak özellik ise rüyalarının olumlu yorumlanmasına duydukları ihtiyaçtır. Amaçları rüya yorumu sitesinin kalitesi ya da güvenilirliğinden çok olumlu yoruma ulaşmaktır. Bu katılımcılarla yaptığımız görüşmelerin tamamı dikkate alındığında, K43 dışında diğer katılımcıların rüya ile ilgili inançlarından dolayı olumlu yoruma ulaşmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. K2 ve K26 “rüyanın yorumlandığı gibi çıkacağı”na inanırken K22 “inandığı şeyi yaşayacağını” düşünür. K43’ün yaklaşımı ise tamamen bilişseldir; kendi tanımıyla “bilinçaltını kandırma metodu” vasıtasıyla olumsuz rüya da görse onu olumlu yorumlayarak kendini motive etme amacı taşır.

Rüyalara ilgisi olan K41’in ise bu ilgisini rüya ile ilgili klasik kaynaklardan haberdar olmasında da görebiliriz:

- Bizim Türk sitelerin çoğu aynı temel kaynaktan yararlanıyor ama o kaynağın ne olduğunu araştırmadım. Fakat büyük ihtimalle Gazzâlî gibi Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi eserlerden toplanan şeyler bunların çoğu... (K41, Erkek, 38, akademisyen, liberal muhafazakâr, şüpheci bir inanan)

K11 ve K42, Freud ve Jung’un her rüyanın aynı anlama gelmediğini, her sembolün her rüyada farklı bir anlamı olduğunu belirten görüşlerine paralel cevaplar verdiler. K11, rüya tabiri sitelerine baktığını ancak inanmadığını da şu şekilde ifade etti:

- Rüya tabirlerine bakıyorum ama çok saçma geliyor. Her rüyanın aynı anlama gelmesi falan, inanmıyorum onlara. (K11, Kadın, 44, ev hanımı, deist)

K42 ise rüya yorumunun kişiye özel olduğunu ve herkesin rüyasının aynı anlama gelemeyeceğini düşündüğü için internete bakmadığını belirtti:

- Sadece kendimi sorguluyorum. Acaba ne olabilir diye. Dış kaynağa başvurmuyorum. Her insan dünyayı farklı algılıyor. O yüzden tek bir şey birçok insanı açıklama için referans olamaz diye düşünüyorum. Eğer bu kaleme ben kalem diye anlam veriyorsam kalem diye görürüm ama siz bu kaleme bilgi diye anlam veriyorsanız siz bilgiye sahip olacağınızı düşünürsünüz, ben kaleme sahip olacağımı düşünürüm. (K42, Kadın, 34, klinik psikolog, dindar ama ibadetlerde eksik var)

Rüya tabiri için herhangi bir kaynağa başvurmadığını söyleyenlerden bazılarının cevapları ise şöyledir:

- Çok da bir şey yapmıyorum rüyamı yorumlamak için. Özellikle rüya tabiri yapılan yerlere başvurmam, kitaplarını okumam. Kafamda ne olabileceğini düşünürüm. Zaten daha çok odaklandığım şeylerden rüya görürüm demiştim ya, o yüzden az çok biliyorum zaten. (K34, Erkek, 22, öğrenci, dindar)
- Hiçbir şey yapmıyorum. İnanmıyorum, gerek yok. (K36, Erkek, 22, öğrenci, inançlı ama çok dindar değil)
- Kesinlikle internete bakmıyorum. (K19, Erkek, 34, mühendis, inançlı ama sorgulayıcı)
- Sitelere bakmam, yorumlamaya da çalışmam. (K12, Erkek, 21, öğrenci, dindar)

Katılımcıların çoğunluğu (32) rüyalarının anlamını merak etmekte ve rüya tabiri sitelerine bakmakta; yine de azımsanmayacak bir kısmı (23) ise rüyalarının anlamını öğrenmek için hiçbir yöntem kullanmamaktadır. Teorik kısımda da bahsettiğimiz gibi, Freud ve Jung rüya tabiri için genel geçer bir yöntem ve sabit bir bilgi olmadığını, bu amaçla hazırlanmış kitaplardaki bilgilerin geçerliliğinin bulunmadığını savunurlar. İkisi de aynı sembolün farklı kişiler için farklı anlamlar taşıyabileceğini düşünür. Hatta Jung aynı sembolün aynı kişi için farklı zamanlarda farklı anlamlar taşıyabileceği ihtimalini bile göz ardı etmez. Bunun yanı sıra Jung, çoğu zaman kişilerin nadiren ya rüya derinden etkilediğinde ya da düzenli aralıklarla tekrarlandığında o rüyanın yorumuna ilgi duyduğunu söyler.⁹⁶⁶ Bu noktada, bazı katılımcıların rüyalarından gerçekten etkilendiklerinde ve anlamını merak ettiklerinde inanmasalar bile rüya tabiri sitelerine baktıklarını görmekteyiz. Aynı zamanda her sembolün herkes için farklı anlama geldiğini düşündüğü için rüya tabiri sitelerine ya da kitaplarına bakmadığını, baksa bile inanmadığını belirtenler olmuştur. Bunlara ilaveten, rüya ile ilgili inanç ve tutumların rüyanın ne anlama geldiğine karar verirken de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Birkaç siteye bakıp anlamı güzel olanı kabul etme, olumsuz olanları görmezden gelme şeklindeki davranış da dikkat çekicidir. Rüyanın olumlu yorumlanmasının gerekliliği ile ilgili inancın kökenleri daha önce de belirttiğimiz gibi Yahudilik'e kadar dayanmaktadır. Yahudilik'te önemli olan rüyanın içeriğinden ziyade onun nasıl yorumlandığıdır. Eğer kişi rüyayı yorumlamazsa rüya gerçekleşmez.

⁹⁶⁶ Jung, *Approaching the Unconscious*, 52-53.

3.3.3.2.2. Birine Yorumlatma

Yorumlaması için rüya anlatılan kişilerin genel olarak aile bireylerinden, rüyalardan anlayan ya da dindar olduğuna inanılan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Azınlıkta ise tasavvuf ehlinde olan kişilere soranlar vardır.

En çok rüya anlatılan kişinin “anne” olduğu görülmüştür. Bunun altında yatan sebepleri; kişinin en güvendiği yakını olması ve rüyanın içeriği ne olursa olsun olumlu yorumlayacağına inanılması olarak ifade edebiliriz. Rüyanın paylaşıldığı kişilerin seçiminde de yine *rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağı* inancının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bazı cevaplar şöyledir:

- Genelde anneme anlatıyorum. Kendi kendine [yorumluyor]... Geçmiş tecrübelerinden ya da beni bildiği için şu olabilir bu olabilir gibi [yorumluyor] (K20, Kadın, 35, mühendis)
- (...) Eskiden annem yorumlardı ama çok uzun zamandır hiçbir şey söylemiyor. Ben artık kendi kendime, yapabildiğim çıkarımlar olursa, yapıyorum. (K58, Kadın, 26, öğrenci)

K56, rüyalarını paylaşmaktan geri durmadığını, kimseye anlatılmaması gerektiği şeklinde bir düşüncesi olmadığını ifade etti. Buna rağmen yine de rüyalarını güvendiği ve rüyayı anlayabileceğini ve iyi yorumlayabileceğini bildiği kişilere anlattığını söyledi:

- Kendim yorumlayamıyorsam anneanneme gider anlatırım, anneme anlatırım. İyi yorumlayabileceğine güvendiğim insanlara mutlaka gider sorarım. Gidemezsem telefon ederim. (K56, Kadın, 37, akademisyen)

K22 (Kadın, 35, mühendis), babasının dışında kimseyle kolay kolay rüyasını paylaşmadığını, babasının yorumlarına çok güvendiğini söyledi. Anne için söylediğimiz gerekçelerin burada da geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Tasavvuf ehli birine rüyasını yorumlattığını söyleyen iki katılımcı olmuştur. K2 (Kadın, 39) şöyle cevap verdi:

- Önceden tarikatteki insanlara soruyorduk. Daha doğrusu iyi yoracağına inandığımız insanlara soruyorduk. Yorum önemli ya... Sonrasında artık rüya yorumlarına bakıyorum ama onların da iyi olanlarını tercih etmeye çalışıyorum. Kötü rüya gördüğünde suya anlatırsın falan... Ya da çok anlatmıyorum. Çok kötü bir rüya gördüysem anlatmıyorum kimseye.

K2 devamında, tarikatta rüya yorumu yaptırdıkları kişinin rabita kurup (mürşiti düşünerek) içgüdüsel olarak yorum yaptığını söyledi. Bu yorumlardan etkilenip etkilenmediği sorulduğunda ise şöyle dedi:

- Etkileniyordum tabii. İyiye yoruyordu zaten. Çok bilinçli bir şekilde rüya ilmi olarak yorumlamıyordu. “Hayır olsun kızım” diyordu. Kötü bir şey de görsen, öldüğünü gördün misal, “Nefsin ölmüş” diyordu. Kötü şeyleri nefse yorumluyordu. İyi şeyleri de “Hayır olsun” vs. diyordu.

K31 (Erkek, 23), arayışta olduğu bir dönemde gördüğü rüyasını yorumlaması için tasavvufi yorum yapan birine başvurduğundan bahsetti. Bu kişinin rüya yorumunu hangi metotla yaptığı sorulunca ise şöyle cevap verdi:

- İşarî olarak birbirlerinden ders alma meseleleri var. Hocamız da lisede felsefe hocasıydı, kendisinin şahsi olarak ilgi alanıydı. Rüya konusunda ilmine güvendiğim için ona yorumlattım. [Hangi metotla yaptı yorumu, tarikata bağlı mı?] Birçok şeyle iletişimimde. Rifai dergâhı var. Halvetiler, Terzi Baba mesela... Nejat Ardiç olması lazım. Onlarla iletişimdeydi. Aynı zamanda biyoenerji falan birçok şeyle uğraşıyordu... [Seni etkiledi mi yorumu? İnandın mı?] İç tatminimi sağlayan bir rüyaydı. İki yere sordum. Birincisi genel bir yorumdu, annemin ismi falan sorulmuştu. İçinde bulunduğum durum sorulmuştu. İstanbul’dan... Verilen cevap “Bu rüya bizimle alakalı değil biz bunu yorumlayamayız.” olmuştu. Kayseri’de görüştüğümde hiç öyle bir cevapla karşılaşmadım. İstanbul’daki yakın bir arkadaşımın tasavvuf üstadıydı. “Rahmani bir rüyadır ama bize ait olmadığı için bizim iznimiz yok, yorumlayamayız” demişlerdi.

Teorik bölümde tasavvufta rüyaların önemine değinmiştik. Tasavvufta rüyalar kişinin içinde bulunduğu manevi durumu ortaya koyar. Dolayısıyla kişinin manevi yolda ilerlemesi rüyalarına bağlıdır. K2 tarikatta olduğu dönem rüyalarını yorumlattığını ve rüyalarının genelde olumlu yorumlandığını ifade ederken, K31 sadece bir kere en etkilendiği rüyasını yorumlattığını söylemiştir. İfadelerden de anlaşıldığı gibi tarikatların rüyaya yaklaşımı farklılık arz edebilir. Zira K2’nin rüyaları genelde olumlu yorumlanırken, K31’in rüyası kendilerine ait olmadığı gerekçesiyle bir tarikattan geri çevrilmiştir.

K16 (Kadın, 40), dinî açıdan yorumlaması için bir rüyasını İlahiyat’ta okuyan birine anlattığından bahsetti. Bunun sebebi ise İlahiyat’ta okuyan kişinin rüyayı dinî bir yaklaşımla yorumlayabileceğine inanması olabilir.

Rüyasını yorumlaması için bir arkadaşına anlattığından bahseden katılımcılar şöyle dedi:

- Psikolojiyle çok ilgilenen birisi, psikolojik temellerle yorumluyor. Ama bunları yorumlarken meleklerin kulağın fısıldadığına inanıyor. Şey der hep: “Rüya tabiri melekî bir iştir, fal bakmak cinnî bir iştir.” Fal bakılan ortamlarda rahatsız oluyor. Çünkü fal bakılan ortamlarda şeytanın ya da cinin fal bakan kişiye fısıldadığına inanıyor. Ona da rüya tabiri yaparken melekler fısıldıyormuş. (K45, Erkek, 25, memur)

- Çok güvendiğim bir arkadaşım var. Rüya yorumlarını çok iyi bilir. Ben başka bir boyuttan bakarım, o başka bir boyuttan bakar. Ona anlatırım. Kendim yorumlarım. İkisini birleştirir, bir bütün yaparım. Kendi hisleriyle yorum yapar. (K47, Erkek, 46, işletme müdürü, Alevi mistik)

Bunların yanı sıra, rüyalarını özellikle rüyadan anlayabilen kişilere anlatmaktan korktuğunu ifade eden bir katılımcı şöyle demiştir:

- Detaylı olarak herkese anlatmıyorum rüyalarımı. Rüyaların anlayabilen kişiler için rüya görenin iç dünyasını olduğu gibi sergilediğini düşünüyorum. Herkesin tüm hislerimi, korkularımı, arzularımı bilmesine gerek yok. Birine yorumlatmak konusunda... Gençken tanıdığım bir kişi vardı. Rüyasını dinlediği kişinin kimselere anlatmadığı belki de kendisine bile sesli itiraf edemediği hislerini rüyadan anlayıp, söylerdi. Bu kişi bir gün, dediğim gibi, o dönemde beni çok meşgul eden ama kendime yakıştıramadığım ve belki de bastırmaya çalıştığım bir durumu, anlattığım rüyamda görüp, bana “Böyle böyle mi hissediyorsun son zamanlarda?” diye sordu. Dehşet verici gelmişti. Sanırım rüyayı bu kadar derinden yorumlayabileceğini düşündüğüm kişilerden bir daha rüya yorumu istemedim. (K59, Kadın, 33, akademisyen)

Katılımcı burada rüyalarından anlayan birine iç dünyasını anlayabileceği için rüyasını anlatmak istemediğinden bahsetmiştir çünkü kendisiyle ilgili kabul etmek istemediği, kendine bile itiraf edemediği bazı duygularının yüzüne söylenmesi tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunun yanı sıra, rüyaların kişinin iç dünyasını ortaya koyması fikri belki de rüyanın güvenilmeyen kişilere anlatılmamasının da asıl sebebi olabilir.

Rüyaların genel olarak ya aileden, güvenilir ve kendi tecrübelerine dayanarak yorumlayan birine ya da daha dindar olduğuna inanılan veyahut da rüya yorumlamada kendini geliştirmiş bir kişiye anlatıldığı görülmektedir. Buradan, herkesin rüya yorumlayamayacağı fikrinin olduğunu çıkarabiliriz. Jung da herkesin rüya yorumlayamayacağını, rüya yorumunun bir sanat olduğunu ve kaderi rüya yorumu olanların bu sanatı öğrenebileceklerini söylemiştir. Buna rağmen yine de katılımcıların, rüyalarını olumlu yorumlayacağına inandıkları güvenilir kişilere anlatma eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz.

3.3.3.3. Rüyanın Paylaşıldığı Kişiler ve Paylaşma Amacı

Rüyaların yorumlatma amacı dışında kimlerle ve ne amaçla paylaşıldığını tespit etmeye çalıştığımız bu bölümde katılımcılar, genel olarak rüyalarını anne, baba, eş, çocuk ve arkadaş gibi en yakınlarıyla paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Çok kullanılan ifadelerden biri de “güvenilen kişiler” olmuştur.

- Genelde yakın arkadaşlarımla, ama önemli rüyalarımın belki %20'sini paylaşmışımdır. Belki daha azdır. Çok da paylaşmam. [Neden?] Tamamen sosyal iletişim ortamıyla alakalı. Biri sizi dinliyorsa anlatırsınız, herkes sizin rüyalarınızı dikkatle dinlemez. (...) Güvenmediğim kişilere de anlatmam. Çünkü rüyanın yorumunun etkilediğine inanıyorum. Özellikle bizi etkiliyor ve biz de neye inanırsak gerçek olabiliyor. (K41, Erkek, 38, akademisyen, liberal muhafazakâr, şüpheci bir inanan)

- İyi yorum duymak için aileme, arkadaşlarıma anlatıyorum. Bazen sonucu kötü olan rüyalar oluyor bazen birinin ölmesi, yetişememe gibi... Biraz endişeli oluyorsunuz ya onu ortadan kaldırmak için anlatıyorum. (K20, Kadın, 35, mühendis, laik)

- Tanımadığım hiç kimseye anlatmam rüyalarımı... Sadece en yakın arkadaşlarıma anlatırım. Aşırı pozitif bir insandır. Her şeyi iyiye yorar. Dünyanın en kötü şeyinden bile iyi bir şey çıkarır. (...) Bir de anneme anlatırım. Sadece ikisine anlatırım. Annem de hep iyiye yorar. İyi bir şey söyleyecek insanlara anlatmak isterim. Çünkü insanların negatif fikirlerine inanıyorum. Ben insanlarda sinerji olayına çok inanıyorum. Bir insan negatifse, hayata küskün her şeye kötü bakan biriye seni bile kötü etkileyebiliyor. Negatif insanlara hiçbir şey anlatmamayı tercih ediyorum. (K33, Kadın, 23, öğrenci)

Bu katılımcılar, yapılan rüya yorumunun kişi üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Aslında güvenilir ve rüyayı olumlu yorumlayacak kişiye anlatmanın temelinde yatan sebep de budur. Kişi yorumdan olumsuz etkilenmemek için rüyasını güvenmediği ve rüyayı negatif şekilde yorumlama ihtimali olan kişilere anlatmak istememektedir.

- En yakın arkadaşlarımla, aileme şaşırdığım etkilendiğim ve içimde tutmak istemediğim zaman paylaşıyorum. (K49, Kadın, 18, öğrenci, inançlı ama dindar değil)

- Eşimle çok paylaşıyorum genelde. Rahatlamak için anlatıyorum. Birkaç kez üst üste çıkması insanda iz bırakıyor. Olumsuz rüyalarımı da anlatıyorum evet ama herkese anlatmıyorum. Eşimle çok paylaşıyorum çok konuştuğumuz için. (K11, Kadın, 40, ev hanımı, deist)

- Anneme anlatırım paylaşma amacıyla. (K45, Erkek, 25, memur, inançlı)

- Herkese anlatmam. Çok etkilendiğim rüyamı kızıma anlatırım. (...) (K4, Kadın, 58, ev hanımı)

- Kötü bir rüyaysa detayına girmeden kötü bir rüya gördüm diye anlatırım. Yakın arkadaşlarıma... (K35, Erkek, 21, öğrenci)

Yanıtlardan görüldüğü üzere, rüyalar genel olarak kişinin en yakın olduğu anne, eş, evlat ve arkadaşlarla paylaşılmaktadır. Bunlar gün içinde en çok görüşülen kişiler olmalarının yanında yukarıda da bahsettiğimiz gibi katılımcıların kendisi ile ilgili olumlu duyguları olduğuna inandığı için rüyalarını paylaştığı insanlardır.

K30 (Erkek, 21), genel eğilimin tersine rüyalarını ailesine anlatmamayı tercih ettiğini, bunun sebebinin de onları endişelendirmemek olduğunu belirtti. Ayrıca olumsuz rüyalarını da kimseyle paylaşmadığını belirterek; *“İnsanlar gereksiz yere evham yaparlar, farklı bir yorum getirip beni gereksiz yere endişelendirebilirler. Çünkü ben*

rüyalarla amel edilmemesi taraftarıyım. Rahmani bir rüya görmediğim için, hayatıma yön verecek bir rüya olmadığı için de olabilir bu.” dedi. Benzer şekilde K50 de olumsuz rüyalarını ailesini üzmemek için onlarla paylaşmadığını ifade etti:

- Üzücü olanları pek paylaşmıyorum. Kendim gördüğüm için çok yansıtmıyorum ama eğlenceli olanları paylaşıyorum. Üzmek için olumsuzları paylaşmıyorum. Herkesin inancı farklıdır rüyalarla ilgili. Belki gelecekte olacak diye inanıyordur rüyasında gördüğü şeyi. Az önce vefat olayını dedim, ben onu anlatsaydım ister istemez ailem üzülebilirdi ya da onun için tedbir değil de endişe duyabilirlerdi. O yüzden anlatmıyorum. (K50, Erkek, 18, öğrenci)

K16 ve K32, rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağına olan inançlarını dile getirdiler. K16 rüyalarını genel olarak güvenmediği kişilerle paylaşmadığını söylerken K32 olumsuz rüyalarını kimseyle paylaşmadığını ve olumlu olanları da sadece güvendiği kişilerle paylaştığını ifade etti. Burada da yine güvenilen kişilerin rüyayı olumlu yorumlamasına duyulan ihtiyacın ve yapılan rüya yorumunun kişi üzerindeki etkisinin vurgulandığını söyleyebiliriz:

- Kötü rüyalarımı paylaşmam. Çünkü dillendirirsem gerçek olacağına inanıyorum. Anlatırsam olmayacağı varsa da olacak gibi geliyor. Ama iyi rüyalarımı anlatırım. Onları da iyiye yoracak insanlara anlatırım. Çünkü rüyayı nasıl yorarsan öyle olacağına inanıyorum galiba. [Bu bilgiyi nasıl edindin?] Batıl olabilir bilmiyorum. Kendimle alakalı. (K32, Kadın, 23, öğrenci)

- Çok değişik, çok farklı rüyalar görüyorum. Ne anlama geldiğini merak ediyorum. Bana nasıl dönecek diye merak ediyorum. Çünkü o rüyanın çıkacağını biliyorum. Bir mesaj ulaştığını biliyorum. O rüyayla bana bir şey anlatılmak iste[n]diğini bildiğim için genelde rüyalarımı herkese anlatmam. Birkaç kişi dışında. O da çok güvendiğim. Gerçekten insanlara hiçbir zararı olmayan insanlara yardım eden insanlardır. Dindar olsun olmasın, iyi olduğuna inandığım insanlar. Kötülük düşünmeyenler, kötülük yapmayanlar. Etrafımda birkaç kişi var öyle, genellikle o insanlarla paylaşırım. [Güvenmediğiniz kimseyle paylaşmıyorsunuz yani? Neden?] Dinimize göre rüyalar anlatılınca nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağına inanılıyor ya... O insanın nasıl yorumlayacağını bilmiyorum. İnsanların da çok iyi olacağına inanmıyorum. Önceden insanları çok seviyordum, çok güveniyordum ama yaşadıkça insanların çok kötü kalpli, kıskanç ve değişik olduklarını fark ettim. Rühayı kıskandığından ya da istemeyeceğinden farklı yorumlayacağına inandığım için o insanlara anlatmamayı tercih ediyorum. (K16, Kadın, 40, ev hanımı)

Genel eğilimin aksine, korkulu rüyalarını rahatlamak için özellikle paylaştığını belirten K10 (Kadın, 28, memur), güzel rüyalarını ise paylaşmamayı tercih ettiğini söylemiştir:

- Korktuysam o an korkuyla anlatırım. Mutlu, güzel rüyalarımı paylaşmamayı tercih ediyorum. [Neden?] Gerçekleşsin diye galiba. [Korkulu rüyayı anlatıyorsun ama?] O an çok sinirlerim bozulmuş oluyor. Mesela çok sevdiğim birini kaybetmiş görüyorum. Ağlayarak uyanmış oluyorum. Uzun süre kendime

gelemiyorum, etkisinden kurtulamıyorum... Mecbur anlatıyorum yani, paylaşma ihtiyacı hissediyorum.

K28 (Kadın, 23, öğrenci) ise dedesinin öldüğünü gördüğü ve ertesi gün ölüm haberini aldığı rüya mevzusuna arkadaşının şahit olduğunu ancak annesine anlattığında annesinin inanmıyormuş gibi görünmesi üzerine kırıldığını ve artık kimseye rüyasını anlatmadığını söyledi. Daha önce K41'in de "*Biri sizi dinliyorsa anlatırsınız, herkes sizin rüyalarınızı dikkatle dinlemez.*" şeklinde dikkat çektiği rüyaların sosyal yönü, rüyaların paylaşıldığı kişileri belirlemede etkin rol oynayabilir.

Eğlence amacıyla anlatan katılımcılar ise şöyle dedi:

- Daha çok arkadaşlarıma onlara motive versin diye anlatıyorum biraz komiklik katıyorum içine. O kadar. Eğlencesine... (K36, Erkek, 22, öğrenci)
- Bir rüya görmüşümdür, bu gece şunu gördüm diye muhabbet olsun diye paylaşıyorum. (K48, Kadın, 39, serbest)

Sonuç olarak verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların rüyalarını en güvendikleri ve olumlu yorumlayacaklarına inandıkları; anne, baba, eş, çocuk ve arkadaş gibi en yakınlarına anlattıkları görülmektedir. Rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağı inancının yanı sıra rüya yorumunun kişinin üzerindeki etkisine de vurgu yapılmıştır. Rüyanın anlatıldığı kişinin rüyayı olumlu yorumlaması ve ilgiyle dinlemesi de dikkat edilen bir husustur. Dolayısıyla bu faktörler rüyanın anlatıldığı kişileri belirlemede önemli bir role sahiptir. Rüyaların daha ziyade rahatlamak, anılaştırmak, sohbet esnasında vakit geçirmek, paylaşmış olmak, rüyada görülen kişiye aktarmak, iyi bir yorum duymak gibi amaçlarla paylaşıldığını tespit ettik.

3.3.4. Rüya Sonrası Psikolojik Durum

3.3.4.1. Olumlu/Olumsuz Beklentiler

Rüya sonrası, katılımcıların olumlu ya da olumsuz beklentiler içine girip girmediklerini öğrenmek amacıyla kendilerine "*Rüyalarınız sizde olumlu/olumsuz beklentiler oluşturur mu? Nasıl?*" sorusunu sorduk.

Katılımcılardan 23'ü rüyaların olumlu ya da olumsuz herhangi bir beklenti oluşturmadığını, 9 katılımcı daha çok olumlu beklenti oluşturduğunu ve 11 katılımcı ise daha çok olumsuz beklenti oluşturduğunu ifade etti. 6 katılımcı ise hem olumlu hem olumsuz beklenti içine girdiğini söyledi.

Olumsuz beklentiye girenlerin cevaplarından bazıları şöyledir:

- Oluşturuyor. O gün boyunca modum düşmüş oluyor. Kesin bir şey olacak diye bekliyorum. Kötüyü çağırıyorum sanki... Yapmamaya çalışsam da... Ağzım yapmasa da beynim yapıyor. [Her seferinde kötü bir haber alıyor musun?] Hayır. Çok gariptir ama... Eğer rüyamda yumurta gördüysem o gün mutlaka bir kavga, bir tartışma ortamı, bir kaos ortamı olur. [Siz mi kavga ediyorsunuz? Yoksa...] Bir tartışma ortamında bulunuyorum. Ya içinde oluyorum ya tanık oluyorum. [Yumurtayı nasıl görüyorsun peki?] Kırılıyor mesela, dolaptan yumurta alıyorum. Düşüyor kırılıyor. (K10, Kadın, 28, memur)

- Evet. Ayakkabı gördüğüm zaman sıkıntılı bir şey olacak o gün veya o ay. Uyandığım zaman kendimi telkin etmeye çalışıyorum. Pozitif düşünmeye çalışıyorum evrene pozitif enerji yaymaya çalışıyorum. İyi düşündüğümüz zaman iyi olacak diye inanırım. Dinimizde de öyle olduğunu düşünüyorum. Ayakkabı görmüş olabilirim ama olumsuz yormamam lazım. Güzel düşünürsem, güzel yaşarsam ya da kötü bir şeyle karşılaşsam da güzel davranırsam güzel olacağına inanıyorum. (K16, Kadın, 40, ev hanımı)

- Beklenti değil ama endişe, korku olabiliyor. Rüya gördüğüm birini arayıp sesini duymadıkça içimin rahat etmemesi gibi. Vefat ettiği gün rüyamda gördüğüm kişiden sonra kalmış olabilir bu. (K59, Kadın, 33, akademisyen)

Davranışçı kurama göre bu örneklerde K10'un yumurta sembolüne K16'nın ise ayakkabı sembolüne klasik koşullandığını söyleyebiliriz. Ayrıca bilişsel olarak belirli semboller görüncelike spesifik şeyler yaşanacağına dair temel inanç oluştuğunu söyleyebiliriz; yani K10 yumurta gördükten sonra kavga ortamında bulunacağına dair temel bir inanç geliştirmiştir. Temel inançlar bireyin geçmiş deneyimleri sonucu oluşan bireyin kendisi ve çevresiyle ilgili bilgilerini ve varsayımlarını içeren inançlardır.⁹⁶⁷ Ancak iki farklı yaklaşımla karşılaştığımızı söyleyebiliriz: K10 olumsuzken, K16 olumlu bir yaklaşımla rüyayı olumsuz yorumlamaması gerektiğini ve pozitif düşündüğünü ifade etmiştir. Temel inançlar kadar hayata bakış açısı da rüya ile ilgili inanç ve tutumları şekillendirmektedir. K59'un durumunda da geçmiş deneyimi etkili olmuştur.

- Özellikle beni rahatsız edecek bir rüya gördüysem bekliyorum yani bir şey olacak diye. İyilerde zaten güllük gülistanlık, güzel olacak... Kötülerde etkileniyorum ve olumsuz bir şey bekliyorum. Evrene olumsuz mesaj gönderiyorum herhâlde, ondan kaynaklı öyle ya da böyle bazen de döndüğü oluyor. (K38, Kadın, 34, öğretmen)

K38 ise bu endişeyi *evrene olumsuz mesaj göndermek* olarak tanımlamıştır. Kehanet rüya bölümünde de açıkladığımız gibi kişinin evrene olumsuz mesaj göndermek

⁹⁶⁷ Özcan ve ark., *Bilişsel Davranışçı Terapi*, 116.

olarak tanımladığı koşullanma, onun rüya ile yakın ya da uzak vadede yaşadığı bir olay arasında ilişki kurmasına neden olmaktadır.

Olumlu beklentiye giren katılımcıların cevapları ise şöyle olmuştur:

- Eşim ve babam vefat etti ya. Onları görünce onun arkasından güzel bir şey geleceğini beklerim ve oluyor da... (K8, Kadın, 50, ev hanımı)

- [Rüyamda] arkadaşlarla bir sempozyuma gidiyoruz. (...) Kocaman girişi olan iki salona gidiyoruz, yan yana kapıları ve arkadaşlarla hangi sempozyuma gireceğimize karar verme aşamasında herkes soldaki kapıyı seçiyor. Ben sağdakine giriyorum ve sağdaki sempozyumun konuşmacısı Atatürk. En öne oturuyorum ve onu o kadar canlı görüyorum ki göz göze geliyoruz. O bakışlarından o kadar etkileniyorum ki rüyamda. Uyandıktan sonra ne kadar gerçekçi bir rüya gördüğümü anlamaya çalıştım. Tüylerim ürperdi. Çok gerçekçiydi, hâlâ çok net hatırlayabiliyorum çünkü. O zaman da beklediğim şeyler vardı. Olmasını beklediğim şeyler. Tamam, dedim bu olacak. O kadar inandım olacağına. O rüya bir işaret gibiydi ve oldu. Yılan görünce⁹⁶⁸ mutlaka bir sınavı geçeceğime inanırım daha geçemediğim hiç olmadı ve ben çok sık görürüm bu yılanı çok inandığım için belki de... (K56, Kadın, 37, akademisyen)

- Olumlu beklentiler oluşturuyor. Açıkçası kötü rüyalarımın peşine çok fazla düşmemeye çalışıyorum. Gerçekleşmesin diye, bunları çağırmamak için. Gördüğüm güzel rüyalar beni beklentilere sokuyor. (K45, Erkek, 25, memur)

- Olumsuz değil, sadece kendimi motive etmek adına olumlu kısımları okuyup geçiyorum. O da beklentiye sokmasından ziyade bir bakıma bilinçaltı kandırma metodudur. Bilinçaltımı olumlu etkilemek için kullandığım bir metot var. (K43, Erkek, 35, eğitimci)

Bu katılımcılardan K56, çok inandığı için yılan sembolünü çok görüyor olabileceğine dolayısıyla inançların da rüyaları etkileyebileceği konusuna değinmiştir. Adler'in rüya kuramı kapsamında açıklayabileceğimiz bu görüşe göre, katılımcı zaten sınavı geçeceğine inanıyorken ya da hayatındaki söz konusu gelişme ile ilgili olumlu düşünüyorken rüyasında bir mesaj olarak yılan görmesine izin vererek duygu ve düşüncelerini doğrulamaktadır; çünkü kendisi için yılanın olumlu bir anlamı vardır.

Olumlu ve olumsuz beklenti oluştuğunu söyleyenler ise şöyle demiştir:

- Kesinlikle oluşturuyor. Olumlu bir beklenti oluşturup boşa düşebiliyorsunuz. Kötü bir beklentiyle kendi kendinizi yiyebiliyorsunuz ama o sonra gerçekleşmiyor. Bunlar oluyor. (K41, Erkek, 38, akademisyen)

- Oluyor. Güzel rüya gördüysem güzel bir haber alabilirim ya da beklediğim bir şey varsa onunla ilgili bir haber gelecek herhâlde diye bir beklenti oluyor. Olumsuzda da oluyor. O sana önceden bir nevi Rabb'immin belki bir işareti bilinçaltına yerleşiyor, "Bu böyle olmuştu geçenlerde, acaba?" diye bir takıntı kalıyor aklında... (K5, Kadın, 48, ev hanımı)

⁹⁶⁸ Rüya için bk. 190.

- Hem olumsuz etkileri olur hem de beklentiler de olur. Çünkü bazen gördüğünüz şeyler güzel oluyor, bir umut oluyor. O çok da hoş değil aslında. (K34, Erkek, 22, öğrenci)

Rüya gördükten sonra herhangi bir beklentiye girmeyenler çoğunluktadır. Olumsuz beklentiye girenlerden bazıları ellerinde olmadan evrene olumsuz enerji yolladıkları için kötü bir rüya gördükten sonra kötü şeyler yaşadıklarına inandıklarını söylemişlerdir. Burada da yine endişe ve korkunun ön planda olduğunu görebiliriz. Olumlu beklentiye girenlerden ise olumsuz rüyaları düşünüp olumsuzu çağırmamak ve kendini motive etmek için olumlu rüyalara odaklandıklarını, olumsuzları göz ardı ettiklerini söyleyenler olmuştur. Bilişsel açıdan değerlendirdiğimizde, katılımcıların rüya görüp uyandıklarında akıllarından ilk geçenler onların otomatik düşünceleridir. Daha sonra sembolün anlamıyla ilgili inanç ve düşünceleri ile yorumlar arasından olumluları seçip olumsuzları görmezden gelmeleri ya da tam tersi olumsuz gerçekleşeceğine dair inançları onların ara inançlarıdır. Davranışçı kuram açısından değerlendirirsek bu sembollerin bazılarını klasik koşullanmışlardır. Olumlu düşünenlerde “Eğer olumsuzları görmezden gelirim rüyam olumsuz anlama gelmez.” inancı oluşur. Hepsindeki temel inanç ise rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle gerçekleşecektir. Yani kişi yeterince olumlu düşünürse ve olumsuz yorumları görmezden gelirse rüyası olumsuz anlama gelmez ya da olumsuz olarak gerçekleşmez. Bu temel inanç bazen rüyada görülen simgeler ve sembollerle ilgilidir. Rüyasında belirli bir sembol gördükten sonra daha önce tecrübe ettiği spesifik olay/duyguların ya da sembolün geleneksel anlamına göre gerçekleşmesini beklediği olay/duyguların oluşacağını düşünmek katılımcıların sahip olduğu temel inançtır. Dolayısıyla kişi rüya ile ilgili sahip olduğu inanç ve hayata bakış açısına göre olumlu ya da olumsuz beklentiye girmektedir. Benzer şekilde, kişinin günlük hayatıyla ilgili beklentilerinin, rüyalarla ilgili inanç ve tutumlarına göre rüyalarını etkilediği ve bu beklentisi yönünde bir işaret aldığı da söylenebilir.

3.3.4.2. Günlük Ruh Hâli

Katılımcılara, rüya sonrası günlük ruh hâllerinin etkilenip etkilenmediğini keşfetmek amacıyla “*Rüyalarınız günlük ruh hâlinizi etkiler mi? Örnek verebilir*

misiniz?” sorusunu yönelttik. Rüyaların günlük ruh hâlini etkilemediğini söyleyen 15 kişi oldu. Bu konuda bazı katılımcılar şöyle dedi:

- Etkilemez. Kalkarım, duamı yaparım sonra unuturum. (K7, Kadın, 40, ev hanımı)

- Etkilemiyor, öyle şeyleri kafama takmıyorum açıkçası. (K20, Kadın, 35, mühendis)

- Hayır. Etkilemesi imkânsız diye düşünüyorum, en azından benim açımdan. [Peki rüyalarını en azından kendinle ilgili bir mesaj olarak düşünüyor musun?] Mesaj olarak şöyle düşünülebilir. Yine ilahi bir mesaj olarak değil kesinlikle. Ben neden-sonuç ilişkisi içerisinde düşünmüşümdür. Herhangi bir konuda kendimi yoğunlaştırmışım ancak sonuca varamamışım. Zihnim benim yerime düşünmüştür onu, ben uykudayken düşünmüştür ve bana o sonucu vermiştir. Ve derim ki “Bak sen bu kadar düşündün, düşündün, düşündün... Sana hediye olarak zihnin bunu sunuyor.” Bu artık bir mesaj olarak nitelendirilir mi bilmiyorum ama bir ödül olarak nitelendiririm ben onu. (K12, Erkek, 21, öğrenci)

Katılımcının dikkat çektiği nokta Bilal Sambur’un da bahsettiği bilinçaltının dengeleyici tavrıdır. Bu tavır iki şekilde ortaya çıkar: Rüyalar aracılığıyla bilincin eksikliğini giderme ve geleceğe yönelik yol gösterme. Rüya, kişiye problemiyle ilgili farklı bir bakış açısı kazandırarak yeni ve farklı yollara başvurma imkânı sağlayabilir.⁹⁶⁹ K12’nin burada rüya ile ilgili davranışının kaynağı/motivasyonu dinî değil bilişseldir.

Rüyaların gelecekle ilgili mesajlar verdiğine inandığını, rüyalarını önemseydiğini ve kalkar kalkmaz not aldığını söyleyen K47 (Erkek, 46), beklenenin aksine “*Yok. Etkilerse zaten ayağa kalkamayız.*” şeklinde cevap verdi. K47’nin bu cevabı çok gerçekçi rüyalar gördüğü için gerçek ile rüyayı birbirine karıştırmak istemediğini düşündürmektedir.

K46 (Kadın, 37, memur) ise rüyanın kendisini nasıl etkileyeceğini seçtiğini, olumlu rüyalarla motive olduğunu, olumsuz rüyalarla ilgili de “*‘Rüyadır’ der geçerim.*”⁹⁷⁰ diyerek olumsuz rüyaların kendisini etkilemesine izin vermediğini söyledi.

Rüyalarının günlük ruh hâlini etkilemediğini söyleyen katılımcıların bu etkiyi kontrol edebildiklerini görebiliriz. Yukarıda bilişsel açıdan yaptığımız yorum burada da geçerli olabilir. Katılımcılar olumsuz rüyaları ve olumsuz yorumları görmezden gelerek rüyalarının günlük ruh hâllerini etkilemesine izin vermemektedirler. Burada seçici bir davranış söz konusudur. Bu durum, katılımcıların hayata bakış açılarını da yansıtmaktadır.

⁹⁶⁹ Sambur, *Bireyselleşme Yolu Jung’un Psikoloji Teorisi*, 128.

⁹⁷⁰ Bu ifade ile ilgili açıklamamız için bk. 162.

Katılımcılardan 15'i uyandıktan sonraki ilk anlarda rüyalarının kendilerini etkilediğini, bu etkinin genel olarak kısa süreli olduğunu –bir iki saat, üç beş saat ya da öğlene kadar şeklinde zaman tanımlarıyla- ifade ettiler.

- Uzun süreli etkilemez, kalktıktan sonra gününe başlayıncaya kadar geçen kısa bir süre o hissiyat üzerimde kalabiliyor ama. Yeni ve inanılmaz güzellikte yerler keşfedip mutluluk ve heyecan yaşadığım rüyalarda uyandıktan sonra bir süre hayal kırıklığı yaşayıp somurtabiliyorum. Geçiyor sonra ya da anlam veremediğim bir rüya üzerine düşünüyorum bir süre. Uzun süreli bir etkileri olmuyor ama. (K59, Kadın, 33, akademisyen)

Süreden ziyade rüyanın olumlu ya da olumsuz etkilediğinden bahsedenler şöyle cevaplar verdiler:

- Hepimize olur ya çok güzel çok muhteşem rüyalar görüp moral kazandığım da oldu. Özellikle bu bence daha önemli gibi geliyor bana. Çünkü anlattım ya kaderi değiştiremiyorsunuz, rüya kadere dair çünkü. Yani bu açıdan çok anlamlı bir şey değil aslında rüya meselesi. Ama size güç veriyor, moral veriyor. Bu önemli. (K41, Erkek, 38, akademisyen)

- O gün uyandığımda gördüğüm rüya sevinçli, mutlu bir rüyaysa o gün boyunca üzerimde onun enerjisini hissederim. Olumsuzsa mümkün olduğu kadar yorumlarda olumlu olanları seçmeye çalışırım ama onun kasveti üzerimden kalkmaz. Kırıklığı vardır. (K31, Erkek, 23, öğrenci)

Gördüğü rüyanın tüm gün ruh hâlini etkilediğini ya da etkisinin ertesi gün ya da daha fazla devam ettiğini söyleyenler de oldu:

- Etkiler. Çok kötü gün geçirmeme sebep olabilir. Tabii rüyanın içeriğine bağlı. O adamı⁹⁷¹ gördüm, çok rahatsız oldum. Hâlâ aklıma geldikçe beni rahatsız eden bir durum. Bazı rüyalar hiç etkilemez, ama bazı rüyalar günümün kötü geçmesine sebep olur. (K22, Kadın, 35, mühendis)

- Çok ekstrem bir rüya gördüysem. Geçenlerde X, benim öldüğümü görmüş rüyasında. Ben de ölümle ilgili bir şeyler görmüştüm. O bir iki gün etki ediyor... (K3, Erkek, 43, mühendis)

- Bazen çok çılgın şeyler falan görüyorum ama bu kötü olan rüyaların etkisinden çıkamıyorum gerçekten ya da yıllardır görüşmediğim bir insanı gördüğümde falan iki üç gün kendime gelemiyorum. (K28, Kadın, 23, öğrenci)

- Etkiler. Kesinlikle. Hatta bazı rüyaların iki üç gün etkisinde kaldığım olmuştur. Olumsuz anlamda etkileniyorum genelde. Hatta şöyle hatırlıyorum. İstanbul'daydık o zaman. Babam bir rahatsızlık geçirmişti. Ambulansla hastaneye kaldırdık. Birkaç gün onunla uğraştık. Kafamı ona taktım yoğunlaştım. Gecesinde babamın öldüğünü gördüm. Çok uzun bir süre etkisinden çıkamamıştım. (K34, Erkek, 22, öğrenci)

⁹⁷¹ K22, rüyasında, normal hayatında tanımadığı topal bir adamı evine doğru yürürken görüyor. Adamın yüzünü hatırlamak istemediğini söylüyor rüyayı anlatırken. Rüyasında ürktüğünü ve uzun süre etkisinden kurtulamadığını anlatıyor.

- Canımı sıkıyor tabii ki. Günah işledim diye canımı sıkıyor. Beni niye böyle yapıyorlar diye canımı sıkıyor, ben niye durmadan banyo yapıyorum diye canımı sıkıyor. (K18, Kadın, 46, ev hanımı)

Rüyanın günlük ruh hâlini genel olarak çok az ve kısa süreli etkilediğini söyleyebiliriz. Etkisinin uzun olduğunu söyleyenler azınlıktadır. Olumsuz etkilenmek istemeyen katılımcıların olumsuz rüyaları görmezden geldikleri ya da mümkün olduğunda olumlu yorumlamaya çalıştıkları dikkat çekicidir. Azımsanmayacak oranda katılımcı da günlük ruh hâlinin rüyalarından etkilenmediğini belirtmiştir. Genel anlamda rüyaların ruh hâlini etkilemesinin rüyanın hatırlanma oranıyla paralel olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.5. Rüyanın Etkileri

3.3.5.1. Stresle Başa Çıkma

Katılımcılara gördükleri rüyaların stresle başa çıkmalarını nasıl etkilediğini öğrenmek amacıyla kendilerine “*Rüyalarınız sorunlarla/stresle başa çıkma noktasında size yardımcı olur mu? Örnek verebilir misiniz?*” sorusunu sorduk.

Katılımcılardan 36 kişi, rüyalarının stresle başa çıkma noktasında kendilerine yardımcı olmadığını söyledi. Bunlardan 3’ü tam tersine stresi arttırdığı konusunda hemfikirdir:

- Tam tersi, ekstra stres katar. Ben nasılsam rüyalarım da öyle oluyor. Ben mutluyum mutlu rüya görüyorum. Gerçekten üzgünsem... Ve zaten kaygılarımı ve farklı şeylerimi kimseye anlatamadığım için zaten bence bu kadar yoğun rüya görüyorum bence. (K28, Kadın, 23, öğrenci)

- Bilakis stresi artırıyor çünkü onu rüyada görüyorsun bünyeye daha çok işliyor. Sorunu çözen bir unsur değil rüya. İnsan, gerginliği rüyada bile hissedince geriliyor. O gergin hâl devam eder. Katlanır bence. (K3, Erkek, 43, mühendis)

- Yok olmaz. Kısa vadeli de olsa streslenmeme sebep olabilir. (K30, Erkek, 21, öğrenci)

K28 ve K3 olumsuz rüyaların etkisinin uzun sürdüğünü söyleyen katılımcılar olarak bu soruya rüyanın olumsuz etkisini dikkate alarak yaklaştılar. Günlük hayatta yaşadıkları olumsuz deneyimlerin ve olumsuz duyguların rüyalarına olumsuz bir şekilde yansımalarından yola çıkmışlardır. Adler, rüyaların kişinin yaşam stiline ve düşünce süreçlerinin bir ürünü olduğunu söyler. Bu örneklerde görüldüğü üzere rüyaya yaklaşım şekli kişinin hayata bakış açısını, duygu dünyasını ve düşünce süreçlerini yansıtır.

Katılımcılardan 19 kişi ise gördüğü güzel rüyaların kendilerini rahatlatığından ve kendilerine ümit verdiğiinden bahsetmiştir. Bazı cevaplar şu şekildedir:

- Sıkıntılı bir dönemimde, içinden çıkamadığım bir iş, çözemediğim bir problemim olduğu dönemlerde gördüğüm mutlu rüyalar bir süre rahatlık veriyor sanırım. Düşününce, sanırım sıkıntılı durumun geçeceğine ve problemi çözeceğime dair yorumluyorum. Sıkıntılı dönemlerimde gördüğüm mutlu bir rüya sebebi ile güne daha huzurlu başladığım ve problemimi daha kolay çözebileceğime dair inancımın arttığı günlerim oluyor. (K59, Kadın, 33, akademisyen)

- Eğer gelecekle ilgili bir umut vadeliyorsa, oluyor bazen. Evet, her şeyin mümkün olduğun[a] bu olumsuz durumdan da kurtulabileceğime dair inançlarım rüya sayesinde güçleniyor. Zaten hep var da... Rüya ona bir nebze etki ediyor. Güçlendiriyor. (K56, Kadın, 37, akademisyen)

- Bazen yardımcı oluyor. Stresli dönemimde, içinden çıkamıyorsa sıkıntı yaşıyorsa gördüğüm bir rüya beni rahatlatıyor. Güzel bir şeyse. (K8, Kadın, 50, ev hanımı)

- Oluyor. (...) Bir rüya gördüm ve yorumuna baktım (mesela). Olumlu şeylerden bahsederse "Demek ki işlerim yolunda gidecek" diyorum ve o beni motive ediyor. O anki stresli anımı giderebiliyor. (K22, Kadın, 35, mühendis)

- Benim için olumlu rüyalar daha ağır basıyor. Kendini gerçekleştiren kehanete inanırım. Kötü rüyalarımı hiç kimseyle paylaşmam suya anlatıp üç İhlâs bir Fâtîha okuyup "Allah'ım hayırlara çıkar" derim. Mutsuz dönemlerimde gördüğüm iyi rüyalarından sonra sabah mutlu uyanıyorum. (K45, Erkek, 25, memur)

Kötü rüyalarını suya anlatan K45'in bunu sıklıkla yaptığı anlaşılmaktadır. Bilişsel yaklaşıma göre, bununla ilgili geçmiş deneyimleri olduğunu ve bu deneyimlerinden fayda gördüğü için kötü rüyalarını suya anlatmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Davranışçı kurama göre de klasik koşullanma (şartlanma) vardır. Birkaç kere yapıp faydasını gördükten sonra hareket yerleşmiş ve uygulanmaya devam edilmiştir.

- Oluyor aslında. Bazen çok fazla şeyle ilgileniyorum. Kendi stresimin sebebini bulamayabiliyorum. Daha doğrusu strese girdiğimi fark etmeyebiliyorum. Sadece fiziksel etkilerini hissediyorum bu stresin ama düşünce olarak aklımda ne olduğunu çok fark etmeyebiliyorum. Bir rüya üzerinden bir erişimim olduğu zaman, rüyayla bunu fark ettiğim zaman "Demek ki ben buna takılmışım, buna daha fazla dikkat etmem gerekiyor" diyorum ve olaya daha gerçekçi bakmamı sağlıyor aslında. Aslında bir çözüm bulmama, rahatlık hissetmeme yardımcı oluyorlar. (K42, Kadın, 34, klinik psikolog)

- İç dinginlik anlamında... Dış dünyamda gelip benim o sıkıntımı halletmez ama benim o olaya bakış açımı değiştirir. Ferahlatır. (K31, Erkek, 23, öğrenci)

- Nasıl olur? Herhangi bir sorunla karşılaşmışımdır. Zihin benim yerime düşünmüştür ve bak böyle çıkabilirsin diyip bana böyle bir şey yapıyorsa zihnim elbette ki yardımcı olur, neden olmasın? Ama rüyalarım da dahi bilim mantığında neden-sonuç ilişkisi içerisinde ilerleyecek öteki türlü "Gökten geldi, bunu yaparsan kurtulacaksın" mantığıyla kesinlikle inanmıyorum. (K12, Erkek, 21, öğrenci)

Daha önce bahsettiğimiz, rüyalar aracılığıyla bilincin eksikliğini giderme şeklinde ortaya çıkan bilinçaltının dengeleyici tavrı bu katılımcılar tarafından tekrar dile

getirilmiştir. Rüya, bilincin farkında olmadığı ve strese neden olan bazı problemleri kişiye göstererek dengeyi sağlayabilir ve bilincin bazen önemsemeyebileceği problemin çözümü için yardımcı olarak farklı bakış açıları sunabilir. Bu katılımcıların bilişsel açıdan yaklaştığı bu konuya K41 dinî açıdan yaklaşılarak şöyle cevap verdi:

- İstihareler yardımcı oluyor. Özellikle iki arada bir derede kaldığımda... Bu temel bir psikoloji kanunu. İnsanlar genelde, sağlıklı olmasa da, kararın yükünü atfetmek isterler. Çünkü siz emin olmadığınız bir karar aldığınızda tüm alternatif seçenekleri yok saymış olursunuz. Bu büyük bir maliyettir. Anksiyete kaynağıdır. İstihareye atfedersiniz. İstihare ne çıktıysa onu yaparsınız. Bu da hoş bir durum olur insan için. (K41, Erkek, 38, akademisyen)

K41 bu cevabıyla istiharenin karar vermenin sorumluluğunu ve stresini hafifletmesinden bahsetmektedir.

Bunların dışında, 2 katılımcı rüyalarının stresle başa çıkma noktasında kendilerine kısmen yardımcı olduğunu söylerken, 1 katılımcı rüyaların stresi hem olumlu hem olumsuz anlamda etkilediğini ifade etti, 1 katılımcı ise nötr cevap verdi.

- Yok, nötr. Üzücü bir şey gördüysem o an bitiyor ya da 1 saat maksimum. Onun dışında kafama takmam, Yönlendirmez, iyi veya kötü herhangi bir şey yapmaz. (K20, Kadın, 35, mühendis)

Katılımcıların çoğunluğu, rüyaların stresle başa çıkma noktasında kendilerine yardımcı olmadığı görüşündedir. Olumsuz rüyaların stresi daha da artırdığını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Azımsanmayacak sayıda katılımcı (19) ise rüyalarının sıkıntılı zamanlarda kendisine umut verdiğinden bahsetmiştir. Rüyanın bilincin farkında olmadığı ve strese neden olan bazı problemleri kişiye göstererek dengeyi sağlayabileceği de çıkan sonuçlar arasındadır.

3.3.5.2. Dinî Hayata Etkileri

Rüyaların dinî hayatlarını nasıl etkilediğini keşfetmek amacıyla katılımcılara “*Rüyalarınızın dinî hayatınızı olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?*” sorusunu sorduk.

Katılımcılardan 34’ü, rüyaların dinî hayatını etkilemediğini, 23 katılımcı ise etkilediğini söylemiştir. 1 katılımcının verdiği cevaptan yanıt çıkarılamadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. 1 katılımcı ise yanıt vermemiş olabilir ya da etkilemeyeceği yönünde yanıt vereceği tahmin edildiği için soru sorulmamış olabilir.

Yine de bu, katılımcının kendisi tarafından dile getirilmediği için katılımcı değerlendirmeye alınmamıştır.

Rüyaların dinî hayatını etkilemediğini söyleyen katılımcılardan bazılarının cevapları şöyledir:

- Hayır. Dinî hayatımı yalnızca ben etkilerim. Yaşantım. Ontolojik hayatım etkiler. (K12, Erkek, 21, dindar)
- Hayır. Arada gördüğüm için mi öyle bilmiyorum. Etkileyecek kadar görmüyorum. (K25, Kadın, 28, 'orta' dindar)
- Dinî hayatıma hiçbir etkisinin olduğunu düşünmüyorum. (K3, Erkek, 43, sekülerleşmiş)
- Yok. Dine bakış açım çok farklı, bu olay çok farklı. (K47, Erkek, 46, Alevi mistik)
- Hayır, [etkilemez]. [Peygamber'i görseniz etkilenir misiniz?] Etkilenebilirim. [3 gün oruç tut, dese tutar mısınız?] Hayır. (K52, Erkek, 18, inançlı ama uygulamıyor)

Ateist olan katılımcılara özellikle bazı dinî sembolleri rüyalarında görseler ne hissedecekleri sorulmuştur. K48'le yaptığımız görüşmenin geneli değerlendirildiğinde ateist olmasında yaşadığı sıkıntıların ve bu sırada ettiği dualara yanıt alamamasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu soruya verdiği yanıtta da bu hissedilmektedir:

- Etkilemez. [Ak sakallı bir dede gördünüz, size nasihatte bulundu?] Etkilenmem. [Peygamber'i gördünüz ve çok sıkıntılı bir durumdasınız. Size o durumla ilgili nasihatte bulunuyor. Ne hissedersiniz? Gerçekten o olduğunu düşünür müsünüz?] Düşünmem. "Yıllarca zaten sabrediyorum" derim kendimce, beklediğim tek bir şey var, hayatın son bulması. [Cennet, cehennem vs. görseniz?] İnanmıyorum öyle şeylere. Etkilenmem. Gerçekte olmayan bir şeyi rüyamda gördüğüm zaman da korkmam. (K48, Kadın, 39, ateist)

Rüya görmediğini söyleyen K44 ise genel olarak rüya görmediği için nasıl etkileneceğini bilmediğini söyledi:

- Hayır. [Rüyanızda cehennemi görseniz, o sizi nasıl etkiler? Nasıl algılersiniz? Öldüğünüzü görseniz ya da?] Hangisi olduğu önemli değil, rüyanın beni nasıl etkileyeceğini bilmiyorum. Bu zamana kadar rüyayla ilgili bir şey gelmemiş aklıma. Şu ana kadar algılamamıştım niye rüya görmüyorum... Rüyanın bu kadar önemli olduğunu hiç düşünmemiştim. (K44, Erkek, 38, ateist)

Rüyalarının dinî hayatını etkilediğini söyleyen katılımcılardan K1 (Kadın, 49, seküler Alevi), Allah'a biraz daha yakınlaştırdığını hissettiği için söz konusu etkinin olumlu olduğunu söyledi. K10 (Kadın, 28, dindar değil imanlı), rüyalarının onu dua

etmeye, şükretmeye ittiğini belirtti. Normalde namaz kılan biri olmamasına rağmen rüyasının etkisiyle bazen iç sıkıntısını atmak için namaz kıldığını ifade etti. Aynı şekilde K11 (Kadın, 44, deist) de rüyalarının inancını kuvvetlendirdiğini, onu sığınmaya itebileceğini söyledi.

K16 (Kadın, 40, dindar), rüyaların etkisiyle kendisini sorguya çektiğini söyleyerek şu şekilde cevap verdi:

- Değişik rüyalar gördüğüm zaman üzerine düşünüyorum; neyi yanlış yaptım? Neyi eksik yaptım? İnsanlarla ilgili bir şey mi yaptım? Birinin dedikodusunu mu yaptım? Biriyle ilgili kötü bir şey mi düşündüm? Öyle bir insan değilim ya... İnsanız sonuçta, beşer şaşar... Öyle bir şey yaptım mı, diye de düşünüyorum yani... dedi.

K2 (Kadın, 39, dindar ama sekülerleşmiş) de kötü rüyalarından sonra kendini sorguladığını ve özellikle mürşidi gördüğü rüyaların üzerinde durduğunu ifade etmiştir:

- Allah bana ne demek istedi, ne mesaj vermek istedi diye düşünüyorum. Kötü bir rüya gördüysem; “Ben kötü müyüm? Kötü bir şey mi yaptım?” diye bir düşünüyorum. Genelde mürşitli rüyalar oluyor onlar. Mürşit iyi davrandıysa bana mutluyum, mürşit iyi davranmadıysa mutsuzum.

K59, konuya rüyaların dinî hayatı etkilemesinden ziyade dinî hayatın rüyaları etkilemesi açısından yaklaşmıştır.

- Dini olumlu olumsuz etkilemesi değil ama önceden, dinî konulardaki problemlerin rüyama yansıdığını düşünürdüm. Namazları kaçırdığımda rüyamda bir şekilde gelen suçluluk hissi gibi. Son zamanlarda olmuyor. (K59, Kadın, 33, spiritüel)

Daha önceki bölümlerde de ibadetlerini yerine getirmeme ya da ihmal etme gibi davranışlar neticesinde görülen korkulu rüyaları bazı katılımcılar şeytani olarak nitelendirmişti. Bu minvalde K32 (Kadın, 23, dindar) namaz kılmama ve daha serbest giyinme şekliyle dinden uzaklaştığı, kendi açısından yanlış olan şeyler yaptığı bir dönem, kendini sıkran rüyalar gördüğünü ve o rüyaların etkisiyle daha dikkat etmeye başladığını ifade etti. K39 (Kadın, 35, ‘orta’ dindar) da “*Belki bu bahsettiğim, [sabah] namazına kalkmadığım süreçte gördüğüm [korkutucu] rüyalar bazen “kendine gel” dedirtebilir. Namazlarıma dikkat etmem için biraz daha etkili oluyor.*” dedi. Yatsı namazını kılmadığı zaman rüyasında yılanlar gören K6 (Kadın, 45, ‘orta’ dindar) ise, bu konudaki düşüncesini “*Yatsıyı kılmayınca korkutuyorlar diyorlar ama yorumlamıyorum. İşime gelmiyor.*” şeklinde ifade etti. Ayrıca kayınvalidesi ile yaşadığı problemlerden dolayı arkasından çok konuştuğu için uyarıldığını düşündüğü bir rüya gördükten sonra daha

dikkat etmeye başladığını, dedikodu yapmadığını belirtti. K8 (Kadın, 50, dindar) ise ibadetlerini çoğalttığını ifade etti.

K40 (Kadın, 24, sekülerleşmiş), rüyalarının dinî hayatını temel ibadetler noktasında etkilediğini söyledi: *“Eğer çok korku verici rüya gördüysem ve namazlarımı aksattıysam ‘Tanrı’dan bu bana bir uyarı sanırım’ diye düşünüp o günü kurtaracak kadar namaz kılarım. [Tanrı ile ilişkilerim] kırılmadan önceki dönemde korkutucu rüya gördüğümde ekstra, nafile namaz kılardım.”* Namazlarını aksatmadığı zamanki rüyaları ile ilgili sorduğumuzda ise o zaman herhangi bir mesaj çıkarmadığını, genelde temel ibadetlerle ilgili olduğunu ifade etti.

K36 (Erkek, 22, inançlı ama çok dindar değil) rüyaların dinî hayatını olumlu etkilediğini ama olumsuz etkilemediğini söyledi. Bu etkinin de ibadet boyutunda değil ahlaki ve psikolojik boyutta, insanlara faydalı olmak, olumlu düşünmek anlamında, olduğunu ifade etti.

Cinlerin sebep olduğunu düşündüğü bir rüyanın⁹⁷² tetiklemesiyle sürekli banyo yapma şeklinde obsesif bir davranış geliştiren K18 (Kadın, 46, dindar), rüyaların dinî hayatını daha çok ibadet etmesini sağlayarak etkilediğini ifade etti. Ona göre cinler onu ibadetten alıkoymak için rüyasında rahatsız etmektedir:

- Kötü rüya gördükten sonra mücadele etmem gerektiğini düşündüm. Ben, [Kur'an] okudukça o beni rahatsız ediyorsa... Bir gün kendi kendime konuştum: “Sen ne kadar söylersen söyle, 10 kere de banyo yapmam gerekiyorsa yapacağım ama okuyacağım.” [Kur'an okumayı] seviyorum çünkü. Mutlu oluyorum, huzur doluyorum.

Bu kişinin cinsel içerikli bir rüyadan sonra duyduğu suçluluğun, takip eden rüyada abdestinin geçerli olmadığını görmesine sebep olduğu kanaatindeyiz. Psikolojik destek alması gerektiği bir dönemde, sesli sanrılar nedeniyle kendisine sürekli “cünüpsün” dendiğini ve ibadet edebilmesi için devamlı boy abdesti alma ihtiyacı duyduğunu söyleyen K18'in -ne kadar banyo yapması gerekirse gereksin- daha çok ibadet ederek problemi aşmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Rüyanın tetiklediği psikoz, obsesif kompulsif bozukluk (OKB) şeklinde davranışa yansımış ve kişinin sahip olduğu inançlar çerçevesinde şekillenmiştir.

⁹⁷² Bahsi geçen rüya için bk. s. 171.

Bilinçaltı rüyalarından rahatsız olduğunu söyleyen K22 (Kadın, 35, inançlı ama gerekliliklerini yerine getirmiyor), bu rüyalarından sonra bilinçaltısını temizlemesi, olumlu şeyler gördükten sonra da gerçekleşmesi için Allah’a dua ettiğini söyleyerek rüyalarının dinî hayatını bu seviyede etkilediğini ifade etti.

K30 (Erkek, 21, dindar ama sekülerleşmiş), içeriğine bağlı olarak rüyalarının dinî hayatını etkileyebileceğini belirtti; çünkü normal hayatında da yaşadığı şeyleri dinî yaşamıyla ilişkilendirdiği için, mesela sınavı iyi geçtiyse bunu namazlarında sebat etmesinin bir sonucu olarak gördüğünden, rüyasında olanları da bu şekilde düşünebileceğini ifade etti:

- “Çok ters yüz olacak bir şey göremeyebilirim ama yine de bir yön değişikliği gitmeye işaret olabileceği için dikkate alırım.”

K31 (Erkek, 23, dindar), arayışta olduğu bir dönemde gördüğü rüya sayesinde, soruları cevaplanmasa da rüyanın kendisini dizginlemesini sağladığını söyledi: *“Biraz daha efor sarf etmemi azalttı. İşimi kolaylaştırdı. İş bir bilene sormak gibi oldu.”*

K42’nin yine konuya Adlerci bakış açısıyla yaklaştığını ve rüyanın düşünce süreçlerini yansıtmasına bağlı olarak dinî hayatı üzerindeki etkisine değindiğini görmekteyiz:

- Dönem dönem çok fazla ibadet edebilen biri değilim. Namazlarımı da düzgün kılamıyorum. Hatta dönem dönem kılıyorum, dönem dönem kılamıyorum. Olumlu etkiliyor çünkü bu sürece başladığım zaman genelde bir kararla geliyor, rüyadan ziyade. Farkında olarak verdiğim bir kararla başlıyor. Ama o süreç, rüyama yansıdığı zaman diyorum ki: “Evet bir şeyler yoluna girmeye başlamış ki ben bunu sadece bilinç düzeyinde değil bilinçdışı düzeyde de yaşamaya başlamışım.” Sadece günlük hayatımı değil düşünce sistemimi etkilemeye başlamış. O yüzden biraz daha cesaret verici oluyor. Biraz daha motive oluyorum. Hem dinî düşünceleri hem ibadetlerimi etkiliyor oluyor öyle bir durumda... (K42, Kadın, 34, dindar ama ibadetlerde eksik var)

Peygamber’i sorguladığı bir dönemde gördüğü rüyanın dinî hayatında farklı bir yol açtığını ifade eden K46 (Kadın, 37, inançlı ama ibadetlerini yerine getirmiyor) bunu şöyle ifade etti:

- Bana dinî hayatımda farklı bir yol açtı, farklı bir düşünce şekli açtı. Bu bir etkilemedir. Olumlu ya da olumsuz şekilde ayırt edemiyorum ama evet etkiler.

Ateist olan K54 (Erkek, 26) ise şöyle cevap verdi:

- Etkileyebilir. Babamın meselesine, dua etme isteğinin gelmesi meselesi... Birçok insanı etkileyebilir aslında. [Rüyadan etkilenerek inançlarınızı sorgular mısınız?] İnsan ateist olduktan sonra da bırakmıyor hâlâ sorguluyor. Bilimin sonu

yok, dinî tartışmanın da sonu yok. Ben şöyle yapıyorum: tartışmıyorum bu meseleyi. İyi bir insan olmaya çalışıyorum. Bu ömürde yapmaya çalışacağım şey bu olacak. Çok önem vermeyeceğim dine, Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna, kitaplara... O yüzden çok önemsemiyorum. Etkilese bile bir şey fark edeceğini de düşünmüyorum kendi yaşantımda... Yaşantımı etkilemez bu durum; gidip namaz kılmam, ibadet etmem herhangi bir şekilde. Bir de şey düşünüyorum, Tanrı insanın içini ferahlatan bir şey, inanmak kolay. İçimi kendim de rahatlatabilirim. Ölüncü her şeyin biteceğini düşünerek de ferahlatabilirim.

Ateist olan K54'ün dua etme ihtiyacı, duygusal olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Vefat eden babasını rüyasında kötü bir şekilde görmesi onu üzmüş ve onu özlediği için dua etme ihtiyacı hissetmiştir. Bunu, ahiret inancı olmadığından dolayı, babasının kötü durumda olduğunu düşünüp azap çekmemesi için dua etme şeklinde değil *onunla ilgili düşünme* şeklinde gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Yine inancın davranışı etkilediğini söyleyebiliriz çünkü bilinen şekliyle dua ederek değil kendi inanç/inançsızlığının gerektirdiği şekilde davranmıştır.

K56 (Kadın, 37, sekülerleşmiş, dindar değil), rüyaların dinî hayatını etkilediğini ve etkileyebileceğini ifade etti. Hiçbir zaman rüyasında ona yol gösteren birini görmediği için şimdiye kadar etkileyip etkilemediğini söyleyemeyeceğini ama ne gördüğüne bağlı olarak durumun değişeceğini belirtti.

Katılımcıların çoğunluğunun dinî hayatının rüyalarından etkilenmediğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra, rüyaların dinî hayatını etkilediğini söyleyenler için dinî hayat ile rüyalar arasında paralellik olduğunu söyleyebiliriz. Dinî açıdan rüyaların kişiyi rahatlatan ya da rahatsız eden içerikleri olabileceğini ifade edebiliriz. Rahatsız eden içeriğin, dinî hayattaki eksiklik ve ihmaller sonucu ortaya çıktığı ve görülen rüyalara bağlı olarak katılımcıların ibadetlerine daha dikkat ettiği, kendini sorguladığı ve hareketlerine çekidüzen verdiği görülmektedir. Rahatlatan içeriğin ise özellikle dinî meseleler üzerine kafa yorulan şeylerle ilgili ortaya çıktığı ve bu katılımcıların problemlerine cevap olan ve başka bir bakış açısı kazanmalarını sağlayan rüyalar gördükleri söylenebilir. Ateist olan katılımcılar ise rüyalarında gördükleri ya da gördükleri farz edilerek sorulan hiçbir dinî içerikten etkilenmeyeceklerini belirtmişlerdir. En düşük düzeyde rüyalar, katılımcıları dua etmeye itmektedir.

3.3.5.3. Günlük Hayata Etkileri

Rüyaların, katılımcıların günlük hayatlarını nasıl etkilediğini öğrenmek amacıyla kendilerine “*Rüyalarınızın günlük hayatınızı olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?*” sorusunu sorduk.

Rüyaların günlük hayatını etkilemediğini söyleyen 24 katılımcı oldu. Etkilediğini söyleyenler bu durumun, genel olarak rüyadan sonraki ruh hâllerine paralel olduğunu belirtti. Ancak bu etkilenme tüm günlerini aksatacak ve rutinlerini etkileyecek kadar büyük çaplı değildir. Günlük hayatlarının etkilendiğini söyleyen katılımcıların çoğu, güzel bir rüya gördükten sonra mutlu olduklarını ve bunun günlerine yansıdığını söyledi. Gün içinde rüyalarını anımsadıklarında mutlu hissettiklerini ya da tam tersi, olumsuz rüyalarından sonra gün içinde enerjilerinin düştüğünü ifade ettiler. Her iki durumun da rutinlerini ya da insan ilişkilerini etkilemediğini de eklediler.

Bazı katılımcıların ifadelerinden örnekler ise şöyledir:

- O gün moralimi etkiliyor. Önem veriyorum. Güzel bir rüya gördüğümde günüm güzel geçiyor. Ya da çok kötü bir rüya görürsem kötü geçiyor. Her zaman olmuyor da... Gün içinde etkilenirim. (K24, Erkek, 31, mühendis)
- Eğer o gün biraz daha duygusal ve alıngansam o günkü rüyayla mutlaka bir bağlantı kurmam lazım diye düşünüyorum. (K15, Kadın, 34, ev hanımı)
- Eğer rüya beni çok etkilediyse, o günüm gerçekten o rüyanın etkisinde geçiyor. Günlük hayatımı etkiler mi derken, o rüyayı düşünüyorum sürekli, çok gerçekçi gördüysem... Yani davranışlarımı ona göre ayarlamıyorum hiçbir zaman. Bazen yakından tanıdığım insanları görüyorum ama ertesi gün ona davranışım değişmiyor. Aklıma geliyor [rüya] ama değişmiyor. (K56, Kadın, 37, akademisyen)

Rüyaların günlük hayatlarını kısa süreliğine etkilediğini belirten 4 katılımcı oldu. Bunlardan K33 (Kadın, 23, öğrenci, dindar) ise gününü gerçek olmayan bir şeyle meşgul etmek istemediğini de ekledi.

K43 ve K46 rüyalarını motivasyon aracı olarak kullandıklarını söyleyerek şöyle dedi:

- [Gördüğüm rüya ile ilgili] yorumları okuduktan sonra pozitif anlamda günlük hayatıma tabi ki biraz daha motive olarak başlıyorum. (K43, Erkek, 35, eğitimci)
- Motivasyon aracı olarak kullanırsam mutlu olurum sadece. (K46, Kadın, 37, memur)

Kendisini Alevi bir mistik olarak tanıtan, rüyaların uyarıcı olduğunu düşünen, kehanet rüyaları gördüğünü söyleyen ve rüya günlüğü tutan K47 (Erkek, 46) ise şöyle dedi:

- Bazen. Çok etkili bir rüya gördüğüm zaman. Acaba nerden ne çıkacak diye beklediğim oluyor. Enerjimi düşürdüğü oluyor. Ama bazen. Etkilenmek istemiyorum notumu alıp siliyorum hemen kafamdan.

Rüyaların davranışlarını etkilemesini istemeyen K47'nin durumu için rüya ile ilgili inancı davranışa dönüşmemektedir yorumunu yapabiliriz. Rüyanın bir mesaj olduğunu düşünmesi onun sadece rüyanın hayatında ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağını gözlemlemesini sağlamakta, bunun dışında herhangi bir davranışını ya da kararını etkilememektedir. Rüyanın K47'nin hayatındaki etkisi, rüyayı başından geçen bir olayla ilişkilendirdikten sonra notunu alıp hayatına devam etmesinden ibarettir.

Katılımcılardan sadece 2 kişi ise günlük işlerinin aksadığını söyledi. Bu iki katılımcıdan K19 (Erkek, 34), sürekli gördüğü kötü bir rüyayı görmekten korktuğu için uyumaktan korktuğunu şu şekilde belirtti: *“Bazen, art arda aynı kötü rüyayı görürsem kötü hissediyorum. Günlük işlerim aksıyor. Hatta tekrardan uyumak zorlaşıyor çünkü endişe ediyorum aynı rüyayı görürsem diye.”* Diğer katılımcı, rüyanın tetiklemesi sonucu obsesif davranış geliştiren K18 (Kadın, 46) ise günlük hayatının, yerli yersiz banyo yaptığı için olumsuz olarak etkilendiğini ve yaşam kalitesinin ciddi anlamda düştüğünü ifade etti.

Sadece 1 katılımcı (K10, Kadın, 28), kişisel ilişkilerinin etkilendiğini şu şekilde belirtmiştir:

- Modum düşüyor, sinirlerim bozuluyor. Örnek veriyorum; eşimle alakalı kötü bir şey gördüysem mutlaka onunla bir tartışma yaşarım yani... Çünkü etkilenmiş oluyorum. Sanki rüyamda değil de gerçekte yapmış gibi...

K10'un bazı durumlarda rüya ve gerçeklik arasında ayırım yapmakta zorlandığı ve rüyayı çok gerçekçi yaşadığı için rüyasında gördüğü kişiye karşı duygularını kontrol edemediği söylenebilir.

Katılımcıların çoğunluğu rüyaların günlük hayatlarını etkilediğini ancak bu etkinin rüya sonucu oluşan ruh hâllerine paralel olduğunu söyledi. Yani etkilenme günlük rutinlerini ve işlerini aksatacak kadar büyük değildir. Sadece olumlu ve olumsuz anlamda rüya hatırlandıkça mutlu ya da mutsuz olma şeklinde bir etkilenmeden bahsedebiliriz. Rüyaların sadece 2 katılımcının günlük işlerini aksattığını, 1 katılımcının ise kişisel ilişkilerini etkilediğini görmekteyiz. Bazı katılımcıların ise olumlu rüyaların kendilerini motive ettiği için bunlara odaklanarak olumsuz rüyalarını görmezden geldiğini söyleyebiliriz.

3.3.5.4. Karara Etkileri

Katılımcıların kararlarında rüyalarının etkileri olup olmadığını keşfetmek amacıyla toplam 43 kişiye “Gördüğünüz bir rüyaya bağlı olarak kararlarınızı değiştirir misiniz?” sorusunu sorduk. Bu soru spesifik olarak görüşmenin gidişatına göre sorulduğu için 19 katılımcıya sorma fırsatı bulunamamıştır.

Katılımcılardan 23’ü rüyaların kararlarını etkilemediğini ve etkilemeyeceğini söyledi. Bazı cevaplar:

- Çünkü bilim mistiği kabul etmiyor ve rüyalarda neden-sonuç ilişkisi yok. Bu durumda gideceğim yol karanlık olur. Bu da düşünen bir bireye yakışmaz diye düşünüyorum. (K12, Erkek, 21, öğrenci)
- Yok asla. Yine de rüyadır. Hadis mi tam olarak bilemiyorum “Rüyalarla amel etmeyiniz.” diye bir söz var. O yüzden asla (rüyalarla amel) etmiyorum yani. (K16, Kadın, 40, ev hanımı)
- Etkilemez çünkü genellikle hatırlamıyorum bile. (K20, Kadın, 35, mühendis)

Kararlarını etkilemeyeceğini söyleyenlerden sadece K16 dinî bir gerekçeyle etkilemediğini söylemiştir. K12 ve K20’nin ise konuya bilişsel açıdan yaklaştığını ifade edebiliriz. Gerekçe belirtmeyenler ise çoğunluktadır.

Rüyaların insanları gelecekte olacak olan şeylerle ilgili uyardığını düşünen K47 (Erkek, 46), “*Ne yapmam gerektiğini ya da bana ne anlatması gerektiğini en yaklaşık ne olduğunu yakalıyorum.*” dediği hâlde rüyalarından etkilenecek kararlarını hiç değiştirmedeğini söyledi. Rüyalarının günlük hayatında ne zaman ve ne şekilde tezahür edeceği konusunda gözlem yaptığını, etrafına çok dikkat ettiğini de ekledi. Rüyalarıyla motive olduğunu ama etkilenmek istemediği için rüyayı not aldıktan sonra kafasından sildiğini ve asla günlük ruh hâline yerleştirmedeğini ifade etti. Daha önce de belirttiğimiz gibi K47’nin rüya ile ilgili inançları davranışlarına yansımamaktadır; rüyalarının dinî hayatı ve kararları üzerinde etkisi yoktur.

Rüyaların kararlarını etkilediğini söyleyen 17 katılımcı oldu. 3 katılımcı ise böyle bir şey deneyimlemediğini ancak gördüğü rüyanın içeriğine göre kararını değiştirebileceğini ifade etti.

- Gördüğüm şeye bağlı. Çok önemli bir şeyse çocuklarımla ilgili, mesela kötü bir şey gördüysem değiştirebilirim. (K14, Kadın, 45, ev hanımı)
- Nasıl bir rüya gördüğüme bağlı. Gerçekten etkilenebileceğim, kararımı değiştirebilecek kadar olumlu bir rüya ise olabilir. (K15, Kadın, 34, ev hanımı)

Rüyalarına bağlı olarak karar alan ya da kararlarını değiştiren katılımcıların deneyimleri şöyledir:

- İçeriğinden çok bahsetmek istemiyorum ama günlük hayatımda dinî anlamda yanlış bir şey uygulayacağım zaman onu rüyamda görmüştüm o gün. O rüyadan sonra onu yapmaktan vazgeçmiştim. Dinî anlamda yanlış bir şeydi. (...) Değiştirdiğim oldu. Toplamda 5 defa ya oldu ya olmadı. Arkadaş ilişkilerimle ilgili ya da bu biraz önceki rüyam dinî anlamda yanlış bir şeydi, kararı vermiştim yapacaktım sonra rüyamda stresli, korkutucu, ürkütücü bir şekilde görünce vazgeçtim. Sonra aradan zaman geçtikten sonra yaptım mı? Yaptım ama o rüyanın etkisi devam ettiği sürece yapmadım. (K40, Kadın, 24, eğitimci)

- Bazı rüyalarda etkilediği olabiliyor. İstiharede oluyor. Ciddi olarak kararlarım çok net etkileniyor. Onun dışında kararımı etkilemez. İstihareyi baz alırım. Örnek: Buraya [Çorum'a] gelişim. Buraya gelmek gibi hiçbir niyetim yoktu. Babam hep [Çorum'a] gelmem gerektiğini görüyordu. Ben de "Birkaç kez [istihareye] yatayım." diye düşündüm. Perşembeyi cumaya bağlayan geceden başlayarak bir hafta her gece yatmaya çalışıyordum genelde. Hepsinde gelmem gerektiğini görerek geldim. İsteyerek gelmedim. O rüyaya binaen geldim. Bunda da bir hayır vardır, dedim. Yurt dışı hayalim vardı. Burayı hayırlı gördüm. Diğerinin sonunu hayırlı görmediğim için, babam da öyle görünce buraya gelmeye karar verdim. (K23, Kadın, 31, mühendis)

K23 hayatıyla ilgili çok önemli bir kararı kendi rüyalarına ve babasının rüyalarına bağlı olarak verdiğini ifade etmektedir. Katılımcının tamamen dinî açıdan yaklaştığı bu konuda, rüyaların kendisinin ya da babasının korku ve endişelerinden kaynaklanmış olabileceğini düşünmediğini görmekteyiz. Adler açısından konuyu ele alırsak, (farkında olmasa da) zaten yurt dışına gitmek istemeyen, bununla ilgili endişesi olan ya da ailesine yakın bir şehir olan Çorum'a gitmek isteyen katılımcı bunu gerçekleştirmek için gerekli olan enerji ve motivasyonu rüyalara yüklemiş olabilir. Aynı şey babası için de geçerlidir. Kızının kendilerine yakın olması isteğinin ve yurt dışına gitmesi ile ilgili endişelerinin rüyalarında kâhince bir rol oynamasına izin vermiş olabilir. Endişelerin yanı sıra, kızını istediği gibi yönlendirmek isteyen baba aslında hiç rüya görmemiş de olabilir. Bu sadece bir ihtimal olarak burada ifade edebileceğimiz ve kanıtlayamayacağımız bir husustur.

K45, daha önce yaşadığı bir deneyimden yola çıkarak bundan sonra rüyalarına göre kararlarını değiştirebileceğini belirtti. Deneyiminde bir yere gitmeden önce oraya gitmemesi gerektiği şeklinde yorumlayabileceği bir rüya gördüğü hâlde söz konusu yere gittiğini ve durumun kendisi için olumsuz sonuçlandığını anlattıktan sonra bu soruya şöyle cevap verdi:

- Değiştiririm. Bundan sonra değiştiririm. Birkaç kez üst üste olunca böyle bir şey, karar alırım, karar değiştiririm. Gitmemem gereken yerle ilgili rüya, sadece

bir tane örnek. Ondan sonra da birkaç tane olduğu zaman inadına yapıp olumsuz sonuçlar aldığım için artık dikkat ediyorum. (K45, Erkek, 25, memur)

- Mesela yılan rüyam beni çok etkilemişti. Arkadaşlarımı bir gözden geçirmiştım. Acaba bu benim için uyarı olabilir mi diye ve hiç beklemediğim bir arkadaşımın sıkıntı yaşadım. Orda bir his oldu. Kardeşimin öldüğü rüyalarda kardeşime mesaj atıp onu sevdiğimi söylüyorum. (K58, Kadın, 26, öğrenci)

K45 ve K58'in rüya ile ilgili inançlarının davranışlarını etkilediğini ve şekillendirdiğini söyleyebiliriz.

Soruyu sorarken, rüyalarla ilgili genel tutumundan dolayı, rüyalarına göre karar "değiştirmeyeceği" yönünde cevap vermesini beklediğimiz katılımcı K3, tam tersi değiştirebileceğini söyleyerek şu şekilde cevap verdi:

- Değiştirebilirim. Çünkü rüyada bazen düşünüyorsun aslında. Yaşayarak düşünüyorsun, düşünme süresi kazanıyorsun bir olayla alakalı. Karar vermemde etki edebilir dolayısıyla. Biraz daha geniş düşünmüş oluyorsun. Olumlu anlamda düşünceye etki edebilir diyebiliriz. (K3, Erkek, 43, mühendis)

K3'ün burada rüya ile ilgili davranışının kaynağı dinî değil, bilişseldir. Daha önce K12 için yaptığımız açıklama⁹⁷³ K3'ün bu tavrı için de aynen geçerlidir. K3 bilinçaltının rüyalar aracılığıyla eksikliğini giderme ve geleceğe yönelik yol gösterme şeklindeki dengeleyici tavrına dikkat çekmektedir. Rüya, kişiye problemiyle ilgili farklı bir bakış açısı kazandırarak yeni ve farklı yollara başvurma imkânı sağlayabilir.

K19 da benzer bir yaklaşımla bilişsel açıdan benzer bir cevap verdi:

- Nadiren. Özellikle, bunu spesifikleştirmektense genelleştirebilirim. Bazen uyandıktan sonra insanlarla ilgili genelleştirilmiş sert çıkışlarımı geri banda çektiğimi ya da sustuklarımı tekrardan ön plana attığımı hissediyorum. [Rüyalarınızın etkisiyle mi?] Galiba ya da uykunun etkisiyle. Çünkü bazen dinlenmiş beyin de farklı çalışıyor. (K19, Erkek, 34, mühendis)

K11 (Kadın, 44), eşiyle problemlerinin olduğu bir zamanda rüyasında eşinden ayrılırsa neler olacağını izletildiği rüya sonrası gördüklerinden korkarak eşinden ayrılmamaya karar verdiğini anlattı.⁹⁷⁴

Genele bakıldığında rüyaların kararlarını etkilemediğini ve etkilemeyeceğini söyleyenler (23) olduğu kadar etkilediğini (17) ve etkileyebileceğini (3) söyleyenler de vardır. Dinî gerekçelerle olduğu kadar konuya bilişsel açıdan yaklaşp rüyalarına göre kararlarını değiştirenler ya da rüyasına göre hareket edenler olduğunu söyleyebiliriz.

⁹⁷³ Bk. 231.

⁹⁷⁴ Rüya ve yaptığımız yorum için bk. 211.

Adlerci kuramın da geçerli olduğu, rüyanın katılımcının problemi çözmek üzere eğilimli olduğu yönde harekete geçirici güç olarak rol oynadığı örnekler de görülmektedir.

3.3.6. Rüya-İnanç İlişkisi

3.3.6.1. Rüyaların Tanrı/Din ile Bağı

Katılımcıların rüyalarının din ya da Tanrı'yla bağı ile ilgili inançlarını ölçmek amacıyla *“Rüyaların din ya da Tanrı ile bağlantılı olduğunu düşünüyor musunuz?”* sorusunu sorduk.

Rüyaların dinle bağlantılı olduğunu düşünmeyen 20 katılımcı oldu. Bu katılımcılara göre, rüyalar dinle değil günlük olaylar ve insanın yaşadığı stresle alakalıdır. Rüyaların günlük olaylarla bağlantılı olduğunu düşünen K1 (Kadın, 49, Seküler Alevi), *“Dinî yaşantım genelde uyanıkken. Yaşantıma çeki düzen verme noktasında [dinin önemli olduğunu] düşünüyorum ama rüyalarla bağlantı kurmuyorum. Ama bir ihtimal varsa da göz ardı etmek istemem.”* diyerek bu konuda kesin ve keskin görüşleri olmadığını ifade etti.

Rüyalarının sık sık gerçekleştiğini ve bundan korktuğunu her fırsatta dile getiren K11 (Kadın, 44, deist), rüyaların dinle alakalı olmadığını söyleyerek şöyle dedi:

- [Dinle bağlantılı olduğunu] düşünemiyorum. Bu şöyle bir şey demek; bunun için onun özel bir kulu olmuş olacağım o zaman. Böyle bir ayrıntıya da inanmıyorum. Olabilirliği de bana çok şey gelmiyor. Ne kadar yürekten inanıyorsak da, insanda bir sorgu-sual, agnostik olma ister istemez kafanızdan geçiyor. O yüzden hem onun %100 kesinliğine inanıp bir de ben onun özeliyim dediğim zaman anlamsız geliyor. O bağı kuramıyorum. Tamamen kendimle alakalı ya da telepatik duygu olma ihtimalini düşünüyorum. İnsanın içindeki enerji gücüne çok inanıyorum.

K3 (Erkek, 43, sekülerleşmiş), eskiden rüyaları dinle bağlantılı varsaydığını ancak artık fikrinin değiştiğini, tamamen bilinçaltıyla bağlantılı ve geçmiş yaşantılarla ilgili rüyalar görüldüğünü düşündüğünü söyledi. Aynı şekilde K36 (Erkek, 22, inançlı ama çok dindar değil) *“O günkü yaşanmış olaylar, izlenimler veya daha önceki yaşanmış olaylardan bir esinti olduğunu düşünüyorum.”* dedi. K40 (Kadın, 24, sekülerleşmiş) ise eskisine göre farklı düşündüğünü belirterek *“Önceden Allah'ın bizimle iletişime geçme şekli olarak bakarken şimdi o şekilde değil kendi hayatımızın bir ürünü olarak bakıyorum.”* dedi. K34 (Erkek, 22, dindar) ise *“Hele ki dinle hiç bağlantısı olduğunu düşünmüyorum.”* şeklinde görüşünü ifade etti. K37 (Kadın, 34, sekülerleşmiş), *“(…)”*

Geleneksel anlamda Allah bana böyle bir rüya gösterdi gibi bir şey düşünmüyorum.” dedi.

Rüyaların din ve Tanrı ile bağlantılı olduğunu düşünen 22 kişi olmuştur. K11’in tersine, K8 (Kadın, 50, dindar) ise bazen rüyaları gerçekleştiği için rüyaların dinle ve Tanrı ile bağlantılı olduğunu düşündüğünü söyledi: *“Önce öyle bir şeyim yoktu, uyuduk uyardık gibi görüyordum ama ben hayatımda bazen rüyalar gerçek olduğu için artık (Tanrı ile bağlantılı olduğunu) düşünüyorum.”* K8’in rüyalarını dinî bir referans olarak kabul etmesinde zor zamanda gördüğü rüyaların kendisine güç vermesinin etkili olduğunu görmekteyiz.

Evrendeki her şey Tanrı ile bağlantılı olduğu için rüyaların da mutlaka onunla bağlantılı olması gerektiğini düşünen katılımcılar şöyle dedi:

- Her şeyin [Tanrı ile bağlantılı olduğunu] düşünüyorum. O yüzden rüyalar da bağlantılıdır. (K49, Kadın, 18, inançlı ama dindar değil)
- Yaratıcıyla mutlaka insanın bağı var. Onun da var. Yok desem o zaman insan da yok. Mutlaka var. (K47, Erkek, 46, Alevi mistik)
- Kesinlikle. Tanrı ile bağlantılı olmayan bir şey yok ki. Rüya neden bağlantısız olsun. (K41, Erkek, 38, liberal muhafazakâr, şüphecî bir inanan)
- Hayattaki her şeyin Allah ile bağlantılı olduğunu düşünen bir insanım. Şu anda Allah kavramını tam olarak kafamda oturtamıyor olmam bunun böyle olmadığı anlamına... Hiçbir şey değilse Allah evrenin tamamıdır benim için. O yüzden gökyüzünde duran bir Allah’ı kastediyorsanız, hayır. Ama kendi din algım içerisinde kastediyorsanız zaten yaşadığımız her şey onunla bağlantılı, onun ta kendisi belki de... (K46, Kadın, 37, inançlı ama ibadetlerini yerine getirmiyor)

Bu katılımcıların cevaplarında her şeyi kapsayan içkin bir Tanrı anlayışı açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla Tanrı anlayışları rüya anlayışlarını da şekillendirmiş ve rüyayı Tanrı’dan ayrı düşünmemelerine neden olmuştur.

K13 (Kadın, 43, dindar) ve K18 (Kadın, 46, dindar) rüyaların uyarı ve koruma mahiyetinde olabileceğini ve bu nedenle Tanrı’dan olduğunu düşündüklerini ifade ettiler.

- (...) Rabbim uyarabilir yani. Rüyalar *Kur’an*’da da geçiyor. Belki iyi bir şey yaparsan, dediğim gibi Allah’a çok güzel dua edersen, sınırsan güzel rüyalar görüyorsun. Kendini kötü hissedersen, bir günah işlediğini ve suçluluk hissedersen kötü... Allah’tan diye düşünüyorum. İyi rüyayı Rabbim gösteriyor. Kötü bir rüya görürsem de ya şeytandan ya cinden diye düşünüyorum. (K18, Kadın, 46, ev hanımı)

Rüyaların Tanrı ya da dinle bağlantılı olduğunu söyleyenlerden 5’i buna inandıklarını ama tecrübe etmediklerini söylediler.

- Düşünüyorum ama ben bunu bizzat tecrübe etmedim. Evet, uhrevi ya da dinle, Allah'la ilgili uhrevi rüyalar vardır. Buna kesinlikle inanıyorum. Biraz da şöyle o maneviyatta olmadığım için mi bunları göremiyorum. Ya da bilinçaltı dedik ya, o maneviyatta olan insanlar sürekli Allah'ı zikreden insanlar, çeşitli sahabeleri, peygamberleri ya da benzer olayları görmesi tıpkı benim seminer verdiğimi görmem gibi acaba bilinçaltı mı diye kafamda kocaman bir soru işareti var. Onun ayrımını yapabilecek donanımda değilim. O Allah tarafından gönderilmiş olabilir, şeytani bir rüya olabilir o ayrı. Ama bazıları çok sık gördüklerini söylüyorlar. Bir şeyle ne kadar sık uğraşırsan o hayallerini ve rüyalarını süslüyor. Ben yoğunluklu bilinçaltı olduğunu düşünüyorum. (K43, Erkek, 35, inançlı ama ritüellere uymuyor)

K43'ün yaklaşımı bilişseldir. Rüyaların kişinin ilgi, duygu, düşünce ve hayat tarzını yansıtmaları konusuna değinmiştir. Herkesin rüyasının din ya da Tanrı ile bağlantılı olamayacağını söyleyenler şöyle dediler:

- Çok güzel rüyalar daha din ile ilişkili olan insanlara denk gelir. Onların rüyası daha dikkate alınır, daha çıkar. Bizim rüyalarımızı zannetmiyorum. (K17, Kadın, 46, dindar)
- Bazı insanlar öyle gördüklerini söyledikleri için onların yaşadığını düşünüyorum ama kendim yaşamıyorum. (K20, Kadın, 35, laik)

Bu noktada, rüya sadece dinle bağlantılı olarak düşünüldüğünde herkesin önemli/büyük/sadık rüya göremeyeceği inancından dolayı değeri aslında bireysel anlamda düşürülmektedir. Dolayısıyla rüyaları anlamak gereksiz bulunur. Bu konuda Jung'un Doğu Afrika'daki ilkel bir kabile ile ilgili deneyimi dikkate değerdir. Kabiledeki insanlar rüya gördüklerini kabul etmezler. Jung, ancak sabırlı ve dolaylı bir şekilde konuşarak onların rüya gördüklerini ama rüyaların anlamsız olduğuna inandıklarını tespit etmiştir. Jung, kabile üyelerinin, sıradan insanların rüyalarının anlamı olmadığını, yalnızca kabile şeflerinin ve büyücülerin rüyalarının anlamlı olduğunu söylediklerini aktarmıştır. Bu arada İngilizler bölgeye geldikten sonra şef ve büyücüler de artık anlamlı rüyalar görmediklerini ifade etmektedirler; çünkü bölge komiseri kabilenin davranışlarını yönlendiren "büyük rüyalar"ın işlevini devralmıştır.⁹⁷⁵

Aradaki ilginin görülen rüyaya bağlı olduğunu düşünen 7 kişi vardır. Bu noktada bazı katılımcılar rahmani ve şeytani rüya ayrımı yapmıştır. Bu katılımcıların şeytani olarak değerlendirdikleri rüyaları, rüyaların dinle bağlantılı olmadığını düşünen katılımcılar bilinçaltı olarak değerlendirdiler. Bazılarının ifadeleri şöyledir:

- Rüyalar iki çeşittir. Rahmani ve şeytani. Rahmani olursa bağlantılı olabilir diye düşünebiliyoruz tabii. (K53, Erkek, 67, dindar)

⁹⁷⁵ Jung, *Approaching the Unconscious*, 52.

- Rahmani bir rüya görürsem din ile bağlantılı olduğunu düşünürüm. Şeytani rüya görürsem, bunu bana şeytan gösterdi derim. Yani genelde rahmani rüya görmek isteriz ama bazen de şeytan şeytani rüya gösteriyor. (K4, Kadın, 58, dindar)

- Gördüğüm rüyanın türüne göre, mesela çoğunlukla gördüğüm rüyalar ilahi rüyalar değil ama nadiren de olsa gördüğüm güzel rüyalar oluyor. Belki onların bir etkisi olabilir diye düşünüyorum. Örneğin kendimi Kâbe’de gördüm. Orada tavaf ediliyordu. Hatta Peygamber Efendimiz de varmış ama benim ilkokuldaki hocam suretinde görüyorum. O, oymuş. İnsanlar etrafını kuşatmışlar. Bir keresinde Hz. Adem’le Havva’yı görmüştüm. Çok şaşıırıyordum ne kadar yaşlılar diye. Bu tarz rüyalarım biraz ilahi geliyor. (K58, Kadın, 26, dindar)

İlginin yorumla bağlı olduğunu, yani rüyanın içeriği nedeniyle değil de rüya öyle yorumlandığı için dinle alakası olabileceğini söyleyen 2 kişi oldu:

- Bu şekilde yorumladığım rüyalarım vardır. Nasıl yorumlamak istediğinize bağlı bence. Yorumladığım oluyor. (K22, Kadın, 35, inançlı ama gerekliliklerini yerine getirmiyor)

- Açıkçası, rüyaların Allah ve şeytanla ilgisinden emin değilim, bilmiyorum. Biz belki öyle yorumluyoruz. Allah bizim gördüğümüz rüyalarla ne kadar ilgili hiçbir fikrim yok. (K24, Erkek, 31, sekülerleşmiş)

Emin olmayan 2 katılımcıdan biri şöyle cevap verdi:

- Çok düşünmedim. Evet ya da hayır nasıl diyeceğim bilmiyorum. (K14, Kadın, 45, dindar)

K28 ise soruya cevap verdiği sırada düşündüğünden olsa gerek başta rüyaların Tanrı ile ilgili olabileceği ihtimalinden bahsederken sonra fikrini değiştirip bunun tamamen insanın kendisinden kaynaklı olduğunu düşündüğünü söyledi:

- Olabilir. Neden olabilir? Kişi ne üzerine çok düşünüyorsa oluyor. Eskiden çok akılcı bir insandım. O zaman olamaz derdim ama şu an daha mistik bir boyuta da bakabiliyorum. Ona da hak verebiliyorum. Olabilir ya. [Sebebi Tanrı mıdır rüyaların?] Tanrı’yı kendimizden bildiğimiz için... Bence Tanrı’nın öyle bir iddiası, işi gücü yok yani birine bir şey diyecek ya da yapacak ya da yol gösterecek, uyaracak... Bence insanda biten bir şey... Peygamber de öyle. Peygamber bir mağaraya gidiyor, sürekli yalnız sürekli inziva hâlinde ve biraz DMT tarzı şeyleri de çok araştırıyorum da... Epifiz hormonu yüksek olan bitkiler o bölgede çok fazla ve bu insanlar bunu tüketiyor. Bu insan, bir tecrübe yaşadı bence, yalan söyledi demiyorum asla hiçbir şekilde, kalben inanmıyorum ama kendi bir şey yaşadı, bir aydınlanma. Bunu bir Budist de yaşayabilir, başka bir insan da yaşayabilir. O buna inandı ama o kendinden dolayıydı. Bence yani... Benim ot kullanan arkadaşlarım var ve çok değişik şeyler yaşadıklarını söylüyorlar. Birisi geçen gün “Tanrı benimle konuşuyor.” dedi. Bu insan yalan söylemiyor, bu insan bunu yaşıyor. Rüyalar da böyle... Ben de bir kere bu tarz bir rüya gördüm, normal rüyalarımın çok farklıydı. Dinsel bir tecrübeydi bana göre ama uyandığım an unutmuştum. Çok huzurlu hissetmişim o rüyada da... Yani, olabilir ama bu Tanrı’nın yaptığı bir şey değildir. Kişi bir şey düşünüyordur, bir problemle uğraşıyordur. Dinî bir şey olabilir bu, doğayı anlama olabilir felsefî bir şey olabilir. Görmesi çok normal ama kendiyile alakalı bence... (K28, Kadın, 23, agnostik)

Rüyaların Tanrı ve din ile alakalı olduğunu düşünmeyenler, rüyaların kişinin yaşadıkları ve bilinçaltı ile alakalı olduğunu ifade etmişlerdir. Dinî açıdan kendilerini nasıl tanımladıklarına bakılırsa bu cevabı verenlerin ateist, deist, inançlı ama sorgulayıcı, inançlı ancak ibadetlerini yerine getirmeyen ya da sekülerleşmiş katılımcılardan oluştuğu görülmektedir; ancak 3 dindar katılımcı da rüyaların Tanrı ya da dinle alakalı olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir. Hem evrendeki her şey Tanrı ile bağlantılı olduğu ve her şey onun iradesiyle gerçekleştiği için hem de rüyalar uyarıcı olduğu için Tanrı ile ilgisi olduğunu düşünen katılımcılar vardır. Dolayısıyla kişinin Tanrı algısı rüyaya yaklaşımını belirlediği gibi rüyaya yaklaşımı da rüyanın Tanrı ile ilgisini belirlemektedir. Herkesin rüyasının Tanrı ile ilgili olamayacağını ve her rüyanın ilahi olamayacağını ifade edenler de olmuştur. Rüyaların Tanrı ve dinle ilgili olduğuna inanıp bunu tecrübe etmediğini söyleyenler de mevcuttur.

3.3.6.2. İlahi Yardım

Katılımcıların rüyalarında ilahi yardım aldıklarına dair inançlarını öğrenmek için onlara *“Rüyalarınızdan ilahi bir yardım/uyarı aldığınıza inanıyor musunuz? Örnek verebilir misiniz?”* sorusunu sorduk.

Katılımcılardan 20 kişi rüyalar yoluyla ilahi bir yardım aldığını düşünmediğini, 14 katılımcı ilahi yardım aldığını düşündüğünü ve 5 katılımcı ise rüyalarında ilahi yardım almadığını ancak alma ihtimali olduğuna inandığını söyledi. Soru toplamda 39 katılımcıya yöneltildi.

İlahi yardım almadıklarını düşünenlerin cevapları şu şekildedir:

- Gelecekle ilgili bağlantı kurmak oluyor. Rüyaların geçmişle ilgili olduğunu düşünüyorum, gelecekle ilgili değil. Kendimi ermiş gibi görmüyorum, Allah gelecekle ilgili mesaj vermez. Bu insanı yanlış yerlere götürür. Hayal gücümü serbest bırakmış olurum. Belki benim hayal gücümünden kaynaklı... Mesaj olduğunu nereden bileceğim? (K1, Kadın, 49, seküler Alevi)
- Bir uyarı mekanizmasının çalıştığını fakat bunun bir yaratıcı tarafından oluşmadığını düşünüyorum. (K19, Erkek, 34, inançlı ama sorgulayıcı)
- Düşünmüyorum. Her şeyin yaratıcısı Rabb'im ama sanki Rabb'im öyle bir şeye gerek duymaz diye düşünüyorum. Sanmıyorum. (K29, Kadın, 35, inançlı ama sorgulayıcı)
- Yok. Eskiden düşünüyordum. Yaşadığınız çevreyle alakalı. Cemaatlerde hocayı yüceltme noktasında değerlendiriliyordu. Onların, hocaların, bir oyunu olduğunu düşünüyorum. (K3, Erkek, 43, sekülerleşmiş)
- İlahi yardımın rüyalarda değil de hayatımın içinde olduğuna inanıyorum. Rüya rüyadır. (K35, Erkek, 21, dindar değil ama inançlı)

- Son yıllarda inanmıyorum. Ama önceden, mesela okul seçimi rüyası. Benim için iyi olmayacağını düşündüğüm okuldan rüya sonrası vazgeçmişim. Bir partnerimden de yine bir rüya yüzünden uzaklaştığımı hatırlıyorum. Senin için sıkıntılı olabilir bu çocuk, bak bu rüya bir işaret yorumu yapılmıştı, muhtemel sıkıntıdan kendimi uzak tutmuştum. Artık çok takılmamaya çalışıyorum rüyalara. (K59, Kadın, 33, spiritüel)

İlahi yardım aldıklarını düşünenlerin cevaplarına bakıldığında, yardımın ilahi uyarı ve mesaj olarak değerlendirildiği görülebilir.

- Evet aldım. Namaz konusunda aldım. Kâbe'ye gitmem gerektiğini gördüm. Hata yaptığımda da gerçekten resmen rüyasını görüyorum. Birincisi başıma gün içinde kötü bir şey geliyor ya da ben öyle hissediyor olabilirim. Kötü ve korkutucu rüyalar görüyorum. İnanıyorum o yüzden. (K23, Kadın, 31, imanı var ama ibadetlerini yerine getirmiyor)

- Kimi zaman. Çok fazla değil. Bazen çok saçma rüyalar da görüyorum. Bazen etkisinde kaldığım rüyaları düşünüyorum. Neden böyle gördüm acaba bir işaret mi? Başkasının benim hakkımda gördüğü rüyalarından daha çok etkileniyorum aslında. Yeni bir iş düşüncem var. Geçen, pek de sevmediğim bir insan "Seni gördüm, beyazlar içindeydin. Elinde paralar sayıyordun" dedi. O anda tüylerim diken diken oldu çünkü yeni iş düşüncemi hiç bilmiyor. O yüzden ondan çok etkilendim. Acaba ilahi bir mesaj mı diye düşünmedim değil. (K27, Kadın, 32, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

- İlahi uyarı... Kerahet vaktinde beni uyarıyor aslında. Çünkü hep bir sıçrayışla uyanıyorum. "Kalk! Yatma vakti değil" uyarısı bu. Yine rahmani bir uyarı oluyor sonuçta. "Kalk kulluk vazifeni yerine getir" olmuş oluyor. (K39, Kadın, 35, 'orta' dindar)

- Bazen şöyle oluyor, etkileyen bir rüya oluyor... "Acaba Rabb'im bir uyarı mı verdi ki, bir yanlış mı yaptım da..." diye kendimi bazen sorguluyorum. Bazen korkutuyorlar sabah namazına kalkmadığım zaman... Rabb'im acaba namaza kalkmadım diye korkutarak uyandırdı [mı] beni diye düşünüyorum. (K7, Kadın, 40, dindar)

Rüyalarında ilahi yardım almadıklarını ancak alma ihtimalinin olduğuna inandığını söyleyenlerden K26 (Kadın, 32, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor), ilahi yardım alan kişilerin "*dinî yönden kuvvetli kişiler olduklarını düşündüğünü*" ifade etti. Yukarıda da bahsi geçen bu düşünce, Jung'un Doğu Afrika'daki ilkel bir kabile ile ilgili deneyiminde olduğu gibi, aslında rüyaların değerini yüceltmeye çalışırken bireysel rüya deneyimlerinin değerinin düşürülmesi anlamına gelebilir.

Rüyalar vasıtasıyla ilahi yardım aldığını düşünmeyenler çoğunluktadır. Katılımcılardan Tanrı'nın buna gerek duymayacağını söyleyenler olduğu gibi rüyaların gelecekte çok geçmişle alakalı olduğu için ilahi yardım içermeyeceğini ifade edenler de olmuştur. Rüyaadaki uyarı mekanizmasının ilahi olmadığını söyleyen bir katılımcı ve bu fikrin tarikatlerin ve hocaların oyunu olduğunu söyleyen başka bir katılımcı daha

olmuştur. Katılımcıların bir kısmının da yapmaması gereken şeyleri yapması ya da (dinî) sorumluluklarını yerine getirmemesi hâlinde gördüğü rüyaları uyarı olarak nitelendirdiği ve genellikle ilahi yardım olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

3.3.6.3. İstihare

İstihare ile ilgili bulguları dört kategoride inceleyebiliriz:

Şekil 3.1 : İstihare ile ilgili Bulgular

1. İnanç yok-Davranış yok: Katılımcılardan 19 kişi istihareye inanmadığını ve istihareyi uygulamadığını ifade etti. Bunlardan istihareyi hiç duymayan 4 katılımcı oldu. Bu katılımcılar 18 yaşındaki en genç katılımcılardır. İstiharenin ne olduğu açıklandıktan sonra da bu katılımcılardan 3'ü istihareye inanmadıklarını ve denemeyeceklerini dile getirdi. 1'i ise önce böyle bir şey tecrübe ederse inanabileceğini söyledi ancak örneklerle sorulduğunda uygulamayacağını ifade etti:

- Tam olarak ne? [Açıklama yapıldı] İnanırım büyük ihtimalle. Günlük yaşamımda da bir şey olumlu gidiyorsa sanki hep o devam ediyormuş gibi, bağlantısı varmış gibi hissettiğim için... Öyle bir şey yaşarsam inanırım. [Sonuca göre hareket eder misin? Örneğin yurt dışı bursu kazandın. İstihare sonucu da olumsuz çıktı. Gitmekten vazgeçer misin?] Vazgeçmem herhâlde. [Evlilik konusunda... Evlenmeye karar verdin ama sonuç olumsuz?] Vazgeçmem herhâlde. [Gelecekte istihare yapar mısın?] Zannetmiyorum. [Rüyalara göre kararlarınızı değiştirir misin?] Zannetmiyorum. (K49, Kadın, 18, inançlı ama fazla dindar değil)

Bu dört katılımcıda istihare ile ilgili inanç olmadığı gibi davranış da yoktur. K49'a istihare örneklerle açıklandığında konuyu daha iyi anladığını ve hayatıyla ilgili önemli kararları rüya ile alamayacağına karar verdiğini görebiliriz. Bilişsel kurama göre algı ve anlamlandırmalar davranış ve duyguları belirler. Dolayısıyla bilişsel açıdan K46'nın, konuyla ilgili algısı değiştikçe duygu ve düşüncelerinin de değiştiğini söyleyebiliriz.

Kendisi ile yapılan görüşmenin geneline bakıldığında, rüyalarına önem veren, rüyalarının bir mesaj içerdiğini düşünen ve günlük hayatını ve duygularını etkilediğini belirten K10, istihare konusunda rüyaya güvenmediğini ve bir şey yapmayı istediği zaman renklerin yönlendirici olmayacağını söyledi:

- Duydum ama hiç yapma cesaretinde bulunmadım. Ona güvenerek hareket etmem galiba. Ben bir şeyi yapmak istesem zaten yaparım rüyamda gördüğüm renkler beni yönlendirmez. Hiç yapmadım. Gelecekte yapmam. Sanmıyorum. (K10, Kadın, 28, memur, dindar değil imanlı)

Rüyalarının hayatındaki etkisi duygu seviyesinde kalan K10'un onların etkisiyle hareket etmediğini görebiliriz. İstihare ile ilgili davranışın yanında inancın da olmadığını söyleyebiliriz.

K12, istihareye inanmamasını dinî sebeplere dayandırmıştır. İstihareyi vahiyle ilişkilendirerek artık peygamberlik ve vahiy son bulduğu için hiç kimsenin rüya yoluyla haber alamayacağına inandığını belirtti:

- Hayır, [inanmıyorum]. İslami dönemde, İslam'ın ciddi manada çok sıcak olduğu dönemde yaşasaydım o zihniyetle kesin yapardım ki olurdu, inanırdım buna. Çünkü daha taze bir şey. Henüz son belirlenmemiş. Bu durumda son belirlenmemişse bir şeylerin gelme şansı var diye düşünüyorum. Ancak şu anda son belli, bitti. Ciddi manada artık bir şey gelmeyecek. En azından dinî inanışım bunu gerektiriyor diye düşünüyorum. Kendi kafamdan uydurduğum bir şey değil. (K12, Erkek, 21, öğrenci, dindar)

2. İnanç yok-Davranış var: Toplamda 11 katılımcı⁹⁷⁶ ise inanmadıkları hâlde istihare uyguladıklarını söyledi. Bu katılımcılardan bazıları istihareye inanmadıkları için istihare rüyası göremediklerini ifade etti. İstiharenin dinî bir yönünün olmasından dolayı ilk şartın inanç olduğunun düşünülmesi burada fark edilen ilk durumdur.

- İnanmam. Kişiler değişebilir, bir şeyler değişebilir, gelecek değişebilir. O insan değişebilir ruhsal olarak, psikolojik olarak... İstihareyi akılcı olduğum dönem denemiştım ve çok saçma geldiği için bir sonuç alamamıştım. Ama zaten bir şey beklemiyordum. (K28, Kadın, 23, öğrenci, agnostik)

- Yok inanmıyorum. Denedim ama yok göremedim. Belki de inanmadığımdan... Bazen evet, inanmadığım bir şeye rüya da olsa ulaşamıyorum. (...) (K38, Kadın, 34, enerji şeklinde bir Tanrı inancı var)

⁹⁷⁶ Bu kategoriye, inanmadığı hâlde en az bir kez istihareyi kendi uygulayan ya da başkasından uygulamasını isteyen katılımcıları dâhil ettik.

- Çok yaptım ama inanarak yapmadığımdan dolayı hiçbir zaman sonuca ulaşamadım. Hiç görmedim. Araştırdım. İnanarak yapmak gerekiyormuş. Ben çok inanarak yapmıyorum. (K40, Kadın, 24, sekülerleşmiş)

İstihareye inanmamasının yanında bir de ritüelin kurallarına uymadığı için rüya göremediğini söyleyen K46 ise şöyle demiştir:

- Eğlenceli bir ritüel olarak görüyorum sadece. Kimse kimsenin adına rüyaya yatamaz diye düşünüyorum. Üniversitede bir kere denedim. Namazdan sonra konuşmadan yatmak gerekiyor ya... Sessiz kalamıyorum ben. O yüzden olmuyor bende. O ritüele uyamadığım için eğlenceli geliyor belki de. (K46, Kadın, 37, memur, inançlı ama ibadetlerini yerine getirmiyor)

Bu cevaplardan, katılımcıların sahip oldukları inançların rüyaları etkilediğini ve yönlendirdiğini düşündüklerini görebilmekteyiz. Bu da psikanalitik yaklaşıma paralel bir görüştür; yani bilinçdışında olan ve harekete geçerek yüzeye çıkmak isteyen arzu ve dürtüler rüyalarda ortaya çıkar. Dolayısıyla kişi istihareye yatarken Tanrı'dan mesaj alacağına ve rüya göreceğine inanırsa; buna ek olarak ne görmeyi umut ve arzu ediyorsa onu görebilir. Görülen rüya, Freud'un iddiasında olduğu gibi arzu giderici bir rüya; olumlu ya da olumsuz, kişinin gizli isteğinin ifadesi olabilir. Adler'in iddiasında olduğu gibi, kişi yapmak istediği ancak karar veremediği bir şey için harekete geçirici bir güç arayışı ile istihareyi denemiş olabilir. Buna bağlı olarak rüya, o şeyi gerçekleştirebilmek için kişiye gerekli motivasyonu sağlayabilir. Dolayısıyla inanç, istek ve arzular istihare rüyalarını yorumlarken de dikkate alınması gereken olgulardır.

İstihare uygulaması ile ilgili K40, istihare rüyasının sonucu nasıl olursa olsun ona göre hareket edilmesi kuralı olduğunu, hatta rüya olumlu çıkana kadar istihare yapılması gerektiğini belirtti ki literatürde böyle bir bilgiye rastlamadık:

- (...) İstiharenin şartlarında şey var ya; sonuç olumlu ya da olumsuz uygulayacağını düşünerek yatmak gerekiyormuş. Sonuç olumsuz olunca uygulamayacağımı düşünüyorsam istihareye yatmıyordum. Tanrı'dan gelen ilahi bir ışık da olsa, yatmıyordum. Çünkü ona hazır değilim, olumsuz olacağını düşünüyorsam "Zaten şu an bir sürü olumsuz sebep de ortaya koyabilirim, bunun istiharesine gerek yok" derdim. (...) Tanrı'dan bir ışığa gerek yok gibi görüyorum onu... [İstiharede uygulama şartı nasıl?] Tasavvufi boyutunda sonuç olumlu da olsa olumsuz da olsa uygulama şartı var. Hatta şey var, olumsuzsa olumlu oldurana kadar sürekli yatacaksın, 3-5-7-9 gün. Oldurana kadar yatacaksan bana çelişkili geliyor. (K40, Kadın, 24, sekülerleşmiş)

Daha dindar olduğu dönemlerde bile istihareye inanmadığı için sonuç alamadığını söyleyen K40'ın durumunda istihare ile ilgili inancın olmadığını ancak davranışın oluştuğunu söyleyebiliriz. Çıkan sonuca göre hareket etme zorunluluğuyla ilgili bilgisi

dolayısıyla da kararlı olduğu konularda istihare yapmaması konuya akılcı yaklaştığını da göstermektedir. Bunun yanı sıra, olumlu (istenilen) sonuç alana kadar istiharenin tekrarlanması ile ilgili şifahi olarak sahip olduğu bilgideki çelişkiye de dikkat çekmektedir. İstihare rüyası göremeyen K40'ın daha dindar olduğu dönemlerde bazı rüyalarından etkilenecek kimi davranışlarını değiştirdiğini ya da bu davranışları hiç yapmadığını hatırlamanın istihare ile ilgili görüşlerini incelerken faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kişinin dindarlık derecesi değiştiğinde istihareye bakış açısının da değiştiği görülmektedir. İstiharenin, kişi dindarken daha sık yapıldığı, sekülerleştikçe istihareye verdiği önemin azaldığı ya da tamamen kaybolduğu söylenebilir. Bununla ilgili K59 ve K44'ün ifadeleri şu şekildedir:

- Önceden çok yapar, yaptırırdım. Kesinlikle hayatımı ve kararlarımı da etkilerdi. Değişti ama. En son ne zaman yaptım hatırlamıyorum. (K59, Kadın, 33, spiritüel, sekülerleşmiş)

- Şu an bir rüyamı hatırladım. Şimdi siz bunu anlatırken bir rüya hatırladım. Hafızama direkt geldi. Geçmişte inandığım dönemlerde, “Kevser suresini bin kere okursanız, Peygamber'i rüyanızda görürsünüz” gibi bir şey demişlerdi. Elime aldım kalemi. [Her sure için bir] çizik ata ata okudum. O gece rüyamda bir tane beyaz bir ışık, ışığın ortasında bir adam, beyaz sakallı beyaz saçlı... Geldi, onun suratını gördüm. Sonra kayboldu. Bu da şeyden dolayı işte, bin kere sure okudum bilmediğim bir dilde. Şartlanmışım falan... O gün etkilendim. O zaman benim için değerliydi. Rüyamda gördüm, geldi, karşımda durdu, geri çekildi. (K44, Erkek, 38, ateist)

Ateist olan ve tüm görüşme boyunca rüya görmediğini, görse bile hatırlamadığını hatta hatırladığı hiçbir rüyası olmadığını dile getiren K44, istiharenin ne olduğunun açıklanmasını istedi. Araştırmacı tarafından açıklama yapıldığı sırada bir rüyasını hatırladığını söyledi. Bu rüya, K44'ün görüşme boyunca hatırladığı ve örnek verdiği tek rüyadır. K44'ün bu deneyiminden yine kişinin inancının azalmasıyla -ki bu durumda ateistlik boyutundadır- istihare ile ilgili inanç ve davranışlarda da azalma -bu durumda kaybolma- olduğu görülmektedir. K44, istihare sayılabilecek bu uygulamayı şimdiki inanç durumuyla koşullanma ile açıklamaktadır.

İstiharenin, insanın çaresiz olduğu ve desteğe ihtiyacı olduğu durumlardaki inanma ihtiyacı ile bağlantılı olduğunu söyleyerek psikolojik boyutuna dikkat çeken K13'ün bu ifadesi Adler'in rüya kuramını akla getirmektedir. Rüyalar, kişinin sahip olduğu problemi çözmek için meşgul olduğu konuda bir duygu üzerine yoğunlaşmak ve

çözüm için gerekli olan enerjiyi üretmek üzere uygundur. K13, dinî açıdan istihare ile ilgili herhangi bir inanca sahip olmadığını da ekledi:

- İstihareye inanmanın ben insanın psikolojisi ile birebir ilgili olduğunu düşünüyorum. İnsan dipte olduğu zaman, psikolojik olarak bütün yardıma, bütün desteğe açık olduğu zaman her şeye inanıyor, inanma ihtiyacı hissediyor. Onun dışında günlük rutin hayatında çok etkili olduğunu düşünmüyorum. Dinî anlamda istiharenin sonucunun olumlu ya da olumsuz olacağı noktasında da inancım yok. (K13, Kadın, 43, akademisyen, dindar)

K13 inanmadığı hâlde, kendisi için birinin istihare yaptığını söyledi. Görülen rüya ile ilgili biraz da olsa umut hissettiğini ancak hayatındaki gelişmenin rüya ile aynı şekilde sonuçlanmadığını da ekledi.

- Beni göl kıyısında çok ferah görmüştü ama sonuç olumsuz oldu. [İnanmış mıydınız o zaman?] Ümit etmişim. [Gelecekte yapar mısınız tekrar?] Bilmiyorum. İnşallah o kadar çaresiz duruma düşürmesin beni.

Bu örnekte geleceği öğrenme ihtiyacı, kişinin hayatındaki gelişmenin sonucunu önceden görme isteği ile istiharenin fallı aynı amacı/fonksiyonu taşıdığı bir durumla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Bunun sebebi ise durum sonuçlandığı zaman rüyadan destek bulmak ve ikilemi ortadan kaldırmak isteği olabilir. K13'ün durumunda, sonuç olumsuz olsa da beklediği dönemde rüyanın ona ümit verdiğini söyleyebiliriz.

3. İnanç var-Davranış yok: Katılımcılardan 9 kişi ise tecrübe etmediği hâlde istihareye inandığını söyledi. Bazıları bunu şöyle ifade etti:

- Tabi ki inanıyorum. Yapmadım ama inanıyorum. Hocalardan duydum, dinimde olduğunu bildiğim için inanıyorum. Ama yapmadım. [Sizin için başkasından istediniz mi?] Hayır. [Gelecekte ister misiniz?] Olabilir, isteyebilirim. (K14, Kadın, 45, dindar)

- Hiç yapmadım ama inanırım yani. Hiç düşünmedim ama yapılabilir. Peygamber Efendimiz yapmış sonuçta. (K17, K 46, dindar)

Aslında rüyalara pek önem vermeyen, rüyaların gerçeği yansıtmadığını (K17) ve rüyalarla amel edilmemesi gerektiğini (K14) düşünen bu katılımcıların istihareye inanmaları dinî sebeplerdendir. Peygamber uygulaması olduğu ve hocalardan duyulduğu için istihareye inanmaktadırlar. İstihare ile ilgili inanç vardır ancak davranış yoktur.

Genelde günlük hayatla ilgili rüyalar gördüğünü ve çok hatırlamadığı için de rüyalarının üzerinde çok durmadığını söyleyen K25, bir kere kendisi için istihare yapılmasını istediğini, rüyadan etkilenerek hareket etmediğini ancak sonucu aynen çıktığı için de etkilenmekten kendini alamadığını ifade etti. Rüyadan etkilenerek karar vermemek için ise tekrar yaptırmayacağını belirtti:

- Ona inandım işte. Bir kere denettirdim. Arkadaşımın annesi. Beni hiç görmedi. Konuyu bilmiyordu. Rüyada gördüğünü anlattığı şeyler direkt çıktı. O kadar şaşırdım ki... Sadece merak etmiştim. Olmuş şekliyle bile gördü ve “isterse uzak dursun” demiş. Bir süre sonra anladım. Çok etkilenmedim başta, kendim görmeseydim [durumu], arkadaşlarım [konuyla ilgili] uyarmasaydı yine o rüyaya takılmazdım. Aklımın bir köşesinde vardı. Gerçekten de dediği gibi oldu. Çok etkilenmiştim. Bir daha herhâlde baktırmam, madem çıkıyorsa öğrenmeyeyim isterim. O zaman öylesine yapmışım. Gelecekte bir daha yapmam, çıkmasından korkarım ve benim onu uygulamamamdan korkarım. Aklımın bir köşesinde kalmasını istemem. (K25, Kadın, 28, dindar)

K25’in istihareye inanmadığı hâlde birinden talep etmesi inanç olmadan davranış oluştuğunu göstermektedir. Sonuçtan etkilenerek hareket etmemesine rağmen istiharenin sonucu ile yaşadıklarının aynı olmasından etkilendiğini söyleyen K25’te istihareye dair inancın oluştuğunu söyleyebiliriz. Ancak rüya ile ilgili genel tutumu dolayısı ile inanç oluşsa bile davranışın oluşmayacağını ifade etmiştir. Yani durum tersine dönmüştür. İstihareye inanç deneyimden dolayı oluşmuş ancak davranış sönmüştür.

K26 ise istihareye inandığı hâlde uygulasa bile ibadetlerini yerine getirmediği için istihare rüyası göremeyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir:

- İnanıyorum ama göremedim. Denedim. Teyzem benim için yatmıştı ama “Kendi yatsın” demişti. Göremedi ya da kötü bir şey görmedi diye hatırlıyorum. Kendim de önemli bir karar alacaksam yatıyorum ama dinî açıdan ibadetlerimi normalde yerine getirmediğim için göremeyeceğime inanıyorum. [Teyzen olumsuz bir şey görseydi dinler miydin?] Dinlemezdim sanırım. (K26, Kadın, 32, mühendis)

K26’da istihare ile ilgili inanç ve davranışın olduğunu söyleyebiliriz fakat sonuç alınamadığı için rüyaya bağlı olarak hayatı etkileyecek bir karar alındığı söylenemez. Bunun yanı sıra K26, dindar ve ibadetlerini yerine getiren kişilerin istihare rüyası görebileceğini ifade ederek rüyaların olmasa bile istiharenin dinî yönüne dikkat çekmektedir.

Kimsenin başkası adına istihareye yatamayacağını düşünen K41’in aksine K42, kişinin kendi adına istihareye yatamayacağını ancak başka biri yatarsa doğru rüyayı

görebileceğini düşündüğünü söyledi. K42 kişinin rüyada yönlendirici etkisinden dolayı böyle düşündüğünü ifade etti:

- İstihareye hiç yatmadım ama yatılabileceğini düşünüyorum. Ama insanın kendisi için yatamayacağını da düşünüyorum bir taraftan. Ben başkasından yatmasını isteyebilirim ve onlarla ilgili geri bildirim alabilirim. Ama zaten ikilemde kaldıysam bunun bir sebebi vardır. Hiç kimse iki şeyi aynı anda aynı derecede isteyemez. İkilemde kaldıysam dış etkenlere bağlı olarak ikilemde kalmış olabilirim. İstihareye yattığım zaman, doğal olarak benim gönlümde olanı görmeme yardımcı olacak, daha doğru olan seçeneği değil. O yüzden başkasından yatmasını isteyebilirim. Büyük ihtimal hayatımda karar vermeme önemli bir etken olur. Tamamen ona bağlı karar verebilir miyim bunu bilmiyorum çünkü daha önce hiç deneyimlemedim bunu. (K42, Kadın, 34, klinik psikolog)

K43'ün istihare bilgisinde de sonuca göre hareket etme zorunluluğu olduğunu görüyoruz. Karar vermekte zorlandığı şey konusunda istihare yapabileceğini ve sonucu kesinlikle dikkate alacağını söyledi. Ayrıca istihareyi kendisini dinî açıdan yeterli görmediği için maneviyatı yüksek birinden rica edebileceğini ifade etti:

- Birinden rica etmeyi düşündüm. Yatınca doğru şeyi görüp göremeyeceğim noktasında kocaman bir soru işareti olduğu için biraz daha manevi gücü yüksek birini istihareye yatırayım, ardından karar vereyim istedim ama olmadı. Denk gelmedi ya da yapmak istemedim, bilmiyorum. (...) İstihare yapıyorsam zaten kararsız kalmışımdır. Bir taraf %51 olsun diye benzer bir şeye (istihareye) ihtiyacım vardır o zaman kesinlikle bu kararı uygularım. (K43, Erkek, 35, inançlı ama ritüellere uymuyor)

İstihareyi kişinin kendisi değil başkasının yapabileceğini söyleyen iki katılımcının farklı bakış açılarıyla bu fikre sahip olduklarını görmekteyiz. K42 kişinin kendisiyle ilgili konuda yönlendirici olabileceği için doğru sonuca ulaşamayacağını ancak tarafsız birinin istihare yapabileceğini söylerken; K43, dindar olmadığı ve ibadetlerini yerine getirmediği için manevi olarak üstün birinin kendisi yerine istihare yapabileceğini söylemiştir. K42 psikanalitik açıdan yaklaşırken, K43 dinî açıdan yaklaşmıştır.

4. İnanç var-Davranış var: Katılımcılardan 15 kişi ise istihareye inandıklarını ve uyguladıklarını söyledi.

Bu katılımcılardan istihareyi sünnet olduğu için uyguladığını ve uygulayacağını belirten katılımcılar şunları söyledi:

- Yapmaya çalışıyorum Peygamberimizin tavsiyesi olduğu için. [Sonuçlarını dikkate alıyor musunuz?] Almaya çalışıyoruz. Sonuçta olanın rüya değil iç huzuru olması gerektiği için... O daha önemli diyor. Zaten kimi rüyalar iç huzuru verirken kimisi ne kadar olumlu da gözükse iç huzuru vermiyor. (K15, Kadın, 34, dindar)

- İnanırım. Kendim için hiç denemedim ama benim dindar olduğumu düşünen arkadaşlarım rica ettiler. Birisi için yaptım. Yine hatırlamadım rüyayı.

Gelecekte kendim için yaparım. Sünnet yani. (K30, Erkek, 21, dindar ama sekülerleşmiş)

K15, rüyadan ziyade iç huzuruna vurgu yaparak aslında istiharenin doğru tanımını bildiğini göstermiştir.⁹⁷⁷ Genel olarak rüyalarına çok önem vermeyen, rüyalarının hayatı üzerinde çok etkisi olmadığını belirten K15, dindar bir birey olarak istihareyi Peygamber tavsiyesi olduğu için yapmaya çalıştığını ifade etti. İnanç neticesinde davranış ortaya çıkmıştır diyebiliriz. K30 da rüyalarla amel etmeyen biri olarak sünnet olduğu için istihareyi uygulayacağını ifade etti. Bu durumda da inanç neticesinde davranış ortaya çıkmıştır.

K2, istihareye inandığını fakat yapsa bile rüya göremediğini, bu nedenle artık yapmadığını ifade etmiştir. Ancak dinî anlamda sıkıntı yaşadığını düşündüğü yakınlarına istihare yapmalarını tavsiye ettiğini ifade etti. Konuşma sırasında da rüyaya ne kadar önem verdiğini şaşırtarak fark etti:

- İnanıyorum ama göremiyorum. Yaptım ama göremiyorum. Ben kendim için yaptım, isteyenlere 'göremiyorum' diyorum. Sevmiyorum başkası için istihareye yatmayı. Çünkü göremiyorum, yedi gün falan onunla uğraşıyorsun. Göremezsen bir daha bir daha yatacaksın, salavat çekerek yatacaksın, sağ tarafına yatacaksın, namazı, duası var falan... Zor yani. Ama öneriyorum, böyle dinî şeylerde bir sıkıntı gördüklerimde. Mesela X'e demiştim tarikatla alakalı... 'Ne yapacağım bilmiyorum. Sen farklı söylüyorsun herkes farklı söylüyor.' demişti. 'İstihareye yat' demiştim ben de... Ve rüyasında Nuh'un gemisine bindiğini, hepimizin bindiğini, benim, kızımın falan da olduğunu ki müjde bizim için. Kurtulanların gemisindeyiz. Gemide bayağı zaman geçirdiğimizi... İndikten sonra geminin kaptanının mürşit olduğunu görmüştü ve çok etkilendi ve tarikata sıkı sıkı sarıldı ondan sonra. Ben de ondan etkilendim, doğru yerdeyiz diye. Şimdi ben ona anlatıyorum 'Böyle gördün ama kendin karar' ver. 'Rüya neydi o zaman?' diyor... O kadar etkileniyoruz ki 'o rüya neydi o zaman?' diyoruz. Biz mi yanılıyoruz, doğru da acaba? Allah bize doğru yeri gösterdi. İstihare Allah'a sormak değil mi? Allah'a soruyorsun, Allah diyor ki sana 'Bu Nuh'un gemisi, bin.' Şimdi yaptığımız ne? Onlar bizi çok etkiliyor. Hep 'yanlış mı yapıyorum?'un soru işareti kalıyor içimizde. İçindeyken 'Evet doğrudayım, herkes ne derse desin ben doğrudayım çünkü isti...' Ya bak rüya ne kadar önemli aslında bu noktada. O rüyalar olmamış olsa şu anki soru işaretlerimiz olmaz. (K2, Kadın, 39, dindar ama sekülerleşmiş)

Bu örnekte, kişinin rüyalarla ilgili inanç ve tutumlarının davranış, duygu ve düşüncelerini etkilediği görülmektedir. Katılımcı, istihareye dinî açıdan yaklaştığı ve istihareyi Allah'a sormak olarak tanımladığı için rüyasını da Tanrı'dan mesaj olarak değerlendirmektedir. Eğer rüya kişinin içinde bulunduğu bilişsel ve psikolojik duruma

⁹⁷⁷ İstihareyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. 73.

uygunsa kolay, değilse zor olmaktadır. Katılımcı bu rüyayı kişinin eğilimli olduğu yönde harekete geçirici bir rüya olarak değerlendirdiği takdirde tamamen farklı bir sonuca ulaşacakken, konuya dinî açıdan yaklaştığı için rüyayı Tanrı'dan gönderilmiş bir mesaj olarak kabul etmektedir. Dinî inanç ve tutumları değiştikten sonra ise istihareyi Allah'a sormak olarak kabul ettiği için istihare rüyaları şüpheyi düşmesine sebep olmaktadır. “*O rüya neydi o zaman?*” ifadesi bu şüpheyi dile getirmektedir.

Yaptıkları istiharelere örnek veren katılımcılar şunları anlattılar:

- İnanıyorum evet. Yapmışlığım var. Dershane yıllarımdayım. 6. Hissim çok kuvvetli. Arkadaşlarım da öyle olduğunu düşünüyor. Üniversite sınavına girecektik. Rüyaya yatmamı istediler. ‘Sen dinî konularda daha çok dikkat ediyorsun. Dikkat edenlerin istihareleri, duaları daha çabuk kabul olur’ dediler. ‘Ben öyle düşünmüyorum ama yapayım’ dedim. İstihareye yattım. Rüyamda arkadaşlarımla gül bahçesindeyiz, rengârenk güller var. Çok güzel. Bir arkadaşımıza çok güzel bir gül koparıldı. Bize gül verilmedi. Rüya da bile rüyayı yorumladım. Sadece o arkadaşımız sınavı kazanacak, biz kazanamayacağız. Gül verilen arkadaş da demet mi verseler tek gül mü karar veremiyorlar. En sonunda tek gül veriyorlar. ‘İstediği bölümü kazanamayacak, pasif bir bölüm kazanacak’ dedim. Gerçekten de kalan 3 arkadaş, biz kazanamadık. Gül alan arkadaş kazandı. Sınava gireceğimiz için kimseyi olumsuz etkilememek için onlara ‘rüya göremedim’ dedim, yalana girmiyordur inşallah. Sınavdan sonra gördüğümü söyledim. (K16, Kadın, 40, ev hanımı)

- Yeğenim evlenecekti. (...) Düğünden iki gün üç gün önce rüyamda “X rüzgâr gibi gidecek, şimşek gibi gelecek.” dediler. 3 sene sonra eşinden ayrıldı. “Bunu söyleyeyim de düğün yapmasınlar.” diye düşündüm ama kızım dedi ki “Anne karışma, birbirlerini sevmişler. Rüya ile amel olmaz.” Söylemedim. Gerçekten de 3 sene sonra ayrıldı. (K18, Kadın, 46, dindar)

- İnanıyorum. Yaptım. Çok çok güzel bir rüyaydı. Yeşil gördüm. Rüyayı tam hatırlamıyorum ama düşününce bile kalbimde ferahlık hissediyorum. Tekrar yaparım. (K27, Kadın, 32, inançlı ama ibadetlerini yapmıyor)

Pozitif tecrübeleri olan bu katılımcıların istihare ile ilgili inanç ve davranışlarının olduğunu söyleyebiliriz. Deneyimlerinin olumlu olmasının (yani güzel rüya görülmesi ya da istiharede görülen rüya ile aynı sonucun oluşması) istihare ile ilgili inanç ve tutumlarını pekiştirmesi beklenebilir ancak bu katılımcıların hepsi de rüyalarının kararlarını etkilemediğini ve etkilemeyeceğini söylediler.

K41 ve K30 ise istiharenin bağlayıcı olmadığına dikkat çekti:

- Bir şey hayırlı mı değil mi diye istihareye yattığımda ya renk ya imge bağlamında bir cevap geliyor ve ona göre hareket edip etmemekte yine ben özgürüm. Hareket ettiğim oldu mu, oldu. Genelde hareket edememişimdir. Gidip diğer seçeneği yaptığım da çok oldu. Biraz da istihareye yattığınız konuya ve önem düzeyine bağlı. (K41, Erkek, 38, liberal muhafazakâr, şüpheli bir inanan)

- [Evlilik için yaptın diyelim gelecekte. Olumsuz gördün ne yaparsın?] Çok düşünürüm, üzülürüm gerçekten. Direkt amel etmek zorunluluğu yok. Sünnet olan

bir şey. Direkt kestirip atmam. Bir tek rüyayla amel edip de belki de çok güzel bir şeyin önüne geçmiş olabilirim. Bu da üzücü bir şey... İkinci üçüncü kez istihareye yatarım herhâlde. (K30, Erkek, 21, dindar ama sekülerleşmiş)

İstihareye inanan ve uygulayan bu 15 katılımcı arasında sadece 2 katılımcı istihareyi hayatlarıyla ilgili önemli kararlarda uyguladıklarını ve sonucunu dikkate aldıklarını söyledi:

- İstihareye inanıyorum. Yatıyorum. Kararlarımı kesinlikle etkiliyor. Doğru mu yanlış mı bilmiyorum ama ben doğru olduğuna inanıyorum. (...) İstihareyi baz alırım. Onun dışında (rüyalar) kararımı etkilemez. Örnek: Buraya gelmem. Normalde ÖYP asistanıyım. Buraya (Çorum'a) gelmek gibi hiçbir niyetim yoktu. Babam da hep gelmem gerektiğini görüyordu. Ben de birkaç kez yatayım diye düşündüm. Perşembeyi cumaya bağlayan geceden başlayarak bir hafta gece yatmaya çalışıyorum genelde. Hepsinde gelmem gerektiğini görerek geldim. İsteyerek gelmedim. O rüyaya binaen geldim. Bunda da bir hayır vardır dedim. Yurt dışı hayalim vardı. Burayı hayırlı gördüm. Diğerini sonunu hayırlı görmediğim için, babam da öyle görünce buraya gelmeye karar verdim. (K23, Kadın, 31, imanı var ama gereğini yerine getirmiyor)⁹⁷⁸

- İnaniyorum. Yaptım. Yılda belki 15 istihareye yatarım. [Gelecekte uygular mısınız?] Evet, tabi yaparım ama eskisi kadar çok uygulamıyorum. Çok çok önemli bir problem olursa, orda başvurmak bence mantıklı. Çünkü şöyle bir şey, istihareye yatarken diyorsunuz ki Tanrı'ya, 'Ben sana bıraktım cevabı, sen ne dersen onu yapacağım.' Bu durumda Allah'ın yanlış cevap verme ihtimali sıfır ama hiç cevap gelmeyebilir. (...) Bir örnek vereyim. Hastalanmıştım. Bu hastalığın ne olacağına dair yine istihareye yatmıştım ve şey görmüştüm; bir aslan benim etrafımda dolaşıyor, bana saldırmaya çalışıyor. Benim de elimde mızrak var ama bir türlü beni alt edemiyor. Rüya tabirlerine girdiğiniz zaman saldırgan bir aslanın hastalık olduğu her yerde geçer ve kurtulacağıma dair bir işaret, çok netti. Öyle de oldu. Bu beni çok rahatlatmıştı çünkü uzun sürmesi muhtemel bir hastalıktı. Bu tür şeyler[e] çok başvuruyorum ve kesin cevaplar alıyorum. (K41, Erkek, 38, liberal muhafazakâr, şüpheci bir inanan)

Bu kategorilere dâhil edemediğimiz K33, istihareye inanıp inanmama noktasında emin olmadığını söyleyerek şu örneği anlattı:

- Bir kişi vardı bir kere... Ben onu hiç sevmiyordum ama o beni seviyormuş. Tanışmadığım bir insandı. Bana şey demişti. Annesi ve kendisi benim için istihareye yatmışlar ve benim onun için hayırlı olduğumu görmüşler. "Öyle bir şey olamaz ki... Ben onu tanımıyorum bile, nasıl ben onun hakkında hayırlı olabilirim, annesiyle o uyudu diye. Tamamen ona endekslemişler kendilerini, onu görmüşler" diye düşünmüştüm. Bir yandan da "Allah'ım bu ne demek, insanlar istiharenin doğru olduğunu söylüyorlar. Ya bu insan benim nasibimse!" diye çok korkmuştum. (K33, Kadın, 23, dindar)

Daha sonra da kendi deneyiminden bahsetti:

⁹⁷⁸ Yorum için bk. 244.

- Çok merak ettiğim bir konu vardı. Bir türlü cesaret edemedim ya bu istihare denen şey gerçekse diye. Gerçekliğinden şüphedeyim, hâlâ karar veremiyorum inanıp inanmama konusunda. İstihareye yattım 2 gün ama göremedim. Bir daha yatmadım. Bir de anlattığım olayla (yukarıda bahsettiği) istihare ile karşılaştım. O da beni daha da itti (negatif anlamda). Gelecekte sanırım yapmam. Bilmiyorum. Kötü bir şey görürsem o benim yaşadığım anı da etkiler diye yapmıyorum. Hatta o 2 gün göremediğim zaman sevinmişim. Ya kötü bir şey görseydim ve ben gerçek değilse de ve ben bu gerçek olmayan şeye inansaydım diye...

Aslında tüm cevaplar göz önüne alındığında katılımcılar arasında istihareyi net olarak bilip uygulayan çok az kişi vardır. Diğerlerinin ön kabulleri ya da eksik/yanlış bilgileri neticesinde yanlış uygulamalar ve kafa karışıklıklarının olduğu görülmektedir. İstihareye inanmayanlar arasında istihareyi uygulayanların ya inanmadan uyguladıkları için rüya göremediklerini ya da daha dindar dönemlerinde uyguladıklarını söyleyebiliriz. Kişi sekülerleştikçe istihareye olan inancının ve istihare ile ilgili uygulamalarının da azaldığını ve/veya yok olduğunu, ayrıca en genç katılımcıların istihareyle ilgili bilgilerinin olmadığını ifade edebiliriz. İnanmadığı hâlde uygulayanlardan bir katılımcı istiharenin psikolojik destek fonksiyonuna dikkat çekmiştir. Kişinin çaresiz olduğu durumlarda istihareye başvurarak umut aradığı söylenebilir. İstihareyi uygulamadığı hâlde ona inananların bazılarının ise istihareyi dinî bir uygulama olarak kabul ettikleri ve Peygamber tarafından tavsiye edildiği için ona inandıklarını söyleyebiliriz. Aslında rüyalara çok önem vermeyen bu katılımcılar istihareye inandıklarını söyleyerek dinî bir uygulamaya karşı çıkmamış olmaktadır. İstihareye inanan ancak yeterince dindar olmadığını düşünen bazı katılımcılar ise manevi yönden daha üstün kişilerin kendileri için istihare yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra istihareye inananlar arasında isteklerinin rüyayı etkileyebileceğini düşünerek istihareyi ancak başkasının yapabileceğini düşünen bir katılımcı da olmuştur. Kısaca kişinin konuya yaklaşımı, bakış açısı ve rüya ile ilgili inançları istihare ile ilgili inanç ve uygulamaları etkilemektedir. Bunun yanı sıra, istihareye İslami gelenekte verilen önemin azaldığını ve yeni neslin istihareden haberdar olmadığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Her insanın mutlaka yaşadığı bir deneyim olan rüya, her bireyin üzerinde rahatlıkla konuşabileceği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak konu akademik düzleme aktarıldığında mahiyeti net olarak açıklanamamaktadır. Zira geçmişten günümüze farklı disiplinler altında incelenen konu ile ilgili tatmin edici açıklamalar ve tanımlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak çeşitli yaklaşımlar ve teoriler geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların her biri konunun benzer ve farklı yönlerini kendi perspektifinden hareket ederek izah etmeye çalışmıştır. Rüyanın kişisel bir tecrübeye dayanması, bilimsel bir araştırmanın konusu olmasını zorlaştırmaktadır. Bu da bu tanımlama ve izahatın doğrulanma imkânını güçleştirmiştir.

Rüya üzerine yapılan araştırmalar her şeyden önce insanı anlama amacı taşıdığı için önemlidir. Bir zihin faaliyeti olan rüya, bireyin düşünce süreçleri, kişiliği, inançları, dinî hayatı, sorunları, günlük hayatta yaşadıkları, kısacası uyku dışındaki hâlinin önemli yönleriyle anlamlı bir şekilde ilişkilidir. İnsanın dinî yaşamını anlamlandırmaya çalışan din psikolojisi alanında ihmal edilmiş bir konu olan rüyalar bireyin başta zihin dünyası olmak üzere dinî ve dinden bağımsız davranışları üzerinde etkili olduğundan görmezden gelinmemelidir. Sıklıkla din ve maneviyatla irtibatlandırılan rüyaların, din psikolojisinin perspektifiyle günümüzde farklı dinî kimliklere sahip, toplumun farklı kesiminden kişiler tarafından nasıl algılandığını anlamak önemlidir.

Rüyaların bireyin hayatındaki yeri, dinî ve dinden bağımsız davranışları üzerindeki etkisi ve rüya olgusuyla bağlantılı inançlar, davranışlar ve pratiklerin incelendiği bu çalışmanın temel ve alt problemleri çerçevesinde ulaşılan sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

Bu araştırmaya katılan kişilerin genelinde sıklıkla rüya gördükleri, rüyanın anlamı üzerine kafa yordukları, rüyayı yorumlamaya çalıştıkları, yorumlatma ya da paylaşma amacıyla sadece güvendikleri yakınlarına anlattıkları ancak bu rüyaların etkisinin genellikle kısa sürdüğü, kişilerin günlük rutinlerini, dinî hayatlarını, günün olağan akışı içinde aldıkları herhangi bir kararı ya da hayatlarıyla ilgili dönüm noktası olabilecek konularla ilgili kararları etkilemediği tespit edilmiştir. Ulaştığımız bu genel sonuç alt problemler merkeze alınarak daha detaylı bir şekilde sunulabilir.

Rüya ile ilgili inanç ve pratiklerin köken ve kaynağı ile ilgili ilk alt problemin yanıtı aile, dinî eğitim, *Kur'an* kursları, vaazlar, kişinin kendi özel araştırmaları ve tecrübeleri olarak belirlenmiştir. Katılımcıların ailesinde özellikle anne, baba ve anneanne gibi yakınlarının rüya yorumlama yöntemlerini benimsedikleri görülmektedir. İkinci kaynağın ise dinî eğitim olduğu görülmüştür. Özellikle kendini inançlı/dindar olarak tanımlayan katılımcıların “Rüyalarla amel edilmez” gibi fıkıh kaidelerinden, istihare, sol tarafa tükürme ya da rüyayı suya anlatma gibi dinî-kültürel uygulama ve tavsiyelerden haberdar olduklarını tespit ettik. Bu dinî eğitimin devam ettiği *Kur'an* kursları, vaazlar ve kişinin kendi özel merakı sonucu yaptığı araştırmalar rüya ile ilgili temel inançların oluşmasında etkilidir. Bunun yanı sıra kişinin rüya ile ilgili sahip olduğu tecrübeler de rüyayı anlamlandırma noktasında bu inançların kaynağını oluşturmaktadır.

İkinci alt problemde, görülen rüyaların hayatın olağan akışı içinde alınan herhangi bir kararı ya da kişinin hayatını büyük ölçüde etkileyecek önemli bir kararı ne oranda ve ne şekilde etkilediğini sorguladık. Neticede, rüyaların hayatın akışı içinde alınan herhangi bir kararı etkilemediği sonucuna ulaştık. Genele bakıldığında zaman hayatıyla ilgili önemli bir karar verirken rüyalarını dikkate alan katılımcılar (2/59) azınlıktadır. Kararını değiştirdiğini ya da değiştirebileceğini söyleyen katılımcılardan bir kısmının davranışının ise dinî değil bilişsel olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, rüyaya bağlı olarak karar alma/değiştirme ile dindarlık, eğitim seviyesi açısından anlamlı bir değişiklik tespit edilmemiştir. Hayatıyla ilgili dönüm noktası sayılabilecek konularda karar vermek üzere ciddi bir şekilde istihare yapan iki katılımcı eğitim seviyesi yüksek ve inançlı kişilerdir. Bilişsel açıdan, rüyada düşünüp olayın farklı bir yönünü gördüğü ya da uyuyup dinlenmiş bir beyinle daha net düşünebildiği için kararını değiştirebileceğini söyleyen kişiler ise kendini sırasıyla sekülerleşmiş ve sorgulayıcı olarak tanımlamıştır. Yine rüyaya göre karar almayacağını ifade eden ilkökul mezunu dindar katılımcılar ya da yüksek lisans öğrencisi deist katılımcılar mevcuttur. Dolayısıyla, rüyanın karara etkisi konusunda dindarlık ya da eğitim seviyesi değil kişinin rüyaya yaklaşımının şekillendirici olduğunu söyleyebiliriz.

Rüyalarla ilgili uygulanan ritüel ve pratik türlerini sorguladığımız diğer bir alt problem ile ilgili katılımcıların büyük çoğunluğunun rüyadan sonra uyguladığı herhangi bir ritüelin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ritüeli olanların ise en çok, korkutan rüyalardan sonra rüyanın etkisinden korunmak ve bu tarz rüyaları görmemek için dua

etmek, *Kur'an*'dan bazı sure ve ayetleri okumak, namaz kılmak, sadaka vermek ya da besmele çekerek sağa yatmak gibi bazı ritüelleri gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Az sayıda katılımcının (2/59) çok nadir olarak korkulu bir rüyadan sonra Peygamber'in sol tarafa tükürme tavsiyesini yerine getirdiği saptanmıştır. Rüneyı suya anlatma gibi geleneksel ritüellerden haberdar olunduğı ancak çok nadir olarak (2/59) uygulandığı tespit edilmiştir. Meditasyon da yine ender uygulanan (1/59) ve rüyanın olumsuz etkilerinden korunmak için yapılan bir Yeni Çağ ritüeli sayılabilir. Bu ritüellerin rüya sonrası hissedilen korku, endişe ve stresi azaltma amacıyla uygulandığı görülmüştür.

Rüya ile ilgili en bilinen ve en çok uygulanan pratik ise istihare olarak karşımıza çıkmaktadır. İstihare ile ilgili inanç ve uygulamaları sorguladığımız alt problem açısından ise katılımcıları, ulaştığımız sonuçlara göre dört grupta değerlendirdik: *İstihareye inanmayan ve uygulamayanlar* (19); *istihareye inanan ve en az bir kere uygulamış ya da başkasından rica etmiş olanlar* (15); *istihareye inanmayan ancak en az bir kez uygulamış ya da bir başkasından istemiş olanlar* (11); *istihareye inanan ancak hiç uygulamamış olanlar* (9). Son grubun istihareye Peygamber tavsiyesi olduğu için inandığı ve istihareyi dinî bir uygulama olarak kabul ettikleri belirlenmiştir. İstihareyi başkasından rica edenlerin genel olarak istihare rüyasını sadece manevi açıdan üstün kişilerin görebileceğine inandıkları tespit edilmiştir. Bu uygulamanın temellerinin ise Antik Çağ'da başkasının adına rüyaya yatma ritüeli olduğu kanaatindeyiz.

İstihare uygulamasının *Kur'an*'da geçmediğı, Peygamber tarafından yapılması tavsiye edildiğı ancak içerisinde rüyaya yatmak olmadığı, rüya görmek üzere uyumanın uygulamaya sonradan eklenmiş olduğu teorik bölümde tespit edilmişti. Buna rağmen istiharenin katılımcılar açısından kararsız kalınan önemli bir iş öncesi, bu işin hayırlı olup olmadığı konusunda Allah'tan bir işaret almak üzere rüyaya yatmak şeklinde algılandığı görülmüştür. Ayrıca, istiharenin uygulama şekli ve sayısı ile rüyanın bağlayıcılığı noktasında kişilerin farklı bilgiler verdikleri ve kafa karışıklığı yaşadıkları görülmüştür. Burada eğitimin önemi ortaya çıkmıştır; rüya ile ilgili yanlış öğrenilmiş inanç ve uygulamaların rüyaya yüklenen anlamı etkilediğı saptanmıştır. Buna göre rüyanın değerinin düşürüldüğü ya da gereğinden fazla abartıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, en genç katılımcıların istihareyi hiç duymadıkları ve uygulamadıkları tespit edilmiştir. Bu da istihareye verilen önemde ve istiharenin uygulamasında azalma olduğunu düşündürmüştür.

Çağdaş Türk insanının rüyaya yaklaşımında sekülerleşme görülmektedir. Sekülerleşen katılımcılar açısından olduğu kadar kendini inançlı ve dindar olarak tanımlayan katılımcılar açısından da rüyaların din ve kutsal ile olan bağının zayıfladığını tespit ettik. Kanaatimizce, rüyanın kutsalla olan bağı onun gizeminden kaynaklanmaktadır. Yani rüya, –uzun süredir görülmeyen ya da düşünülmemeyen birinin rüyada görülüp ertesi gün ölüm haberinin duyulması gibi- sıradışı, kişinin açıklayamadığı ve etkilendiği rüyalardan dolayı kutsalla bağını korumaktadır. Sıradan rüyalar ise bilinçaltı ya da gün içinde yaşananlardan etkilenme ile açıklanmaktadır. Tanrı’dan mesaj olarak algılanan rüyalar da bu gizemi koruduğu için genel olarak bu şekilde algılanmıştır.

Daha dindar kişiler Tanrı’dan mesaj olan rüya gördüklerini rapor ederken, sekülerleşmiş katılımcıların eskiden Tanrı’dan mesaj olarak niteledikleri rüyaları günümüzde aynı şekilde değerlendirmedikleri, bu rüyalara daha akılcı açıklamalar getirmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Tanrı’dan mesaj olarak nitelenen rüyaların genellikle *ayet, gıybet, namaz, mescit, Kâbe* gibi dinî semboller içerdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra rüyada dinî bir boyut olmadığı hâlde anlamı açısından Tanrı’dan mesaj olabileceği düşünülen *semadan uzanan el* gibi semboller de tespit edilmiştir. Stresli dönemlerde ve acılı hastalık dönemlerinde görülen rüyaların Tanrı’dan mesaj olarak değerlendirildiği ve kişiye umut verdiği saptanmıştır. Aynı zamanda eş ve baba gibi aile yakınlarının vefatından sonra görülen rüyaların Tanrı’dan mesaj olarak değerlendirildiği, kişiyi teselli ettiği ve yasla başa çıkmada önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir. Varoluşsal arayışa yönelik ve Tanrı’nın ya da Peygamber’in sorgulandığı dönemlerde görülen rüyaların da Tanrı’dan mesaj olarak algılanan rüyalar olarak değerlendirildiği saptanmıştır.

Şeytani rüya algısının ise değiştiği tespit edilmiştir. Şeytani rüya gördüğünü söyleyen azınlık grubun genel olarak korku, nefis ya da cinsellik içeren rüyaları şeytani olarak nitelendirdiği görülmektedir. Rüyalara şeytanın neden olamayacağını söyleyen ve çoğunlukta olan diğer grubun ise şeytanı geleneksel anlamda antropomorfik bir yapıda kabul etmediğini, daha soyut olarak algıladığını tespit ettik. Diğerlerinin şeytani olarak nitelendirdiği rüyaları bu grubun özellikle korkudan kaynaklı bilinçaltı rüyaları olarak kabul ettiklerini söyleyebiliriz.

Peygamber’i gördükleri rüyayı, şeytani olarak nitelendiren iki katılımcının cevabında ise temel inançların oluşmasında eğitimin ne kadar etkili olduğu ortaya

çıkmaktadır. Sahip oldukları ancak literatürde tespit edemediğimiz “Hissetmek Rahman’dan, görmek şeytandandır” şeklindeki bilgidен dolayı, birçok Müslümanın “Beni rüyasında gören gerçekten görmüş gibidir; çünkü şeytan suretime bürünemez” hadisi gereği hayalini kurduğu bu durum, iki katılımcı tarafından tam tersi şekilde değerlendirilmiştir. Katılımcıların gerçekten Peygamber’i gördüğüne inandığı takdirde çok ihtiyacı olduğu bir dönemde moral bulacağı ve kutsanmış hissedebileceği bir rüya, şeytani olarak nitelendirdikleri için kendilerini üzen ve suçluluk hissettiren bir rüyaya dönüşmüştür. Bu örnek, rüya ile ilgili temel inanç ve ön kabullerin kişinin rüya algısı ve neticede ruh hâli üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Rüya ile ilgili yanlış bilgi ve inançların, rüyayı yanlış değerlendirmeye neden olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Rüyaların gelecekte haber vermesi ile ilgili yaklaşımı ölçmeye çalıştığımız alt problem açısından gelecekte haber veren (kehanet) rüya deneyimi ile dindarlık seviyesi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Kehanet rüya gören katılımcılardan bazılarının kendisini “dindar/inançlı”, bazılarının ise “deist, laik, eskiye göre sekülerleşmiş” şeklinde tanımladığı görülmüştür. İlk grubun rüyaların gerçekleşmesinin Tanrı’dan kaynaklandığına inandığı; diğer grubun ise rüyaların gerçekleşmesini “malum olma, altıncı his ve telepati” gibi farklı sebeplere bağladıkları tespit edilmiştir. Kişinin rüyalarla ilgili tutumu ve inançları değiştikçe rüyalara bakış açısının değiştiği gözlenmiştir. Daha dindarken kehanet rüya görülebileceğine inanan kişilerin sekülerleştikçe gelecekle ilgili olabilecek rüyaları daha rasyonel ya da bilimsel yöntemlerle açıklama eğiliminde olduğu saptanmıştır.

Kehanet rüyalarla ilgili elde edilen bilgilerden yola çıkarak, herhangi bir konuda kişinin harekete geçmek için ihtiyaç duyduğu motivasyonu rüyalarda aradığı sonucuna ulaşılmıştır. Kehanet rüya olarak nitelendirilen rüyaların; etkileyici bir rüyadan sonra rüya ile yaşanan olay arasında ilişki kurulması ve/veya günlük hayatta çok etkilenilen bir şeyin rüyada görülmesi sonrasında rüya ve yaşanan olay arasında ilişki kurulması şeklinde tanımlandığı saptanmıştır. Kişinin gelecekte haber veren rüya görmese de nadiren olumsuz bir rüyanın gerçekleşmesinden endişe ettiği de tespit edilmiştir.

Bir diğer alt problemde vefat eden yakının rüyada görülmesi konusuna yaklaşım incelenmiştir. Bu konuda elde edilen verilere göre vefat eden yakının rüya yoluyla *kendisi için dua edilmesini isteme, uyarma, ziyaret etme, özlem giderme, teselli etme ve yol gösterme* amacıyla kişiyle iletişime geçtiği genel kanısı tespit edilmiştir. Düalizm görülen

bu algıda, beden yok olduktan sonra bedenden ayrılan bir ruh olduğu ve bu ruhun kişiyle rüya yoluyla iletişime geçtiği inancının hâlâ devam ettiği ortaya çıkmıştır. Bu ruh algısı diğer bazı cevaplarda da gözlenmiştir. Katılımcının rüyada ruhunun gezdiğini ve direksiyonu kırdığı için kazanın hafif atlatılmasını sağladığını düşünmesi ya da başka bir katılımcının vefat eden babasının elinin sıcaklığını uyandıktan sonra hissetmeye devam etmesi buna örnek verilebilir. Vefat eden bir yakının rüyada görülmesinden sonra *yemek dağıtma*, *sadaka verme* ve *dua etme* gibi davranışların ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu konuda eski Türk âdetlerinin devam ettiği görülmektedir.

En çok görülen rüya içerikleri ve rüyalarındaki en baskın duyguyu sorguladığımız alt problemle ilgili elde edilen verilere göre rüyaların sıklıkla günlük hayat ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Sınav kaygısı, aile ve yakınlar, olumsuz olaylar ve planlar rüyalarda günlük olaylarla ilgili sık görülen temalar olarak belirlenmiştir. En çok bastırılan duyguların öfke ve korku olduğu tespit edilmiştir. Günlük hayatında özellikle öfkesini bastıran kişilerin rüyalarında kendisini sinirlendiren kişiye öfkesini gösterdiği ve haddini bildirdiği saptanmıştır. Geç kalma ya da sınavı kaçırma gibi günlük sorumluluklarla ilgili bastırılan stresin de rüyalara yansıdığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç stresin bireysel olduğu kadar toplumsal boyutunu da ortaya koymaktadır; kişilerin toplumsal hayatta kendilerini kısıtladıklarını ya da toplumsal kurallar tarafından kısıtlandıklarını, duygularını bastırdıklarını ve oldukları gibi davranamadıklarını göstermektedir. Bu noktada, birey olumsuz duygularını da kabul edip bu duyguları uygun bir şekilde yansıtmayı için teşvik edilebilir. Bu, kişinin ruh sağlığını koruması adına önemli bir adımdır.

Günlük olayların dışında rüyaların genellikle endişe ve korku, stres, aile, dinî içerik, deniz, uçma, düşme ve koşturma, depresyon, yılan ve kurt, mezarlık ve karabasan içerdiği tespit edilmiştir. Gün içinde yaşanan stresin rüya içeriğini etkilediği kadar depresyon ve bir yakının ölümü gibi travmatik olayların da anksiyöz rüyalara sebep olduğu görülmüştür.

Bir başka alt problemde rüyaların, günlük hayatta kişilerin ruh hâllerine olumlu ya da olumsuz etkisini araştırdık. Elde edilen verilere göre, rüyanın kişinin ruh hâli üzerindeki etkisinin kısa süreli ve geçici olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların olumlu rüyalara odaklanıp olumsuzları görmezden gelme eğiliminde oldukları görülmüştür. Olumsuz rüyaların paylaşılmamasının tercih edildiği, paylaşılsa bile en yakınlarla ve

rüyayı olumlu yorumlayacağından emin olunan güvenilir kişilere anlatıldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların rüyaları ile ilgili olumlu yorumlar duymaya ihtiyaç duydukları saptanmıştır.

Görülen rüyanın stresle ya da karşılaşılan olumsuzluklarla başa çıkma noktasında bireye ne derece yardımcı olduğunu incelediğimiz alt problemle ilgili elde edilen verilere göre, genele bakıldığında rüyaların stresle ya da karşılaşılan olumsuzluklarla başa çıkma noktasında kişiye yardımcı olmadığı tespit edilmiştir. Sıkıntılı zamanlarda görülen olumlu rüyaların ise kişiye umut verdiği azımsanmayacak sayıda katılımcı tarafından belirtilmiştir. Buna rağmen, stresli dönemde görülen olumsuz rüyaların nadir olarak kişiyi negatif anlamda etkilediği ve kişinin stresini arttırdığı da ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra rüyaların bazı ruhsal rahatsızlıkları ortaya çıkarabileceği, bazı anksiyete türü patolojik davranışları tetikleyebileceği tespit edilmiştir. Çalışmamızda tespit ettiğimiz vakada rüya, katılımcıda OKB oluşmasına sebep olmuş ve günlük hayatının yanı sıra öznel iyi oluş hâlini de olumsuz anlamda etkilemiştir.

Rüyaların yorumlanması için başvuru kaynakları incelediğimiz alt problemde elde edilen bilgilere göre en yaygın rüya yorumlama yönteminin rüya tabiri ile ilgili internet sitelerine bakmak olduğu ortaya çıkmıştır. Rüyaya inanmadığı için rüya tabirine bakmayanlar olduğu gibi meraktan ya da rüyadan etkilendiği için rüyanın tabirine bakanların da olduğu saptanmıştır. Rüya tabirine bakanlardan bir kısmının ise rüya tabirini saçma bulduğu hâlde merak ettiği için rüyanın yorumuna baktığı ortaya çıkmıştır. Rüya tabiri sitesi seçilirken genel tutumun ilk çıkan birkaç sitenin yorumlarına bakılıp en olumlu yorumun seçilip olumsuz yorumların görmezden gelinmesi şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu tutumun altında yatan sebebin ise rüyanın yorumlandığı gibi çıkacağı inancının olduğu tespit edilmiştir. Rüya tabiri konusunu ciddiye alanların ise rüya tabiri web sitesini seçerken titizlik gösterdikleri; bu web sitesinin psikolojik tahliller yapan ya da dinî hüviyete sahip bir site olmasına dikkat ettikleri saptanmıştır.

Bunun yanı sıra rüyayı yorumlaması için başvuru kişiler aileden, kendi tecrübelerine ve geleneğe dayanarak yorumlayan biri olabildiği gibi rüya yorumlamada kendini geliştirmiş bir arkadaş da olabilmektedir. Rüyanın tasavvuf ehli birine anlatılması ise nadir olarak görülmüştür. Ayrıca, rüya yorumlayan kişinin daha dindar olması gerektiğiyle ilgili bir kanı olduğu saptanmıştır.

Kişilerin geleneğe dayanarak ya da yaşadıklarıyla bağlantı kurarak rüyalarını kendilerinin yorumladıkları da görülmüştür. Rüyaların iyi ya da kötü olarak yorumlanmasını sağlayan ögeler temel olarak benzeşmektedir ancak bazı katılımcıların kendilerine göre anlamlandırdığı semboller olduğu da saptanmıştır. Bu sembollere şartlanan katılımcının hayatıyla ilgili olumlu ya da olumsuz beklentilere girebildiği gözlenmiştir.

Diğer alt problemde rüyaların başkalarıyla paylaşılma konusuna olan yaklaşımı ve rüyaların hangi amaçla paylaşıldığını inceledik. Rüyaların paylaşılmasıyla ilgili genel tutum, onları olumlu yorumlayacağına inanılan güvenilir kişilere anlatma yönündedir. Rüyanı güvenilir bir kişiye anlatma eğiliminin altında yatan sebebin ise yine *rüyanın nasıl yorumlanırsa öyle çıkacağı* inancının olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, rüya sahibinin, rüyasının her hâlükârda olumlu yorumlanacağından emin olma ihtiyacı içinde olduğu ulaşılan sonuçlar arasındadır. Rüyanın kişinin iç dünyasını yansıtmaya bağlı olarak sadece güvenilir kişilerle paylaşılması ya da kimseyle paylaşılmaması durumunun da söz konusu olduğu görülmüştür. Ayrıca rüyanın anlatıldığı kişinin rüyayı ilgiyle dinlemesi, kişinin rüyasını paylaşacağı kişiyi belirlerken dikkat ettiği bir husustur.

Rüya yorumunun kişinin üzerindeki etkisinin de önemli olduğu saptanmıştır. Rüyanın güvenilmeyen ve olumsuz yorumlama ihtimali olan kişilere anlatılmamasının sebeplerinden biri de kişinin yapılan yoruma inanması ve olumsuz etkilenmesidir. Rüyaların, *yorumlatma amacı dışında* olumsuz etkisinden kurtulmak ve olumlu bir yorum duyma ihtiyacı ile yine rüya sahibi ile ilgili olumlu duyguları olduğuna emin olunan aile bireyleriyle ve yakın arkadaşlarla paylaşıldığı tespit edilmiştir.

Görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından katılımcıların kişilik özellikleriyle ilgili bazı gözlemler yapılmıştır. Buna göre, bazı katılımcıların narsisistik ve patolojik eğilimler sergiledikleri fark edilmiş, bazılarının konuya skeptik, bazılarının pragmatist ve bazılarının da mistik yaklaşımlar sergiledikleri gözlenmiştir. Dolayısıyla kişilerin rüyalarından bahsetme şekilleri, rüya içerikleri ve bunlarla ilgili inanç ve yorumları başta kişilik özellikleri olmak üzere yaşadıkları ruhsal problemleri ve düşünce süreçlerini ortaya koymaktadır diyebiliriz.

Kanaatimizce gittikçe sekülerleşen Türk toplumunda rüyaya atfedilen dinî değer azalacak ve rüyanın dinden ve doğaüstü güçlerden bağımsız, tamamen kişinin bilinçdışından kaynaklı olduğu inancı ya da bilgisi çoğunlukla kabul edilen görüş

olacaktır. Rüyanın kutsal ile olan bağı tarikatlar özelinde devam edebilir. Rüyaların kutsalla olan bağını bir kenara bırakırsak, sadece kişinin bilinçdışı ile olan bağı nedeniyle bile rüyalar değerlidir, dikkate alınması gerekir. Rüyaların önemli olması için kutsalla bağlantılı olması gerekli değildir. Rüyaların kişinin kendisini ve düşünce süreçlerini keşfetmesi ve birey olma sürecine katkısı görmezden gelinmemelidir.

Araştırmamız sonucunda ulaşılan bulguların, özel olarak araştırma bölgesiyle, genel olarak ise Türk toplumunda bireyin rüya ile ilgili inanç, tutum ve davranışlarıyla ilgili araştırmalar yapan başta psikoloji ve din psikolojisi olmak üzere farklı disiplinler için bir veri kaynağı oluşturacağı kanaatindeyiz. Bu çalışmada rüyaların bireyin dinî ve dinden bağımsız davranışları üzerindeki etkisi, rüya ile ilgili inançlar, davranışlar ve pratikler incelenmiş olsa da rüya olgusu pek çok yeni araştırmanın yapılabileceği bir çalışma alanı sunmaktadır. Rüya, antropolojik açıdan ele alınabilir. Bu amaçla rüya ile ilgili inanç ve uygulamaların kökeninin, rüya yorumlarının, rüya ile ilgili inanç, uygulama ve davranışların kültürler arası benzerlik ve farklılıklarının incelenmesi tavsiye edilebilir. Bazı önemli felsefi fikirlerin çıkış noktası olan rüyaların çağdaş felsefedeki yeri ile ilgili boşluklar tespit edilmiştir. Rüyanın çağdaş felsefede nasıl ele alındığı ile ilgili çalışmalar yapılabilir. Rüyalar hermeneutik açıdan çalışabilir. Rüyanın rüyayı gören kişi için anlamı ve anlattığı kişi açısından anlamı vb. incelenebilir. Rüya günlüğü çalışmaları yapılabilir. Bir ya da daha fazla katılımcıdan belirli bir süre boyunca rüya günlüğü tutmaları istenebilir. Bu günlükler ışığında rüyaların kişi ile ilgili açığa çıkardığı duygu ve inançlar incelenebilir. Dinî başa çıkmada rüyanın rolü ile ilgili müstakil çalışmalar, manevi bakım ve rehberlikte rüyaların kullanımı ile ilgili araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdulgâki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kahire: Daru'l-Hadis, 1997.
- Adler, Alfred. *Understanding Human Nature*. Trans. Walter Beran Wolfe. New York: Garden City Publishing, 1927.
- Adler, Alfred. *Ne için Yaşıyoruz?*. İzmir: İlya Yayınevi, 2012.
- Akçay, Bülent Devrim. Fuat Özgen, Murat Erdem, Adem Balıkcı ve Taner Öznur. "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5, sy. 4 (2013): 441-460.
- Akot, Bülent. "Rüya Tecrübesinin Psikolojik ve Dinî Temelleri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Akot, Bülent. "Tasavvufî Terbiyede Rüyanın Değeri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy. 19 (2011): 93-113.
- Alptürker, İmran Gündüz. "Sudan Geçmeye İzinli Olma/Olmama Üzerine Bir Araştırma". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 27 (2019): 672-689.
- Altuner, İlyas. "Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 4 (2013): 55-67.
- Apaydın, Halil. "Rüya ve Fonksiyonu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9 (1997): 263-282.
- Aristoteles. "On Dreams". *The Works of Aristotle*. Trans. J. I. Beare. Oxford: Clarendon Press, 1931.
- Arkan, Atilla. "İbn Rüşd Psikolojisi". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Arkan, Atilla. "Meşşai Gelenek Bağlamında İbn Rüşd Felsefesinde Rüya". *Divân İlmi Araştırmalar*, sy. 15 (2003): 87-125.
- Aserinsky, Eugene ve Nathaniel Kleitman. "Regularly Occurring Periods of Eye Motility, and Concomitant Phenomena During Sleep". *Science* 118, No. 3062 (1953): 273-274.
- Augustinus. *The Confessions*. Coradella Collegiate Bookshelf, 2004.
- Augustinus. *The City of God*. 11. Book.
- Aydar, Hidayet. "Istikhara and Dreams". *Dreaming in Christianity and Islam Culture, Conflict, and Creativity*. Ed. Kelly Bulkeley, Kate Adams and Patricia M. Davis, 81-97. New Brunswick N.J: Rutgers University Press, 2009.
- Aydın, Hasan. "İslam Felsefesinde Rüya Kuramı, İşlevleri ve Kimi Sonuçları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 23 (2007): 165-178.
- Balcı, İsrâfil. *İsrâ ve Mi'rac Gerçeği*. Ankara: Ankara Okulu, 2017.

- Barrett, Deirdre. *Trauma and Dreams*. USA: Harvard University Press, 1996.
- Başdemir, Hasan Yücel. *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*. Hitit Kitap: Ankara, 2011.
- Batuk, Cengiz. "Nemrud". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32: 554-555. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken, 2006.
- Bayraktar, Levent. *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Berg Bruce L. ve Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Ed. Hasan Aydın. Konya: Eğitim Yayınevi, 2015.
- Berger, R. J. ve I. Oswald. "Effects of sleep deprivation on behaviour, subsequent sleep, and dreaming". *Journal of Mental Science* 108, Issue 455 (1962): 457-465.
- Bergson, Henri. *Mind-Energy Lectures and Essays*. London: Greenwood Press, 1920.
- Bergson, Henri. *The World of Dreams*. Trans. Wade Baskin. New York: Philosophical Library, 1958.
- Berke Çetin, Zeynep. "Zihnin Kökenleri: Mitolojiden Felsefeye Antik Yunan'da Ruhun Üniterleşme Süreci". *Dergipark*, 17 (2012): 1-17.
- Black, Jeremy ve Anthony Green. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia An Illustrated Dictionary*. London: The British Museum Press, 2004.
- Bremmer, Jan N. *The Early Greek Concept of the Soul*. USA: Princeton University Press, 1983.
- Brown, Peter. *The World of Late Antiquity: AD 150-750*. London: Thames and Hudson, 1971.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017.
- Bulkeley, Kelly. *The Wilderness of Dreams Exploring the Religious Meanings of Dreams in Modern Western Culture*. USA: State University of New York Press, 1994.
- Bulkeley, Kelly. *Among All These Dreamers: Essays On Dreaming and Modern Society*. USA: State University of New York Press, 1996.
- Bulkeley, Kelly. *An Introduction to the Psychology of Dreaming*. USA: Praeger, 1998.
- Bulkeley, Kelly. *Visions of the Night: Dreams, Religion, and Psychology*. USA: State University of New York Press, 1999.
- Bulkeley, Kelly. *Dreams A Reader on Religious, Cultural and Psychological Dimensions of Dreaming*. USA: Palgrave, 2001.
- Bulkeley, Kelly. *Dreaming Beyond Death A Guide to Pre-Death Dreams and Visions*. USA: Beacon Press, 2005.
- Bulkeley, Kelly. *Soul, Psyche, Brain: New Directions in the Study of Religion and Brain-Mind Science*. USA: Palgrave, 2005.

- Bulkeley, Kelly. "The Origins of Dreaming". *Where God and Science Meet How Brain and Evolutionary Studies Alter Our Understanding of Religion*. Ed. Patrick McNamara. 213-234. USA: Praeger Publisher, 2006.
- Bulkeley, Kelly. *Dreaming in the World's Religions A Comparative History*. USA: New York University Press, 2008.
- Bulkeley, Kelly. "The Religious Content of Dreams: A New Scientific Foundation". *Pastoral Psychology*, (2009) 58: 93-106.
- Bulkeley, Kelly. *Big Dreams- The Science of Dreaming and The Origins of Religion*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Burger, Jerry M. *Kişilik*. çev. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
- Cengil, Muammer. *Tasavvufî Yaşantı, Halvetî Uşşakî Topluluğu Üzerine Psikososyolojik Bir Araştırma*. Çorum: 2010.
- Ceyhan Çoştı, Feyza. *İki Zaman Düşüncesi, Öznel ve Nesnel Zaman*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- Cohen, D. B. ve C. Cox. "Neuroticism in the sleep laboratory: Implications for representational and adaptive properties of dreaming". *Journal of Abnormal Psychology* 84, 2 (1975): 91-108.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Ed. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Çelik, Sara. "Zihin Felsefesi Açısından Bilinç Kavramına Bir Bakış". *Felsefe Ekibi Dergisi*, sy. 14 (2010).
- Çelik, Rabia Betül. "Rüya Temaları-Dindarlık İlişkisi". Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019.
- Çetin, Halil. "Ağaç Motifli Osmanlı Saltanat Rüyasının Tabir İlmi Açısından Değerlendirilmesi". *Gazi Akademik Bakış*, 10 (2012): 25-38.
- Çetin, Özer. "Jung Psikolojisinde Rüya", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy. 2 (2010): 249-269.
- Çetin, Özer. "Dinî Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü Yusuf Sûresindeki Rüyalar Üzerine Psikolojik Bir Yorum". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 21, sy. 2 (2012): 93-119.
- Çetin, Özer. "Kültürel Din Psikolojisi Açısından Geçiş Dönemi Rüyaları: Kutadgu Bilig Örneği". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 15 (2013): 335-357.
- Çetin, Özer. *Rüya Olgusu ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Uygarlığın Kökeni Sumerliler-2 Sümerlilerde Günlük Yaşam*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.

- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınevi: İstanbul, 2017.
- Davids, T. W. Rhys. *Buddhist birth-stories: Jataka tales*. The commentarial introd. entitled Nidanakatha; the story of the lineage. Translated from V. Fausböll's Ed. of the Pali text, London: G. Routledge, 1878.
- Dement, William. "The Effect of Dream Deprivation". *Science* 131, No. 3415 (1960).
- Demirci, Kürşat. *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Densmore, Frances. *Chippewa Customs*. USA: Minnesota Historical Society Press, 1979.
- Descartes, René. *Meditations On First Philosophy With Selections from the Objections and Replies*. çev. Michael Moriarty. USA: Oxford University Press, 2008.
- Descartes, Renatus. *Yöntem Üzerine Konuşma*. Latince'den çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı, 2013.
- Domhoff, G. William. *Finding Meaning in Dreams: A Quantitative Approach*. USA: Plenum Press, 1996.
- Dodds, E. R. *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*. UK: Cambridge University Press, 2000.
- Dowson, John. *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion*. New Delhi: D.K. Printworld, 1998.
- Durusoy, Ali. "İbn Sînâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20: 322-331. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Eliade, Mircea. *Dinsel inançlar ve Düşünceler Tarihi*. c. II. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabalcı, 2000.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*. çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınevi, 2006.
- Eliade, Mircea. *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı, 2017.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Erkuş, Adnan. *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Doruk Yayınları, 1994.
- Er-Râzi, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve Sadık Doğru, c. 14. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte, 2019.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Evginer, Nilüfer. "Psikolojik ve Dinî Bir Fenomen Olarak Rüya". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Ewing, Katherine Pratt. "Semptom Olarak Rüya, Mit Olarak Rüya-Rüya Öykülerine Kültürlerarası Bir Bakış". *Kültür ve Ruh Sağlığı*. haz: Kemal Sayar 254-270. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Fazlurrahman. *Avicenna's Psychology An English Translation of Kitâb al-Najât*. USA: Hyperion Press, 1981.

- Felek, Özgen. *Kitabü'l Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Freud, Sigmund. *The Interpretation Of Dreams*. Trans. and Ed. James Strachey. New York: Basic Books, 2010.
- Freud, Sigmund. "The Unconscious (1915)". *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Volume XIV*. London: The Hogarth Press, 1957.
- Freud, Sigmund. "The Question Of Lay Analysis (1926)". *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Volume XX*. London: The Hogarth Press, 1959.
- Freud, Sigmund. "The Ego and Id, (1923)". *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Volume XIX*. London: The Hogarth Press, 1961.
- Freud, Sigmund. "Introductory Lectures On Psycho-Analysis (1915-16)". *The Complete Psychological Works Of Sigmund Freud Volume XV*. London: The Hogarth Press, 1961.
- Fromm, Erich. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1995.
- Gazzali. *el-Munkızu min-ad-Dalal*. çev. Hilmi Güngör. Ankara: Maarif Basımevi, 1960.
- Gazalî. *İhyâu' Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, t.y..
- Gençtan, Engin. *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Germain, A and A. Zadra. "Dreams and Nightmares in PTSD". *The Neuroscience Of Sleep*. Ed. Robert Stickgold and Matthew Walker. 316-322. Spain: Elsevier, 2009.
- Göcen, Gülüşan. *Psikoloji, Mitoloji ve Din*. Kaknüs: İstanbul, 2018.
- Guest, Greg. Bunce Arwen ve Johnson Laura. "How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability". *Field Methods* 18, (2006): 59-82.
- Güngör, Harun. "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar". *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni*. 1-6. Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. "Talmud". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39: 550-552. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Güven, Esra. "Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları". *Türk Psikoloji Yazıları* 18, sy. 36 (2015):
- Hafız, Hafsa. "Din Psikolojisi Bağlamında Rüya ve İstihare Yaşantısı Üzerine Nitel Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020.
- Haksever, Ahmet Cahid. *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*. Anıl Grup Matbaacılık, 2015.
- Hall, Manly P. *Rüya Sembolizmi*. çev. Özgür Umut Hoşafçı. İstanbul: Mitra Yayınları, 2011.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü*. Remzi Kitabevi: İstanbul, 2013.

- Harriman, Philip Lawrence. "The Dream of Falling". *The Journal of General Psychology* 20, (1939).
- Harris-McCoy, Daniel E. *Artemidorus' Oneirocritica Text, Translation and Commentary*. UK: Oxford University Press, 2012.
- Hartmann, Ernest. *The Nature and Functions of Dreaming*. USA: Oxford University Press, 2011.
- Herakleitos. *Fragments A Text and Translation With A Commentary*. Trans. T. M. Robinson. Canada: University of Toronto Press, 1987.
- Herakleitos. *Fragmanlar*. çev. Cengiz Çakmak. İstanbul: Kabalcı, 2009.
- Hitchcock-Bridges, Joanne. "Dreams of trauma in dissociative identity disorder: Transcendence and transformation". Phd. Diss., Institute of Transpersonal Psychology, 2009. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (288294815). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/288294815?accountid=25248>.
- Hobson, J. Alan. *Dreaming-An Introduction to the Science of Sleep*. Great Britain: Oxford University Press, 2002.
- Homeros. *Odysseia*. çev. Azra Erhat ve A. Kadir. Can Yayınları: İstanbul, 2008.
- Horozcu, Ümit. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Hökelekli, Hayati. *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Düşünce Yayınları, 2008.
- Hughes, J. Donald. "Dream Interpretation in Ancient Civilizations". *Dreaming* 10, 1(2000): 7-18.
- Işık, S. Yetkin. "Türkiye'de Antropolojik Bilginin Yetersizliği Sorunu ve Öğretmenler". *Folklor/Edebiyat*. c. 22. sy. 87, (2016).
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Turan Dursun. c. 1. Ankara: Onur, 1977.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, (Beyrut: Daru's-sadr, 1410/1990), c. XIV.
- İbn Sînâ. *En-Necât Felsefenin Temel Konuları*. çev. Kübra Şenel. İstanbul: Dergâh, 2018.
- İlgar, Semra Coşgun. M. Zeki İlgar. "Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, 5 (2014): 33-78.
- İmamoğlu, Abdulvahit. *Psiko-sosyal Açıdan Rüya ve İstihare*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2004.
- İmamoğlu, Abdulvahit. "Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII, sy. 22 (2010): 21-47.
- Johnson, Laverne C. Elaine S. Slye ve William Dement. "Electroencephalographic and Autonomic Activity During and After Prolonged Sleep Deprivation". *Psychosomatic Medicine* 27, Issue 5 (1965): 415-423.

- Jung, Carl Gustav. *Modern Man In Search Of A Soul*. Trans. W. S. Dell ve Cary F. Baynes, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1933.
- Jung, Carl Gustav. "Psychology And Religion: West And East". *The Collected Works Of C.G. Jung Volume 11*. Trans. R. F. C. Hull. New York: Pantheon Books, 1958.
- Jung, Carl Gustav. "Two Essays in Analytical Psychology". *The Collected Works of C. G. Jung Volume 7*. Trans. R. F. C. Hull. USA: Princeton University Press, 1966.
- Jung, Carl Gustav. "Psychological Types". *The Collected Works of C. G. Jung Volume 6*. London: Princeton University Press, 1968.
- Jung, Carl Gustav. "The Archetypes And The Collective Unconscious". *The Collected Works of C. G. Jung Volume 9 Part 1*. Trans. R. F. C. Hull. USA: Princeton University Press, 1968.
- Jung, Carl Gustav. "Approaching the Unconscious". *Man and His Symbols*. Ed. C. G. Jung. New York: Doubleday, 1969.
- Jung, Carl Gustav. "The Archetypes And The Collective Unconscious". *The Collected Works of C.G. Jung Volume 09*. London: Routledge, 1981.
- Jung, Carl Gustav. "Deveopment of Personality". *The Collected Works of C. G. Jung, Volume 17*. USA: Princeton University Press, 1981.
- Jung, Carl Gustav. *Anılar Düşler Düşünceler*. haz. Aniela Jaffe. İstanbul: Can Yayınları, 2002.
- Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Payel Yayınları, 2006.
- Jung, Carl Gustav. *The Undiscovered Self- With Symbols And The Interpretation Of Dreams*. çev. R.F. C. Hull. USA: Princeton University Press, 2010.
- Jung, Carl Gustav. "Dreams". *The Collected Works of C. G. Jung Volumes 4, 8, 12, 16*. Trans. R.F.C. Hull. USA: Princeton University Press, 2011.
- Kafadar, Cemal. *Kim Var imiş Biz Burada Yoğ iken*. İstanbul: Metis, 2009.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, (İstanbul: Evrim, 1988).
- Kanter, Özden. "Hz. İbrahim ve Kurban" *Kelam Araştırmaları* 9, 1 (2011): 365- 376.
- Kanter, Özden. *Mitolojinin Anadolu İnançlarına Etkisi- Bir Kültürel Teoloji İncelemesi*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.
- Karataş, Zeki. "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 1 (2015): 62-80.
- Karni, Avi. David Tanne, Barton S. Rubenstein, Jean J. M. Askenasy ve Dov Sagi. "Dependence on REM Sleep of Overnight Improvement of a Perceptual Skill". *Science* 265, No. 5172 (1994): 679-682.
- Kay, Jade. "The Effect of Meditation-based Strategy on Sleep Quality and Perceived Stress in Older Adults Living in the Community". *Journal of Brain, Behaviour and Cognitive Sciences* 2, No.1:5 (2019): 1-9.
- Kayacı, Murat. "Tasavvuf Geleneğinde Rüya Psikolojik Bir Yaklaşım". Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2018.

- Kindî. *Felsefî Risaleler*. “Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine”. çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları: 2006.
- King, Philip. Kelly Bulkeley ve Bernard Welt. *Dreaming in the Classroom Practices, Methods, and Resources in Dream Education*. USA: Suny Press, 2011.
- Kitab-ı Mukaddes*.
- Kleitman, Nathaniel. *Sleep and Wakefulness*. London: The University of Chicago Press, 1963.
- Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Kuiken, D. “Theories of Dream Function”. *The Neuroscience Of Sleep*. Ed. Robert Stickgold Matthew Walker. Spain: Elsevier, 2009.
- Kumar, Ranjit. *Research Methodology*. Great Britain: Sage, 2011.
- Kur'an-ı Kerim*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Kuş, Murat A. “Karabasan Fenomeni: İzole Uyku Paralizi”. *Ayrıntı* 1, sy. 8 (2013).
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yay., 2009.
- Kruger, Steven F. *Dreaming in the Middle Ages*. New York: Cambridge University Press, 1992.
- Lavenda, Robert ve Emily A. Schultz. *Kültürel Antropoloji Temel Kavramlar*. çev. Dilek İşler, Onur Hayırlı. Ankara: Doğu Batı, 2018.
- Lee, Raymond M. *Doing Research on Sensitive Topics*. Sage Publication, 1993.
- Locke, Lawrence F. Wancen Wyrick Spirduso ve Stephen J. Silverman. *Proposals that Work: A Guide for Planning Dissertations and Grant Proposals*. USA: Sage Publications, 2007.
- Macrobius. *Commentary on the Dream of Scipio*. çev. William Harris Stahl. New York: Columbia University Press, 1990.
- Maxwell, Joseph A. *Nitel Araştırma Tasarımı: Etkili Bir Yaklaşım*. çev. Ed. Mustafa Çevikbaş. Ankara: Nobel Yay., 2018.
- McCallum, T. M. “The pillow in East Asia”, *Sleeping Beauties: The Jerome L. Joss Collection of African Headrests at UCLA*. Los Angeles: Fowler Museum of Cultural History, 1993.
- McNamara, Patrick ve Kelly Bulkeley. “Dreams as a source of supernatural agent concepts”, *Frontiers in Psychology* 6, 2015.
- Miller, Patricia Cox. *Geç Antikçağda Düş Görme Antik Kültürün Düş Gücüne İlişkin Araştırmalar*. çev. Medet Yolal. İstanbul: Kabalcı, 2000.
- Minnis, A. J. “Langland’s Ymaginatif and Late-Medieval Theories of Imagination”. *Comparative Criticism: A Yearbook Volume* 3. ed: E. S. Shaffer, 71-103. Great Britain: Cambiridge Univeristy Press, 1981.

- Nell, Wernel. "Religion and Spirituality in Contemporary Dreams". *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 68, 1 (2012): 1-9.
- Nietzsche, Friedrich. *Homan, All Too Human*. çev. R. J. Hollingdale. UK: Cambridge University Press, 1996.
- Noegel, Scott. "Dreams and Dream Interpreters in Mesopotamia and in the Hebrew Bible (Old Testament)". *Dreams: A Reader on Religious, Cultural & Psychological Dimensions of Dreaming*. Ed. Kelly Bulkeley. 45-71. USA: Palgrave, 2001.
- Nolen-Hoeksema, Susan. Barbara L. Fredrickson, Geoff R. Loftus and Willem A. Wagenaar. Atkinson and Hilgard's Introduction to Psychology. United Kingdom: Cengage Learning EMEA, 2009.
- O'Flaherty, Wendy Doniger. *Dreams, Illusion, and Other Realities*. USA: The University of Chicago Press, 1984.
- Oppenheim, A. Leo. *The Interpretation Of Dreams In The Ancient Near East With A Translation Of An Assyrian Dream-Book*. y.y.: American Philosophical Society, 1956. erişim 14 Nisan 2020, <https://www.jstor.org/stable/pdf/1005761.pdf>
- Osmanoğlu, Ömer. "Aristoteles'in Rüya Teorisi ve 'Rüyalar Üzerine' Adlı Eserinin Çevirisi". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sy. 4 (2017): 139-173.
- Ovacık, Zübeyir. "Gazzali'de Metafizik Bilginin İmkânı Açısından Rüya". *Sosyal Bilimler Dergisi* XIII, sy. 2 (2011): 31-42.
- Oxford Dictionary. erişim tarihi: 31.07.2017. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/dream>.
- Ögel, Bahaddin. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- Öğüt, Salim. "İstihâre". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23: 333-334. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Özbaydar, Sabri. *Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Baha Matbaası, 1971.
- Özcan, Özlem ve Gonca Gül Çelik. "Bilişsel Davranışçı Terapi". *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 3(2), 2017; 115-20.
- Özgüven, Esra. "Kutsalın Kendisini İfşâ Etme Aracı Olarak 'Rüya'". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.
- Öztürk, Hakan. "Rüya Motifinin Siyer Yazıcılığındaki Yeri: Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelmesi Örneği". *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18:1 (2013), 137-150.
- Papachristou, Christina S. "Aristotle's Theory of 'Sleep and Dreams' in the light of Modern and Contemporary Experimental Research". *Electronic Journal for Philosophy*, 17 (2014).
- Papineau, David ve Howard Selina. *Bilinç*. çev. Duygu Akın. İstanbul: NTV Yayınları, 2015.
- Parman, Susan. *Rüya ve Kültür: Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelenmesi*. çev. Kemal Başçı. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.

- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. USA: SagePublication, 2002.
- Paulsen, Lola. "Dreams and Fantasies of Falling". *Analytical Psychology* 16, Issue 1 (1971).
- Perrin, Michel. *Şamanizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Platon. *Theaitetos*. çev. Macit Gökberk. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1945.
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Pivik, Terry ve David Foulkes. "Dream Deprivation: Effects on Dream Content". *Science* 153, No. 3741 (1966).
- Rahimian, Parisa. "Women and Dream Interpretation in Contemporary Iran". *Dreaming in Christianity and Islam Culture, Conflict, and Creativity*. Ed. Kelly Bulkeley, Kate Adams and Patricia M. Davis, 155- 166. New Brunswick N. J: Rutgers University Press, 2009.
- Rapport, Niggel ve Joanna Overing. *Social and Cultural Anthropolgy The Key Concepts*. New York: Routledge, 2000.
- Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. USA: Routledge, 2009.
- Sambur, Bilal. *Bireyselleşme Yolu Jung'un Psikoloji Teorisi*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Sandner, Donald F. "Analitik Psikoloji ve Şamanlık". *Kutsal Miras Şamanlık ve Jung Psikolojisi*. haz. Donald F. Sandner, Steven H. Wong. çev. Nur Yener, 7-20. İstanbul: Okyanus, t.y.
- Sayar, Kemal ve Mehmet Dinç. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- Saydam, M. Bilgin. *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. Metis Yayınları: İstanbul, 2019.
- Saygın, Tuncay. "Felsefenin Kâbusu Rüyalar". *Doğu Batı*, sy.76, (2016).
- Searle, John R. *The Rediscovery of the Mind*. London: MIT Press, 1992.
- Searle, John R. *Akıllar, Beyinler ve Bilim*. çev. Kemal Bek. İstanbul: Say Yayınları, 1996.
- Sears, Robert E. III. "Spiritual dreams and the nepalese: Attribution theory and the dream related cognition of nepali christians and hindus". Phd. Diss., Fuller Theological Seminary, School of Intercultural Studies, 2016. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1789907690). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1789907690?accountid=25248>.
- Schultz Duane P. ve Sydney Ellen Schultz. *A History of Modern Psychology*. USA: Wadsworth, 2011.
- Sharpless, Brian A. ve Monika Kliková, "Clinical Features of Isolated Sleep Paralysis". *Sleep Medicine* 58, (2019).
- Szmigielska, Barbara. *Children's Dreams*. Trans. Helena Grzegołowska- Klarkowska. New York: Nova Science Publishers, 2010.

- Szpakowska, Kasia Maria. *Behind Closed Eyes Dreams and Nightmares in Ancient Egypt*. UK: The Classical Press of Wales, 2003.
- Şenel, Ferda. "Rüyalar". *Bilim ve Teknik Dergisi*, sy. 444 (2004): 40-48.
- Talbot, Susan Gabriel. "Altered states of consciousness: Spiritual experience in dream and vision". PhD. diss., The University of Manchester, 2000. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1989045101). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1989045101?accountid=25248>.
- Tarhan, Esra. "Descartes ve Spinoza Felsefesinde Ruh-Beden İlişkisi". Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2019.
- Taslaman, Caner. "Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavır". *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 33 (2007): 41-68.
- Taşpınar, İsmail. *Dinler - Tarih ve Sembolizm*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Tedlock, Barbara. "Zuni and Quiche Dream Sharing and Interpreting". *Dreaming: Anthropological and Psychological Interpretations*. Ed. Barbara Tedlock, 105-131). Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Temizkan, Abdullah ve Erhan Aktaş. "Türk Devlet Geleneğinde İktidarın Meşrulaştırılmasında Rüyanın Kullanımı". *Karadeniz Araştırmaları*, 33 (2012): 12-22.
- TDK. *Güncel Türkçe Sözlük*. erişim tarihi: 5.12.2016. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.5845_5a03827099.13385700,
- TDK. *Türkçe Sözlük*. c. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988.
- TDK. *Türkçe Sözlük*. c. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988.
- Thaibourne, Michael A. ve Peter S. Delin. "Transliminality: Its Relation to Dream Life, Religiosity, and Mystical Experience". *The International Journal for The Psychology of Religion* 9, 1 (1999): 45-61.
- Tokur, Behlül. *İmtihan Psikolojisi Var Olmanın Hakkını Vermek: İmtihan*. Ankara: Fecr, 2018.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.
- Turani, Adnan. *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.
- Tylor, E. B. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom Volume I*. John Murray: London, 1871.
- Tylor, E. B. *Primitive Culture Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom Volume II*. Dover Publications: New York, 2016.
- Ullman M. ve N. Zimmerman. *Working With Dreams*. Los Angeles: Jeremy P. Tarcher, 1985.

- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili III*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007.
- Uludağ, Süleyman. “Tasavvufta Rüya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35: 309-310. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008.
- Unamuno, Miguel. *Yaşamın Trajik Duygusu*. çev. Osman Derinsu. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1986.
- Von Franz, M. L. “The process of individuation”. *Man and His Symbols*. Ed. C. G. Jung, 158- 229. New York: Doubleday, 1969.
- Watt, W. Montgomery. *The Faith and Practice of Al-Ghazâlî*. London: George Allen and Unwin Ltd, 1952.
- Williams, Raymond. *Anahtar Sözcükler Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*. çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim, 2007.
- Wolcott, Harry F. *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation*. USA: Sage Publications, 1994.
- Yazıcı Yakın, Aslı. “Suyun Öte Yakası: Türkiye’de 1950’den Bugüne Popüler Rüya Tabiri Kitapları”. *Doğu Batı*, sy. 76 (2016): 11-32.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. c. 5. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1992.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı, 2017.
- Yılmaz, A. Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yay, 2012.
- Yitik, Ali İhsan. “Hinduizm”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ed. Şinasi Gündüz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Yitik, Ali İhsan. “Budizm”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ed. Şinasi Gündüz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Yogitha, Bali ve Ebnezar J. “Can Yoga be an Effective Tool in Managing Psychological Stress?”. *Americhan Journal of Ethnomedicine* 1, No. 1. (2014).
- Young, Serenity. *Dreaming in the Lotus Buddhist Dream Narrative, Imagery, and Practice*. USA: Wisdom Publication, 1999.
- Young, Serenity. “Buddhist Dream Experience The Role of Interpretation, Ritual and Gender”. *Dreams A Reader on Religious and Psychological Dimensions of Dreaming*. Ed. Kelly Bulkeley. New York: Palgrave, 2001.

EKLER

EK-1: KATILIMCILAR

Tablo E1.1 : Katılımcılar

<i>Kod</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Yaş</i>	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Medeni Durum</i>	<i>Meslek</i>
K1	Kadın	49	Lisans	Boşanmış	Öğretmen
K2	Kadın	39	Lisans	Evli	Sağlıkçı
K3	Erkek	43	YL	Evli	Mühendis
K4	Kadın	58	İlkokul	Evli	Ev Hanımı
K5	Kadın	48	İlkokul	Evli	Ev Hanımı
K6	Kadın	45	Ortaokul	Evli	Ev Hanımı
K7	Kadın	40	İlkokul	Evli	Ev Hanımı
K8	Kadın	50	İlkokul	dul	Ev Hanımı
K9	Kadın	69	İlkokul	dul	Ev Hanımı
K10	Kadın	28	Lisans	Evli	Memur
K11	Kadın	44	Lisans	Evli	Ev hanımı
K12	Erkek	21	Lise	Bekâr	Öğrenci
K13	Kadın	43	Doktora	Evli	Akademisyen
K14	Kadın	45	Lise	Evli	Ev Hanımı
K15	Kadın	34	Ön-Lisans	Evli	Ev Hanımı
K16	Kadın	40	Lise	Evli	Ev Hanımı
K17	Kadın	46	İlkokul	Evli	Ev Hanımı
K18	Kadın	46	İlkokul	Evli	Ev Hanımı
K19	Erkek	34	Doktora	Evli	Mühendis
K20	Kadın	35	Doktora	Bekâr	Mühendis
K21	Erkek	33	Doktora	Bekâr	Mühendis
K22	Kadın	35	Doktora	Evli	Mühendis
K23	Kadın	31	YL	Bekâr	Mühendis
K24	Erkek	31	Doktora	Bekâr	Mühendis
K25	Kadın	28	YL	Bekâr	Akademisyen
K26	Kadın	32	YL	Evli	Mühendis
K27	Kadın	32	Lisans	Evli	Serbest
K28	Kadın	23	Lise	Bekâr	Öğrenci
K29	Kadın	35	Lisans	Evli	Öğretmen
K30	Erkek	21	Lise	Bekâr	Öğrenci
K31	Erkek	23	Lise	Bekâr	Öğrenci
K32	Kadın	23	Lise	Bekâr	Öğrenci
K33	Kadın	23	Lise	Bekâr	Öğrenci
K34	Erkek	22	Lise	Bekâr	Öğrenci
K35	Erkek	21	Lise	Bekâr	Öğrenci

K36	Erkek	22	Lise	Bekâr	Öğrenci
K37	Kadın	34	Doktora	Evli	Akademisyen
K38	Kadın	34	Lisans	Evli	Öğretmen
K39	Kadın	35	YL	Evli	Öğretmen
K40	Kadın	24	Lisans	Bekâr	Eğitimci
K41	Erkek	38	Doktora	Bekâr	Akademisyen
K42	Kadın	34	YL	Bekâr	Klinik Psikolog
K43	Erkek	35	Lisans	Evli	Eğitimci
K44	Erkek	38	Yüksekokul	Boşanmış	Reklam-dağıtım
K45	Erkek	25	Lisans	Bekâr	Memur
K46	Kadın	37	YL	Bekâr	Memur
K47	Erkek	46	Ön-Lisans	Evli	Elektrik-elektronik
K48	Kadın	39	Lise	Evli	Serbest İşletmeci esnaf
K49	Kadın	18	Lise	Bekâr	Öğrenci
K50	Erkek	18	Lise	Bekâr	Öğrenci
K51	Kadın	19	Lise	Bekâr	Öğrenci
K52	Erkek	18	Lise	Bekâr	Öğrenci
K53	Erkek	67	Lisans	Evli	Emekli öğretmen
K54	Erkek	26	Lisans	Bekâr	İşsiz
K55	Erkek	28	Lisans	Bekâr	Serbest
K56	Kadın	37	YL	Evli	Akademisyen
K57	Erkek	57	Ortaokul	Evli	Serbest, Alevi dedesi, inşaatçı
K58	Kadın	26	Lisans	Bekâr	Öğrenci
K59	Kadın	33	YL	Bekâr	Akademisyen

EK-2: GÖRÜŞME SORULARI

Genel Bilgiler

Yaş:

Cinsiyet:

Medeni Durum:

Eğitim Durumu:

Meslek:

Doğum Yeri:

Arka Plan

1. Dinî eğitim aldınız mı? Dinî bilgilerinizin kaynağı nedir?
2. Kendinizi dinî açıdan nasıl tanımlarsınız?
3. Dinî bir grup, cemaat ya da tarikata yakınlığınız ya da bağlılığınız var mı?
4. Rüyalar sizin için önemli mi? Neden?

Durum Tanımları

1. Rüya öncesi Psikolojik süreç

1. Ne sıklıkla rüya görüyorsunuz? Sizce neden rüya görüyorsunuz?
2. Gün içinde yaşadığınız olayların devamı ya da yansıması şeklinde gördüğünüz rüyalarınız var mı? Anlatabilir misiniz?
3. Bastırdığınız duyguların açığa çıktığını düşündüğünüz rüyalarınız oldu mu? Anlatabilir misiniz?

2. Rüyanın İçeriği

1. Genelde ne tür rüyalar görüyorsunuz?
2. Gelecekte haber veren bir rüya gördünüz mü? Anlatabilir misiniz?
3. Tanrı'dan mesaj olduğuna inandığınız bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?
4. Şeytani/şeytandan kaynaklandığını düşündüğünüz bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?

5. Probleminize cevap olan, size yol gösterdiğini hissettiğiniz bir rüyanız oldu mu? Anlatabilir misiniz?

3. Rühayı yorumlama süreci:

1. Rüya gördükten sonra uyguladığınız ya da takip ettiğiniz bir ritüel var mı?
2. Rüyalarınızı yorumlamak ya da anlamak için ne yaparsınız? Rüyalarınızın ne anlama geldiğine nasıl karar verirsiniz?

(Yorumlaması için birine anlattığını söylerse...):

- Bu kişi hangi metotla rüya yorumunu yaptı? Bu yorumun sizin üzerinizdeki etkisi ne oldu?

(İnternet sitelerinden ya da rüya yorumu kitaplarından baktığını söylerse...):

- Hangi sitenin daha güvenli ve doğru bilgi verdiğine nasıl karar veriyorsunuz?
- Tercih ettiğiniz belirli bir kitap var mı? (Kitaba nasıl karar verdiğinden bahsetmezse sorulabilir.)

3. Rühayı yorumla(t)ma amacı dışında kimlerle ve ne amaçla paylaşırsınız?

4. Rüya Sonrası Psikolojik Durum

1. Rüyalarınız sizde olumlu/olumsuz beklentiler oluşturur mu? Nasıl?
2. Rüyalarınız günlük ruh hâlinizi etkiler mi? Örnek verebilir misiniz?

5. Rüyanın Etkileri (Başa çıkma)

1. Rüyalarınız sorunlarla/stresle başa çıkma noktasında size yardımcı olur mu? Örnek verebilir misiniz?
2. Rüyalarınızın dinî hayatınızı olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?
3. Günlük hayatınızı olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?
4. Gördüğünüz bir rüyaya bağlı olarak kararlarınızı değiştirir misiniz?

6. Rüya-inanç ilişkisi:

1. Rüyaların din ile bağlantılı olduğunu düşünüyor musunuz?
2. Rüyalarınızdan ilahi bir yardım/uyarı aldığınıza inanıyor musunuz? Örnek verebilir misiniz?
3. İstihareye inanır mısınız? Yaptınız mı/Yapar mısınız?

Sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı?

EK-3: ETİK ONAY FORMU

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
GİRİŞİMSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

Sayı : 2019-34

04/01/2019

Konu: Başvuru Değerlendirme Sonucu

Sayın Prof. Dr. Muammer CENGİL

Etik Kurulumuza yapmış olduğunuz başvurunuzla ilgili kurul kararımız ve ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Mehmet Omer BOŞTANCI
Başkan

Başvuru Numarası	2018-142
Sorumlu Araştırmacı	Prof. Dr. Muammer CENGİL
Araştırma Başlığı	Dini İçerikli Olduğu Kabul Edilen Rüyaların Davranış Üzerindeki Etkisi
Toplantı Tarihi	03/01/2019
Karar Numarası	2019-34

- ☒ Araştırma başvurunuz etik açıdan uygun bulunmuştur.
- ☐ Araştırmaya Kurum İzni/İzinleri alındıktan sonra başlanması uygun bulunmuştur.
- ☐ Başvurunun, ekte belirtilen düzeltmelerin yapılması halinde tekrar değerlendirilmesine karar verilmiştir.
- ☐ Araştırma projesi etik açıdan uygun olmadığından başvurunun reddine karar verilmiştir.

EK-4: BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
GİRİŞİMSSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

LÜTFEN DİKKATLİCE OKUYUNUZ!

Bilimsel araştırma amaçlı ve detayları aşağıda yer alan bir çalışmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunmaktasınız. Bu çalışmada yer almayı kabul etmeden önce çalışmanın ne amaçla yapılmak istendiğini tam olarak anlamanız ve kararınızı, araştırma hakkında tam olarak bilgilendirildikten sonra özgürce vermeniz gerekmektedir. Bu bilgilendirme formu söz konusu araştırmayı ayrıntılı olarak tanıtmak amacıyla size özel olarak hazırlanmıştır. Lütfen bu formu dikkatlice okuyunuz. Araştırma ile ilgili olarak bu formda belirtildiği hâlde anlayamadığınız ya da belirtilmediğini fark ettiğiniz noktalar olursa araştırmacıya sorunuz ve sorularınıza açık yanıtlar isteyiniz. Bu araştırmaya katılıp katılmamakta serbestsiniz. Çalışmaya katılım **gönüllülük** esasına dayalıdır. Araştırma hakkında tam olarak bilgilendirildikten sonra, kararınızı özgürce verebilmeniz ve düşünmeniz için formu imzalamadan önce araştırmacı size zaman tanıyacaktır. Araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz takdirde formu imzalayınız.

1. ARAŞTIRMANIN ADI

DİNÎ İÇERİKLİ OLDUĞU KABUL EDİLEN RÜYALARIN
DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2. KATILIMCI SAYISI

Bu araştırmada yer alması öngörülen toplam katılımcı sayısı 20'dir.

3. ARAŞTIRMAYA KATILIM SÜRESİ

Bu araştırmada yer almanız için öngörülen süre maksimum 1 saattir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; dinî içerikli olduğu kabul edilen rüyaların farklı dinî kimliklere sahip kişilerin davranışlarında etkili olup olmadığını; oluyorsa hangi açılardan ve nasıl etkili olduğunu anlamaktır.

5. ARAŞTIRMAYA KATILMA VE ÇIKARILMA KOŞULLARI

Bu araştırmaya dâhil edilebilmek için sahip olmanız gereken koşullar şu şekildedir; Çorum ilinde ikamet ediyor olmak, sık ya da nadir rüya görüyor olmak ve 18 yaş üzeri olmak.

Araştırmadan dışlanma koşulları ise şu şekildedir: Çorum ilinde ikamet etmiyor olmak ve 18 yaş altı olmak.

Araştırma dışı bırakılmanız durumunda da, sizinle ilgili tıbbi veriler bilimsel amaçla kullanılabilir.

6. ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada size uygulanacak veya sizin yapmanız gereken işlemler şu şekildedir:

Size sorulacak olan sorulara samimi ve doğru bir şekilde cevap vermeniz gerekmektedir. Soru üzerine istediğiniz kadar dışünebilir, soru ile ilgili istediğiniz kadar konuşabilirsiniz. Sorulan soruyla ilgili herhangi bir rahatsızlık hissederseniz, bunu belirtebilirsiniz. Soruya cevap vermeme hakkına sahiptir. Görüşme cep telefonu vasıtasıyla kayıt altına alınacaktır. Bunun sebebi yapılan görüşmeyi yazıya dökmeyi kolaylaştırması ve ihtiyaç hâlinde tekrar dinlemeyi sağlamasıdır. Kayıtlara araştırmacı dışında kimse ulaşamayacaktır.

7. KATILIMCININ SORUMLULUKLARI

Katılımcının araştırma süresince yerine getirmesi gereken herhangi bir sorumluluğu yoktur.

8. OLASI RİSKLER

Katılımcı araştırma süresince herhangi bir riskle karşılaşmayacaktır.

9. ARAşTIRMAYA KATILIMIN OLASI YARARLARI

Araştırmaya katılmak, katılımcıyı rüyalarıyla ilgili daha dikkatli olmaya ve rüyalar ile ilgili inanç ve davranışlarını gözden geçirmeye itebilir. Ayrıca rüyalarla ilgili araştırma ve okumalar yapmalarını sağlayabilir.

10. GİDERLERİN KARşILANMASI ve ÖDEMELER

Bu araştırmaya katılmanız için veya araştırmadan kaynaklanabilecek giderler için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Bu araştırmaya katılmanızla, araştırma ile ilgili çıkabilecek zorunlu masraflar tarafımızdan karşılanacaktır. Bunun dışında size veya yasal temsilcilerinize herhangi bir maddi katkı sağlanmayacaktır.

11. BİLGİLERİN GİZLİLİĞİ

Araştırma süresince elde edilen sizinle ilgili bilgiler size özel bir kod numarası ile kaydedilecektir. Size ait her türlü bilgi gizli tutulacaktır. Araştırmanın sonuçları yalnızca bilimsel amaçla kullanılacaktır. Araştırma yayınlansa bile kimlik bilgileriniz verilmeyecektir. Ancak, gerektiğinde araştırmanın izleyicileri, etik kurullar ve resmî makamlar bilgilerinize ulaşabilecektir. Siz de istediğinizde kendinize ait bilgilere ulaşabileceksiniz.

12. ARAŞTIRMAYI DESTEKLEYEN KURUM VEYA KURULUŞ

Araştırmayı destekleyen bir kurum/kuruluş yoktur.

13. ARAŞTIRMAYA KATILMAYI REDDETME VEYA AYRILMA DURUMU

Bu araştırmada yer almak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından çıkarılmanız durumunda da, sizle ilgili veriler bilimsel amaçla kullanılabilir.

14. ARAŞTIRMAYA KATILMA ONAYI

Yukarıda detayları yazılı olan ve tarafıma anlatılan bu araştırmada yer almak için araştırmacı Sayın Fatma Nur BEDİR tarafından “katılımcı” (denek) olarak davet edildim. Aklıma gelen tüm soruları araştırmacıya sordum, yazılı ve sözlü olarak bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilebilirim (Ancak araştırmacıları zor durumda bırakmamak için araştırmadan çekileceğimi önceden bildirmemin uygun olacağının bilincindeyim). Araştırmaya katılmayı isteyip istemediğime karar vermem için bana yeterli zaman tanındı. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda bana gerekli güvence verildi. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana da bir ödeme yapılmayacaktır. Bu koşullar altında, bana ait bilgilerin gözden geçirilmesi, transfer edilmesi ve işlenmesi konusunda araştırma yürütücüsüne yetki veriyor ve söz konusu araştırmaya ilişkin bana yapılan katılım davetini hiçbir zorlama ve baskı olmaksızın büyük bir gönüllülük içerisinde kabul ediyorum. Bu formu imzalamakla yasaların bana sağladığı hakları kaybetmeyeceğimi biliyorum.

Bu formun imzalı ve tarihli bir kopyası bana verildi.

GÖNÜLLÜ		İMZASI
ADI SOYADI		
ADRES		
TELEFON		
TARİH		

ARAŞTIRMACI		İMZASI
ADI SOYADI	Fatma Nur BEDİR	
GÖREVİ	Araştırma Görevlisi	
ADRES	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mimar Sinan Mah. 3. Cad. Ofis No: 108 Çorum Merkez	
TELEFON	0555 624 ** **	
TARİH		

